

DĚJINY LIDSTVA

JEVIŠTĚ NAŠICH DĚJIN LEŽÍ NA MALÉ PLANETĚ, ZTRÁCEJÍCÍ SE
V NEKONEČNOSTI VESMÍRU.

The Story of
MANKIND

BY
HENDRIK VAN LOON

GEORGE G. HARRAP & CO. LTD.
LONDON CALCUTA SYDNEY

JINDŘICH V. VAN LOON

DĚJINY LIDSTVA

Z ANGLIČTINY PŘELOŽIL
ČENĚK KOČÍ

STATĚ
ČESKÝ NÁROD
V DĚJINÁCH LIDSTVA

DOPLNIL
DR JAN HERBEN

NAKLADATEL B. KOČÍ V PRAZE I.
1929

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddělení

PŘEDMLUVA

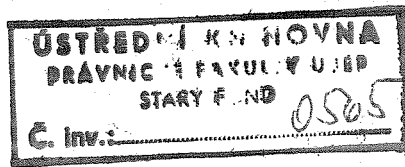
Jeníčkovi a Vilémovi.

Když mi bylo dvanáct nebo třináct let, slíbil mi jeden můj strýček, který ve mně vzbudil lásku ke knihám a obrázkům, že mě vezme na památnou výpravu. Měl jsem s ním jeti na vrchol věže starého svatého Vavřince v Rotterdamu.

A jednoho krásného dne otevřel nám tedy kostelník tajemné dveře klíčem tak velikým, jako jest klíč sv. Petra. »Zazvoňte,« řekl nám, »až půjdete zpátky a budete se chtít dostat ven,« a s pronikavým skřípěním zrezavělých starých stěžejí odloučil nás od hluku rušné ulice a zamkl do světa nových a podivných poznání.

Po prvé v životě octl jsem se před zvláštním úkazem slyšitelného ticha. Když jsme vylezli po prvním oddílu schodů, připojil jsem k své obmezené znalosti přírodních úkazů jiný objev — objev hmatatelné tmy. Sirka nám ukázala, kudy vede dále cesta vzhůru. Přišli jsme k dalšímu poschodí a pak k dalšímu a opět k dalšímu, až jsem zapomněl jejich počet, a pak přišlo ještě jedno poschodí a najednou jsme měli plno světla. Toto poschodí bylo ve stejné výši s kostelní střechou a sloužilo za skladiště. Pokryty na kolik prstů prachem, ležely tu odložené symboly posvátné víry, jež byly dobrými obyvateli hlavního města již od mnoha let vyřazeny. To, co znamenalo život a smrt našim předkům, pokleslo zde v haraburdí a rum. Čiperná krysa udělala si hnízdo mezi vyřezávanými sochami a mezi rozpiatými pažemi nějakého dobrotivého světce zařídil si dílnu vždy bdělý pavouk.

Další poschodí nám ukázalo, odkud pocházelo naše světlo. Ohromná otevřená okna s těžkými železnými příčkami učinila vy-

Koupí od	<i>Fr. Laštorková</i>
Darem od	<i>_____</i>
v	_____ za Kčs
Inv. čís.:	<i>34. 211</i>
Sign:	

sokou a pustou místnost hřadem mnoha set holubů. Vítr foukal železnými příčkami a ovzduší bylo naplněno čarovnou a líbeznou hudbou. Byl to hluk města pod námi, ale hluk vyčištěný a zjemnělý vzdáleností. Rachocení těžkých vozů a dusot koňských kopyt, otáčení jeřábů a rumpálů, syčící zvuk trpělivé páry, přinucené vykonávat práci člověkovu v tisícerých rozmanitých způsobech — to všechno splývalo v jemně šumící šepot, jenž činil krásné pozadí k třaslavému vrkání holubů.

Tam došly schody a nastoupily žebříky. A po prvním žebříku (vratká stará rachota, která nutila ohledávat opatrnou nohou cestu) nový a ještě větší div, městské hodiny. Viděl jsem srdce času. Mohl jsem slyšet těžké žilobyty rychlých vteřin — jedna — dvě — tři — až do šedesátí. Potom náhlý, rachotivý šramot, kdy se zdálo, že všechna kolečka se zastavují, a zase byla utržena věčností jedna minuta. Bez zastávky počalo to znova — jedna — dvě — tři — až nakonec po výstražném rachocení a skřípání mnoha koleček ohlašoval hromový hlas, vysoko nad námi, světu, že jest hodina polední.

V dalším patře byly zvony. Hezoučké malé zvonky a jejich hrozní bratři. Uprostřed velikánský zvon, při jehož zvuku jsem hrůzou tuhl, když jsem jej slyšel uprostřed noci oznamovat oheň nebo povodeň. Ve své osamoceně velebnosti rozpomínal se snad na oněch šest set let, po něž sdílel radosti i starosti dobrého obyvatelstva rotterdamského. Kolem něho viseli pěkně seřazeni jako modré skleničky v starobylé lékárně, menší druhové, kteří dvakrát týdně vyhrávali veselou melodii k radosti obyvatelstva venkovského, jež přišlo na trh kupovat a prodávat a poslechnouti, co veliký svět vykonal. Ale v koutku — docela osamocený, od ostatních opuštěný — veliký černý zvon, mlčelivý a chmurný, umíráček.

Potom ještě jednou tma a nové žebříky, příkřejší a ještě nebezpečnější nežli ty, po nichž jsme stoupali předtím, a najednou svěží vzduch širých nebes. Dostoupili jsme nejvyššího ochozu. Nad námi obloha. Pod námi město — malícké městečko jako hračka, čiperní mravenečkové spěšně sem a tam pobíhají, každý nebo každá zaujati svou zvláštní starostí, a za změtí kamení rozlehlá zeleň širého kraje.

To byl můj první letný postřeh velikého města.

Od těch čas, kdykoliv se mi nahodila příležitost, chodíval jsem na vrch věže a kochal se tím. Byla to notná práce, ale odměnila svrchovaně jenom fysickou námahu, se zlézáním trochy schodů.

Mimoto věděl jsem, čeho se mi dostane za odměnu. Vídal jsem zemi a nebe a naslouchával zkazkám svého vlídného přítele hlídače, jenž bydlil v malé komůrce, vystavěné v chráněném koutku ochozu. Dohlížel na hodiny, byl otcem zvonům a varoval před požáry, ale měl pro sebe mnoho volných hodin a potom pokuřoval z dýmečky a oddával se klidnému přemýšlení. Do školy chodil téměř před padesátí lety a zřídka přečetl si nějakou knížku, avšak bydlil na vrcholu své věže již po tolik let, že obsáhl moudrost širého světa, který jej na všech stranách obklopoval.

Dějiny znal dobře, neboť ty s ním živě rostly. »Vidíš, chlapecku,« říkával, ukazuje na ohyb řeky, »vidíš tamhle ty stromy? Tam prokopal princ Oranžský průplavy, aby zatopil zemi a zachránil Leyden.« Nebo mi vypravoval pohádku o staré Maase, až široký proud přestal být pohodlným přístavem a stal se podivuhodnou drahou, nesoucí lodí de Ruyterovy a Trompovy na slavné poslední cestě, kdy obětovali svůj život, aby bylo moře pro všechny volné.

A pak tu byly malé vesničky, choulící se kolem chránícího je kostela, který jednou, před mnoha lety, býval domovem jejich svatých patronů. V dáli bylo viděti nachýlenou věž delftskou. Na dohled jejích vysokých oblouků byl zavražděn Vilém Mlčelivý a Grotius se tam učil skládati první latinské věty. A ještě dále vzaď dlouhá, nízká loď chrámu v Goudě, první domov muže, jehož důmysl působil mocněji nežli armády mnohého vládce, žáka z dobročinnosti vydržovaného, jež pak svět poznal jakožto Erasma.

Konečně stříbrná linie nekonečného moře a jako kontrast bezprostředně pod námi pestrá spleť střeš a komínů a domů a zahrad a nemocnic a škol a železnic, jež jsme zvali svým domovem. Ale věž ukazovala nám starou domovinu v novém světle. Zmatený ruch ulic a tržiště, továren a dílny stával se vyrovnaným projevem lidské energie a účelnosti. Nejlépe pak ze všeho daleký rozhled po slavné minulosti, jež nás se všech stran obklopovala, dodával nám nové odvahy, stavěti se tváří v tvář úkolům budoucnosti, když jsme se vraceli k svým denním pracím.

Dějiny jsou mocnou věží zkušenosti, již vystavěl čas uprostřed nekonečných lánů zašlých věků. Není snadnou úlohou dostat se na vrchol této starodávné stavby a dojíti dobrodiní plné vyhlídky. Není tu zdviže, ale mladé nohy jsou silné a vykonati se to dá.

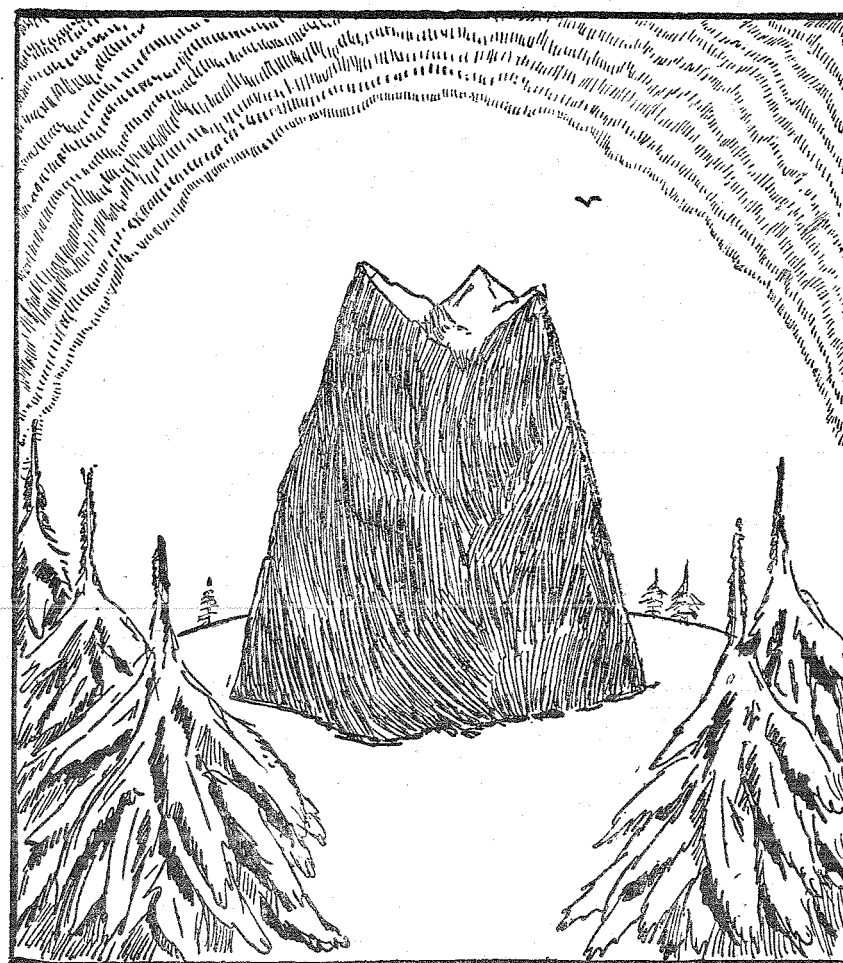
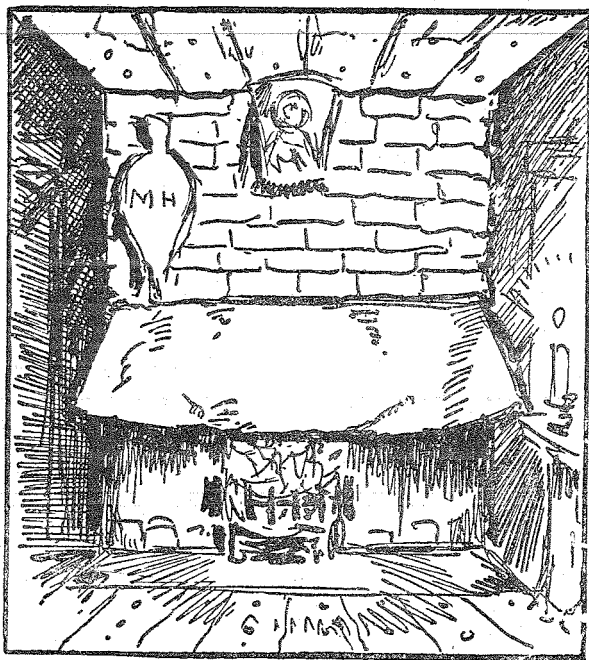
Zde vám podávám klíč, který otevře tu bránu.

Až se vrátíte, porozumíte i vy důvodu mého nadšení.

Jindřich Vilém van Loon.

JIMMIE.

„Co jest do knížky bez obrázků?“ pravila Alice.

Daleko na severu v zemi zvané Svithjod stojí skála. Jest sto mil vysoká a sto mil široká. Jednou za každých tisíc let přilétá si malý ptáček k této skále obrousiti zobáček.

Až se skála tímto způsobem docela obrousí, tehdy uplyne jeden den věčnosti.

ÚPRAVA JEVIŠTĚ

Žijeme ve stínu ohromného otazníku.

Kdo jsme?

Odkud přicházíme?

Kam spějeme?

Pomalů, ale s neochabující odvahou posunujeme tento otazník dále a dále směrem k daleké hranici, za obzor, kde doufáme, že nalezneme odpověď.

Nedošli jsme příliš daleko.

Známe ještě velmi málo, ale dospěli jsme k bodu, odkud se (se slušným stupněm přesnosti) můžeme mnohých věcí dohadovati.

V této kapitole vám povím, jak bylo (podle našeho nejlepšího přesvědčení) upraveno jeviště pro první vystoupení člověka.

Znázorníme-li si čas, v němž bylo živočišnému životu možno na naší planetě existovati, čarou této délky,

označuje potom kratičká čárka právě pod ním věk, po který žije na této zemi člověk (nebo tvor více méně člověku podobný).

Člověk měl přijít nejpozději, avšak nejdříve použití svého mozku za účelem ovládnutí sil přírodních. To jest důvodem, proč hodláme studovati jeho, spíše než kočky nebo psy nebo koně nebo některé jiné živočichy, kteří mají, všichni svým zvláštním způsobem, za sebou velmi zajímavý vývoj historický.

Na počátku byla (pokud nyní víme) planeta, na níž žijeme, velikou koulí ohnivé látky, droboučkým mráčkem kouře v nekonečném

Pršelo nepřetržitě.

oceánům východní a západní polokoule.

A pak se jednoho dne udál veliký zázrak. Co bylo mrtvé, dalo vznik životu.

Na vodách mořských plovla první živoucí buňka.

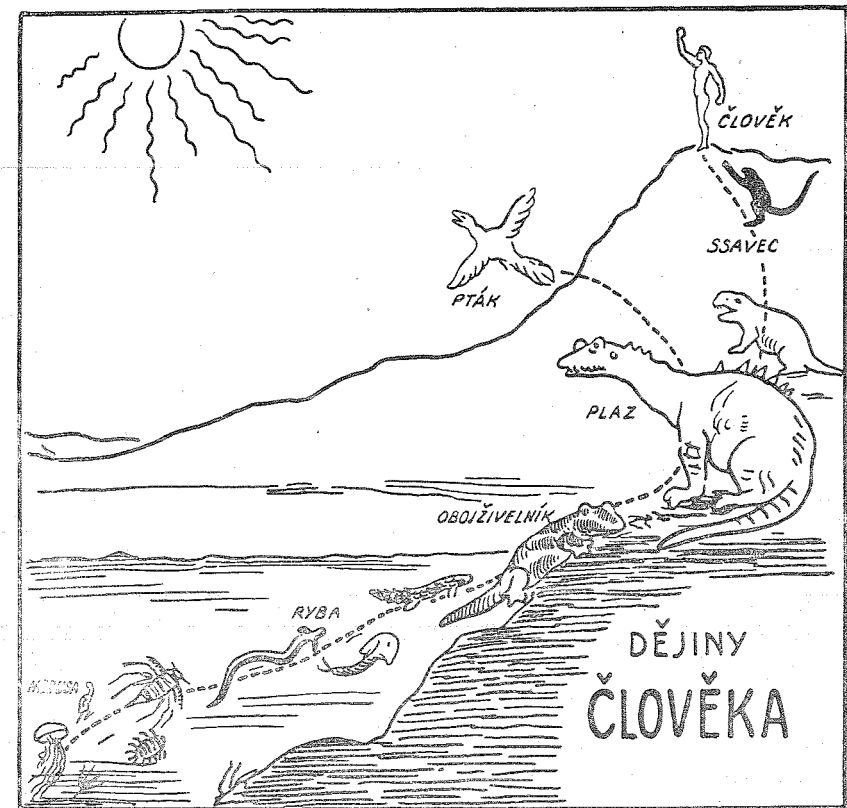
Po miliony let hnala se proudy bezúčelně. Avšak po celý ten čas rozvíjela určité vlastnosti, aby se mohla snáze udržet na živu na nehostinné zemi. Některé z těchto buněk byly nejšťastnější v temných hlubinách jezer a tůň. Zapouštěly kořeny do bahnitých usazenin, jež byly sneseny s vrcholky hor, a povstaly z nich rostliny. Jiné se raději stále pohybovaly a nasazovaly podivně článkované nohy jako štíři a počaly se plaziti po dně mořském mezi rostlinami a bledě zelenými věcmi, jež vypadaly jako medusy. Ještě jiné (pokryté šupinami), byly odkázány na pohyb plovací, jestliže se chtěly dostat při pátrání po potravě s místa na místo, a oživily postupně oceán myriádami ryb.

Zatím se rostliny rozmnožily počtem a musely si hledat nových prostorů obytných. Na dně mořském nebylo pro ně již dosti místa. Zdráhavě opouštěly vodu a vyhledaly si nový domov v slatinách bahnitých břehů, ležících na úpatí hor. Dvakrát denně pokrývaly je přílivy mořské slanou vodou. Pro zbytek času rostlinstvo hledělo se co nejlépe zařídit ve svém nepohodlném postavení a snažilo se obstát v řídkém vzduchu, obklopujícím povrch zemský. Po stáletích cviku naučily se žít ve vzduchu tak pohodlně jako ve vodě.

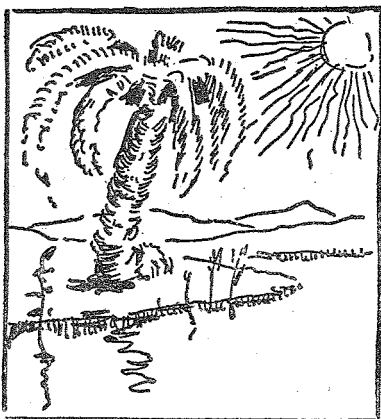
Zvětšily se v objemu a staly se křovím a stromy a konečně se naučily nasazovat líbezné květy, které upoutávaly pozornost čilých velikých čmeláků a ptáků, kteří roznášeli semena široko daleko, až byla celá země porostlá zelenými pastvinami, nebo ležela ztemnělá ve stínu velikých stromů.

Avšak i některé ryby počínaly opouštět moře a naučily se dýchat plicemi právě tak dobře jako žabrami. Říkáme takovým tvorům obojživelníci, což znamená, že mohou žít stejně snadno na suché zemi i ve vodě. První žába, která vám skočí přes cestu, může vám vypravovat o radostech dvojí existence obojživelníkovy.

A jakmile se již jednou octla mimo vodu, uzpůsobovala se tato zvířata víc a více k životu na suché zemi. Některá se stala plazy

VZNIK ČLOVĚKA.

Rostliny opouštějí moře.

cích stromů, jež bývaly tehdy často přes 30 m zvýši. Nepotřebovali již nohou k chůzi, ale bylo pro ně nutné pohybovat se rychle s větvě na větev. I změnili část kůže na způsob padáku, který se rozpínal mezi boky jejich těla a malíčkem předních nohou; znenáhla pokrýval se jim tento kožený padák perím, z ocasu si zařídili ústrojí kormidlovací, přeletovali se stromu na strom a proměnili se v ptáky.

Pak se stalo něco podivuhodného. Všichni obrovití plazí v krátkém čase vyhynuli. Neznáme příčiny toho. Snad to bylo způsobeno náhlou změnou v podnebí. Snad vyrostli tak velcí, že nemohli ani plovat, ani chodit ani se plaziti a byli odsouzeni k smrti na dohled, avšak ne na dosah velikých kapradin a stromů. Ať byla příčina jakákoliv, milionletá vláda velikých ještěřů nad světem byla u konce.

Svět počal se nyní oživovat velmi rozmanitými tvory. Byli to potomci plazů, ale byli jim docela nepodobní, protože krmili mláďata svými »mammas«, čili prsy matky. Odtud je moderní věda nazývá »mammalia, ssavci«. Odvrhli šupiny ryb. Nepřijali peří ptáčích, nýbrž pokryli se na těle srstí. Dále však rozvinuli ssavci jiné vlastnosti, jež dodávaly jejich třídě velké přednosti mezi zvířaty ostatními. Samička této třídy nosila vajíčka s mláďaty v těle, až se vylíhla, a zatím co ostatní živí tvorové až do těch čas nechávali mladé vysazené nebezpečností zimy a horka a útokům dravých šelem, ssavci chovali svá mláďata po dlouhou dobu u sebe a chránili jich, pokud byla ještě příliš slabá k boji s nepřáteli. Tím způ-

(tvory, kteří se plazí jako ještěřky) a sdílela se o ticho lesů s hmyzem. Aby se mohli po měkké půdě rychleji pohybovat, zdokonalovali si nohy a objem jejich se zvětšoval, až byl svět pln obrovských ještěřů (jež příručky biologické zařazují pod jména Ichthyosaurus, Megalosaurus a Brontosaurus), kteří dorůstali délky od devíti do dvanácti metrů a mohli by si hrát se slony jako stará kočka se svými koťátky. Někteří členové této plazí čeledi počali žít na vrchol-

sobem dostalo se mladým ssavcům daleko lepší čáky na zachování, protože se naučili mnohým věcem od svých matek, jak znáte asi sami, jestliže jste kdy pozorovali kočku, učící koťata dávat na sebe pozor a umývat si obličej a chytati myši.

Ale nepotřebuji vám mnoho vypravovat o těchto ssavcích, neboť znáte je sami dobře. Obklopují vás na všech stranách. Jsou vašimi každodenními společníky na ulicích i u vás doma a méně běžné příbuzné jejich můžete vidět za mřížemi zoologické zahrady.

A nyní přicházíme k rozcestí, kdy najednou člověk opouští nekonečný vývoj němě žijících a umírajících tvorů a počíná užívatí rozumu, aby došel určení své rasy.

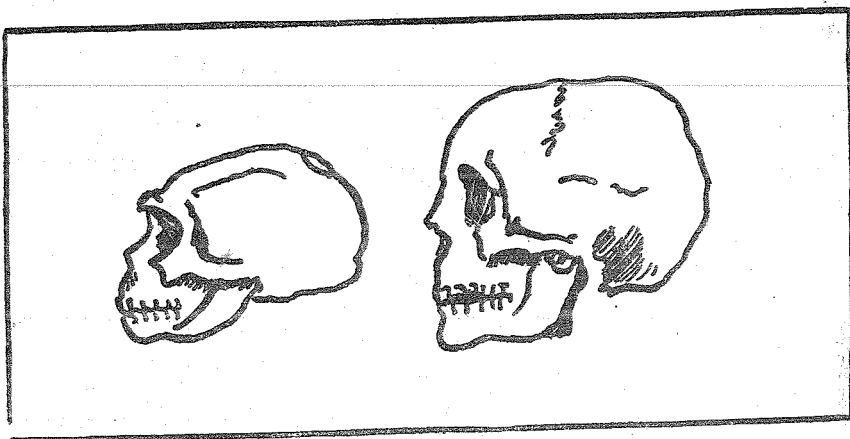
Zdálo se, že zvláště jeden ssavec vyniká nade všechny ostatní ve schopnosti nalézatí potravu a úkryt. Naučil se užívatí předních nohou k tomu, aby si jimi podržel kořist, a působením stálého cvičení vypěstoval si tlapu v podobě ruky. Po nesčetných pokusech naučil se udržovat celé tělo v rovnováze na zadních nohou. (Jest to práce nesnadná a každé dítě musí se jí učit znovu, ačkoliv to činí lidské pokolení již přes milion let).

Tento tvor, na půl opice a na půl poloopice, avšak dokonalejší nežli obě dvě, vyspěl v nejúspěšnějšího lovce a dovedl si zajistití živobytí v každém podnebí. Pro větší bezpečnost držel se povětšinou ve skupinách. Naučil se vydávat zvláštní skřeky, aby varoval mláďata před blížícím se nebezpečstvím, a po mnoha statisících let počal užívatí těchto hrdelních zvuků za účelem řeči.

Stěží uvěříte, že tato bytost byla vašim prvním »člověku podobným« praotcem.

NAŠI NEJSTARŠÍ PŘEDKOVÉ

O prvních »skutečných« lidech víme velice málo. Neviděli jsme nikdy jejich obrazů. V nejhlubší vrstvě jílu prastaré hlíny naši jsme tu a tam kousky jejich kostí. Leží pochovány společně se zlomkovitými kostrami z jiných zvířat, která již dávno zmizela s po-

Vzrůst lidské lebky.

vrchu zemského. Anthropologové (učení vědci, kteří zasvěcují život studiu člověka, jakožto člena říše živočišné) sebrali tyto kosti a dovedli zrekonstruovat naše nejstarší předky s pěkným stupněm přesnosti.

Pra-praotec lidského pokolení byl ssavec velmi ohyzdný a málo zajímavý. Byl zcela malý, menší nežli dnešní lidé. Úpal sluneční a řezavý vítr studené zimy zbarvily jeho kůži do tmavohněda. Jeho hlava a větší část těla i ruce a nohy byly porostlé dlouhou, hrubou

srstí. Měl velmi tenké, avšak silné prsty, které dodávaly jeho rukám podoby rukou poloopice. Čelo jeho bylo nízké a čelist podoba-la se čelisti divokého zvířete, jež používá zubů i jako vidličky i jako nože. Šatů nenosil. Neviděl ohně kromě plamenů rachotících sopek, jež naplňovaly svět kouřem a lávou.

Žil ve vlhké tmě rozsáhlých hvozdů jako do dnešního dne afričtí trpaslíci. Pociťoval-li nepříjemnosti hladu, pojídal syrové listí a kořínky rostlin, nebo vybral vejce rozzlobenému ptáku, aby opatřil potravu svým mláďatům. Tu a tam ulovil po dlouhé a trpělivé honbě vrabce nebo divokého psíka nebo snad králíka. Pojídal je syrové, neboť dosud nikdy nepoznal, že potrava chutná lépe, je-li uvařena.

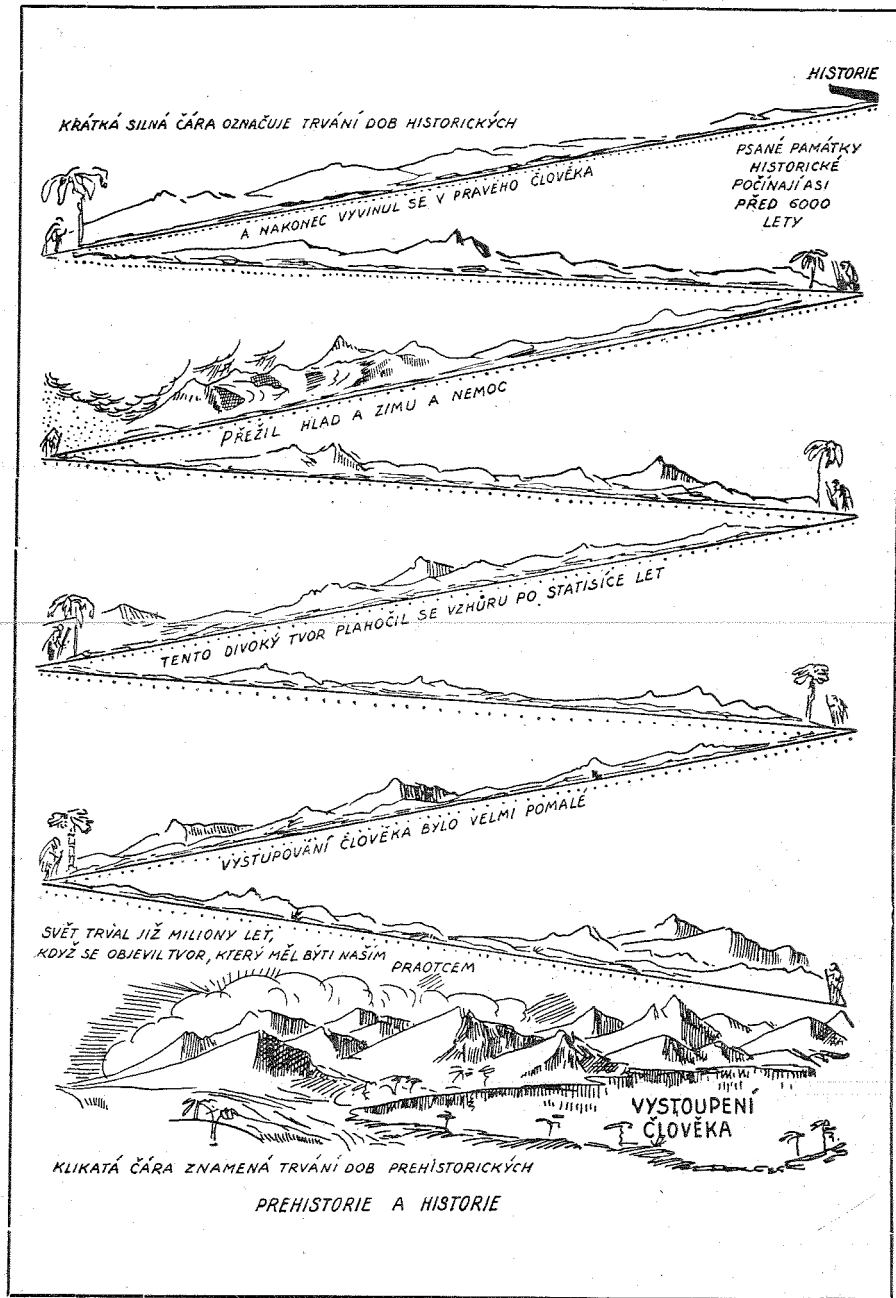
Po celé hodiny denní byl tento primitivní lidský tvor na číhané, sháněje něco na zub.

Když se snášela na zemi noc, ukrýval ženu a děti v dutém stromě nebo za nějakým těžkým balvanem, neboť byl obklopen na všech stranách divokými šelmami, a když nastala tma, počala tato zvířata slídití kolem, hledající nějaké potraviny pro družky a vlastní mláďata, a lidští tvorové jim zachutnali. Byl to svět, kde se buď musilo jísti nebo býti sněden, a život byl velmi neutěšený, protože byl plný hrůzy a bídy.

V létě byl člověk vydán pražícím paprskům slunečním a v zimě mrzly mu v náručí děti k smrti. Poranil-li se takový tvor (a lovečtí živočichové si každou chvíli zlomí kost nebo vyvrtnou klouby), neměl nikoho, kdo by ho ošetřoval, i musel zahynouti strašnou smrtí.

Jako mnohá zvířata, jež naplňují zoologickou zahradu svými podivnými zvuky, prvotní člověk rád žvatlal. To jest, opakoval do nekonečna totéž nesrozumitelné drmolání, protože se mu líbilo naslouchati zvuku svého hlasu. V náležitém čase se poučil, že může užívatí tohoto hrdelního drsného hlasu, aby varoval své blízké druhy, kdykoliv hrozilo nebezpečí, i vydával určité krátké skřeky, jež měly znamenati: »Tamhle jest tygr!« anebo, »zde přichází pět slonů«. A pak ostatní mu cosi chraplavě odpovídali a jejich mručení znamenalo, »vidíme je«, nebo, »utečme a skryjme se«. A to byl pravděpodobně počátek veškeré řeči.

Ale, jak jsem již dříve řekl, o těchto počátcích víme tak pramálo. Prvotní člověk neměl nijakých nástrojů a nestavěl si žádných příbytků. Žil a umíral a nezanechal žádné stopy své existence, kromě několika klíčnicích kostí a několika kousků lebky. Ty nám vy-

pravují, že byl před mnoha tisíci lety svět obydlen určitými ssavci, kteří byli docela odlišní ode všech jiných živočichů — kteří se vyvinuli z jiného, neznámého tvora, podobného opici, jenž se naučil chodit po zadních nohou a užívat předních noh jako rukou — a kteří byli podle vši pravděpodobnosti ve spojitosti s tvory, již jsou asi našimi bezprostředními předky.

Jest toho dosti málo, co známe, a ostatek jest zahalen temnotou.

PREHISTORICKÝ ČLOVĚK

PREHISTORICKÝ ČLOVĚK POČNE PRACOVATI PRO SEBE.

Prvotní člověk nevěděl, co znamená čas. Nechoval žádných vzpomínek na narozeniny nebo výročí sňatku nebo hodinu smrti. Neměl ani ponětí o dnech nebo týdnech nebo i rocích. Avšak měl povšechně jakési ponětí o ročních počasech, pozoroval, že po studené zimě následuje neodvratně mírné jaro — že jaro přechází v parné léto, kdy dozrávají plodiny a klasy planého obilí dají se pojídati, a že léto končí, když prudké závany větru náhle smetají se stromů listí a četná zvířata se chystají k dlouhému zimnímu spánku.

Než tu se událo něco nezvyklého a spíše hroživého. S počasím to nebylo nějak v pořádku. Teplé dny letní přišly velmi pozdě. Ovoce nedozrálo. Vrcholy hor, jež bývaly porostlé travou, ležely nyní hluboko zaváty pod velkou tíhou sněhu.

A pak přicházel potulně jednoho dne z končiny vysokých vrcholů značný počet divokých lidí, lišících se od ostatních tvorů, kteří žili v sousedství. Bylo viděti, jak jsou hubení, a zdálo se, že umírají hladem. Vydávali zvuky, jimž nikdo nerozuměl. Říkali asi, že mají hlad. Pro obojí, staré obyvatele a nově příchozí, nebylo dosti potravy. Když se pokoušeli zůstatí déle nežli několik dní, došlo k strašnému boji rukama tlapám podobným a nohama a byly pobity celé rodiny. Ostatní prchali zpět do svých horských strání a hynuli v nejbližší sněhové vánici.

Avšak obyvatelstvo v lese bylo velice postrašeno. Dny se po celou dobu krátily a noci se stávaly studenější, nežli by byly měly býti.

Konečně ukázala se v průlomů mezi dvěma vysokými horami

malá vrstva nazelenalého ledu. Vzrůstala o překot v rozměrech. Po úbočí posunoval se klouzavě obrovský ledovec. Ohromné balvany strhovány byly do údolí. S burácením celé desítky bouří přivalily se náhle na lesní lidi proudy ledu a nánosu a žulových balvanů a usmrcovaly je ve spaní. Staleté stromy byly rozdraceny na třísky. A pak se začalo chumelít.

Chumelilo se měsíce a měsíce. Všechno rostlinstvo vyhnulo a zvířata prchala za jižním sluncem. Člověk vzal na záda děti a pospíchal za nimi. Nedovedl však putovati tak rychle jako dřívejší zvířata a měl jen na vybranou: buď rychle mysliti, nebo brzy zahynouti. Rozhodl se patrně pro první, neboť si dovedl pomoci, aby přežil děsná období glaciální, která hrozila za čtyř různých příležitostí vyhladiti všechny lidské tvory s tváře země.

Nejdříve ze všeho bylo nutno, aby se člověk oblékl, neměl-li nadosmrti zmrznouti. Naučil se vyhrabávati jámy a pokrývati je větvemi a listím, a do těchto pastí chytal medvědy a hyeny, jež potom ubíjel těžkými kameny a jejichž kůže užíval jakožto oděvu pro sebe i pro svou rodinu.

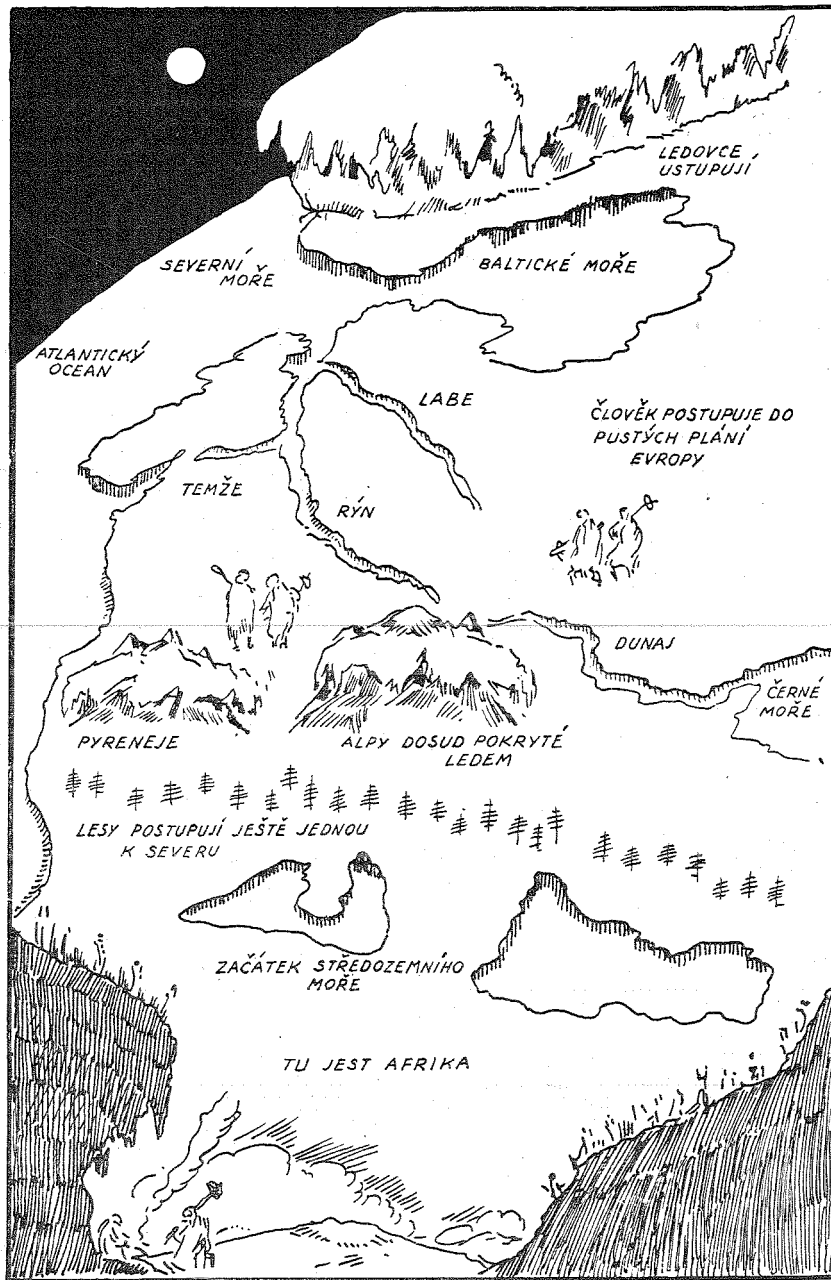
Potom přišla otázka příbytku. Byla jednoduchá. Mnoho zvířat mělo v obyčejí spáti v temných jeskyních. Člověk přidržel se nyní jejich příkladu, vyhnal zvěř z jejího teplého příbytku a osobil si jej sám pro sebe.

Přes to přese všechno bylo počasí příliš kruté pro většinu lidstva a staří, mladí umírali v strašném množství. I rozpomněl se nějaký genius na užitek ohně. Byl jednou na lovu překvapen lesním požárem. Pamatoval si, že by se byl býval málem v plamenech k smrti upekl. Až potud byl mu oheň nepřítelem. Teď se stal přítelem. Přivlekl do jeskyně suchý strom a zapálil jej doutnajícími větvemi hořícího lesa. Jeskyně změnila se v útulnou světničku.

A potom spadlo jednou večer do ohně mrtvé kuře. Nebylo vytaženo dříve, než bylo dosti upečeno. Člověk zpozoroval, že maso, je-li uvařeno, chutná lépe, i odkládal tu a tam jeden ze starých zvyků, jež míval společně s ostatními živočichy, a počal si potravu připravovati.

Přešly tak tisíce let. Nazívu uchovali se jenom obyvatele s nejbystřejším rozumem. Ve dne v noci bylo jim zápasiti se zimou a hladem. Byli přinuceni vynalézati nástroje. Naučili se přibrušovati kameny v sekery a zhotovovati kladiva. Byli nuceni ukládati si veliké

zásoby potravy pro nekonečné dny zimní a shledali, že jest možno vyráběti z jílu misky a džbány a nechati je ztvrdnouti v paprscích slunečních. A glaciální perioda, která hrozila lidskému pokolení záhubou, stala se takto největší učitelkou, protože přiměla člověka užívatí rozumu.

EVROPA PREHISTORICKÁ.

HIEROGLYFY

EGYPTĀNĚ VYNALEZNOU UMĚNÍ PSÁTI A ZAČNE ZAZNAMENÁVÁNÍ DĚJIN.

Tito nejdávnější naši předkové, kteří žili ve veliké divočině evropské, učili se rychle mnohým novým věcem. Lze bezpečně říci, že by se byli po náležitém čase vzdali způsobů divošských a že by byli dospěli k své vlastní vzdělanosti. Než najednou nastal konec jejich osamocení. Byli objeveni.

Poutník z neznámé země na jihu, který se odvážil přeloučit moře a projít vysokými horskými průsmyky, dostal se na své cestě k divokým kmenům evropské pevniny. Přišel z Afriky. Vlastí jeho byl Egypt.

Údolí Nilu dospělo vysokého stupně vzdělanosti tisíce let před tím, než se lidem západním zdálo o možnostech vidlí nebo kola nebo domu. I opustíme proto své pra-praoce v jejich jeskyních a podíváme se na jižní a východní břehy moře Středozevního, kde stávala nejdávnější škola lidského pokolení.

Egyptané nás naučili mnohým věcem. Byli výborní hospodáři. Znali všechno o umělém zavodňování. Stavěli chrámy, jež byly později napodobovány od Řeků a jež sloužily za nejdřívější vzory k chrámům, v nichž uctíváme Boha za dnešních časů. Vynalezli kalendář, který se osvědčil tak užitečným zařízením k měření času, že se udržel s malými změnami až podnes. Avšak nejdůležitější ze všeho jest, že se Egyptané naučili uchovávat řeč k prospěchu budoucích pokolení. Vynalezli umění psátí.

Jsme tak zvyklí novinám a knihám a časopisům, že pokládáme za samozřejmé, že svět byl povždy s to, aby četl a psal. Ve sku-

tečnosti jest však psaní, nejdůležitější ze všech vynálezů, docela mladé. Bez psaných památek byli bychom jako kočky a psi, kteří dovedou učit jen svá štěňátka a koťátka nemnoha jednoduchým věcem a kteří nemají právě proto, že neumějí psátí, nijaké možnosti, aby využili zkušenosti těch pokolení koček a psů, která dávno zašla.

Když přišli v prvním století před naším letopočtem Římané do Egypta, našli údolí plné podivných malých obrázků, které měly asi co činiti s dějinami země. Římané se však nezajímali o »nic cizího« a nepátrali po původu těchto zvláštních značek, pokrývajících stěny chrámů a stěny paláců a nesčetné svitky hladkých proužků, zhotovených z papyrové třtiny. Poslední z egyptských kněží, který rozuměl posvátnému umění hotoviti také obrázky, zemřel před mnoha lety. Egypt, zbavený své nezávislosti, stal se skladištěm plným důležitých památek historických, jichž nedovedl nikdo rozřešiti a které nebyly k žádnému užitku na světě ani pro člověka ani pro zvíře.

Přešlo sedmnáct století, a Egypt zůstával zemí tajemství. Avšak roku 1798 navštívil východní Afriku náhodou francouzský generál, jménem Bonaparte, aby připravil útok na britské osady indické. Nedostal se přes Nil a jeho výprava skončila nezdarem. Než tato pověstná výprava francouzská rozřešila pouhou náhodou záhadu starobylého obrázkového jazyka egyptského.

Jednoho dne mladý důstojník francouzský, který se velmi nudil osamoceným životem malé pevnůstky na řece Rosettě (ústí Nilu), rozhodl se ztrávit několik hodin prázdně prohledáváním zřícenin v nilské deltě. A ejhle! našel kámen, který mu velmi vrtal hlavou. Byl pokryt, jako všechno všude v Egyptě, malými obrázky. Ale tato zvláštní deska černého čediče lišila se ode všeho, co bylo kdy nalezeno. Nesla na sobě trojí nápis. Jeden z nich byl psán řecky. Řecký jazyk byl známý. »Jest potřebí jenom,« soudil, »srovnati text řecký se znaky egyptskými, a ty vydají ihned své tajemství.«

Tento plán zněl dosti jednoduše, ale bylo potřebí více než dvaceti let k rozřešení záhady. Roku 1802 počal francouzský profesor, jménem Champollion, srovnávat řecký a egyptský text slavného kamene rosettského. Roku 1823 ohlásil, že objevil smysl čtrnácti obrázků. Zanedlouho potom zemřel z přepracování, ale hlavní základy egyptského písma byly známy. Dnes jsou nám dějiny údolí

nílského známější nežli dějiny řeky Mississippi. Máme písemné za-
znamenání, které zahrnuje čtyři tisíce let letopisných dějin.

Poněvadž starodávné hieroglyfy (slovo toto znamená »posvátné
písmo«) egyptské měly velmi důležitou úlohu v dějinách (některé
z nich dostaly se v pozměněném tvaru i do naší abecedy), měli by-
ste vědět něco o geniálním systému, jehož se užívalo před padesáti
stoletími k uchování mluveného slova na prospěch příštích pokolení.

Víte jistě, co jest obrázková řeč. Každá indiánská povídka s plá-
ní amerických má kapitolu, věnovanou divným zprávám, psaným
v podobě obrázků, jež udávají, kolik bylo zabito buvolů a kolik lov-
ců bylo v určité družině. Není pravidelně nesnadné porozumět smy-
slu takových zpráv.

Stará egyptština nebyla však řečí obrázkovou. Důmyslné oby-
vatelstvo Nilu postoupilo dávno před tím přes tento stupeň. Jejich
obrázky znamenaly mnohem více nežli předmět, který znázorňova-
ly, jak se vám nyní pokusím vysvětliti.

Dejme tomu, že byste byli Champollionem a že byste zkoumali
svítek papyrových proužků, popsaných úplně hieroglyfy. Najednou
byste přišli na obrázek muže s pilou. »O, už vím,« řekli byste, »zna-
mená to jistě, že hospodář vyšel, aby porazil strom«. Potom vez-
mete jiný papyrus. Vypravuje o královně, která zemřela v osmde-
sátém druhém roce věku. Uprostřed věty objevuje se obrázek muže
s pilou. Dvaosmdesátileté královně nezacházejí s pilou. Proto obrá-
zek znamená určitě něco jiného. Ale co?

To jest otázka, kterou nakonec rozřešil onen Francouz. Poznal,
že byli Egypťané první, kteří užívali písma, jemuž říkáme »písmo
fonetické« — soustavy značek, které označují »zvuk, hlásku« (čili
fóné) mluveného slova a které nám umožňují převáděti všechna
mluvená slova do formy psané s pomocí jenom několika teček a čá-
rek a kruhových tahů.

Vratme se na okamžik k tomu chlapíkovi s pilou (angl. saw -
vysl. só). Slovo »saw« (pila) znamená buď určitý nástroj, s nímž
se setkáváte v dílně tesařově, anebo značí minulý čas slovesa »to
see (viděti)«, tedy viděl jsem.

Postupem století stala se tedy s tímto slovem takováto změna.
Předně značilo jenom zvláštní nástroj, jež znázorňovalo. Potom
pozbylo tohoto významu a znamenalo nyní minulý čas slovesa. Po
několika stech letech zapomněli Egypťané na obojí tento význam

a obrázek

znamenal jim jenom jediné písmě, totiž začá-

teční písmeno S. Stručná věta vám ukáže, co tím myslím. Stůž zde
krátká věta z moderní angličtiny, jak by byla napsána hieroglyfy.

Obrázek

znamená buď jeden z kulatých předmětů v hla-

vě, jimiž můžete viděti, tedy oko (angl. eye, vysl. aj), nebo znamená
„I“ (vysl. aj = já), t. j. osobu, která mluví.

značí buď hmyz shromažďující med (angl. „be“, vysl.

bí = včela), nebo sloveso „to be“, vysl. tu bí = býti. Anebo to
může znamenati i první část některého slovesa, jako jest „be-come“,
vysl. bi-kham, nebo „be-have“, vysl. bi-hejv.

V tomto zvláštním případě následuje za tím,

což zna-

mená „leaf“, vysl. líf, nebo „leave“, vysl. lív, nebo „lieve“, vysl. lív
(všechna ta tři slova znějí stejně). Řekněme tedy „be-lieve“, vysl.
bi-lív, dohromady „I be-lieve = myslím.

Obrázek „eye“ (oko) nebo „I“ (já) už znáte.

Konečně jest tu obrázek

žirafy (angl. giraffe, vysl.

džiraf). To jest část starého obrázkového jazyka, z něhož se vy-
vinuly hieroglyfy.

Teď dovede tu větu bez značné obtíže přečísti.

»I be-lieve I saw a giraffe,« (vysl. aj bilív aj so a džiraf), — (já) myslím, (že) jsem viděl žirafu.

Vynalezše tento systém Egypťané pracovali o něm dále po tisíce let, až jim dovedli napsati všechno, čeho potřebovali, i používali těchto »obsažných slov« k zasílání zpráv přátelům, k vedení účtů obchodních a k uchování paměti o dějinách své země, aby se mohla příští pokolení k vlastnímu prospěchu poučiti chybami minulosti.

ÚDOLÍ NILU

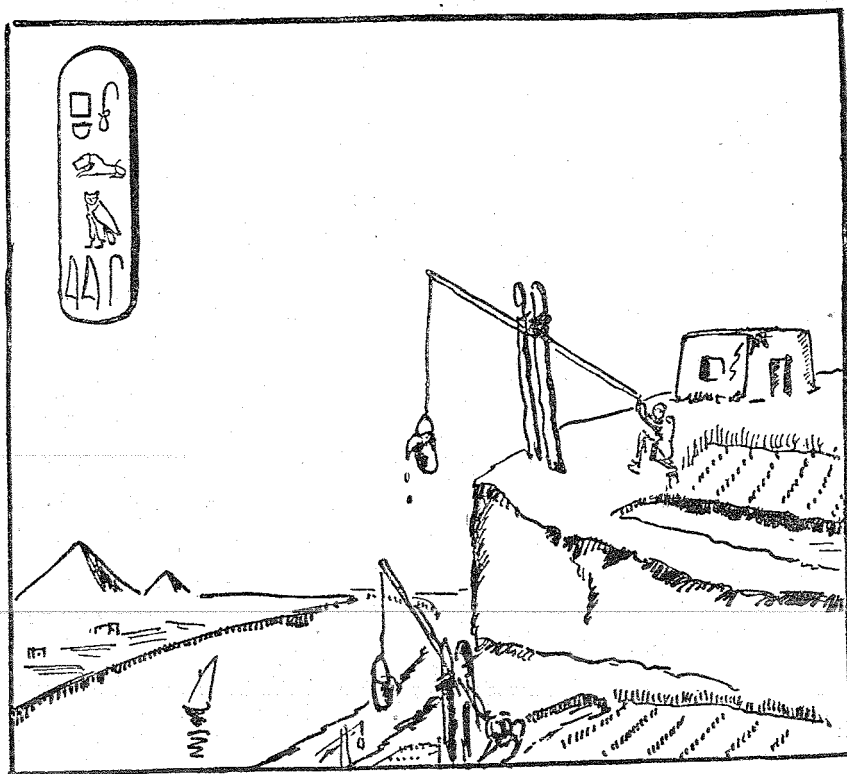
POČÁTEK VZDĚLANOSTI V ÚDOLÍ NILU.

Dějiny člověka jsou paměťmi hladového tvora, hledajícího potravu. Kdekoliv bylo hojně potravu, tam člověk putoval, aby si tam učinil domov.

Pověst o údolí Nilu se jistě rozšířila v dobách dávných. Z vnitřní Afriky a z pouště Arabské i ze západních částí Asie hrnuli se lidé houfně do Egypta, aby si zajistili podíl na bohatých statcích. Tito vetřelci vytvořili dohromady novou rasu, která se sama nazývala »Remi« čili »Lidé«, právě tak, jako jmenujeme často Hebreje »lidem vyvoleným«. Mohli býti plným právem vděčni osudu, který řídil jejich kroky do tohoto úzkého pruhu země. V létě každého roku Nil přeměňoval údolí v mělké jezero, a když vody opadly, byla obilná pole a pastviska pokryta na mnoho palců nejúrodnější prstí.

Dobrotivá řeka vykonávala v Egyptě práci milionu lidí a umožňovala výživu vzrůstajícího obyvatelstva prvních velikých měst, o nichž se tu dozvídáme. Jest ovšem pravda, že není všechna orná půda jenom v údolí. Komplikovanou soustavou malých kanálů a ramen byla voda dopravována od hladiny říční na vrchol nejvyšších břehů a ještě spleťtější systém zavodňovacích stok rozváděl ji po vší zemi.

Zatím co člověk prehistorického věku byl nucen strávit plných šestnáct hodin z každých čtyřadvaceti opatřováním potravu pro sebe a členy svého kmene, rolník egyptský anebo občan egyptského města pociťoval, že má dosti prázdně. Egypťan počal uvažovati o mnohých zvláštních záhadách, jež se mu naskytovaly. Odkud při-

Egyptské údolí.

cházejí hvězdy? Kdo působí rachot hromu, který jej tak hrozně děsí? Kdo působí, že řeka Nil se rozvodňuje s takovou pravidelností, že jest možno podle objevování a opadávání ročních záplav sestavit kalendář? Kdo jest on sám, podivné, malé stvoření, obklopené na všech stranách smrtí a nemocí, a přece šťastné a plné smíchu?

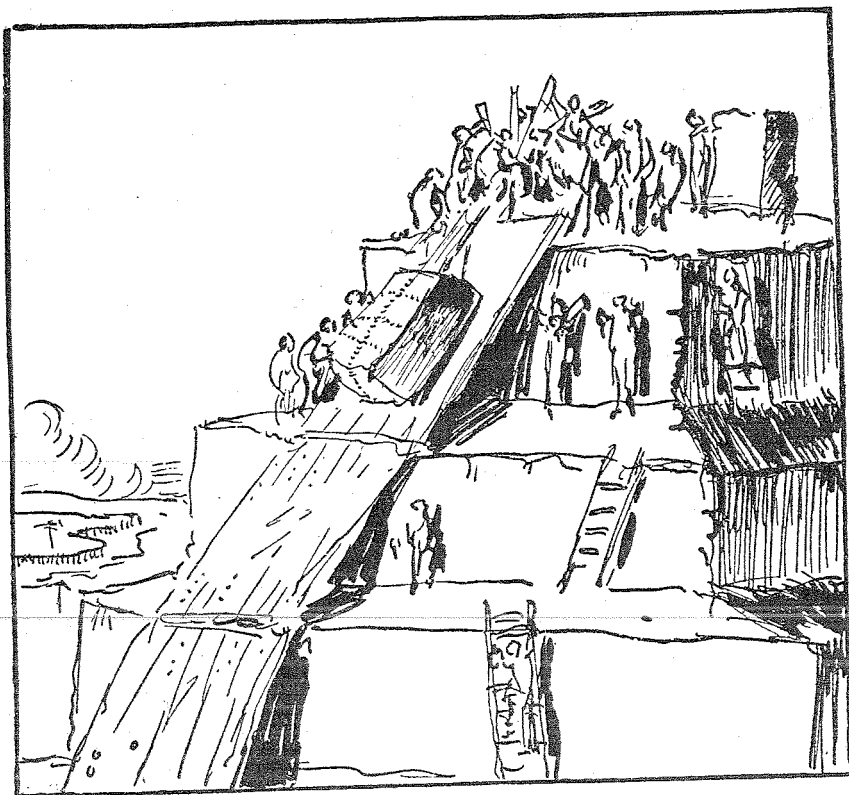
Dával si mnoho takových otázek a určití lidé ochotně vystupovali, aby na tyto dotazy co nejlépe podle své schopnosti odpovídali. Egypťané je jmenovali »kněžímí« a ti se stali strážci jejich myšlení a získávali velikou úctu ve společnosti. Byli to lidé vysoce učené, kteří byli pověřeni posvátným úkolem, udržovatí písemné památky. Chápali, že není dobré pro člověka myslití toliko na bezprostřední prospěch v tomto světě, i obraceli jeho pozornost ke dnům v bu-

doucnosti, až jeho duše bude prodlévati za horami na západě a musí vydávati počet ze svých činů mocnému bohu Osiridovi, který byl vládcem nad životem a smrtí a který soudil činy lidské podle jejich zásluh. Ba, kněží dodali tomuto budoucímu času v říši Isidině a Osiridově takové váhy, že se Egypťané počali dívatí na tento život jako na krátkou přípravu k životu na onom světě a obrátili vzkvétající údolí nilské v zemi zasvěcenou Smrti.

Podivným způsobem došli Egypťané k víře, že duše nemůže vstoupiti do království Osiridova, nemá-li svého těla, jež bývalo místem jejího pobytu na tomto světě. Jakmile tedy člověk zemřel, jeho příbuzní vzali mrtvolu a balsamovali ji. Po týdny byla máčena v roztoku natronu a potom vyplněna pryskyřicí. Perské slovo pro pryskyřici bylo »mumiai« a balsamované tělo zvalo se »mumie«. Bylo zavínuto do mnoha a mnoha metrů zvlášť připravovaného plátna a umístěno ve zvlášť k tomu zhotovené rakvi, hotovo takto k pochování do posledního příbytku. Však byl egyptský hrob opravdovým příbytkem, kde bylo tělo obklopeno kusy nábytku a hudebními nástroji (pro ukrácení teskných hodin čekání) a malými soškami kuchařů a pekařů a holičů (aby se obyvateli tohoto temného obydlí mohlo dostávatí náležitě potraviny a aby nepotřeboval choditi neoholen).

Původně byly tyto hroby vytesávány ve skalách západního pohorí; ježto se však Egypťané posunovali směrem k severu, museli stavěti hřbitovy v poušti. Jenže jest poušť plna dravých zvířat a stejně divokých lupičů, a ti se vloupávali do hrobů a zpřeházeli mumie, nebo kradli šperky, jež byly pochovávány s mrtvolou. Aby předešli takovému bezbožnému znesvěcení, Egypťané stavěli na vrchu hrobů malé kamenné pomníky. Tyto malé pomníky postupně vzrůstaly co do velikosti, protože bohatí lidé stavěli pomníky vyšší nežli chudí, i byly v tom sváděny hotové závody, aby se ukázalo, kdo může vystavěti nejvyšší kamennou mohylu. Rekordu v tom dobyl král Chufu, kterému Řekové říkali Cheops a který žil třicet století před počátkem našeho letopočtu. Jeho mohyla, kterou nazývali Řekové pyramidou, (protože egyptské slovo pro výšku znělo pir-em-us) byla vysoká přes 150 m.

Pokrývala více než 5 ha pouště, což jest třikrát větší rozloha nežli zaujímá chrám sv. Petra, nejrozsáhlejší budova křesťanského světa.

Stavění pyramid.

Po dvacet let dopravovaly pilně statisíce mužů potřebné balvany s druhé strany řeky — převážejíce je přes Nil, (jak to jen mohli dokázati, nedovedeme pochopiti), vlekouce je mnohokráte do veliké dálky přes poušť, až byly nakonec zasazeny na správné místo. Architekti však a inženýři královi vykonali svou úlohu tak dobře, že uzounká chodbička, vedoucí k vlastnímu hrobu královi v srdci kamenné obludy, nepovolila ještě ani dost málo ve svém tvaru tíze oněch statisíc tun kamene, jež na ni ze všech stran tlačí.

DĚJINY EGYPTA

VZRŮST A PÁD EGYPTA.

Řeka Nil byla dobrotivým přítelem, avšak časem bývala přísnou učitelkou. Naučila lidi, kteří žili na jejích březích, ušlechtilému umění »pospolitě práce polní«. Záviseli na sobě vespolek při stavbě zavodňovacích průkopů a při udržovací kanálů opravami v dobrém stavu. Tímto způsobem naučili se vycházeti dobře se sousedy a jejich vzájemně prospěšné sdružování rozvinulo se zcela snadno v spořádaný stát.

Potom se jeden muž zmohl více nežli většina jeho spoluobčanů a stal se vůdcem obce a jejich nejvyšším velitelem, kdykoliv závistiví sousedé západní Asie činili nájezdy do bohatého údolí. Po nějaké době stal se jejich *králem* a vládl nad celou zemí od moře Středozemního až k horám na západě.

Avšak tyto politické podniky starých *faraonů* (slovo *farao* znamenalo »muže, bydlícího ve *velikém domě*«) zajímaly zřídka trpělivého a do úpadu na obilných polích pracujícího rolníka. Nebyli-li jenom nucen platiti svému králi více daní nežli pokládal za spravedlivé, podroboval se vládě faraonově, jako se podroboval vládě *mocného Osirida*.

Jinak tomu však bylo, když přišel cizí vetřelec a uloupil mu jeho jmění. Po dvaceti stoletích volného života divoký arabský kmen pastevců, tak zvaní Hyksové, učinili útok na Egypt a byli po pět set let pány údolí nilského. Byli svrchovaně neoblíbeni u lidu a veliká nenávisť chována i k Hebrejům, kteří přišli do země Gošen, aby tam hledali útulku po svém dlouhém bloudění pouští, a pomáhali cizáckému uchvatiteli moci svou prací, jakožto výběrcí daní a občanští sluhové.

Ale nedlouho po roce 1700 před Kr. vznítily obyvatelé města Theb revoluci, Hyksové byli po dlouhém zápase vyhnáni ze země a Egypt byl zase svoboden.

O tisíc let později stal se Egypt, když Asyrie dobyla celé západní Asie, částí říše Sardanapalovy. V sedmém století před Kr. stal se ještě jednou samostatným státem, podrobeným vládě krále, jenž žil v městě Sais v deltě nilské. Ale roku 525 před Kr. zmocnil se Egypta perský král Kambyses a ve čtvrtém století před Kr., když Alexander Veliký dobyl Persie, stal se Egypt provincií makedonskou. Nabyl opět jakési zdánlivé neodvislosti, když se jeden z Alexandrových vojevůdů prohlásil za krále nového státu egyptského a založil dynastii Ptolemaiovců, kteří sídlili v nově vystavěném městě Alexandrii.

Nakonec přišli roku 39 před Kr. Římané. Poslední královna egyptská Kleopatra činila, co mohla, aby zachránila zemi. Její krása a půvaby byly římským generálům nebezpečnější nežli deset armádních sborů egyptských. Avšak roku 30 před Kr. přistal v Alexandrii Augustus, synovec a dědic Caesarův. Nesdílel obdivu svého nebožtíka strýce k půvabné vladařce. Zničil její vojska, avšak života jejího ušetřil, aby ji mohl vésti v triumfálním průvodu jakožto část válečné kořisti. Když se Kleopatra dozvěděla o tomto úmyslu, skončila sebevraždou, poživši jedu. I stal se Egypt provincií římskou.

MESOPOTAMIE

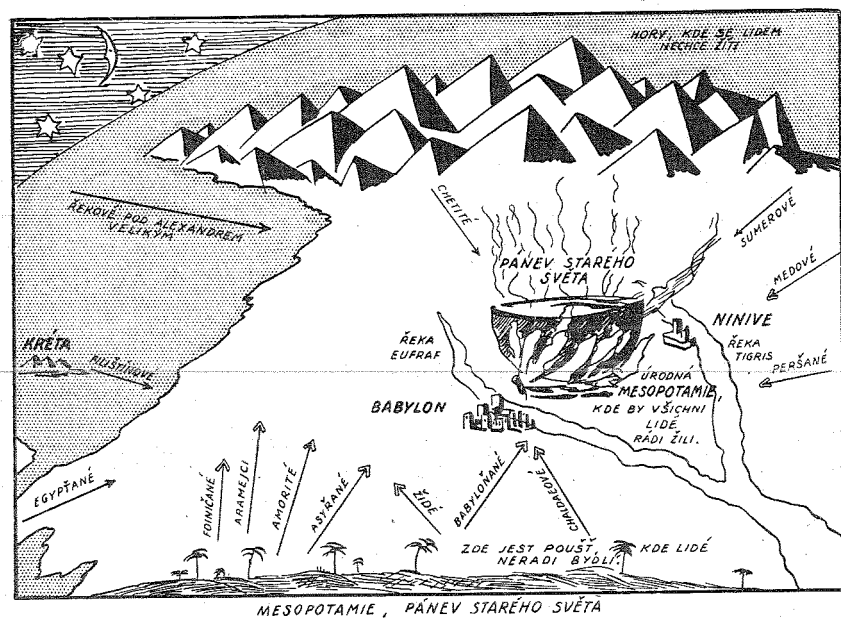
MESOPOTAMIE — DRUHÉ STŘEDIŠTĚ VÝCHODNÍ VZDĚLANOSTI.

Vezmu vás s sebou na vrchol nejvyšší pyramidy a vybidnu, abyste si představili, že máte oči jako sokol. Tam, až tam, v dálce, daleko za žlutými písčinami pouště uzříte, jak se chvílkami kmitne cosi zeleného. Jest to údolí, rozkládající se mezi dvěma řekami. Ráj Starého zákona. Země tajemná a zázračná, které říkali Řekové Mesopotamía, to jest »země mezi řekami«.

Jména těch dvou řek jsou Eufrat (ježž Babyloňané zvali Purafu) a Tigris (zvaný kdysi Diklat). Pramení se uprostřed sněžů hor armenských, kde našla místa k spočinutí archa Noemova, a protékají pozvolna jižní nížinou, až se dostávají k bažinatým břehům zálivu Perského. Konají velmi užitečnou službu. Proměňují vyprahlé krajiny západní Asie v úrodnou zahradu.

Nilské údolí vábilo k sobě lidi, poněvadž jim poskytovalo potravu za velmi snadných podmínek. »Země mezi řekami« byla lidem žádoucí z téhož důvodu. Byla to země mnohoslibná, a proto se snažili i obyvatelé severních hornatých končin i kmeny, které se potulovaly pouštěmi na jihu, aby mohli toto území prohlásiti jenom za své a naprosto výlučné vlastnictví. Neustávající soupeření mezi horaly a nomady z pouští vedlo k nekonečným válkám. Jenom nejsilnější a nejchrabřejší se mohl nadíti, že se udrží, a tím si vysvětlíme, proč se Mesopotamie stala vlastní velmi silné rasy lidské, která byla s to, aby vytvořila civilizaci, jež byla v každém směru stejně vynikající jako kultura egyptská.

SUMEROVÉ

SUMERŠTÍ PÍSAŘI KLÍNOVÉHO PÍSMĚ, JEJICHŽ HLINĚNÉ TABULKY NÁM VYKLÁDAJÍ O DĚJINÁCH ASSYRIE A BABYLONIE, VELIKÉ PÁNVE SEMITSKÉ.

Patnácté století bylo věkem velikých objevů. Kolumbus se pokoušel nalézt novou cestu k ostrovu Kathay a narazil na novou a netušenou pevninu. Rakouský biskup vypravil expedici, která měla cestovat na východ a nalézt vlast velkovévody moskevského; cesta skončila úplným nezdarem, neboť do Moskvy se dostali lidé západní až o věk později. Zatím jakýsi Benátčan, jménem Barbero, prohledal zříceniny západní Asie a přinesl domů zprávy o prazvláštní řeči, kterou našel vytesanou na balvanech chrámů v Širazu a vyrytou na nesčetných úlomcích pálené hlíny.

Evropa měla však na starosti mnoho jiných věcí a teprve na sklonku devatenáctého století byly přineseny do Evropy první »klínové nápisy« (zvané tak proto, že měla písmena podobu klínovitou) od dánského inženýra, jménem Niebuhra. A trvalo dalších třicet let, nežli rozřešil trpělivý profesor německý, jménem Grotefend, první čtyři písmenka, D, A, R a Š, jméno perského krále Dareia. Uplynulo pak znovu dvacet let, nežli nám dal britský důstojník, Jiří Rawlinson, jenž našel proslulý nápis behistunský, náležitý klíč ke klínovému písmu západní Asie.

Ve srovnání s problémem, rozřešit tyto nápisy klínové, byla práce Champollionova velmi snadná. Egypťané užívali obrázků. Sumerové, nejstarší obyvatelé Mesopotamie, kteří přišli na myšlenku, vyrývat slova na hlíněné tabulky, opustili obrázky úplně a vy-pěstovali si systém značek v podobě V, jež ukazovaly nepatrnou

spojitost s obrázky, z nichž se vyvinuly. Několik příkladů vám ukáže, co tím míním.

Nejdříve vypadala hvězda, vykreslená rydlem do cihly, takto:

Avšak tento znak byl příliš pracný a po krátkém čase,

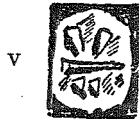
když k pojmu hvězda přistoupil pojem „nebe“, obraz se zjedno-

dušil takovýmto způsobem,

který jej činil ještě záhadněj-

ším. Stejně se změnil vůl z

v a ryba se pro-

měnila z

ve znak

Slunce bylo označováno pů-

vodně úplným kruhem

a z toho povstalo

Kdybychom psali dodnes písmem sumerským, naznačili bychom

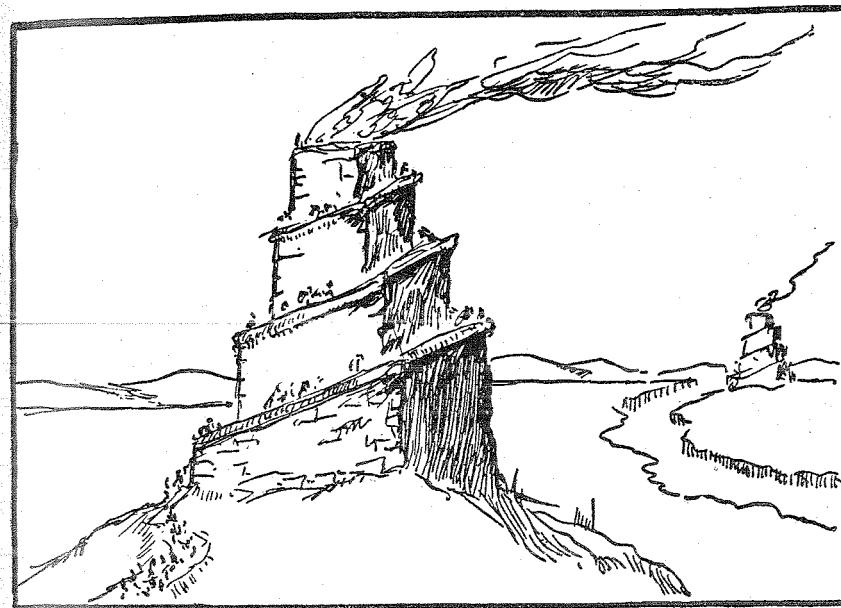

asi takto

Tento systém písemného vyjadřování myšlenek zdá se značně složitý, ale užívali ho po více než třicet století Sumerové a Babyloňané a Asyřané i Peršané a všickni ti rozmanití kmenové, kteří se násilně drali do úrodné nížiny.

Dějiny Mesopotamie jsou jediným pásmem válek a výbojů. Nejdříve přišli od severu Sumerové. Byli to lidé bílé pleti, kteří dosud bydlili v horách. Bohy své měli v obyčeji uctívatí dosud na vrcholcích hor. Když sestoupili do nížiny, stavěli umělé malé pahorky, na jejichž vrchu budovali oltáře. Schodiště stavěti nedovedli, a proto vedli kolem dokola svých věží stoupající cesty vzhůru. Naši inženýři vypůjčili si tuto myšlenku, jak můžete pozorovati na velkých stanicích nádražních, kde stoupající chodby vedou z jednoho

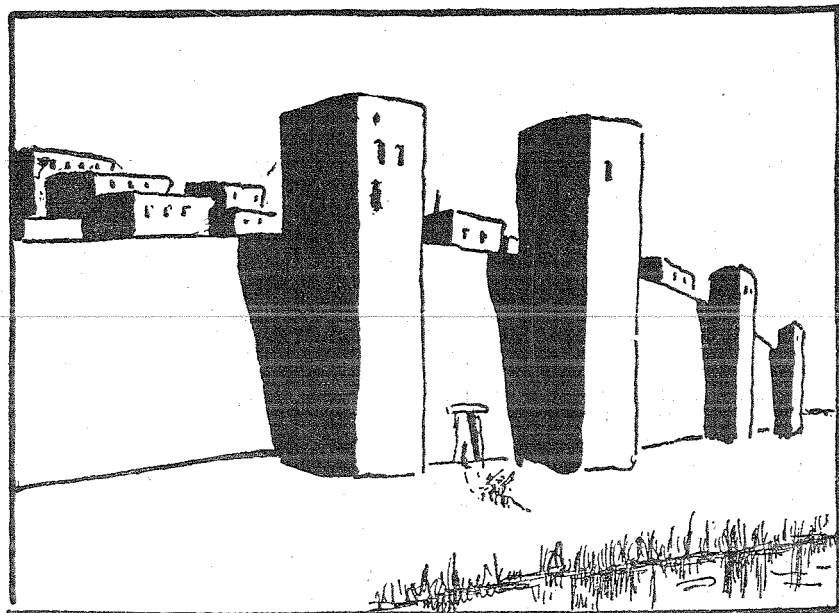

Babylonská věž.

poschodí do druhého. Snad jsme si vypůjčili od Sumerů i jiné myšlenky, avšak nevíme o tom. Sumerové se nadobro rozplynuli v těch kmenech, které přicházely do úrodné nížiny v dobách pozdějších. Jejich věže stojí však dosud mezi zříceninami mesopotamskými. Židé je viděli, když se dostali do zajetí v zemi babylonské, a jmenovali je věžemi Bab-Illovými nebo věžemi Babelskými.

Sumerové dostali se do Mesopotamie v čtyřicátém století před naším letopočtem. Brzy poté byli přemoženi od Akkadů, jednoho z mnoha kmenů pouště Arabské, mluvících společným nářečím

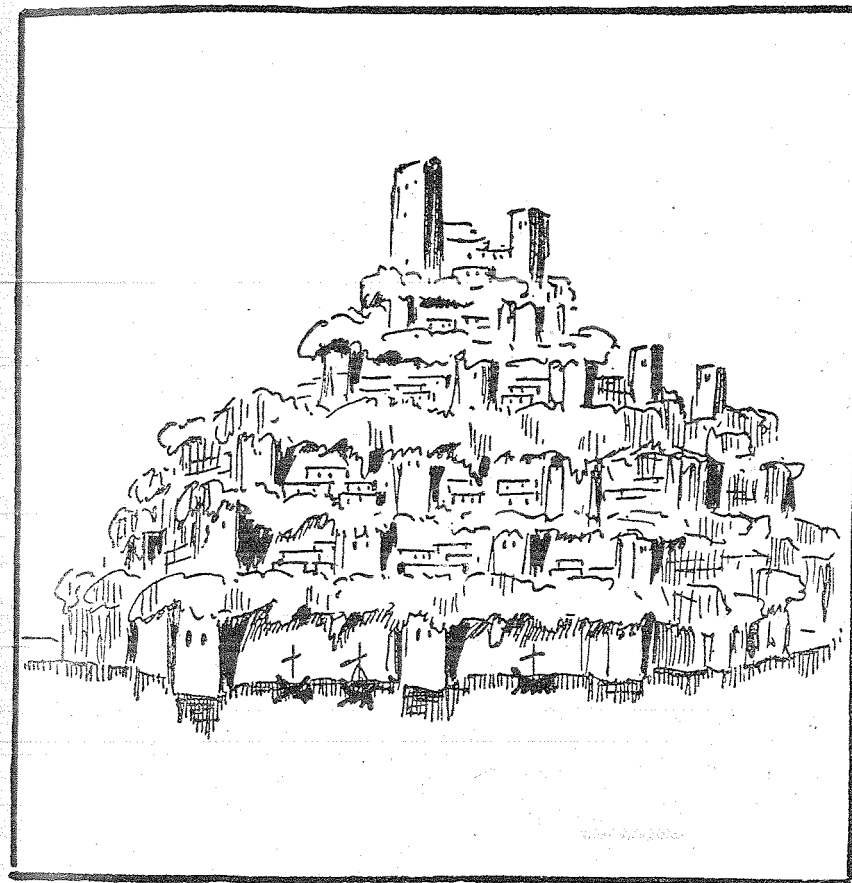
a známých pode jménem »Semité«, poněvadž o nich lidé za starých časů myslili, že jsou přímými potomky Sema, jednoho ze tří synů Noemových. O tisíc let později Akkadové byli přinuceni podrobiti se panství Amoritů, jiného kmene semitského z pouště, jehož mocný král Hammurabi vystavěl si velkolepý palác ve svatém městě Babyloně a dal svému lidu sbírku zákonů, jež učinily ze státu babylonského říši s nejlepší správou státní v starém světě. Brzy po nich podmanili si úrodnou nížinu Chetitě, s nimiž se také setkáváte ve

Ninive.

Starém zákoně, a zničili, co nemohli odvléci. Oni sami byli pak v zápětí poraženi od vyznavačů mocného, divokého boha Assura, kteří se sami jmenovali Asyřané a kteří učinili město Ninive středem rozsáhlé a hrozné říše, která si podmanila celou západní Asii i Egypt a vymáhala poplatky na nespočetných podrobených kmenech až do konce sedmého století před narozením Kristovým, kdy Chaldaeové, kmen rovněž semitský, vystavěli opět Babylon a učinili toto město nejdůležitějším hlavním městem té doby. Nebukadnezar, nejznámější z jejich králů, podporoval štedře studium věd, a naše

moderní znalost astronomie a matematiky spočívá zcela na určitých základních principech, které byly objeveny od Chaldaeů. Roku 538 před Kr. vtrhl do této staré země divoký kmen perských pastevců a rozbořil říši chaldajskou. O dvě stě let později byli zase oni potřeni Alexandrem Velikým, jenž učinil z úrodné nížiny, staré pánve tolika semitských kmenů, provincií řeckou. Později přišli Římané a po Římanech Turci, a Mesopotamie, druhé středisko světové vzdělanosti, stala se ohromnou pouští, kde vysoké náspy z hlíny hlásaly dějiny staré slávy.

Svaté město Babylon.

MOJŽÍŠ

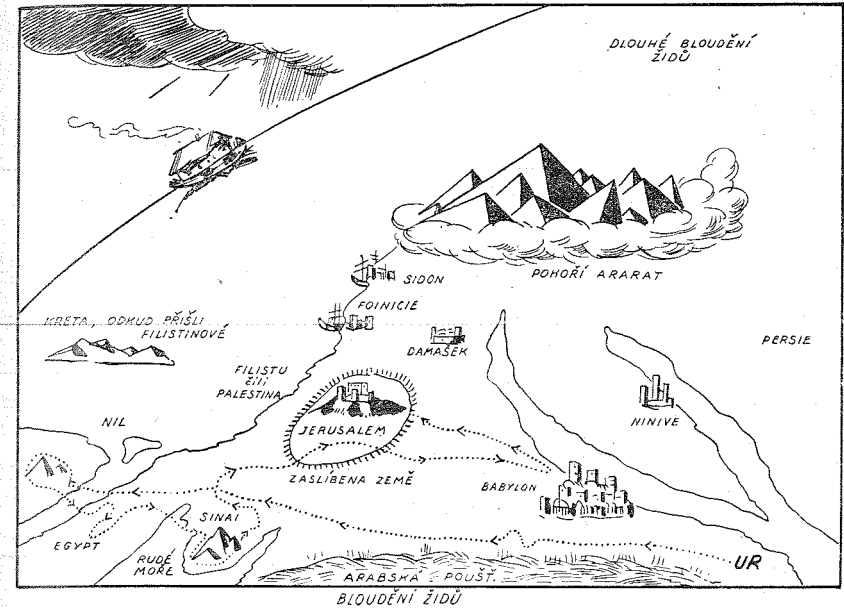
VYPRAVOVÁNÍ O MOJŽÍŠOVI, VŮDCI NÁRODA ŽIDOVSKÉHO.

V některém čase dvacátého století před naším letopočtem opustil malý a bezvýznamný kmen semitských pastevců svou starou vlast, ležící v zemi Ur při ústí Eufratu, a snažil se naléztí nové pastviny v panství králů babylonských. Byli však vypuzeni královským vojskem a hnuli se západně, hledajíce malého kousku neobsazeného území, kde by mohli rozbítí stany.

Tento pastýřský kmen byl znám pode jménem Hebrejové, čili jak si sami říkali, Židé. Putovali široko daleko a po dlouhých letech trudného bloudění dostalo se jim útulku v Egyptě. Bydlili pak mezi Egyptany déle než po pět století, a když byla jejich za vlastní přijatá země zaplavena od loupeživých Hyksů (jak jsem vám vypravoval při dějinách Egypta), dovedli se učiniti užitečnými cizímu vetřelci a bylo jim ponecháno nerušené vlastnictví jejich pastvišť. Než po dlouho trvající válce za neodvislost Egyptané vyhnali Hyksy z nížiny nilské, a tehdy přišly na Židy zlé časy, neboť byli degradováni na státní nevolníky a nuceni pracovati na královských cestách a na pyramidách. Poněvadž pak hranice byly střeženy egyptskými vojíny, bylo Židům nemožno uprchnouti.

Po dlouhých letech byli vytrženi ze svého žalostného osudu mladým Židem, jménem Mojžíš, který se zdržoval po dlouhou dobu na poušti a naučil se tam žítí podle prostých ctností dávných předků, kteří žili kdysi vzdalující se měst a městského života a uchránili se porušení mravů, plynoucího z pohodlí a zhýralosti cizí civilizace.

Mojžíš si umínil, že vzbudí opět u svého lidu lásku k cestám, po nichž chodívali patriarchové. Podařilo se mu uniknouti vojskům egyptským, jež byla za ním vyslána, a dovedl své soukmenovce do srdce planiny na úpatí hory Sinai. Za svého dlouhého a samotářského života na poušti naučil se uctívati sílu velikého Boha hromu a bouřky, jenž vládl na vysokém nebi a na němž záviseli pastýři životem i světlem a dechem. Tento Bůh, jeden z mnohých

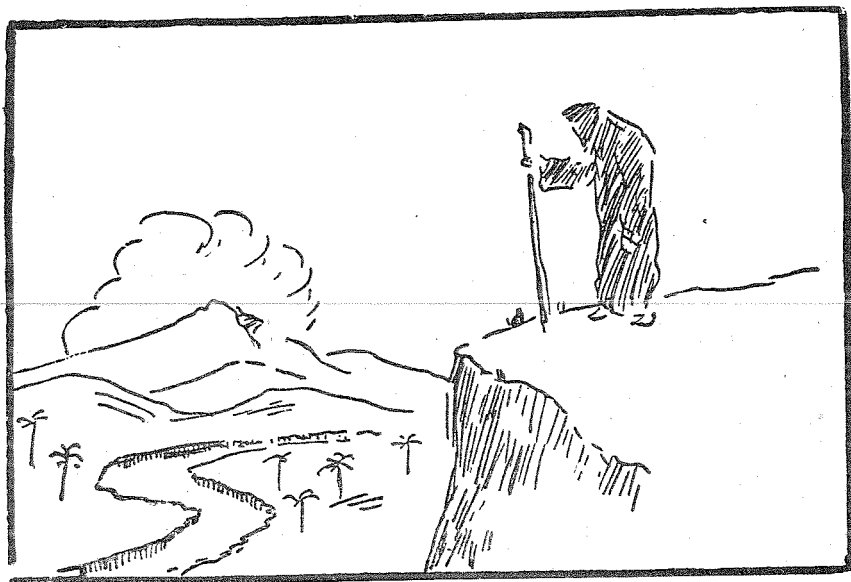

božstev uctívaných všeobecně v západní Asii, jmenoval se Jehovah a stal se učením Mojžíšovým jediným pánem hebrejského pokolení.

Jednoho dne Mojžíš zmizel z tábora židovského. Šeptalo se, že odešel nesa dvě desky z hrubě otesaného kamene. Toho odpoledne ztratil se vrchol horstva s očí. Tma a strašná bouřka skryla jej před zrakovým lidským. Když se však Mojžíš navrátil, ejhle! byla tu vyryta na deskách slova, jimiž promlouval Jehovah k lidu israel-skému za hřmění bouře a oslepujících plamenů blesku. A od toho okamžiku uznáván byl Jehovah ode všech Židů za svrchovaného pána jejich osudu, za jediného pravého Boha, který je učil žítí živo-

tem svatým, když je vyzýval, aby se řídili příkazy *Desatera přikázání*.

Šli za Mojžíšem, když je vyzval, aby se ubírali dále pouští. Byli ho poslušni, když jim určoval, co jísti a pítí a čeho se vystríhati, aby se udrželi zdraví v horkém podnebí. A konečně dostali se po mnoha letech bloudění do země, jež se jim zdála utěšená a bohatá. Nazývala se Palestina, což znamená zemi »Pilistu«, Filistinů, malého kmene Kréťanů, usedlých při pobřeží, když byli vyhnáni ze

Mojžíš uzří Svatou zemi.

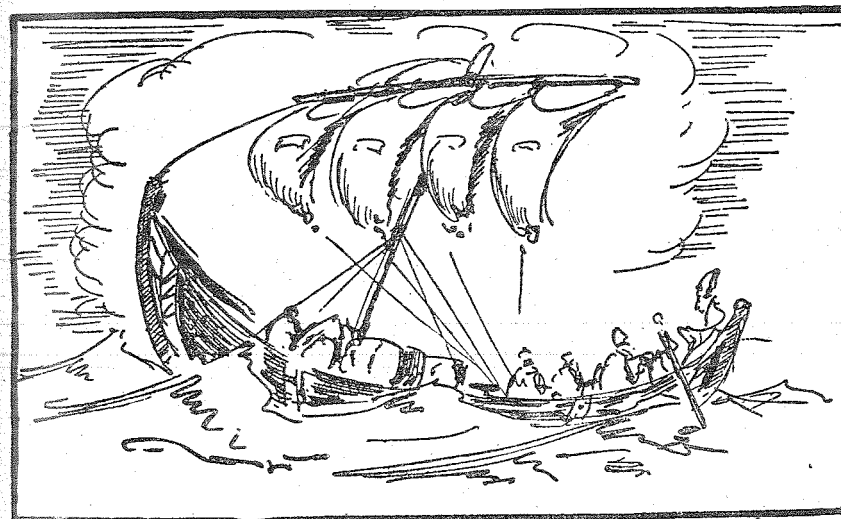
svého vlastního ostrova. Na neštěstí však byla hlavní země, Palestina, již obydlena jiným kmenem semitským, zvaným Kanaanité. Ale Židé vynutili si přístup do nížin mocí a vystavěli si tam sami příbytky a zbudovali velkolepý chrám v městě, jež nazvali Jerusalemem, *vlastí míru*.

Mojžíš nebyl však již vůdcem svého lidu. Bylo mu dopřáno, aby shlédl horské hřbety Palestiny zpovzdálí. A potom zamhouřil navždy mdlé oči. Nevyvedl jenom svých bratrů z cizí poroby k svobodnému a nezávislému životu nové vlasti, nýbrž učinil také Židy prvním ze všech národů v uctívání jediného Boha.

FOINIČANÉ

FOINIČANÉ, KTERÍ NÁM DALI NAŠI ABECEDU.

Foiničané, kteří byli sousedy Židů, byli kmen semitský, jenž se v pradávných dobách usadil při březích moře Středozemního. Vystavěli si sami dvě tvrdě opevněná města, Tyrus a Sidon, a v čase ne příliš dlouhém domohli se monopolu obchodního v západních mořích. Jejich lodi zajížděly pravidelně do Řecka i Italie a do Španělska, ba dostali se přes úžinu Gibraltarskou a zajížděli na ostrovy Scilly, kde mohli kupovati cín. Kamkoliv přicházeli, tam si hned stavěli malé stanice obchodní, které nazývali koloniemi. Mnohé

Foinická loď obchodní.

z nich staly se počátkem moderních měst, jako na příklad Gadiz a Marseilles.

Kupovali a prodávali, cokoliv jim slibovalo přinést dobrý zisk. Svědomí si z ničeho valně nedělali. Máme-li věřit všem jejich sousedům, neznali, co znamená slovo poctivost a bezúhonnost. Za nejvyšší ideál dobrých občanů pokládali dobře naplněnou pokladnici. Byli pak to opravdu lidé velmi neoblíbení a neměli ani jediného přítele. Přes to však přese všechno prokázali všem příštím pokolením službu nejsvrchovanější ceny. Daliť nám naši abecedu.

Foiničané byli obeznámeni s uměním psátí, vynalezeným od Sumerů. Avšak dívali se na tyto značky jako na nemotorné plýtvání časem. Byli praktičtí obchodníci a nemohli ztrávit hodiny s vyrýváním dvou nebo tří písmenek. Dali se do díla a vymyslili novou soustavu písma, jež byla mnohem dokonalejší nežli stará. Vypůjčili si jenom několik obrázků od Egyptanů a zjednodušili některé klínovité značky sumerské. Obětovali pěkný vzhled starého systému výhodě rychlosti a převedli tisíce rozmanitých obrázků v krátkou a vhodnou abecedu o dvaceti dvou písmenech.

Svým časem tato abeceda přešla přes Aegejské moře a dostala se do Řecka. Řekové přidali k ní ze svého několik písmen a dodali zdokonalenou soustavu Itálii. Římané značky poněkud upravili a naučili jim zase divoké barbary západní Evropy. Tito divocí barbari byli našimi vlastními předky a to jest příčina, proč jest tato kniha psána typy původu foinického a nikoliv hieroglyfy egyptskými nebo klínovým písmem sumerským.

INDOEVROPANÉ

INDOEVROPŠTÍ PERŠANÉ STANOU SE PÁNY SVĚTA SEMITSKÉHO A EGYPTSKÉHO.

Svět egyptský a babylonský a asyrský a foinický trval téměř třicet století a úctyhodné kmeny *úrodné nížiny* stárly a slábly. Jejich ortel byl zpečetěn, když se na obzoru objevilo plémě nové a energičtější. Toto plemeno jmenujeme plemenem indoevropským, protože opanovalo nejenom Evropu, nýbrž stalo se vládnoucí třídou také v zemi, která jest nyní známa pod jménem Britské Indie.

Tito Indoevropané byli lidé bílé pleti jako Semité, ale mluvili jiným jazykem, který se pokládá za společného předchůdce všech jazyků evropských mimo jazyk maďarský, finský a nářečí baskická v severních Španělech.

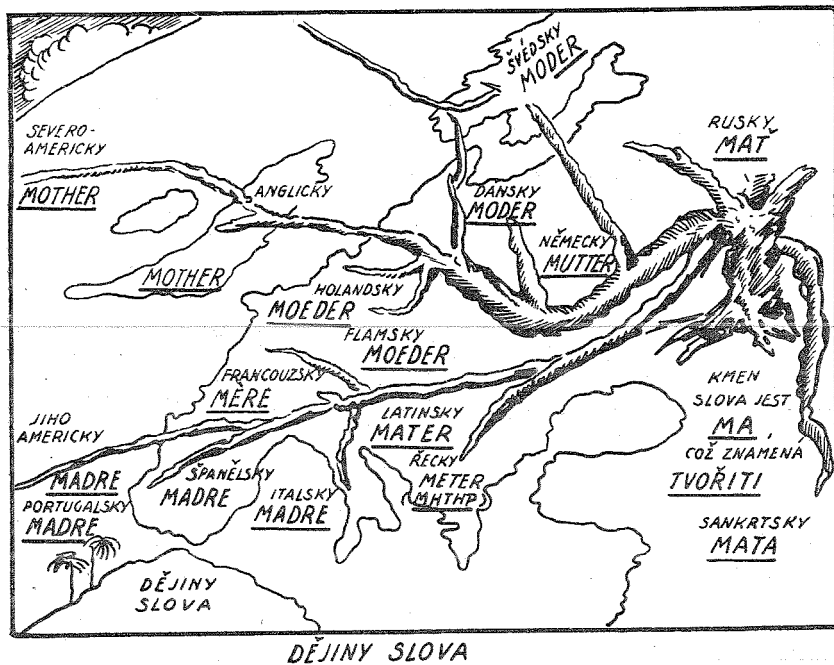
Když se o nich po prvé dozvídáme, žili již dávno po mnoho století podél břehů jezera Kaspického. Jednoho dne sebrali však své stany a táhli dále, hledajíce si nové vlasti. Někteří z nich vydali se do pohoří střední Asie a žili tam po mnoho set let v horách, obklopujících planinu Iranskou, pročež je nazýváme Areity. Jiní se vydali k západu slunce a zmocnili se rovin evropských, jak vám budu vypravovatí, až budu vykládati o dějinách Řecka a Říma.

Musíme na okamžik sledovatí Areity. Mnozí z nich opustili, vedeni jsouce Zarathustrou (čti Zoroastrem), svou hornatou domovinu, aby postupovali podél bystře plynoucího toku Indu k moři.

Ostatní zůstali raději v horách západní Asie a založili tam dva napolo nezávislé státy; jsou to Medové a Peršané, dva národové, jejichž jména jsme přijali ze starých dějepisných knih řeckých. V sedmém století před narozením Kristovým Medové založili sa-

mostatné království a nazvali je Medií; ale říše tato zahynula, když se Kyros, náčelník kmene, známého pode jménem Anšan, stal králem všech kmenů perských a nastoupil na dráhu výbojů, jimiž se brzy on a jeho děti stali nespornými pány celé západní Asie a Egypta.

Postupovali totiž tito indoevropští Peršané s takovou energií ve svých vítězných bojích na západě, že se dostali záhy do vážných

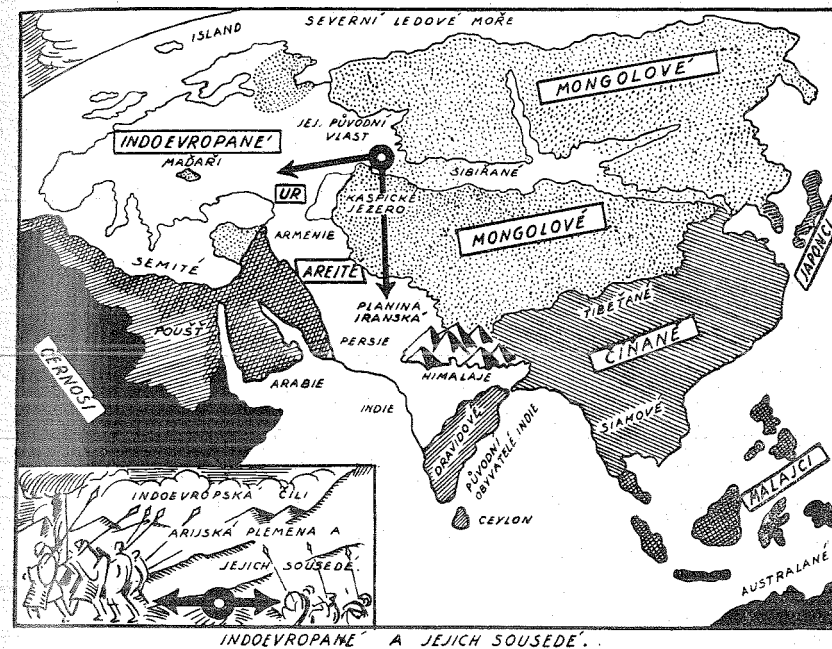
rozporů s určitými jinými kmeny Indoevropánů, kteří se vydali do Evropy a zaujali poloostrov Řecký a ostrovy moře Egejského.

Tyto třenice vedly ke třem proslaveným válkám mezi Řeckem a Persií za krále perského Dareia a Xerxa, kteří vtrhli do severní části poloostrova. Zpustošili zemi Řeckou a snažili se velmi usilovně, aby se trvale udrželi na pevnině evropské.

Nepodařilo se jim to však. Athénské loďstvo osvědčilo se nepřekonatelné. Řečtí loďníci přeřízli dráhy dovozu zásob pro vojska

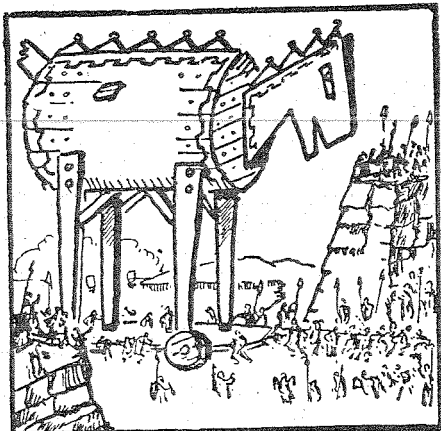
perská a přinutili neodvratně asijské vládcy navrátiti se k jejich operační základně.

Bylo to první utkání mezi Asií, starým učitelem, a Evropou, mladým a horlivým žákem. Velmi mnoho jiných kapitol této knihy bude vám vypravovati, jak pokračoval dále zápas mezi východem a západem až do dnešního dne.

EGEJSKÉ MOŘE

OBYVATELÉ PŘI EGEJSKÉM MOŘI PŘINESLI VZDĚLANOST STARÉ ASIE DO PUSTIN EVROPY.

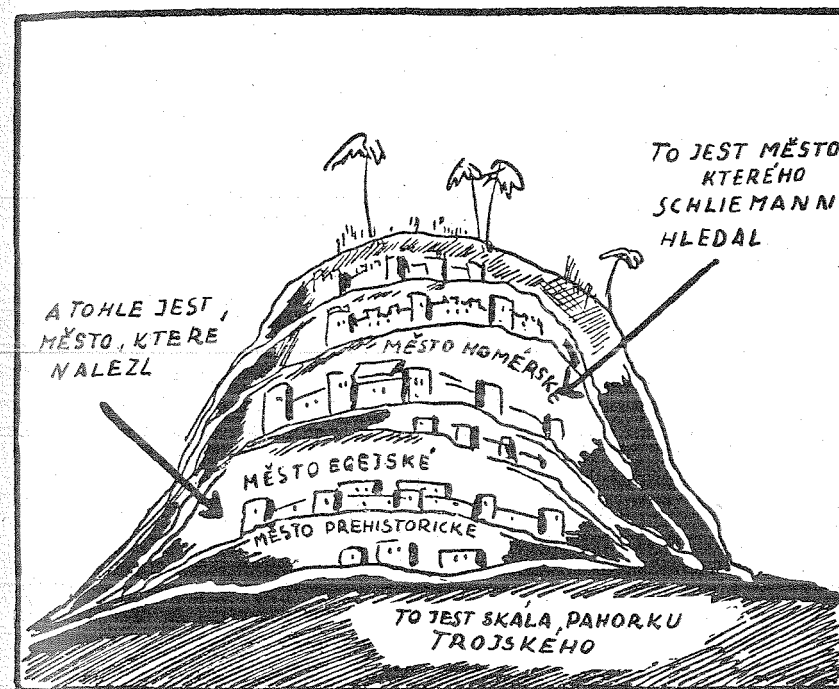
Trojský kůň.

Když byl Jindřich Schliemann ještě malý chlapec, vypravoval mu otec pověst o Troji. Tato pověst líbila se mu nejvíce ze všech, které kdy slyšel, i umiňoval si, že jakmile bude dosti velký, opustí domov, odebere se do Řeka a bude »pátratí po Troji«. Netrápilo ho, že byl synem chudého faráře venkovského na vesnici v Meklenbursku. Věděl, že bude potřebovatí peněz, ale rozhodl se, že si nejdříve opatří jmění a

potom se dá do kopání. A skutečně dovedl si získati veliké jmění za velmi krátkou dobu, a jakmile měl dosti peněz, aby mohl podniknouti výpravu, odebral se do severozápadního cípu Malé Asie, kde podle jeho předpokladu stávala kdysi Troja.

V tomto zvláštním koutku Malé Asie stál vysoký pahorek, pokrytý obilními poli. Podle tradice bývala to vlast trojského krále Priama. Schliemann, jehož entusiasm převyšoval do značné míry vlastní vědění, nemařil času předběžným zkoumáním. Pustil se ihned do kopání a kopal s takovým zápalem a chvatem, že jeho průkop

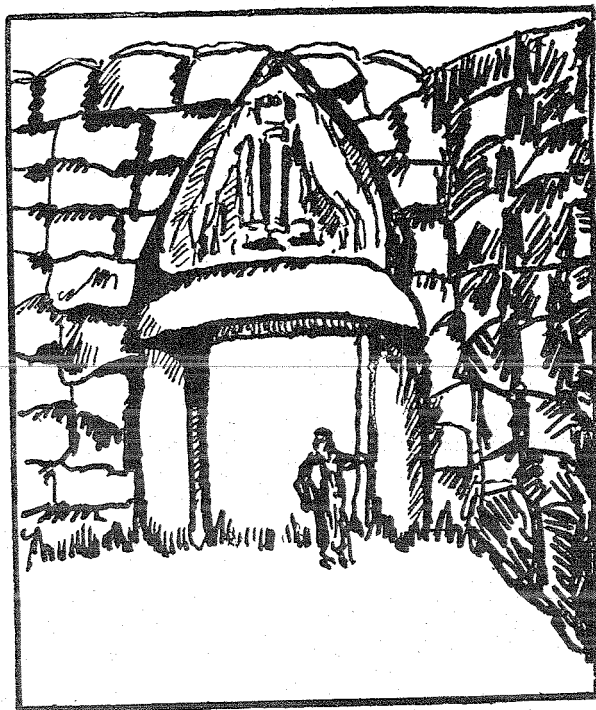
vedl přímo srdcem hledaného města a přivedl ho k zříceninám druhého zasypaného města, jež bylo při nejmenším o tisíc let starší nežli Troja, o níž psal Homeros. Událo se při tom něco zajímavého. Nikdo by nebyl býval překvapen, kdyby byl Schliemann našel několik hlazených kamenných mlatů a snad několik kousků neumělých nádob hrncířských. Jenže Schliemann místo objevu takových

Schliemannovo hledání Troje kopáním.

předmětů, jež lidé zpravidla uvádějí ve spojení s prehistorickým člověkem, žijícím v těchto končinách před příchodem Řeků, přišel na krásné svršky a velmi cenné šperky i vázy zdobené ornamenty vzorů Řekům neznámých. Udělal si smělý odhad, že plných deset století před velikou válkou trojskou pobřeží egejské bylo obydleno záhadným plemenem lidí, kteří byli v mnohých věcech pokročilejší nežli divoké kmeny řecké, jež vtrhly do jejich země a zničily jejich vzdě-

lanost nebo ji úplně přetvořily, až pozbyla všech rysů původnosti. A to se ukázalo v tomto případě správné. Ke konci let sedmdesátých minulého století Schliemann prohlédl si zříceniny Mykén, zříceniny, jež byly tak staré, že římské knihy — průvodcové — žasly nad jejich starobylostí. Tu opět pod mělkými kamennými vrstvami

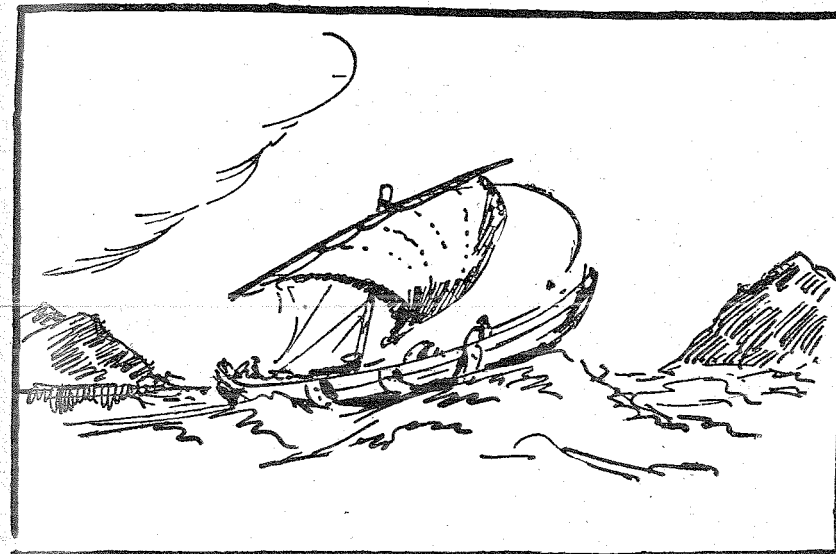
Mykény v Argolidě.

malé okrouhlé ohrady Schliemann narazil na podivuhodný poklad, jenž tu zbyl po oněch záhadných lidech, kteří zastavěli pobřeží řecké svými městy a kteří stavěli hradby tak veliké a tak těžké a tak silné, že je Řekové nazývali dílem titánů, oněch bohorovných obrů, kteří si za prastarých dob házivali celými horskými vrchy jako míčem.

Velmi pečlivé zkoumání mnohých těchto zbytků učinilo nadobro

konec některým romantickým rysům historie. Tvůrci těchto dávných předmětů uměleckých a stavitelé těchto silných pevností nebyli nijací čarodějové, nýbrž prostí plavci a obchodníci. Žili na Krétě a na mnoha malých ostrovech moře Egejského. Byli neohroženými námořníky a učinili z Egejského moře středistě obchodu k výměně zboží mezi vysoce civilisovaným východem a pomalu rozvíjející se pustinou evropské pevniny.

Po více nežli tisíc let udrželi si ostrovní říši, jež vyspěla k velmi

Egejské moře.

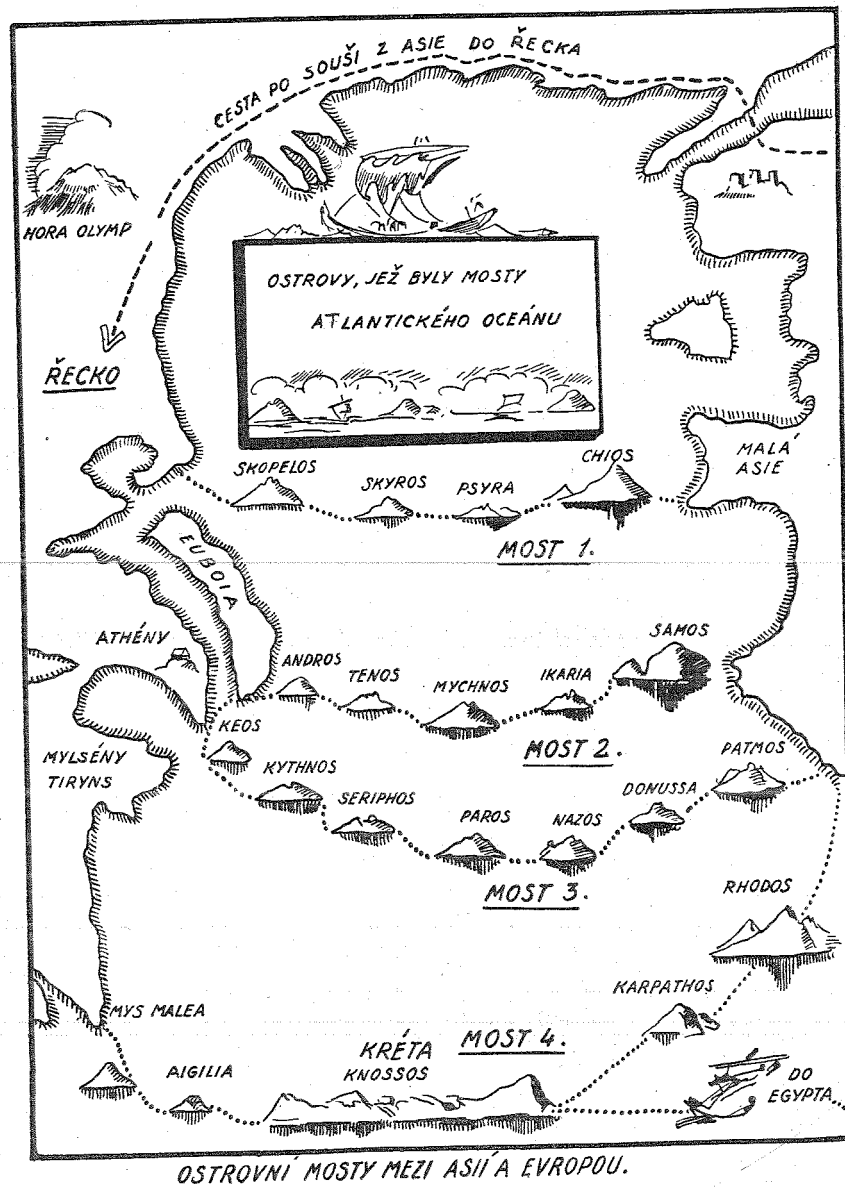
vysokému stupni umění. Vždyť jejich nejdůležitější město Knossos na severním pobřeží Kréty bývalo skrz naskrze moderním městem ve snaze o hygienu a pohodlí. Palác byl náležitě drenážován domy opatřeny koupelnami a občané Knossu byli první lidé, kteří používali denně neznámé dosud koupací vany. Palác jejich krále byl pověstný svými točitými schody a rozsáhlou síní hodovní. Sklep pod tímto palácem, kde se ukládalo víno a obilí i olivový olej, byl tak rozsáhlý a působil na první návštěvníky řecké dojemem tak mohutným, že dal vznik pověsti o »labyrintu«, kteréžto jméno dáváme budově s tak mnohými a spleťnými chodbami, že jest téměř nemož-

no, dostati se z ní zpět, jakmile se za námi jednou brána k naší hrůze zavře.

Avšak co se nakonec stalo s touto velikou říší egejskou a co způsobilo její náhlý pád, toho vám nedovedu říci.

Kréťané byli znalí umění psátí, avšak nikdo dosud nedovedl rozřešiti jejich nápisy. Jejich dějiny jsou nám proto neznámé. Zprávy o jejich osudech musíme si sestrojovati ze zřícenin, jež po sobě Egejané zůstavili.

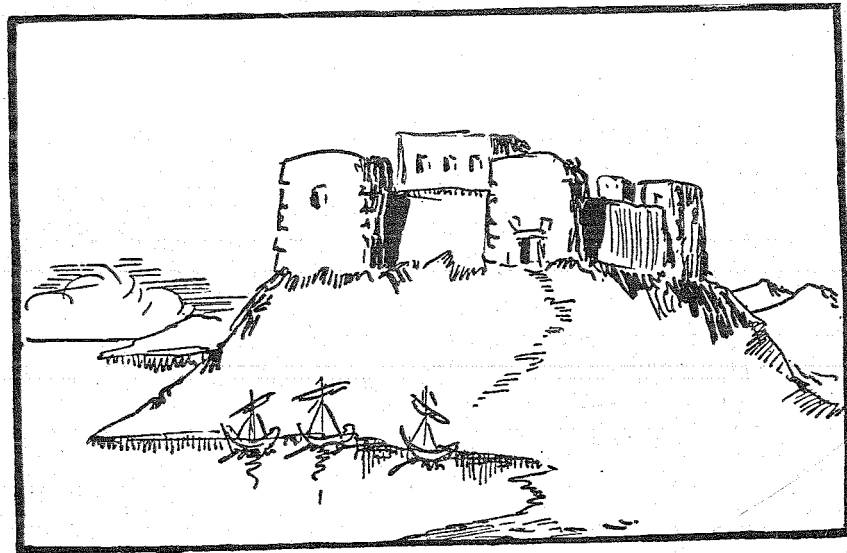
Tyto zříceniny nám jasně ukazují, že byl živel egejský náhle podmaněn méně civilisovaným plemenem, jež přišlo nedlouho před tím z nížin severní Evropy. Nemýlíme-li se příliš, nebyl těmito divochy, majícími na svědomí zkázu Kréty a egejské vzdělanosti, nikdo jiný nežli určité kmeny kočovných pastevců, kteří se právě zmocnili skalnatého poloostrova mezi mořem Adriatickým a Egejským a kteří jsou nám známi jakožto Řekové.

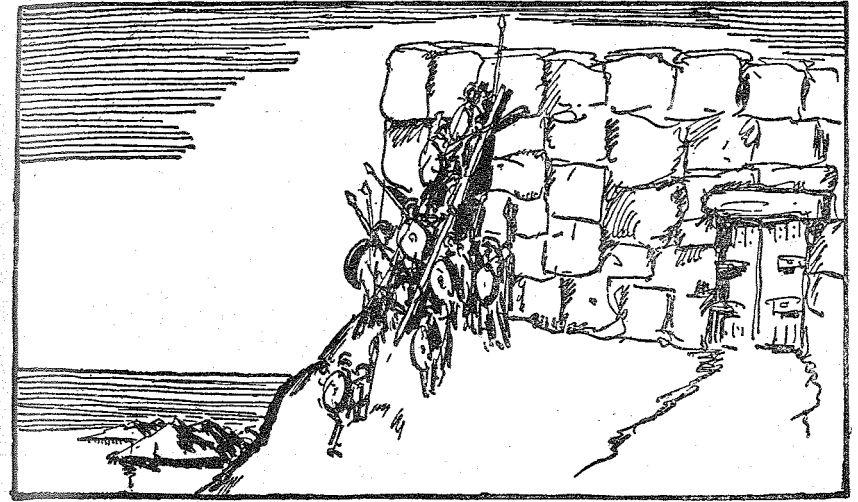
ŘEKOVÉ

ZATÍM INDOEVROPSKÝ KMEN HELLENŮ DOBÝVAL ŘECKA.

Pyramidám bylo již tisíc let a počínaly jevití první známky zkázy a Hammurabi, moudrý král babylonský, byl kolik set let mrtev a pochován, když malý kmen pastýřů opustil domov na březích řeky Dunaje a táhl na jih hledat nových pastvin. Nazývali se Hellenové, podle Helleny, syna Deukalionova a Pyrržina. Podle starých bájí byli tito dva jedinými bytostmi lidskými, které se za-

Egejské město na řecké pevnině.

Achajové dobývají egejského města.

chránily po veliké potopě, jež před nesčíslnými lety zahubila všechny lidi na světě, když se stali tak hříšní, že se zprotivili mocnému Bohu Diovi, jenž přebýval na hoře Olympu.

O těchto prvních Hellenech nevíme nic. Thukydides, dějepisec pádu Athén, pravil, píše o svých nejstarších předcích, »že jich nebylo příliš mnoho«, a v tom měl asi pravdu. Byli velmi zlí. Žili jako prasata a předhazovali těla svých nepřátel divokým psům, hlídajícím jejich ovce. Chovali velmi málo úcty k právům jiných lidí, i pobíjeli domorodce poloostrova Řeckého (kteří se jmenovali Pelasgové) a kradli jejich statky, brali jim dobytek, jejich ženy a dcery činili otrokyněmi a psali nekonečné písně, velebící odvahu kmene Achajského, který přivedl hellenský předvoj do hor Thesalie a Peloponesu.

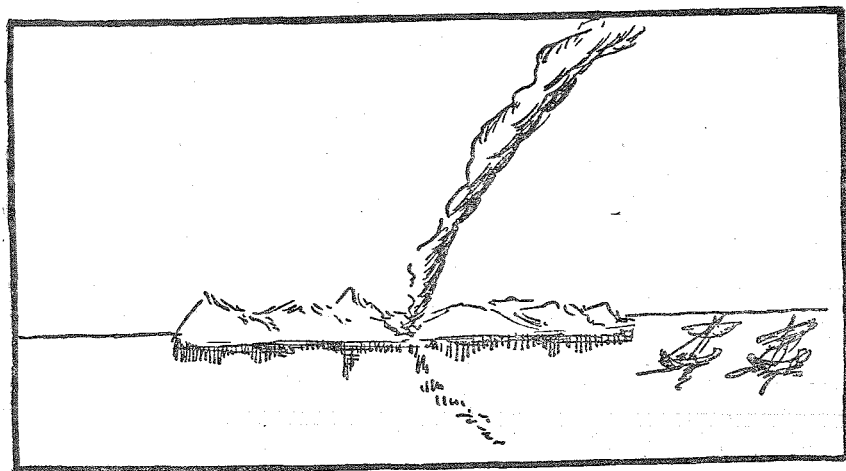
Avšak tu a tam vídali na vrcholcích vysokých hor hrady egejské a na ty nečinili útoku, neboť se báli kovových mečů a oštěpů egejských vojáků a věděli, že si nemohou troufatí porazit je svými nemotornými kamennými sekýrami.

Po mnoho století postupovali bez ustání z údolí do údolí a s jednoho úbočí horského na druhé. Potom byla zabrána celá země a stěhování dospělo ke konci.

Tento okamžik byl počátkem řecké civilizace. Řecký hospodář, žijící na dohled egejských osad, byl přiveden konečně zvědavostí k tomu, aby se podíval k svým pyšným sousedům. Shledal, že se může naučiti mnoha užitečným věcem od lidí, kteří bydlí za vysokými kamennými hradbami Mykén a Tiryntu.

Byl bystrým žákem. Za krátkou dobu osvojil si umění, zacházeti s nezvyklými zbraněmi železnými, jež si Egejané přinesli z Babylonu a Théb. Porozuměl poněmáhlu tajům plavby. Počal si sám pro sebe stavěti malé lodí.

A když se naučil všemu, čemu ho Egejané mohli naučiti, obrátil se proti svým učitelům a zahnal je zpátky na jejich ostrovy. Brzy poté odvažoval se dále na moře a dobýval všech měst egejských. Konečně v pátém století před našim letopočtem vyplnil a zpusťšil Knossos a po desíti stoletích od svého prvního objevení na jevišti Hellenové byli svrchovanými pány Řecka, Egejska a pobřežních končin Malé Asie. Troja, poslední veliká, obchodní bašta starší civilizace, byla rozbořena v jedenáctém století před Kr. Se vsí vážností měly počítí dějiny evropské.

Pád Knossu.

ŘECKÁ MĚSTA

ŘECKÁ MĚSTA, JEŽ BYLA SKUTEČNÝMI STÁTY.

My moderní lidé máme rádi slovo »veliký«. Zakládáme si na tom, že náležíme k »největší« říši na světě a že máme »největší« loďstvo a pěstujeme »největší« pomeranče i brambory, a bydlíme rádi v městech s »miliony« obyvatel, a když zemřeme, jsme pochováváni na »největším« hřbitově.

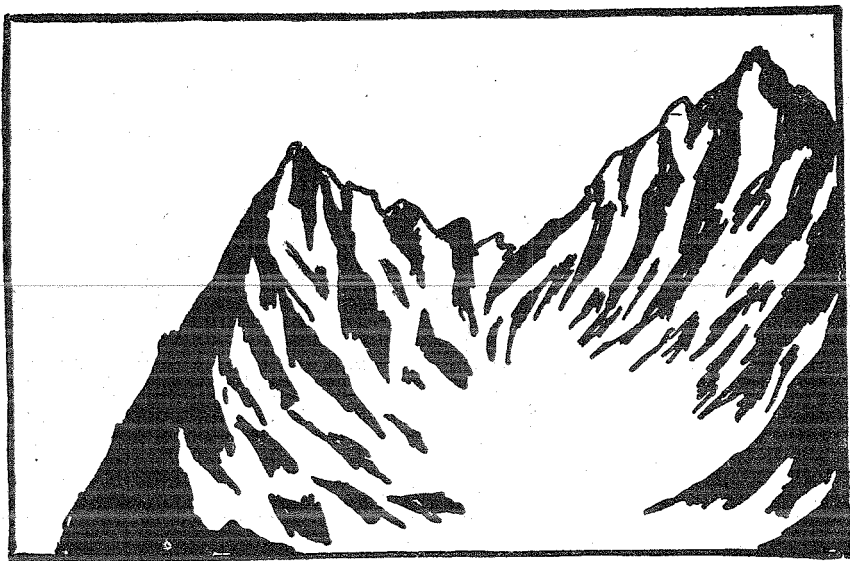
Kdyby nás byl mohl slyšeti hovořiti občan starého Řecka, nebyl by věděl, co tím míníme. »Uměřenost ve všem« byla ideálem jeho života a pouhá hromada na něj ani dost málo nepůsobila. A tato záliba v uměřenosti nebyla jenom planým úslovím, používaným za zvláštních příležitostí: účinkovala v životě Řeků ode dne narození do hodiny smrti. Byla částí jejich literatury a vedla je k stavbě malých, avšak dokonalých chrámů. Docházela výrazu v oděvu, jež nosili mužové, i v prstenech a náramcích jejich žen. Šla za davy, přicházejícími do divadla a nutila je vypískati každou hru, jež se opovážila hřešiti proti železnému zákonu jemného vkusu a zdravého rozumu.

Ba Řekové kladli váhu na tuto vlastnost i u svých politiků a u svých nejpopulárnějších atletů. Když jeden vynikající běžec přišel do Sparty a holedbal se, že dovede státi na jedné noze déle nežli kterýkoliv jiný muž v Helladě, lidé jej vyhnali z města, protože si zakládal na tom, že dokáže, v čem může býti překonán od každé hloupé husy.

»To jest všechno pěkné,« řeknete mi, »a není pochyby, že jest velikou předností usilovati tak velice o uměřenost a dokonalost; než proč by byli měli Řekové býti jedinými lidmi, kteří vypěstovali tuto

vlastnost za starých časů?« V odpověď poukáží na způsob, jak Řekové žili.

Lidé Egypta a Mesopotamie byli »poddanými tajemného *svrchovaného vládce*, jenž bydlil na mnoho mil daleko v tmavém paláci a jenž byl zřídka vidán davy obyvatelstva. Řekové byli naproti tomu »svobodnými občany« sta nezávislých »měst«, z nichž největší čítalo méně obyvatelů nežli některá moderní vesnice. Když venkovan, který žil v Ur, prohlašoval, že jest Babyloňan, myslil tím,

Hora Olymp, kde bydlili bohové.

že jest jedním z milionů druhých lidí, platicích daň králi, jenž jest v tomto zvláštním případě náhodou pánem západní Asie. Řekl-li však hrdě Řek, že jest Athéňan nebo Théban, mluvil o malém městě, jež mu bylo domovem i zemí a jež neuznávalo jiného pána nežli vůlí lidu na tržišti.

Řekovi bylo vlastní místo, kde se narodil; kde ztrávil nejranější léta, hrávaje si na schovávanou v zakázaných skalách Akropole; kde dospěl mužných let s tisícem ostatních chlapců a dívek, jejichž přezdívky byly mu tak důvěrně běžné jako vám vašich spolu-

žáků. Vlastí byla mu posvátná půda, kde leželi pochováni jeho otec a matka. V malém domě uvnitř vysokých hradeb městských žila bezpečně jeho žena i děti. To byl celý svět, který nepokrýval více než osm nebo deset měr skalnaté země. Nepozorujete, jak asi toto okolí působilo na člověka ve všem, co činil a mluvil a myslil? Lid babylonský a assyrský a egyptský byl částí ohromného davu. Ztrácel se v tom množství. Řek naproti tomu nepozbýval nikdy spojitosti se svým bezprostředním okolím. Nepřestal býti nikdy částí malého města, kde znal každého druhého. Cítil, že jeho inteligentní sousedé jej pozorují. Ať dělal cokoli, psal-li dramatické hry, nebo vytvářel sochy z mramoru, či skládal písně, byl si vědom, že jeho úsilí bude posuzováno všemi svobodnými spoluobčany jeho rodného města, kteří se v takových věcech vyznají. Toto vědomí pudilo jej k úsilí po dokonalosti, a dokonalost, jak mu byla od malička vštěpována, nebyla možná bez uměřenosti.

V této tvrdé škole Řekové se naučili vynikati v mnohých oborech. Vytvořili nové útvary vládní, nové formy literární a nové ideály v umění, jichž jsme nikdy nedovedli předstihnouti. Dokázali tyto divy v malých vesnicích, které pokrývaly méně půdy než čtyři nebo pět náměstí moderního velkoměsta.

A podívejte se, co se nakonec stalo!

Ve čtvrtém století před naší érou Alexander Makedonský dobyl světa. Jakmile ukončil zápas, Alexander si umínil, že musí zjednatí dobrodiní pravého genia řeckého všemu lidstvu. Vzal jej z městeček a malých vesnic a pokoušel se dáti mu kvísti a nésti plody uprostřed rozsáhlých královských residencí své nově získané říše. Avšak Řekové, odtrženi jsouce od důvěrného pohledu svých chrámů, odloučení od dobře známých zvuků a vůní svých křivolakých uliček, pozbyli najednou jaré radosti a podivuhodného smyslu pro uměřenost, jež oduševňovaly dílo jejich rukou i mozku, dokud pracovali pro slávu svých starých států městských. Stali se povrchními artisti, spokojujícími se dílem druhořadým. V ten den, kdy pozbyly malé městské státy staré Hellady své neodvislosti a byly přinuceny státi se součástí velikého národa, starý duch řecký umřel. A jest od těch dob mrtev navždy.

ŘECKÁ SAMOSPRAVA

ŘEKOVÉ BYLI PRVNÍ LIDÉ, KTERÍ UČINILI NESNADNÝ POKUS O SAMOSPRAVU.

S počátku byli všichni Řekové stejně bohatí i stejně chudí. Každý muž měl ve vlastnictví určitý počet krav a ovcí. Jeho hlíněná chata byla jeho hradem. Mohl podle libosti svobodně přicházeti a odcházeti. Kdykoliv bylo nutno uvažovati o věcech obecně důležitých, shromáždili se všichni občané na tržišti. Jeden ze starších mužů z vesnice byl vybrán za předsedu a jeho povinností bylo dbáti, aby měl každý možnost vyjádřiti své názory. Vypukla-li válka, byl některý obzvláště energický a odvážný vesničan ustanoven nejvyšším velitelem, ale tentýž lid, který dal tomuto muži právo, býti jeho vůdcem, osoboval si stejné právo, zbaviti jej té služby, jakmile jen bylo nebezpečí odvráceno.

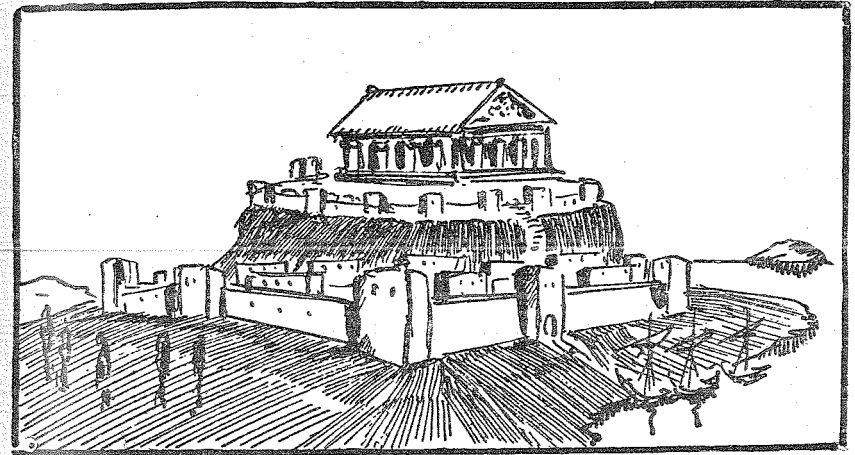
Avšak vesnice vzrůstala postupně v město. Někteří lidé pracovali usilovně a druzí byli líní. Někteří byli stížení neštěstím a ještě jiní byli právě zcela nepoctiví v chování k sousedům a nahromadili si bohatství. A účinek toho byl, že se město již neskládalo z lidí stejně zámožných. Právě naopak, bydlila v něm malá třída lidí velmi bohatých a veliká třída hodně chudých.

Tu nastala jiná změna. Starý nejvyšší velitel, který býval dobrovolně uznáván jakožto »náčelník« anebo »král«, poněvadž uměl voditi své mužstvo k vítězství, zmizel s jeviště. Jeho místo zaujali šlechtici — třída bohatých lidí, kteří se postupem času domohli nenáležitěho vlastnictví dvorců a statků.

Tito šlechtici požívali mnohých výhod proti obecnému davu svobodných občanů. Byli s to, aby si nakoupili nejlepších zbraní, jež

bylo lze sehnati na trhu na východě Středoziemního moře. Měli mnoho volného času, v němž se mohli cvičiti v bojování. Bydlili v pevně stavěných domech a mohli si najímati vojáky, aby za ně bojovali. Ustavičně se vespolek hašteřili o rozhodnutí, kdo má vládnouti městu. Vítězný šlechtic osoboval si jakýsi druh královské moci nade všemi sousedy a ovládal město, až byl sám zabit nebo vyhnán zase jiným ctížádostivým šlechticem.

Takovýto král, z milosti svých žoldněřů, jmenoval se »tyran«; v sedmém a šestém století před našim letopočtem bylo každé mě-

Městský stát řecký.

sto řecké v moci takových tyranů, z nichž byli, mimochodem řečeno, náhodou mnozí neobyčejně způsobili mužové. Avšak tento stav věcí stal se konec konců nesnesitelný. I daly se pokusy, učiniti v tom nějakou nápravu, a z těchto reforem vznikla první vláda demokratická, o jaké kdy svět slyšel.

Na samém počátku sedmého století lid athénský se rozhodl učiniti doma pořádek a dáti velikému počtu svobodných občanů znovu hlas ve vládě, jak jej podle svého domnění míval ve dnech svých achajských předků. Požádali muže jménem Drakonta, aby jim dal soustavu zákonů, jež by chránily chudého před útisky boháče. Drakon dal se do práce. Bohužel byl odborným právníkem a příliš

vzdálen styku s obyčejným životem. V jeho očích zločin byl zločinem, a když dokončil sbírku zákonů, viděl lid athénský, že jsou zákony Drakontovy tak kruté, že jich není možno uvést v život. Nebylo by bývalo dosti provazů k oběšení všech zločinců podle této soustavy právníkové, jež činila z krádeže jablka zločin hrdelní.

Athéňané ohlíželi se po lidštějším reformátorovi. Konečně našli jednoho, který mohl učiniti věc tohoto rázu lépe nežli kdokoliv jiný. Jmenoval se Solon. Náležel k vznešené rodině, procestoval celý svět a prostudoval vládní formy mnohých jiných zemí. Po pečlivém studiu látky Solon dal Athénám sbírku zákonů, která svědčila o obdivuhodné zásadě uměřenosti, jež bývala částí řeckého charakteru. Vynasnažil se zlepšiti postavení rolníkovo, avšak bez újmy výhody pro šlechtice, kteří měli (či lépe řečeno, měli by mítí) tak veliký význam pro stát jakožto vojíní. Aby uchránil chudší třídy proti přehmatům se strany soudců (vybíraných vždy ze třídy šlechticů, protože nedostávali nijakého platu), Solon učinil opatření, jímž se dostávalo poškozenému občanovi práva, přednésti svou pří na soudě třicíti jeho athénských spoluobčanů.

Nejvýznamnější však ze všeho bylo, že Solon přiměl prostředního svobodného občana k přímému a osobnímu účastenství na zájmech městských. Nemohl již zůstat jen doma a vzdychatí, »oh, mám dnes tuze mnoho práce«, nebo »prší a měl bych raději zůstat doma«. Čekalo se od něho, aby plnil svoji povinnost: aby se účastnil shromáždění městské rady a aby nesl část odpovědnosti za bezpečnost a prospěch státní.

Tato vláda, kterou vykonával »demos«, lid, měla často daleko do prospěšnosti. Bylo tu příliš mnoho jalového mluvení. Bylo tu příliš mnoho nevraživých a záštiplných výjevů mezi soupeři o významný úřad. Ale naučila lid řecký býti samostatným a spoléhati k své záchraně na sebe, a to byla věc velice dobrá.

ŘECKÝ ŽIVOT

JAK ŘEKOVĚ ŽILI.

Ale jak pak, zeptáte se, měli staří Řekové kdy, starati se o rodinu a hospodářství, jestliže museli odbíhati co chvíli na náměstí a rokovati o věcech státních? Povím vám to v této hlavě.

Ve všech věcech vládních řecká demokracie uznávala pouze jedinou třídu občanů — lidi svobodné. Každé město řecké skládalo se z malého počtu občanů zrozených na svobodě, z velikého počtu otroků a z trošky cizinců.

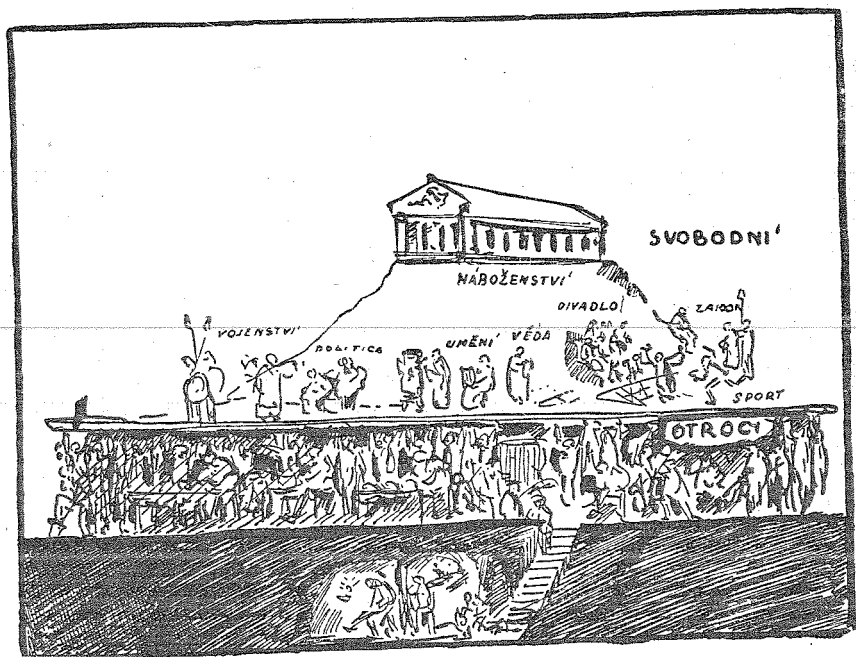
V řídkých intervalech (obyčejně za války, kdy bylo potřebí mužstva pro vojsko), Řekové ukazovali se ochotní, dáti občanská práva »barbarům«, jak nazývali cizince. Ale bývalo to výjimkou. Občanství bylo věcí rodu. Byl jsi Athéňanem, protože tvůj otec a dědeček byli Athéňané před tebou. Byť však byly tvé zásluhy jakožto obchodníka nebo vojína sebe větší, kdyby ses narodil z rodičů neathénských, zůstal bys »cizincem« až do konce života.

Řecké město bylo proto, nevládl-li v něm král nebo tyran, spravováno od svobodných občanů a pro ně, což by nebylo bývalo možné bez velkého množství otroků, kteří převyšovali početně svobodné občany v poměru šesti nebo pěti k jedné a kteří obstarávali úkony, jímž musíme my moderní lidé věnovati většinu svého času i energie, chceme-li zaopatřiti své rodiny a platiti nájemné z bytu.

Otroci obstarávali všechno vaření a pečení a výrobu kahanů celého města. Byli krejčími a tesaři a klenotníky a učители a účetními, měli na starosti zásoby a dohlíželi v továrně, zatím co pán odcházel do obecního shromáždění rokovati o otázkách války i míru, nebo chodil do divadla podívat se na nejnovější hru Aischylovu nebo

poslechnouti si rozhovor o revolučních myšlenkách Euripidových, jenž si troufal vysloviti určité pochybnosti o všemohoucnosti velkého boha Dia.

Staří Athéňané se podobali opravdu nějakému klubu. Všichni urození občané byli jeho dědičnými členy a všichni otroci dědičnými sluhy, obstarávajícími potřeby svých pánů; i bylo velmi příjemné býti členem té organizace.

Řecká společnost.

Mluvíme-li však o otrocích, nemíníme jimi ten druh lidí, o nichž jste čítali v knížce »Chaloupka strýčka Toma«. Jest pravda, že postavení těch otroků, kteří pracovali na polích, bylo velmi neutěšené, ale průměrný svobodný občan, který ve světě zchudl a byl nucen dáti se najmouti jako hospodářský dělník, měl právě tak bídný život. V městech kromě toho mnoho otroků bylo na tom lépe nežli chudší třídy svobodných občanů. Řekové totiž, milující ve všem uměřenost, neradi zacházeli s otroky způsobem běžným později

v Římě, kde měl otrok tak málo práv jako stroj v moderní továrně a mohl býti pro nejmalichernější záminku předhozen dravým šelmám.

Řekové přijímali otroctví jakožto nezbytnou instituci, bez níž se žádné město nemohlo státi vlastní opravdu vzdělaných lidí.

Otrocí obstarávali i takové práce, které jsou v dnešních dobách vykonávány od obchodníků a živnostníků. Pokud se týče povinností v domácnosti, jež zabírají tak mnoho času vaší matky a tíží otce, když přichází domů z úřadu, Řekové, kteří rozuměli ceně prázdně, uvedli tyto starosti na nejmenší možné minimum, žijíce uprostřed okolí krajně jednoduchého.

Domy jejich, abychom odtud počali, byly velmi prosté. I bohatí šlechtici trávili život v jakési kůlně z nepálených cihel, pohřešující všeho pohodlného zařízení, jehož si žádá moderní dělník jako přirozeného práva. Řecký dům sestával ze čtyř stěn a střechy. Byly v něm dveře, vedoucí na ulici, ale oken tu nebylo. Kuchyně, obývací pokoje a ložnice byly stavěny kolem otevřeného dvora, na němž bývala malá kašna nebo socha a trochu rostlinstva, aby mu dodávaly přívětivějšího vzhledu. Na tomto dvoře žila rodina, když nepršelo nebo když nebylo příliš zima. V jednom rohu dvora připravoval kuchař (jenž byl otrok) jídlo, ve druhém rohu učitel (rovněž otrok) učil děti alfa beta gamma a násobilce, v jiném ještě koutě paní domu, která zřídka opouštěla své panství (ježto se pro vdanou ženu nepokládalo za dobré chování, ukazovati se příliš často na ulici) spravovala mužův šat se švadlenami (otrokyněmi) a v malé kanceláři, vpravo ode dveří, prohlížel pán účty, jež mu právě přinesl správce jeho dvorce (rovněž otrok).

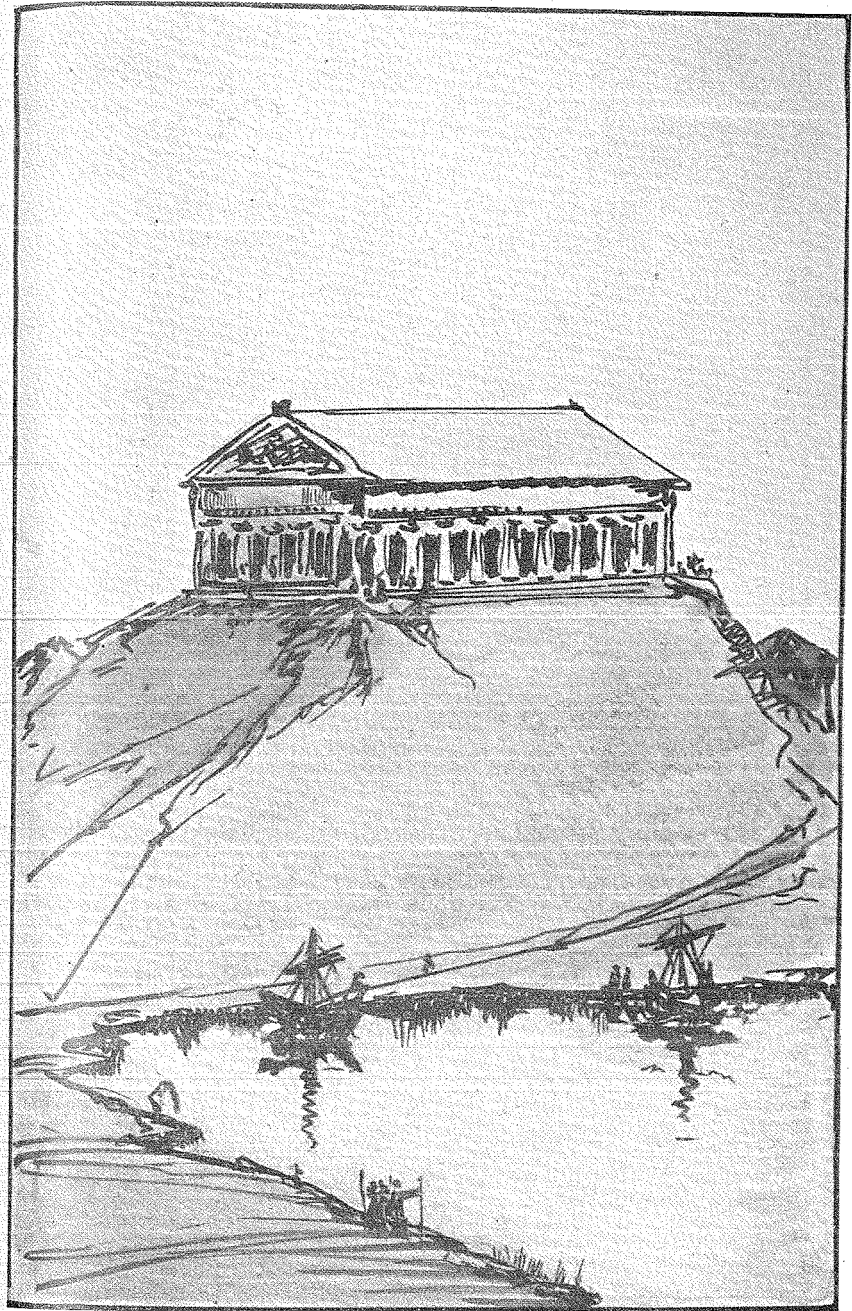
Když byl oběd připraven, shromáždila se rodina, ale jídlo bylo velmi jednoduché a nezabralo mnoho času. Zdá se, že Řekové pokládali jídlo za nezbytné zlo, a nikoliv za požitek, jenž ubíjí mnoho prázdných hodin a po případě ubíjí mnoho prázdných lidí. Živilí se chlebem a vínem, trochu masem a nějakou čerstvou zeleninou. Vodu pili, jenom když nebylo lze nic jiného dostati, protože ji nepokládali zrovna za zdravou. Rádi se navštěvovali k jídlu, ale naše představa slavnostní hostiny, kde si každý myslí, že musí jísti mnohem více než jest mu zdrávo, nebyla by bývala podle jejich vkusu. Scházeli se při stole za tím účelem, aby si příjemně poroz-

právěli a vypíli číši dobrého vína s vodou, neboť pohrdali, ježto byli mírní lidé, těmi, kteří pili příliš mnoho.

Tatáž jednoduchost, která vládla v jídelně, panovala i v jejich šatě. Potrpěli si na to, aby byli čisti a dobře vypraveni, aby měli pěkně přistřížené vlasy i vousy, aby se cítili tělesně silní cvičením a plováním v tělocvičně, ale nikdy se nepřidržovali asijské mody, která předpisovala křiklavé barvy a podivné vzorky. Nosili dlouhý, bílý šat svrchní, v němž vypadali tak vystrojeni jako moderní důstojník italský ve své dlouhé, modré pláštěnce.

Viděli rádi své ženy nositi ozdoby, avšak pokládali za velmi hrubé blýskati se svým bohatstvím (nebo svými ženami) na veřejnosti, a kdykoliv ženy vycházely z domova, byly tak nenápadné, jak jen bylo možná.

Zkrátka, historie řeckého života jest historií nejenom uměřenosti, nýbrž i prostoty. »Věci«, křesla, stoly, knihy, domy, vozy jsou s to, aby zabraly velký díl času svého vlastníka. Nakonec učiní si z něho neodvratně svého otroka a jeho hodiny jsou věnovány starostem o jejich potřeby, aby je uchoval vyleštěny, vykartáčovány a namalovány. Řekové chtěli býti přede vším jiným »svobodní« i duševně i tělesně. Aby si udrželi svobodu a aby byli opravdu svobodní duchem, snižovali své všední potřeby na nejnižší možný stupeň.

ŘECKÉ DIVADLO

PŮVOD DIVADLA, PRVNÍ FORMA LIDOVÉ ZÁBAVY.

Na velmi dávném stupni dějin Řekové počali sbíratí básně, napsané na počest jejich statečných předků, kteří vypudili z Hellady Pelasgy a zničili moc Troje. Tyto básně bývaly veřejně přednášeny a každý přicházel, aby jim naslouchal. Avšak divadlo, forma zábavy, která se stala téměř nezbytnou součástí našeho vlastního života, nevyrostlo z těchto přednášených pověstí bohatýrských. Má tak zvláštní původ, že vám o tom musím něco říci ve zvláštní kapitole.

Řekové byli vždycky milovníky okázalosti. Pořádali každého roku slavnostní průvody k počtě boha vína Dionysa. Ježto v Řecku kde kdo pil víno (Řekové pokládali vodu za užitečnou jenom ke koupání a k plavbě), bylo toto božstvo, jak si snadno představíte, velmi populární.

Poněvadž pak se bůh vína zdržoval, jak se za to mělo, ve vinicích, uprostřed veselé družiny Satyrů (zvláštních bytostí, jež byly polo člověk a polo kozel), nosíval dav, jenž se přidával k průvodu, kozí kožišiny a hýkával jako opravdoví kozlí. Řecké slovo pro kozla jest »tragos« a řecké slovo pro zpěváka jest »oidos«. Zpěvák, který mečel jako kozel, byl proto nazýván »tragos-oidos« čili kozí pěvec, a z tohoto zvláštního pojmenování vyvinulo se moderní slovo »tragedie«, jež znamená v divadelním smyslu kus s nešťastným koncem, právě tak jako *komedie* (jež vlastně znamená zpěv nějakého »komos« či veselého průvodu), jest jméno hry, která skončí šťastně.

Ale jak mohl, zeptáte se, tento hlučící sbor masek, tančících hlučně dokola jako kozlí, dáti vznik ušlechtilým tragediím, které plní téměř po dvě tisíciletí divadla světa?

Spojovací článek mezi kozím zpěvákem a Hamletem jest ve skutečnosti velmi prostý, jak vám okamžitě ukáží.

Zpívající sbor byl s počátku velmi zábavný a vábil k sobě veliké davy diváků, stojících podél cesty a směřících se. Avšak brzy počalo toto nucené hýkání unavovati a Řekové pokládali tupost duševní za zlo, jež se dá srovnávati jenom s ošklivostí tělesnou nebo nemocí. Žádali si něčeho zábavnějšího. A tu přišel jeden bystrý, mladý básník z attického demu (vesnice) Ikarie na nový nápad, který došel ohromného úspěchu. Dal jednomu ze členů kozlího sboru vystoupiti a zapřísti rozmluvu s náčelníkem hudebníků, kteří kráčeli v čele slavnostního průvodu, hrajíce na šalmaje. Tomuto jednotlivci bylo dovoleno vystoupiti z řady. Za řeči rozkládal rukama, gestikuloval (to jest »hrál«, zatím co ostatní pouze stáli a zpívali) a dával množství otázek a kapelník na ně odpovídal ze svítku papyru, na nějž mu básník tyto odpovědi před počátkem představení napsal.

Tato prostá a upravená rozmluva — dialog — líčící příběhy Dionysovy nebo některého z ostatních bohů, došla najednou veliké obliby u lidu. Od té doby každý průvod dionysovský měl nějaké »představení« a »hra« se pokládala záhy za významnější nežli průvod a mečení.

Aischylos, nejšťastnější ze všech »tragedů«, který napsal za svého dlouhého života (od roku 526 do 455) ne méně nežli osmdesát divadelních her, učinil dalekosáhlý krok kupředu, uvedl na scénu místo jednoho »herce« dva. O jeden lidský věk později Sůfokles zvýšil počet herců na tři. Když Euripides počal psáti své hrůzoplne tragedie v polovici pátého století před Kr., mohl již použití tolika herců, kolik mu bylo libo, a když Aristofanes psal ony slavné komedie, v nichž si tropil žerty z každého a ze všeho, nevyjímaje bohů na hoře Olympu, poklesl sbor na úlohu pouhých statistů, kteří byli postaveni v řadě za hlavními představiteli a zpívali »o strašném tomto světě«, zatím co se hrdina v popředí dopouštěl zločinu proti vůli boží.

Tento nový způsob dramatické zábavy vyžadoval zvláštního zařízení a každé hlavní město řecké mělo záhy své vlastní divadlo, vytesané do skály blízkého vrchu. Diváci sedali na dřevěných sedadlech obličejem k rozsáhlému oblouku (naše nynější přízemí, kde sedáte, dívající se na činohru nebo operu). V tomto polokruhu, jenž

byl jevištěm, zaujali místo herci a sbor. Za nimi byl stan, kde se upravovali s velikými škraboškami hliněnými, jež skrývaly jejich obličej a naznačovaly divákům, zdali si mají představovati herce šťastné a usměvavé, či nešťastné a lkající. Řecké slovo pro stan jest »skéné« a z toho důvodu mluvíme o »scenerii« jeviště.

Jakmile se divadlo stalo částí řeckého života, lid pojímal je velmi vážně a nepřicházel nikdy do divadla pro rozptýlení mysli. Nová hra stávala se událostí tak důležitou jako volby a vítězný spisovatel dramatický byl zahrnován většími poctami, nežli jakých se dostávalo generálovi, vracejícímu se právě po slavném vítězství.

VÁLKY PERSKÉ

JAK ŘEKOVÉ UHÁJILI EVROPY PROTI VPÁDU ASIJSKÉMU A ZAHNALI PERŠANY ZPĚT PŘES MOŘE EGEJSKÉ.

Řekové naučili se umění obchodnímu od Egejanů, kteří byli žáky Foiničanů. Zakládali osady podle vzoru foinického. Zdokonalili do-
cela metody foinické všeobecnějším používáním peněz v obchodo-
vání s cizími zákazníky. V šestém století před naší érou usídlili se
trvale při pobřeží Malé Asie a strhovali velmi rychle obchod od
Foiničanů na sebe. Foiničanům to ovšem nebylo vhod, ale nebyli
dostí silní, aby se mohli odvážně pustit do války s řeckými konku-
renty. Seděli a čekali, a nečekali nadarmo.

V dřívější kapitole jsem vám vykládal, jak se nepatrný kmen
perských pastevců vydal náhle na cestu válečnou a dobyl větší části
západní Asie. Peršané byli příliš civilisovaní, aby plenili své nové
poddané. Spokojovali se ročním poplatkem. Když se dostali na po-
břeží Malé Asie, usilovali o to, aby řecké osady v Lydii uznaly
krále perské za své nejvyšší pány a platily jim ustanovený popla-
tek. Řecké kolonie se tomu bránily. Peršané naléhali. I obrátily se
řecké osady na zemi mateřskou, a jeviště pro spor bylo hotovo.

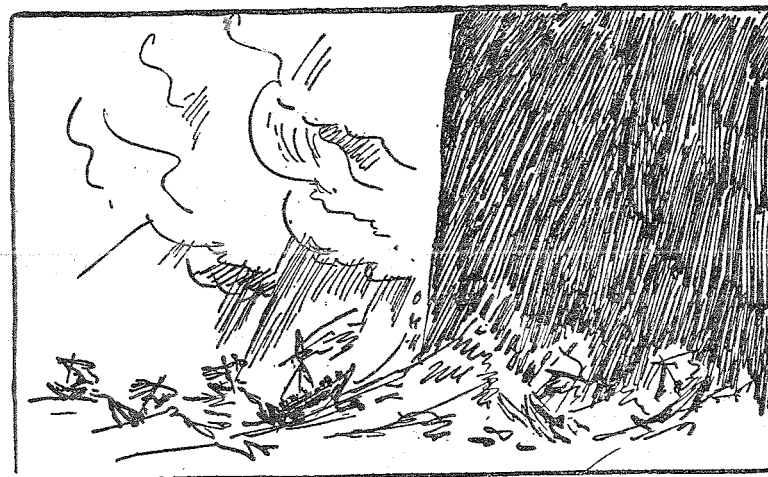
Máme-li totiž říci pravdu, perští králové pohlíželi na městské
státy řecké jako na velmi nebezpečná zřízení politická a špatný
příklad pro všechny ostatní lidi, kteří měli být trpnými otroky
mocných králů perských.

Řekové byli ovšem do značné míry nebezpeční, jelikož jejich
země ležela ukryta za hlubokými vodami moře Egejského. Tu však
vystoupili jejich dávní nepřátelé Foiničané a nabízeli Peršanům po-
moc i radu. Opatří-li král perský vojáky, že oni poskytnou loďi

potřebných k jejich dopravě do Evropy. Bylo to roku 492 před
narozením Kristovým a Asie chystala se zničití vzkvétající moc
Evropy.

Král perský vypravil konečně jakožto výstrahu do Řecka posly
žádati »země a vody« na znamení, že se mu poddávají. Řekové ho-
dili posly bez okolků do nejbližší studně, kde prý najdou »i země
i vody«, co hrdlo ráčí, a poté nebylo ovšem o míru ani řeči.

Jenže bohové vysokého Olympu bděli nad svými dítkami, a když
se dostalo loďstvo foinické, převážející perské sbory válečné, k hoře

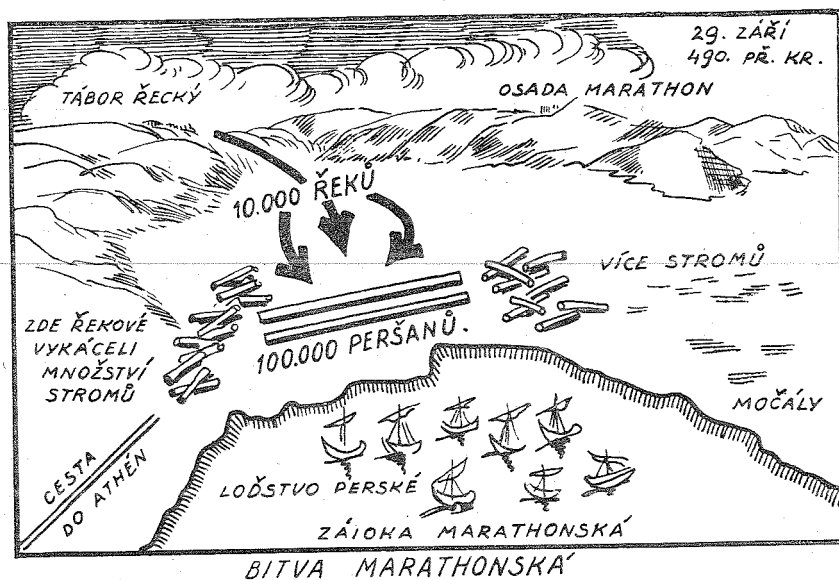
Ztroskotání perského loďstva u hory Athosu.

Athosu, bůh bouře nadul tváře, div že mu žilky v obličeji nepraskly,
a loďstvo bylo zničeno strašným uraganem a Peršané do jednoho
utonuli.

O dvě léta později vypravilo se Peršanů ještě více. Tentokráte
pluli přes moře Egejské a přistali u osady Marathonu. Jakmile se
o tom Řekové dozvěděli, vypravili vojsko desíti tisíc mužů na
obranu pahorků obklopujících planinu Marathonskou. V téže době
poslali rychlého běžce do Sparty se žádostí o pomoc. Než Sparta
dívala se nevraživě na slávu Athén a odeprěla přispěti jim kú po-
moci. Ostatní Řekové, až na nepatrné Plataje, jež vyslaly tisíc
mužů, řídili se jejich příkladem. Dne 12. září roku 490 postoupil

athénský vojevůdce Miltiades se svou malou armádou proti hordám Peršanů. Řekové prorazili přívalem perských šípů a jejich kopí působila strašlivou spoustu v desorganisovaných řadách vojsk asijských, jež neměla nikdy co činiti s takovým nepřítelem.

Obyvatelstvo athénské pozorovalo v této noci, jak se nebesa rdějí plameny hořících lodí. S úzkostí očekávalo zprávy. Konečně ukázal se na cestě vedoucí k severu nepatrný obláček prachu. Byl to běžec Feidippides. Teprve před několika dny vrátil se s cesty se vzkazem do Sparty. Pospíšil si, aby se mohl připojit k Miltia-

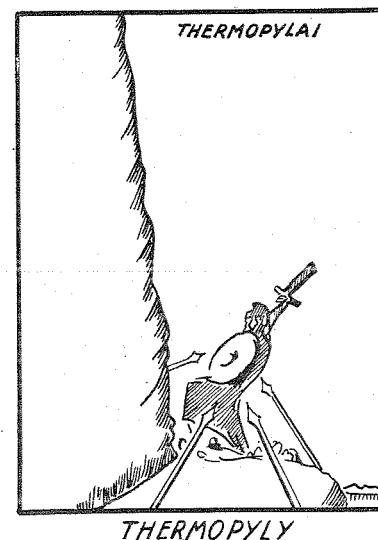
dovi. Z rána onoho dne účastnil se útoku a potom se dobrovolně nabídl, že donese svému milovanému městu zprávu o vítězství. Lidé jej uviděli klesat k zemi, i pospíchali mu na pomoc. »Zvítězili jsme,« zašeptal a po těchto slovech zemřel slavnou smrtí, jež jej učinila předmětem závidosti u všech lidí.

Pokud se týče Peršanů, pokoušeli se ovšem po své porážce přistat u Athén, ale našli pobřeží obsazeno, i zmizeli a země Hellas těšila se zase pokoji.

Osm let čekali, a Řekové v této době neskládali rukou v klín. Věděli, že musí očekávat konečný útok, jenže se nemohli dohodnouti

o nejlepším způsobu, jak by odvrátili nebezpečství. Někteří lidé chtěli, aby se zvýšil počet vojska. Druzí tvrdili, že jest k úspěchu nezbytně potřebí silného loďstva. Tyto dvě strany, vedené Aristidem (pro vojsko) a Themistokleem (vůdcem přívrženců většího loďstva), bojovaly vášnivě vespolek, i nedálo se nic, až byl Aristides vyobcován do vyhnanství. Potom měl Themistokles úplně volné ruce, nastavěl lodí, kolik jen mohl a proměnil Peiraieus v silnou základnu námořní.

Roku 481 př. Kr. objevila se hrozivá armáda perská v Thes-

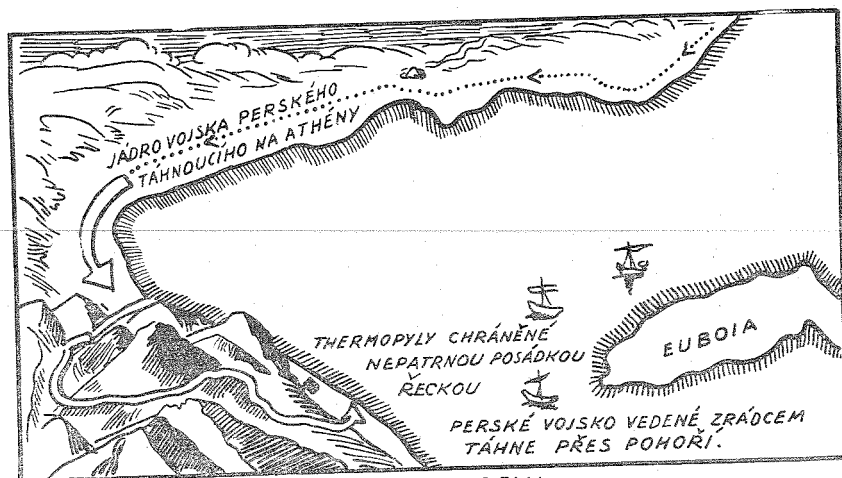

salii, krajině severního Řecka. V této nebezpečné hodině byla vybrána Sparta, veliké vojenské město řecké, za vrchního vojevůdce. Avšak Spartané se nestarali valně o to, co se děje se severním Řeckem, jen když by nebyla napadena jejich vlastní země. Opomněli zabezpečiti průsmyky vedoucí do Řecka.

Malý oddíl Spartanů pod vůdcovstvím Leonidovým dostal rozkaz, aby bránil úzké cesty mezi vysokými horami a mořem, spojující Thessalii s krajinami jižními. Leonidas poslechl rozkazu. Bojoval a udržoval průchod s nevyrovnatelnou hrdinností. Avšak zrádce, jménem Efiates, jenž věděl o postranních pěšinkách v Méléidě, převedl pluk Peršanů přes vrchy a umožnil jim napadnouti Leonidu

zezadu. Blízko »Brány u teplých vřidel« — Thermopylai — svedena byla děsná bitva. Když nadešla noc, Leonidas a jeho věrní vojíní leželi mrtví pod mrtvolami nepřátelskými.

Průsmyk však byl ztracen a větší část Řecka dostala se do rukou Peršanů. Táhlí na Athény, zahnali posádku s vrchů Akropole a hlavní město vypálili. Obyvatelstvo uteklo se na hory. Všechno se zdálo ztraceno. Než 20. září roku 480 Themistokles donutil loďstvo perské svést bitvu v úzkém průlivu mořském, oddělujícím ostrov Salaminu od pevniny, a v několika hodinách zničil tři čtvrtiny perských korábů.

BITVA U THERMOPYL.

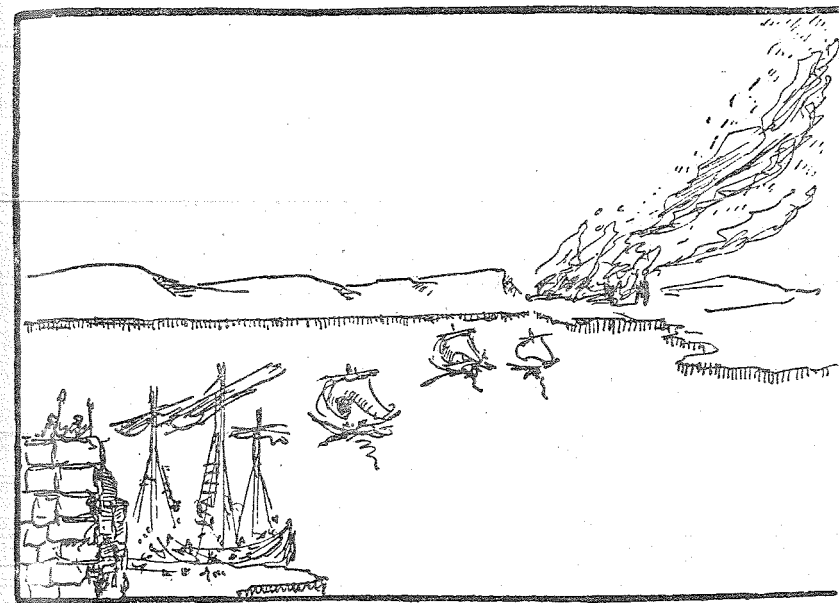
Tím způsobem rozplynulo se vítězství u Thermopyl vniveč. Xerxes byl přinucen ustoupiti. Příští rok měl přinésti podle jeho plánu rozhodnutí konečné. Odvedl své voje do Thessalie a tam čekal na jaro.

Avšak Spartané porozuměli v této chvíli vážnosti hodiny. Nechali býti ochranné hradby, kterou vystavěli přes převlaku Korintskou, a vytáhli pod vůdcovstvím Pausaniiovým do pole proti perskému generálovi Mardoniovi. Spojení Řekové (nějakých sto tisíc mužů z desíti rozmanitých hlavních měst) udeřili na tři sta tisíc mužstva nepřátelského u Plataj. Těžká pěchota řecká prorazila zase přívalem perských šípů. Peršané byli poraženi na hlavu jako

u Marathonu a tu již odtáhli nadobro. Zvláštní shodou okolností se stalo, že v týž den, kdy řecká vojska pozemní dobyla vítězství u Plataj, athénské loďstvo zničilo námořní moc nepřátelskou u mysu Mykale v Malé Asii.

Tak skončilo první utkání mezi Asií a Evropou. Athény pokryly se slávou a Sparta bojovala hrdinsky a statečně. Kdyby se byly tyto dvě obce dovedly dohodnouti, kdyby byly ochotně zapoměly malicherné žárlivosti, byly by se mohly státi vůdci silné a sjednocené Hellady.

Než běda, nechaly hodinu vítězství a nadšení přejíti, a stejně vhodná příležitost nevrátila se již nikdy.

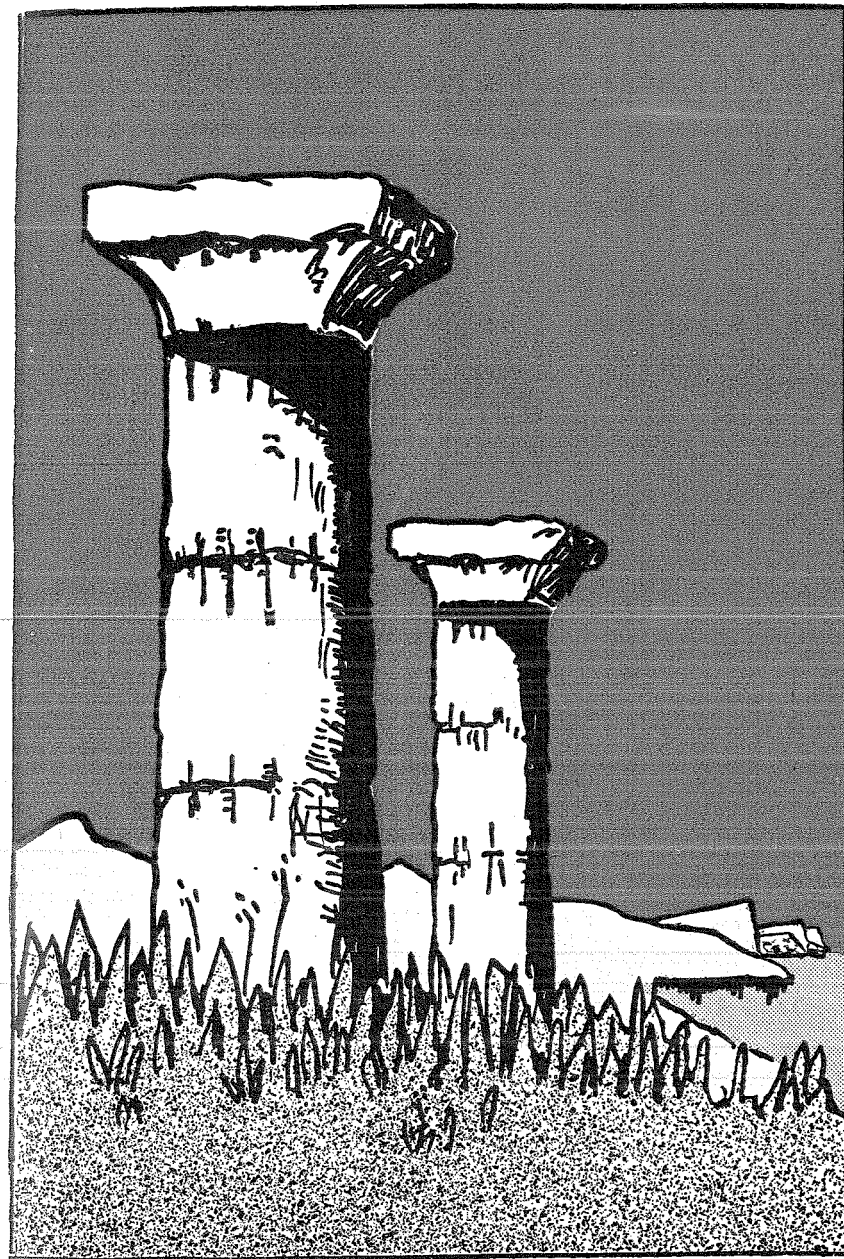
Peršané spálí Athény.

ATHÉNY PROTI SPARTĚ

DLOUHÁ A ZHOUBNÁ VÁLKA ATHÉN A SPARTY O NÁČELNICTVÍ V ŘECKU.

Jak Athény tak i Sparta byly hlavními městy řeckými a jejich obyvatelé mluvili společným jazykem. Ve všem ostatním se však naprosto od sebe lišily. Athény tyčily se vysoko nad rovinou. Bylo to město přístupné svěžím vánkům mořským, ochotné, dívati se na svět očima šťastného dítěte. Sparta naproti tomu byla vystavěna na dně hlubokého údolí a používala okolních pohoří jako hradby proti cizímu mínění. Athény byly městem čilého obchodu. Sparta byla vojenským táborem, kde obyvatelé byli vojáky jen proto, aby byli vojáky. Obyvatelé Athén sedávali rádi na slunci a rozmlouvali o básnictví, nebo naslouchali moudrým slovům filosofovým. Sparťané naproti tomu nenapsali nikdy ani jediné řádky, pokud se týče literatury, ale dovedli bojovat, bojovali rádi a zasvěcovali všechna lidská hnutí svému ideálu vojenské pohotovosti.

Není tedy divu, že tito zasmušilí Sparťané pohlíželi s nevráživou nepřejícností na úspěchy Athén. Energie, již vyvolala v Athénách obrana společné vlasti, vynakládala se nyní na účely povahy mírumilovnější. Akropolis byla znovu vybudována a upravena v mramorovou svatyni bohyně Athéně. Perikles, vůdce athénské demokracie, poslal široko daleko hledati slavných sochařů a malířů i vědců, aby učinili hlavní město krásnější a mladé Athénany hodnější jejich vlasti. Zároveň však pozoroval bdělým okem Spartu a stavěl vysoké zdi, jež spojovaly Athény s mořem a činily z nich nejsilnější pevnost té doby.

ŘECKO.

Nepatrný spor mezi malými dvěma městy řeckými vedl nakonec k srážce. Po třicet let trvala válka mezi Athénami a Spartou. Skončila pak hrozným zpusťšením Athén.

Ve třetím roce války stihl město mor. Podlehlo mu více než polovka obyvatelstva i veliký vůdce Perikles. Za morem v zápětí následovalo období špatného a nespolehlivého vedení. Vynikající mladý muž, jménem Alkibiades, získal si přízeň národního shromáždění. Dal podnět k výpravě proti Syrakusám, spartské kolonii na Sicilii. Výprava byla přichystána a všechno hotovo. Ale Alkibiades zapletl se do pouliční výtržnosti a byl přinucen utéci. Generál, který se ujal po něm velitelství, byl hudlař. Nejdříve přišel o loďstvo, potom ztratil vojsko a malý zbytek Athéňanů, kteří zůstali naživě, byli uvrženi do kamenných lomů syrakuských, kde umírali hladem a žízni.

Tato výprava vybilá všechno mladé mužstvo athénské. Osud města byl zpečetěn. Po dlouho trvajícím obléhání město se vzdalo v dubnu roku 404. Vysoké hradby byly zbořeny. Loďstvo vzali si Spartané. Athény přestaly býti středem veliké říše osadní, již se zmocnily ve dnech svého rozkvětu. Avšak ona obdivuhodná touha po učení, poznání a badání, jež vyznačovala jejich urozené občany v dobách velikosti a slávy, nezahynula s hradbami a loďmi. Žila dále, ba stávala se čím dále skvělejší.

Athény neřídily již osudů země Řecké. Avšak tehdy počalo toto hlavní město, jakožto sídlo první slavné university, ovládati myslí vzdělaného lidstva daleko přes úzké hranice Hellady.

ALEXANDER VELIKÝ

ALEXANDER MAKEDONSKÝ ZALOŽÍ ŘECKOU ŘÍŠI SVĚTOVOU A CO SE STALO Z TĚTO VELIKÉ CTIŽÁDOSTIVOSTI.

Když Achajové opustili svou vlast na březích Dunaje, aby si hledali nových pastvin, ztrávili nějaký čas v horách makedonských. A od té doby Řekové udržovali vždy určité, více méně formální styky s obyvateli této severní země. Makedoňané pak bývali se své strany vždy dobře informováni o stavu v Řecku.

Tu se stalo, právě když Sparta a Athény ukončily zhoubnou válku o náčelnictví v Helladě, že vládl v Makedonii neobyčejně bystrý muž, jménem Filip. Byl nadšeným obdivovatelem řeckého ducha ve vědách a umění, avšak odsuzoval nedostatek sebekázně ve věcech politických. Popuzovalo jej, když viděl, jak dokonale dobrý lid mrhá svým mužstvem i penězi na neplodné škorpení. I odstranil tuto závadu tím, že se stal sám pánem celého Řeka a žádal potom svých nových poddaných, aby se k němu přidali na výpravě, kterou chtěl oplatit Persii návštěvu, učiněnou Xerxem Řekům před sto padesáti lety.

Filip byl bohužel zavražděn dříve, nežli se mohl vydati na tuto dobře připravenou výpravu. Úkol, pomstít se za zničení Athén, zůstaven byl synu Filipovu Alexandrovi, milému žáku nejmoudřejšího ze všech učitelů řeckých, Aristotela.

Alexander rozloučil se s Evropou na jaře roku 334 před Kr. O sedm let později dostal se až do Indie. Zatím zničil Foinikii, starou soupeřku kupců řeckých. Dobil Egypta a dal se uctívati od obyvatelů údolí Nilského jakožto syn a dědic faraonův. Zvítězil nad

posledním králem perským — rozbořil říši perskou — poručil vystavěti opět Babylon — vedl svá vojska do samého nitra horstva Himalajského a učinil celý známý svět provincií a državou makedonskou. Potom se zastavil a kul plány ještě ctižádostivější.

Nově vytvořená říše musí se dostatí pod vliv řeckého ducha. Lidé se musí naučiti řeckému jazyku — musí bydleti v městech stavěných podle vzoru řeckého. Z Alexandrových vojáků stali se nyní učitelé. Vojenské tábory od včerejška staly se mírumilovnými středisky nově importované řecké civilisace. Vyše a vyše stoupal příval řeckých mravů a řeckých obyčejů, když tu náhle Alexander zachvácen byl horečkou a zemřel v starobylém paláci babylonského krále Hammurabiho roku 323.

Vody potom opadávaly. Avšak zůstavily po sobě úrodnou prst vyšší vzdělanosti a Alexander i při své dětinské ctižádostivosti a pošetilé marnivosti vykonal práci nesmírně cennou. Jeho říše ho nadlouho nepřezila. Několik slávychtivých generálů rozdělilo si území mezi sebe. Avšak i oni zůstávali věrni snu o velikém světovém sbratření řeckých a asijských ideí a vědění.

Uchovali si nezávislost, až Římané připojili západní Asii a Egypt k ostatním svým zemím. Zvláštní dědictví této hellenistické vzdělanosti (dílem řecké, dílem perské, dílem egyptské a babylonské) připadlo dobytélům římským. V dalších stoletích zapustila pak v římském světě kořeny tak pevné, že cítíme její působení ve svém vlastním životě až na dnešní časy.

PŘEHLED

STRUČNÝ OBSAH KAPITOLY 1. AŽ 20.

Tak daleko pohlíželi jsme s vrcholu své vysoké věže směrem na východ. Ale od tohoto okamžiku dějiny Egypta a Mesopotamie budou se jevit méně zajímavé, i musím vás vzít s sebou a přimět, abyste studovali kraj západní.

Než tak učiníme, zastavme se na okamžik a uvědomme si, co jsme to viděli.

Především jsem vám ukázal předhistorického člověka — tvora velmi prostého v jeho vlastnostech a velmi nevábného chováním. Vykládal jsem vám, jak byl nejbezbrannější z mnoha živočichů, bloudících prvotní divočinou pěti dílů světa, ale jak se dovedl uplatnit, obdařen jsa darem větší a lepší schopnosti duševní.

Pak přišly ledovce a mnoho století studeného počasí a život na této planetě stal se tak obtížný, že byl člověk přinucen přemýšlet třikrát usilovněji nežli předtím, chtěl-li se uchovat při životě. Že však potom, ježto »přání žít« bylo (a jest) hlavní vzpruhou, pudící každého živého tvora jít dále se vsí silou až do posledního vzdechu hrudi, mozek glaciálního člověka dal se s veškerou opravdovostí do díla. Toto houževnaté lidstvo dovedlo se nejenom udržet naživu po celá dlouhá studená období, nýbrž když se země zase oteplila a stala příznivější, naučil se předhistorický člověk přemnohým věcem, poskytujícím mu tak značných výhod před méně rozumnými sousedy, že se nebezpečností vyhlazení (nebezpečností velmi vážné v první polovici milionu let lidského trvání na této zemi) velmi oddálilo.

Vypravoval jsem vám, jak se títo nejdávnější předkové naší pomalu plahočili dále, když tu náhle (a z příčin, jichž dobře nechá-

peme) lidé, žijící v údolí Nilu pokročili rychle a téměř přes noc kupředu a vytvořili první středisko vzdělanosti.

Pak jsem vám vykládal o Mesopotamii, »zemí mezi řekami«, druhé veliké škole lidského plemene. A udělal jsem vám mapu mostů malých ostrovů v moři Egejském, jež převedly uvědomění a vědění starého východu do nového západu, kde bydlili Řekové.

Potom jsem vypravoval o indoevropském kmeni, zvaném Hellenové, kteří opustili před tisíci a tisíci lety samý střed Asie a postoupili v jedenáctém století před naší érou na své cestě na hornatý poloostrov Řecký, jsouce nám od té doby známi pode jménem Řeků. A vypravoval jsem vám dějiny malých měst řeckých, jež bývala celými státy, kde se vzdělanost starého Egypta a Asie přetvořovala (jest to neobratné slovo, ale můžete si z něho »utvořit« představu o významu) v něco docela nového, něco daleko ušlechtlejšího a jemnějšího nežli všechno ostatní, co tu dosavad bylo.

Podíváte-li se na mapu, zpozorujete, jak civilizace za tuto dobu opsala polokruh. Počíná v Egyptě a postupuje přes Mesopotamii a egejské ostrovy na západ, až se dostane na pevninu evropskou. První čtyři tisíce let nesli pochoděň, jež měla osvítit svět, Egypťané, Babyloňané a Foiničané a veliký počet semitských kmenů (vzpomeňte si, prosím, že Židé byli pouze jedním ze značného množství semitského obyvatelstva). Ti odevzdali ji indoevropským Řekům, kteří se stali učiteli druhého kmene indoevropského, zvaného Římané. Zatím však Semité postupovali na západ podél severního pobřeží Afriky a stali se pány západní poloviny moře Středozemního právě tehdy, když se východní polovina stala vlastnictvím řeckým (či indoevropským).

To vede, jak za okamžik uzříte, k strašnému zápasu mezi dvěma soupeřícími plemy a z jejich boje vzejde vítězná říše římská, jež má donést tuto egyptsko-mesopotamsko-řeckou vzdělanost až do nejdlejších koutů evropské pevniny, kdež slouží za základ, na němž spočívá naše moderní společnost.

Vím, že to zní velmi komplikovaně, ale vstípíte-li si dobře v mysl těchto několik základních pojmů, bude ostatek naší historie značně jednodušší. Mapy osvětlí, nač slova nestačí. A po této krátké vložce vracíme se k svému líčení a podáváme vám obraz pověstné války mezi Karthaginou a Římem.

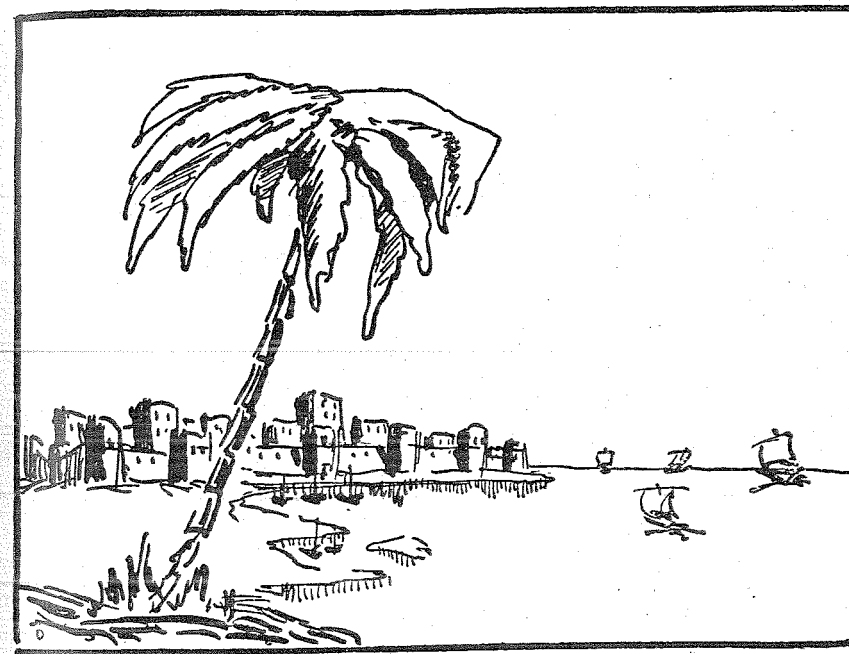
ŘÍM A KARTHAGO

SEMITSKÁ OSADA KARTHAGO NA SEVERNÍM POBŘEŽÍ AFRICKÉM A INDOEVROPSKÉ MĚSTO ŘÍM NA ZÁPADNÍM POBŘEŽÍ ITALIE ZÁPASILY SPOLU O NADVLÁDU V ZÁPADNÍM MOŘI STŘEDOZEMNÍM A KARTHAGO BYLA ZNIČENA.

Na nízkém pahorku, který shlízel na moře Africké, pruh vody zšíří devadesátí míl, dělící Afriku od Evropy, stávala malá obchodní stanice foinická Kart-hadšat. Bylo to ideální místo pro obchodní středisko. Snad až příliš ideální. Příliš rychle vyrostlo a příliš zbohatlo. Když v šestém století před počátkem našeho letopočtu Nebukadnezar Babylonský rozbořil Tyrus, Karthago zpřetrhala všechny vztahy k mateřské zemi a stala se nezávislým státem — velikou přední stanicí semitských kmenů na západě.

Na neštěstí zdědilo město mnoho rysů, jež byly po tisíciletí charakteristické pro Foiničany. Byl to rozsáhlý obchodní dům, chráněný silným loďstvem, lhostejný k většině jemnějších zřetelů životních. Hlavní město i okolní země a všechny vzdálenější osady byly ovládnuty malou, ale nesmírně mocnou skupinou boháčů. Řecké slovo pro bohatství jest »ploutos« a Řekové říkali takové vládě boháčů »plutokracie«. Karthago byla plutokracií a pravá moc státní spočívala v rukou nějakých desítek velikých vlastníků lodí a dolů a obchodníků, kteří se scházeli v pozadí úřadovny a pohlíželi na svou otčinu jako na obchodní podnik, jenž by jim měl poskytovat slušný zisk. Byli však velice opatrní a plni energie a pracovali velmi usilovně.

Jak plynula léta, zvětšoval se vliv Karthaginy na její sousedy, až větší část pobřeží afrického, Španěly a některé končiny francouz-

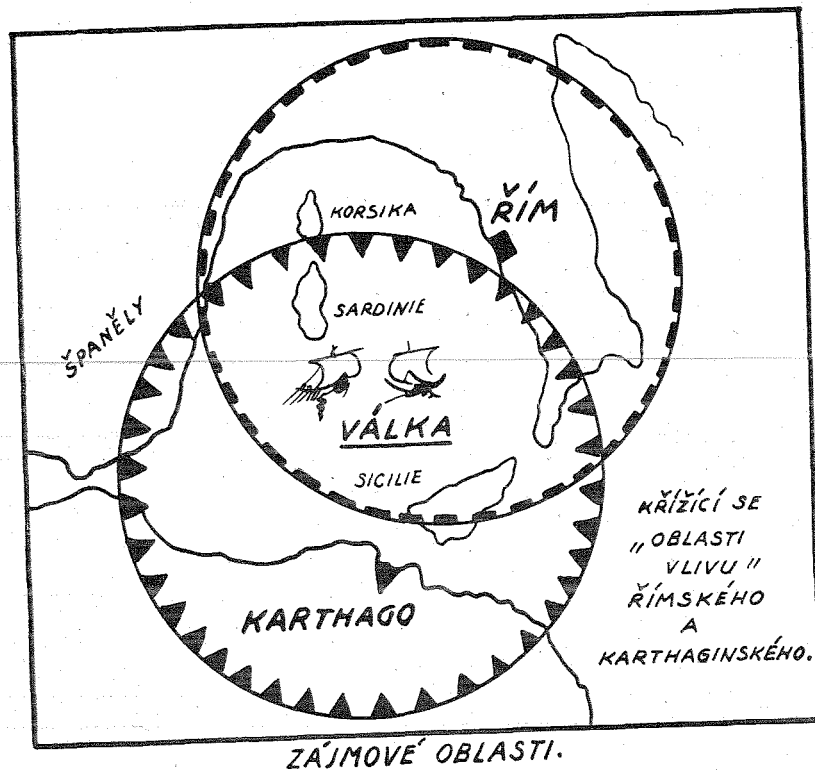
Karthago.

a skladníci lodní byli zbaveni zaměstnání, tu nastávalo reptání a žádalo se, aby bylo svoláno shromáždění lidu jako za starých časů, když Karthago bývala ještě samosprávnou republikou.

Abyste takovému případu zabránila, plutokracie musela udržovat obchody města v plném chodu. Dařilo se jí to s velikým úspěchem téměř po pět set let, když jí poplašily určité zprávy, přicházející k ní ze západního pobřeží Italie. Vznikla prý tam znenadání nepatrná osada na březích Tibery, nabývala veliké moci a činila se uznávaným vůdcem všech kmenů latinských, bydlících ve střední

Itálii. Vypravovalo se též, že tato osada, která se jmenovala, mimochodem řečeno, Řím, zamýšlí stavěti lodi a pouštěti se do obchodování se Sicílií a jižním pobřežím francouzským.

Karthago nemohla ovšem trpěti takové konkurence. Mladý soupeř musí býti zničen, nemají-li přijíti karthaginští vládcové o své prvenství jakožto neobmezení pánové západního moře Středomoří.

ního. Zprávy byly náležitě vyšetřeny a na světlo vyšlo celkem asi toto:

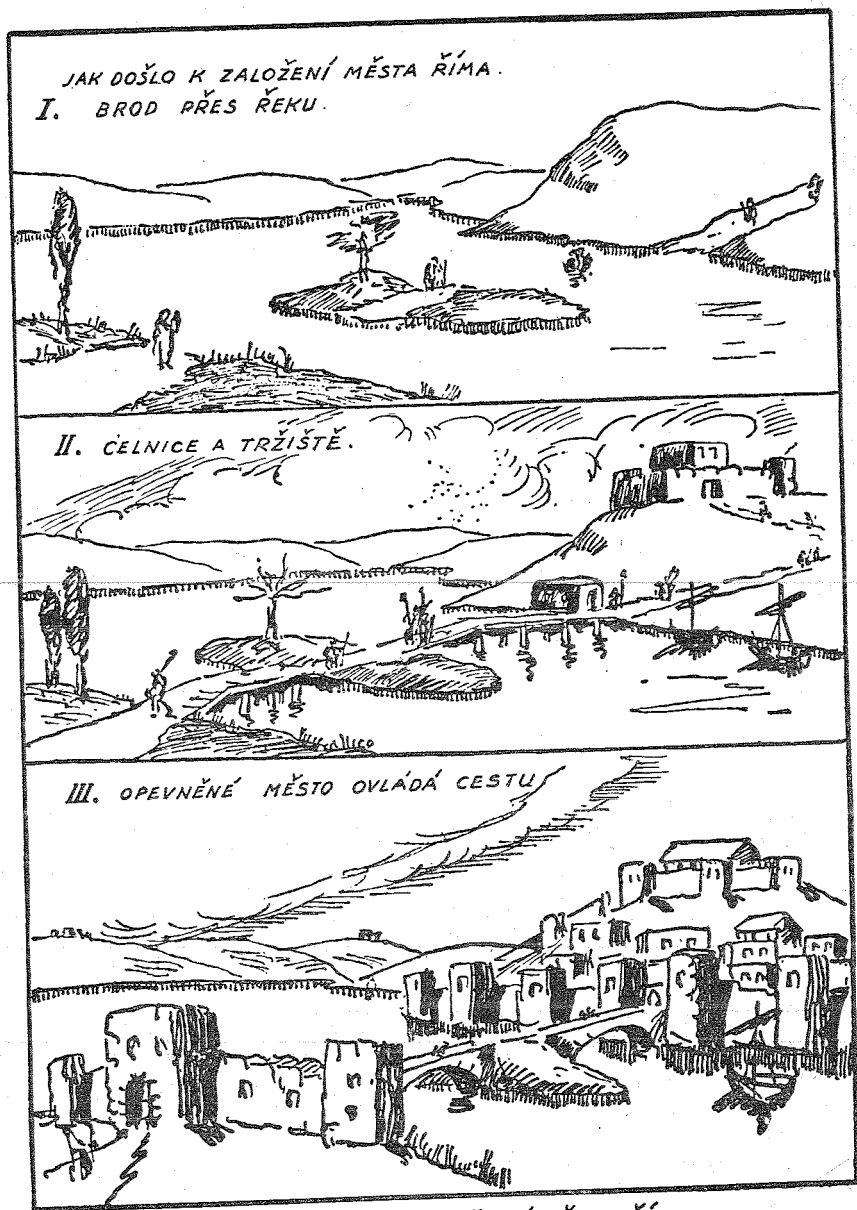
Západní břeh Italie byl dlouho civilizací pomíjen. Zatím co v Řecku byly všechny dobré přístavy obráceny k východu a těšily se plné pozornosti čilých ostrovů Egejských, nevidělo před sebou západní pobřeží italské nic rušnějšího nežli pusté vlny moře Středomoří. Země byla chudá. Byla proto zřídka navštěvována cizími

kupci a domorodci mohli bezpečně žít v nerušeném držení svých hor a bažinatých rovin.

První vážný vpád do této země udál se od severu. V neznámé době podařilo se nějakým kmenům indoevropským dostat se alpskými průsmyky a pak postupovaly jižně, až zaujaly patu a špičku známé boty italské svými vesničkami a stády. O těchto prvních obyvatelích nevíme nic. Žádný Homer nepěl jejich slávy. Jejich vlastní pověsti o založení Říma (sepsané o osm set let později, když se malé město stalo středem říše) jsou pouhé pohádky a nemají nic činiti s historií. Romulus a Remus přeskakující si hradby (zapomenu po každé, kdo či hradby přeskočil) poskytují zábavného čtení, avšak založení hlavního města Říma bylo událostí prosaičtější. Řím vznikl jako tisíce měst kdekolív jinde tím, že byl výhodným místem pro směnný obchod a obchod s koňmi. Ležel přímo ve středu roviny střední Italie. Tibera zprostředkovala přímý přístup k moři. Cesta po souši od severu k jihu našla zde pohodlný brod, jehož bylo lze užiti, jak byl rok dlouhý. A sedm malých pahorků podél břehů říčních poskytovalo obyvatelům bezpečného útočiště před nepřáteli zjižícími v horách i před těmi, kteří žili za obzorem blízkého moře.

Horale se jmenovali Sabinové. Byl to lid divoký s bezbožnou touhou po snadném lupu. Byli však velice opozdílí. Užívali kamenných sekyr, dřevěných štítů a nemohli se naprosto rovnati Římanům s jejich ocelovými meči. Přímořští obyvatelé byli naproti tomu nebezpečnými nepřáteli. Jmenovali se Etruskové a byli (i jsou dosud) jedním z největších tajemství historie. Nikdo nevěděl (ani neví), odkud přišli; kdo jsou; co je vyhnalo z jejich původních sídel. Našli jsme zbytky jejich měst, hřbitovů a vodních staveb po celém pobřeží Italie. Známe dobře jejich nápisy. Ježto však dosud nikdo nebyl s to, aby rozřešil etruskou abecedu, jsou tyto psané zprávy tak dalece jen pro zlost a k čistě žádnému užitku.

Nejlépeším dohadem jest ten, že Etruskové přišli původně z Malé Asie a že je veliká válka nebo morová rána v této zemi přinutila, aby odtáhli a hledali si nového domova někde jinde. Ať jest příčina jejich příchodu jakákoliv, Etruskové měli vynikající úlohu v historii. Přinesli pel dávné vzdělanosti z východu na západ a naučili Římany, přišlé, jak víme, ze severu, prvním základům stavitelství, úpravy ulic, bojování i umění, vaření, lékařství a hvězdářství.

JAK DOŠLO K ZALOŽENÍ MĚSTA ŘÍMA.

Ale právě tak jako Řekové neměli rádi svých učitelů egejských, docela tímž způsobem Římané nenáviděli svých etruských učitelů. Odtrhli se od nich, jakmile jenom mohli, a příležitost se sama naskytla, když řečtí kupci objevili obchodní možnosti Itálie a první řecké koráby připluly do Říma. Řekové přišli za obchodem, ale zůstávali pro vyučování. Shledali, že jsou kmenové, obývající na venkově poblíže Říma (tak zvaní Latinové) zcela ochotní učit se takovým věcem, jež by jim mohly být prakticky užitečné. Pochopili ihned veliký prospěch, jenž by mohl vyplynout z psané abecedy, i opsali si ji od Řeků. Porozuměli rovněž obchodním výhodám dobře upraveného systému mincí, měř a vah. Římané spolklí konečně udici řecké civilisace i se šňůrou a závažím.

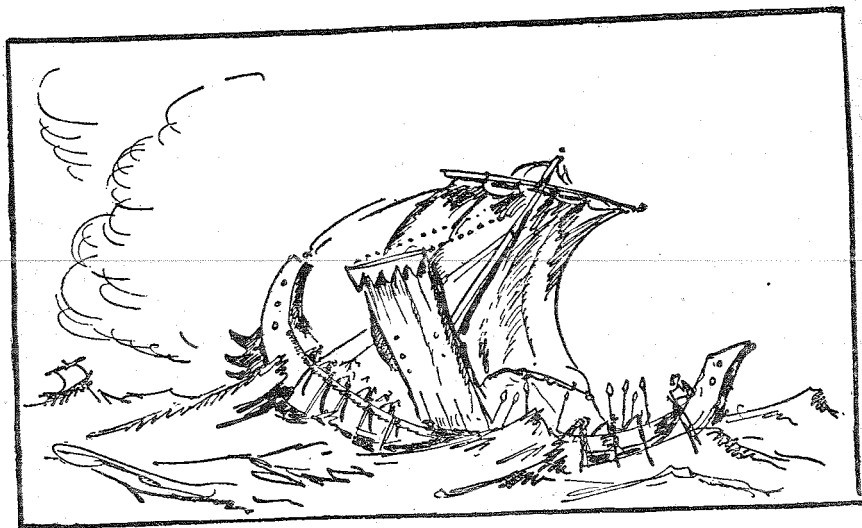
Přijímali ochotně do své země i řecké bohy. Zeus se dostal do Říma, stal se známý jakožto Jupiter a ostatní božstva ho následovala. Avšak římské božstvo nebyli nikdy zcela podobní svým přívětivým příbuzným, provázejícím Řeky na jejich dráze životem a dějinami. Římské božstvo byli činovníky státními. Každý z nich spravoval svůj vlastní odbor s velikou důmyslností a hlubokým smyslem pro spravedlnost, ale zato byl přísný ve vyžadování poslušnosti svých zbožňovatelů. Římané projevovali tuto poslušnost s úzkostlivou péčí. Nikdy však nevytvořili srdečných vztahů osobních a onoho utěšeného přátelství, jež vládlo mezi Helleny a všemocnými obyvateli na vrcholu vysokého Olympu.

Římané nenapodobili řeckého útvaru vládního, avšak prvotní historie Říma, jelikož byli z téhož kmene indoevropského jako národové Hellady, podobá se dějinám Athén a ostatních měst řeckých. Nedělalo jim obtíží, zbavit se králů, potomků starodávných náčelníků kmenových. Když však byli již králové vypuzeni z města, Římané museli přitáhnouti uzdu moci šlechticů a trvalo kolik století, nežli vytvořili ústavu, jež dávala každému svobodnému občanu Říma možnost, účastniti se osobně správy svého města.

Římané měli dále jednu velikou přednost před Řeky. Řídili správu své země bez příliš dlouhých řečí. Mívali menší představitost nežli Řekové a měli raději lot činu nežli libru slov. Rozuměli také příliš dobře snahám lidu (»plebs«, jak se jmenoval soubor svobodných občanů), aby plýtvali drahocenným časem na prázdné mluvení. Vložili proto úkol správy městské do rukou dvou »konsulů«, majících ku pomoci radu starších, zvanou senátem (protože slovo

»senex« znamená starce). Působením zvyku a praktické prospěšnosti se stalo, že senátoři byli voleni ze šlechty. Avšak moc jejich byla přesně vymezena.

Řím prošel v jedné době týmž zápasem mezi chudými a bohatými, jenž přiměl Athéňany přijmouti zákony Drakontovy a Solonovy. V Římě se tento spor odehrával v pátém století před Kr. Jakožto výsledek dostali svobodní občané psanou sbírku zákonů, jež jich chránila proti despotismu šlechtických soudců zřízením »tribunátu«. Tito tribunové byli úředníci městští, voleni ze svobodných

Rychlý válečný koráb římský.

občanů. Měli právo chrániti každého občana proti těm činům vládních úředníků, jež se zdály nespravedlivé. Konsul měl právo odsouditi člověka k smrti, avšak nebyl-li případ dost dokázaný, mohl tribun zakročiti a zachrániti ubohému spoluobčanu život.

Ale užívám-li slova Řím, zdá se mi, že mluvím o malém městě s několika tisíci obyvatelů. A vlastní síla Říma spočívala v krajích venkovských mimo hradby. A právě ve vládě těchto venkovních provincií osvědčil Řím v časných dobách podivuhodný dar kolonizující moci.

Ve velmi dávných dobách byl Řím jenom silně ohrazeným městem ve střední Itálii, avšak poskytoval vždy pohostiného útulku

ostatním kmenům latinským, byly-li náhodou v nebezpečení napadení. Latinští sousedé uznávali výhody sjednané jednoty s přítelem tak mocným, i snažili se naléztí základnu pro nějaký způsob spolku na odboj a výboj. Jiní národové, Egyptané, Babyloňané, Foiničané i Řekové byli by naléhali na smlouvu poddanství se strany »barbarů«. Římané nedělali nic takového. Dali »cizincům« právo, státi se podílíky ve společné »res publica« — čili ve společném státě.

»Chcete se k nám přidati,« pravili. »Dobrá, s chutí do toho, přidejte se! Budeme s vámi zacházeti jako byste byli plnoprávními občany římskými. V odměnu za tuto výsadu žádáme od vás, abyste bojovali za naše hlavní město, matku nás všech, kdykoliv toho bude potřebí.«

»Cizinci« uznali tuto velkodušnost a osvědčili svou vděčnou neochvějnou loyálností.

Kdykoliv bylo válkou napadeno město řecké, cizí obyvatelé se co nejdříve vystěhovali. Proč hájiti něčeho, co jim neznamenal nic jiného nežli jakousi hospodu, v níž byli trpěni tak dlouho, dokud platili pořádně, co byli dlužní? Avšak když byl nepřítel před branami Říma, všichni Latinové se hrnuli k jeho obraně. Byla to jejich matka, jež byla v nebezpečení. Byl to pravý jejich »domov«, i když bydlili na sto mil daleko a neuzřeli nikdy posvátných pahorků.

Tohoto smýšlení nemohla změnití žádná porážka a žádná pohroma. Na počátku čtvrtého století vedrali se násilně do Itálie divoci Gallové. Dobyli Říma a očekávali, že se lidé přijdou doprošovatí míru. Čekali, ale nic se nedělo. Za krátkou dobu Gallové poznali, že jsou obklopeni nepřátelským obyvatelstvem, které jim znemožňovalo zásobování. V sedmi měsících donutil je hlad od táhnouti. Římská politika, zacházeti s »cizinci« na základě stejných práv, osvědčila se dokonale a Řím tu stál silnější nežli předtím.

Tento stručný přehled prvotních dějin Říma ukazuje vám nesmírný rozdíl mezi ideálem zdravého státu římského a tím, jež starý svět ztělesnil v městě Karthagině. Římané počítali s vlídnou a srdečnou spoluprací v množství »stejnoprávných občanů«. Karthagiňané usilovali, následující v tom vzoru Egypta a západní Asie, o neodůvodněnou (a proto neochotnou) poslušnost »poddaných«, a když ta selhala, najímali vojáky ze řemesla, aby za ně bojovali.

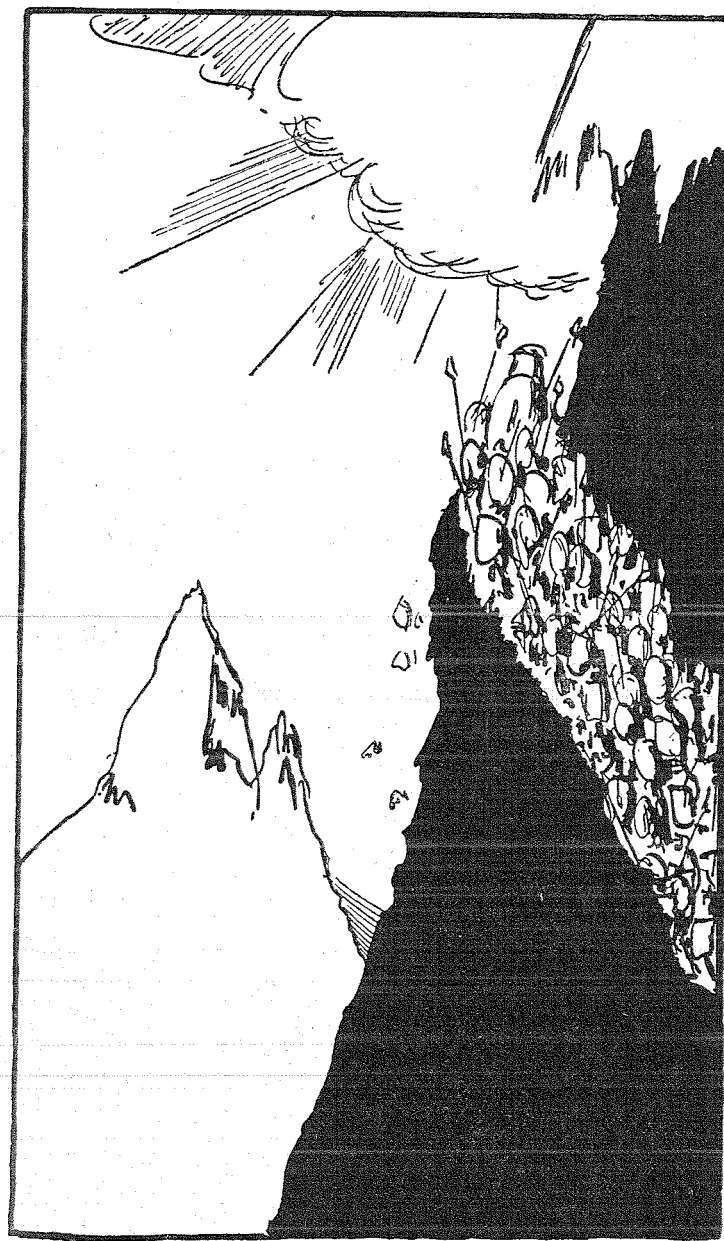
Nyní pochopíte, proč se Karthagina musela báti takového bystřého a mocného nepřítele a proč byla právě plutokracie karthaginská tak ochotna vyvolat spor, jenž by mohl zničit nebezpečného soupeře dříve, nežli bude příliš pozdě.

Avšak Karthagiňané, jsouce dobří obchodníci, věděli, že se nevyplácí počínání ukvapené. Navrhli Římanům, aby si jejich města vyznačila pro sebe na mapě dva kruhy, aby si každé město osobovalo tyto kruhy jakožto svou vlastní, »zájmovou oblast« a zavázalo se, že se bude vyhýbatí kruhu druhovu. Dohoda byla ochotně sjednána, a právě tak rychle zrušena, když obě strany pozorovaly, že by bylo záhodno vypraviti vojska na Sicílii, kde bohatá půda a špatná vláda volala po cizím zakročení.

Válka, která z toho vzplanula (tak zvaná první válka punská), trvala čtyři a dvacet let. Byla vedena na širém moři a s počátku se zdálo, že osvědčené loďstvo karthaginské porazí nově zbudovanou námořní moc římskou. Přidržující se staré taktiky, lodí karthaginské buď prorážely klounem koráby nepřátelské, nebo zurážely prudkým útokem s boku jejich vesla a potom pobíjely námořníky bezbranného korábu šípy a ohnivými střelami. Avšak inženýři římsí sestrojili novou loďici, s prkenným můstkem na palubě, po němž římská pěchota hnala útokem na loď nepřátelskou. Tu nadešel náhlý konec karthaginským vítězstvím. V bitvě u Myl bylo jejich loďstvo nadobro poraženo. Karthagina musila prositi o mír a Sicílie stala se částí panství římského.

O dvacet let později povstal nový spor. Řím se zmocnil (hledaje mědi) ostrova Sardinie. Karthago poté (shánějíc stříbro) obsadila celé jižní Španěly. Tím se Karthagina stala přímým sousedem Římanů. Tito nehodlali to vůbec snášeti, i poručili svému vojsku, aby vytáhlo přes Pyreneje a bránilo armádě karthaginské v obsazování.

Půda pro druhé utkání mezi oběma soupeři byla upravena. A podnětem k válce byla opět osada řecká. Karthagiňané obléhali Saguntum na východním břehu Španělska. Saguntané obrátili se o pomoc do Říma a Řím byl, jako pravidelně, ochoten pomoci. Senát přislíbil podporu latinských vojsk, avšak příprava k tomuto tažení zabrala nějaký čas, Sagunta bylo zatím dobyto a město rozbořeno. Stalo se to proti výslovnému přání Říma. Senát usnesl se dáti do války. Jedno vojsko římské mělo přeplouti moře Africké a přistati na území karthaginském. Druhý oddíl měl zaměstnávatí karthagin-

Hannibalův přechod přes Alpy.

ská vojska ve Španělech, aby jim zabránil přispěti na pomoc rodnému městu. Plán byl výborný a každý očekával rozhodné vítězství. Ale bohové usoudili jinak:

Bylo na sklonku roku 218 před narozením Kristovým a vojsko římské, mající udeřiti na Karthagiňany ve Španělsku, opustilo Itálii. Lid čekal dychtivě zprávy o snadném a dokonalém vítězství, když začaly proskakovati strašné zprávy od roviny pádské. Vyděšení horalé vypravovali se rty strachem se chvějícími o stech a tisících hnědých mužů, doprovázených divnými zvířaty, »každé tak velké jako dům«, kteří se najednou vynořili ze sněhových mračen, zahalujících starý průsmyk Grajský, jímž před tisíci a tisíci lety Herakles přihnal stáda Geryonova na cestě ze Španěl do Řecka. Zanedlouho ukázal se před branami římskými nekonečný průvod uplouchaných uprchlíků s úplnějšími podrobnostmi. Hannibal, syn Hamilkarův, přešel s padesáti tisíci pěších, devíti tisíci jezdci a třiceti sedmi bitevními slony Pyreneje. Porazil Scipionovo vojsko římské na březích Rhony a převedl bezpečně svou armádu přes horské průsmyky alpské, třebaže to bylo v říjnu a cesty tlustě pokryty sněhem a ledem. Pak se spojil s Gally a společně s nimi porazil druhé vojsko římské, ještě než přešel Trebii a oblehl Placentii, severní stanici u silnice, spojující Řím s provincií alpských krajů.

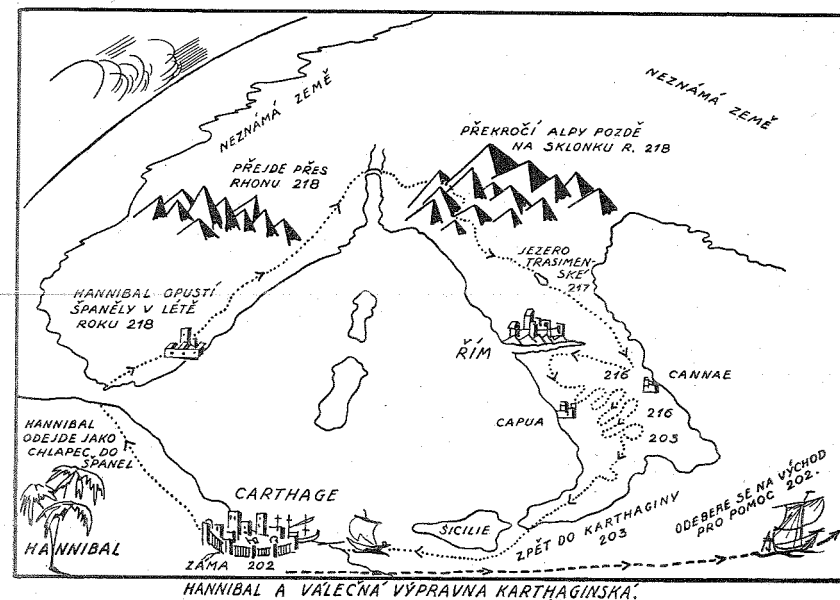
Senát, překvapený, ale chladný a energický jako vždycky, utulal zprávy o mnohých porážkách a vypravil dvě nové armády, aby vetřelce zastavily. Hannibalovi se podařilo zaskočiti tato vojska na úzké cestě při březích jezera Trasimenského, pobil všechny důstojníky římské a většinu jejich mužstva. Tentokrát propukla u lidu římského panika, avšak senát zachoval klid. Bylo vypraveno třetí vojsko a velitelství svěřeno Quintu Fabiu Maximovi s plnou mocí činiti vše, »čeho bylo potřebí k záchraně státu«.

Fabius věděl, že si musí počínati velmi opatrně, nemá-li býti ztracen. Jeho nepřipravené a nevyycvičené mužstvo, poslední vojáci, jež bylo možno postaviti do pole, nebylo ničím pro veterány Hannibalovy. Vyhýbal se tudíž otevřené bitvě, ale stíhal ustavičně Hannibala, ničil všechnu špiži, kazil cesty, přepadal malé oddíly a oslabil všeobecně důvěru vojsk karthagiňanských svrchovaně úmorným a rozčilujícím způsobem drobné války.

Tento postup nedocházel však oblíby u přestrasených davů, jež našly ochranu za zdmi římskými. Žádaly »činu«. Něco se muselo

státi a muselo se státi rychle. Oblíbený hrdina, jménem Varro, muž, jenž chodil po městě, vykládaje kde komu, oč lépe by to dovedl zaříditi on nežli pomalý, starý Fabius, »Louda«, byl za všeobecného souhlasu lidu ustanoven vrchním vojevůdcem. V bitvě u Kanen (216) utrpěl nejstrašnější porážku v dějinách Říma. Přes sedmdesát tisíc mužstva padlo. Hannibal byl pánem Itálie.

Táhl od jednoho konce poloostrova k druhému, prohlašuje se za »vysvoboditele z jařma římského« a vyzýváje různé provincie,

aby se k němu přidaly ve válce proti rodnému městu. Tehdy ještě jednou moudrost římská přinesla dobré ovoce. S výjimkou Kapue a Syrakus zůstala všechna větší města římská loyální. Hannibal, osvoboditel, shledal, že má lid, jehož přítelem se stavěl, proti sobě. Byl daleko z domova a toto postavení se mu nelíbilo. Vypravil posly do Karthaginy se žádostí o čerstvé zásoby a nové mužstvo. Běda! Karthago nemohlo mu poslati ani jedno ani druhé.

Římané se svými palubními můstkami byli pány moře. Hannibal si musil pomoci, jak bylo nejlépe možno. Porážel dále vojska římská,

jež byla proti němu posílána, ale jeho vlastní zástupy tenčily se o překot a italští venkované drželi se opodál tohoto samozvaného »osvoboditele«.

Po mnoha letech nepřetržitých vítězství Hannibal viděl se obležen v zemi, již právě dobyl. Na okamžik se zdálo, že se štěstí obrací. Hasdrubal, jeho bratr, zvítězil nad římským vojskem ve Španělsku. Táhl přes Alpy, aby přispěl Hannibalovi ku pomoci. Vypravil posly na jih se zprávou o svém pochodu a se žádostí, aby mu druhé vojsko přišlo naproti v rovině u Tibery. Na neštěstí poslové padli do rukou Římanů a Hannibal čekal marně dále zpráv, až se mu přikutálela do tábora bratrova hlava, zabalená pěkně do košíku, a vyprávěla o osudu poslední branné moci karthaginské.

Odklidiv s cesty Hasdrubala, mladý Publius Scipio dobyl znovu bez obtíží Španěl a za čtyři léta také Římané byli připraveni ke konečnému útoku proti Karthagině. Hannibal byl povolán zpět. Přeplavil se přes moře Africké a pokusil se zorganizovat obranu rodného města. Roku 202 byli Karthagiňané poraženi v bitvě u Zamy. Hannibal prchl do Tyru. Odtud odebral se do Malé Asie, aby pobouřil proti Římu Syřany a Makedoňany. Došel nepatrných úspěchů, ale jeho činnost mezi těmito asijskými mocnostmi poskytla Římanům záminky, aby zanesli válku do končiny východní a přivlastnili si větší část světa Egejského.

Štván z města do města, psanec bez domova, Hannibal nakonec poznal, že nadešel konec jeho tížadostivého snu. Jeho milované město Karthago bylo zničeno válkou. Bylo přinuceno podepsat strašný mír. Jeho loďstvo bylo potopeno. Bylo mu zakázáno zdvihnout válku bez dovození římského. Bylo odsouzeno platit Římanům veliké sumy peněz na nedohlednou řadu let do budoucnosti. Život nedával nijaké naděje v lepší budoucnost. Roku 183 před Kr. Hannibal požil jedu a učinil sám konec svému životu.

O čtyřicet let později Římané zdvihli poslední válku proti Karthagině. Po tři plná léta odolávali obyvatelé staré osady foinické přesile nové republiky. Hlad je dohnal ku vzdání. Hrstka mužů a žen, kteří přežili obležení, byla prodána do otroctví. Město zapáleno. Po celé dva týdny hořela skladiště, paláce a veliký arsenál. Potom vyřčeno bylo nad zčernalými zříceninami hrozné prokletí a římské legie vrátily se do Itálie, aby se těšily vítězství.

Po příštím tisíciletí Středozevní moře zůstalo mořem evropským. Jakmile však byla říše římská ztroskotána, Asie učinila nový pokus, aby opanovala toto veliké moře vnitrozemní, jak se dozvíte, až vám budu vyprávěti o Mohamedovi.

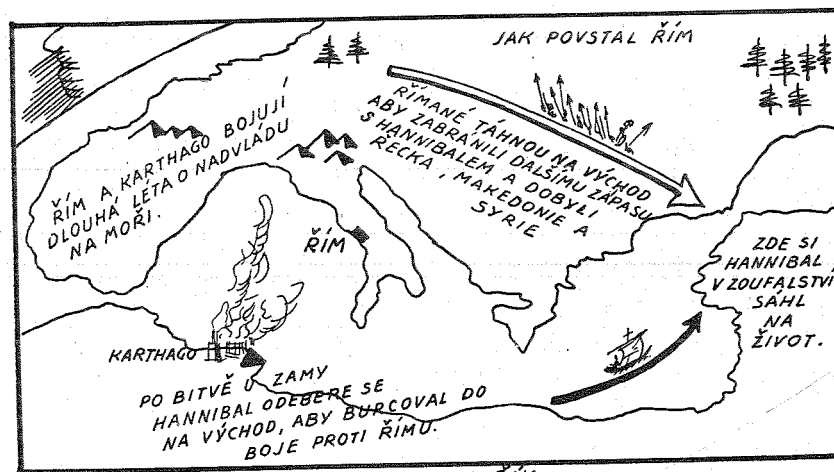
Hannibalova smrt.

ROZKVĚT ŘÍMA

JAK POVSTAL ŘÍM.

Říše římská byla událostí nahodilou. Nikdo na ni nepomýšlel. »Povstala«. Nevystoupil nikdy žádný proslavený generál ani státník ani zbojník a neřekl: »Přátelé, Římané, spoluobčané, musíme založit nějakou říši. Pojdte za mnou a dobudeme společně celé země od bran Herakleových k pohoří Taurskému.«

Řím zplodil slavné vojevůdce a stejně proslulé státníky i zbojníky a římská vojska bojovala po všem světě. Ale vytvoření říše římské událo se bez předchozího plánu. Průměrný Říman byl velmi řádný občan. Neměl rád theoretických úvah o vládě. Když někdo

JAK POVSTAL ŘÍM.

počal přednáseti: »K východu běh římské říše atd., atd.,« opustil spěšně forum. Neustále jen zabíral víc a více země, protože jej k tomu nutily okolnosti. Nebyl veden ctižádostivostí nebo hrabivostí. Jak přirozenou povahou, tak náklonností byl sedlákem a toužil zůstat doma. Byl-li však napaden, musel se bránit; když připruli náhodou přes moře nepřátelé, aby vymáhali poplatky v daleké zemi, tehdy trpělivý Říman protáhl mnoho únavných mil, aby porazil nebezpečného nepřítele, a když se tak stalo, zůstával tam a spravoval nově dobyté provincie, aby neupadly do rukou kočovných barbarů a nestaly se samy ohrožením římské bezpečnosti. Zní to trochu nejasně, a přece to bylo v očích současníků, jak hned uvidíte, velmi jednoduché.

Roku 203 Scipio přeplavil se přes moře Africké a zanesl válku do Afriky. Karthago povolala zpět Hannibala. Máje ve svých námezdných žoldnérích špatnou podporu, Hannibal byl poražen u Zamy. Římané žádali jeho vydání a Hannibal prchl, aby sehnal podporu u králů Makedonie a Syrie, jak jsem vám vykládal v předešlé kapitole.

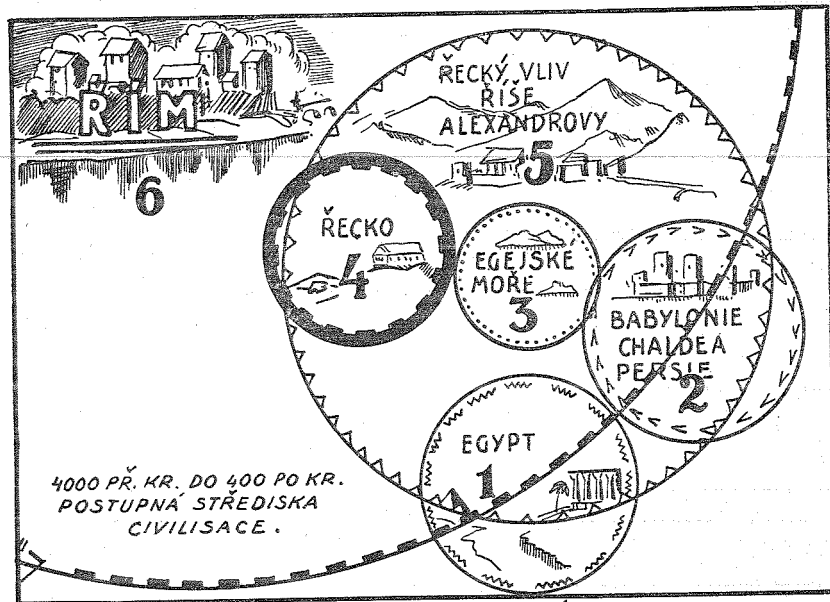
Vládcové těchto dvou zemí (zbytků z říše Alexandra Velikého) pomýšleli právě na výpravu proti Egyptu. Doufali, že se rozdělí o bohaté údolí Nilu. Král egyptský o tom zaslechl, i požádal Řím, aby mu přispěl ku pomoci. Jevíště pro mnoho zajímavých zápletek a pletich bylo upraveno. Avšak Římané při svém nedostatku obrazotvornosti strhli oponu dříve, než hra náležitě začala. Jejich legie porazily na hlavu těžkou falangu řeckou, již se dosud Makedoňané přidržovali, jakožto svého bitevního útvaru. Stalo se to roku 197 před Kr. v bitvě na pláních Kynoskefalských čili »Psích hlav« uprostřed Thessalie.

Římané táhli potom jižně do Attiky a oznámili Řekům, že přišli »osvobodit Helleny od jha makedonského«. Řekové, nenaucivše se ničemu v letech své poloviční poroby, používali nové svobody způsobem svrchovaně nešťastným. Všechny nepatrné státečky městské počaly se zase hašterit vespolek, jako činily za blahých starých časů. Římané, mající málo porozumění a ještě méně zálibení v těchto pošetilých hádkách, dávali najevo mnoho shovívavosti. Než unavení těmito nekonečnými nesváry, pozbyli trpělivosti, vtrhli do Řecka, vypálili Korinth (aby »dodali mysl ostatním Řekům«) a poslali do Athén římského správce, aby řídil tuto bouřlivou provincii. Tím

způsobem staly se Makedonie a Řecko nárazníkovými státy, hájícími východní hranice římské.

V té době rozkládalo se vpravo od Hellespontu království syrské a Antiochus III., jenž vládl této rozsáhlé zemi, projevoval velikou prudkost, když mu jeho znamenitý host, generál Hannibal vykládal, jak bude snadné vtrhnouti do Itálie a vyplnění město Řím.

Lucius Scipio, bratr Scipiona Afrického, bojovného vítěze nad Hannibalem a jeho Karthagiány u Zamy, byl poslán do Malé Asie. Potřel vojska syrského krále u Magnesie (roku 190 před Kr.). Nedlouho potom Antiochus byl utracen od vlastních lidí. Malá Asie dostala se pod protektorát římský a nepatrná městská republika římská ovládla většinu zemí, sousedících se Střezozemním mořem.

POSTUP CIVILISACE NA ZÁPAD.

ŘÍŠE ŘÍMSKÁ

JAK SE REPUBLIKA ŘÍMSKÁ PO STOLETÍCH NEKLIDU A PŘEVRAŤŮ STALA CÍSAŘSTVÍM.

Když se římská vojska vrátila s těchto mnoha vítězných tažení, byla přijata s velkým jásotem. Běda! ach! běda! Tato náhlá sláva neučinila země o nic šťastnější. Naopak. Nekonečné výpravy zničily rolníky, kteří museli do úpadu pracovat o zbudování říše. Dostalo se tím příliš mnoho moci do rukou šťastných generálů (a jejich soukromých přátel), kteří použili války za omluvu pro loupežení ve velkém.

Stará republika římská zakládávala si na prostotě, jež vyznačovala život jejich slavných mužů. Nová republika styděla se za ošumělé šaty a vznešené zásady, jež bývaly v módě za dnů jejich dědů. Stala se zemí boháčů, ovládanou boháči a na prospěch boháčů. Jakožto taková byla odsouzena k neblahé zkáze, jak vám teď povím.

Za méně nežli půldruha století Řím stal se doopravdy pánem všech zemí kolem Střezozemního moře. V oněch dávných dobách historických nějaký válečný zajatec pozbyl svobody a stal se otrokem. Říman díval se na válku jakožto na zaměstnání velmi vážné a nedával milosti přemoženému nepříteli. Po pádu Karthaginy byly ženy i děti karthaginské prodány do otroctví i se svými vlastními otroky. A stejný osud čekal zpuřené obyvatele Řecka, Makedonie, Španělska a Syrie, když se opovážili vzbouřiti proti moci římské.

Přede dvěma tisíci lety byl otrok čistě kusem domácího zařízení. Za dnešních časů boháč vkládá peníze do továren. Bohatí lidé

v Římě (senátoři, generálové a váleční zbohatlíci) investovali své peníze do pozemků a otroků. Zemi kupovali nebo zabírali v nově získaných provinciích. Otroky kupovali na veřejném trhu, kde právě byli nejlacinější. Po větší část třetího a druhého století před Kr. bývalo jich množství hojné, a proto také velkostatkáři dřeli své otroky, až klesali na jejich lánech, když nakoupili nových na nejbližším tržišti zajatců korintských a karthaginských.

A nyní pohledte na osud svobodného rolníka!

Konal svou povinnost k Římu a bojoval bez reptání v jeho bitvách. Když se však po desíti, patnácti nebo dvaceti letech vrátil domů, byly jeho pozemky zarostlé bylím a jeho rodina zničena. Síla a sázel a čekal na žně. Dovezl obilí spolu s dobyt看em a drůbeží na trh, aby zpozoroval, že velkostatkáři, kteří obdělávali své statky otroky, mohou nabízet levněji na celé čáře. Po několik let namáhal se udržeti na svém. Potom se toho v beznaději vzdal. Opustil venkov a odcházel do nejbližšího města. V městě měl tak hlad jako dříve na venkově. Avšak sdílel se o svou bídu s tisíci jinými vydědenci. Krčili se ve špinavých brlozích na předměstích velikých měst. Podléhali snadno onemocnění a umírali hroznými epidemiemi. Všichni byli hluboce nespokojeni. Bojovali za svou zemi, a tohle byla jejich odplata. Byli ochotni naslouchati těm úlisným svůdcům, kteří se shrnují kolem veřejné nespokojenosti jako hejno hladových supů, a brzy začínali vážně ohrožovati bezpečnost státní.

Než třída nových boháčů krčila rameny. »Máme vojsko a policii«, soudili, »ti udrží luzu na uzdě«. A uchylovali se za vysoké zdi svých rozkošných vil a nákladně pěstovaných zahrad a čtli básně nějakého Homera, jež řecký otrok právě přeložil skvělými verši latinskými.

V několika rodinách se však udržovala starodávná tradice nesobecké služby státu. Cornelia, dcera Scipiona Afrického, byla provdána za Římana jménem Gracchus. Měla dva syny, Tiberia a Gaia. Když chlupci dospěli, nastoupili na dráhu politickou a usilovali o zavedení určitých velepotřebných reforem. Census ukazoval, že většina půdy poloostrova Itálie jest ve vlastnictví dvou tisíc šlechtických rodin. Tiberius Gracchus, zvolen byv tribunem, snažil se pomoci svobodným občanům. Obnovil dva staré zákony, obmezující počet jiter, která smějí náležeti jednomu vlastníkov. Doufal, že tak vzkřísí bývalou třídu malých a nezávislých vlastníků půdy.

Novopečení boháči jmenovali jej lupičem a nepřitelem státu. Došlo k pouličním řežím. Najata banda surovců, aby oblíbeného tribuna zabila. Tiberius Gracchus byl napaden, když vstoupil do shromáždění lidu, a ubit k smrti. O deset let později jeho bratr Gaius opakoval pokus obrody národa proti zvláštním požadavkům silně privilegované třídy. Vydal »zákon chudinský«, jenž měl pomoci nedostatkem trpícím sedlákům. Ve skutečnosti nadělal z větší části římských občanů řemeslných žebráků.

Zřizoval kolonie ze zchudlých lidí ve vzdálených částech říše, avšak tyto osady nepřivábily pravé třídy lidu. Než mohl Gaius Gracchus nadělati více škody, přišel také o život a jeho přívrženci byli buď pobiti nebo vypuzeni do vyhnanství. První dva reformátoři byli mužové ušlechtilí. Dva další, kteří přišli potom, byli odlišného rázu. Jeden se jmenoval Marius. Jméno druhého jest Sulla. Oba těšili se velikému počtu osobních stoupenců.

Sulla byl vůdcem statkářů. Marius, vítěz v krvavé bitvě na úpatí Alp, kdy byli na hlavu potřeni Teutoni a Cimbrové, byl oblíbeným hrdinou zchudlých svobodných občanů.

Tu se stalo v roce 88 před Kr., že byl senát římský vážně znepokojen zprávami, přicházejícími z Asie. Mithridates, král území na březích Černého moře a po matce Řek, viděl možnost, založiti druhou říši Alexandrovu. Výpravu za světovým panstvím započal povražděním všech občanů římských, kteří byli právě v Malé Asii, mužů, žen i dětí. Takový čin znamenal přirozeně válku. Senát vypravil armádu do pole proti králi pontskému, aby jej potrestala za jeho zločin. Kdo měl však býti vrchním vojevůdcem? »Sulla«, řekl senát, »protože jest konsulem«. »Marius«, řekl zchudlý lid, »protože byl konsulem pětkrát a protože jest obhájcem našich práv«.

Držba znamená devět desetin práva k ní. Sulla byl náhodou právě velitelem vojska. Odešel na východ, aby porazil Mithridata, a Marius uprchl do Afriky. Tam čekal, až uslyšel, že se Sulla přeplavil do Asie. Potom se vrátil do Itálie, shromáždil pestrý dav nespokojenců, táhl na Řím, vešel do města s odbornými loupežníky, ztrávil pět dní a nocí vražděním svých nepřátel strany senátorské, dal se zvoliti za konsula a zakrátko zemřel z rozčilení uplynulých čtrnácti dní.

Následovala čtyři léta nepořádku. Potom vzkázal Sulla, když porazil Mithridata, že jest připraven vrátiti se do Říma a vyrovnati několik svých vlastních starých účtů. Danému slibu dostal. Jeho vojáci měli kolik neděl plné ruce práce s popravami těch spoluobčanů, kteří byli podezřelí ze sympatií demokratických. Jednoho dne chytili mladého chlapíka, jenž býval často v průvodu Mariově. Hodlali ho oběsiti, když se do toho kdosi vmísil. »Ten hoch jest příliš mlád«, řekl, a oni ho pustili. Jmenoval se Julius Caesar. Setkáte se s ním na další stránce.

Pokud se týče Sully, stal se »diktátorem«, což znamenalo jediným a svrchovaným vládcem všech římských držav. Vládl Římu po čtyři roky a zemřel pokojně v posteli, ztrávil poslední rok života pečlivým pěstováním zeleniny, jak mívají v obyčeji tak mnozí Římané, kteří prožili celý život vražděním svých bližních.

Ale stav se nezlepšoval. Naopak, horšil. Jiný generál, Gnaeus Pompeius, důvěrný přítel Sullův, táhl na východ, aby zdvihl novou válku proti věčně bouřícímu se Mithridatovi. Zahnal tohoto energického potentáta do hor, kde se Mithridates sám otrávil, věda dobře, jaký osud jej očekává v římském zajetí. Hned poté upevnil znovu autoritu Říma v Syrii, rozbořil Jerusalema, protáhl západní Asii, pokoušeje se oživit tradici Alexandra Velikého, a konečně se (roku 62) vrátil do Říma s nákladem tuctu lodí plných poražených králů, knížat a generálů, kteří byli všichni potom přinuceni kráčet v triumfálním průvodu tohoto nade všechny oblíbeného Římana, jenž zahrnul své město lupem bohatším nežli se jeho lakotě mohlo ve snách zdáti.

Bylo potřeba, aby byla vláda v Římě vložena v ruce silného muže. Byloť tomu jen několik týdnů, co by se bylo málem město dostalo do rukou ničemného mladého šlechtice, jménem Katiliny, jenž své peníze prokarbanil a doufal, že si nahradí ztráty malým lupem. Vlastenecký advokát Cicero odhalil spiknutí, varoval senát a přiměl Katilinu k útěku. Byli tu však jiní mladí lidé s podobnými touhami, a tu nebylo kdy, skládati ruce v klín.

Pompeius zřídil triumvirát, jenž se měl ujmouti vlády. Sám stal se vůdcem tohoto strážného sboru. Gaius Julius Caesar, jenž si zjednal slávu jakožto správce Španělska, byl druhým velitelem. Třetím byla bezvýznamná osobnost, jménem Crassus. Byl vybrán proto, že byl neuvěřitelně bohatý, byv předtím šťastným dodava-

telem válečných potřeb. Zanedlouho odešel na výpravu proti Partům a byl zabit.

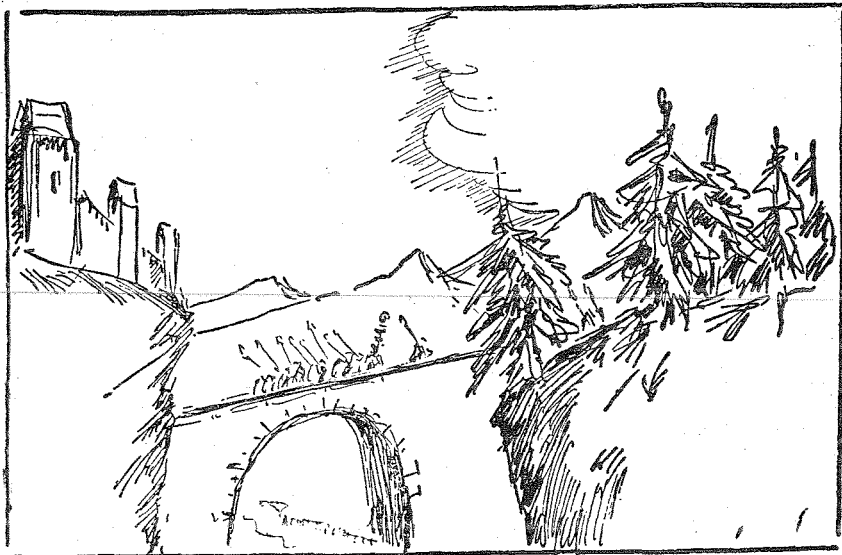
Co se týče Caesara, jenž byl z těch tří nejschopnější, byl přesvědčen, že potřebuje trochu více vojenské slávy, aby se stal oblíbeným hrdinou. Přešel přes Alpy a dobyl té části světa, jež se jmenuje nyní Francie. Potom sbil pevný most dřevěný přes Rýn a vrhl do území divokých Teutonů. Nakonec sehnal loďstvo a navštívil Anglii. Nebesa vědí, kde by byl asi skončil, kdyby nebyl býval přinucen vrátiti se do Itálie. Doneslo se mu, že byl Pompeius ustanoven neobmezeným diktátorem. To ovšem znamenalo, že se Caesar měl dostat do počtu »odstouplých důstojníků«, a tato myšlenka se pro něho nehodila. Byl pamětliv toho, že začal životní dráhu jakožto stoupenec Mariův. Rozhodl se dáti senátorům a jejich »diktátorovi« jiné ponaučení. Překročil řeku Rubikon, jež oddělovala provincii Gallii Předalpskou od Itálie. Byl všude vítán jako »přítel lidu«. Caesar vtáhl bez nesnází do Říma a Pompeius uprchl do Řecka. Caesar ho následoval a porazil jeho přívržence u Farsalu. Pompeius se přeplavil přes Středozemní moře a utekl do Egypta. Když tam přistal, byl zavražděn návodem mladého krále Ptolemaia. Za několik dní přišel Caesar. Shledal, že se dostal do pastí. Jak Egyptané, tak posádka římská zůstali věrni Pompeiovi a učinili útok na jeho ležení.

Štěstí bylo na straně Caesarově. Podařilo se mu zapáliti egyptské loďstvo. Nešťastnou náhodou zalétly jiskry hořících korábů na střechu slavné knihovny alexandrijské (jež byla právě dál od vody) a zničily ji. Hned poté obořil se na vojsko egyptské, vehnal vojáky do Nilu, Ptolemaia utopil a zřídil novou vládu pod vedením Kleopatry, sestry nebožtíka krále. V tom se mu doneslo k uším, že Farnakes, syn a dědic Mithridatův, nastoupil na válečnou stezku. Caesar táhl na sever, přemohl Farnaka ve válce, trvajíc pět dní, poslal do Říma zprávu o svém vítězství proslavenou větou »veni, vidi, vici«, což znamená v latině, »přišel jsem, spatřil a zvítězil«, a vrátil se do Egypta, kde si šíleně zamiloval Kleopatru, jež šla s ním do Říma, když se roku 46 vracel, aby se ujal vlády. Kráček v čele ne méně nežli čtyř různých průvodů vítězných a triumfoval pro čtyři různá tažení.

Potom se Caesar objevil v senátě, aby mu podal zprávu o svých

příhodách, a věčný senát jmenoval jej »diktátorem« na deset let. To byl osudný krok.

Nový diktátor učinil vážný pokus, zreformovati stát římský. Umožnil svobodným občanům státí se členy senátu. Uděloval občanská práva vzdáleným obcím, jak se dalo za dávných časů římských dějin. Dovoľoval »cizincům« bráti účast ve vládě. Zreformoval správu dalekých provincií, jež určité rodiny šlechtické pokládaly skoro za své vlastnictví soukromé. Učinil zkrátka mnoho věcí

Caesar táhne na západ.

na prospěch většiny lidu, jež ho však udělaly svrchovaně neoblíbeným u nejvlivnějších mužů ve státě. Půl sta mladých aristokratů zosnovalo spiknutí »na záchranu republiky«. O *Idách Martiových* (to jest 15. března podle nového kalendáře, jež Caesar přinesl z Egypta) byl Caesar zavražděn po příchodu do senátu. Řím byl zase bez pána.

Byli tu dva mužové, kteří si hleděli uchovati dědictví Caesarovy slávy. Jedním byl Antonius, jeho bývalý důvěrník. Druhým Octavianus, vnuk sestry Caesarovy a dědic jeho jmění. Octavian zůstal v Římě, ale Antonius odešel do Egypta, aby mohl býti na-

blízku Kleopatry, již si i on zamiloval, takže se to již zdálo nějakým obyčejem římských generálů.

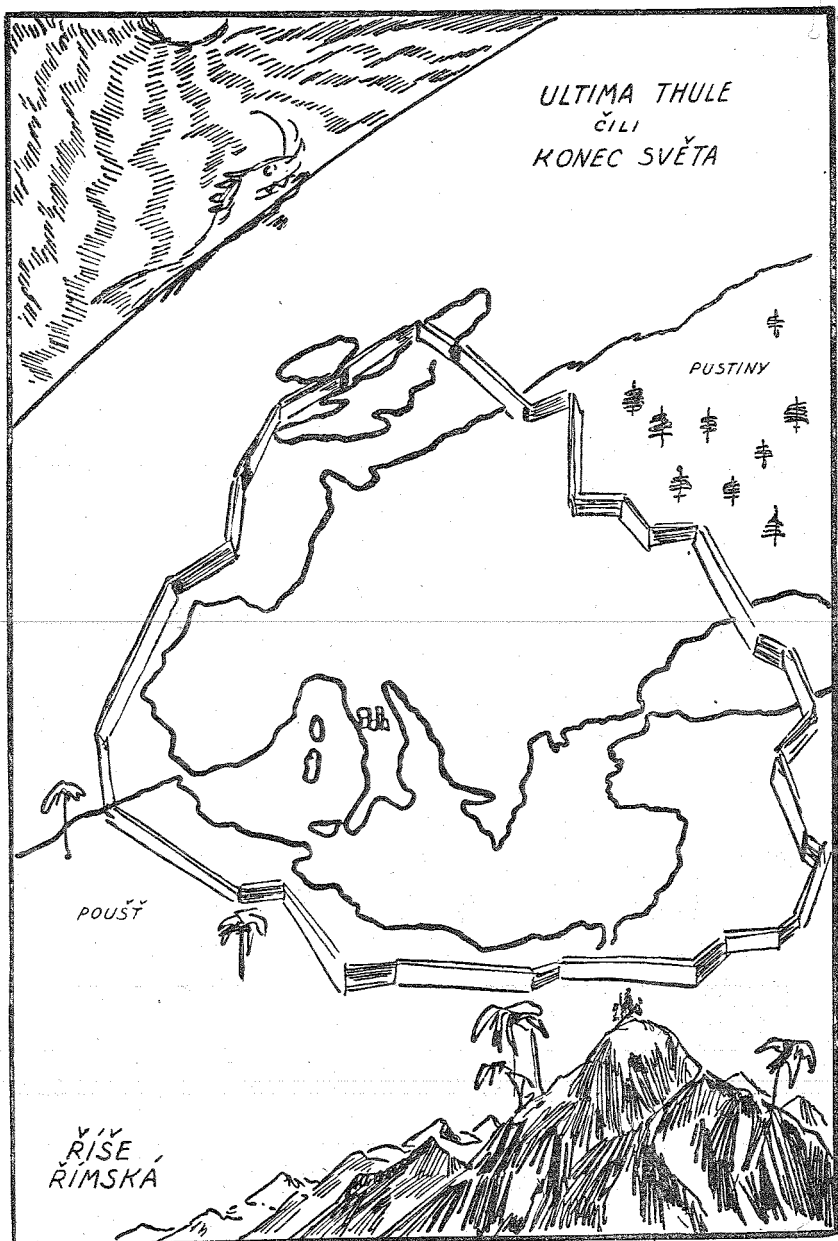
Mezi těmito dvěma došlo k válce. V bitvě u Actia Octavian zvítězil nad Antoniem. Antonius si vzal život a Kleopatra tu zůstala sama proti nepříteli. Dělal, co mohla, aby se Octavian stal jejím třetím výbojem římským. Když viděla, že nemůže učiniti žádného dojmu na tohoto hrdého aristokrata, skončila sebevraždou a Egypt stal se provincií římskou.

Octavianus byl velmi rozumný mladý muž a neopakoval chyby svého slavného strýčka. Věděl, jak se lidé obávají slov. Byl velmi umírněný ve svých požadavcích, když se vrátil do Říma. Nechtěl býti »diktátorem«. Když jej však senát o několik let později pozdravil jménem Augustus — to jest Vznešený —, nebránil se tomu a za pár let potom jmenoval ho muž na ulici Caesarem čili císařem, zatím co vojáci, zvyklí pokládati Octaviana za svého nejvyššího velitele, mluvili o něm jakožto o náčelníkovi, imperátorovi čili vojevůdci. Republika stala se císařstvím, ale průměrný Říman si této věci málem ani neuvědomoval.

V roce 14 po Kristu bylo jeho postavení jakožto neobmezeného vládce tak dobře upevněno, že se stal předmětem božské pocty, jaká byla dosud vzdávána bohům. A jeho nástupcové byli již opravdovými »císaři« — absolutními vládci nejrozsáhlejší říše na světě od paměti lidské.

Máme-li mluvit pravdu, průměrný občan měl již do omrzení dosti anarchie a nepořádku. Nedbal toho, kdo mu vládne, jen když mu nový pán dával možnost, žíti v pokoji a bez hřmotu věčných bitek pouličních. Octavianus zabezpečil svým poddaným čtyřicet let míru. Netoužil naprosto zvětšovati hranice svého panství. Roku 9 po Kr. zamýšlel podniknouti výpravu do severozápadních pustin, obývaných Teutony. Ale jeho vojevůdce Varus zahynul v lese Teutoburském se vším svým mužstvem a od té doby Římané nečinili dalších pokusů, aby civilisovali tento divoký lid.

Soustřeďovali všechno úsilí na nadlidský úkol reformy vnitřní. Bylo však příliš pozdě, docíliti tu mnoho dobrého. Dvě století revoluce a zahraniční válka vybíjela opět a opět nejlepší muže z mladé generace. Zničila třídu svobodných sedláků. Zavedla práci otroků, s níž si žádný svobodník nemohl troufati soutěžit. Z měst nadělala úlu, obývaných zchudlými a nezdravými davy zběhlých sedláků.

VELKÁ ŘÍSE ŘIMSKÁ.

Vytvořila rozsáhlou byrokracií — malé úředníčky, kteří byli špatně placeni a tím donucováni brát úplatky, aby mohli koupit pro rodinu chleba a šaty. Co však bylo ze všeho nejhoršího, naučila lidi ze zvyku násilnosti, krveprolévání, barbarské rozkoši z bolesti a utrpení druhých.

Navenek byl stát římský za prvního století našeho letopočtu velkolepou stavbou politickou, tak rozsáhlou, že se říše Alexandrova stala jednou z jejích menších provincií. Pod touto slávou žily miliony a miliony chudých a uštvaných bytostí lidských, pachtících se jako mravenci, kteří si vystavěli mraveniště pod těžkým balvanem. Ti všichni pracovali ve prospěch někoho jiného. Sdíleli se o potravu s polní zvěří. Žili ve stájích. Umírali bez naděje.

Bylo tomu sedm set tři a padesát let, co byl založen Řím. Gaius Julius Caesar Octavianus Augustus bydlil v paláci na vrchu Palatinském, zabrán horlivě v úlohu vládnouti své říši.

V malé osadě nedaleko Syrie Maria, žena tesaře Josefa, vychovávala svého chlapečka, narozeného v betlemském chlévě.

Tak jest ten svět podivný.

Zanedlouho měly se v otevřeném boji utkatí palác a chlév.

A chlév měl z toho vyjít jako vítěz.

JOŠUA NAZARETSKÝ

VYPRAVOVÁNÍ O JOŠUOVI NAZARETSKÉM, JEMUŽ ŘEKOVÉ ŘÍKALI JESUS.

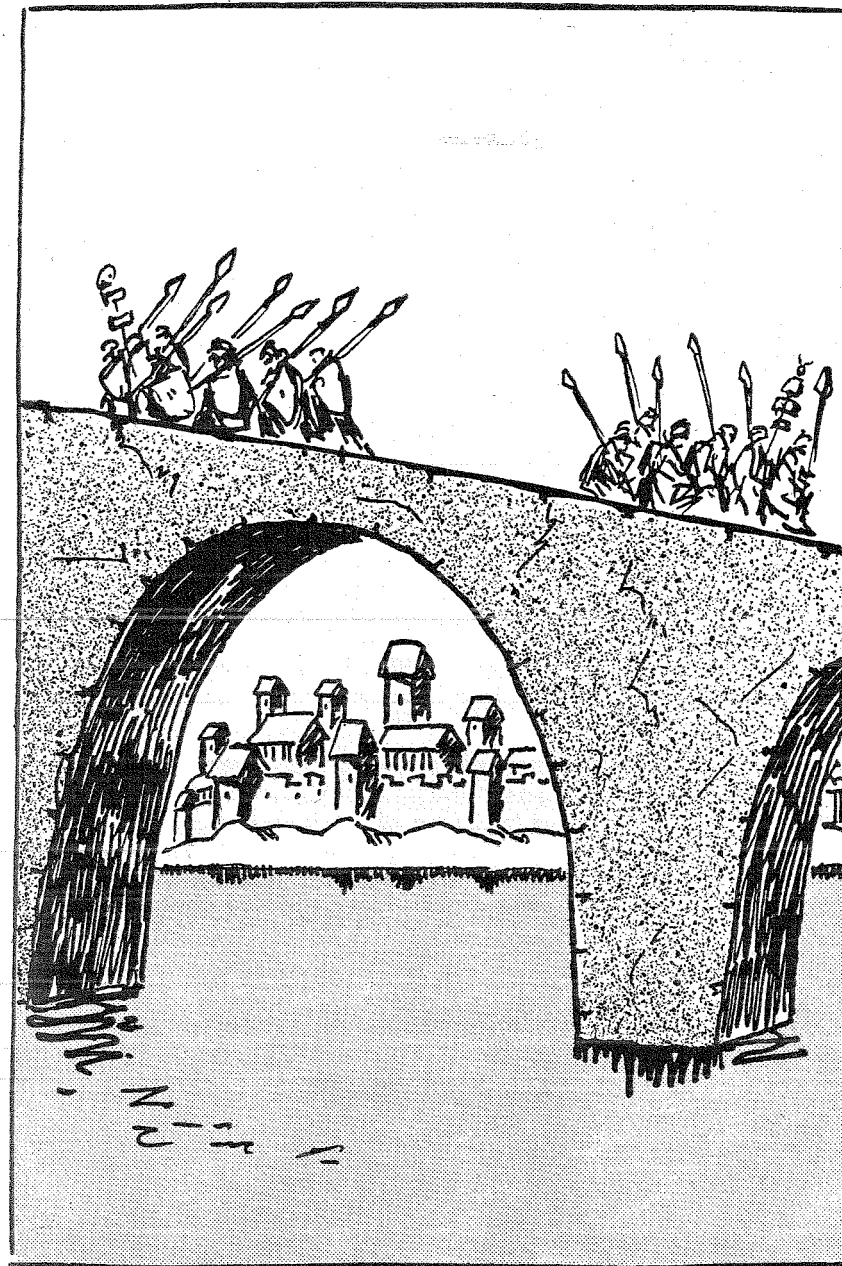
Na podzim roku od založení města 815 (který by byl 62. po Kr. podle našeho počítání času) psal římský lékař Aesculapius Cultellus svému synovci, jenž byl u vojska v Syrii, takto:

Milý synovče,

před několika dny byl jsem povolán léčit nemocného muže, zvaného Pavlem. Ukázalo se, že jest občanem římským, původu židovského, dobře vychován a příjemného chování. Jest prý tu k vůli nějaké při, odvolává se od jednoho z našich provinciálních soudů, z Caesaree nebo nějakého takového místa na východě Středozeří. Byl mi líčen jako »divoký a násilnický« chlapík, který prý mluvil a přednášel proti lidu a proti zákonu. Poznám jsem v něm muže velmi inteligentního a na výsost poctivého.

Jeden můj přítel, jenž býval u vojska v Malé Asii, vypravuje mi, že o něm cosi slyšel v Efesu, kde kázával o nějakém cizím, novém Bohu. Ptal jsem se svého pacienta, je-li tomu tak a zdali naváděl lid, aby se bouřil proti vůli našeho milovaného císaře. Pavel mi odpověděl, že království, o němž hovořil, není z tohoto světa a dodával k tomu mnoho podivných výroků, jimž jsem nerozuměl, ale jež se vysvětlují pravděpodobně jeho horečkou.

Jeho osobnost učinila na mne veliký dojem a jest mi líto, že byl podle doslechu před několika dny popraven na cestě u Ostie. Píši Ti tedy tento dopis. Až se podíváš příště do Jerusalema, rád

ŘÍM.

bych, abys tam něco vyzvěděl o mém příteli Pavlovi a o tom zvláštním židovském prorokovi, jenž byl podle všeho jeho učitelem. Naši otroci se velmi živě zajímají o tohoto tak zvaného mesiáše a několik jich, mluvících veřejně o novém království (co to znamená, nevím), bylo ukřižováno. Rád bych se dozvěděl, co jest pravdy na všech těchto pověstech,

a jsem Tvůj upřímný strýc

Aesculapius Cultellus.

Za šest neděl poté odepsal synovec Gladius Ensa, kapitán VII. pěšího pluku gallského takto:

Drahý strýčku,

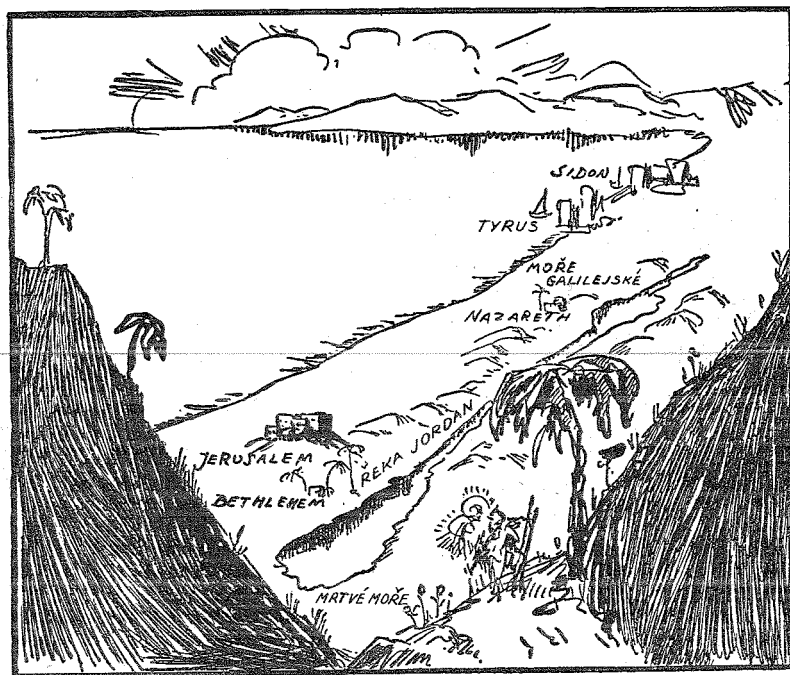
dostal jsem Tvůj dopis a poslechl jsem Tvého přání. Předě dvěma nedělemi byla má brigáda poslána do Jerusalema. Bylo tam v minulém století několik vzbouření a ze starobylého města mnoho už nezbývá. Jsme zde nyní již celý měsíc a zítra se máme dát na pochod dále do Petry, kde byla půtka s nějakými kmeny arabskými. Využiji dnešního večera, abych Ti odpověděl na otázky, ale neočekávej, prosím, zevrubné zprávy.

Mluvil jsem s přemnoha staršími lidmi v tomto městě, ale málokterí z nich mohli mi dát nějakou určitou informaci. Před několika dny přišel do ležení nějaký kramář. Koupil jsem si od něho trochu oliv a tázal jsem se ho, zdali kdy slyšel o slavném mesiáši, jenž byl za jeho mládí popraven. Privil, že se na to velmi jasně pamatuje, protože jej jeho otec vzal s sebou na Golgothu (pahorek hned za městem), aby se podíval na popravu a aby mu také ukázal, co se stává nepřátelům zákonů lidu Judského. Dal mi adresu jakéhosi Josefa, jenž býval osobním přítelem mesiášovým, a říkal mi, že bych se měl raději zeptati jeho, chci-li vědět více.

Dnes ráno navštívil jsem Josefa. Jest to již staříčkový člověk. Býval rybářem na jednom sladkovodním jezeře. Pamět měl jasnou a od něho jsem konečně nabyl velmi přesných zpráv o tom, co se dalo za bouřlivých dní, ještě než jsem se narodil.

Na trůně byl náš veliký a slavný císař Tiberius a jeden důstojník, jménem Pontius Pilatus, byl správcem Judae a Samarií. O tom-

to Pilátovi věděl Josef velmi málo. Zdá se, že byl dosti poctivý úředník, jenž zanechal po sobě čestnou památku jakožto správce provincie. Roku 783 nebo 784 (Josef zapomněl, kdy) byl Pilát povolán do města Jerusalema k vůli nějakému rozbroji. Někjaký mladý muž (syn tesaře z Nazaretha) osnoval prý spiknutí proti římské vládě. Je dosti divné, že o tom sami naši intelligentní důstojníci, kteří mívají pravidelně dobré zprávy, nic, jak se zdá, neslyšeli,

SVATÁ ZEMĚ

a když tu věc vyšetřovali, hlásili, že jest ten tesař vynikající občan a že není žádného důvodu proti němu zakročiti. Avšak staromodní představitelé židovské víry byli, podle Josefa, celí rozjitřeni. Nejlíbě nesli hlavně jeho oblíbenost u zástupců chudších Hebrejů. Ten »Nazarénský« (tak tvrdili Pilátovi) veřejně prohlašoval, že Řek nebo Říman, ba i Filistin, který se snaží žiti životem čestným a poctivým, jest právě tak dobrý jako Žid, jenž ztrávil celý život studováním starých zákonů Mojžíšových. Na Piláta, zdá se, toto

svědectví nepůsobilo, ale když zástupy kolem chrámu hrozily, že budou Ježíše lynčovatí a že pobijí všechny jeho stoupence, rozhodl se, že dá tesaře zatknouti, aby mu zachránil život.

Nerozuměl, jak se zdá, právě podstatě sporu. Kdykoliv žádal židovských kněží, aby mu vyložili své stížnosti, vykřikovali »kacířství« a »zrada« a strašně se rozčilovali. Nakonec, tak mi vypravoval Josef, Pilát poslal pro Jošuu (tak se jmenoval ten Nazaretský, ale Řekové, bydlící v těchto končinách, mluví o něm vždycky jen jako o Ježíšovi), aby ho vyslechl sám. Rozmlouval s ním kolik hodin. Ptal se ho na »zhoubné nauky«, jež prý hlásal na březích jezera Galilejského. Ježíš však odpověděl, že nikdy nemluvil o politice. Nezajímal se tolik o lidské tělo, jako o duši člověka. Žádal, aby všichni lidé pokládali své bližní za bratry a aby milovali jediného boha, který jest otcem všeho živoucího tvorstva.

Pilát, jenž byl asi dobře obeznámen s učením stoiků a ostatních filosofů řeckých, neobjevil patrně nic pobuřujícího v řeči Ježíšově. Podle mého zpravodaje učinil ještě jeden pokus, aby zachránil život tomuto dětinskému prorokovi. Oddaloval popravu. Zatím lid židovský, vydrážděný k šílenství od kněží, počal zuřiti jako zběsilý. Před tím bývalo v Jerusalemě mnoho řeží a bylo tu jen málo římského vojska, jehož by se bylo možno zavčas dovolati. Římským úřadům v Caesarei byla posílána udání, že se Pilát »stal obětí toho Nazaretského«. Po celém městě kolovaly žádosti, aby byl Pilát odvolán, protože jest nepřitelem císařovým. Víš, že naši správcové mají přísné rozkazy, aby se vyvarovali otevřené roztržky se svými cizími poddanými. Aby uchránil zemi války občanské, Pilát nakonec obětoval svého vězně, Jošuu, který si vedl s velikou důstojností a odpustil všem těm, kdož jej nenáviděli. Za ryku a posměchu jerusalemské luzy byl ukřižován.

To mi tedy vykládal Josef se slzami, řinoucimi se mu po starých tvářích. Dával jsem mu zlatý peníz, když jsem odcházel, avšak on ho nepřijal a žádal mne, abych jej dal někomu chudšímu, než jest on sám. Dal jsem mu také několik otázek o našem milém Pavlovi. Trochu jej zná. Býval, jak se zdá, výrobcem stanů a vzdal se své živnosti, aby mohl hlásati slova milujícího a odpouštějícího Boha, který se nesmírně liší od onoho Jehovy, o němž stále vykládají židovští kněží.

Potom Pavel, zdá se, cestoval mnoho po Malé Asii a po Řecku, vykládáje otrokům, že jsou všichni dítkami jednoho milujícího otce a že štěstí čeká všechny, chudé i bohaté, kdož se snažili žítí po-
čestným životem a dobře činili těm, kteří trpěli a strádali.

Spoléhám, že jsem Ti k spokojenosti odpověděl na otázky. Celá ta událost zdá se mi velmi nevinná, pokud se týče státní bezpečnosti. Ale v tom my Římané nikdy nemůžeme porozumět obyvatelstvu této provincie. Jest mi líto, že Ti přítele Pavla popravili. Byl bych zase už rád doma, a jsem, jako vždy,

Tvůj oddaný synovec

Gladius Ensa.

PÁD ŘÍMA

SOUMLAK ŘÍMA.

Rukověti starých dějin udávají jako datum pádu Říma rok 476, protože byl tohoto roku poslední císař sesazen s trůnu. Ale Řím, jenž nebyl vystaven za den, potřeboval k pádu dlouhého času. Ten proces byl tak pomalý a tak postupný, že si většina Římanů neuvědomovala, jak se jejich starý svět blíží konci. Stěžovali si na neklid časů — reptali na vysoké ceny potravin a nízké mzdy dělníků — proklínali vykořisťovatele, kteří měli výhradní obchod (monopol) s obilím, vlnou a zlatými penězi. Tu a tam se bouřili proti nezvykle vyděračnému správci. Ale většina lidu za prvních čtyř století našeho letopočtu jedla a pila (co jim jen kapsa dovozovala koupiti), nenáviděla a milovala (podle své povahy) a chodila do divadla (kdykoliv byl volný přístup k zápasům gladiátorů), nebo mřela hladem v brlohách velkých měst, nevědouc zhora nic o faktu, že jejich říše přežila svou užitečnost a jest odsouzena k zahynutí.

Jak si mohli představití hrozící nebezpečnosti? Řím vystavoval na odív svou zahraniční slávu. Pěkně dlážděné silnice spojovaly různé provincie, císařská policie byla rázná a ukazovala málo mírnosti k loupežníkům. Hranice byly hustě chráněny proti divokým kmenům, jež očividně obsazovaly rozsáhlé kraje severní Evropy. Celý svět odváděl poplatek mocnému městu Římu a kopa schopných mužů pracovala dnem i nocí, aby odčinila chyby minulosti a způsobila návrat šťastnějšího stavu bývalé republiky.

Avšak nebyly odstraněny vnitřní příčiny rozkladu státu, o nichž jsem vám vykládal v dřívější kapitole, a proto byla náprava nemožná.

Řím byl předně a za druhé a vždy státem městským, jako byly Athény a Korinth městskými státy ve staré Helladě. Byl s to, aby ovládl poloostrov Italský. Než Řím, jakožto vládce celého vzdělaného světa, byl politickou nemožností a nemohl se udržeti. Jeho mladé mužstvo hynulo v nekonečných válkách. Rolníci byli ničení dlouhou službou vojenskou a daněmi. Stávali se buď žebráky ze řemesla, nebo se dávali najímati bohatým velkostatkářům, kteří jim poskytovali za jejich služby jídla a přístřeší a činili z nich »nevolníky«, to jest ony nešťastné tvory lidské, kteří nejsou ani otroky, ani svobodnými občany, nýbrž stali se již částí půdy, na níž pracují, jako stejný počet krav a stromů.

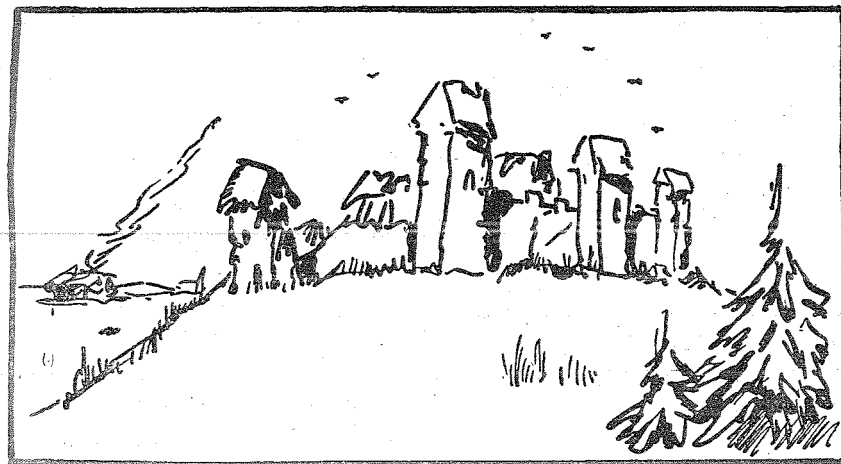
Říše, stát staly se vším. Obyčejný občan se zhroutil v něco méně než nic. Pokud se týče otroků, ti poslouchali slova, jež byla hlášána Pavlem. Přijímali poselství o prostém tesaři z Nazarethu. Nebouřili se proti svým pánům. Naopak, učili se býtí pokorní a poslouchali představených. Ale ztratili všecken zájem o věci tohoto světa, jenž se ukázal tak bídným místem k pobytu. Byli ochotni bojovatí dobrý boj, aby mohli vejítí do království nebeského. Ale nebyli ochotni pouštětí se do válčení pro zisk ctižádostivého panovníka, jenž bažil po slávě na výpravě za hranice do země Parthů, Numidů nebo Skotů.

A podmínky se postupem století horšily. První císařové zachovávali ještě tradici »vůdcovství«, jež dodávala bývalým náčelníkům kmenovým takové moci nad podřízenými. Avšak císařové druhého a třetího století byli císaři táborovými, vojáky z povolání, kteří se drželi přízní svých tělesných strážců, tak zvaných praetoriánů. Střídali se s hroznou rychlostí, razíce si vraždou cestu do paláce a jsouce vraždou z něho odstraňování, jakmile jejich nástupci dosti zbohatli, aby za peníze pohnuli strážce k nové vzpouře.

Zatím tloukli na brány severní hranice barbarů. Ježto tu nebylo již žádných domorodých vojsk římských, aby zastavila jejich postup, museli býtí do boje s vetřelcem najímání cizí námezdníci. Ježto býval náhodou cizí voják téže krve jako jeho nepřítel, dovedl býtí zcela mírný, když se ocitl v boji. Konečně bylo několika kmenům na zkoušku dovoleno, aby se usadily v hranicích říše. Ostatní přicházely za nimi. Brzy si tyto kmeny trpce stěžovaly na hrabivost římských výběrčích daní, kteří je obírali o poslední ha-

líř. Když se nedovolali nápravy, táhli do Říma a dožadovali se hlasitě vyslyšení.

To činilo Řím jakožto sídelní město říšské velmi neútluným. Konstantin (jenž vládl od roku 323 do roku 337), ohlížel se po novém hlavním městě. Vybral si Byzantium, bránu obchodu mezi Evropou a Asií. Městu dostalo se nového jména Konstantinopol a dvůr se odstěhoval na východ. Když Konstantin zemřel, rozdělili se o říši pro účinnější správu jeho dva synové. Starší žil v Římě a vládl nad západem. Mladší zůstal v Konstantinopoli a byl pánem východu.

Řím po vpádu barbarů.

Pak přišlo století čtvrté a hrozná návštěva Hunů, záhadných asijských jezdců, kteří se po více než dvě století udrželi v severní Evropě a pokračovali na dráze krveprolévání, až byli u Chalons-sur-Marne ve Francii roku 451 poraženi. Jakmile se Hunové dostali až k Dunaji, počali silně tlačiti na Goty. Aby se sami zachránili, byli Gotové přinuceni vrhnoutí do Říma. Císař Valens pokusil se je zastaviti, ale byl roku 378 zabit u Adrianopole. O dvacet let později táhli titíž západní Gotové, vedeni králem Alarichem, k západu a udeřili na Řím. Neplenili a pobořili toliko několik paláců. Po nich přišli Vandalové, a ti projevíli méně úcty k památným odkazům města. Potom Burgundové. Pak východní Go-

tové. Dále Alemanni. A Frankové. Vpády nebraly žádného konce. Řím byl nakonec vydán na pospas každému zákeřnému lupiči, který si dovedl sehnati trochu přívrženců.

Roku 402 utekl se císař do Ravenny, námořního a silně opevněného přístavu, a tu roku 475 Odoaker, velitel pluku germánských žoldnéřů, jenž chtěl, aby jim byly rozděleny usedlosti italské, mírně ale rozhodně vypudil Romula Augustula s trůnu a prohlásil se sám za patricia čili vládce Říma. Východní císař, jenž měl mnoho činiti se svými vlastními věcmi, jej uznal a Odoaker vládl po deset let nad zbytkem západních provincií.

O několik let později vrazil do nově utvořeného patriciátu Theodorich, král východních Gotů, dobyl Ravenny, zavraždil Odoakra u stolu při hostině a založil království Gotské na zříceninách západní části říše římské. Tento patricijský stát dlouho netrval. V šestém století vtrhl do Italie pestrý dav Longobardů, Sasů, Slovanů a Avarů, zničil království Gotů a zřídil nový stát, jehož hlavním městem byla Pavie.

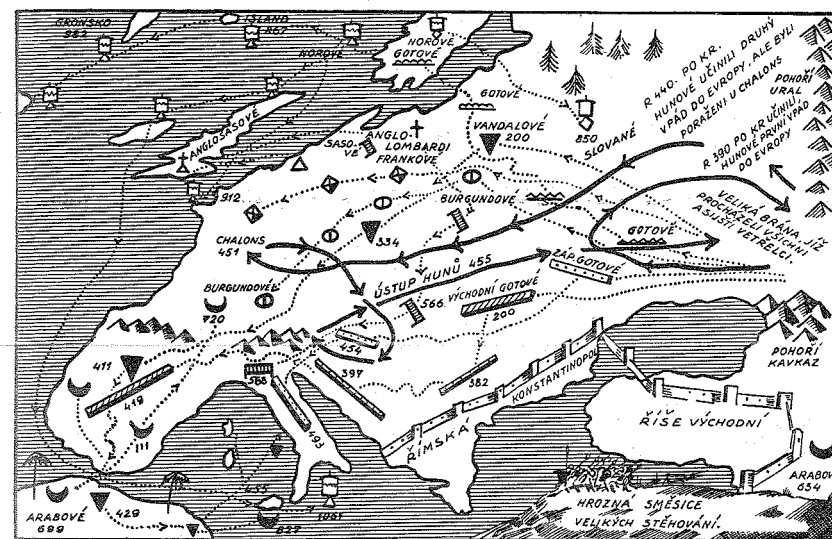
Pak nakonec upadlo římské město do stavu krajní netečnosti a zoufalosti. Starodávné paláce byly opět a opět pleněny. Školy vypalovány. Učitelé umořeni hladem k smrti. Boháči vyháněni z vil, v nichž se usadili potom nelibě páchnoucí a zarostlí barbari. Silnice zpustly. Staré mosty se sesuly a obchod zanikl. Civilisace — plod tisíciletí trpělivé práce se strany Egypťanů, Babyloňanů, Řeků a Římanů, kteří povznesli člověka vysoko nad nejmělejší sen jeho původních předků, hrozila vymizením ze západní pevniny.

Jest pravda, že na dalekém východě byla Konstantinopol středem říše ještě po dalších tisíc let. Ale ta se již ani nepočítala za část evropské pevniny. Její zájmy ležely na východě. Počínala zapomínati na svůj západní původ. Římský jazyk ustupoval postupně řečtině. Římská abeceda byla opouštěna a římský zákon byl psán písmeny řeckými a vykládán řeckými soudci. Císař stal se asijským despotou, uctívaným jako byli bohorovní králové thébští uctívání v údolí Nilu o tři tisíce let dříve. Když se missionáři byzantské církve ohlíželi po novém poli působnosti, ubírali se na západ a přinášeli vzdělanost byzantskou do rozlehlých pustin ruských.

Západ byl ponechán na milost a nemilost barbarům. Po dvě generace byly vraždy, válka, zhárství, plenění na denním pořádku.

Jedna věc — a jen jediná věc — zachránila Evropu před úplnou zkázou, před návratem ke dnům jeskynních lidí a hyen.

Byla to církev — hlouček pokorných mužů a žen, kteří se po mnoho století hlásili k následovníkům Ježíše, tesaře z Nazarethu, jenž byl popraven, aby mocný Řím mohl ujítí vřavě pouličního boje v malém městečku někde na hranicích syrských.

VPADY BARBARŮ.

VZNIK CÍRKVE

JAK SE ŘÍM STAL STŘEDEM KŘESŤANSKÉHO SVĚTA.

Průměrný inteligentní Říman, žijící za doby císařství, staral se velice málo o bohy svých otců. Zřídka kdy za celý rok chodil do kostela, ale vždycky jenom čistě ze zvyku. Shovívavě se ještě díval na lidi, když oslavovali nějakou náboženskou událost slavnostním průvodem. Ale uctívání Jupitera, Minervy a Neptuna pokládal za něco trochu dětinského, za přežitky neuvědomělých dní dávné republiky, a nikoliv za předmět, zasluhující studia člověka, znajícího zevrubně díla stoiků, epikureovců a jiných znamenitých filosofů athénských.

Tato vlastnost činila z Římana člověka velmi snášenlivého. Vláda dbala, aby všichni lidé, Římané, cizinci, Řekové, Babyloňané, Židé prokazovali určitou vnější poctu soše císařově, jež měla státi v každém chrámě.

Ale to byla pouhá formalita bez jakéhokoliv hlubšího významu. Povšechně řečeno, každý mohl uctívat, uznávat a vzývat všechny bohy, které mu bylo líbo, a proto byl také Řím pln všemožných podivných kostelíků a synagog, zasvěcených úctě božstev egyptských, afrických a asijských.

Když přišli do Říma první učedníci Ježíšovi a začali hlásati novou nauku o všeobecném lidském bratrství, nikdo proti tomu nic neměl. Člověk se zastavil na ulici a poslouchal. Řím, hlavní město světa, byl odjakživa plný potulných kazatelů, z nichž každý hlásal své vlastní »tajemství«. Většina těch samozvaných kněží apelovala na smysly — slibovali zlaté odměny a nekonečnou radost vyznavačům svého boha. Dav na ulici záhy vycítil, že tak zvaní křesťané

(vyznavači Krista čili »pomazaného [Páně]«) mluví řečí velmi odlišnou. Bylo patrné, že na ně nepůsobí veliké bohatství a vznešené postavení. Vychvalovali krásy chudoby, pokory a poníženosti. To nebyly zrovna ctnosti, jež učinily Řím pánem světa. Bylo značně zajímavé naslouchati »tajemství«, jež dokazovalo lidem v dobách nejvyšší slávy, že jejich světový úspěch nemůže jim naprosto přinésti trvalého štěstí.

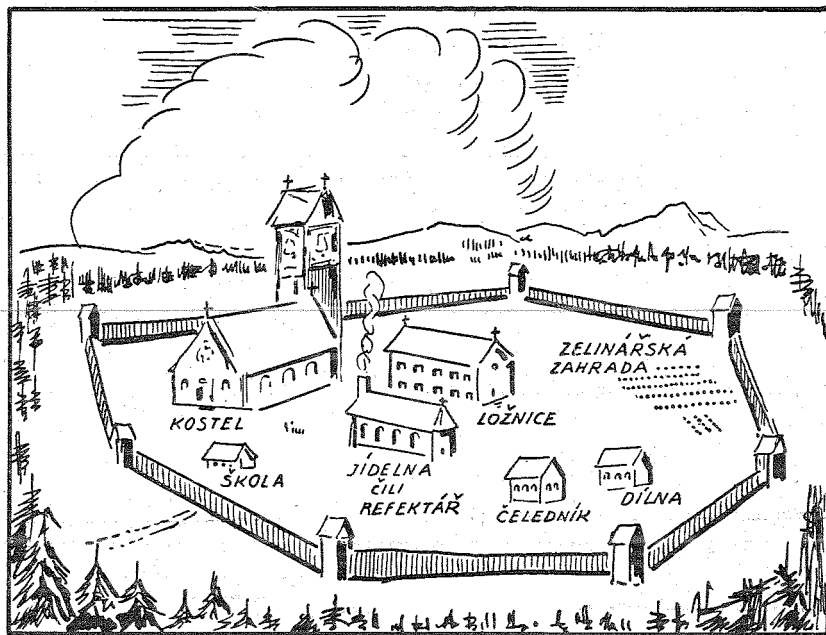
Hlasatelé křesťanského tajemství vykládali mimo to hrozné báje o osudu čekajícím těch, kdo odpírají naslouchati slovům pravého Boha. Nebylo moudré zahrávat si se štěstím. Staří bohové římské tu ovšem ještě byli, avšak měli dosti síly, aby uchránili svých přátel proti moci nového božstva, přineseného do Evropy z daleké Asie? Lidé počínali mít pochybnosti. Vraceli se opět, aby naslouchali dalším výkladům nového vyznání. Za čas setkávali se s muži i ženami, hlásajícími slova Ježíšova. Pozorovali, že se značně liší od průměrných kněží římských. Všichni byli strašně chudí. Chovali se vlídně k otrokům i ke zvířatům. Nesnažili se získati bohatství, nýbrž rozdávali všechno, co měli. Příklad jejich nesobeckého života vábil mnoho Římanů, aby se zřikali starého náboženství. Připojovali se k malým společnostem křesťanským, scházejícím se v odlehlých místnostech domů nebo někde v širém poli, a chrámy se vyprazdňovaly.

Dálo se to rok od roku a počet křesťanů stále vzrůstal. Volili se presbyterové čili kněží (původní slovo řecké znamenalo »starší«) za tím účelem, aby se starali o potřeby malé církve. Hlavou všech společností v jedné provincii byl biskup. Petr, jenž přišel do Říma za Pavlem, byl prvním biskupem římským. Svým časem stali se jeho nástupcové (jimž se říkalo otec čili papa) známí jakožto papežové.

Církev stávala se v říši mohutným zařízením. Křesťanské učení obracelo se k těm, kdož zoufali nad tímto světem. Přivábilo i mnoho silných mužů, kteří se přesvědčili, že jest nemožné, dodělati se vynikajícího postavení pod císařskou vládou, avšak mohli uplatniti své vůdčí schopnosti mezi pokornými stoupenci nazaretského učitele. Římské císařství bylo (jak jsem řekl) snášenlivé pro svou vlažnost. Nechávalo každého nebo každou, aby si hledali spásy podle svého vlastního způsobu. Ale hledělo k tomu, aby různé sekty zachová-

valy vespolek pokoj a řídily se moudrým pravidlem »žítí a nechávatí žítí«.

Než křesťanské společnosti zdráhaly se chovati v životě v jakémkoli směru snášenlivě. Prohlašovaly veřejně, že jest jejich Bůh, a jenom jejich Bůh sám, pravým vládcem nebe i země a ostatní bohové všickni dohromady že jsou podvodníci. Ostatním sektám se to zdálo nepěkné a policie varovala před takovými výroky. Křesťané neustávali.

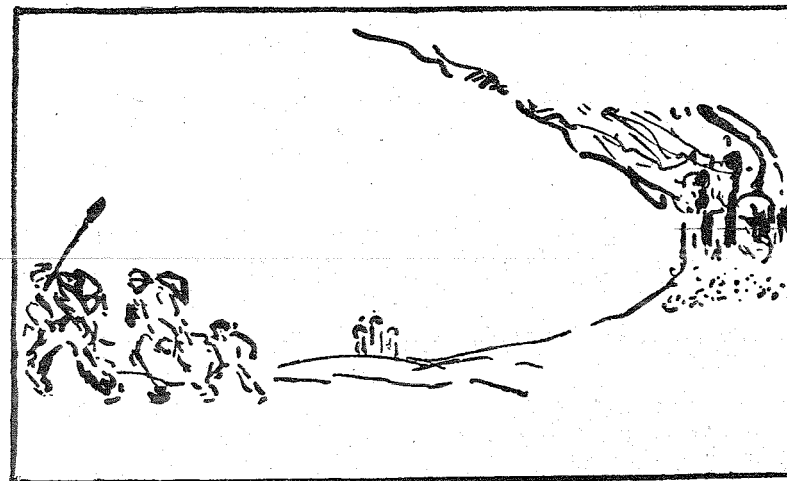

KLAŠTER.

Brzy ukázaly se jiné nesnáze. Křesťané odpírali podrobovati se obyčejí slavnostního klanění císaři. Zdráhali se dostaviti, když byli povoláváni k nastoupení do vojska. Římské úřady hrozily jim tresty. Křesťané odpovídali, že tento bídný svět jest toliko předsíní přetěšeného nebe a že jsou zcela ochotni za své zásady i smrt podstoupiti. Římané, zaraženi takovým počínáním, trestali někdy vinníky na hrdle, ale častěji ani netrestali. Byloť v prvních dobách církve dosti náhlých poprav, ale ty bývaly dílem té části luzy, jež obviňovala pokorné bližní křesťanské z každého myslitelného zločinu

(jako bylo na př. vraždění a pojidání dětí, přivádění nemoci a moru, velezrada v nebezpečných časech), poněvadž to bylo neškodnou zápravou a prostou nebezpečností, ježto se křesťané zdráhali brániti.

Zatím však trpěl Řím stále vpády barbarů, a když se mu nedostávalo vojska, vystupovali křesťanští misionáři, aby hlásali evangelium míru divokým Teutonům. Byli to stateční mužové, nebojící se smrti. Řeč, již tak činili, nedovolovala ani v nejmenším pochybovati o budoucnosti nekajících hříšníkův. Teutoni byli mocně dojati. Chovali ještě hlubokou úctu k moudrosti starobylého města

Gothové táhnou.

Říma. Tito mužové byli Římané. Mluvili patrně pravdu. Křesťanské misionářství stalo se záhy mocí v divokých končinách Teutonů a Franků. Půl tuctu misionářů vydalo tolik jako celý pluk vojáků. Císařové počínali poznávati, že by jim křesťanství mohlo býti k velikému užítku. V některých krajích byla jim dána stejná práva s těmi, kdož zůstávali věrni starým bohům. Avšak v poslední polovině čtvrtého století nastala veliká změna.

Císařem byl Konstantin, zvaný někdy (nebesa vědí, proč) Konstantinem Velikým. Byl to strašný lotr, ale lidé jemných vlastností mohli stěží doufati, že se udrží naživu v tomto věku krutého zá-

pasu. Na své dlouhé a pestré dráze životní Konstantín zažil mnoho zdaru i nezdaru. Když byl jedenkrátě téměř poražen od svých nepřátel, pomyslně si, že zkusí moc nového božstva asijského, o němž kde kdo mluvil. Učinil slib, že se i on stane křesťanem, bude-li mít úspěch v nastávající bitvě. Dobył vítězství a tím byl přesvědčen o síle křesťanského Boha, i dal se sám pokřtiti.

Od tohoto okamžiku byla křesťanská církev veřejně uznána a tím se značně postavení nové víry posílilo.

Ale křesťané činili ještě stále velmi nepatrnou menšinu všeho lidu (nic více nežli pět nebo šest procent), i byli nuceni, měli-li nabýti vrchu, postaviti se proti jakémukoliv ústupku. Staří bohové museli býti zničeni. Na krátkou dobu podařilo se sice císaři Juliánovi, milovníku řecké moudrosti, zachrániti pohanské bohy před další zkázou. Ale Julián zemřel od ran na výpravě v Persii a jeho nástupce Jovián dopomohl znovu církvi k celé její slávě. Brány starých chrámů se jedna po druhé zavíraly. Pak nastoupil císař Justinián (který vystavěl chrám Boží Moudrosti v Konstantinopoli) a zavřel filosofickou školu v Athénách, založenou Platónem.

To byl konec starého světa řeckého, v němž bylo člověku volno mysliti svým vlastním myšlením a sníti své vlastní sny podle libosti. Značně kolísavá mravní pravidla filosofů ukázala se chabým kompasem k řízení lodi života, když záplava zdívočelosti a nevědomosti smetla ustálený řád věcí. Bylo potřebí něčeho kladnějšího a určitějšího. A toho poskytovala církev.

V dobách, kdy nebylo nic jistého, stála církev jako skála a neustupovala nikdy od zásad, jež se pokládaly za pravé a svaté. Tato neochvějná odvaha získala jí obdiv davů a provedla církev římskou bezpečně přes obtíže, jež zahubily římský stát.

Ale byl tu ovšem i jakýsi šťastný živel v závěrečném úspěchu římské víry. Po rozpadnutí římsko-gotského království Theodorichova v pátém století byla Itálie poměrně prosta cizích nájezdů. Lombardi a Sasové i Slované, kteří nastoupili po Gotech, byly kmeny slabé a opozdilé. Za těchto okolností bylo římským biskupům možno udržeti neodvislost jejich města. Zbytky říše, roztroušené po celém poloostrově, uznaly záhy *vévody římské* (neboli biskupy) za své politické i duchovní vladaře.

Upravila se tak půda pro vystoupení silného muže. Přišel roku 590 a jmenoval se Řehoř. Náležel k vládnoucímu rodu starého Říma

a byl »prefektem« či starostou města. Pak se stal mnichem a biskupem a konečně, a to silně proti své vůli (neboť chtěl býti misionářem a hlásati křesťanství pohanstvu anglickému) byl násilně přiveden do chrámu svatého Petra, aby se stal papežem. Vládl po čtrnáct let, ale když umřel, křesťanský svět západní Evropy uznával římské biskupy, papeže, za hlavu veškeré církve.

Tato moc se však nerozšířila na východ. V Konstantinopoli zachovávali císařové stále ještě starý obyčej, jenž uznával nástupce Augustovy a Tiberiovy i za hlavu vlády i za nejvyššího kněze státní církve. Roku 1453 bylo východní římské říše dobyté od Turků. Cařihrad padl a Konstantin Palaiolog, poslední císař římský, byl zabit na stupních chrámu Boží Moudrosti.

Několik let před tím provdala se Zoe, dcera jeho bratra Tomáše, za Ivana III. Ruského. Tím způsobem stala se velkoknížata moskevská dědicí tradice konstantinopolské. Dvojitý orel starého Byzantia (upomínající na dni, kdy byl Řím rozdělen na část východní a západní) stal se erbem moderního Ruska. Car, jenž býval pouze předním z ruských šlechticů, osvojil si nepřístupnost a vznešenost římského císaře, před nímž byli všichni poddaní, jak vznešení tak nízcí, bezvýznamnými otroky.

Dvůr byl znovu upraven podle vzoru orientálního, jež přijali východní císařové z Asie a Egypta a jenž upomínal (tak si lichotili sami) na dvůr Alexandra Velikého. Toto zvláštní dědictví, jež odkázala umírající říše byzantská nic netušícímu světu, udržovalo se s velikou silou životní ještě po šest století uprostřed širých plání ruských. Poslední muž, který nosil korunu s dvojitým orlem konstantinopolským, car Mikuláš, byl zavražděn tak říkajíc teprve před několika dny. Mrtvola jeho byla vhozena do studně. Jeho syn a všechny dcery byli povražděni. Všechna jeho stará práva a výsady zrušeny a církev uvedena do stavu, v jakém bývala v Římě před dobou Konstantinovou.

MOHAMED

AHMED, HONEC VELBLOUDŮ, STAL SE PROROKEM POUŠTĚ ARABSKÉ A JEHO VYZNAVAČI DOBYLI TĚMĚŘ CELÉHO ZNÁMÉHO SVĚTA PRO VĚTŠÍ SLÁVU ALLAHA, JEDINÉHO PRAVÉHO BOHA.

Od dob karthaginských a Hannibalových nemluvili jsme nic o lidstvu semitském. Snad se pamatujete, že vyplňovalo všechny kapitoly, věnované vypravování o starém světě. Babyloňané, Asyřané, Foiničané, Židé, Arameové, Chaldeové, samí to Semité, byli pány západní Asie po třicet či čtyřicet století. Byli přemoženi indoevropskými Peršany, příšlymi od východu, a indoevropskými Řeky, kteří přišli od západu. Za sto let po smrti Alexandra Velikého bojovala Karthagina, osada semitských Foiničanů, s indoevropskými Římany o nadvládu na Středozemním moři. Karthagina byla poražena a rozbořena a pány světa po osm set let byli Římané. Avšak v sedmém století objevil se na jevišti jiný kmen semitský a domáhal se moci na západě. Byli to pokojní pastýři Arabové, kteří kočovali od nepaměti v poušti, nejevíce nijakých známek tužeb imperialistických.

Potom poslechli Mohameda, vsedli na koně a za méně než sto let pronikli až k srdci Evropy a hlásali slávu Allaha, »jediného Boha«, i Mohameda, »proroka jediného Boha«, poděšeným rolníkům francouzským.

Vypravování o Ahmedovi, synu Abdallahovu a Aminadžinu (známém všeobecně pode jménem Mohamed, čili «ten, kdo bude oslaven»), čte se jako stat z »Tisíc a jedné noci«. Byl honcem velbloudů,

narozeným v Mekce. Zdá se, že trpěl padoucníci a okamžiky bezvědomí, kdy mívával podivuhodná vidění a slyšel hlas anděla Gabriela, jehož výroky byly později zapsány v knize zvané korán. Při svém zaměstnání, jakožto vůdce karavan, prošel celou Arabií, setkával se ustavičně s židovskými kupci a obchodníky křesťanskými a přišel k poznání, že jest uctívání jediného Boha znamenitá věc. Jeho krajané, Arabové, klaněli se ještě podivným kamenům a kmenům stromů, jako činivali před kolika desetitisíciletými jejich předkové. V posvátném jejich městě Mekce stála malá krychlová budova Kába, plná model a podivných drobnůstek a zbytků uctívání fetišů.

Mohamed si umínil, že bude Mojžíšem arabského lidu. Nemohl býti dobře prorokem a zároveň honcem velbloudů. Proto se osamostatnil, vzav si za ženu svou zaměstnavatelku, bohatou vdovu Chadídžu. Potom dokazoval svým spoluobčanům, že jest dlouho očekávaným prorokem, poslaným od Allaha k spáse světa. Sousedé se mu ze srdce vysmáli, a když je Mohamed neustával svými řečmi obtěžovati, usnesli se, že ho zabijí. Pokládali ho za blázna a buřiče lidu, který nezasluhuje milostí. Mohamed se o tomto záměru dozvěděl, i uprchl za tmavé noci spolu s věrným svým žákem Abú Bekrem do Mediny. To se událo roku 622. Jest to nejdůležitější datum v historii mohamedánské, známé pode jménem hidžra — rok velikého útěku.

V Medině bylo Mohamedovi, jenž tam nebyl znám, snáze možno prohlašovati se za proroka nežli v rodném městě, kde ho každý znal jako prostého honce velbloudů. Záhy shromáždil kolem sebe stále vzrůstající počet vyznavačů čili muslimů, kteří přijali islám, »oddanost do vůle boží«, velebenou Mohamedem jakožto nejvyšší ze všech ctností. Potom se cítil již dosti silný, aby se vypravil proti

Mohamedův útěk.

svým dřívějším sousedům, kteří si troufali činiti si z něho a jeho svatého poslání posměch v době, kdy byl ještě honcem velbloudů. V čele medinského vojska přešel poušť. Jeho přívrženci dobyli bez velikých nesnází Mekky a pobivše část obyvatelů, dovedli snadno přesvědčiti ostatní, že jest Mohamed vskutku veliký prorok.

Od toho času až do roku své smrti Mohamed měl štěstí ve všem, co podnikal.

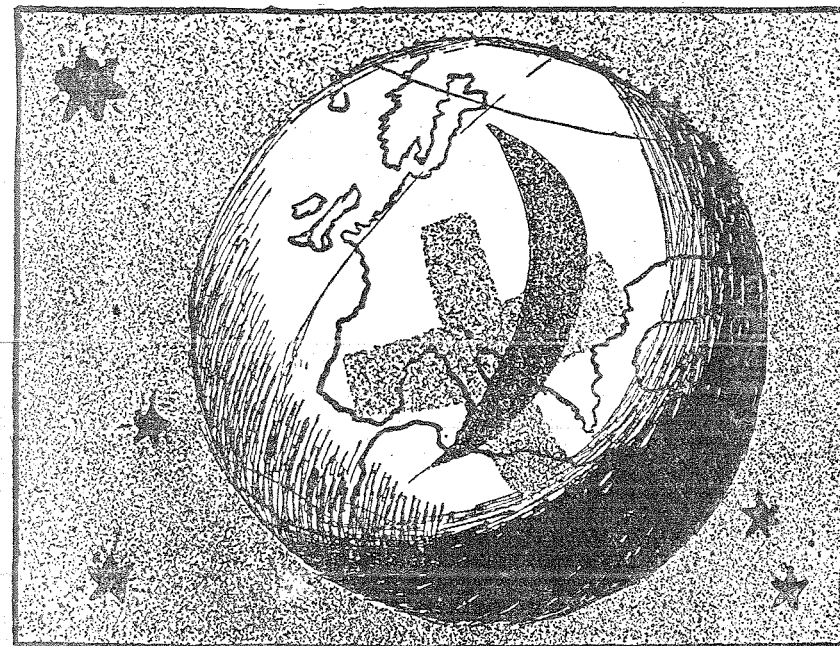
Jsou dva důvody úspěchu islámu. Předně, že vyznání, jemuž Mohamed své stoupence učil, bylo velmi prosté. Bylot učedníkům řečeno, že musí milovati Allaha, milostivého a dobrotivého vládce světa. Že musí ctíti a poslouchati rodičů. Byli varováni před nepoctivostí v obchodování s bližními a vedeni k pokoře a k lásce k chudému a nemocnému. Konečně se jim ukládalo, aby se zdržovali silného pití a byli co nejstřídmější v jídle. Nebylo tu žádných kněží, kteří by si vedli jako pastýřové stáda a žádali za to, aby byli vydržováni na útraty obecní. Mohamedánské chrámy čili mešity byly pouze rozsáhlé kamenné síně bez lavic nebo obrazů, kde se věřící mohli scházeti (pocífovali-li po tom touhu) ke čtení a vykládání kapitol z koránu, svaté knihy. Ale prostý mohamedán nosil náboženství v sobě a necítil se nikdy tísněn obmezováním a předpisy státní církve. Pětkrát za den obracel se obličejem k Mekce a pomodlil se prostou modlitbu. Ostatní čas nechával Allaha spravovati svět, jak uznává za vhodné, a přijímal s trpělivou odevzdaností vše, cokoliv mu osud přinášel.*

Takové nazírání na život nepovzbuzovalo ovšem věřícího, aby se pouštěl do vymýšlení elektrických strojů a lámal si hlavu železnicemi a traťmi parníků. Zato však poskytovalo každému mohamedánovi určitého stupně spokojenosti. Nabádalo jej, aby žil v pokoji sám se sebou i se světem, v němž žije, a to byla věc velice dobrá.

Druhý důvod, jímž se vysvětluje úspěch muslimů ve válkách s křesťany, spočívá v chování mohamedánských vojáků, táhnoucích do boje za pravou víru. Prorok sliboval, že ti, kdo padnou tváří v tvář nepříteli, přijdou rovnou do nebe. To jim činilo smrt v polí vítanější nežli dlouhý, ale smutný život na této zemi. Dodávalo to mohamedánům nesmírné převahy nad křížáky, žijícími v ustavičném strachu před temnou budoucností a lpějícími na dobrých věcech tohoto světa, pokud jen nejdéle jest možná. Vysvětluje to mi-

mochodem, proč se i dnes ještě muslimští vojáci hrnou do ohně strojních pušek, nedbajíce naprosto osudu, jenž je čeká, a proč jsou tak nebezpečnými a houževnatými nepřáteli.

Uspořádav svou modlitebnu, Mohamed začal potom těšiti se moci jakožto nesporný vládce velikého počtu arabských kmenů. Ale úspěch bývá zkázou velikého počtu lidí, kteří bývali slavní ve dnech protivenství. Snažil se nakloniti si bohaté lidi četnými

Zápas kříže s půlměsícem.

ustanoveními, jež by dovedla působiti na boháče. Dovolil věřícímu míti čtyři ženy. Poněvadž již jedna žena znamenala za starých časů, kdy nevěsty byly od rodičů přímo kupovány, veliký náklad, čtyři ženy stávaly se hotovým přepychem, vyjímaje ty, kdo měli velbloudů a dromedárů a datlových sadů, že se o tom nikomu ani nezdálo. Náboženství, jež bylo s počátku míněno pro smělé lovce pouště, překlenuté vysokým nebem, přetvořovalo se postupně, aby vyhovovalo potřebám nastrojených kupců, žijících v městských bazarech. Byla to politování hodná změna původního programu a při-

nesla věci mohamedánství tuze málo dobrého. Pokud se tkne proroka samého, kázal vytrvale pravdu Allahovu a vydával nová pravidla životní, až zemřel náhle horečkou dne 7. června roku 632.

Po něm nastoupil jakožto kalif (neboli vůdce) muslimů jeho tchán Abú Bekr, který se sdílel první o nebezpečnosti života proroka. Abú Bekr po dvou letech zemřel a po něm následoval Omar Ibn Al-Khattab. Neuplynulo ani deset let a dobyl Egypta, Persie, Foinikie, Syrie i Palestiny a učinil Damašek hlavním městem první světové říše mohamedánské.

Po Omarovi ujal se vlády Ali, choť Mohamedovy dcery Fatímy, ale vypukl spor o jedno místo muslimského učení a Ali byl zavražděn. Po jeho smrti kalifát stal se dědičný a vladaři rozsáhlé říše stali se ti vůdcové věřících, kteří začali svou dráhu životní jakožto hlava jedné sekty náboženské. Vystavěli nové město na březích Eufratu, blíže zřícenin babylonských, a nazvali je Bagdad. Zřídili z arabských jezdců jízdní pluky a vytáhli do pole, aby donesli štěstí své muslimské víry všem nevěřícím. Roku 700 po Kr. mohamedánský vojevůdce, jménem Tarik, dostal se až za staré Sloupy Herakleovy a dostihl vysoké skály na straně evropské, kterou nazval Gibel-al-Tarik, t. j. skála Tarikova čili Gibraltar.

O jedenáct let později porazil v bitvě u Xeres de la Frontera krále Visigotů, vojska muslimská postupovala k severu a jdouce po dráze Hannibalově prošla průsmyky pyrenejskými. Přemohla vévodu Aquitanského, jenž se je pokusil zadržeti u Bordeaux, a táhla k Paříži. Roku 732 byli však muslimové poraženi v bitvě mezi Tours a Poitiers (za sto let po smrti prorokově). Toho dne Karel Martel (Karel Kladivo), vládce francký, zachránil Evropu před dobytím se strany mohamedánské. Vyhnal muslimy z Francie, ale udrželi se ve Španělsku, kde Abd-ar-Rahman založil kalifát kordovský, jenž se stal nejslavnějším střediskem věd a umění středověké Evropy.

Toto království maurské, zvané tak proto, že obyvatelé přišli z Mauretanie v Maroku, udrželo se sedm set let. Bylo to právě po dobytí Granady, poslední pevnosti muslimské, roku 1492, kdy dostal Kolumbus královské svolení, jež mu dávalo možnost, aby se vydal na cestu za objevy. Mohamedáni se opět brzy zmohli novými výboji v Asii a v Africe a dnes jest vyznavačů Mohamedových tolik jako Kristových.

KAREL VELIKÝ

JAK KAREL VELIKÝ, KRÁL FRANCKÝ, DOŠEL TITULU CÍSAŘSKÉHO A USILOVAL ZNOVU O USKUTEČNĚNÍ STARÉ MYŠLENKY SVĚTOVÉ ŘÍŠE.

Bitva u Poitiers zachránila Evropu před mohamedány. Avšak nepřítel vnitřní — beznadějný nepořádek, provázející zaniknutí římské policie — ten nepřítel zůstával. Jest pravda, že nově na víru křesťanskou obrácení v severní Evropě cítili hlubokou úctu k mocnému biskupovi římskému. Ale ten ubohý biskup necítil se příliš bezpečně, když pohlížel ke vzdáleným horám. Bůh ví, jaké zase nové hordy barbarské se chystaly přejít Alpy a začít nový útok na Řím. Bylo nutno — velmi nutno — pro duchovní hlavu světa, nalézt nějakého spojence silného meče a rázné pěsti, jenž by byl ochoten chránit *jeho svatosti* v možném nebezpečnosti.

Proto se tedy papežové, kteří byli nejenom svatí, nýbrž i velmi praktičtí, ohlíželi po nějakém příteli a činili v té chvíli nabídky nejnadanějším z kmenů germánských, zaujavších po pádu Říma severozápadní Evropu. Jmenovali se Frankové. Jeden z jejich nejstarších králů, jménem Merovech, pomáhal Římanům v bitvě na polích Katalaunských roku 451, když porazili Huny. Jeho potomci Meroveovci zabírali ustavičně části území říšského až do roku 486, kdy se král Clovis (staré jméno francouzské pro »Louis«) cítil dosti silný, aby porazil Římany v otevřeném poli. Jeho potomci byli však slabí lidé, ponechávající správu státní prvnímu ministru, zvanému »maior domus« čili správce paláce.

Pippin Krátký, syn proslaveného Karla Martela, jenž se stal po otci majordomem, nevěděl, jak ovládnouti situaci. Jeho královský

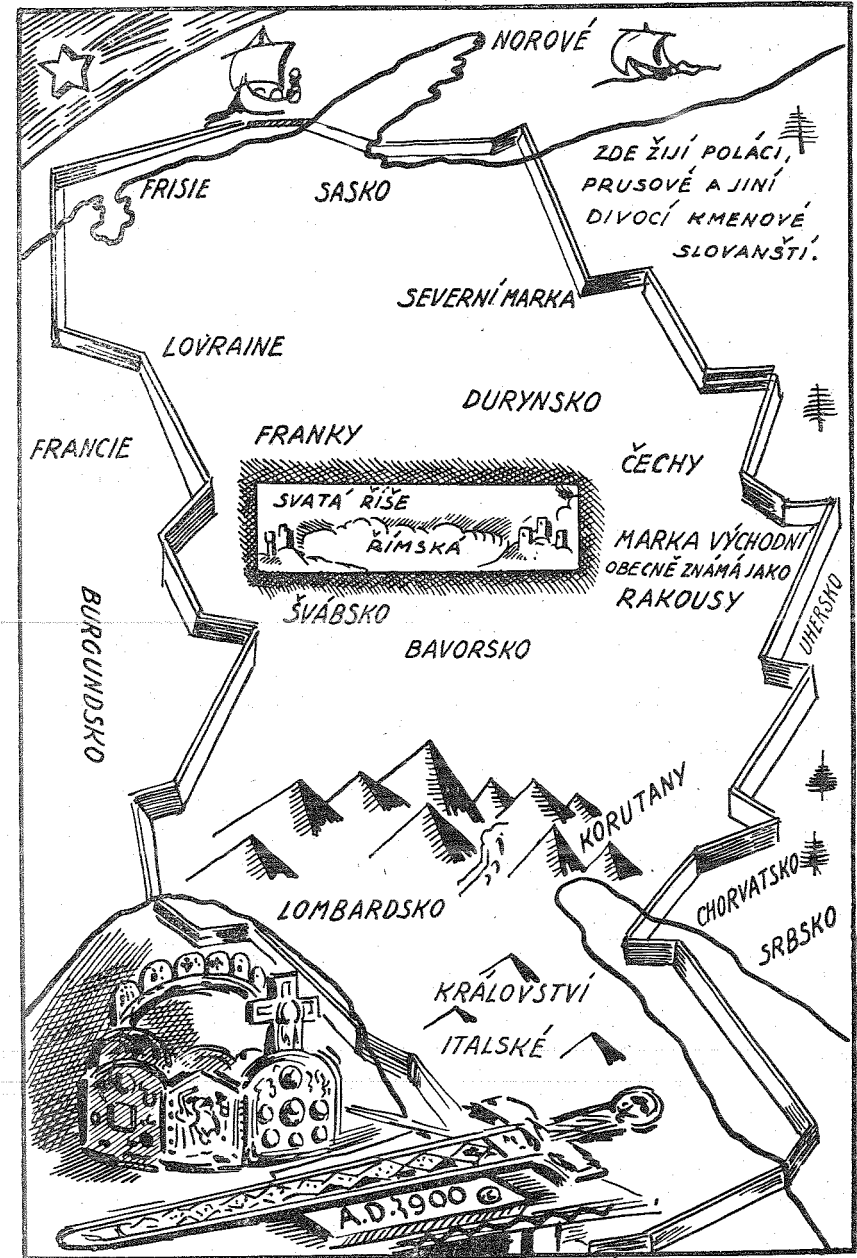
pán byl zbožný bohoslovec, bez sebe menšího zájmu o politiku. Pippin ptal se o radu papeže. Papež, praktický muž, mu odpověděl, že »moc ve státě náleží tomu, kdo ji skutečně má«. Pippin porozuměl pokynu. Přemluvil Childericha, posledního Meroveovce, aby se stal mnichem, a pak se sám se souhlasem ostatních náčelníků germánských prohlásil za krále. Ale ani to nestačilo zchytralému Pippinovi. Přál si býti něčím více nežli náčelníkem barbarským. Vystrojil okázalou slavnost, při níž ho Bonifác, veliký misionář severozápadní Evropy, pomazal a posvětil na «krále z boží milosti». Slova »Dei gratia« vloudila se velmi snadno do obřadu korunovačního. Trvalo téměř patnáct set let, nežli z něho vymizela.

Pippin byl za tuto vlídnou službu se strany církve upřímně vděčný. Podnikl dvě výpravy do Itálie na obranu papežovu proti jeho nepřítelům. Dobyl na Longobardech Ravenny a mnoha jiných měst a věnoval je jeho svatosti, jenž přivtělil tyto nové domény k tak zvanému státu papežskému, který trval jakožto nezávislá země ještě před padesáti lety.

Po smrti Pippinově stávalo se přátelství mezi Římem a Aix-la-Chapelle nebo Nimvegami a Ingelheimem (frančtí králové neměli stálého města sídelního, nýbrž přecházeli se všemi ministry a dvorními úředníky s místa na místo) čím dál srdečnější. Konečně učinil papež a král krok, který měl co nejhlouběji zasáhnouti do dějin evropských.

Roku 768 nastoupil po Pippinovi na trůn Karel, známý obecně jako Carolus Magnus čili Karel Veliký. Dobyl území Sasů ve východním Německu a zakládal po celé veliké části severní Evropy města a kláštery. Na žádost nepřátel Abd-ar-Rahmanových vypravil se do Španělska proti Maurům. Ale v Pyrenejích byl napaden divokými Basky a donucen k ústupu. Právě při této příležitosti ukázal Roland, veliký markrabě brittanský, co znamenal v těchto dávných dobách francký náčelník, slíbil-li, že bude věren svému králi, tím, že položil život svůj i svých věrných druhů, aby kryl ústup královského vojska.

Posledních deset let osmého století byl však Karel Veliký nucen věnovati se výlučně událostem na jihu. Papež Lev III. byl přepaden tlupou římských lupičů a zanechán jako mrtvý na ulici. Nějací vlídní lidé ovázali jeho rány a pomohli mu uprchnouti do tábora Karlova, kde žádal pomoci. Bylo to v prosinci roku 799. Na

SVATA RISE RIMSKA NEMECKEHO NARODA.

Boží hod příštího roku byl Karel Veliký, jenž zůstal v Římě, přítomen službám božím v starobylém chrámě sv. Petra. Když povstal od modlitby, vložil mu papež na hlavu korunu, jmenoval ho císařem římským a pozdravil ho titulem »Augustus«, jehož nebylo již po sta let slyšeti.

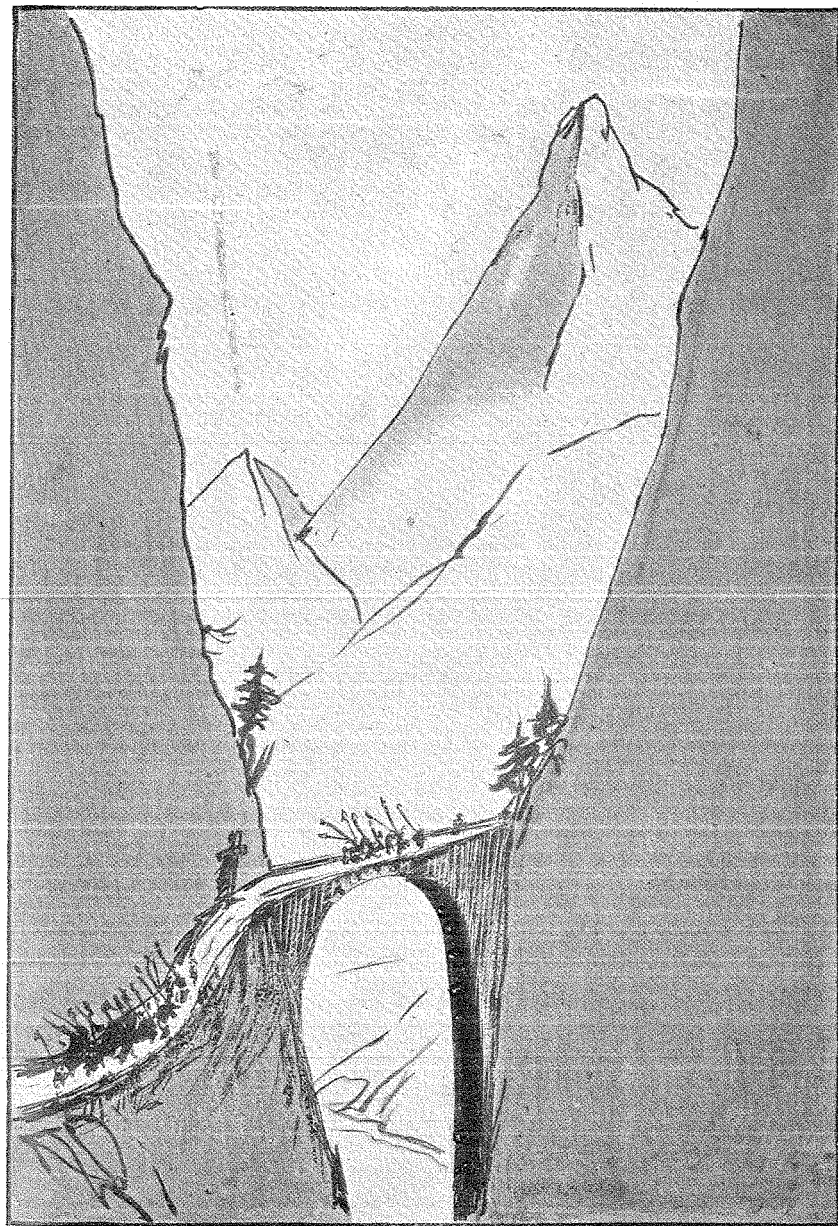
Severní Evropa stala se ještě jednou částí říše římské, ale důstojenství náleželo náčelníkovi germánskému, jenž dovedl jen tak s bídou trochu čísti, ale psát se nikdy ani nenaučil. Dovedl ovšem bojovati, i zavládl na krátký čas pořádek, ano spolucísař v Konstantinopoli poslal svému »drahému bratrovi« pochvalný list.

Na neštěstí zemřel tento vynikající stařec roku 814. Jeho synové a vnukové dostali se ihned do bojů o největší podíl císařského dědictví. Karolinské země byly dvakrát děleny, a to smlouvou verdunskou roku 843 a smlouvou v Mersenu nad Maasou roku 870. Touto smlouvou bylo celé království francké rozděleno na dvě části. Karel Smělý dostal polovici západní. Ta zaujímala starou provincii římskou Galií, kde se jazyk lidu dokonale porománštil. Frankové se brzy naučili tímto jazykem mluvit a tím se vysvětluje zvláštní zjev, že keltská a germánská země jako Francie mluvila jazykem románským.

Druhý vnuk dostal část východní, kteréžto zemi Římané říkali Germania. Tyto nehostinné končiny nebyvaly nikdy částí staré říše. Augustus se pokoušel dobýtí tohoto »dálného východu«, ale jeho legie byly roku 9 v Teutoburském lese zničeny a lidé tam nikde nepoznali působení vyšší vzdělanosti římské. Mluvili národním jazykem německým. Teutonské slovo pro »lid« jest »thiot« Křesťanští misionáři nazývali proto řeč germánskou »lingua theotisca« nebo »lingua teutisca«, »nářečí lidové«, a z tohoto slova »teutisca«, změněného v »deutsch«, vysvětluje se jméno »Deutschland«.

Pokud se týče slavné koruny císařské, ta se velmi záhy s hlavy karolinských nástupců svezla a zakutálela zpět do roviny italské, kde se stala hříčkou mnoha malých panovníků, kteří si vespolek korunu za hrozného krveprolévání kradli a nosili (s dovolením papežovým nebo bez něho), až zase došla na některého ctižádostivějšího souseda.

Když byl jednou papež zase krutě svírán nepřáteli, poslal o pomoc na sever. Tentokrát se nedovolával vládce království západofranckého. Jeho poselstvo překročilo Alpy a obrátilo se k Otto-

Horský průsmyk.

vi, princí saskému, jenž byl uznáván za nejznamenitějšího náčelníka rozmanitých kmenů germánských.

Otta, jenž se sdílel se svým lidem o lásku k modrému nebi a veselému i hezkému lidu poloostrova Italského, pospíchal na pomoc. V odplatu za tyto služby povýšil jej papež Jan XII. na »císaře« a východní polovice bývalé říše Karlovy byla od té doby nazývána »svatou říší římskou německého národa«.

Tento podivný útvar politický dovedl se udržeti při životě do značně vysokého věku osmi set třiceti devíti let. Roku 1801 (právě když začínala nová éra časová) byl docela neuctivě odložen do historického haraburdí. Hrubým chlapíkem, jenž zničil staré císařství německé, byl syn korsického advokáta, který udělal skvělou kariéru ve službě republiky Francouzské. Byl pánem Evropy, díky svým slavným plukům, ale toužil býti ještě více. Poslal si do Říma pro papeže; papež přišel a stál při tom, když si generál Napoleon vstavil sám císařskou korunu na vlastní hlavu a prohlásil se za dědice odkazu Karla Velikého. Jeť historie jako život. Čím se věci více mění, tím více zůstávají tytéž.

NOROVÉ

PROČ SE LIDÉ DESÁTÉHO STOLETÍ MODLILI K BOHU, ABY JE CHRÁNIL ZUŘIVOSTI NORŮ.

Ve třetím a čtvrtém století prorazili Germáni obrannými opatřeními římské říše, aby mohli plénit Řím a týti z bohatství země. V osmém století došlo na Germány, aby byli sami »předmětem loupežení«. Nelíbilo se jim to ani dost málo i přes to, že těmito nepřáteli byli jejich blízcí pokrevenci, Norové, obývající v Dánsku, Švédsku a Norsku.

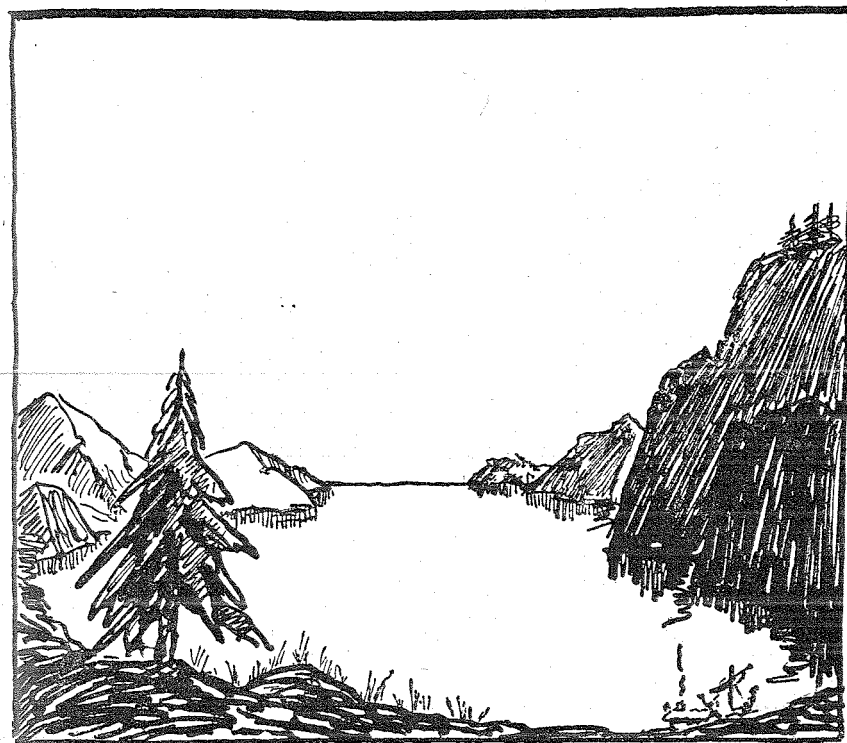
Co přimělo tyto otužilé námořníky státi se piráty, nevíme, ale jakmile jednou přišli na chuť výhodám a rozkoším zaměstnání pirátského, nebylo tu nikoho, kdo by jim v tom dovedl učiniti přítrž. Zajížděli z nenadání do pokojné osady francké nebo frizské, ležící poblíž ústí řeky. Muže všechny pobíjeli a ženy všechny odvěkli po každé s sebou. Potom odplouvali na svých rychlých lodích, a když se objevili na místě činu královští nebo císařští vojáci, byli už lupiči za doly a za horami a nezbývalo po nich nic, leda trochu doutnajících rozvalin.

Ve dnech nepořádku, jež nastaly po smrti Karla Velikého, Norové vyvíjeli velikou čilost. Loďstvo jejich činilo nájezdy do všech končin a jejich plavci zřizovali malá, svobodná království na pobřeží Holandska, Francie, Anglie a Německa, ano našli si cestu i do Itálie. Norové byli značně vzdělaní. Naučili se záhy mluvití řečí svých poddaných a opustili způsoby dávných Vikingů (neboli *vládců* mořských), kteří bývali při vši malebnosti velice nečistí a strašně ukrutní.

Na samém počátku desátého století jeden Viking, jménem Rollo, činil opět a opět útoky na pobřeží Francie. Král francký, jsa příliš

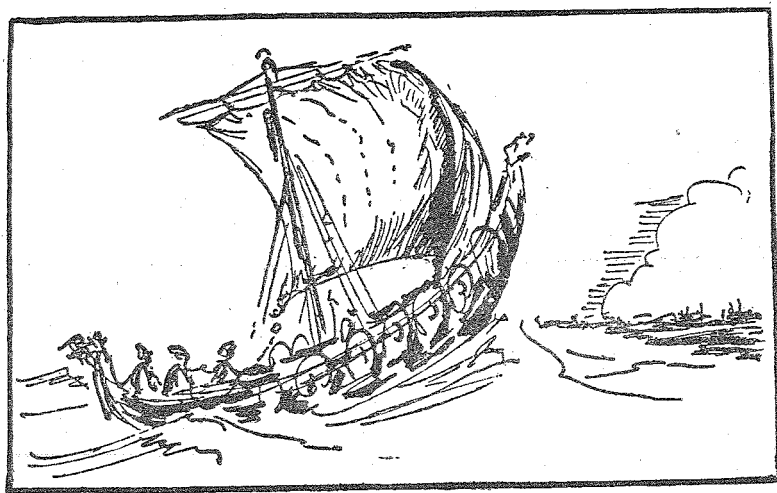
sláb, aby se ubránil severním loupežníkům, pokusil se nakloniti si je »po dobrém«. Nabízel jim provincii Normandii, slíbí-li, že přestanou sužovati ostatní jeho panství. Rollo tuto nabídku přijal a stal se tak »vévodou normanským«.

Avšak dobytá vašeň byla v krvi svých dětí příliš mocná. Na druhé straně Kanálu la Manche mohli ve vzdálenosti pouhých

Vlast Norů.

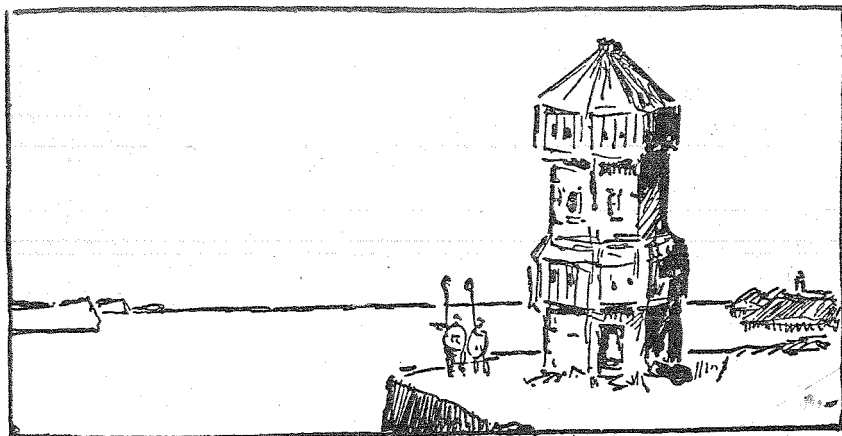
několika hodin od evropské pevniny viděti bílé útesy skalní a zelené nivy anglické. Ubohá Anglie přežila těžké doby. Po dvě stě let byla provincií římskou. Když odtáhli Římané, zmocnili se jí Anglové a Sasové, dva germánské kmeny ze Šlesviku. Hned po nich zaujali větší část země Dánové a zřídili království Knutovo. Dánové byli vypuzeni a potom (bylo to záhy v jedenáctém století) dosedl na trůn jiný král saský, Eduard Vyznavač. Ale Eduard nežil dlouho

Norové táhnou do Ruska.

a neměl žádných dětí. Pro ctížadostivé vévody normanské byly to příznivé okolnosti.

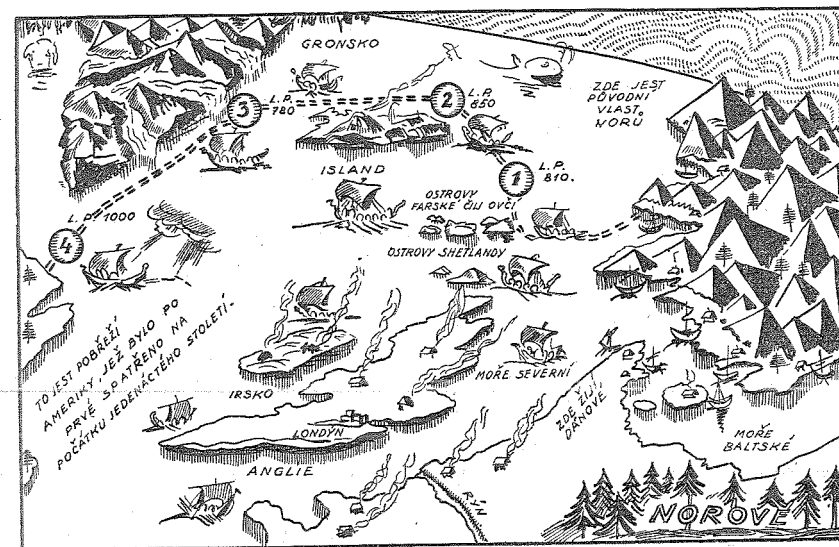
Eduard zemřel roku 1066. Vilém Dobyvatel přeplavil se okamžitě přes Kanál, porazil a zabil v bitvě u Hastingsu Harolda z Wesexu (jenž se byl zmocnil koruny) a sám se prohlásil za krále anglického.

Normani pohlížejí přes Canal la Manche.

V dřívější kapitole jsem vám vyprávěl, jak se stal roku 800 germánský náčelník císařem římským. Teď roku 1066 vnuk norského piráta byl uznán za krále anglického.

Proč bychom měli čísti kdy pěkné pohádky, jestliže jest historická pravda o tolik zajímavější a poutavější?

OBLAST NORSKA.

FEUDALISMUS

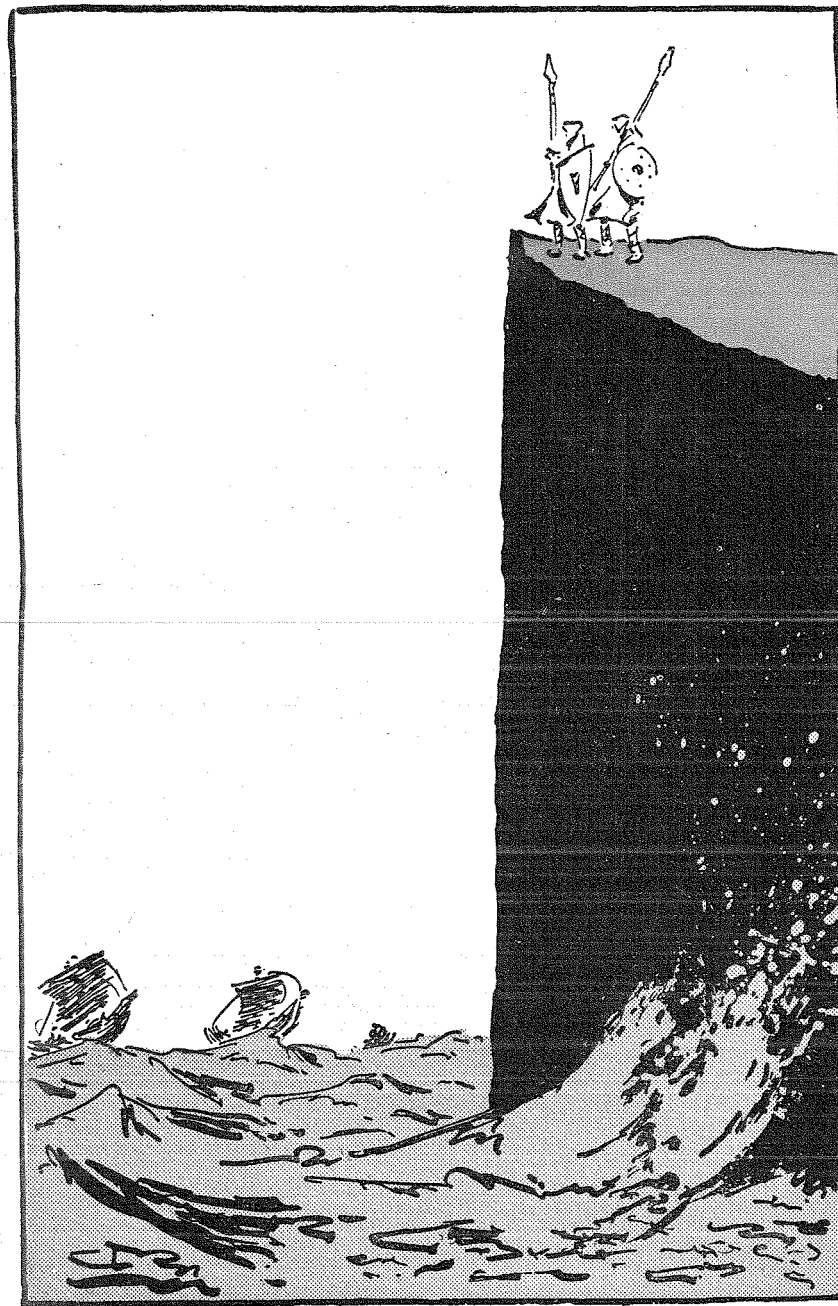
STŘEDNÍ EVROPA, JSOUC NAPADÁNA SE DVOU STRAN,
STALA SE VOJENSKÝM TÁBOREM A EVROPA BYLA BY
ZAHYNULA BEZ VOJÁKŮ Z POVOLÁNÍ A SPRÁVCŮ,
SOUČÁSTI ZŘÍZENÍ FEUDÁLNÍHO.

Nastal tedy pak v Evropě kolem roku tisícího stav, kdy většina lidu byla tak nešťastná, že vítala prorocství, předpovídající blížící se konec světa a hrnula se do klášterů, aby je *den soudu* zastihl oddané zbožným službám.

V době ne dosti známé opustily germánské kmeny starou vlast v Asii a hnuly se na západ do Evropy. Neodolatelým tlakem přesily vynutily si cestu do říše římské. Zničily velikou říši západořímskou, ale východní část, ležící opodál dráhy velikého stěhování, dovedla ještě odolati a živořila dále v tradicích staré slávy římské.

V následujících potom dobách nepořádku (jsou to právě »temné věky« historie, šesté a sedmé století našeho letopočtu) germánské kmény byly přivedeny na víru křesťanskou a uznaly římského biskupa jakožto papeže čili duchovní hlavu světa. V devátém století organizační talent Karla Velikého vzkřísil říši římskou a sloučil větší část západní Evropy v jediný stát. V desátém století se tato říše rozpadla na kusy. Západní část stala se zvláštním královstvím frankým. Východní část byla známa jakožto svatá římská říše německá a vládcové této federace států si proto osobovali právo, jako by byli přímými dědici Caesarovými a Augustovými.

Moc králů franckých nesahala na neštěstí přes příkop jejich královské residence a svatý císař římský byl svými mocnými vasaly

NORMANI PŘÍCHÁZEJÍ.

bezohledně zrazován, kdykoliv si zamanuli, nebo když jim to bylo na prospěch.

Aby pak byla bída lidových mas ještě větší, byl trojúhelník západní Evropy (viz stranu 121) vydán věčným útokům se tří stran. Na jihu žili stále nebezpeční mohamedáni. Západní pobřeží bylo pustošeno Normany. Východní hranice (bezbranná až na krátký pruh hor Karpatských) byla vydána na pospas hordám Hunů, Maďarů, Slovanů a Tatarů.

Rímský mír byl věcí dávné minulosti, snem »starých zlatých časů«, který se na věky rozplynul. Šlo o to, buď »bojovatí nebo padnoutí«, a lidé zcela přirozeně dávali přednost boji. Dohnána okolnostmi Evropa stala se vojenským ležením a nastala shánka po silném vůdcovství. Jak král, tak císař byli příliš daleko. Hraničáři (a větší část Evropy byla v roce tisícím »hranicí«) musili si pomáhati sami. Poddávali se dobrovolně zástupcům královým, vysílaným, aby spravovali odlehlé kraje, *s výhradou, že jich budou chrániti proti jejich nepřátelům.*

Střední Evropa byla brzy poseta malými panstvími, z nichž každé bylo pod vládou vévody nebo hraběte nebo barona nebo biskupa, jak kdy, a organisováno jakožto bitevní jednotka. Tito vévodové a hrabata a baroni přísahali věrnost králi, jenž jim dal jejich »feudum« (odtud naše slovo »feudál«) odměnou za loyální služby a určité poplatky. Ale cestování za těch dob bylo velmi zdlouhavé a spojení komunikační byla nesmírně ubohá. Královští nebo císařští správcové těšili se proto veliké volnosti a v mezích své provincie osobovali si většinu práv, jež ve skutečnosti náležela královi.

Klamali byste se však, kdybyste měli za to, že se lidé jedenáctého století bránili tomuto způsobu vlády. Podporovali feudalism, protože to bylo zřízení velmi praktické a nezbytné. Jejich pán a vládce bydlíval obyčejně ve velikém kamenném domě, vystavěném na vrcholu příkré skály nebo za hlubokými příkopy, avšak na dohled poddaných. V době nebezpečnosti poddaní nacházeli za hradbami baronské tvrze útočiště. Proto hleděli bydleti co nejblíže hradu a tím se vysvětluje původ mnohých měst evropských, jež začala svou dráhu v okolí feudální pevnosti.

Avšak rytíř prvních dob středověkých byl mnohem více nežli vojákem z povolání. Býval za oné doby civilním správcem. Byl

soudcem své obce a byl i policejním ředitelem. Chytil loupežníky a chránil kočovných kupců, kteří byli obchodníky jedenáctého století. Staral se o průplavy, aby nebyl kraj zatopen (zcela tak, jako činivali první šlechtici v území Nilu před tisíci lety). Přijímal vlídně troubadoury, putující s místa na místo a přednášející pověsti o starých bohatýrech, kteří bojovávali v krvavých válkách za stěhování národů. Byl mimo to ochráncem kostelů a klášterů na svém území, a třebaže nedovedl ani čísti ani psátí (takové věci znáti pokládalo se za nemůžné), vydržoval značný počet kněží, kteří mu vedli knihy a zaznamenávali sňatky a narození i úmrtí na jeho baronském nebo vévodském panství.

V patnáctém století nabyli králové ještě jednou dosti síly, aby vykonávali moc, jež jim náležela, protože byli »pomazaní Páně«. Tehdy feudální rytířové pozbyli své bývalé nezávislosti. Uvedeni jenom do stavu nižší šlechty venkovské, neplnili již svého úkolu a byli brzy na obtíž. Než Evropa byla by bývala zničena bez tohoto »feudálního zřízení« středověkého. Bývalo mnoho zlých rytířů, jako je dnes mnoho zlých lidí. Všeobecně však vzato, byli tito drsní baronové dvanáctého a třináctého století znamenitými správci, kteří prokázali věci pokroku nejprospěšnější službu. Za těchto dob uslechtilá pochodeň učení a umění, která ozařovala svět Egypťanů a Řeků i Římanů, hořela velmi matně. Bez rytířů a jejich dobrých přátel, mnichů, byla by bývala vzdělanost nadobro upadla a lidské pokolení bylo by bývalo přinuceno počínati znovu odtud, kde přestal člověk jeskynní.

RYTÍŘSTVO

RYTÍŘSTVO.

Jest zcela přirozené, že se středověcí bojovníci z povolání snažili založiti nějakou organizaci k svému vzájemnému prospěchu i pomoci. Z potřeby pevné organizace zrodil se stav rytířský čili rytířstvo.

O počátcích stavu rytířského víme velmi málo. Ale jak se toto zřízení rozvíjelo, dalo světu něco, čeho velmi nutně potřeboval — pevný řád dokonalého chování, jenž zjemnil barbarské zvyky oné doby a učinil život příjemnější žítí, nežli býval po pět století středověku. Nebylo snadným úkolem zjemniti hraničáře, kteří trávili většinu času bojem s mohamedány, Huny a Normany. Dopouštěli se často odpadlictví, a zapřísáhše se ráno všemi možnými přísahami milosrdenství a lásky, povraždili do večera všechny své zajatce. Ale pokrok jest odjakživa výsledkem pomalé a neúnavné práce a nakonec i nejbezohlednější rytířové byli přinuceni podrobovati se pravidlům své třídy, anebo nésti důsledky.

Tyto řady byly v různých částech Evropy rozličné, ale všechny vykonaly mnoho pro »službu« a »oddanost k povinnosti«. Středověk díval se na službu jako na cosi velmi vznešeného a krásného. Nebylo hanbou býti služebníkem, předpokládajíc ovšem, že byl dobrým sluhou a ve službě neochaboval. Pokud se týče věrnosti v době, kdy život závisel na věrném konání mnohých povinností nepříjemných, bývala přední ctností bojovníkovou.

Mladý rytíř byl proto vyzván, aby přísahal, že bude věrný ja-

kožto služebník boží a jakožto služebník svého krále. Kromě toho sliboval, že bude velkomyslný k těm, kteří jsou více potřební nežli on sám. Zavazoval se svým slovem, že bude skromný v osobním chování, že se nikdy nebude vychloubati vlastními přednostmi a že bude přítelem všech těch, kdož trpí (s výjimkou mohamedánů, jež měl na potkání pobíjeti).

Kolem těchto slavnostních slibů, jež byly pouhým Desaterem přikázání, vyjádřeným výrazy, jimž středověké lidstvo mohlo rozuměti, rozvíjela se složitá soustava mravů a zevnějšího chování. Rytířové snažili se uzpůsobiti vlastní život podle vzorů oněch bohatýrů *stolové společnosti* Arturovy a dvora Karla Velikého, o nichž jim přednášeli troubadourové a o nichž asi mnozí z vás čtli v krásných knihách, v nichž se o nich mluví. Toužili, aby se mohli osvědčiti tak udatní jako Lancelot a tak věrní jako Roland. Vystupovali důstojně a mluvili pečlivě a vybranými slovy, aby bylo na nich viděti, že jsou pravými rytíři, jakkoliv prostý byl střih jejich kabátce nebo skrovný obsah jejich měšce.

Rytířský řád stal se tímto způsobem školou oněch dobrých mravů, jež jsou olejem společenského ústrojí. Rytířstvo nabylo významu dvornosti a feudální hrad ukazoval ostatnímu světu, jaký kroj nositi, jak jísti, jak požádati dámu o tanec a tisíc a jednu drobnostku každodenního chování, jež dodávají životu zajímavosti a příjemnosti.

Jako všechna lidská zařízení, bylo i rytířství odsouzeno k zahynutí, jakmile se přežila jeho užitečnost.

Po křížových výpravách, o nichž se vykládá v jedné z dalších kapitol, nastal veliký rozvoj obchodu. Města rostla přes noc. Měšťané bohatli, opatrovali si dobré učitele a záhy se vyrovnávali rytířům. Vynález střelného prachu zbavil těžkooděného »chevaliera« jeho bývalé přednosti a používání námezdého vojska znemožnilo vésti bitvu s jemnou uhlazeností turnaje šachového. Rytíř se přežil. Stal se záhy svou oddaností ideálům, nemajícím již nijakého praktického významu, směšnou figurkou. Posledním z pravých rytířů byl prý ušlechtilý don Quijote de la Mancha, jehož věrný meč a brnění byly po jeho smrti prodány na zaplacení dluhů.

Ale ať tak či onak, zdá se, že tento meč padl do rukou četných lidí. Washington třímal jej v beznadějných dobách u Valley Forge.

Byl jedinou obranou Gordonovou, když odmítl opustiti lid, jenž byl svěřen jeho péči a setrval, až padl v obležené pevnosti Char-tumské.

A nevím, nevím, zdali jeho nedoceněná síla nepomáhala vyhráti i ve světové válce.

PAPEŽ PROTI CÍSAŘI

PODIVNÁ DVOJÍ LOYALITA STŘEDOVĚKÉHO LIDU, A JAK TO VEDLO K NEKONEČNÝM SPORŮM MEZI PAPEŽI A CÍSAŘI SVATÉ ŘÍŠE ŘÍMSKÉ.

Jest velmi nesnadné porozumět lidem minulých věků. Vlastní váš dědeček, jež vidíte každého dne, jest záhadná bytost, žijící v odchylném světě myšlení, kroje i chování. Budu vám nyní vyprávět pověst o jedněch z vašich praotců, vzdálených dvacet pět pokolení, a nespolehám, že postihnete smysl toho, o čem píši, nebudete-li tuto kapitolu čísti několikrát po sobě.

Průměrný člověk středověký žil životem velmi prostým a na události chudým. I když žil jako svobodný měšťan, jemůž bylo volno přicházeti a odcházeti podle libosti, opouštěl jen zřídka své vlastní okolí. Tu a tam malá hrstka pilných mnichů učila čtení, psaní a trochu počtům. Avšak věda a dějepis a zeměpis ležely pohřbeny pod zříceninami Řecka a Říma.

Cokoliv lidé znali o minulosti, tomu se naučili posloucháním pověstí a legend. Takové poučení, které přechází s otce na syna, jest v podrobnostech často poněkud nepřesné, avšak uchovává hlavní fakta historická s překvapující věrností. Po více nežli dva tisíce let straší ještě matky indické rozpustilé děti, vypravující jim, že si je »vezme Iskander«, a Iskander není nikdo jiný, nežli Alexander Veliký, který přitáhl do Indie roku třístého třicátého před narozením Kristovým, a přece pověst o něm udržela se živá po všechny ty věky.

Lidé časného středověku neviděli nikdy učebnice římských dějin. Nevěděli o mnohých věcech, jež zná každý dnešní školáček, dříve

než opustí obecnou školu. Ale říše římská, jež jest pro vás pouhým jménem, bývala jim něčím daleko životnějším. Oni ji cítili. Dobrovolně uznávali papeže za svého duchovního vůdce, protože bydlil v Římě a představoval ideu římské svrchovanosti. Byli hluboce vděční, když Karel Veliký a poté Ota Veliký obnovili ideu světové říše a utvořili svatou říši římskou, aby byl svět zase tak, jako vždycky býval.

Ale ta okolnost, že tu byli dva různé dědicové římské tradice, uváděla věrné příslušníky středověku do nesnadného postavení. V theorii byl středověký systém politický i zdravý i jednoduchý. Zatím co se světský pán (císař) staral o fyzické dobro svých poddaných, pečoval duchovní vládce (papež) o jejich duše.

Avšak v praxi působil tento systém velmi špatně. Císař se opět a opět pokoušel vměšovati se do věcí duchovních a papež mu splácel stejným dílem a předpisoval císaři, jak má vládnouti nad svými doménami. Pak si jeden druhému velmi nevybíravou řečí vzkazovali, aby si hleděl každý svého, a nevyhnutelným koncem toho byla válka.

Co měli za těchto okolností dělati lidé? Dobrý křesťan poslouchal jak papeže tak krále. Ale papež a císař byli nepřáteli. Pro kterou stranu měl se věrný poddaný i stejně věrný křesťan rozhodnouti?

Nebylo nikdy snadné dáti správnou odpověď. Byl-li císař náhodou člověk energický a měl-li hodně mnoho peněz, aby sehnal spořádané vojsko, dal se snadno strhnouti k tomu, aby přešel Alpy a táhl proti Římu, oblehl papeže v jeho vlastním paláci, bylo-li potřebí, a přinutil jeho svatost, aby dbal císařských nařízení, anebo aby nesl následky.

Častěji byl však silnější papež. Potom býval císař nebo král i se všemi svými poddanými vyobcován z církve. To znamenalo, že byly zavřeny všechny kostely, že nikdo nemohl býti pokřtěn, že žádnému člověku na smrtelné posteli nemohlo se dostatí rozhřešení — zkrátka, že polovička funkcí středověké vlády byla v koncích.

Ba co více, obyvatelé byli zproštěni přísahy věrnosti k svému panovníkovi a byli nuceni k odboji proti svému pánu. Když však poslechl rady vzdáleného papeže a byli chyceni, byli svým nejbližším lenním pánem pověšeni, a to bylo rovněž nesmírně nepřijemné.

Ti chudáci byli opravdu v těžkém postavení a nikomu nedařilo se hůře, nežli těm, kteří žili ve druhé polovici jedenáctého století, když německý císař Jindřich IV. a papež Řehoř VII. vedli nepřetržitě vzájemný boj, který o ničem nerozhodl a zničil téměř na padesát let mír Evropy.

V polovici jedenáctého století bylo silné hnutí pro reformu v církvi. Volba papeže byla potud věcí velmi nepravdělnou. Pro císaře svaté říše bylo s výhodou, byl-li na svatou stolicí volen kněz jím oddaný. Přicházeli často do Říma v době volby a užívali svého vlivu ve prospěch jednoho ze svých přátel.

Roku 1059 se to změnilo. Dekretem papeže Mikuláše II. byli přední kněží a jáhnové kostelů v Římě a okolí organisováni v tak zvané kolegium kardinálů a tomuto shromáždění vynikajících mužů církve (slovo »cardinal« znamenalo přední) byla dána svrchovaná moc voliti příští papeže.

Roku 1073 kolegium kardinálů zvolilo za papeže kněze, jménem Hildebranda, syna velmi prostých rodičů v Toskánsku, jenž přijal jméno Řehoř VII. Jeho energie byla nevyčerpatelná a jeho víra ve svrchovanou moc svatého úřadu stavěna na žulové skále přesvědčení a odvahy. Podle přesvědčení Řehořova papež byl nejenom neobmezenou hlavou křesťanské církve, nýbrž i nejvyšší odvolací instancí ve všech věcech světských. Papež, který povznesl prosté panovníky německé k důstojnosti císařské, může je libovolně sesazovati. Může svým *veto* zrušiti každý zákon, vydaný vévodou, králem, nebo císařem; ale běda tomu, kdokoliv by pochyboval o papežově rozhodnutí, neboť trest přicházel v zápětí a bez milosrdenství.

Řehoř vypravil ke všem evropským dvorům posly, aby dal evropským panovníkům vědět o svých nových zákonech a vyzval je, aby jejich obsah vzali na vědomí. Vilém Dobyvatel slíbil, že se podrobí, ale Jindřich IV., který již po šest let bojoval se svými poddanými, neměl ani dost málo chuti podrobiti se vůli papežově. Svolal kolegium německých biskupů, obvinil papeže ze všech možných zločinů pod sluncem a potom jej na koncilu ve Vormsu prohlásil za sesazena.

Papež odpověděl na to jeho vyobcováním z církve a výzvou, aby se německá knížata zbavila svého nehodného panovníka. Knížata německá, kterým přišlo nesmírně vhod, že se zbaví Jindřicha,

pozvala papeže, aby přišel do Augšpurka a pomohl jim zvoliti nového císaře.

Řehoř opustil Řím a ubíral se na sever. Jindřich, jenž nebyl na hlavu padlý, uvědomil si nebezpečnost svého postavení. Stůj co stůj musil se s papežem smířiti a musil to udělati ihned. Uprostřed zimy přešel Alpy a pospíchal do Canossy, kde se papež zastavil ke krátkému oddechu. Tři dlouhé dny, od 25. do 28. ledna roku 1077, Jindřich oblečen v roucho poutníka pokání činícího (ale

Jindřich W. IV. v Canosse.

s teplým sweatrem pod mnišským šatem), čekal před branou hradu v Canosse. Potom bylo mu dovoleno vejíti dovnitř a dostalo se mu odpuštění hříchů. Ale jeho lítost netrvala dlouho. Jakmile se Jindřich vrátil do Německa, choval se právě tak jako před tím. Byl opět exkomunikován. Koncil německých biskupů prohlásil Řehoře po druhé za sesazena, ale tentokráte Jindřich přecházel Alpy v čele velkého vojska, oblehl Řím a přinutil Řehoře uchýliti se do Salerma, kde zemřel ve vyhnanství. Tento první násilný výbuch nic nerozhodl. Jakmile se Jindřich vrátil do Německa, zápas mezi papežem a císařem pokračoval dále.

Rod Hohenštaufský, jenž se krátce potom dostal na císařský trůn německý, byl ještě více nezávislý nežli jeho předchůdové.

Řehoř se domáhal, aby papežové byli nade všechny krále, poněvadž prý oni (papežové) budou v soudný den odpovědni za chování všech ovcí svého stáda a v očích božích jest král jedním z tohoto stáda věrných.

Bedřich Hohenštaufský, známý všeobecně pode jménem Barbarossa čili Rudovous, uplatňoval opačný nárok, že se totiž císařství dostalo jeho předchůdci od »samotného Boha« a že říše zahrnuje v sobě Itálii a Řím, i dal se do boje, aby tyto »ztracené provincie« připojil k severní zemi. Barbarossa utonul nešťastnou náhodou v Malé Asii za druhé výpravy křížácké, ale jeho syn Bedřich II., vynikající jinoh, jemuž se dostalo z mládí vzdělání mohamedánů sicilských, vedl válku dále. Papežové vinili jej z kacířství. Jest pravda, že Bedřich choval asi hluboké a vážné pohrdání k hrubému křesťanskému světu severu, k neotesaným rytířům německým a k pletichářským kněžím italským. Držel však jazyk za zuby, vydal se na výpravu křížáckou, dobyl na nevěřících Jerusalema a byl náležitě korunován za krále Svatého města. Ani tento čin však papežů neusmířil. Sesadili Bedřicha a dali italské državy Karlovi z Anjou, bratrovi onoho franckého krále Ludvíka, jenž se stal známým jakožto Ludvík Pobožný. To vedlo k dalším válkám. Konrád V., syn Konráda IV. a poslední Hohenštaufovec, pokusil se opět získati království, ale byl poražen a v Neapoli stat. Než dvacet let poté byli všichni Francouzové, kteří upadli na Sicílii ve svrchovanou neoblíbenost, o tak zv. *nešporách sicilských* do jednoho poraždění a tak to šlo dále.

Spor mezi papeži a císaři nebyl nikdy urovnán, ale po nějaké době naučili se tito dva nepřátelé nechávatí jeden druhého na pokoji.

Roku 1273 byl zvolen za císaře Rudolf Habsburský. Nechtělo se mu jíti do Říma, aby byl korunován. Papežové nečinili proti tomu námitek a navzájem nepřicházeli do Němec. To znamenalo mír, ale dvě plná století, jichž mohlo býti použito k účelu vnitřní organisace, byla promarněna neúspěšným válčením.

Avšak vždycky něco zlého pro něco dobrého. Malá města italská dovedla postupem pečlivého vyrovnávání zvětšiti svou moc a nezávislost na císařích i papežích. Když nastal nával do Svaté země, byla s to, aby zmohla dopravní otázku tisíců nadšených pout-

níků, volajících po přeplavení, a ke konci křížáckých výprav vybudovala si tak pevné hradby z cihel a zlata, že se mohla postaviti na odpor se stejným klidem papeži i císaři.

Církev a stát spolu bojovaly, a třetí strana — středověké město — měla z toho prospěch.

KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY

ALE NA VŠECHNY TYTO RŮZNÉ SPORY SE ZAPOMNĚLO, KDYŽ DOBYLI TURCI SVATÉ ZEMĚ, ZNESVĚTILI SVATÁ MÍSTA A PLETLI SE VÁŽNĚ DO OBCHODU VÝCHODU SE ZÁPADEM. EVROPA SE VYDALA NA KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY.

Po tři století byl mír mezi křesťany a muslimy, vyjímaje Španělsko a říši západořímskou, kteréžto dva státy hájily bran do Evropy. Mohamedáni, dobovše v VII. stol. Syrii, zmocnili se Svaté země. Na Ježíše dívali se však jako na velikého proroka (třebaže ne tak velikého, jako byl Mohamed), a nepřekáželi poutníkům, kteří si přáli pomodlit se v kostele, jež vystavěla sv. Helena, matka císaře Konstantina, na místě Božího hrobu. Ale brzy na počátku jedenáctého století opanoval mohamedánský stát v západní Asii tatarský kmen z pouští asijských, zvaný Seldžukové čili Turci, a tehdy období snášenlivosti vzalo konec. Turci dobyli na říši západořímské celé Malé Asie a učinili konec obchodu mezi východem a západem.

Císař Alexios, jenž zřídka vídal něco ze svého křesťanského sousedství západního, dovolával se pomoci a poukazoval na nebezpečnost, hrozící Evropě, dobudou-li Turci Cařihradu.

Italská města, jež zakládala osady na pobřeží Malé Asie a Palestiny, vyprávěla ze strachu o svůj majetek hrozné pověsti o tureckých ukrutnostech a křesťanském utrpení. Celá Evropa byla pobouřena.

Papež Urban II., Francouz z Remeše, vychovaný v témže proslulém klášteře v Cluny, kde se dostalo vychování Řehořovi VII., myslil, že nadešel čas k činu. Povšechný stav Evropy byl naprosto

neuspokojující. Primitivní metody zemědělské té doby (nezměněné od časů římských), byly příčinou trvalého nedostatku potravin. Byla zde nezaměstnanost a hlad a ty dovedou vésti k nespokojenosti a ke vzbuřením. Západní Asie živila za starých dob miliony. Bylo to výborné pole k účelu vystěhovaleckému.

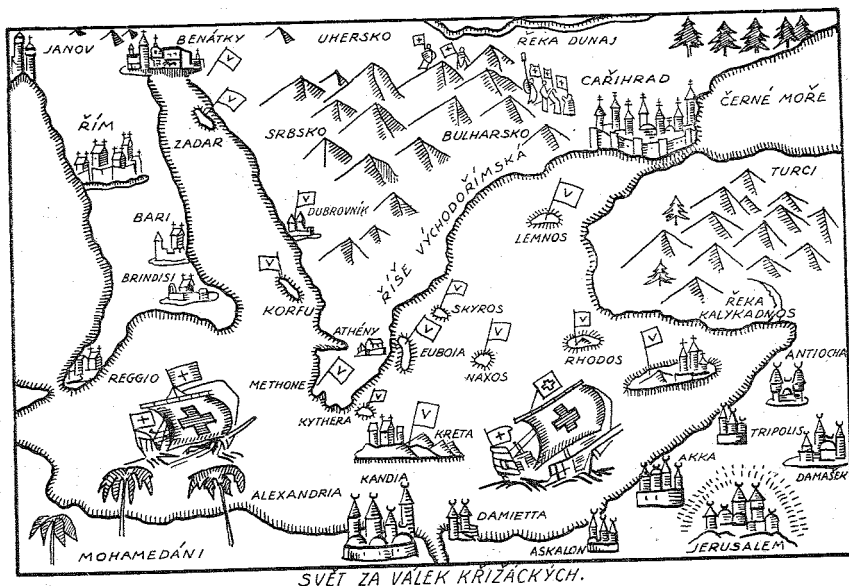
Proto vystoupil papež na církevním sněmu v Clermontu ve Francii r. 1095, vylíčil strašné hrůzy, jež uvalili nevěřící na Svatou zemi, podal plamenný popis této země, která již od dob Mojžíšo-

První výprava křížová.

vých oplývala mlékem a strdí, a vyzýval rytíře francouzské a obyvatele Evropy vůbec, aby opustili ženy i děti a vysvobodili Palestinu z moci turecké.

Evropou prolétla vlna náboženského nadšení. Každý jiný zájem ustupoval. Mužové odkládali kladivo i pilu, odcházeli z krámů, spěchali nejbližší cestou na východ a šli zabíjetí Turky. Děti opouštěly domov, »šly do Palestiny«, aby přivedly hrozné Turky na kolena pouhým poukazem na své mladistvé nadšení a křesťanskou zbožnost. Plných devadesát procent těchto nadšenců Svaté země nikdy nespátrilo. Neměli peněz. Museli žebrať nebo krásti, aby se udrželi při životě. Ohrožovali bezpečnost cest a byli popuzeným venkovským obyvatelstvem ubíjeni.

SVĚT ZA VÁLEK KŘÍŽÁCKÝCH.

První výprava křížácká, divoký shluk počestných křesťanů, ztracených úpadců, zchudlých šlechticů a lidí, utíkajících před spravedlností, pod vedením pološíleného Petra Poustevníka a Waltera Bezgroše, počala tažení proti nevěřícím tím, že vraždila všechny Židy, na něž cestou přišla. Dostali se jen do Uher a tam byli všichni pobiti.

Tato zkušenost dala církvi za vyučenu. Pouhé nadšení by Svaté země neosvobodilo. Bylo stejně potřebí organisace jako dobré vůle a odvahy. — Vynaložen celý rok na cvičení a výpravu armády o 200.000 mužů. Velitelství nad nimi svěřeno Gottfriedovi z Bouillonu, Robertovi, vévodovi normanskému, Robertovi, hraběti flanderskému a četným jiným šlechticům, všem zkušeným v umění válečném.

Roku 1096 vydala se druhá výprava křížácká na dlouhou cestu. V Cařihradě vzdali rytířové hold římskému císaři. (Vždyť jsem vám povídal, že tradice těžko umírají, a římský císař, jakkoli chudý a bezmocný, požíval ještě stále veliké úcty). Potom se přeplavili do Asie, pobili všechny muslimy, kteří jim padli do rukou, dobyli útokem Jerusalema, povraždili mohamedánské obyvatelstvo a ubírali se k Svatému hrobu, aby se tam se slzami zbožnosti a vděčnosti

pomodlili a díky vzdali. Ale Turkům dostalo se brzy nových sil příchodem čerstvých vojsk. Dobyli tedy zpět Jerusalema a pobili v odvetu věrné přívržence kříže.

V dalších dvou stoletích podniknuto bylo sedm jiných výprav křížáckých. Křížáci naučili se postupně cestovní technice. Cesta po souši byla příliš zdlouhavá a příliš nebezpečná. Přecházeli raději přes Alpy a táhli do Janova nebo do Benátek, kde vstupovali na loď k východu. Pro Janovany nebo Benáťčany byla tato zámořská

Dobytí Jerusalema křížáky.

služba dopravní velmi výnosným obchodem. Počítali si přehnané sazby dopravní, a když křížáci, (z nichž většina měla velmi málo peněz), nemohli té částky zaplatiti, dovolovali jim tito italsí »výdělkáři«, aby »si svou přepravu oddělali«. V odměnu za přeplavení z Benátek do Akky uvoloval se křížák podstoupiti určitý počet bojů za vlastníky jeho lodi. Tímto způsobem rozšířily Benátky značně své území na pobřeží moře Adriatického a v Řecku, kde se staly Athény osadou benátskou, a na ostrovech Kypru, Kretě a Rhodu.

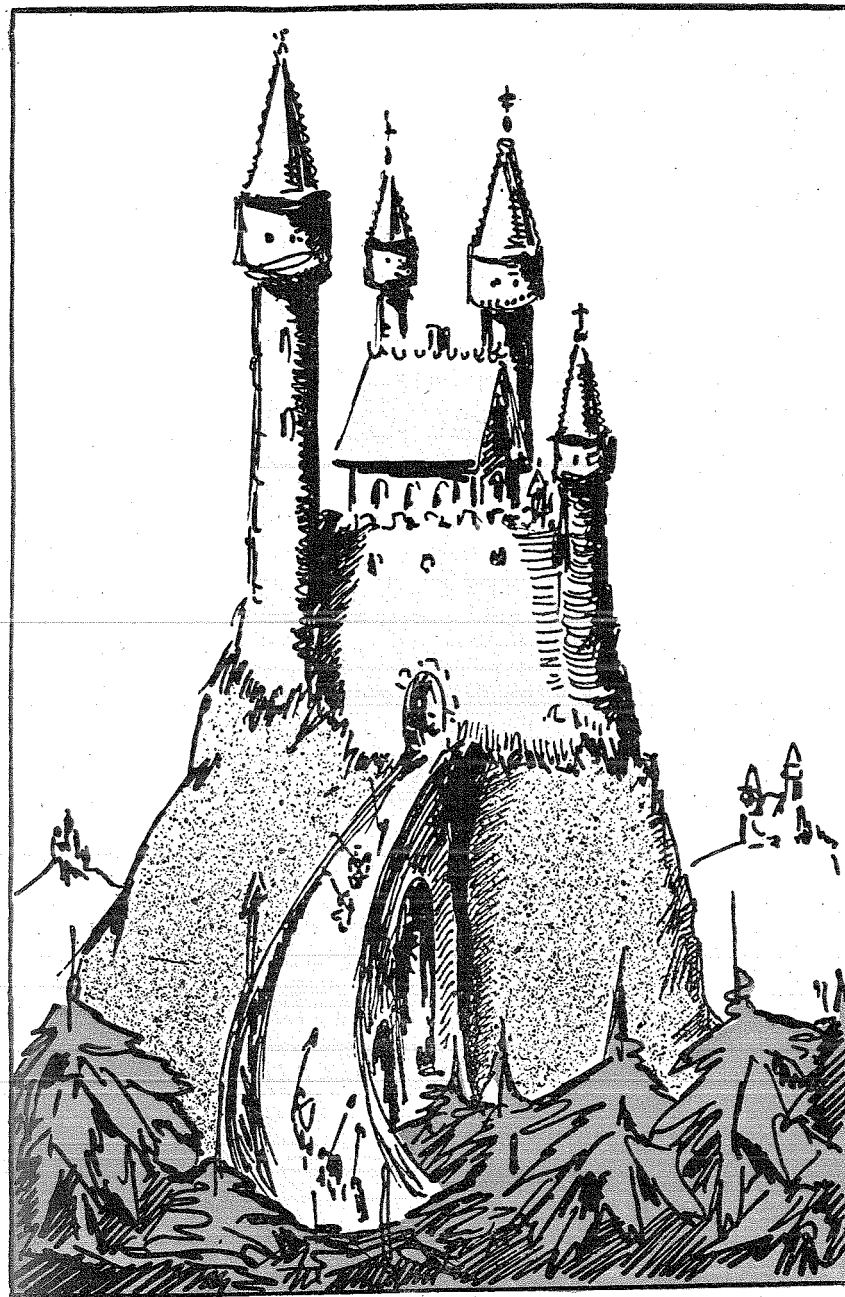
To všechno přispívalo však málo k vyřízení otázky Svaté země. Když první nadšení vyprchalo, stávala se kratší výprava křížácká částí všeobecného vzdělání každého dobře vychovaného jinocha, i nebylo nikdy nedostatku kandidátů pro službu v Palestině. Ale prvotní nadšení bylo to tam. Křížáci, kteří se vydávali s počátku na válečnou výpravu s hlubokou nenávistí k mohamedánům a z veliké lásky ke křesťanskému obyvatelstvu říše východořímské a Arménie, nadobro se změnili v srdci. Dospěli k pohrdání Řeky byzantskými, kteří je podváděli a často zrazovali věc kříže, i Armény

Křížákův hrob.

a všemi ostatními kmeny levantskými a počínali oceňovati předností svých nepřátel, kteří se osvědčovali odpůrci ušlechtilými a čestnými.

Ovšemže toho otevřeně nikdy neříkali. Když se však křížák vrátil domů, napodoboval ochotně chování, jemuž se naučil od svého pohanského nepřítele, s nímž průměrný rytíř západní byl ve srovnání ještě příliš mnoho venkovským neotesancem. Přinášival si s sebou také leckteré nové potraviny, jako na př. broskve a špenát, jež sázel na své zahradě a pěstoval k vlastnímu užitku. Upustil od barbarského obyčeje, nositi celý náklad těžké výzbroje, a ukazoval se ve volném šatě hedvábném nebo bavlněném, jenž byl tradič-

HRAD.

ním krojem stoupenců *prorokových* a byl původně nošen od Turků. Staly se tedy opravdu křižácké výpravy, jež počaly jakožto trestná tažení proti pohanům, částí všeobecného vzdělání výchovného pro mnoho milionů mladých Evropanů.

S vojenského a politického hlediska byly křižácké výpravy chybou. Bylo dobyto a pozbyto Jerusalema a četných měst. V Palestině a v Malé Asii bylo založeno na tučet nepatrných království, ale bylo jich opět dobyto od Turků a po roce 1244 (kdy Jerusalema připadl definitivně Turkům), byl stav Svaté země tentýž jako před rokem 1095.

Ale Evropa prožila velikou změnu. Obyvatelstvu západu bylo popřáno zahlédnouti světlo a sluneční svit i krásu východu. Jejich ponuré hrady jich už neuspokojovaly. Toužili po širším životě. Nemohly jim ho dáti ani církev, ani stát.

Našli jej v městech.

STŘEDOVĚKÉ MĚSTO

PROČ LIDÉ STŘEDOVĚCÍ ŘÍKALI, ŽE „MĚSTSKÝ VZDUCH JEST VOLNÝ VZDUCH“.

První část středověku byla obdobím průkopnictví a zařizování. Noví lidé, kteří bydlili až posud na obvodu divokého hvozdu, hor a močálů, chránících severovýchodní hranice římské říše, vynutili si násilím cestu do rovin západní Evropy a zmocnili se většiny toho území. Byli neúnavní, jako všichni průkopníci od nepamětných dob. Líbilo se jim »býti na cestě«. Káceli lesy a stejně energicky podřezávali si navzájem hrdlo. Mállokterí z nich toužili bydlet v městech. Usilovali být »svobodni«, cítili rádi svěží vzduch horských úbočí, jenž jim naplňoval plíce, když honili stáda přes pastviny ovívané větrem. Když se jim stará bydliště již nelíbila, vytrhali koly stanů a šli hledat nových dobrodružství.

Slabší podlehli. Otužili bojovníci a srdnaté ženy, jež šly za svými muži do pustiny, zůstali naživě. Tímto způsobem vyspěli v silný kmen lidský. Radostí životních valně nedbali. Měli příliš mnoho na práci, aby hráli na housle nebo psali básnická díla. Chovali málo chuti k diskusím. Kněz, »učení muž« vesnice (a před polovicí třináctého století i člověk světský, jenž dovedl čísti a psát, byl pokládán za »změkčilce«) byl k tomu, aby řešil všechny otázky, nemající praktické ceny. Zatím germánský náčelník, francký baron, norský vévoda (a ať již jsou jakákoliv jejich jména a tituly) zaujali svůj úděl území, jež bývalo kdysi částí rozsáhlé říše římské, a na zříceninách bývalé slávy stavěli svůj vlastní svět, jenž se jim nesmírně líbil a jež pokládali za zcela dokonalý.

Spravovali podle své schopnosti co nejlépe zájmy svého hradu a krajiny okolní. Ustanovení církevních dbali tak věrně, jak se lze nadíti od každého slabého smrtelníka. Byli náležitě loyální ke králi či císaři, aby s těmi vzdálenými, ale vždycky nebezpečnými panovníky po dobrém vycházeli. Snažili se zkrátka a dobře, počínati si správně a žít v dobré vůli se sousedy, aniž by při tom byli nějak proti vlastním zájmům.

Svět, v němž se ocitali, nebyl nijak ideální. Většina lidu byli nevolníci čili »villains«, kteří byli právě tak částí půdy, na níž bydlili, jako krávy a ovce, s nimiž se sdíleli o stáje. Jejich osud nebyl ani obzvláště šťastný, ani obzvláště nešťastný. Co bylo však dělati? Dobrý Pán, jenž řídil středověký svět, zařídil beze sporu všechno co nejlépe. Jestliže On ve své moudrosti ustanovil, že tu musí být knížata i nevolníci, nebylo povinností těchto věrných synů církve, aby toto zařízení zkoumali. Proto nevolníci nereptali, ale bylo-li s nimi příliš krutě nakládáno, padali jako dobytek, jemuz se nedostává dostatečné píce a přístřeší, a pak se nakvap něco dělávalo k zlepšení jejich stavu. Kdyby však byl pokrok světa ponechán nevolníkovi a jeho feudálnímu pánovi, žili bychom dosud po způsobu dvanáctého století, křičíce »brmbrmbrm«, když se snažíme zmírniti bolest zubů a pocítujeme hluboké opovržení a nenávisť k zubnímu lékaři, ochotnému pomoci nám svou »vědou«, jež jest pravděpodobně původu mohamedánského nebo pohanského, a proto i špatná i neprospěšná.

Až vyrostete, přesvědčíte se, že mnozí lidé nevěří v »pokrok«, a ti budou vám na hrozných zločinech některých z našich vlastních současníků dokazovati, že »se svět nemění«. Doufám však, že takovému mluvení nevěnujete příliš pozornosti. Naším předkům trvalo to téměř milion let, nežli se naučili chodit po zadních nohou, vidte! Další století musela uplynouti, nežli se z jejich zvířecího chrochtání vyvinula srozumitelná řeč. Písmo — bez kteréhožto umění není žádný pokrok možný — bylo vynalezeno teprve před čtyřmi tisíci lety. Myšlenka, využití sil přírodních jakožto poslušných služebníků člověka, byla docela nová za časů vašeho vlastního dědečka. Zdá se mi proto, že činíme pokrok neslyšným tempem času. Snad jsme si příliš málo všímali pouhého fyzického pohodlí života. Svým časem se to změní a potom se dáme do úkolů, jež se zdravím, mzdou, měřením a stroji vůbec nemají nic společného.

Ale nebuďte, prosím, příliš přecitlivělí nad »zlatými starými časy«. Mnozí lidé, kteří vidí pouze krásné kostely a veliká díla umělecká, jež středověk po sobě zanechal, rozpovídají se nad míru, srovnávají-li naši ošklivou vzdělanost a její chvat, hluk a zápach výfuků motorových vozidel s městy před tisíci lety. Než tyto středověké chrámy bývaly důsledně obklopeny bídnými chatrčemi ve srovnání s moderním domem činžovním, jenž jest proti nim přímo nádherným palácem. Jest sice pravda, že ušlechtilý Lancelot a stejně vznešený Parsifal nebyli obtěžováni zápachem petroleje na výpravě za svatým Grálem. Ale bylo tu jiných zápachů v hojnosti a na vybranou — zápach odpadků, vyhazovaných na ulici — prasečích chlívků, stojících u paláce biskupova — nemytých lidí, kteří dědili kabáty a klobouky po svých dědech a kteří nikdy nezakusili blahodárného působení mýdla. Nechci malovat obraz příliš ošklivý. Čtete-li však v starých kronikách, že francouzský král, dívající se z okna svého paláce, omdlel smradem, jež působili vepři, ryjící na ulicích pařížských; jestliže starý rukopis podává několik podrobností o epidemii moru nebo neštovic, pak počnete chápati, že jest »pokrok« něco více nežli heslo, jehož užívají nynější lidé pro reklamu.

Nikoliv, pokrok posledních šesti století byl by býval nemožný, kdyby nebylo měst. Proto bude tato kapitola trochu delší nežli mnoho jiných. Jest příliš důležitá, aby se dala obmeziti na tři nebo čtyři stránky, obírající se jen událostmi politickými.

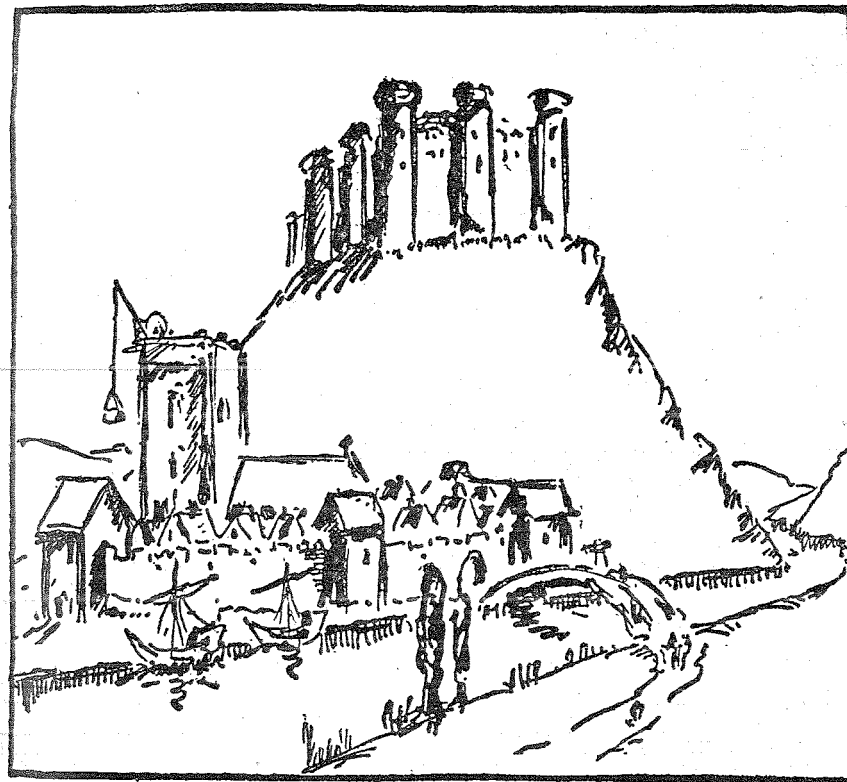
Starý svět Egypta, Babylonie a Asyrie byl světem měst. Řecko bylo zemí městských států. Dějiny Foinikie byly dějinami dvou měst, Sidona a Tyru. Písmo, umění, vědy, astronomie, stavitelství, písemnictví, divadlo — výčet jest bez konce — to všechno jest tvorem měst.

Téměř po čtyři tisíce let byl dřevěný úl, jež nazýváme městem, dílnou světa. Pak nastalo veliké stěhování národů. Říše římská byla zničena. Města vypálena a Evropa stala se ještě jednou zemí pastvin a malých osad zemědělských. Na počátku středověku pole vzdělanosti ležela ladem.

Křížácké výpravy připravily půdu pro novou žeň. Nastala doba sklizně, ale ovoce bylo otrháno příslušníky svobodných měst.

Vypravoval jsem vám o hradech a klášteřích s těžkými kamennými hradbami — příbytcích to rytířů a mnichů, kteří bděli nad

lidským tělem a duší. Viděli jste, jak někteří řemeslníci (řezníci, pekaři a někdy svícnaři) přicházeli a usazovali se poblíž hradu, aby sloužili přáním svých pánů a došli ochrany v čase nebezpečství. Někdy feudální pán těmto lidem dovoloval, aby si obehnali domy ohradou z kolů. Ale výživou byli závislí na dobré vůli hradního velmože. Šel-li ten kolem, poklekali před ním a líbali mu ruce.

Hrad a město.

Pak nastaly výpravy křížové a leccos se změnilo. Stěhování národů přivedlo lidi od severovýchodu k západu. Křížáckými výpravami dostaly se miliony lidí na cesty od západu k vysoce vzdělaným končinám jihovýchodu. Poznali při tom, že svět není obmezen čtyřmi hradbami jejich malé osady. Přicházeli a poznávali lepší kraj, pohodlnější domy, nová jídla, výtvoř tajemného orientu. Po

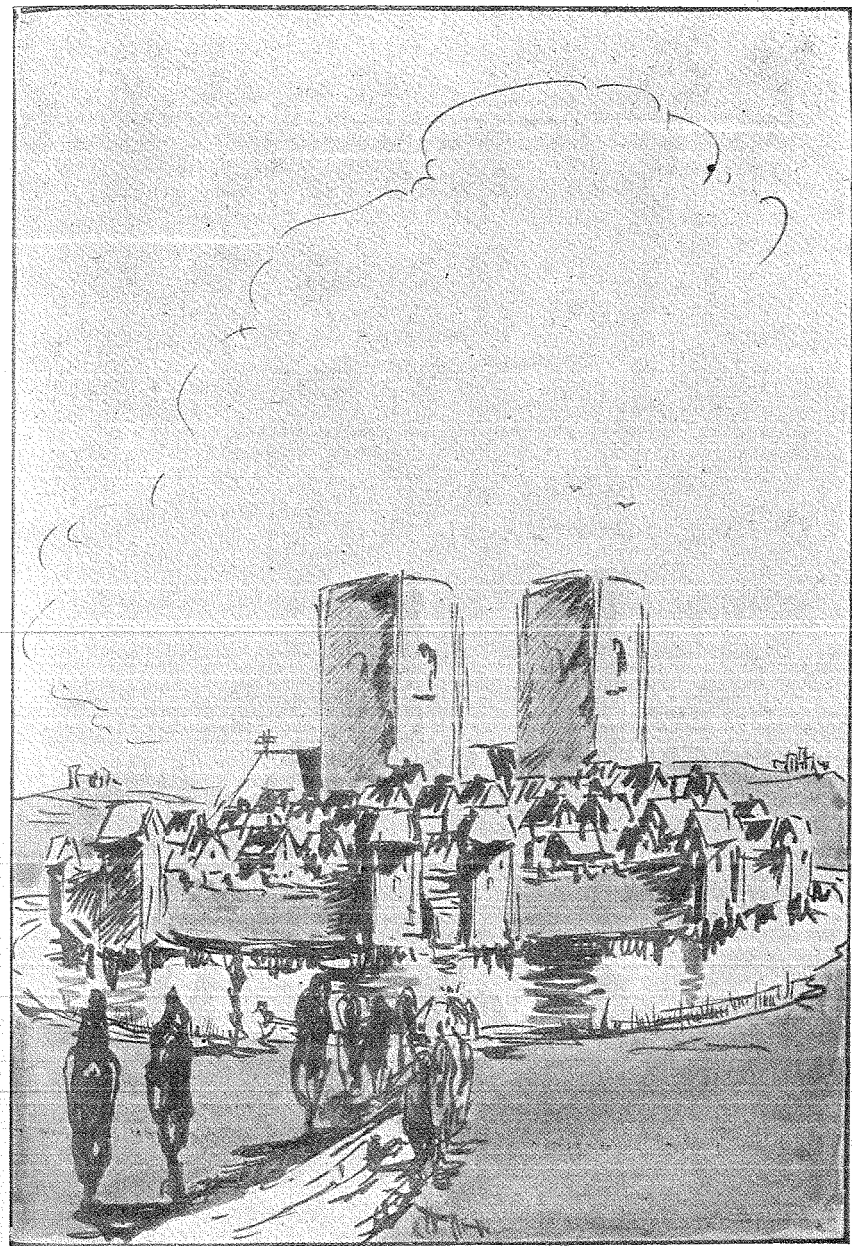
návratu do vlasti usilovali, aby si tyto předměty opatřili. Kramář s uzlem na zádech — jediný obchodník středověký — přidal tyto nové předměty k svému zboží, koupil si vůz, najal několik vysloužilých křižáků na ochranu proti zločinné vlně, jež se přivalila po velké válce mezinárodní, a pouštěl se do obchodů v modernějším a širším měřítku. Jeho dráha nebyla snadná. Po každé, kdykoli vstoupil na panství jiného velmože, musel platit mýto a daně. Ale obchodování se přece jen vyplácelo a kupec pokračoval na svých okružních cestách.

Několik podnikavých obchodníků záhy zpozorovalo, že by se mohlo zboží, dovážené stále z daleké ciziny, vyrábět doma. Proměnili část svého domu v dílnu. Přestali být obchodníky a stali se z nich výrobci. Výrobky své prodávali nejenom pánovi hradu a opatovi svého kláštera, nýbrž vyváželi je i do blízkých měst. Pán a opat platili jim za ně plodinami svých statků, vejci a vínem i medem, jehož se v těchto dávných dobách užívalo jako cukru. Ale občané vzdálených měst museli jim platit hotovými a výrobce i obchodník začali být vlastníky malých kousků zlata, jež úplně změnilo jejich postavení ve společnosti raného středověku.

Vám jest nesnadno představit si svět bez peněz. V moderním městě není možná obejít se bez peněz. Po celý den nosíte v kapse plno malých kotoučků kovových, abyste »mohli zaplatit«. Potřebujete deseti-, dvaceti-, padesátihaléřů, korun, pětikorun, desetikorun nebo dvacetikorun za noviny, na vlak nebo pouliční dráhu nebo na oběd. Ale mnoho lidí časného středověku nikdy nevidělo kouska ražených peněz od doby, kdy se narodili, až po den smrti. Zlato a stříbro Řecka a Říma leželo pohřbeno pod ssutinami jejich měst. Svět za stěhování národů, který přišel po říši římské, byl světem zemědělským. Každý rolník pěstoval dosti obilí a dosti ovcí i dosti krav pro potřebu vlastní.

Středověký rytíř byl šlechtic venkovský a zřídka byl nucen platit penězi za potřebné látky. Jeho statek poskytoval skoro všeho, co on a jeho rodina jedli, pili a nosili na sobě. Cihly na jeho dům dělaly se na březích nejbližší řeky. Dříví na trámy síně nakácelo se v panském lese. Trocha zboží, jež se muselo dovážeti z ciziny, zaplatila se plodinami — medem — vejci — otýpkami.

Ale křižácké výpravy obrátily obvyklý způsob starého života zemědělského pronikavým způsobem na ruby. Dejme tomu, že se vé-

Středověké město.

voda Hildesheimský vydá do Svaté země. Musí projít tisíce a tisíce mil a musí platit dopravu i účty v hospodě. Doma mohl platit plodinami svého statku. Ale nemohl s sebou dobře vzít 20 kop vajec a hromadu šunek, aby uspokojil lačnost dopravního jednatele benátského nebo hostinského v průsmyku Brennerském. Tito páni náležali na hotové placení. Panstvo bylo tedy přinuceno bráti s sebou na cestu menší částku zlata. Kde si mohl opatřit toto zlato? Mohl si je vypůjčit u Lombardů, potomků starých Longobardů, kteří se stali půjčovatelé peněz z povolání, kteří sedali za svým stolem (známým všeobecně jakožto »banco« čili banka), půjčovali rádi *jeho milosti* několik set zlatých peněz výměnou za úpis na jeho statcích, aby v případě, že by jeho jasnost padl pod rukama Turků, nepřišli o své peníze.

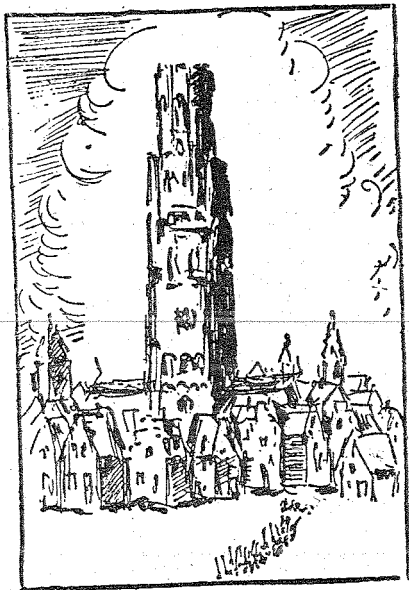
Pro dlužníka byl to nebezpečný obchod. Nakonec bankéři stali se jistojistě vlastníky statků a rytíř přicházel na mizinu, i dával se najímatí jakožto bojovník k mocnějšímu a opatrnějšímu sousedovi.

Jeho milost mohla si také dojíti do té čtvrti městské, kde byli nuceni bydlet Židé. Tam si mohl vypůjčit peníze s podmínkou padesátí- nebo šedesátiprocentního úroku. I to býval špatný obchod. Bylo tu však nějaké východiště? O některých lidech malého městečka, jež se rozkládalo kolem hradu, se vypravovalo, že mají peníze. Znali mladého pána odjakživa. Jeho otec a jejich otcové bývali dobří přátelé. Nebyli by nerozumní ve svých požadavcích. Nuže dobře. Písař jeho jasností, mnich, který dovedl psát a vést účty, vzkázal nejznámějším obchodníkům a žádal o malou půjčku. Měšťané sešli se v dílně klenotníka, jež vyráběl kalichy pro kostely v okolí, a pojednávali o tomto požadavku. Odepřítí dobře nemohli. Žádati »úroků« nemělo by nijakého účelu. Bráti úroky bývalo předně proti náboženským zásadám většiny lidu a za druhé nebyly by nikdy placeny, leda plodinami polními, a těch měli lidé více nežli dosti.

»Než,« dejme tomu, že tam byl krejčí, který vysedal pokojně celé dni na svém stole a byl trochu filosofem, »což abychom žádali nějaké výhody odměnou za své peníze? My všichni si rádi zarybáme. Ale jeho jasnost nenechá nás lovit ve svém potoce. Půjčme mu tedy sto dukátů s podmínkou, že nám za to dá psanou záruku, opravňující nás, abychom si všichni nachytali ryb co chceme, v kte-

rékoliv z jeho řek. Pak dostane tu stovku, které žádá, ale my budeme mít ryby a bude to dobrý obchod pro obě strany.«

Ten den, kdy panstvo přijalo tuto nabídku (zdálo se to tak snadným způsobem dostat sto zlaťáků), podepsalo ortel své vlastní smrti. Písař vytáhl smlouvu. Jeho milost udělala na ní svou značku (neboť podepsati se nedovedla) a odešla na východ. Za dvě léta se vrátil k smrti zlomený. Obyvatelé města lovili v hradním ryb-

Věž.

níku. Pohled na tuto mlčící řadu rybářů popuzoval *jeho milost*. Poručil svému podkonímu, aby šel tu luzu vyhnati. Šli, ale ještě večer dostavila se do hradu deputace kupců. Byli velmi zdvořilí. Blahopřáli jeho milosti k šťastnému návratu. Jest prý jim líto, že se jeho milost rozzlobila na rybáře, ale snad prý se jeho milost dovede upamatovati, že jim dal to dovolení sám, a křečji se vytasil s výsadným listem, který byl chován v pokladnici klenotníkově po celou dobu, co byl pán pryč ve Svaté zemi.

Jeho milost byla velmi mrzutá. Ale byl znovu v hrozně tísní o nějaké peníze. V Itálii potvrdil svým jménem nějaké dokumenty,

jež jsou nyní ve vlastnictví známého bankéře Salvestra dei Medici. Tyto listiny jsou »dlužní úpisy« a jsou splatné za dva měsíce od toho dne. Celková jejich suma dosahuje tří set a čtyřicíti liber vlámského zlata. Za těchto okolností urozený rytíř nemohl dobře dáti průchod zlosti, plnicí mu srdce a hrdou duši. Místo toho učinil nárážku na jinou malou půjčku. Kupci se vzdálili, aby si o věci pohovořili.

Za tři dni přišli zpátky a řekli »ano«. Jsou prý opravdu velmi šťastní, že mohou svému pánovi v jeho tísní vypomoci, ale zdali by

Střelný hrad.

jim prý ráčil navzájem za těch 345 zlatých liber dáti jiný psaný úpis (jiný list výsadný), aby si oni, obyvatelé města, mohli zřídit vlastní radu, volenou ze všech kupců a svobodných občanů města, tak zvanou radu pro správu občanských věcí bez vměšování se strany hradu?

Jeho milost se zle durdíl. Ale potřeboval zase peněz. Řekl ano a podepsal výsadnou listinu. Hned za týden toho lítal. Zavolal žoldnéře, odebral se do domu klenotníkovy a žádal o listiny, jež na něm zchytralí poddaní pod tlakem okolností listivě vymámili. Odňal jim je a spálil. Obyvatelstvo města stálo u toho a neříkalo nic. Když však brzy potom jeho milost potřeboval zase peněz na

věno dcery, nemohl dostati ani haléře. Po této nepatrné události u kletníka jeho úvěr nebyl pokládán za spolehlivý. Byl přinucen lézti ke kříži a odhodlati se k určité nápravě. Nežli jeho milost dostala první splátku smlouvené částky peněz, měli měšťané již zase všechny své staré listy výsadné a k tomu jeden zbrusu nový, jenž je opravňoval vystavěti si »radnici« a mohutnou věž, aby se v ní mohly uchovávat všechny výsadné listiny v bezpečnosti proti ohni a krádeži, což znamenalo ve skutečnosti zabezpečení proti budoucímu násilí se strany panstva a jeho ozbrojených přívrženců.

To asi se přiházelo, všeobecně řečeno, ve stoletích následujících po válkách křížáckých. Byl to pozvolný vývoj, tento postupný přesun moci z hradu na město. Někdy docházelo k boji. Několik krejčí a klenotníků při tom přišlo o život a několik hradů ztratilo se v kouři. Takové zjevy nebyly však časté. Téměř nepozorovaně města bohatla a feudální pánové chudli. Aby se zachránili, byli vždy nuceni dávat výsadné listy občanské svobody výměnou za hotové peníze. Města vzrůstala. Poskytovala asylu uprchlým nevolníkům, kteří nabývali svobody, když byli ztrávil nějaký počet let za hradbami městskými. Stávala se domovem ráznějších živlů okolních krajů venkovských. Zakládala si na svém novém významu a dávala výraz své moci v kostelích a veřejných stavbách, jež stavěla kolem starého tržiště, kde před staletími odbýval se směnný trh vajec, ovcí, medu a soli. Toužila po tom, aby jejich děti měly lepší postavení a vyhlídky v životě, nežli bylo dopřáno jim. Zvala mnichy, aby přišli do jejich města a byli jejich učitelé. Když slyšela o muži, který dovede malovat obrazy na dřevěných deskách, nabízela mu zaopatření, přijde-li a pokryje stěny jejich kaplí a radnice výjevy z Písma svatého.

Zatím jeho milost v ponurých a zašlých síních hradních pozoroval tuto náhlou náhdu a litoval dne, kdy zadal úpisem jedno jediné ze svých vrchnostenských práv a privilegií, ale nebylo mu pomoci. Obyvatelé měst se svými dobře nabitými, silnými pokladnicemi luskali mu výsměšně prsty pod nosem. Byli svobodní lidé, připravěni odhodlaně udržet, co v potu tváře a po zápase trvajícím déle nežli po deset pokolení získali.

STŘEDOVĚKÁ SAMOSPRÁVA

JAK SI OBYVATELÉ MĚST ZAJISTILI PRÁVO BÝTI SLYŠENI V KRÁLOVSKÝCH RADÁCH SVÉHO KRAJE.

Pokud bylo lidstvo »nomady«, kočovnými kmeny pastýřskými, byli si všichni lidé rovni a byli zodpovědni za blaho a bezpečnost celé obce.

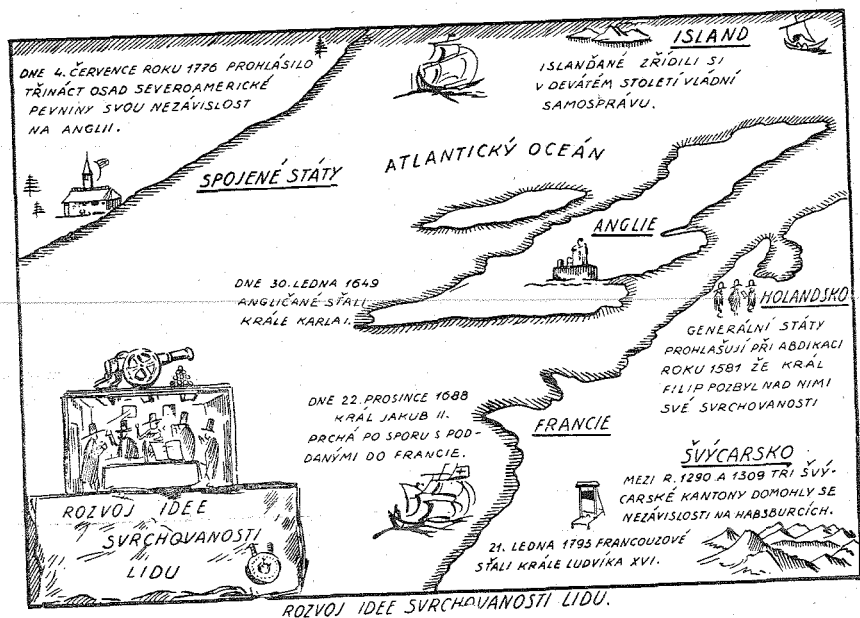
Když se však trvale usídlili na jednom místě a někteří zbohatli, jiní pak zchudli, vláda dostávala se nejčastěji do rukou těch, kteří nebyli nuceni sháněti si živobytí namáhavou prací a kteří se mohli úplně věnovati činnosti veřejné.

Vypravoval jsem vám, jak k tomu došlo v Egyptě, v Mesopotamii, v Řecku a v Římě. U germánského obyvatelstva západní Evropy docházelo k tomu, jakmile byl zase obnoven pořádek. Nad západním světem evropským vládl svrchovaně císař, volený sedmi nebo osmi nejznamenitějšími králi rozsáhlé říše římské německé národnosti, který se těšil veliké moci pomyslné a zcela nepatrné ve skutečnosti. Vládli jím četní králové, sedící na vratkých trůnech. Všechna běžná vláda byla v rukou tisíců feudálních knížat. Jejich poddaní byli rolníci nebo nevolníci. Měst bylo poskrovnu. Střední třídy málem ani nebylo. Ale ve třináctém století (když uplynulo od jeho bytí již skoro tisíc let) objevil se na historickém jevišti opět střední stav — stav kupecký — a vzrůst jeho moci znamenal, jak jsme viděli v předcházející kapitole, ztenčení vlivu lidu hradního.

Až dosud věnoval král, vládna svým držávám, pozornost jediné přáním šlechticů a biskupů. Avšak nový svět obchodu a průmyslu, jenž vyrostl z křížových výprav, nutil jej uznati střední stav, nebo trpěti stále vzrůstající prázdnotou pokladny. Veličenstva (kdyby

se byla mohla řídití svým tajným přáním) byla by se stejně ochotně tázala o radu svých vepřů a krav jako dobrých občanů svých měst. Ale nemohli si pomoci. Polkli trpkou pilulku, protože byla pozlacená, ale ne bez přemáhání.

V Anglii za nepřítomnosti Richarda Lvího Srdce (odtáhl do Svaté země, ale většinu své výpravy křížové ztrávil v rakouském vězení) dostala se vláda do rukou Jana, bratra Richardova, který se mu sice nevyrovnal v umění válečném, ale byl stejně špatným

vládcem. Jan začal svou činnost panovnickou ztrátou Normandie a větší části francouzských držav. Pak se dostal do sporu s papežem Innocencem III., pověstným nepřítelem Hohenštaufů. Papež dal Jana do klatby (jako Řehoř VII. dal přede dvěma sty let do klatby císaře Jindřicha IV.). Roku 1213 byl Jan přinucen učiniti nedůstojný mír právě tak, jako musel učiniti Jindřich IV. v r. 1077.

Neodstrašen tímto neúspěchem Jan nadužíval dále své moci královské, až nespokojení vasalové uvrhli svého pomazaného vládce do vězení a vynutili na něm slib, že se bude náležitě chovati a nebude nikdy zasahovati do starých práv svých poddaných. To všechno

stalo se dne 15. ledna 1215 na malém ostrově v Temži, blízko osady Runnymede. Listina, již Jan svým jménem podepsal, jmenovala se *velikou chartou svobod* — magna charta. Obsahovala velmi málo nového. Opakovala jenom zkratka a v přímých myšlenkách staré povinnosti královny a vypočítávala výsady vasalů. Všimla si zcela nepatrně práv (byla-li jaká) velké většiny obyvatelstva, sedláků, ale poskytovala určitých záruk vznikající třídě obchodníků. Byla to listina neobyčejně důležitá, protože vymezovala královskou moc s větší přesností, nežli se stalo kdy před tím. Ale byla to ještě listina čistě středověká. Nepřihížela dosud k lidským bytostem všem, ledaže byly náhodou vlastnictvím vasalovým, jež muselo býti uchráněno proti královské krutovládě právě tak, jako byly panské lesy a dobytek chráněny před výstřelky horlivosti se strany královských lesníků.

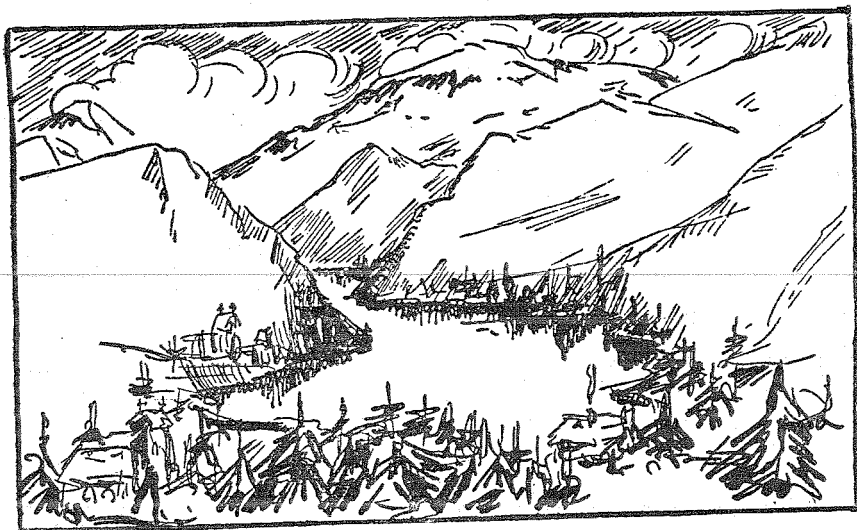
Za několik let potom počínáme však v radě jeho veličenstva slyšeti různý výklad.

Jan, zlý rodem i náklonnostmi, slíbil slavnostně, že se bude řídití velikou chartou, a potom porušoval všechna její ustanovení. Zemřel na štěstí záhy a po něm nastoupil jeho syn Jindřich III., jenž byl znova přinucen uznati chartu. Strýc Richard, křížák, stál zatím zemi mnoho peněz a král musel několikrát žádati o půjčky, aby mohl zaplatiti jeho dlužní úpisy židovským věřitelům. Velkostatkáři a biskupové, kteří byli královskými rádci, nemohli mu opatřiti potřebného zlata a stříbra. Král vydal tedy nařízení, aby bylo povoláno několik zástupců měst k účasti v seděních *veliké rady*. Objevili se tam po prvé roku 1265. Pomýšlelo se na to, aby vystupovali pouze jako finanční rádcové, nemající se účastniti generálních úvah o věcech státních, nýbrž radice výlučně v otázce daňové.

Postupně však tito zástupcové »lidu« byli bráni na poradu v mnohých otázkách a ze shromáždění šlechticů, biskupů a zástupců měst utvořil se řádný parlament, místo »où l'on parloit«, což znamená po česku místo, kde se hovořilo, nežli bylo o důležitých věcech státních rozhodnuto.

Avšak zřízení takového generálního sboru poradního s určitou mocí výkonnou nebylo vynálezem anglickým, jak se skoro všeobecně má za to, a vláda »krále s parlamentem« neobmezovala se naprosto jen na Britské ostrovy. Najdete to v každé části Evropy. V některých zemích, jako ve Francii, prudký vzrůst královské moci po

středověku snížil vliv »parlamentu« na nulu. Roku 1302 byli připuštěni zástupcové měst do shromáždění parlamentu francouzského, ale muselo uplynouti ještě pět století, nežli byl tento »parlament« dosti silný, aby zabezpečil práva střední třídy, tak zvaného *třetího stavu* a zlomil moc královi. Potom doháněli ztracený čas za francouzské revoluce, sesazovali krále, duchovenstvo i šlechtu a pány země učinili zástupce obecného lidu. Ve Španělsku »cortes« (královská rada) byla přístupna zástupcům lidu již v polovici dva-

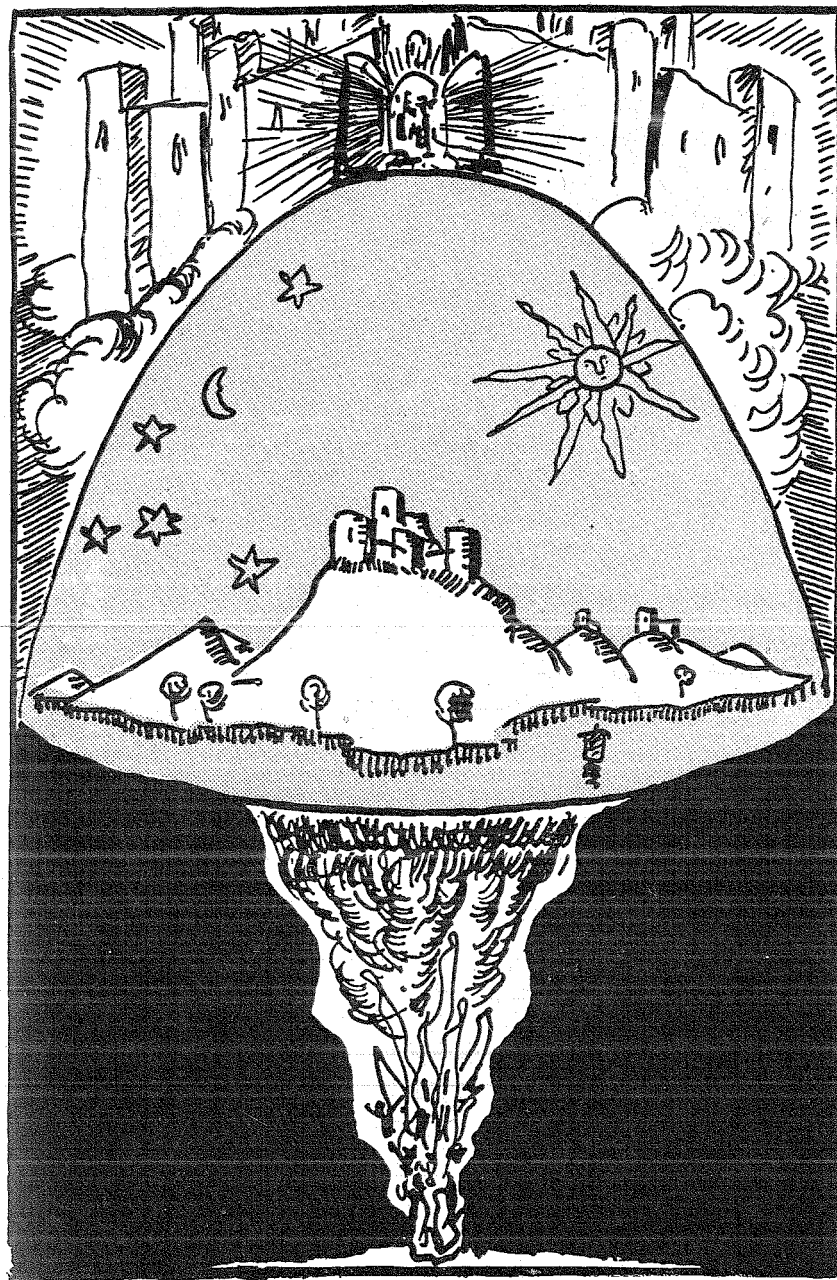

Vlast švýcarské svobody.

náctého století. V říši německé četná významná města dostala hodnost »říšských měst« a jejich zástupcové museli býti slyšeni v říšském sněmu.

Ve Švédsku zástupcové lidu zúčastnili se sedění Riksdagu v prvním shromáždění roku 1359. V Dánsku byl Daneholť, starý sněm národní, obnoven roku 1314, a třebaže si šlechta často vymohla opět vládu nad zemí na úkor krále i lidu, nebyli přece zástupcové měst nikdy připraveni úplně o svou moc.

V kraji skandinávském jsou dějiny poslanecké vlády obzvláště zajímavé. Na Islandě »Althing«, sněm všech svobodných vlastníků

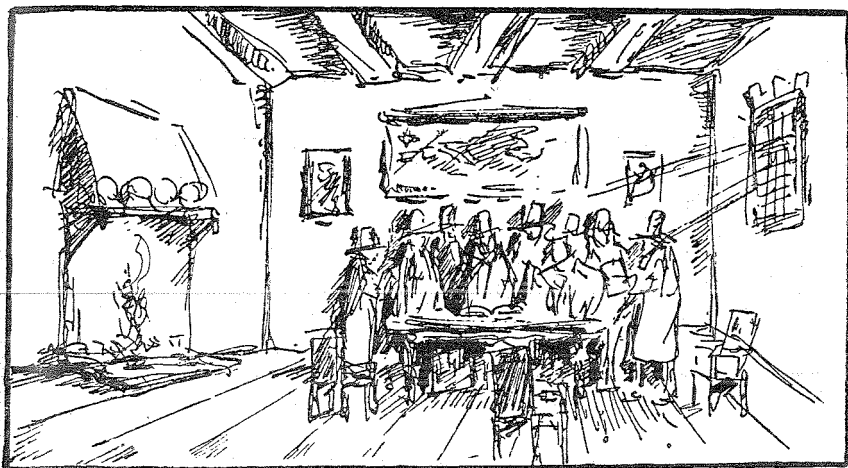

STŘEDOVĚKÝ SVĚT.

půdy, řídicí záležitosti ostrova, počal se odbývat v devátém století a činil tak po více než tisíc let.

Ve Švýcarsku svobodní občané různých kantonů hájili svých sněmů s velikým úspěchem proti útokům četných feudálních spoluobčanů.

Konečně v Holandsku, v dolních zemích, rady různých vévodství a hrabství byly rozmnoženy poslanci třetího stavu již v třináctém století.

Zřeknutí trůnu Filipa II.

V šestnáctém století mnohé z těchto malých provincií vzbouřily se proti králi, sesadily jeho veličenstvo s trůnu v slavnostním shromáždění »generálních stavů«, vyloučily šlechtu z jednání, zlomily moc šlechty a osobily si plnou moc výkonnou nad nově zřízenou republikou Sedmi spojených provincií nizozemských. Po dvě století spravovali zástupci městských rad zemi bez krále, bez biskupů i bez šlechticů.

Hlavní město stalo se nejvyšší mocí a bodří měšťané vládci země.

STŘEDOVĚKÝ SVĚT

CO SOUDILI LIDÉ STŘEDOVĚCÍ O SVĚTĚ, V NĚMŽ PŘÁVĚ ŽILI.

Data jsou vynález velmi užitečný. Neobešli bychom se bez nich, ale nejsme-li hodně opatrní, ztropí si z nás pořádný zert. Dovedou také historii učiniti příliš přesnou. Mluvím-li na příklad o stanovišti středověkého člověka, nemíním, že dne 31. prosince r. 476 na jednu všichni obyvatelé Evropy prohlásili: »Ah, teď jest s říší římskou konec a my žijeme ve středověku. Jak jest to zajímavé!«

Byli byste se mohli shledati na franckém dvoře Karla Velikého s muži, kteří byli svou povahou, svými způsoby, svým nazíráním na život Římany. Naproti tomu přesvědčíte se, až vyrostete, že někteří lidé na tomto světě ještě ani nepřekročili přes stav člověka jeskynního. Všechny časy a všechny věky v sebe zasahují a myšlenky následujících generací hrají vespolek průplet. Jest však možno studovati smýšlení hodně mnoho pravých zástupců středověku a potom vám podati představu o chování průměrného člověka k životu a o mnohých nesnadných problémech životních.

Především si uvědomte, že lidstvo středověké nikdy o sobě nemyslílo jako o svobodných občanech, kteří mohou přicházeti a odcházeti podle libosti a tvořiti si svůj osud podle své schopnosti nebo podnikavosti a štěstí. Oni všichni naopak pokládali se za část všeobecné soustavy věcí, jež zahrnuje vládce i poddané, papeže i rozkolníky, bohatýry i chvastouny, boháče, chudasy, žebráky i zloděje. Přijímali toto božské uspořádání a dále o něm nehloubali. Lišili se ovšem naprosto od lidstva moderního, jež nepřijímá nic

a věčně se namáhá zdokonalovati své vlastní finanční a politické postavení.

Muži a ženě třináctého století svět budoucí — nebe se zázračnými radostmi a peklo síry a utrpení — znamenal mnohem více nežli prázdná slova nebo pouhé fráze theologické. Byla to nezvratná skutečnost a středověcí občané i rytíři ztrávili větší část života přípravou k ní. My moderní lidé pohlížíme na pěknou smrt po dobře ztráveném životě s pokojným klidem starověkých Řeků a Římanů. Po šesti desítiletích práce a námahy jdeme spat s pocitem, že bude všechno v pořádku.

Avšak ve středověku byla stálým průvodcem člověka *královna hrůzy* se šklebící se lebkou a rachotícími kostmi. Probouzela své oběti příšernými melodiemi svých skřípajících houslí — usedala s nimi při stole — šklebila se na ně zpoza stromů a keřů, když si s dívkou vyšli na procházku. Kdybyste nebyli slychali, dokud jste byli ještě velmi mladí, nic jiného nežli hrůzostrašné dlouhé historky o hřbitovech a rakvích a hrozných nemocech místo líbezných pohádek Andersenových a Grimmových, byli byste rovněž žili po všechny dny v bázni před hodinkou smrti a příšerným dnem soudu. To právě dalo se s odchovanci středověku. Pohybovali se ve světě čertů a strašidel a jenom tu a tam nějakého anděla. Časem hrůza před budoucností plnila jejich duše pokorou a zbožností, ale často působila na ně opačně a činila je ukrutnými a sentimentálními. Nejdříve povraždili do posledního všechny ženy a děti dobytého města a potom putovali pokorně na svaté místo a modlívali se s rukama zbrocenými krví nevinných dětí k milostivému nebi, aby jim odpustilo hříchy. Ano dovedli dělati i více nežli se modlití, plakávali hořké slzy a vyznávali, že jsou nejbídnější z hříšníků. Avšak hned druhého dne na to vyvraždili znovu bez jiskřičky smilování v srdci tábor saracénský.

Křížáci byli ovšem rytíři a řídili se poněkud odchylnějším předpisem mravů nežli obyčejní lidé. Ale v takovýchto případech byl prostý člověk docela stejný jako jeho pán. I on vypadal jako plachý kůň, lekající se snadno pouhého stínu nebo hloupého kouska papíru, schopný výborných a věrných služeb, ale náchylný splašiti se a nadělati strašných škod, jakmile spatří v horečnaté představitosti strašidlo.

Posuzujeme-li tyto dobré lidi, doporučuje se, abychom si uvě-

domovali hrozná nevhody, v nichž žili. Byli hotoví barbaři, kteří se tvářili jako vzdělaní lidé. Karel Veliký a Ota Veliký dali si říkati »císařové římské«, ale měli tak málo podobnosti s pravým císařem římským (řekněme Augustem nebo Markem Aureliem), jako má »král« Vumba Vumba z horního Konga s jemně vychovanými panovníky Švédska nebo Dánska. Byli to divoši, žijící uprostřed slavných zřícenin a nestarající se o dobrodiní vzdělanosti, již jejich otcové a dědové zničili. Neuměli nic. Neznali téměř nic z toho, co zná dnes dvanáctiletý chlapec. Pro všechno poučení museli se uchylovati k jedné jediné knize. A tou byla bible. Ale ty části bible, jež působily na dějiny lidského pokolení k lepšímu, jsou kapitoly Nového zákona, dávající nám vznešená mravní přikázání lásky, milosrdenství a odpouštění. Jakožto učebnice astronomie, zoologie, botaniky, geometrie a všech nauk ostatních není tato úctyhodná kniha spolehlivá. Ve dvanáctém století přidána byla do středověké knihovny druhá kniha, velká encyklopedie praktické znalostí, složená od Aristotela, řeckého filosofa čtvrtého století před Kristem. Proč křesťanská církev ochotně přiznávala tak vzácnou čest učiteli Alexandra Velikého, když zavrhovala pro pohanské učení všechny ostatní filosofy řecké, toho opravdu nevím. Ale vedle bible byl Aristoteles uznáván za jediného spolehlivého učitele, jehož díla mohou se bezpečně vložit do rukou věrných křesťanů.

Jeho díla dostala se do Evropy cestou značně klikatou. Přišla z Řecka do Alexandrie. Byla potom přeložena z řečtiny do jazyka arabského od mohamedánů, kteří dobyli v sedmém století Egypta. S muslimskými vojsky putovala do Španělska a filosofie slavného Stageirana (Aristoteles pocházel ze Stageiry v Makedonii) přednášela se na maurských universitách v Cordově. Arabský text byl potom překládán do latiny křesťanskými studenty, přicházejícími přes Pyreneje, aby nabyli všeobecného vzdělání, a této versi slavných knih po tolika bludných cestách učilo se nakonec na různých školách severozápadní Evropy.

Za pomoci bible a Aristotela dali se nejznamenitější mužové středověku do díla, aby vyložili všechny věci mezi nebem a zemí a jejich vztah k projevené vůli boží. Tito vynikající mužové, tak zvaní scholiasti čili scholastikové, byli opravdu velmi učení, ale svého poučení nabývali výhradně z knih, a nikdy z pozorování skutečnosti. Jestliže chtěli přednáseti o jeseterovi nebo o housenkách,

pročtli Nový i Starý zákon a Aristotela a vykládali svým studentům všechno, co tyto milé knihy měly a dovedly říci o housenkách a jeseterech. Nevydali se k nejbližší řece, aby jesetera chytili. Nevycházeli ze svých knihoven a nezašli si dozadu na dvůr, aby sebrali několik housenek a prohlédli si tyto tvory a studovali je na jejich vlastním místě. Vždyť ani tak proslavení učenci jako Albertus Magnus a Thomas Aquinas nezkoumali, zdali se jeseteri v zemi Palestinské a housenky v Makedonii neliší snad od jeseterů a housenek v západní Evropě.

Když pak se tu a tam vyskytla v radě učenců nějaká výjimečně zvědavá osobnost, jako Roger Bacon, a počala činiti pozorování se zvětšovací sklem a směšně maličkými dalekohledy a přivlekla skutečně jesetera a housenku do posluchárny a dokazovala, že se liší od tvorů popisovaných ve Starém zákoně a u Aristotela, potřásali scholastikové povážlivě svými důstojnými hlavami. Bacon zacházel příliš daleko. Když se opovážil tvrditi, že hodina věcného zkoumání vydá více nežli deset let s Aristotelem v ruce a že díla tohoto slavného Řeka byla by mohla docela klidně zůstati nepřeložena přes všechno dobré, co kdy vykonala, scholiastové odebrali se na policii a hlásili: »Tenhle muž jest ohrožením státní bezpečnosti. Chce na nás, abychom se naučili řečtině, abychom mohli čísti Aristotela v původním znění. Proč by mu neměl dostačiti náš latinsko-arabský překlad, jenž dostačoval našemu věrnému lidu po kolik set let? Proč jest tak zvědavý, co jest uvnitř ryb a co uvnitř hmyzu? Jest to patrně zlý černokněžník, pokoušející se zvrátiti ustanovený řád věcí svým černým uměním kouzelnickým.« I mluvili za svou věc tak přesvědčivě, že ustrašení strážcové pokoje zakazovali Baconovi po více než deset let napsati jen jediné slůvko. Když se oddal znovu svému zkoumání, vzal si toto naučení k srdci. Psal své knihy podivným tajným písmem, jež nedovolovalo současníkům čísti je, a tento úskok stal se běžný, když se církev stávala bezohlednější v úsilí, zabrániti lidem hloubati o tom, co by mohlo vésti k pochybnostem a k nevěře.

Avšak nedálo se to z nějakého špatného přání, udržovati lidi v nevědomosti. Úmysl, jenž podněcoval pronásledovatele bludařů oné doby, byl docela šlechetný. Věřili pevně — ano, věděli — že jest vezdejší život jenom přípravou pro náš skutečný život na onom světě. Cítili se přesvědčeni, že příliš mnoho vědomostí lidí znepo-

kojuje, naplňuje jejich mysl nebezpečnými domněnkami a vede je k pochybování a odtud do záhuby. Středověký scholastik, který viděl některého ze svých žáků uchylovati se od zjevené autority bible a Aristotela, aby mohl sám věci studovati, pocítoval takovou úzkost, jako milující matka, jež vidí své malé děťátko blížiti se k rozpáleným kamnům. Ví, že si spálí prstíčky, nechá-li je na ně sáhnouti, i snaží se je udržet a užije, je-li toho potřebí, i násilí. A ona přece doopravdy miluje to dítě a bude k němu nad pomyslení hodná, jestliže jí jen bude poslouchati. Na vlas tak i středověcí strážcové lidských duší, jsouce sami přísní ve všech věcech, týkajících se *víry*, pracovali do úpadu ve dne v noci, aby posloužili co nejúplněji a nejprospěšněji údům svého stáda. Vztahovali k nim pomocnou ruku, kdykoliv mohli, a tehdejší společnost jest důkazem působení tisíců dobrých mužů a zbožných žen, snažících se, aby učinili osud průměrného smrtelníka co nejsnesitelnějším.

Nevolník zůstával nevolníkem a jeho postavení se nikdy nezměnilo. Ale dobrotivý Pán středověku, který dovoloval, aby poddaný zůstával otrokem po celý svůj život, propůjčil tomuto nízkému tvorovi nesmrtelnou duši, a proto se mu musí dostati ochrany v jeho právech, aby mohl žítí a umřítí jako dobrý křesťan. Když příliš zestaral a zeslábl, aby mohl pracovati, musí se o něho postarati jeho feudální pán, pro nějž pracoval. Z tohoto důvodu nevolník, který žil životem jednotvárným a neutěšeným, nebyl nikdy pronásledován strachem o zítřek. Věděl, že jest »zabezpečen« — že nebude vyhnán z místa, že bude míti vždycky střechu nad hlavou (dost možná, že střechu děravou, ale přece jenom ještě střechu) a že bude míti vždycky něco k jídlu.

Tento pocit »trvání« a »zabezpečení« vystupoval ve všech třídách lidské společnosti. V městech zřizovali si kupci a řemeslníci cechy, jež zajišťovaly každému členu stálý příjem. Nepodněcovalo to snaživých, aby pracovali lépe nežli »ledaják«, dělající jen tak, aby »vyšel«. Avšak docílili všeobecného pocitu spokojenosti a zabezpečení mezi třídami pracujícími, po němž není za našich dnů všeobecné soutěže už ani stopy. Středověk znal dobře nebezpečnoství toho, čemu my moderní lidé říkáme »klika«, když jediný boháč skupí všechno dosažitelné obilí nebo mýdlo nebo nakládané slanečky a nutí potom svět, aby kupoval od něho za ceny jím dikto-

vané. Proto vrchnosti brzdily prodej ve velkém a upravovaly cenu, za niž bylo dovoleno obchodníkům zboží prodávati.

Středověk neměl rád konkurenci. K čemu soutěžití a naplňovati svět chvatem a soupeřením a množstvím podnikavých lidí, když jest nablízku *soudný den*, kdy bohatí lidé nebudou znamenati nic a kdy dobří poddaní vejdou do zlatých bran *nebeských*, zatím co zlý kníže bude uvržen do nejhlubší propasti *pekelné*?

Na lidech středověku se zkrátka žádalo, aby se vzdali části své svobody myšlení a činění, aby se mohli těšiti tím větší bezpečností z chudoby tělesné a prostoty duševní.

A až na nepatrné výjimky nikdo se tomu nebránil. Věřili pevně, že jsou na této zemi pouhými hosty — že jsou zde, aby se připravovali na slavnější a důležitější život. Po dobré úvaze odvraceli se od tohoto světa, plného trápení, špatnosti a nespravedlivosti. Stahovali záclony, aby sluneční paprsky nerušily jejich pozornosti, věnované té kapitole Apokalypsy, která vyprávěla o nebeském světle, jež bude jednou osvětlovati jejich blaženost po celou věčnost. Namáhali se zavíratí oči před největším dílem radostí tohoto světa, v němž žijí, aby se mohli těšiti na ty, jež na ně čekají v blízké budoucnosti. Přijímali život jako nezbytné zlo a smrt vítali jako počátek dne slávy.

Řekové a Římané si nikdy nelámali hlavy přemýšlením o budoucnosti, nýbrž snažili se, aby si upravili svůj ráj dobře zde na tomto světě. Podařilo se jim učiniti život nad pomyslení příjemný pro ty ze svých bližních, kdož nebyli náhodou otroky. Potom přišel druhý extrém středověku, kdy si člověk budoval ráj za nejvyššími oblaky a obrátil tento svět pro vznešeného i sprostého, boháče i chudáka, inteligenta i nevzdělance v slzavé údolí. Bylo na čase, aby se kyvadlo vychýlilo jiným směrem zpět, jak vám vyložím v další své kapitole.

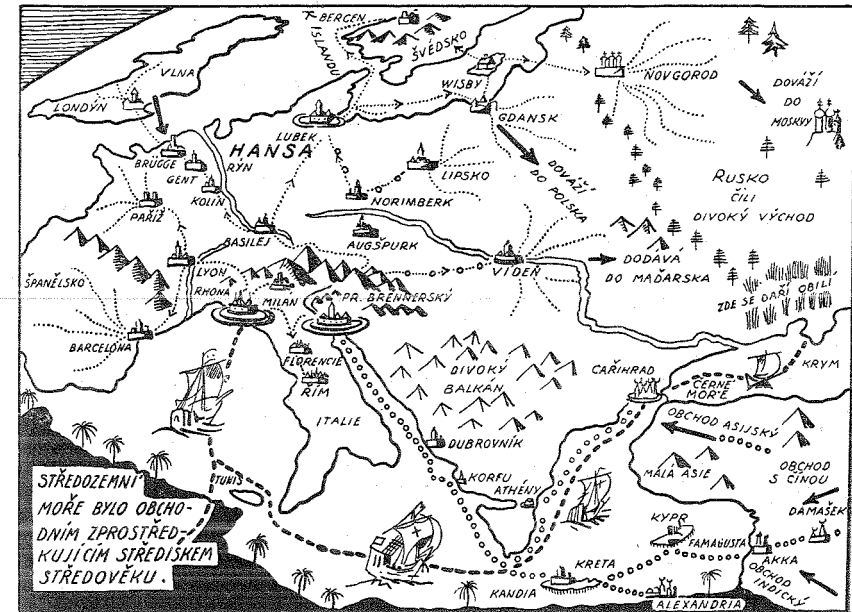
STŘEDOVĚKÝ OBCHOD

KŘÍŽÁCKÉ VÝPRAVY UČINILY ZE STŘEDOZEMNÍHO MOŘE JEŠTĚ JEDNOU ŽIVÉ STŘEDIŠTĚ OBCHODNÍ A MĚSTA POLOOSTROVA ITALIE STALA SE DŮLEŽITÝM ZPROSTŘEDKOVATELEM OBCHODU MEZI ASIÍ A AFRIKOU.

Byly tři vážné důvody, proč měla italská města být první v opětném získání veliké důležitosti v pozdějším středověku. Poloostrov Italský byl velmi záhy obsazen Římem. Bylo tam více silnic, více měst a víc škol nežli kdekoli jinde v Evropě.

Barbaři pálili v Itálii tak divoce jako všude jinde, avšak bylo tu o tolik více zničití, že mohlo více zůstatí. Za druhé, v Itálii žil papež a jakožto hlava velikého ústrojí politického, k němuž náležely země i poddaní a stavby a lesy i řeky a zřízené soudní dvory, dostával bez ustání nesmírně mnoho peněz. Papežským úřadům muselo se platit zlatem a stříbrem jako kupcům a vlastníkům lodí v Benátkách a v Janově. Skot, vejce, koně a všechny ostatní zemědělské produkty severu a západu musely se proměňovati na hotové peníze, nežli mohl být zaplacen dluh ve vzdáleném městě Římě. Tím se stávala Itálie zemí, kde bylo poměrně nadbytek zlata a stříbra. A konečně, za válek křížáckých, stala se italská města místem pro nalodování křížáků a obohatila se z toho měrou téměř neuvěřitelnou.

Když pak byly výpravy křížové skončeny, zůstala přece jen italská města již zprostředkujícími středisky pro to zboží z východu, jemuž si evropské lidstvo zcela přivyklo za dobu, kterou trávilo na blízkém východu.

OBCHOD VE STŘEDOVĚKU.

solí). Obyvatelstvo využilo tohoto monopolu k zvětšení moci svého města. Časem troufali si docela vzdorovati moci papežů. Město bohatlo a počalo stavěti lodi, jež se pouštěly do obchodu s orientem. Za výprav křížových používalo se těchto lodí k dopravě poutníků do Svaté země, a když pocestní nemohli za lístek zaplatiti hotovými, byli povinni pomáhati Benátčanům, zvětšujícím ustavičně osady v moři Egejském, v Malé Asii a v Egyptě.

Ke konci čtrnáctého století vzrostlo obyvatelstvo na dvě stě tisíc a činilo z Benátek největší město středověké. Obyvatelstvo nemělo

nejmenšího vlivu na vládu, jež byla soukromou věcí nepatrného počtu bohatých rodin obchodních. Ty vybíraly senát a dože (čili vévodu), ale skutečnými vládci města byli členové pověstné *rady desíti*, — kteří se drželi za pomoci důkladně zorganizované soustavy tajné policie a vrahů z povolání, bdících přísně nade všemi měšťany a odstraňujících klidně s cesty ty, kdožkoliv by mohli ohrožovat bezpečnost jejich všemocného a bezohledného *výboru obecné bezpečnosti*.

Druhý extrém vládní, demokracii rázu velmi bouřlivého, bylo možno nalézt ve Florencii. Toto město mělo dozor nad hlavní cestou ze severní Evropy do Říma a používalo peněz, jež mu z jeho výhodného položení hospodářského plynuly, k podnikům průmyslovým. Florentinové snažili se napodobovat příklad Athéňanů. Šlechtici, kněží i členové cechů měli všichni účast v poradách o státních záležitostech. To vedlo k velikému pozdvižení občanskému. Obyvatelstvo bylo odjakživa rozděleno na politické strany a tyto strany bojovaly vespolek s krajní roztrpčeností, posílaly své nepřátele do vyhnanství a zabavovaly jejich jmění, jakmile získaly vítězství v radě. Po několika stoletích vlády vykonávané organizovanou luzou stalo se, co státi se muselo. Mocná rodina domohla se vlády nad městem sama a ovládala město i okolní zemi po způsobu starých »tyranů« řeckých. Jmenovali se Medici. Nejstarší Medici bývali lékaři (medicus jest latinský význam pro lékaře, odtud jejich jméno), ale později se z nich stali peněžníci. Jejich banky a zastavárny bylo možno nalézt ve všech významnějších střediskách obchodních. Ještě podnes vidáme, že zastavárny označují se třemi zlatými koulemi, což jest odznak výzbroje mocného domu Medici, kteří se stali vládci Florencie a provdávali dcery za krále francouzské a bývali pochováni v hrobích, důstojných římského Caesara.

Byl tu dále Janov, hlavní soupeř Benátek, jehož kupci se specialisovali na obchod s Tunisem v Africe a s obilními skladišti v Černém moři. Bylo pak přes dvě stě jiných měst, z nich některá veliká a jiná malá, každé však dokonalá jednotka obchodní, a ta všechna bojovala se svými sousedy a soupeři za neutuchající nenávisti se strany sousedů, připravujících se navzájem o výdělky.

Jakmile se jednou dostaly orientální a africké produkty do

těchto zprostředkujících středisk, musely se připravovat na cestu na západ a na sever.

Janov dopravoval zboží po vodě do Marseille, odkudž bylo opět po lodích dováženo do měst při Rhoně, která byla opět tržiskem severní a západní Francie.

Benátky používaly do severní Evropy cesty po souši. Tato starobylá cesta vedla přes průsmyk Brennerský, starou bránou pro barbary, činicí nájezdy do Itálie. Přes Innsbruck dováželo se zboží do Basileje. Odtud dopravovalo se dolů po Rýně k moři Severnímu

Veliký Novgorod.

a do Anglie, anebo se dováželo do Augšpurka, kde rodina Fuggerů, (kteří byli i bankéři i průmyslníky a velice se zmohli »ostrouháváním« mincí, jimiž platili svým dělníkům), obstarávala další rozvážení do Norimberka, Lipska a měst baltických i do Wisby (na ostrově Gotlandu), jež obstarávalo potřeby severního moře Baltického a obchodovalo přímo s republikou Novgorodskou, zničenou od Ivana Hrozného v polovici šestnáctého století.

Malá města na pobřeží severozápadní Evropy měla svou vlastní zajímavou historii. Středověký svět jedl velmi mnoho ryb. Bývalo mnoho postních dní a tehdy nebylo lidu dovoleno jísti maso. Pro ty, kteří bydleli daleko od pobřeží a od řek, znamenalo to stravu va-

ječnou anebo čistě nic. Ale hned na počátku třináctého století holandský rybář objevil způsob, jak nakládati slanečky, takže mohli býti dopravováni na vzdálená místa. Lovy slanečků v Severním moři nabyly proto veliké důležitosti. Ale někdy ve třináctém století tato užitečná malá rybka (z neznámých důvodů) hnula se z moře Severního do moře Baltického a města tohoto vnitrozemního moře počala dělati peníze. Celý svět plavil se nyní do moře Baltického na lov slanečků, a jelikož se mohla tato ryba chytati jenom po několik měsíců každého roku (ostatek času ztráví v hluboké vodě, plodíc veliké rody malých slanečků), lodí byly by bývaly zahálely po celý ostatní čas, kdyby nebyly našly jiného zaměstnání. Použilo se jich tedy k dopravě pšenice se severního a středního Ruska do jižní a západní Evropy. Na zpáteční cestě přivázely koření, hedvábí, koberce a orientálské malé pokrývky z Benátek a Janova do Brugge, Hamburka a do Brém.

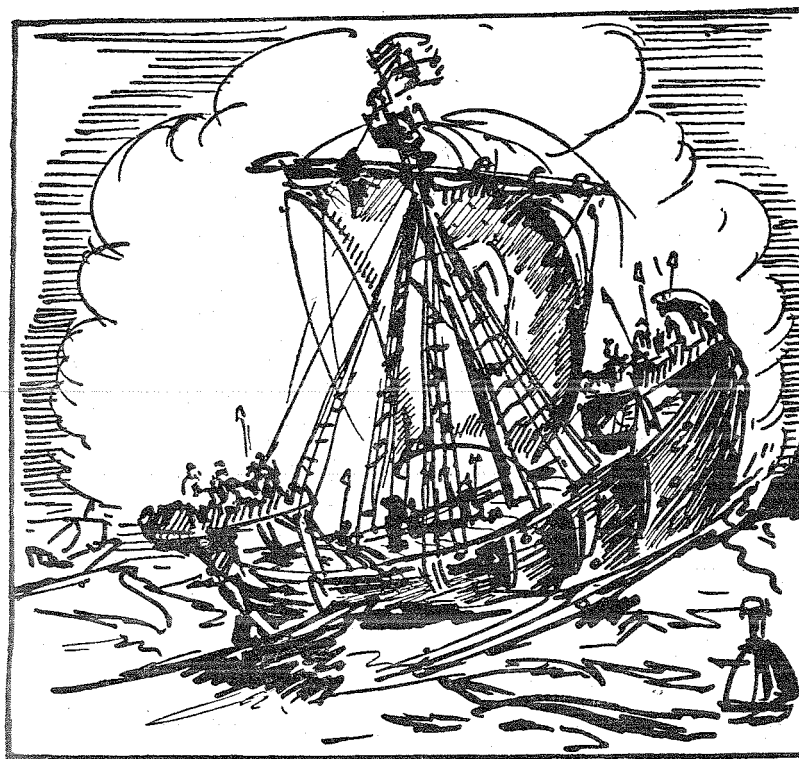
Z takovýchto jednoduchých počátků vyvinul se důležitý systém mezinárodního obchodu, jenž sahal od průmyslových měst Brugge a Gentu (kde všemocné cechy sváděly pravidelné bitvy s králi francouzskými a anglickými a zřídily tyranii dělnictva, jež nadobro zničila jak zaměstnavatele tak dělnictvo) do republiky Novgorodu v severním Rusku, jež bývalo mocným městem, až car Ivan, nedůvěřující všem kupcům, dobyl města a pobil šedesát tisíc lidí v době kratší jednoho měsíce a z těch, kteří zůstali na živu, nadělal žebráků.

Aby se mohli sami brániti proti námořním lupičům a přemrštěným clům i obtěžujícímu zákonodárství, obchodníci severu založili si ochranný spolek, jenž se jmenoval »hansa«. Hansa, mající hlavní sídlo v Lubeku, byla dobrovolným společenstvím více nežli sta měst. Společnost vydržovala své vlastní loďstvo, jež projíždělo na ochranu po mořích, bojovalo a vítězilo nad králi anglickými a dánskými, když se odvážili vměšovati do práv a výsad obchodníků hansovních.

Přál bych si mítí více místa, abych vám vypravoval některou z podivuhodných událostí tohoto zvláštního obchodu, jenž se provozoval přes vysoké hory a přes hluboká moře za takových nebezpečností, že se každá cesta stávala slavným dobrodružstvím. Ale zabralo by to mnoho svazků a zde toho nemohu učiniti. Ostatně

doufám, že jsem vám pověděl dosti o středověku, abych povzbudil vaši zvědavost po dalším čtení ve výborných knihách jiných.

Středověk, jak jsem se vám snažil ukázati, byl obdobím velmi pomalého pokroku. Lidé, kteří měli moc, věřili, že »pokrok« jest nežádoucí vynález *zlého ducha* a že by se od něho mělo zrazovati;

Koráb „hansy“.

ježto pak měli velikou moc, bylo jim snadno vnutiti svou vůli pokorným poddaným a neuvědomělým rytířům. Tu a tam některý odvážný duch troufal si časem vydati se do zakázaného kraje vědy, avšak dařilo se mu nevalně a mohl se pokládat za šťastného, když vyvázl životem a vyhnul se odsouzení do žaláře na dvacet let.

Ve dvanáctém a třináctém století rozlila se záplava mezinárodního obchodu přes západní Evropu, jako se rozléval Nil po údolí

starověkého Egypta. Zanechávala po sobě úrodný nános k zbohatnutí. Zbohatnutí znamenalo hodiny klidu a tyto hodiny klidu přiměly muže i ženy, aby kupovali rukopisy a obírali se literaturou, uměním a hudbou.

Tehdy byl zase jednou svět naplněn onou božskou chtivostí, jež povznesla člověka z řad druhých ssavců, kteří byli jeho vzdálenými příbuznými, avšak zůstali tupí; města pak, o jejichž vzrůstu a rozvoji jsem vám vypravoval v poslední své kapitole, poskytovala bezpečného útočiště odvážným průkopníkům, kteří si troufali opustit velmi úzký okruh ustáleného řádu světského.

Dali se do díla. Otevřeli okna svých klášterních a studijních komůrek. Záplava slunečního světla vnikla do zaprášených místností a ukázala jim pavučinu, jež se tam nashromáždila za dlouhého období polotmy.

Jali se uklízetí po domě. Hned po té vyčistili své zahrady.

Potom se vypravili ven do otevřených polí, mimo rozpadávající se hradby městské a řekli si: »Jest ten svět dobrý. Jsme rádi, že v něm žijeme.«

V tomto okamžiku dospěl středověk ke konci a nastával svět nový. —

RENAISSANCE

LIDSTVO TROUFALO SI JEŠTĚ JEDNOU BÝTI ŠTASTNÉ PRAVĚ PROTO, ŽE BYLO NA ŽIVU. SNAŽILO SE ZACHRÁNITI ZBYTKY STARŠÍ A UTĚŠENĚJŠÍ VZDĚLANOSTI ŘÍMSKÉ A ŘECKÉ A BYLO NA SVŮJ ČIN TAK HRDO, ŽE MLUVILO O RENAISSANCI ČILI OBROZENÍ VZDĚLANOSTI.

Renaissance nebyla hnutí politické nebo náboženské. Byl to stav duševní.

Lidé renaissance byli i nadále poslušnými syny matky církve. Byli poddáni králům a císařům a nereptali na to.

Ale změnil se jejich názor na život. Počali nosit jiné šaty — mluvit jiným jazykem — žít jiným životem v jiných domech.

Nesoustřeďovali již všeho svého myšlení a usilování na blahoslavený život, čekající na ně v nebesích. Pokoušeli se vytvořit si svůj ráj na této zemi, a máme-li říci pravdu, podařilo se jim to měrou znamenitou.

Varoval jsem vás hodně často před nebezpečenstvím, spočívajícím v historických datech. Lidé si je vykládají příliš doslovně. Středověk si představují jakožto období tmy a nevědomosti. Najednou to v hodinách hrkne, a už jest tu *renaissance* a města i paláce jsou zatopeny oslňujícím slunečním světlem horoucí duševní zvědavosti.

A přece ve skutečnosti jest naprosto nemožno, táhnouti tak ostré linie. Třinácté století náleželo jistojistě k středověku. Shodují se v tom všichni dějepisci. A byl to čas tmy a naprosté stagnace? Zcela jistě nikoliv. Lidstvo bylo horečně čilé. Zakládaly se veliké

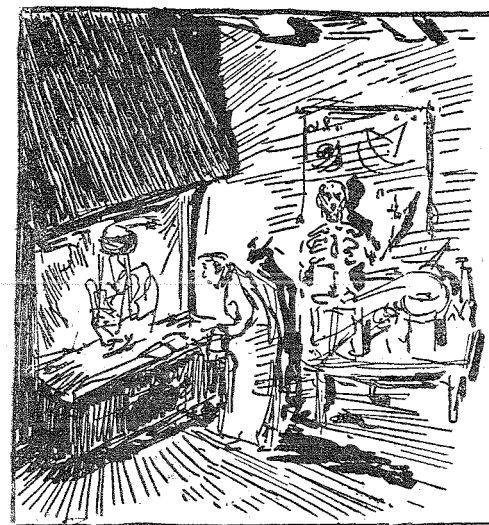
státy. Rozvíjela se rozsáhlá střediska obchodní. Vysoko nad vížkami zdobené bání hradní a zahrocenou střechou radniční pial se do výše štíhlý vrchol gotické katedrály. Na všech stranách byl svět v pohybu. Urození a mocní pánové radnice, kteří si právě uvědomili svou sílu (pro bohatství nedávno nabyté), bojovali se svými feudálními pány o více vlivu. Příslušníci cechů, uvědomivše si právě důležitý fakt, že «čísla padají na váhu», zápasili se vznešenými a mocnými pány radnice. Králové a jejich zlomyslní rádcové přicházeli loviti v těchto kalných vodách a polapili mnohého skvělého okouna zisku, jež si hned ustrojili a pojídali před nosem překvapených a rozmrzelých konšelů a cechovních bratří.

Pro oživení scenerie za dlouhých hodin večerních, když špatně osvětlené ulice nelákaly k dalšímu rozhovoru politickému a hospodářskému, troubadouři a potulní pěvcové milostných písní vypravovali své příběhy a pěli romantické písně, písně o dobrodružství, hrdinství a loyaltě všem něžným ženám. A mládež zatím, netrpělivá pro pozvolný pokrok, hrnula se na university, a o tom by se dalo velmi mnoho vypravovati.

Středověk byl »založen internacionálně«. Zní to nejasně, ale počkejte, až vám to vyložím. My moderní lidé jsme »založeni nacionálně«. Jsme Američané, Angličané, Francouzové nebo Italové a mluvíme anglicky nebo francouzsky nebo italsky a chodíme na anglické, francouzské a italské university, ledaže se chceme výhradně věnovati některému zvláštnímu odvětví nauk, jež se tu nebo onde pěstuje, a pak se učíme jinému jazyku a odcházíme do Mnichova nebo do Madridu nebo do Moskvy. Ale lidé třináctého a čtrnáctého století mluvili o sobě zřídka jako o Angličanech, Francouzech nebo Italech. Říkali: »Jsem měšťan ze Sheffieldu, Bordeaux nebo z Janova.« Protože náleželi všichni k jedné a téže církvi, pocítovali se spojování jakýmsi svazkem bratrství. Ježto pak všichni vzdělaní lidé dovedli mluvit latinsky, ovládali mezinárodní jazyk, jež odstraňoval hloupé přehrady jazykové, které vyrostly v moderní Evropě a které přivádějí malé národy do tak ohromné nevýhody. Vezměte si jako ukázkou právě případ Erasma, velikého hlasatele snášenlivosti a smíchu, jež psal své knihy v šestnáctém století. Pocházel rodem z nepatrné osady holandské. Psal po latinsky a čtenářstvem byl mu celý svět. Kdyby byl živ dnes, psal by holandsky. Pak by ho dovedlo čísti pouze pět nebo šest milionů lidí.

Aby se mu rozumělo v ostatní Evropě a v Americe, byli by vydavatelé nuceni překládati jeho knihy do dvacíti různých jazyků. Stálo by to spoustu peněz a jest zcela dobře možno, že by na sebe vydavatelé nebrali takové starosti ani nejistoty peněžního úspěchu.

Před šesti sty lety by se to nemohlo státi. Převážná část lidstva byla ještě neuvědomělá a nedovedla vůbec ani čísti, ani psát. Ale ti, kdož se naučili nesnadnému umění vládnouti husím brkem, byli příslušníky svobodné mezinárodní obce písemnictví, prostírající se

Středověká laboratoř.

po celé pevnině evropské a neznající žádných překážek a nedbající žádného omezení jazyka nebo národnosti. Pevnostmi této republiky byly university. Na rozdíl od dnešních opevnění nedržely se hranic. Vyskytovaly se všude tam, kde se právě sešli dohromady učitel a několik posluchačů. V tom se středověk a renaissance opět lišily od našich nynějších dob. Staví-li se dnes nová universita, bývá tu (téměř bez výjimky) takovýto postup: Některý bohatý člověk chce učiniti něco pro obec, v níž žije; nebo některá odlišná sekta náboženská chce si vystavěti školu, aby měla své věrné dítky pod náležitým dozorem; nebo stát potřebuje lékařů, právníků a profe-

sorů. Universita začíná velikou částkou peněz, jež se uloží do banky. Těchto peněz se pak použije k postavení budov, pracoven a ložnic. Konečně seženou se odborní profesori, začnou se konati přijímací zkoušky a universita jest v chodu.

Ale ve středověku dělalo se to zcela jinak. Někjaký moudrý muž si řekl: »Odkryl jsem důležitou pravdu. Musím své poznání sdělit s ostatními.« I počal hlásati svou moudrost, kdekoliv a kdykoliv se mu podařilo sehnati několik lidí, aby ho poslouchali, jako moderní vyvolavač mýdlových krabiček. Byl-li to poutavý řečník, scházel se kolem něho a zůstával státi zástup lidu. Pakliže byl nudný, pokrčili nad ním rameny a šli dále svou cestou. Poznenáhlu začali někteří jinoši přicházeti pravidelně, aby naslouchali moudrým slovům tohoto znamenitého učitele. Přinášeli si s sebou sešity a malé lahvičky s inkoustem a husí brk a zapisovali si, co se jim zdálo důležité. Jednoho dne přšelo. Učitel a žáci uchýlili se do prázdného skladiště nebo do světnice »profesorovy«. Učený muž usadil se do své lenošky a hoši se rozsedli po podlaze. To býval počátek university (»universitas«, společný sbor profesorů a posluchačů) za středověku, kdy »učitel« znamenal všechno a budova, v níž učil, padala velmi málo na váhu.

Dovolte mi, abych vám na ukázkou toho vypravoval o něčem, co se událo v devátém století. V městě Salerno blízko Neapole bylo mnoho znamenitých lékařů. Lákali k sobě lidi, dychtící oddati se povolání lékařskému, a po plných skoro tisíc let (až do roku 1817) byla to universita salernská, jež pěstovala vědu Hippokratovu, slavného učitele řeckého, jenž provozoval své umění v starověké Heladě v pátém století před narozením Kristovým.

Byl tu dále Abelard, mladý kněz z Bretagne, jenž záhy ve století dvanáctém začal konati přednášky o theologii a logice v Paříži. Tisíce dychtivých jinochů hrnulo se poslouchati ho do tohoto města francouzského. Jiní kněží, kteří s ním nesouhlasili, vystoupili a vykládali své názory. Paříž byla záhy přeplněna hlučícím davem Angličanů a Němců a Italů a studentů ze Švédska a Uher, a kolem starobylé katedrály, jež stávala na malém ostrůvku na Seině, vyrostla proslavená universita pařížská.

V Boloni v Itálii napsal mnich, řečený Gratian, učebnici pro ty, kdož si za obor vybrali studovati církevní právo. Mladí kněží a mnoho světských lidí přicházelo potom z celé Evropy poslouchati,

jak Gratian vykládá své myšlenky. Aby se chránili proti domácím pánům a hostinským a bytným v městě, utvořili sbor (universitu) a ejhle! to jest počátek boloňské university.

Jednou pak vznikl na pařížské universitě nějaký spor. Nevíme, co bylo jeho příčinou, ale značný počet nespokojených profesorů přešel i se žáky přes průliv, našel pohostinné přijetí v malé osadě na Temži, řečené Oxford, a tímto způsobem došlo k založení slavné university oxfordské. Docela tímž způsobem vznikla roku 1222 roztržka na universitě boloňské. Nespokojení mistři (jsouce opět pro-

Renaissance.

vázení svými žáky) odešli do Padue a jejich pyšné město honosilo se od té doby svou vlastní universitou. A tak to chodilo od Valladoidou ve Španělsku do Krakova ve vzdáleném Polsku a od Poitiers ve Francii do Rostok v Německu.

Jest zcela správné, že by mnoho z nauk hlásaných těmito prvními profesory znělo nesmyslně našim uším, zvyklým poslouchati o logaritmech a poučkách geometrických. Hlavní však věci, již chci tím vysvětliti, jest, že — středověk a obzvláště třinácté století nebylo dobou, kdy by byl svět stál docela nehybně. Mezi mladou generací byl život, bylo nadšení a bylo tu i, jakkoliv trochu ostýchavé, badání a zkoumání. A z tohoto vření vyrůstala renaissance.

Ale právě před tím, nežli spadla opona po posledním výjevu středověkého světa, přešla po jevišti vynikající postava, o níž byste měli vědět více nežli pouhé její jméno. Tento muž se jmenoval Dante. Byl synem florentského advokáta, jenž byl příslušníkem rodiny Alighieri; spatřil světlo světa roku 1265. Vyrůstal v městě svých předků v době, kdy Giotto maloval výjevy ze života sv. Františka z Assisi na stěnách kostela svatého Kříže, ale často, když se ubíral do školy, jeho postrašené oči vidaly tratoliště krve, vyprávějící o děsných a nekonečných bojích, zuřících bez konce mezi Welfy a Ghibelliny, stoupenci papeže a přívrženci císařů.

Když vyrostl, stal se Welfem, protože jím býval otec jeho před ním, právě tak jako by se stal anglický chlapec liberálem nebo konservativcem z toho jednoduchého důvodu, že jeho otec byl právě liberál anebo konservativce. Ale po několika letech Dante pozoroval, že jest Itálie, nebude-li sjednocena pod jedinou hlavou, v nebezpečství, že zahyne jakožto oběť nepořádku a žárlivosti tisíce malých měst. I stal se proto Ghibellinem.

O pomoc zíral za Alpy. Doufal, že přijde mocný císař a zjedná opět jednotu a pořádek. Běda! doufal marně. Ghibellinové byli roku 1302 vyhnáni z Florencie. Od toho času až do dne smrti uprostřed ponurých zřícenin Ravenny, roku 1321, Dante bloudil bez domova, pojídaje chleba z milosti při stole bohatých příznivců, jejichž jména byla by zapadla do nehlubší propasti zapomnění, nebýtí prostého fakta, že byli vlídní v bídě k básníkovi. Za dlouhá léta vyhnanství Dante cítil se puzen, aby ospravedlnil sebe i své počínání, dokud býval politickým vůdcem ve svém rodném městě, kdy trávil dni života, procházející se po březích Arna, aby jen zahlédl milovanou Beatrici Portinari, která zemřela kolik let před pohromou Ghibellinů jako žena jiného muže.

Tužby jeho dráhy životní se nesplnily. Sloužil věrně rodnému svému městu a byl obžalován před nespravedlivým dvorem soudním ze zpronevěry obecního jmění a odsouzen k upálení za živa, jakmile se vrátí do obvodu města Florencie. Aby se ospravedlnil před vlastním svědomím i před současníky, utvořil si Dante *svět pomyslný* a s velkou podrobností vylíčil okolnosti, jež vedly k jeho porážce, a vykreslil beznadějný stav chamtivosti a zisťnosti i nenávisť, jež učinily z jeho luzné a milované Itálie bojiště nemilosrdných námezdníků, zlotřilých a sobeckých tyranů.

Vypravuje nám, jak na Zelený čtvrtek před velikonoce roku 1300 zabloudil v hustém lese a jak našel stezku zahrazenou leopardem, lvem a vlkem. Pokládal se již za ztracen, když se tu mezi stromy ukázala bílá postava. Byl to římský básník a filosof Vergilius, poslaný k němu s poselstvím milosti od Blahoslavené Panny

Dante.

a Beatrice, jež s vysokého nebe bděly nad osudem svého oddaného milovníka. Vergil provází potom Dante *očistcem* a *peklem*. Hlouběji a hlouběji vede je jejich cesta, až dojdou nehlubší propasti, kde stojí sám Lucifer, zamrzlý ve věčném ledu a obklopený nejhroznějšími hříšníky, zrádci a lháři a těmi, kteří si pomohli k slavnému jménu a k úspěchu lží a podvodem. Dříve však, nežli tito

dva poutníci dospěli k tomuto místu hrůzy, Dante setkává se se všemi těmi, kteří tím nebo oním způsobem měli vynikající účast v dějinách jeho milovaného města. Císařové a papežové, uhlazení rytíři a ufnukaní lichváři, ti všichni jsou tam, odsouzení k věčnému trestu anebo očekávající den vysvobození, kdy opustí očistec a dostanou se do nebe.

Je to zajímavé líčení. Snůška všeho toho, co lid třináctého století činil a cítil, čeho se bál a zač se modlil. A vším tím ubírá se postava opuštěného psance florentinského, pronásledovaná bez konce přízrakem vlastního zoufalství.

A hle! Sotvaže se uzavřely brány smrti za smutným básníkem středověku, vychází na svět z brány života dítě, mající být prvním z mužů renaissance. Byl to Francesco Petrarca, syn veřejného notáře městečka Arezzo.

Otec Františkův náležel k téže politické straně jako Dante. I on byl vypuzen do vyhnanství a tím se stalo, že se Petrarca narodil daleko od Florencie. Ve věku patnácti let byl poslán do Montpellier ve Francii, aby se stal právníkem jako jeho otec. Ale chlapec nechtěl být advokátem. Práva nenáviděl. Chtěl být učencem a básníkem — a protože *chtěl* být učencem a básníkem nade všechno ostatní, stal se jím, jako se stává u lidí silné vůle. Konal dlouhé cesty, opisuje rukopisy ve Flandřích a v klášteřích na Rýně i v Paříži a v Lutychu a konečně v Římě. Potom se usadil v odlehleém údolí divokých hor ve Vacluse a tam studoval a spisoval a stal se brzy svými básněmi a svou učeností tak slavný, že ho zvala jak univerzita pařížská tak král neapolský, aby přišel a učil jejich studenty i poddané. Na cestě za novou službou bylo mu jít přes Řím. Lidé doslechli se o jeho slávě jakožto vydavatele napolo zapomenutých římských spisovatelů. Usnesli se vyznamenat ho a Petrarca byl na starobylém náměstí císařského města korunován vavřínovým věncem básnickým.

Od tohoto okamžiku byl jeho život nadále jedinou drahou ctí a uznání. Psal o věcech, jež lidé toužili nejvíce slyšet. Byli unaveni rozhovory theologickými. Ubohý Dante mohl putovat peklem, jak se mu líbilo. Ale Petrarca psal o lásce, o přírodě a o slunci a nikdy se nezmiňoval o těch teskných věcech, jež se zdály nevyčerpatelným zdrojem minulé generace. A kdykoliv Petrarca přicházel do města, vybíhali mu všickni lidé v ústrety, i byl vítán jako

vítězný bohatýr. Jestliže pak náhodou přiváděl s sebou mladého přítele Boccaccia, spisovatele povídek, tím lépe. Byli oba muži své doby, plní zvědavostí, ochotní všechno znovu čísti, hrabajíce se v zapomenutých a zplesnivělých knihovnách, jen aby našli nějaký nový rukopis Vergílie, Ovidia nebo Lucretia nebo některého jiného ze starých básníků latinských. Byli dobří křesťané. Ovšemže byli! Byl jím každý. Ale k tomu nebylo vůbec potřebí chodit kolem s protáhlou tváří a nosit špinavý kabát jen právě proto, že dnes nebo zítra měli zemřít. Život byl dobrý. Lidé pokládali se za šťastny. Přáli byste si důkazu toho? Dobrá! Vezměte lopatu a přehazujte zemi. Co jste našli? Krásné staré sochy. Krásné staré vázy. Zříceniny starobylých staveb. Všechny tyto věci byly vyrobeny lidmi nejslavnějšího císařství, jaké kdy bylo na světě. Vládli nad celým světem po tisíc let. Byli silní a bohatí a krásní (podívejte se jenom na poprsí císaře Augusta)! Nebyli ovšem křesťany a nebyli by se nikdy mohli dostat do nebe. V nejlepším případě trávili dni života v očistci, kde je Dante právě navštívil.

Ale kdo se o to staral? Ztráviti život v takovém světě, jako byl život starodávného Říma, bylo dosti nebem pro každého lidského tvora. A ostatně žijeme jenom jednou. Buďme šťastni a veselí z pouhé radosti ze života.

Takový byl, zkrátka, duch, jenž počal naplňovat úzké a krivolaké ulice mnohých městeček italských.

Víte, co míníme slovy »manie cyklistická« nebo »manie automobilová«. Někdo vynalezne bicykl. Lidé, kteří se po statisíce let dostávali pomaloučku a namáhavě s místa na místo, jezdí »šíleně«, nedbajíce nebezpečnosti pádu, rychle a snadno přes hory a dolů. Potom nějaký důmyslný mechanik sestrojí první automobil. Není už potřebí jenom šlapat a šlapat a šlapat. Jen si sednete a necháte malé kapky benzínu pracovat za sebe. Tu každý touží po automobilech. Kde kdo mluví o rollsroycech, o fordkách, karburátorech, kilometroměrech a o benzínu. Badatelé pronikají do nitra neznámých končin, aby našli nové zdroje nafty. Na Sumatře a v Kongu vznikají lesy, aby nás zaopatřovaly kaučukem. Kaučuk a nafta stávají se tak cenné, že lidstvo svádí války, aby je dostalo do vlastnictví. Celý svět jest zachvácen »automobilovou horečkou« a malé děti dovedou dříve vyslovovat »auto«, nežli se naučí žvatlat »táta« a »máma«.

Ve čtrnáctém století obyvatelstvo Itálie žilo v horečce po nově odkrytých krásách zasypaného světa římského. Jejich nadšení přešlo brzy na všechny lidi západní Evropy. Sháňka po neznámém rukopisu stala se výmluvou pro nečinnost v životě veřejném. Muž píšící mluvnici stal se tak známý u lidu jako chlapík, který za dnešních časů vynalezne nový zapalovač. Humanista, učenec, který zasvětil svůj čas i energií studiu lidstva nebo člověka »homo« (místo aby mařil čas neplodným badáním theologickým), takovýto muž docházel větší cti a hlubší vážnosti, nežli se kdy dostalo hrdinovi, jenž dobyl právě všech ostrovů Kanibalských.

Uprostřed tohoto rozmachu duševního přihodila se událost, která byla velice na prospěch studiu starověkých filosofů a spisovatelů. Turci obnovovali útoky proti Evropě. Cařihrad, hlavní město posledního zbytku prvotní říše římské, byl ve veliké tísní. Roku 1393 vypravil císař Manuel Palaiolog Emanuela Chrysolora do západní Evropy, aby vyložil zoufalé postavení starého Byzantia a žádal pomoci. Tato pomoc nikdy nepřišla. Římsko-katolický svět byl by příliš rád viděl svět řecko-katolický dojíti trestu, čekajícího na tak zatvrzelé kacíře. Avšak ať byla západní Evropa sebe lhostejnější k osudu Byzantinců, zajímala se neobyčejně o staré Řeky, jejichž osadníci založili město na Bosporu 500 let po pádu Troje. Chtěli se naučiti řecky, aby mohli čísti Aristotela, Homéra a Platona. Přáli si velmi snažně naučiti se tomu, ale neměli žádných knih, žádných mluvnic a žádných učitelů. Úřady florentské dozvěděly se o návštěvě Chrysolorově. Obyvatelé jejich města byli »posedlí po učení řečtině«. Byl by snad ochoten přijíti a učiti je? Byl, a hle! jest to první profesor řečtiny, učící znáti alfa, béta, gamma sta a sta horlivých jinochů, žebrajících po cestě do města Arna, žijících ve stájích a v špinavém podkroví, jen aby se mohli naučiti skloňovati sloveso *παιδεύω παιδεύεις παιδεύει* a vstoupiti tak ve společenství se Sofokleem a Homérem

Zatím na universitách staří scholastikové, učící své starodávné theologii a vykládající skrytá tajemství Starého zákona a probírající divnou vědu řecko-arabsko-španělsko-latinského vydání Aristotela, dívali se na to se zděšením a hrůzou. Mladí mužové opouštěli přednáškové síně zařízených universit a odcházeli poslouchati nějakého divokého »humanistu« s jeho novotářskými představami »obrozené vzdělanosti«.

Došli si na úřady. Stěžovali si. Ale není možno přinutiti koně proti jeho vůli, aby pil, a není možno přimětí neochotné uši, aby poslouchaly něco, co jich doopravdy nezajímá. Scholastikové pozbývali rychle půdy. Tu a tam získali krátké vítězství. Spojovali své síly s těmi fanatiky, kterým bylo trnem v oku viděti, jak se jiní lidé těší štěstí, jež bylo jejím duším cizí. Ve Florencii, středíšti *velikého znovuzrození*, sveden byl strašný zápas mezi starým a novým řádem. Dominikánský mnich, kyselý v tváři a trpký svou nenávistí ke kráse, byl vůdcem středověkého zadního voje. Svedl prudkou bitvu. Den ze dne hřimal varováním před svatým hněvem božím v rozlehlých prostorách kostela Santa Maria del Fiore. »Kajte se,« volal, »kajte se za svou bohaprázdnotu, za svou radost z věcí, jež nejsou svaté!« Počal slyšeti hlasy a viděti plamenné meče, prorážející nebesa. Kázal malým dětem, aby neupadly do bludů těch cest, jež vedou otce jejich k zahynutí. Organisoval družiny chlapeckých hlídek, zasvěcené službě velikého Boha, za jehož proroka se prohlašoval. V náhlém záchvatu šílenství vyděšený lid sliboval, že bude činiti pokání za zlořečenou lásku ke kráse a radosti. Přinášel své knihy, sochy a obrazy na tržiště a slavil divoký »karneval marnosti« se svatými zpěvy a nanejvýš nesvatým tancem, zatím co Savonarola přikládal pochodeň pod nahromaděné poklady.

Ale když popel vychladl, počali si lidé uvědomovati, co ztratili. Tento hrozný fanatik přiměl je zničit, co si nade všecko zamilovali. Obrátili se proti němu, Savonarola byl uvržen do žaláře. Byl mučen. Odepřel litovati čehokoliv, co učinil. Byl muž poctivý. Snažil se žíti svatým životem. Byl ochoten zničit ty, kdož se s rozvahou vzpírali sdíletí jeho stanoviště. Bylo jeho povinností, aby z kořene vytrhal zlo, kdekoli je nalezne. Láska k pohanským knihám a k pohanské kráse byla v očích tohoto věrného syna církve zlem. Ale stál tu osamocen. Bojoval za čas, který byl mrtev a navždy pryč. Papež v Římě nehnul ani prstem na jeho záchranu. Naopak pochválil věrné Florentany, když vyveklí Savonarolu na popraviště, když jej oběsili a upálili jeho tělo za jásavého vyťí a hulákání luzy.

Byl to konec smutný, ale zcela nevyhnutelný. Savonarola byl by býval slavným mužem ve století jedenáctém. V patnáctém století byl pouze obhájcem ztracené věci. Středověk dospěl jednou provždy ke konci, když se stal humanistou papež a když se z Vatikánu stalo nejznamenitější museum římských a řeckých starožitností.

VĚK PROJEVU

LIDÉ POČALI POCÍŤOVATI POTŘEBU PROJEVITI NOVĚ OBJEVENOU RADOST ZE ŽIVOTA. PROJEVOVALI SVÉ ŠTĚSTÍ V BÁSNICTVÍ, SOCHAŘSTVÍ, STAVITELSTVÍ, MALÍŘSTVÍ A V KNIHÁCH, KTERÉ TISKLI.

Roku 1471 zemřel nábožný stařec, který ztrávil dva a sedmdesát ze svých jeden a devadesát let za pohostinnými zdmi kláštera hory svaté Anežky blízko dobrého města Zwolle, starého hansovního města na řece Yselle. Byl znám jakožto *bratr Tomáš*, a protože se narodil v osadě Kempen, byl nazván Tomášem Kempenským. Ve věku dvacítilet byl poslán do Deventeru, kde Gerhart Groot, vynikající mistr university pařížské, kolínské a pražské a proslulý jakožto kočovný kazatel, založil Společnost bratří obecného života. Dobří bratři byli pokorní laikové, kteří se vynasnažovali žítí prostým životem prvotních apoštolů Kristových, pracující ve svém řádném povolání jakožto tesaři, natěrači a zedníci. Vydřžovali výbornou školu, aby se tam chlapci chudých rodičů, kteří toho zasluhovali, učili moudrosti *církevních otců*. V této škole naučil se malý Tomáš časovatí latinská slovesa a opisovatí rukopisy. Potom vykonal slavné sliby, vzal na záda uzlíček knih, odebral se do Zwolle a s povzdechem ulehčení zavřel dveře za bouřlivým světem, jenž ho nikdy nelákal.

Tomáš žil za věku nepokoje, moru a náhlé smrti. Ve střední Evropě, v Čechách, oddaní žáci Jana Husa, přítele a následovníka anglického reformátora Jana Wiclifa, trestali strašnou válkou smrt milovaného vůdce, který byl upálen na hranici z nařízení téhož kon-

cilu kostnického, jenž mu zaručil svobodný průvod, jestliže přijde do Švýcar a vyloží své učení papeži, císaři, dvacíti kardinálům, třiatřiceti arcibiskupům a biskupům, sto padesáti opatům a více než sto knížatům a vévodům, kteří se shromáždili k vůli reformě církve.

Na západě byla Francie po sto let v boji, aby vypudila Angli-

Jan Hus.

čany ze svého území, a právě v té době byla zachráněna před úplnou porážkou šťastným vystoupením Jeanne d'Arc. A tento zápas nedospěl ke konci dříve, nežli si Francie a Burgundsko padly kolem krku, zavazující se k boji na život a na smrt pro nadvládu nad západní Evropou.

Na jihu svolával papež v Římě kletbu nebes na druhého papeže, který sídlil v Avignoně v jižní Francii a splácel mu týmž způsobem. Na dalekém východě ničili Turci poslední zbytky říše římské a Ru-

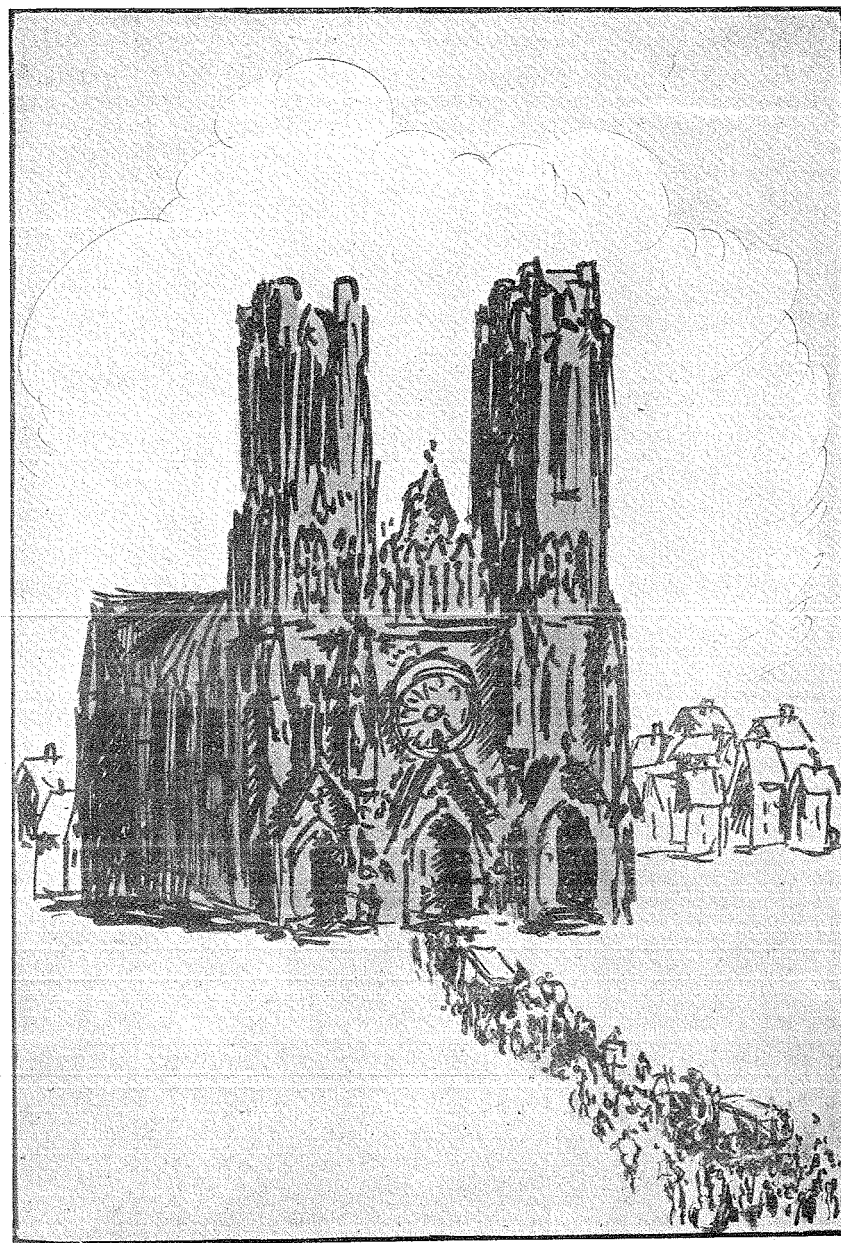
sové podnikli poslední výpravu křížovou, aby zlomili moc svých tatarských pánů.

Ale o tom všem bratr Tomáš ve své tiché cele nikdy ani nezaslechl. Měl své rukopisy a své myšlenky a to mu úplně stačovalo. Svou lásku k Bohu vylil v malé knížečce. Nazval ji »Následování Krista«. Byla od té doby přeložena do více jazyků nežli kterákoliv jiná kniha mimo bibli. Čítalo ji tolikéž lidí, kolik studovalo Písmo svaté. Působila na život nesčetných milionů. A bylo to dílo muže, jehož nejvyšší ideál životní byl vyjádřen v prostém přání, aby »mohl klidně strávit dny svého života, sedě v koutěku s malou knížkou«.

Dobrý bratr Tomáš představoval nejčistší ideály středověku. Obklopen na všech stranách silou vítězné renaissance, s humanisty hlásajícími nadšení příští moderních časů, středověk sbíral síly k poslednímu výpadu. Kláštery byly zreformovány. Mnichové vzdali se způsobů plynoucích z bohatství a neřesti. Prostí, přímí a čestní mužové snažili se příkladem svého bezúhonného a zbožného života přivést lidstvo nazpět na dráhu spravedlnosti a pokorné odevzdanosti do vůle Boží. Ale všechno nadarmo. Nový svět řtil se přes tyto dobré lidi. Dni klidného rozjímání byly ty tam. Nastala veliká éra »projevu«.

Na tomto místě musím se přiznat, že jest mi líto, že musím užívat tak mnoha »silných slov«. Přál bych si, abych mohl psát tyto dějiny slovy jednoslabičnými. Není to však možná. Nemůžete napsat učebnici geometrie bez poukazu k přeponě a k trojúhelníkům a k pravoúhlému rovnoběžnostěnu. Musíte se jednoduše naučit rozumět, co tato slova znamenají nebo činí bez matematiky. V dějepise (a v celém životě) budete opět a opět nuceni učit se znáti význam mnohých slov cizích původu latinského a řeckého. Proč tedy nečiníte tak nyní?

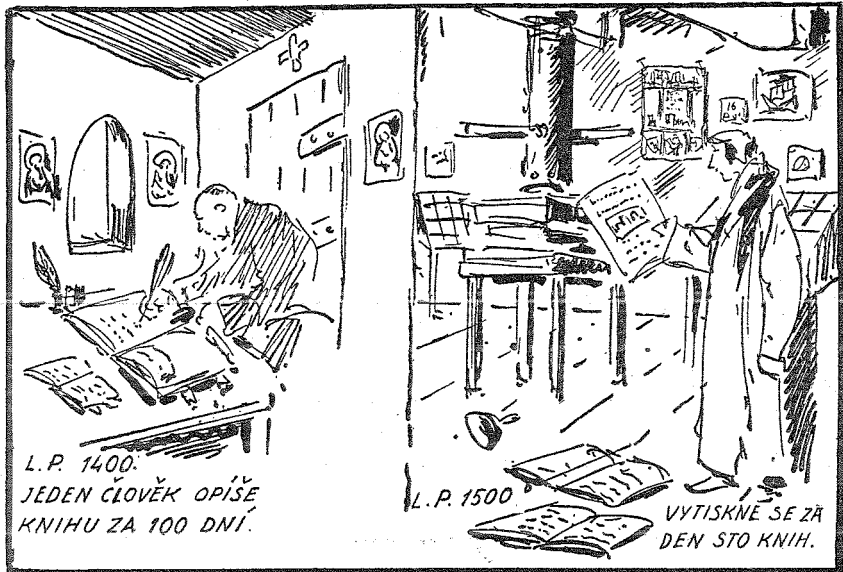
Pravím-li, že jest renaissance věkem projevu, míním tím toto: Lidé se již nespokojovali tím, aby dělali posluchačstvo a seděli zticha, zatím co jim císař nebo papež říkali, co dělati a co mysliti. Chtěli být herci na jevišti života. Usilovali o to, aby mohli dát »výraz« svým vlastním individuálním myšlenkám. Jestliže se některý muž zajímal náhodou o činnost státnickou, jako florentský dějepisec Niccolo Macchiavelli, »projevil se« tedy ve svých knihách, které rozvíjely jeho osobní názor o zdárném státě a vhod-

Kathedrála.

ném vladaři. Jestliže měl zase naopak zálibu v malířství, »projevil« svou lásku k ladným liniím a půvabným barvám v obrazech, jež zjednaly slavnou pověst Giottovi, Fra Angelicovi, Rafaelovi a tisíci jiných běžných jmen, kdekoliv se lidé naučili vážit si těch věcí, jež vyjadřují pravou a trvalou krásu.

Byla-li tato láska náhodou spojena se zálibou v mechanice a stavitelství, vyšel z ní Lionardo da Vinci, jenž maloval obrazy, činil pokusy se svými balony, odvodňoval močály nížiny Lombardské

Rukopis a kniha tištěná.

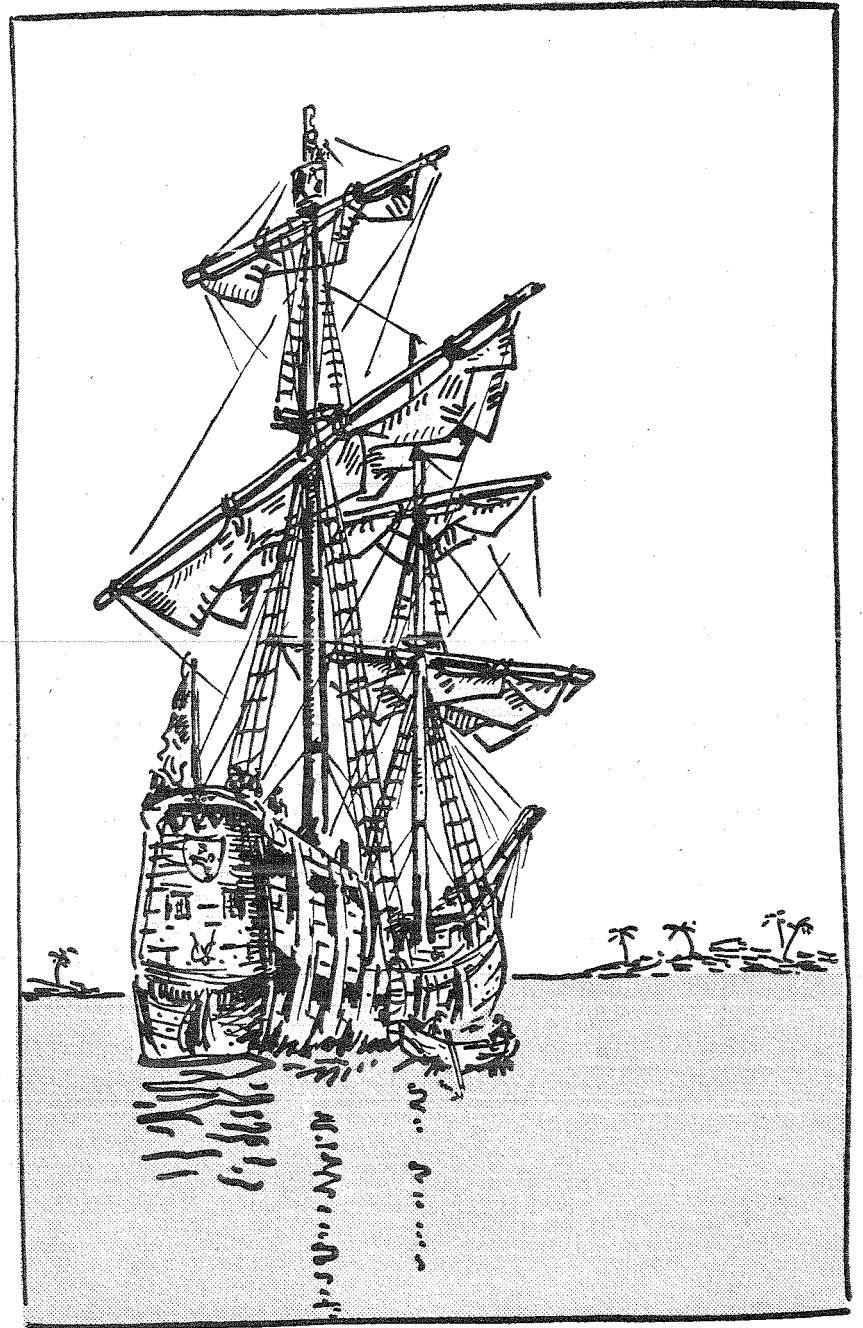
a »projevoval« svou radost a zálibu ve všech věcech mezi nebem a zemí v prose, v malířství, v sochařství i v důmyslně stavěných přístrojích. Jestliže se některému muži gigantické síly, jako byl Michelangelo Buonarotti, zdály štětec a paleta příliš jemné pro jeho silné ruce, věnoval se sochařství a stavitelství a vytesal úžasné postavy z mramorových balvanů a nakreslil plány pro chrám sv. Petra, nejkonkrétnější »vyjádření« velkoleposti triumfálního kostela. A tak to šlo dále.

Celá Itálie (a velmi brzy celá Evropa) byla plna mužů i žen, žijících jen proto, aby mohli svou troškou přispět k celkovému

počtu našich nashromážděných pokladů vědy a krásy a moudrosti. V Německu, v městě Mohuči, Johann zum Gänsefleisch, obecně známý pode jménem Jan Gutenberg, vynalezl nový způsob rozmnožování knih. Studoval staré dřevorytiny a zdokonalil systém, jímž se jednotlivá písmenka z měkkého olova dala řadit tak, že tvořila slova a celé stránky. Jest pravda, že přišel brzy o všechny své peníze v soudní při, jež byla ve spojení s originálním vynálezem tisku. Zemřel v chudobě, ale »projev« jeho obzvláštního vynálezavého genia ho pře-trval.

Zanedlouho Aldus v Benátkách, Etienne v Paříži, Plantin v Antverpách a Froben v Basileji zaplavili svět pečlivě upravenými vydáními klassiků, tištěnými gotickými písmeny Bible Gutenbergovy nebo tištěnými latinkou, již užíváme v této knize, nebo písmeny řeckými a hebrejskými.

Celý svět stal se potom horlivým posluchačstvem těch, kteří měli něco na srdci. Doba, kdy učení bylo výsadou privilegované hrstky, byla ta tam. A poslední výmluva nevědomostí byla se světa odstraněna, když počal Elzevier z Haarlemu tisknouti laciná a lidová vydání. Potom Aristoteles a Platon, Vergilius a Horatius, celá dobrácká společnost starověkých spisovatelů, filosofů a vědců nabízela se, že bude člověku za pár pouhých grošů věrným přítelem. Humanism učinil všechny lidi svobodné a sobě rovné před tištěným slovem.

NOVÝ SVĚT.

VELIKÉ OBJEVY

ŽE VŠAK NYNÍ LIDSTVO ZLOMILO POUTA ÚZKÉHO OBMEZENÍ STŘEDOVĚKÉHO, MUSELO MÍTI VÍCE MÍSTA PRO SVÉ CESTY. EVROPSKÝ SVĚT STAL SE PŘÍLIŠ MALÝ PRO JEHO CTIŽÁDOSTIVOST. BYLA TO DOBA PRO VELIKÉ CESTY VÝZKUMNÉ.

Výpravy křížové byly dobrým poučením v umění cestovat. Avšak velmi málo lidí troufalo si kdy za dobře známou dráhu, vedoucí z Benátek do Jaffy. V třináctém století bratří Polové, kupci benátské, prošli napříč velikou pouští Mongolskou a vylezše na hory tak vysoké jako měsíc, dostali se na své cestě ke dvoru velikého chána Kathaye, mocného císaře čínského. Syn jednoho z těchto Polů, jménem Marco, napsal o jejich příbězích knihu, zahrnující období delší dvacítí let. Úžasný svět vyvaloval oči při jeho popisech zlatých věží podivuhodného ostrova Zipangu, jak svým italským způsobem vyslovoval Japan. Mnoho lidí toužilo vydati se na východ, aby hledali této zlaté země a zbohatli. Avšak byl to příliš dlouhý a příliš nebezpečný výlet, a proto zůstali doma.

Byla tu ovšem vždycky ještě možnost, konati tu cestu po moři. Avšak moře bylo ve středověku z mnoha přesvědčivých důvodů velmi neoblíbené. Především byly lodí příliš malé. Lodi, na kterých Magalhaes vykonal svou pověstnou cestu kolem světa, trvajících několik let, nebyly ani tak velké jako moderní převozní čluny. Pojaly dvacet až padesát mužů, žijících ve špinavých kajutách (příliš nízkých, aby se tam někdo z nich mohl zpříma postavit) a lodníci byli nuceni jíst stravu uboze připravenou, jelikož kuchyňské zaří-

zení bylo příliš ubohé a nesměl se ani oheň rozdělati, jakmile bylo počasí jen dost málo neklidné. Středověký svět dovedl nakládati slanečky a sušiti ryby. Jakmile však bylo opuštěno pobřeží, nevyskytly se na jídelním lístku nikdy teplé pochoutky a čerstvá zelenina. Vodu si s sebou vozili v malých sudech. Hnila brzy a potom chutnala po shnilém dřevě a po rezu a byla plna sliznatých, množících se věcí. Protože lidé středověku nevěděli nic o mikrobech (zdá se, že Roger Bacon, učený mnich třináctého století, tušil

Marco Polo.

jejich existenci, ale nechal si moudře svůj objev sám pro sebe), pili často nečistou vodu a někdy celá posádka lodní zahynula tyfovou horečkou. Bývalá úmrtnost na lodích prvních plavců strašná. Ze dvou set lodníků, kteří opustili roku 1519 Sevillu v průvodu Magalhaesově na jeho proslavené cestě kolem světa, vrátilo se jich pouze osmnáct. Až do sedmnáctého století, kdy býval čilý obchod mezi západní Evropou a Indiemi, nebyla čtyřicetiprocentní úmrtnost při cestě z Amsterodamu do Batavie a nazpátky ničím neobvyklým. Větší část těchto obětí umírala kurdějemi, nemocí zaviněnou ne-

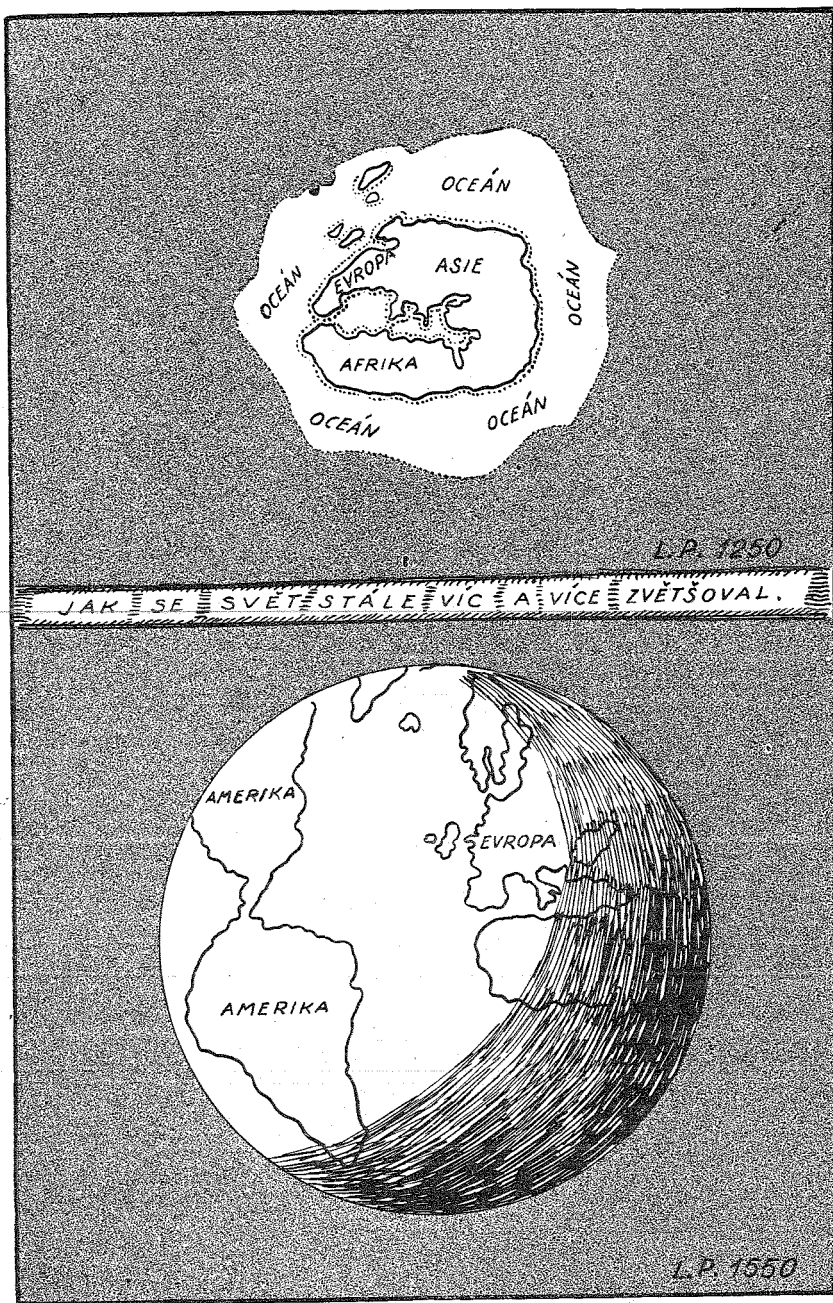
dostatkem čerstvé zeleniny, působící na dásně a stravující krev, až pacient hyne naprostým vysílením.

Dovedete si představití, že za takovýchto okolností nelákalo moře nejlepších živlů lidstva. Proslulí objevitelé jako Magalhaes, Kolumbus a Vasco da Gama podnikali cesty v čele lodních mužstev, která se téměř do jednoho skládala z bývalých trestanců, nadějných vrahů a kapsářů z povolání.

Tito lodníci zasluhují zajisté našeho obdivu pro odvahu a zmužilost, s jakou vykonali své beznadějně úkoly tváří v tvář nesnáším, o jakých si lidé našeho pohodlného světa nedovedou učiniti ani nejmenší představy. Do lodí jim teklo. Lanovní a plachtovní bylo neohrabané. Od poloviny třináctého století měli jakýsi druh magnetické strelky (která se dostala do Evropy z Číny přes Arabii a výpravami křížovými), ale měli velmi špatné a nedokonalé mapy. Při plavbě spoléhali na Boha a na pouhý dohad. Bylo-li jim štěstí příznivo, vracívali se za jeden nebo dva i tři roky. V opačném případě zůstaly jejich vybělené kosti někde na opuštěném pobřeží. A přece byli to věrní průkopníci. Hráli hazardní hru se štěstím. Životem bylo jim slavné dobrodružství. A všechno utrpení, žízeň a hlad i útrapy byly zapomenuty, jakmile jejich oči zahlédly mlhavé obrysy nového břehu anebo klidné vody oceánu, o němž nikdo od počátku světa nevěděl.

Přál bych si opět, abych mohl udělati tuto knihu dlouhou tisíc stránek. Latka prvních objevů jest tak okouzující. Avšak historie musí býti, má-li nám podati věrnou představu o dobách minulých, jako jsou rytiny, jež dělával Rembrandt. Má vrhati jasné světlo na určité důležitější věci, a to takové, které jsou nejlepší a nejznamenitější. Všechno ostatní mělo by zůstatí v pozadí, anebo mělo by se naznačiti jen několika řádkami. I mohu vám v této kapitole podati jenom krátký výčet objevů nejdůležitějších.

Nespouštěje se zřetele, že po celé století čtrnácté a patnácté plavci se pokoušeli docílití právě jen *jedné* věci — chtěli naléztí pohodlnou a bezpečnou cestu do říše Kathaye (Číny), na ostrov Zipangu (Japan) a na ty báječné ostrovy, kde rostlo koření, jež si středověký svět zamíloval od dob křížáckých výprav a jichž lidstvo potřebovalo za oněch časů před zavedením chlazení, když maso a ryby podléhaly velmi rychlé zkáze a mohly se pojídati jen po hojném posypání pepřem a muškátovým ořechem.

Benátčané a Janované bývali slavnými plavci na moři Středomořím, ale čest z prozkoumání pobřeží oceánu Atlantického náleží Portugalcům. Ve Španělsku a v Portugalsku bylo plno vlastenecké podnikavosti, která se vyvinula z jejich starodávného boje proti maurským dobyvatelům. Jakmile taková podnikavost jest jednou tu, dá se snadno zavést na nové dráhy. V třináctém století dobyl král Alfons III. království Algarvského, v jihozápadním cípu poloostrova Španělského, a připojil je k svému panství. V následujícím století obrátili se Portugalci proti mohamedánům, přepluli úžinu Gibraltarskou a zmocnili se Ceuty, naproti arabskému městu Ta' Rifa (toto slovo v arabštině znamená »sopis« a dostalo se prostřednictvím jazyka španělského až do našich časů jakožto »tarif«) a Tangeru, jenž býval hlavním městem afrického doplňku Algarvy.

Byli ochotni dáti se na dráhu výzkumů.

Roku 1415 princ Jindřich, známý pode jménem Jindřich Plavec, syn Jana I. Portugalského a Filipiny, dcery Jana z Gauntu (o němž se můžete dočísti v tragedii Viléma Shakespeara Richardu II.), počal činiti přípravy k soustavnému prozkoumávání severo-západní Afriky. Předtím bylo toto horké a písčité pobřeží navštěvováno Foiničany a Nory, kteří o něm mluvili jako o vlasti srstnatého »divokého muže«, v němž jsme později poznali gorilu. Princ Jindřich a jeho kapitáni objevili postupně ostrovy Kanárské — objevili po druhé ostrov Madeiru, na nějž se o století dříve dostal koráb Janovanů, mapovali zevrubně Azory, jež byly mlhavě známy i Portugalcům i Španělům, a zahlédli z dálky ústí řeky Senegalů na západním pobřeží Afriky, o níž se domnívali, že jest to západní rameno Nilu. Konečně v polovici patnáctého století spatřili Cape Verde neboli Zelený mys a Cape Verdeské ostrovy, jež leží téměř na půl cestě mezi pobřežím africkým a brazilským.

Avšak Jindřich neobmezoval se při tomto pátrání na vody Atlantického oceánu. Byl velmistrem řádu Kristova. Bylo to portugalské pokračování křížáckého řádu templářského, jenž byl zrušen papežem Klementem V. roku 1312 na žádost krále francouzského Filipa Sličného, který využil této příležitosti k upálení vlastních templářů na hranici a ke krádeži všech jejich statků. Princ Jindřich použil důchodů panství náboženského řádu k tomu, aby vystrojil

několik výprav, které prozkoumaly vnitrozemí Sahary a pobřeží Guineae.

Ale byl ještě příliš mnoho synem středověku a vyplýval velmi mnoho času a vynaložil spoustu peněz na to, aby vyhledal mytického »kněze Jana«, báječného křesťanského kněze, jenž byl podle pověsti králem rozsáhlé říše, »rozkládající se někde na východě«. Pověst o tomto zvláštním panovníku vypravovala se v Evropě po prvé v polovici dvanáctého století. Po tři sta let snažili se lidé vypátrati »kněze Jana« a jeho potomky. Jindřich účastnil se tohoto hledání. Hádanka se rozřešila třicet let po jeho smrti.

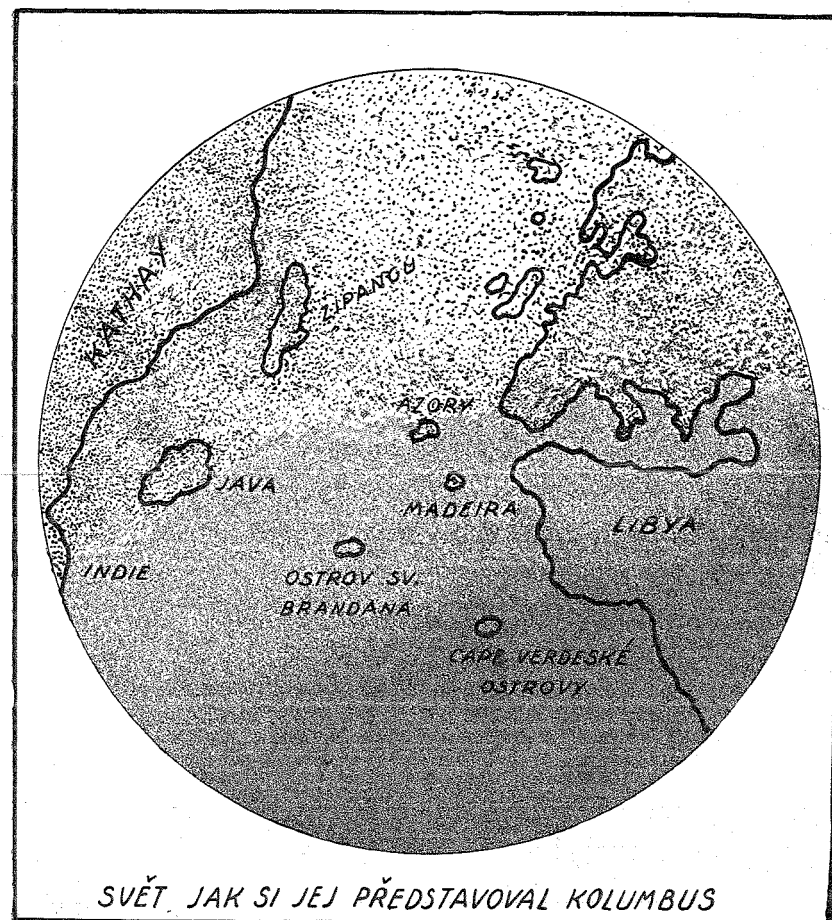
Roku 1486 Bartoloměj Diaz, pokoušeje se nalézt zemi kněze Jana po moři, dospěl k nejjižnějšímu bodu Afriky. Nazval je mysem Bouřlivým, protože mu prudké větry zabránily pokračovati dále na východ, ale lisabonští lodivodové, kteří pochopili důležitost tohoto objevu při svém pátrání po vodní dráze do Indie, změnili toto jméno na jméno mysu Dobré Naděje.

O rok později vypravil se za podobným posláním po souši Pedro de Covilham, opatřený průvodními listy domu medicéjského. Přeplovil se přes Středozemní moře a opustiv Egypt, cestoval směrem jižním. Došel do Adenu a odtud, plavě se po vodách zálivu Perského, jež málo bílých lidí uzřelo od času Alexandra Velikého před osmnácti sty lety, dostal se do Goy a Kalkuty na pobřeží Indie, kde se mu dostalo množství nových zpráv o Měsíčním ostrově (Madagaskaru), o němž se myslívalo, že leží na poloviční cestě mezi Afrikou a Indií. Potom se dal na zpáteční cestu, navštívil potají Mekku a Medinu, přeplavil se ještě jednou přes Rudé moře a roku 1490 objevil království kněze Jana, jenž nebyl nikdo menší nežli černý něguš (neboli král) habešský, jehož předkové přijali křesťanství ve IV. století, o sedm set let dříve, nežli našli křesťanští misiónáři cestu do Skandinávie.

Mnohé tyto cesty přesvědčily portugalské zeměpisce a kartografy, že jest sice cesta do Indie vodní drahou k východu možná, ale že není ani dost málo snadná. I povstala z toho veliká debata. Někteří lidé chtěli pokračovati ve výzkumech o mysu Dobré Naděje. Druzí tvrdili: »Nikoliv, musíme se plaviti na západ přes Atlantický oceán, a potom se dostaneme do Kathaye.«

Musíme otevřeně na tomto místě prohlásiti, že většina vzdělaných lidí té doby byla pevně přesvědčena, že svět není plochý

jako lívanec, nýbrž že jest kulatý. Ptolemaiovský systém světový, vytvořený a podrobně vylíčený od Claudia Ptolemaia, vynikajícího zeměpisce egyptského, žijícího ve druhém století našeho letopočtu,

jenž vyhovoval prostým potřebám lidí středověkých, byl dávno zavvržen učenci renaissance. Ti přijali učení polského matematika Mikuláše Kopernika, jež jeho pozorování přesvědčilo o tom, že jest země jednou z četných kulatých planet, otáčejících se kolem slunce; tohoto objevu neodvážil se po třicet šest let veřejně prohlá-

siti (byl vytištěn 1543, v roce jeho smrti) ze strachu před *svatou inkvisicí*, soudem to papežovým, zřízeným ve XIII. stol., když kacířství Albigenkých a Valdenských ve Francii a v Itálii (velmi mírné rozkolnictví hluboce zbožných lidí, kteří neuznávali soukromého majetku a dávali přednost chudému životu po vzoru Kristově) na krátký čas ohrozilo neobmezenou moc římských biskupů. Avšak mezi znalci plavby byla víra v kulatost země všeobecná a, jak jsem již řekl, rokovalo se nyní o poměrných výhodách cest východních a západních.

Mezi obhájci západní cesty byl janovský námořník, jménem Cristoforo Colombo. Byl synem obchodníka ve vlně. Zdá se, že studoval na universitě v Pavii, kde se věnoval výhradně matematice a geometrii. Později se ujal otcova obchodu, ale zakrátko se s ním shledáváme na Chiu, ve východním moři Středozezemím, na obchodních cestách. Potom slyšíme o jeho cestách do Anglie, ale nevíme, zdali přišel na sever sháněje vlnu, či jako kapitán nějaké lodi. V únoru roku 1477 Colombo (máme-li věřiti jeho vlastním slovům) přišel na Island, ale dostal se podle všeho jenom na ostrovy Farské, jež jsou v únoru dosti studené, aby je mohl každý omylem pokládati za Island. Kolumbus setkal se tam s potomky oněch neohrožených Normanů, kteří se v desátém století usídlili v Gronsku a zajeli v jedenáctém století do Ameriky, když byla Leifova loď větrem zahnána na pobřeží Vinelandu neboli Labradoru.

Co se s těmito vzdálenými západními osadami stalo, nikdo neví. Americká kolonie Thorfinna Karlsefne, muže vdovy Leifova bratra Thorsteina, založená roku 1003, byla o tři léta později zrušena pro nepřátelství Eskymáků. Pokud se týče Gronska, nebylo o osadnicích slyšeti ani slova od roku 1440. Pravdě nejspodobněji pomřeli všichni obyvatelé Gronska černým morem, jenž zahubil právě polovinu obyvatelstva norského. Ať jest tomu tak či onak, ústní podání o »rozsáhlé zemi na dalekém západě« udržovalo se stále v paměti mezi obyvateli ostrovů Farských a Islandu a Kolumbus jistě o tom slyšel. Další zprávy nasbíral mezi rybáři severních ostrovů skotských a potom se vrátil do Portugalska, kde si vzal za ženu dceru kapitána, jenž sloužil pod královským princem Jindřichem Plavcem.

Od toho okamžiku (roku 1478) zasvětil se hledání cesty do Indíí směrem vedoucím na západ. Poslal své plány takové cesty

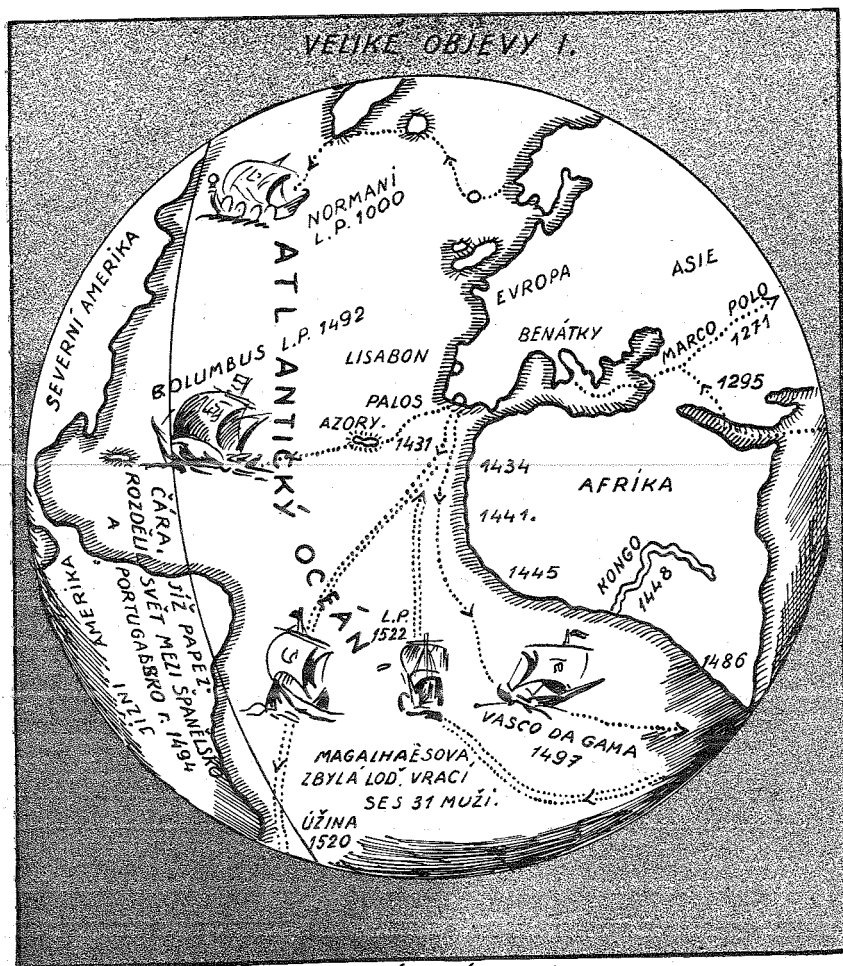
ke dvorům do Portugalska a do Španělska. Portugalci, jsouce pevně přesvědčeni, že mají výhradné vlastnictví východní cesty, nechtěli o jeho plánech slyšeti. Ve Španělsku Ferdinand Aragonský a Isabela Kastilská, jejichž sňatek roku 1469 učinil ze Španělska jediné království, měli co dělati s vypuzením Maurů z jejich poslední pevnosti Granady. Neměli peněz na nákladné výpravy. Potřebovali každé pesety na vojáky.

Málo lidí bylo v životě nuceno bojovati za své myšlenky jako tento podnikavý Ital. Avšak historie Colombova (neboli Kolumbova, jak mu my říkáme), jest příliš dobře známá, aby potřebovala býti opakována. Maurové vzdali se v Granadě druhého ledna roku 1492. V měsíci dubnu téhož roku podepsal Kolumbus smlouvu s králem španělským a s královnou. V pátek dne 3. srpna opustil Palos se třemi malými loďmi a s posádkou 88 mužů, z nichž bylo mnoho zločinců, jimž bylo nabídnuto prominutí trestu, připojili se k výpravě. Ve dvě hodiny ráno v pátek dne 12. října Kolumbus objevil zemi. Dne 4. ledna roku 1493 Kolumbus dal sbohem 44 mužům pevnůstky La Navidad (žádný z nich nebyl nikdy poté spatřen na živu) a dal se na zpáteční cestu. V polovici února doplul k Azorám, kde mu Portugalci hrozili uvržením do žaláře. Dne 15. března 1493 admirál příplul do Palosu a spolu se svými Indy (bylť přesvědčen, že objevil nějaké vzdálené ostrovy indické, i nazval domorodce rudými Indy) pospíchal do Barcelony, aby vypravoval svým věrným příznivcům, že se potkal se zdarem a že cesta k zlatu a stříbru Kathaye a Zipangu jest k dispozici jejich nejkatoličtějších veličenstev.

Běda, Kolumbus neobjevil nikdy pravdy. Ke konci svého života, na čtvrté cestě, když doplul k pevnině jižní Ameriky, byl by mohl pojmouti podezření, že to s jeho objevením není všechno nějak v pořádku. Avšak zemřel v pevné víře, že není souvislé pevniny mezi Evropou a Asií a že našel přímou cestu do Číny.

Zatím Portugalci, držíce se houževnatě své cesty východní, měli více štěstí. Roku 1498 podařilo se Vascovi da Gama dostatí se k pobřeží Malabarskému a vrátiti se šťastně do Lisabonu s nákladem koření. Roku 1502 opakoval svou návštěvu. Avšak výzkumná práce po cestě západní svrchovaně zklamala. Roku 1497 a 1498 Jan a Šebesian Cabot pokoušeli se naléztí cestu do Japanu, než

nespatřili nic, leda sněhem zaváté břehy a skály Newfoundlandské, které zahlédli o pět století dříve po prvé Normané. Amerigo Vespucci, Florentan, jenž se stal vrchním admirálem španělským

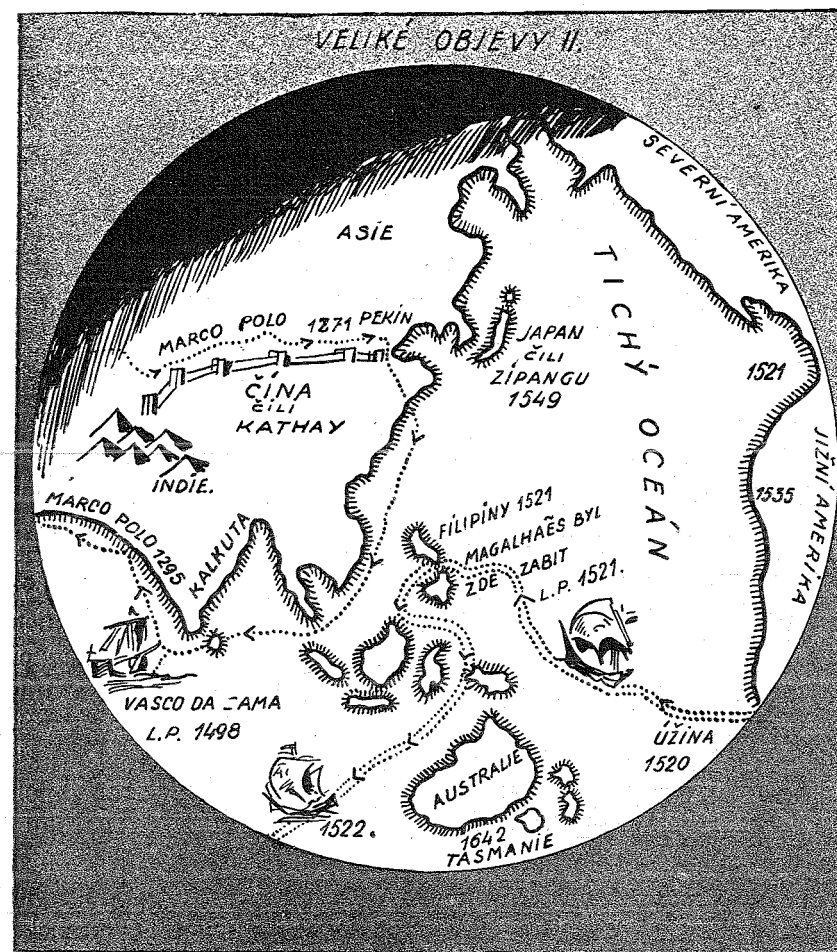

VELIKÉ OBJEVY, ZÁPADNÍ POLOKOULE.

a jenž dal své jméno nové pevnině, prozkoumal pobřeží Brazílie, avšak nenašel ani stopy po Indiích.

Roku 1513, sedm let po smrti Kolumbově, začalo konečně svítati evropským zeměpisčům, jak tomu vpravdě jest. Vasco Nuñez de

Balbao překročil šíji Panamskou, vystoupil na pověstný vrch v Darien a pohlížel dolů na rozsáhlou spoustu vody, jež vnukala očividně domněni o existenci jiného oceánu.

VELIKÉ OBJEVY, VÝCHODNÍ POLOKOULE.

Konečně roku 1519 loďstvo, skládající se z pěti malých lodí španělských, plulo pod velitelstvím portugalského námořníka Ferdinanda de Magalhaês na západ (a nikoliv na východ, ježto tato cesta byla úplně v rukou Portugalců, kteří nesnesli žádné soutěže),

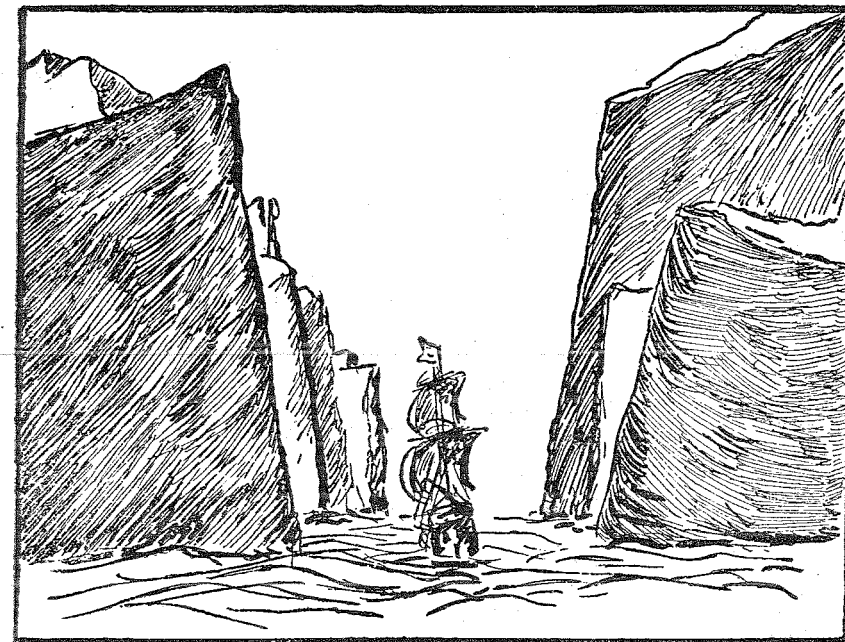
pátrajíc po ostrovech Moluckých. Magalhaês přeplul Atlantický oceán mezi Afrikou a Brasií a plul k jihu. Dostal se do úzkého průlivu mezi nejjižnějším bodem Patagonie, »země lidí s velikýma nohama«, a mezi Ohňovou zemí (nazvanou tak podle ohně, jediného to znamení existence domorodců, jež lodníci jednou v noci uhlídali). Po plných téměř pět neděl bylo loďstvo Magalhaêsovo vydáno na pospas strašným bouřím a prudkým vánicím sněhovým, řádícím v úžině. Mezi lodníky vypukla vzpoura. Magalhaês potlačil ji s děsnou přísností a vysadil dva ze svých lidí na břeh, aby tam za zločiny v klidu pykali. Konečně bouře ulehly, průliv se rozšířil a Magalhaês vplul do nového oceánu. Vlny byly pokojné a tiché. Nazval jej Tichým mořem, Mare Pacifico. Potom plul dále směrem západním. Plavil se po devadesát osm dní, aniž zahlédl země. Jeho posádka hynula téměř hladem a žízni a živila se krysy, obtěžujícími lodí, a když i ty všechny došly, žvýkali kousky plachty, aby utišili hryzoucí hlad.

V březnu roku 1521 uzzřeli zemi. Magalhaês pojmenoval ji zemí »Ladronů« (což znamená lupičů), protože domorodci ukradli všechno, co jim přišlo do rukou. A pak dále na západ k Mollukám!

Zase se ukázala země na obzoru. Skupina osamělých ostrovů — Magalhaês dal jim jméno Filipíny po Filipovi, synu jeho pána Karla V., po Filipovi I., neblahé paměti v historii. S počátku byl Magalhaês od obyvatelů přívětivě přijat, když však použil lodních děl, aby je obrátil na víru Kristovu, byl od domorodců i s četnými svými kapitány a námořníky zabit. Ti, kdož zůstali naživu, spálili jednu ze svých zbývajících tří lodí a pokračovali na své pouti. Našli Molukky, pověstné Ostrovy koření; zahlédli Borneo a dostali se do Tidoru. Tam zůstala i s posádkou zpět jedna ze dvou jejich lodí, příliš chatrná, aby byla k další potřebě. »Vittoria« přeplula pod velením Šebestiana del Cano Indický oceán, propásla pohled na severní pobřeží Austrálie (která zůstala neobjevena až do první polovice sedmnáctého století, kdy lodi holandské Východoindické společnosti prozkoumaly tuto plochou a nehostinou zemí a po velikých obtížích dostala se do Španěl.

Byla to nejpamětihodnější ze všech cest. Trvala tři roky. Byla vykonána s velikými oběti jak na mužstvu, tak na penězích. Avšak potvrdila fakt, že jest země kulatá a že nové končiny, objevené Kolumbem, nejsou částí Indií, nýbrž samostatným dílem světa.

Od tohoto času Španělsko i Portugalsko vynakládalo všechnu energii na rozvoj obchodu s Indií a Amerikou. Aby zabránil ozbrojenému konfliktu mezi dvěma soupeři, papež Alexander VI. (jediný vyslovený pohan, zvolený za celou dobu k tomuto nejsvětějšímu úřadu) rozdělil závazně svět ve dvě rovné části demarkační čarou, vedoucí po padesátém stupni západní délky od Greenwiche tak

Magalhaes.

zvaným rozdělením Tordesillasovým, r. 1494. Portugalci měli si zřizovati kolonie na východ od této čary, Španělé měli mít své na západě. Tím se vysvětluje ta okolnost, že celá pevnina americká s výjimkou Brasiie připadla Španělům a všechno, co patřilo k Indií, a většina Afriky dostala se do moci Portugalců, až se zmocnili těchto držav v sedmnáctém a osmnáctém století osadníci angličtí a holandsští, (kteří tohoto ustanovení papežova čistě nic nedbali).

Když se dostaly zprávy o objevu Kolumbově k Rialtu v Benátkách, akciové burse středověku, nastala strašná panika. Akcie

a cenné papíry klesly o 40 i 50 procent. Když se zanedlouho ukázalo, že se Kolumbovi nepodařilo nalézt cestu do Kathaye, benátská kupci vzpamatovali se opět ze své hrůzy. Avšak cesty do Gamovy a Magalhaêsovy ukázaly praktickou možnost východní vodní dráhy do Indie. I počali vládcové Janova i Benátek, dvou velikých středů obchodních středověku a renaissance, litovati, že se zdráhali poslechnouti Kolumba. Ale bylo příliš pozdě. Jejich Středozevní moře stalo se mořem vnitrozemským. Obchod s Indií a Čínou po souši zmenšil se na bezvýznamnou míru. Staré dny italské slávy byly ty tam. Novým střediskem obchodu a tím i střediskem civilizace stal se oceán Atlantický. Zůstal jím od té doby napořád.

Podívejte se, jak podivně postupovala vzdělanost od oněch dávných dob před padesáti stoletími, kdy obyvatelé nížiny Nilské počali chovati psané paměti historie. Od řeky Nilu postoupila do Mezopotamie, země mezi řekami. Potom přišla na řadu Kréta, Řecko a Řím. Vnitrozemní moře stalo se střediskem obchodu a města při Středozevním moři byla domovem věd, filosofie a učenosti. V šestnáctém století postoupila znovu zase na západ a učinila země, hraničící s Atlantickým oceánem, pány světa.

Jsou lidé, kteří tvrdí, že výsledek světové války u velikých národů evropských zmenšil do značné míry význam Atlantického oceánu. Očekávají, že spatří, jak civilizace přechází na pevninu Ameriky a nalézá novou vlast v Tichém moři. Než já o tom pochybuji.

Cesta na západ byla provázena ustavičným vzrůstem velikostí lodí a rozšiřováním zkušenosti plavců. Koráby s plochým dnem na Nilu a Eufratu byly vystřídány plachetními loďmi Foiničanů, Egejanů, Řeků, Karthagičanů a Římanů. Tyto byly potom nahrazeny dlouhými a dobře opatřenými loďmi Portugalců a Španělů a ty byly vytlačeny z oceánu plně vyzbrojenými loďmi Angličanů a Holanďanů.

V přítomné době však civilizace nezávisí již na lodích. Letadla zabrala a budou trvale zabírat místo plachetní lodí i parníků. Příští střediskem vzdělanosti bude záviset na rozvoji letadel a síly vodní. A moře budou ještě jednou nerušeným domovem rybiček, jež kdysi sdílely své hluboké bydliště s nejprvnějšími předky lidského pokolení.

BUDHA A KONFUCIUS

NĚCO O BUDHOVI A KONFUCIOVI.

Objevy Portugalců a Španělů přivedly křesťany západní Evropy v úzký styk s obyvateli Indie a Číny. Věděli ovšem, že není jediným náboženstvím na tomto světě křesťanství. Byliť tu mohamedáni i pohanské kmeny severní, klanící se kusům dřeva, kamení a mrtvým stromům. Než v Indii a v Číně setkali se křesťané s miliony a miliony lidí, kteří o Kristu nikdy neslyšeli a slyšení o něm nechtěli, protože pokládali své vlastní náboženství, jemuž bylo tisíciletí, za daleko lepší nežli náboženství západu.

Poněvadž pak jest tato kniha historií lidstva, a nikoli výlučně historií obyvatelstva evropského a obyvatelů západní polokoule, měli byste něco vědět o dvou mužích, jejichž učení a příklad stále ještě působí na počínání a myšlení většiny našich spolupoutníků na této zemi.

V Indii byl jakožto veliký učitel náboženský uznáván Budha. Zajímavá jest jeho historie. Narodil se v šestém století před narozením Kristovým, blízko hor Himalají, kde o čtyři sta let dříve učil Zarathustra (čili Zoroaster), první z vynikajících vůdců čeledi arejské (kteréžto jméno si přikládala východní větev plemene indoevropského), svůj lid, aby se díval na život jako na ustavičný zápas mezi Arimanem a Ormuzdem, bohy zla a dobra. Otcem Budhovým byl Sudhodana, mocný náčelník kmene, zvaného Sakiya. Matka, Maha Maya, byla dcerou sousedního krále. Byla provdána jsouc ještě velmi mladičká. Ale zapadlo mnoho měsíců za vzdálené hřebeny horské, a choť její byl stále ještě bez dědice, který by po něm vládl jeho zeměmi. Konečně, když jí bylo padesát let, přišel její

den, i odešla, aby byla mezi vlastním lidem, kde její děťátko mělo přijít na svět.

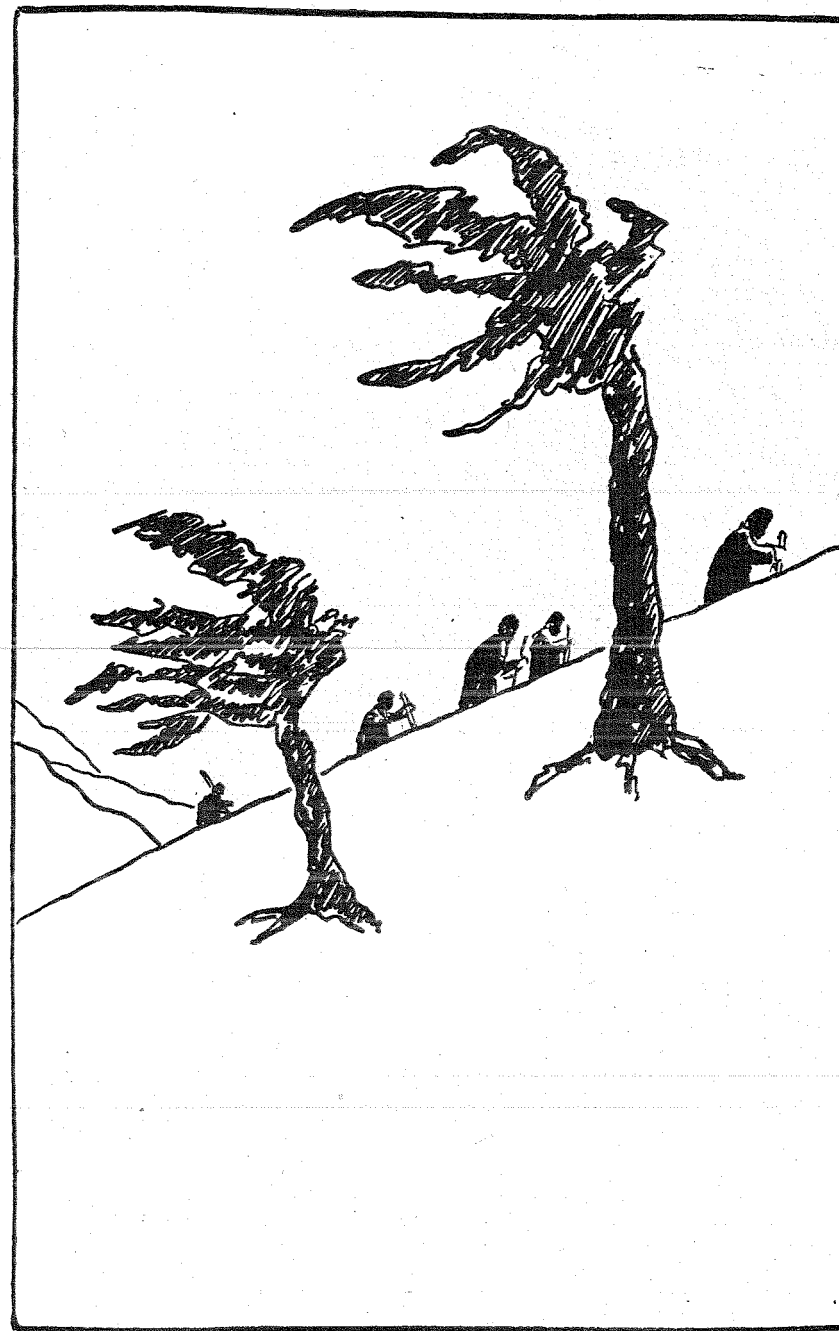
Byla daleká cesta do země Koliyů, kde trávila Maha Maya svá první léta. Jednou v noci odpočívala pod chladnými stromy v zahradě Lumbini. Tam se jí narodil synáček. Bylo mu dáno jméno Sidhartha, ale my jej známe pod jménem Budha, což znamená »Osvícený«.

Sidhartha vyrůstal svým časem v hezkého mladého prince, a když dospěl devatenácti let, vzal si za ženu sestřenku Yasodharu. V dalších desíti letech žil, prost jsa úplně všeliké strasti a utrpení, v ochranných hradbách královského paláce, čekaje na den, kdy nastoupí jakožto král Sakiyů po otci na trůn.

Stalo se však v době, kdy mu bylo třicet let, že si vyjel z bran paláce a spatřil člověka starého, utýraného prací, jehož slabé údy stěží mohly snést břímě života. Sidhartha ukázal na něj svému vozkovi, Channovi, ale Channa mu odpověděl, že už jest to tak osud chudých lidí na tomto světě a že o jednoho víc či méně nic neznamená. Mladý princ velice zesmutněl, ale neříkal nic, vrátil se a žil u své ženy, otce a matky a chtěl být šťasten. Zanedlouho potom vyjel z paláce po druhé. Jeho povoz setkal se s člověkem trpícím strašnou nemocí. Sidhartha se ptal Channy, co bylo příčinou utrpení toho člověka, ale vozka odpověděl, že jest na tomto světě mnoho nemocných lidí a že proti takovým věcem není pomoci a že na tom mnoho nezáleží. Mladý princ byl velice smuten, když to slyšel, ale vrátil se opět ke svým lidem.

Uběhlo několik neděl. Jednou večer dal si Sidhartha zapřáhnouti do vozu, aby se mohl jít vykoupat do řeky. Znenadání se mu plašili koně při pohledu na mrtvého člověka, jehož rozkládající se tělo válelo se v příkopě u cesty. Mladý princ královský, jehož nikdy nenechali dívat se na takové věci, se poděsil, ale Channa mu domlouval, aby si takových maličností nevšímal. Jest prý na světě plno mrtvých lidí. Jest to zákon života, že všechny věci musí dospět konce. Nic prý netrvá věčně. Hrob čeká na všechny a není z toho nijakého vyvážnutí.

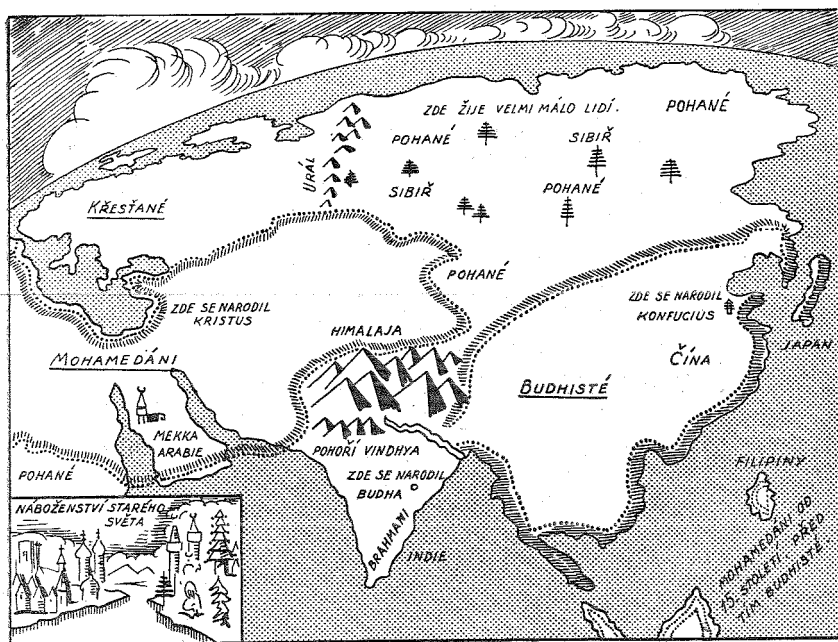
Když se Sidhartha toho večera vracel domů, byl vítán hudbou. Zatím co byl pryč, jeho žena dala život synáčkovi. Lidé se radovali, protože nyní věděli, že jest tu dědic trůnu, i slavili tu událost tlukouce na mnoho bubnů. Než Sidharta nesdílel jejich radosti.

BUDHA JDE DO HOR.

Nazdvihla se před ním záclona života a on poznal hrůzu lidského bytí. Představa smrti a utrpení pronásledovala jej jako strašný sen.

Měsíc té noci jasně svítil. Sidhartha se probudil a počal uvažovati o mnohých věcech. Nebude moci býti již nikdy opět šťasten, dokud nenalezne rozřešení záhady života. Rozhodl se, že ho bude hledati daleko od těch, které miluje. Potichu vkročil do komnaty, kde spala Yasodhara s děťátkem. Potom si zavolal věrného Channu a vyzval ho, aby šel za ním.

TŘI VELIKÁ NÁBOŽENSTVÍ.

Společně vyšli dva mužové do temnoty noční, jeden, aby našel klid pro svou duši, druhý, aby byl věrným sluhou milovanému pánu.

Lidé Indie, mezi nimiž Sidhartha po mnoho let putoval, byli právě ve stavu přeměny. Jejich předkové, domorodí Indové, byli bez veliké nesnáze přemoženi od bojovných areitů (našich vzdálených příbuzných) a potom byli areité vládci a pány desítek milionů účelivých hnědých lidiček. Aby se udrželi v moci, rozdělili obyvatelstvo na rozmanité třídy a poznenáhlu zakořenil se u domorodců

systém »kast« nejužšího druhu. Potomci indoevropských dobyvatelů náleželi ke »kastě« nejvyšší, ke třídě bojovníků a šlechticů. Po nich byla šlechta kněží. Za nimi následovali rolníci a kupci. Staří domorodci však, kteří se jmenovali pariové, činili třídu opovržených a ubohých otroků a nemohli se nadíti nikdy ničeho jiného.

I náboženství lidu bylo věcí kastovní. Indoevropany potkalo za dobu jejich tisíciletého putování mnoho podivných příhod. Byly sebrány v knize nazvané Veda. Jazyku této knihy říkalo se sanskrit a byl úzce spřízněn s různými jazyky pevniny evropské, s řeckým, latinským, ruským, německým a s půl kopou jiných. Třem nejvyšším kastám bylo *volno* čísti toto Svaté písmo. Pariům však, opovrženým členům kasty nejnižší, nebylo dovoleno znáti jeho obsah. Běda člověku z kasty šlechtické nebo kněžské, jenž by naučil pariu studovati Svatou knihu!

Většina indického lidu žila proto v bídě. Poněvadž pak jim tato země poskytovala velmi málo radosti, muselo býti vysvobození z utrpení nalezeno někde jinde. Pokoušeli se dojít špetky útěchy z úvah o rozkoši svého života budoucího.

Brahma, stvořitel všeho, k němuž indický lid vzhlížel jakožto k nejvyššímu pánu nad životem a smrtí, byl uctíván jako nejvyšší ideál dokonalosti. Státí se podobným Brahmovi, zbavití se všeho bažení po bohatství a moci, uznávalo se za nejvznešenější cíl života. Svaté myšlenky pokládaly se za důležitější nežli svaté činy, i odcházelo mnoho lidí do pouště a živili se listím stromů a mořili tělo hladem, aby mohli duši sytiti nadšeným pozorováním vznešenosti *moudrého, dobrého a milostivého* Brahmy.

Sidhartha, který pozoroval často tyto osamocené poutníky, hledající pravdy daleko od shonu měst a dědin, rozhodl se následovati jejich příkladu. Sebral své perly a rubíny a poslal je domů rodině, dáváje jí zároveň sbohem, což vyřídil vždy věrný Channa. Bez jediného průvodce vydal se potom královský princ do pouště.

Záhy roznesla se mezi horaly pověst o jeho svatém počínání. Přišlo k němu pět jinochů a žádali ho, aby jim bylo dovoleno poslouchati jeho slova moudrosti. Uvolil se býti jejich mistrem, budou-li ho následovati. Souhlasili s tím, i vzal je do hor a učil je po šest let všemu, co uměl, uprostřed osamělých vrchů pohoří Vindhya. Avšak ke konci tohoto období studijního cítil, že jest ještě dalek dokonalosti. Svět, jež opustil, pokoušel jej dále. Tu požádal svých

žáků, aby jej nechali samotna, i postil se pak čtyřicet devět dní a nocí, sedě na kořenech starého stromu. Nakonec dostalo se mu odplaty. V soumraku padesátého dne zjevil se svému věrnému služebníkově sám Brahma. Od toho okamžiku Sidhartha se jmenoval Budha a byl ctěn jako »*Osvícený*«, který přišel, aby spasil lidi z jejich neblahého osudu smrtelného.

Posledních čtyřicet pět let života trávil Budha v údolí řeky Gangu, hlásaje všemu lidu své prosté učení sebezapření a pokory. Roku 488 před počátkem našeho letopočtu zemřel v plnosti let a zbožňován miliony lidí. Nehlásal svého učení na prospěch té neb oné třídy. I nejnižší paria mohl se nazývati jeho učedníkem.

Avšak to se načisto nelíbilo šlechtě a kněžím i kupcům, kteří se namáhali ze všech sil, aby zmařili víru, jež uznávala rovnost všeho lidského stvoření a poskytovala mu naděje na druhý život (nové vtělení) za šťastnějších okolností. Jakmile jenom mohli, nabádali lid, aby se vrátil k starému učení víry brahmínské s jejími posty a trýzněním hříšného těla. Avšak budhism nedal se vykořeniti. Učedníci *Osvíceného* přešli poznenáhlu přes Himalaja a postupovali do Číny. Dostali se přes Žluté moře a hlásali moudrost svého mistra lidu v Japanu a ten řídil se věrně vůlí velikého svého mistra, zakazujícího užívati násilí. Dnes uctívá Budhu jako svého učitele více lidí nežli kdy předtím a počet jich převyšuje počet vyznavačů Kristových i Mohamedových dohromady.

Pokud se týče Konfucia, moudrého starce čínského, byl jeho příběh zcela prostý. Narodil se roku 550 před Kr. Žil klidným, důstojným a na události nebohatým životem za času, kdy Čína neměla silné ústřední vlády a kdy čínské obyvatelstvo bylo vydáno na milost a nemilost banditům a loupežným rytířům, kteří táhli od města k městu, pleníce, kradouce, vraždíce a obracejíce příčinlivé roviny severní a střední Číny v poušť hladem umírajícího lidu.

Konfucius, jenž miloval svůj lid, snažil se jej zachrániti. Neměl valné důvěry v použití násilí. Byl člověk zmíry pokojný. Nespoléhal, že se mu podaří předělati lidstvo, dá-li mu hromadu nových zákonů. Věděl, že jediná možná spása vzejde ze změny srdce, i pustil se do zdánlivě beznadějného úkolu, obrátiti charakter milionů svých bližních, obývajících na širých pláních východní Asie. Číňané se nezajímali nikdy příliš mnoho o náboženství, jak my tomuto slovu rozumíme. Věřili ve zlé duchy a strašidla, jako většina prvot-

ních lidí. Neměli však žádných proroků a neuznávali nijaké »zjevené pravdy«. Konfucius jest téměř jediný mezi velikými vůdci mravními, který neměl žádných vidění, který se neprohlášoval za posla božské moci; který si neosoboval, ať v té či oné době, že se mu dostává povolání hlasy shůry.

Byl právě velmi citlivý a jemný muž, trochu oddaný putování o samotě a zádumčivým melodiím své věrné flétny. Nežádal žádného uznání. Nevyžadoval od nikoho, aby ho následoval anebo uctíval. Připomíná nám řecké filosofy, zvláště ze školy stoické, muže, kteří věřili v správné žití a spravedlivé myšlení, neočekávající odměny, nýbrž prostě pro pokoj duše, plynoucí z dobrého svědomí.

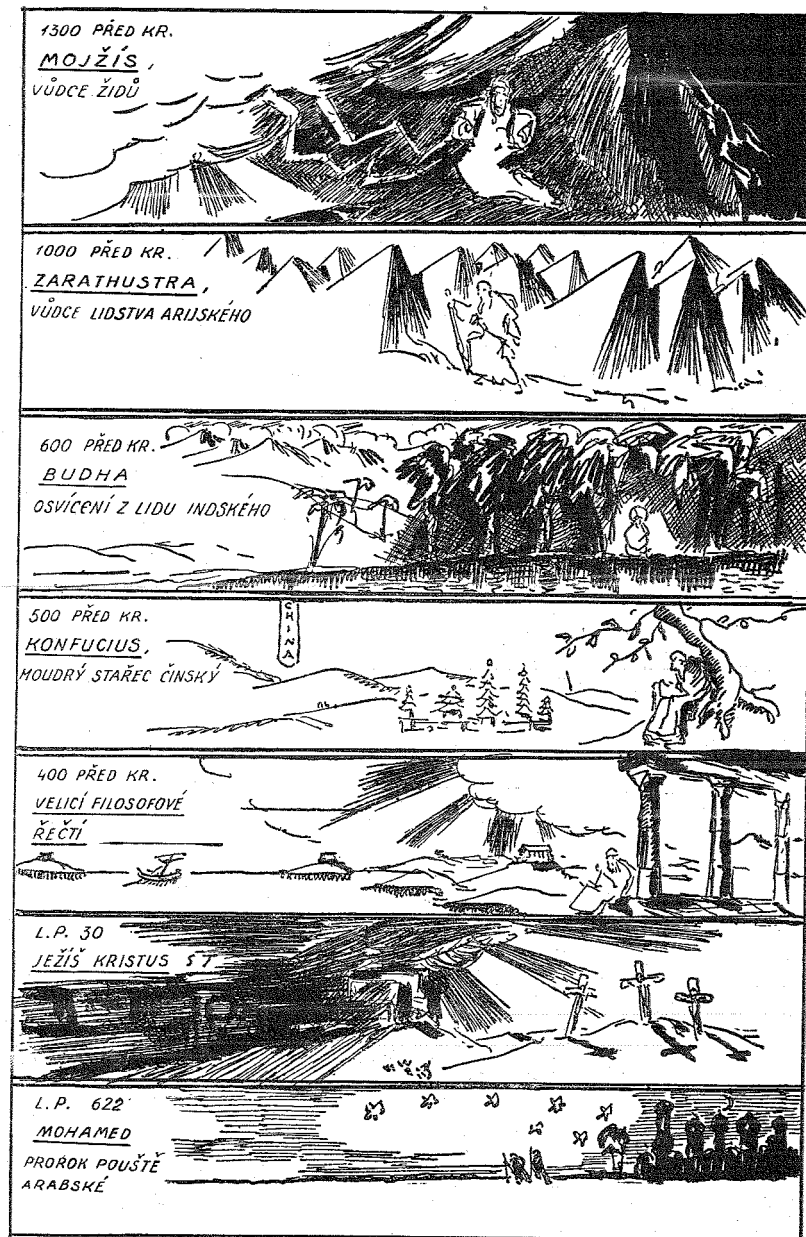
Konfucius byl člověk velmi snášenlivý. Odbočil od své cesty a navštívil Lao-Tsea, druhého velikého vůdce čínského a zakladatele filosofické soustavy, zvané »taoism«, jež byla jen původním čínským výkladem »zlatého pravidla«.

Konfucius nechoval k nikomu nenávisti. Učil ctnosti dokonalého sebeovládání. Podle učení Konfuciova člověk vpravdě dobrý nenechává se uchvátiti hněvem a snáší vše, cokoliv mu osud přinese, s odevzdaností oněch mudrců, kteří chápou, že každá událost tak či onak jest nejlépe míněna.

S počátku měl jenom několik žáků. Postupně se jejich počet zvětšoval. Před jeho smrtí roku 478 před Kr. hlásilo se k jeho učedníkům mnoho králů a vladařů čínských. Když se Kristus narodil v Betlemě, filosofie Konfuciova byla již částí myšlenkového založení většiny Číňanů. Od té doby působí na jejich život až dosud. Jenže ovšem nikterak ve své čisté, původní podobě. Většina náboženství se postupem času mění. Kristus kázal skromnost a pokoru a výhost světským tužbám, a přece za patnáct set let po Golgotě hlava církve křesťanské vynakládala nevýslovné bohatství na vybudování stavby, jež měla málo příbuzného s chudíčkým chlévem betlemským.

Lao-Tse učil zlatému pravidlu, a za necelá tři století udělaly z něho neuvědomělé masy skutečného a velmi ukrutného boha a pohrbily jeho moudrá přikázání pod rumištěm pověry, jež činila ze života průměrných Číňanů řadu děsu a strachu a hrůzy.

Konfucius ukázal svým žákům krásu uctívání otce a matky. Záhy počali věnovatí více pozornosti paměti na zesnulé rodiče nežli štěstí svých dětí a vnuků. Po zralé úvaze odvraceli se od budouc-

VELÍCI VŮDČOVÉ MORÁLNÍ.

ností a snažili se prohlédati hustou temnotu minulosti. Uctívání předků stalo se skutečným systémem náboženským. Nežli by porušili hřbitov, ležící na výslunném a úrodném úbočí hory, pěstovali raději rýži a pšenici na neplodných skalách druhé výšiny, kde nemohlo se zdarem nic růsti. Snaželi spíše hlad a nedostatek nežli znesvěcení hrobů předků.

V téže době nepozbývala nikdy moudrá slova Konfuciova úplně svého působení na vzrůstající miliony lidí západní Asie. Konfucianism se svými hlubokými výroky a bystrými postřehy dodal duši každého Číňana trošku filosofie zdravého rozumu a působil na vnitřní jeho život, ať byl prostým dělníkem v pářící se prádelně ve skladišti, anebo vladařem nad rozsáhlou provincií, jenž obýval za vysokými zdmi o samotě stojícího paláce.

V šestnáctém století entusiastičtí, ale trochu nevzdělaní křesťané západního světa octli se tváří v tvář se staršími vyznáními východu. Prvotní Španělé a Portugalci pohlíželi na míruplné sochy Budhovy a pozorovali úctyhodné obrazy Konfuciovy a nevěděli si rady, co si počítí s těmito proroky se záhadným úsměvem. Dospěli k snadnému závěru, že tato cizí božstva jsou jistě plna zlých duchů, představujících něco modloslužebného a kacířského a nezasluhujících úcty pravých synů církve. Kdykoliv se zdálo, že duch Budhův nebo Konfuciovův zasahuje rušivě do obchodu s kořením a hedvábím, útočili Evropané na »zlý vliv« kulemi a kartáčovou střelbou. Toto počínání mělo jisté velmi rozhodné nevýhody. Zanechalo nám nepříjemné dědictví zlé vůle, slibující málo dobrého pro nejbližší budoucnost.

REFORMACE

POKROK LIDSKÉHO POKOLENÍ DÁ SE NEJLÉPE SROVNATI S VELIKÁNSKÝM KYVADLEM, KÝVAJÍCÍM SE BEZ USTÁNÍ KUPŘEDU A DOZADU. VLAŽNOST NÁBOŽENSKÁ A UMĚLECKÝ I LITERÁRNÍ ENTHUSIASM RENAISSANCE BYLY VYSTRÍDÁNY VLAŽNOSTÍ UMĚLECKOU I LITERÁRNÍ I ENTHUSIASMEM REFORMAČNÍM.

Slyšeli jste dozajista o *reformaci*. Představujete si malý, ale nadšený hlouček poutníků, kteří přepluli oceán, aby měli »svobodu bohoslužby«. Krok za krokem (a výrazněji v protestantských zemích) vyvstávala postupem času reformace do boje za ideu »svobody myšlení«. Martin Luther se ukazuje jako vůdce předvoje pokroku. Jestliže však historie jest něco jiného nežli proud lichotivých řečí, věnovaných našim vlastním slavným předkům, snažíme-li se, abych užil slov německého dějepisce Ranka, vypátrati, co se »ve skutečnosti událo«, objeví se mnoho minulého ve světle velmi odchylném.

Jest málo věcí v životě lidském buď zcela dobrých nebo zcela špatných. Málo jest věcí buď černých nebo bílých. Povinností poctivého letopisce jest podati správné vylíčení všech dobrých i zlých stránek každé události historické. Jest to velmi nesnadný úkol, protože máme všickni své osobní záliby a nelibosti. Měli bychom se však vynasnažovati, abychom byli jak jen možná poctiví, a nesmíme dáti na sebe příliš působiti svými předsudky.

Vmyslete se na příklad do mého stavu. Vyrostl jsem v čistě protestantském prostředí čistě protestantské země. Nespátřil jsem

nikdy žádných katolíků, až když mi bylo asi dvanáct let. Cítil jsem se velice nevolný, když jsem se s nimi setkal. Byl jsem trochu zražen. Znal jsem historii mnoha tisíc lidí, kteří byli upalováni, věšeni a čtvrceni španělskou inkvisicí, když se vévoda z Alby namáhal vypudit z hlavy holandskému obyvatelstvu jejich luteránské a kalvinistické bludy. Všechno to bylo pro mne příliš skutečné. Zdálo se mi, jako by se to bylo událo teprve předevčírem. Mohlo by se to opakovatí opět. Mohla by býti nová noc svatobartolomějská a moje ubohá maličkost byla by zavražděna v nočním úboru a má mrtvola vyhozena z okna, jako se to stalo ušlechtilému admirálovi de Coligny.

Mnohem později bylo mi žítí kolik let v zemi katolické. Shledával jsem, že jsou to lidé daleko příjemnější a mnohem snášenlivější a právě tak vzdělání jako moji dřívější krajané. K svému velikému překvapení počal jsem poznávatí, že o reformaci usilovala strana katolická právě tak jako protestantská.

Dobří lidé šestnáctého století, kteří právě reformaci prožívali, neviděli ovšem věci tímto způsobem. Měli vždycky pravdu a jejich nepřítel byl vždycky v nepravu. Šlo o to, věšeti anebo býti oběšen, i dávala ta i ona strana přednost věšení. Bylo pak to čistě lidské a nezasluhují za to hany.

Díváme-li se na svět, jak se jevil v roce 1500, snadné datum pro zapamatování, a v roce, kdy se narodil císař Karel V., vidíme toto: Feudální nepořádek středověký ustoupil řádu četných, vysoce zcentralisovaných království. Nejmocnějším ze všech panovníků jest veliký Karel, tehdy děcko v kolébce. Jest to vnuk Ferdinanda a Isabelly a Maxmiliána Habsburského, posledního z rytířů středověkých, a jeho choť Marie, dcery Karla Smělého, ctižádostivého vévody Burgundského, jenž vedl úspěšnou válku ve Francii, ale byl zabit od svobodných sedláků švýcarských. Mladistvý Karel stal se proto dědicem větší části mapy, všech zemí po svých rodičích, prarodičích, strýcích, bratrancích a sestřenicích a tetách v Německu, v Rakousku, v Holandsku, v Belgii, v Itálii a ve Španělech společně se všemi jejich koloniemi v Asii, Africe a Americe. Zvláštní ironií osudu narodil se v Gentu, v témže zámku hrabat flanderských, z něhož si Němci při nedávném obsazení Belgie udělali vězení, a třebaže byl španělským králem a německým císařem, dostává se mu vychování vlámského.

Poněvadž jest otec jeho mrtev (otráven, říkají lidé, ale nebylo to nikdy dokázáno) a matka pozbyla zdravého rozumu (projíždí svými doménami s rakví chovající mrtvolu zemřelého chotě), jest dítě ponecháno v tuhé kázni tety Markety. Karel má vládnouti nad Němci, Italy, Španěly a nad stem jiných národností a vyrůstá jako Vlám, věrný syn církve katolické, avšak docela prost nesnášenlivosti náboženské. Jest spíše líný i jako chlapec i jako muž. Než osud donucuje jej vládnouti světu, když jest svět ve víru náboženského vření. Jezdí nakvap věčně z Madridu do Innsbrucku a z Brügge do Vídně. Má rád mír a pokoj, a jest bez ustání ve válce. Vidíme jej, jak se ve věku padesáti pěti let odvrací od lidského pokolení krajně rozmrzen tolika nenávisť a tolika hloupostí. Umírá o tři léta později jako muž velmi unavený a velice zklamáný.

Tolik o císaři Karlovi. A co s církví, druhou velmocí na světě? Církev se náramně změnila od časných dob středověku, kdy se pustila do obracení pohanů a ukazování jim předností zbožného a spravedlivého života. Církev především zbohatla. Papež není už pastýřem stáda pokorných křesťanů. Bydlí v ohromném paláci a obklopuje se umělci, hudebními skladateli a proslavenými spisovateli. Jeho chrámy a kaple jsou pokrývány novými obrazy, na nichž svatí vypadají více podobni řeckým bohům, nežli jest naprosto nezbytno. Rozděluje svůj čas nestejným dílem mezi záležitosti státnické a umělecké. Věci státnické zaujímají z jeho času deset procent. Ostatních devadesát procent připadá na živý zájem o římské sochy, nedávno objevené řecké vázy, plány nového letního sídla, zkoušku nové hry dramatické. Arcibiskupové a kardinálové řídí se příkladem papežovým. Biskupové snaží se napodobovati arcibiskupy. Avšak venkovští kněží zůstali věrni svým povinnostem. Zůstávají opodál zkaženého světa a pohanské lásky ke kráse a rozkoši. Drží se stranou klášterů, kde mnichové, jak se zdá, zapomněli svých starých slibů prostoty a chudoby a žijí tak šťastně, jak si troufají, aby nevbuzovali příliš mnoho veřejného pohoršení.

Konečně jest tu obecný lid. Vede se jím mnohem lépe nežli kdykoli předtím. Mají větší blahobyť, žijí v lepších domech, jejich děti chodí do lepších škol, města jejich jsou krásnější nežli bývala, střelné zbraně postavily je na roveň dávným jejich nepřátelům, loupežným rytířům, kteří jim uvalovali po století tak těžké daně na obchod. Tolik o hlavních činitelích reformace.

Nyní se podívejme, co způsobila v Evropě renaissance, a potom porozumíte, jak po obrození učení a umění muselo následovat obrození zájmů náboženských. Renaissance začala v Itálii. Odtud se šířila do Francie. Nedařilo se jí zrovna ve Španělsku, kde pět set let válčení s Maury působilo na lid tak, že byl hodně obmezeného rozhledu a velmi fanatický ve všech věcech náboženských. Okruh se šířil dál a dále, ale jakmile jen překročil přes Alpy, doznal změny.

Obyvatelé severní Evropy, žijící v podnebí velmi odlišném, mají nápadně odchylný názor životní od názoru jižních sousedů. Italové zdržovali se ponejvíce venku, pod slunným nebem. Germáni, Holanďané, Angličané, Švédové trávili většinu času uvnitř domu, naslouchajíce, jak dešť bije na zavřená okna jejich útulných domečků. Nesmáli se tak mnoho. Brali všechno vážněji. Byli si stále vědomi nesmrtnosti duše a nežertovali rádi o věcech, jež pokládali za svaté a nedotknutelné. »Humanistická« část renaissance, t. j. knihy, studia starých spisovatelů, gramatiky a spisů, zajímala je nad míru. Avšak všeobecný návrat k staré, pohanské civilizaci řecké a římské, jenž byl jedním z předních výsledků renaissance v Itálii, plnil jejich srdce hrůzou.

Avšak papežství a kolegium kardinálů skládalo se skoro výhradně z Italů a ti udělali z církve zábavní klub, kde se lidé bavili o umění, hudbě a divadle, zřídka však zmiňovali se o náboženství. Odtud roztržka mezi vážným severem a vzdělanějším, ale povrchním a vlažným jihem stávala se po celý čas čím dále větší a větší a nikdo si, jak se zdálo, neuvědomoval nebezpečnost, hrozícího církvi.

Bylo několik podružnějších důvodů, jež vysvětlují, proč reformace nastala spíše v Německu nežli ve Švédsku nebo v Anglii. Němci chovali starou zášť proti Římu. Nekonečné spory mezi císařem a papežem způsobily mnoho vzájemné hořkosti. V jiných končinách evropských, kde vláda spočívala v rukou silného krále, panovník dovedl často ubránit svých poddaných před hrabivostí kněží. V Německu, kde vládl mátožný císař neklidnému zástupu malých knížátek, bývali dobří občané bezprostředněji vydáni na milost biskupů a prelátů. Tito hodnostáři usilovali sebrati veliké částky peněz ve prospěch oněch ohromných chrámů, jež byly koníčkem

papežů renaissance. Němci cítili, že jsou vyssáváni, a jest zcela přirozeno, že se jim to nelíbilo.

A dále jest tu fakt, o němž se zřídka činí zmínka, že totiž v Německu byla vlast tiskařského lisu. V severní Evropě byly knihy latiné a bible nebyla již tajemným rukopisem, jež měli ve vlastnictví a vykládali kněží. Byla to domácí kniha mnohých rodin, kde uměli latinsky otec i děti. Počaly ji čísti celé rodiny, což bylo proti zákonu církevnímu. Pozorovaly, že jim kněží vykládají mnoho věcí, které jsou ve srovnání s původním zněním Písma svatého značně

Luther překládá bibli.

odchylné. Způsobilo to pochybování. Lid počal dávatí otázky. A otázky, nemůže-li se na ně dátí odpověď, způsobují často mnoho zmatku.

Útok začal, když humanisté severu zahájili palbu proti mni- chům. V hloubi srdce chovali ještě příliš mnoho úcty a vážnosti k papeži, aby obrátili výpad proti jeho svatosti. Ale líní, nevzdě- laní mniši, žijící za ochrannými zdmi bohatých klášterů, poskyto- vali jim vzácné kratochvíle.

Vůdcem v tomto boji, dost co říci, byl velmi věrný syn církve. Gerard Gerardzoon čili Desiderius Erasmus, jak se obyčejně na- zývá, byl chudý chlapec, narozený v Rotterdamu v Holandsku a vy- chovaný na téže latinské škole v Deventeru, na níž byl graduován Tomáš Kempenský. Stal se knězem a žil po nějaký čas v klášteře.

Velmi mnoho cestoval a znal, o čem psal. Když nastoupil na dráhu pisatele pamfletů (za dnešní doby řeklo by se o něm spisovatel a vydavatel), byl svět velmi nadšen řadou anonymních dopisů, jež právě vyšly pod názvem »Listy neznámého muže«. V těchto dopisech byla tepána všeobecná obmezenost a domýšlivost mnichů zvláštním německo-latinským veršem, upomínajícím na naše moderní rýmovačky.

Erasmus sám byl velmi učený a vážný vědec, jenž uměl i latinsky i řecky a podal nám první, spolehlivý překlad Nového zákona, jež přeložil do latiny spolu s opraveným vydáním původního textu řeckého. Byl však přesvědčen jako římský dějepisec Sallustius, že nám nic nebrání »řikati s úsměvem na rtech pravdu«.

Roku 1500, když navštívil Sir Tomáše Mora v Anglii, udělal si několik neděl prázdnou a napsal zajímavou knížečku, nazvanou »Chvála bláznovství«, v níž útočil na řeholníky a jejich důvěřivé stoupence nejnebezpečnější ze všech zbraní, humorem. Tato knížečka šla nejlépe na odbyt v šestnáctém století. Byla přeložena do všech téměř jazyků a vzbudila u lidí pozornost k druhým spisům Erasmovým, v nichž volal po reformě mnohých zlořádů církevních a dovolával se svých spolupracovníků humanistických, aby mu pomohli v jeho úkolu, způsobití veliké obrození křesťanské víry.

Ale z těchto výborných plánů nevzešlo nic. Erasmus byl příliš rozumný a příliš snášenlivý, aby se líbil většině nepřátel církve. Čekali na vůdce bezohlednější povahy.

Přišel a jmenoval se Martin Luther.

Luther byl venkovan ze středního Německa, neobyčejného nadání a s velikou dávkou osobní odvahy. Dostalo se mu vzdělání universitního a byl mistrem university v Erfurtě; později vstoupil do augustinského kláštera. Stal se pak kolejním profesorem theologické školy vitemberské a počal vykládati písma selským synkům své saské domoviny. Měl hodně volného času, i užil ho k studiu původního znění Starého i Nového zákona. Zakrátko počal pozorovati, že jest veliký rozdíl mezi slovy Kristovými a slovy, jež byla hlášána od papežů a biskupů.

Roku 1511 navštívil ve věci úřední Řím. Alexander VI. z rodiny Borghiů, jenž si získal veliké bohatství ve prospěch svého syna a dcery, byl mrtev. Jeho nástupce Julius II., muž bezvadného charakteru osobního, ztrávil většinu času bojem a stavbami a neučinil

svou zbožností hlubšího dojmu na našeho hluboce založeného theologa německého. Luther vrátil se do Vitemberka velmi zklamán. Ale měly přijíti horší věci.

Gigantický chrám sv. Petra, jehož si papež žádal od svých nevinných stoupenců, jakkoliv teprve z polovičky hotový, potřeboval již opravy. Alexander VI. utratil poklady papežské do posledního halěře. Lev X., jenž nastoupil po Juliovi roku 1513, byl na nakloněné rovině k úpadku. Uchýlil se k starému způsobu, získati hotové peníze. Počal prodávati »odpustky«. Odpustky byly kousek pergamenu, slibující odměnou za určitou částku peněz hříšníkovi zkrácení času, jež by měl ztráviti v očistci. Byla to podle víry pozdního středověku věc úplně správná. Když měla církev moc odpuštění hříchy těm, kteří jich doopravdy litovali, dříve než zemřeli, měla také moc, přímluvou u Svatých zkrátiti čas, ve kterém měla býti duše očištěna v ponurém království očistce.

Neštěstím bylo, že musely býti odpustky prodávány za peníze. Ale poskytovaly snadný způsob důchodu a kromě toho ti, kteří byli příliš chudí, aby si je zaplatili, dostávali je zadarmo.

Než roku 1517 se stalo, že území vyhrazené k prodávání odpustků v Sasku bylo dáno dominikánskému mnichovi, jménem Janu Tétzelovi. Bratr Jan byl prodavač lichvářský. Abychom řekli pravdu, byl poněkud příliš prudký. Jeho způsob prodeje urážel zbožné lidi malého vévodství. A Luther, který byl dobrým členem řádu, tak se rozzlobil, že provedl věc nerozvážnou. Přišel 31. října 1517 k hlavnímu chrámu a přibil tam na dveře arch s pětadevadesáti články (neboli thesemi), namířenými proti prodeji odpustků. Články byly psány latinsky. Luther neměl v úmyslu započítí roztržku. Nebyl revolucionářem. Nesouhlasil se zařízením odpustků a přál si, aby jeho druhové profesori věděli, co o nich soudí. Byla to však stále ještě soukromá věc světa kněžského a odborného a nebylo v tom nijakého dovolávání soudu veřejnosti laické.

Bohužel, v tom okamžiku, když celý svět počínal se zajímati o běžné věci náboženské, bylo naprosto nemožno pojednávat o čemkoliv, aniž by to zároveň nezbuzovalo vážného rozčilení duševního. Neuplynuly ani dva měsíce a celá Evropa přetrásala devadesát pět thesů saského mnicha. Každý se musí nějak rozhodnouti. Každý pokoutní nepatrný bohoslovec musí vyjádřiti své vlastní rozhodnutí. Papežské úřady počaly se znepokojovati. Nařídily vitemberskému

profesorovi, aby se odebral do Říma a vydal počet ze svého počínání. Luther si moudře vzpomněl, co se stalo Husovi. Zůstal v Německu a byl potrestán vyobcováním z církve. Luther papežskou bulu za přítomnosti obdivujícího se mu lidu spálil a od tohoto okamžiku smír mezi ním a papežem nebyl již možný.

Aniž si toho dosti málo se své strany přál, Luther stal se vůdcem ohromné armády nespokojených křesťanů. Němečtí vlastenci, jako na příklad Oldřich z Huttenu, přispěli mu ku pomoci. Studenti vitterberští a erfurtští nabízeli se, že ho budou bránit, pokusí-li se úřady uvrhnouti jej do žaláře. Kurfiřt saský uklidňoval horlivé jinochy. Nebude prý Lutherovi zkriven ani vlas na hlavě, pokud setrvá na půdě saské.

Všechno toto událo se roku 1520. Karlovi V. bylo dvacet let a musel jakožto panovník poloviny světa setrvávat v dobrém poměru s papežem. Svolal říšský sněm čili generální shromáždění do věrného města Wormsu na Rýně a poručil Lutherovi, aby se tam dostavil a zodpovídal ze svého podivného chování. Luther, jenž se teď stal národním bohatýrem Němců, se dostavil. Odepřel odvolati i jediné slovo z toho, co kdy psal nebo řekl. Jeho svědomí podléhá prý jen a jen slovu Božímu. Chce prý žít podle svého svědomí a za ně i zemřít.

Říšský sněm vormský prohlásil po zralém uvážení Luthera za psance před Bohem i lidmi a zapověděl všem Němcům poskytnouti mu přístřeší nebo potravu a nápoje, nebo čísti jediné slovo z knih, které proklatý kacír napsal. Ale velikému reformátorovi nehrozilo sebemenší nebezpečství. Většinou severních Němců byl tento acht prohlašován za nejnepřávanější a nejurážlivější výrok. Pro větší bezpečnost byl Luther ukryt na Wartburce, na hradě náležejícím kurfiřtovi saskému, a tam vyzývavě vzdoroval celé papežské moci, překládaje do jazyka německého celou bibli, aby všichni lidé mohli čísti a poznávati slovo Boží sami.

V této době nebyla již reformace hnutím duchovním a náboženským. Ti, kdož nenáviděli krásy moderních staveb chrámových, použili tohoto období nepokoje k útoku a zničili, co se jim nelíbilo, protože tomu nerozuměli. Zchudlí rytířové vynasnažili se nahraditi si minulé ztráty uchvácením území, jež náleželo klášterům. Nespokojená knížata využila nepřítomnosti císařovy k zvětšení vlastní moci. Vyhladovělí sedláci, poslouchající vůdcovství položených

agitátorů, využili jak se dalo vhodné příležitosti, činili útok na hrady pánů a plenili, vraždili a pálili s horlivostí starých křížáků.

Opravdová vláda nepořádku rozšířila se na všech stranách po celé říši. Některá knížata stala se *protestanty* (jak se nazývali »protestující« přivrženci Lutherovi) a pronásledovala své poddané katolické. Jiní zůstali katolíky a věšeli své poddané protestantské. Říšský sněm ve Špýru z roku 1526 snažil se urovnati tuto nesnadnou otázku příslušnosti nařízením, že »všichni poddaní mají býti téhož vyznání náboženského jako jejich knížata«. Z Německa stala se tím šachovnice tisíce nepřátelských malých vévodství a knížectví a vznikl stav, který na sta let zdržel pravidelný vzrůst politický.

V únoru roku 1546 Luther zemřel a byl uložen k věčnému odpočinku v témže chrámě, kde před dvacíti devíti lety prohlásil své pověstné námitky proti prodávání odpustků. V době necelých třiceti let vlašný, žertující a smějící se svět renaissanční přeměnil se v polemisující, svářící se, klevetící, debatující společnost reformační. Veškerá duchovní vláda papežů octla se náhle v koncích a celá západní Evropa proměnila se v bojiště, kde se navzájem protestanti a katolíci pobíjeli pro větší slávu určitých theologických nauk, jež jsou nynějšímu pokolení tak nesrozumitelné jako záhadné nápisy starověkých Etrusků.

NÁBOŽENSKÉ VÁLKY

DOBA VELIKÝCH SPORŮ NÁBOŽENSKÝCH.

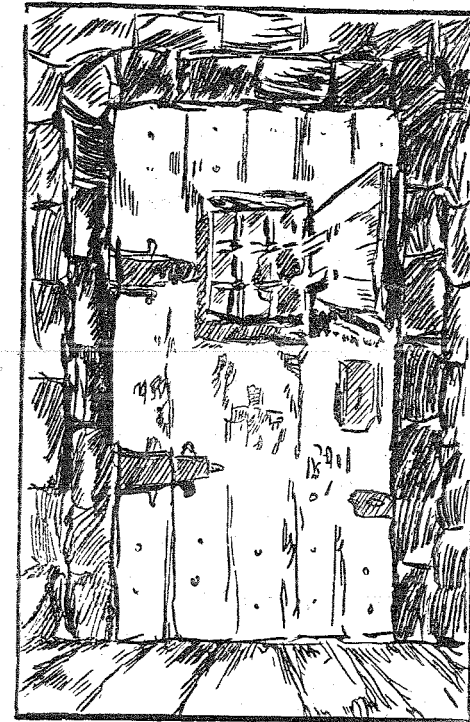
Šestnácté a sedmnácté století byla dobou náboženského zápasu. Dáte-li si dobrý pozor, shledáte, že téměř každý kolem vás ustavičně »mluví o národním hospodářství« a uvažuje o mzdách a hodinách pracovních a stávkách v jejich vztahu k životu společnosti, neboť to jest hlavním předmětem zájmu právě naší doby.

Ubohé malé děti roku 1600 nebo 1650 byly na tom hůře. Neslyšely nikdy nic jiného nežli »náboženství«. Hlavičku měly plnou »praedestínace«, »transsubstanciance«, »svobodné vůle« a sta jiných podivných slov, vyjadřujících záhadné body »pravé víry«, ať již katolické nebo protestantské. Po přání rodičů byly křtěny na katolíky, luterány, kalvinisty, zwingliány nebo novokřtěnce. Učily se náboženství z Augšpurského katechismu, složeného Lutherem, anebo ze »Základů křesťanství«, napsaných Kalvinem, nebo mumlaly *třicet devět článků víry*, vytištěných v anglické knize *Obecných modliteb*, a říkalo se jim, že jenom tyto jediné vyjadřují »pravou víru«.

Slyšely o hromadném okradání církevního jmění, jež páchal král Jindřich VII., mnohokrát ženatý panovník anglický, jenž se prohlásil za nejvyšší hlavu anglické církve a přisvojil si stará práva papežská, dosazovati biskupy a kněze. Trápila je noční můra, kdykoliv se někdo jen zmínil o svaté inkvisici s jejími žaláři a mnohými kobkami k mučení, a stejně působilo na ně hrozné vypravování o tom, jak zástup zdivočelých protestantů holandských zmocnil se hrstky bezbranných starých kněží a pověsil je z pouhé rozkoše vražditi vyznavače odchylné víry. Bylo neštěstím, že ty dvě zápa-

sící strany byly tak zcela sobě rovny. Nebýtí toho, byl by se zápas záhy rozhodl. Takto však protáhl se na osm lidských věků a stal se tou měrou spletitý, že vám mohu vyličiti jenom *nejvýznamnější* podrobnosti a musím vás žádati, abyste si ostatní doplnili z nějakého z četných dějepisů reformačních.

Veliké reformační hnutí protestantské mělo v zápětí pronikavou

Inkvisice.

reformu v lůně církve. Oni papežové, kteří bývali pouze ze záliby humanisty a obchodovali s římskými a řeckými starožitnostmi, zmizeli s jeviště a jejich místa zaujali vážní mužové, vynakládající čtyřadvacet hodin denně na zastávání posvátných úkolů, vložených do jejich rukou.

Dlouhý a značně zahanbující blahobyt klášterů byl ten tam. Mniši a jeptišky museli vstávat se slunce východem, studovat cír-

kevní otce, ošetřovati nemocné a těšiti umírající. Svatá inkvisice bděla ve dne v noci, aby se tiskem nerozšiřovaly žádné nebezpečné nauky. Na tomto místě činívá se pravidelně zmínka o ubohém Galileovi, jenž byl uvězněn, protože byl trochu příliš prostofeký, vykládaje o nebesích, jež pozoroval směšně malým dalekohledem, a pronesl určitá mínění o povaze planet, jež veskrze odporovala oficiálním názorům církevním. Než se vši poctivostí k papeži, duchovenstvu a inkvisici mělo by se otevřeně prohlásiti, že protestanti byli právě tak zapřísáhlými nepřáteli vědy a lékařství jako katolíci a se stejnými projevy nevědomosti a nesnášlivosti dívali se na muže, zkoumající věci pro sebe, jakožto na nejnebezpečnější nepřátele lidstva.

A Kalvin, veliký reformátor francouzský a samovládce (jak politický tak duchovní) ženevský, nejen že pomáhal francouzským úřadům, usilujícím oběsiti Michaela Serveta (španělského theologa a lékaře a slavného asistenta Vesaliova), nýbrž i, když se Servetovi podařilo uprchnouti z francouzského vězení a utéci do Ženevy, uvrhl tohoto vynikajícího muže do žaláře a po dlouhém vyšetřování nechal jej upáliti na hranici pro jeho kacírství, nedbaje naprosto jeho slávy vědecké.

A tak to šlo dále. Máme málo spolehlivé statistiky o tom předmětu, ale celkem protestanti upustili od tohoto počínání dávno před katolíky a větší část počestných mužů i žen, kteří byli upálení, oběšeni a státi pro své přesvědčení náboženské, padla jakožto oběť velmi energické, ale i velmi kruté církve římské.

Snášenlivost totiž (a pamatujte si to, prosím, až vyrostete) jest původu velmi pozdního a i lidé našeho tak zvaného »moderního světa« dovedou býti snášenliví jenom v takových věcech, na nichž jim zrovna mnoho nezáleží. Jsou snášenliví k domorodci africkému a nestarají se o to, je-li budhistou nebo mohamedánem, protože pro ně není ničím ani budhism ani mohamedanism. Avšak když slyší, že se jejich soused, který býval pro svobodný obchod a odpůrcem vysokých ochranných cel, přidal na stranu celní reformy a zastává se nyní poplatků na dovoz, přestává jejich snášenlivost a užívají skoro týchž slov, jakých užíval milý katolík (nebo protestant) sedmnáctého století, jemuž se donesla zpráva, že jeho nejlepší přítel, jehož si vždycky vážil a jež miloval, padl za oběť strašným bludům protestantské (nebo katolické) církve.

»Kacírství« až do velmi nedávné doby bylo pokládáno za nemoc. Dnes, vidíme-li člověka nedbajícího osobní čistoty těla a příbytku a vydávajícího sebe i děti nebezpečenství tyfu nebo jiné nemoci, již jest se možno předem uchrániti, pošleme pro zdravotní úřad a zdravotní úředník zavolá policii, aby mu pomohla odstraniti tuto osobu, ohrožující bezpečnost celé obce. V šestnáctém a sedmnáctém století byl kacír, muž nebo žena, pochybující o základních principech, na nichž jeho protestantská nebo katolická církev spočívala, pokládán za děsnější ohrožení nežli nositel tyfu. Tyf zahubil (a velmi pravděpodobně byl by zahubil) tělo. Než kacírství, podle jejich přesvědčení, bylo by určitě zahubilo nesmrtelnou duši. Bylo proto povinností všech dobrých a soudných občanů, aby povolali policii proti nepřátelům ustáleného řádu věcí, a kdo toho nečinil, byl tak vinen jako moderní člověk, který netelefonuje nejbližšímu lékaři, když zpozoruje, že jeho spolunájemníci mají cholera nebo neštovice.

V pozdějších letech budete velmi mnoho slyšati o léčení praeventivním. Praeventivní léčení znamená prostě, že naši lékaři nečekají, až se jim pacienti roznemohou, aby pak přikročili k jejich léčení. Naopak, studují pacienta a podmínky, v nichž žije, když jest mu (pacientovi) zcela dobře, a odstraňují každou možnou příčinu nemoci odklizením nečistoty, poučováním, co jísti a čeho se varovati a podáváním základních pravidel osobní hygieny. Tito dobří lékaři jdou docela ještě dále. Chodí do škol a poučují děti, jak používat kartáčku na zuby a jak se chrániti nachlazení.

Šestnácté století, jež pohlíželo (jak jsem se vám pokusil znázorniti) na nemoc tělesnou jako na něco daleko nepatrnějšího nežli jest nemoc ohrožující duši, zorganizovalo soustavu praeventivního léčení duchovního. Jakmile bylo dítě dosti staré, aby dovedlo slabikovati první slova, bylo vychovááno v pravých (a v »jediné pravých«) zásadách víry. Nepřímo vykonalo to dobrou věc pro všeobecný pokrok evropského lidstva. Protestantské země byly brzo posety školami. Vynakládaly značný díl velmi drahého času na výklad katechismu, avšak mimo theologii poučovaly i o jiných předmětech. Povzbuzovaly ke čtení a přináleželi jim zásluha o veliký rozvoj tisku.

Avšak katolíci nezůstávali pozadu. I oni věnovali na vzdělání mnoho času a přemýšlení. V této příčině našla církev neocenitel-

ného přítele a spojence v nově založeném řádu Tovaryšstva Ježíšova. Zakladatel tohoto významného zřízení byl španělský voják, který po životě bohaprázdných kousků šel do sebe a potom se cítil povinen, sloužit církvi právě tak jako mnoho dřívějších hříšníků, které Armáda spásy poučí o poblouzeních jejich počínání, zasvěcuje zbyvajících léta života úkolu, pomáhati a útěchy poskytovatí těm, kdož jsou méně šťastni.

Tento Španěl jmenoval se Inigo Loyola. Narodil se rok před objevením Ameriky. Byl poraněn a zchromen pro celý život, a když byl v nemocnici, zjevila se mu Svatá Panna a její Syn a vyzvali jej, aby zanechal špatnosti bývalého života. Rozhodl se, že se odebere do Svaté země a dokončí úlohu křížáků. Ale návštěva v Jerusalemě ho poučila o nemožnosti tohoto úkolu, i vrátil se na západ, aby pomáhal v boji proti bludům luteránů.

Roku 1534 studoval na sorbonské universitě v Paříži. Spolu se sedmi jinými posluchači založil bratrský kroužek. Osm mužů slíbilo si navzájem, že povedou svatý život, že nebudou bažiti po bohatství, nýbrž po spravedlnosti a že se oddají s tělem duši službě církevní. Po nemnoha letech vzrostlo toto malé bratrstvo v řádnou organizaci a bylo uznáno od papeže Pavla III. jakožto Tovaryšstvo Ježíšovo.

Loyola býval vojákem. Věřil v kázeň a bezpodmínečná poslušnost rozkazů vyšších představených stala se jednou z hlavních příčin nesmírných úspěchů jezuitských. Věnovali se obzvláště vychování. Starali se o všestranné vzdělání svých učitelů, dříve než je nechali mluvit k jedinému žákovi. Žili se svými studenty a účastnili se jejich her. Pečovali o ně s jemnou starostlivostí. A za to na konec vychovali nové pokolení věrných katolíků, pojímajících náboženské povinnosti tak vážně jako lidé raného středověku.

Prozíraví jesuité nevynakládali však všeho svého úsilí jen na vzdělání chudých. Vcházeli do paláců mocných a stávali se soukromými učiteli příštích císařů a králů. A co to znamená, uvidíte sami, až vám budu vypravovatí o válce třicetileté. Ale před tímto děsným a závěrečným výbuchem náboženského fanatismu událo se velmi mnoho jiných věcí.

Karel V. byl mrtev. Německo a Rakousko připadlo jeho bratru Ferdinandovi. Všech ostatních držav, Španělska, Nizozemska, Indíj a Ameriky dostalo se jeho synu Filipovi. Filip byl syn Karlův a por-

tugalské princezny, která byla vlastní sestřenicí svého chotě. Děti, které se narodí z takového spojení, bývají náchylné státi se poněkud podiviny. Syn Filipův, nešťastný Don Carlos (zavražděný později se souhlasem vlastního otce) byl šílený. Filip nebyl docela nepřítel, ale jeho horlivost o církvev hraničila blíže s náboženským šílenstvím. Byl přesvědčen, že nebesa jej vyvolila za jednoho ze spásitelů lidstva. Kdokoliv tedy byl zatvrzelý a zpěčoval se sdíletí názory jeho veličenstva, byl výslovným nepřítelem lidského

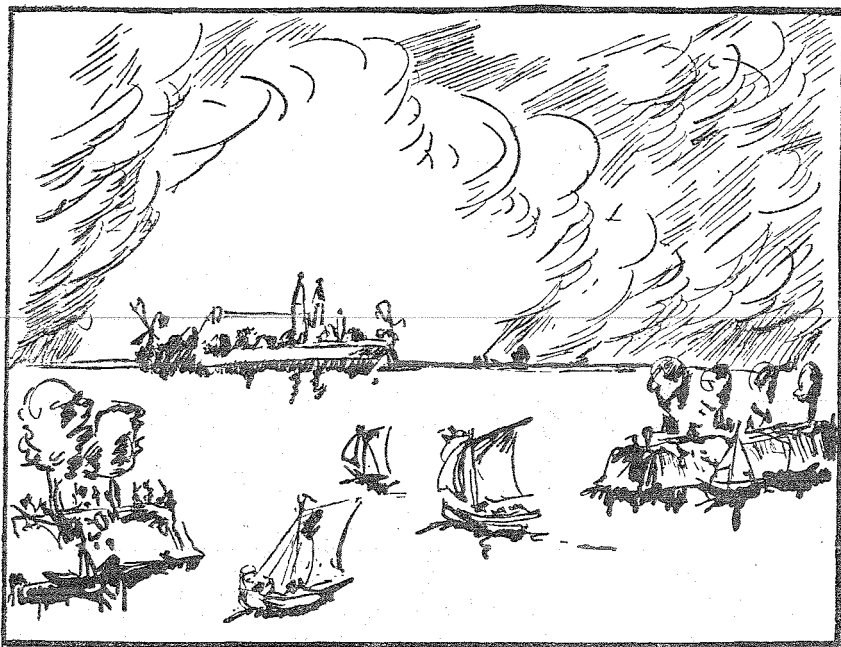
Noc sv. Bartoloměje.

pokolení, i musel býti zahlazen, aby jeho příklad nezahlubil duše zbožných bližních.

Španělsko bylo ovšem zemí velmi bohatou. Všechno zlato a stříbro nového světa plynulo do pokladnice kastilské a aragonské. Avšak Španělsko trpělo zvláštní chorobou národohospodářskou. Jeho rolníci byli těžce pracující mužové a ještě tíže pracující ženy. Ale lepší třídy chovaly svrchované opovržení k jakémukoliv způsobu práce, vyjímajíc postavení v armádě, loďstvu anebo v úřadech občanských. Pokud se týče Maurů, kteří bývali velice příčinlivými řemeslníky, byli již dávno předtím vypuzeni ze země. A účinek toho byl, že Španělsko, pokladnice světa, zůstalo zemí chudou, protože všechny jeho peníze musely se posílati do ciziny výměnou za

pšenici a ostatní potřeby životní, jichž Španělsko nehledělo pro sebe vypěstovati.

Filip, panovník nejmocnějšího národa v šestnáctém století, závisel co do důchodů na daních, jež se sebraly v čilém obchodním útlu Nizozemska. Avšak tito Vlámové a Holanďané byli oddanými stoupenci učení Lutherova a Kalvinova a vyčistili své chrámy ode všech soch, svatých obrazů a vzkázali papeži, že ho již neuznávají

Zachránění Leydenu prokopáním hrází.

za svého pastýře, nýbrž že jsou odhodláni řídit se hlasem svého svědomí a příkázáními nově přeložené bible.

Král dostal se tím do velmi nesnadného postavení. Nemohl naprosto trpět bludů svých holandských poddaných, avšak potřeboval jejich peněz. Kdyby jim dovolil být protestanty a nebdati spásy duše, byl by se prohřešil proti své povinnosti k Bohu. Kdyby poslal do Nizozemska inkvisici a dal upáliti své poddané na hranici, byl by přišel o větší část svého příjmu.

Jsa mužem nerozhodné vůle, bylo dlouho na pochybách. Zkoušel to s vlídností a přísností a sliby i hrozbami. Holanďané zůstávali zatvrzelí a zpívali dále žalmy a naslouchali kázáním svých lutherských a kalvinských kazatelů. Nevěda si jiné rady, vypravil svého »železného muže«, vévodu z Alby, aby přiměl ty zatvrzelé hříšníky k povolnosti. Alba započal popravami těch vůdců, kteří nerozumně opustili zemi před jeho příchodem. Roku 1572 (téhož roku, kdy byli protestantští vůdcové francouzští šmahem pobiti za hrůzostrašné noci svatého Bartoloměje) obořil se na četná města holand-

Vrah Viléma Mlčenlivého.

ská a vyvraždil obyvatele na odstrašení ostatních. Příštího roku oblehl město Leyden, průmyslové středisko holandské.

V té době utvořilo sedm malých provincií severního Nizozemí obrannou jednotu, tak zvanou unii utrechtskou, a jmenovalo Viléma Oranžského, prince německého, jenž býval soukromým tajemníkem císaře Karla V., vůdcem vojska a velitelem volně plavících se námořníků, kteří byli známi jako *námořní žebráci*. Aby zachránil Leyden, Vilém dal prokopati hráze, vytvořil mělké moře vnitrozemské a zachránil město pomocí podivně vypraveného loďstva, skládajícího se z pramic a bárek s nepatrným ponorem, poháněných vesly a tyčemi přes bahno, až se dostaly k městským hradbám.

Bylo to po prvé, co nepřemožitelná armáda španělského krále utrhla tak pokořující porážku. Překvapilo to svět právě tak, jako japonské vítězství u Mukdenu ve válce rusko-japonské překvapilo naše pokolení. Protestantské síly nabyly nové odvahy a Filip přemýšlel o nových prostředcích za tím účelem, aby pokořil odbojně poddané. Najal bídného, slabomyslného fanatika, aby šel a zavraždil Viléma Oranžského. Avšak ani pohled na mrtvého vůdce nepřiměl oněch sedm provincií, aby se poddaly. Naopak dohnal je k šílenému vzteku. Roku 1581 sešly se v Haagu *generální stavy* (sněm

Vojско se blíží.

zástupců sedmi provincií), prohlásily slavnostně »zlotřilého krále Filipa« za zbavena trůnu a ujaly se samy neobmezené svrchovanosti, jež až dotud bývala v moci jejich »krále z milosti Boží«.

Jest to velmi významná událost v dějinách velkého zápasu o politickou svobodu. Byl to krok, jenž dospěl mnohem dále nežli vzpoura šlechticů, končící podepsáním *veliké charty svobod* (magna charta). Tito dobří občánkové prohlásili: »Jest tiché dorozumění mezi králem a jeho poddanými, že obě strany budou vykonávat určité služby a že mají uznávat určité závazné povinnosti. Jestliže se jedna strana nebude touto úmluvou řídit, má druhá strana právo pokládati ji za neplatnou.« K podobnému závěru došli roku 1776

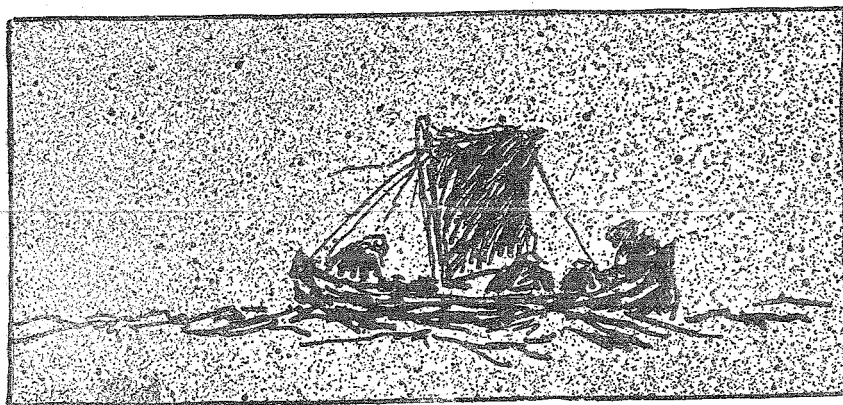
američtí poddaní krále Jiřího III. Ale ti měli mezi sebou a svým panovníkem přes tři tisíce mil oceánu, a generální stavy učinily toto rozhodnutí (jež znamenalo pozvolnou smrt pro případ porážky) na doslech španělských děl a v ustavičném strachu před mstícím loďstvem španělským. Byla stará pověst o tajemném loďstvu španělském, jež mělo dobýt jak Holandska tak Anglie, když nastoupila na trůn po katolické »Marii Krvavé« královna Alžběta. Námořníci na pobřeží vypravovali si jí po léta. V letech osmdesátých šestnáctého století nabyla pověst určité podoby. Podle vypravování plavců stavěly všechny loděnice španělské a portugalské lodí. A v jižním Nizozemí (v Belgii) sbíral vévoda z Parmy velmi silnou armádu, jež měla být dopravena z Ostende do Londýna a Amsterodamu, jakmile přípluje loďstvo.

Roku 1588 vyplula *veliká armáda* k severu. Avšak přístavy vlámského pobřeží byly uzavřeny loďstvem holandským, kanál anglickým, a Španělové, zvyklí klidnějším mořím jižním, nedovedli plouti v tomto bouřlivém a pustém podnebí severním. Co se stalo z *armády*, jakmile se na ni obořily lodí a bouře, nepotřebují vám vypravovati. Hrstka lodí vyvázla, plujíc kolem Irska, aby přinesla děsnou zprávu o porážce. Ostatní zahynuly a leží na dně Severního moře.

Oplátka jest poctivá hra. Britští a holandsí protestanti přenesli potom válku do území nepřítelova. Před koncem toho století Houtman objevil konečně podle knížky, sepsané od Lindschotena (Holanďana, jenž býval ve službách portugalských), cestu do Indie. Výsledkem toho bylo založení *východoindické společnosti holandské* a nastala se vši opravdovostí soustavná válka mezi osadami španělskými a portugalskými v Asii a v Africe.

Za časného období nabývání osad byl před holandskými soudními dvory projednáván významný proces. Na počátku sedmnáctého století holandský kapitán, jménem van Heemskerck, muž, jenž se proslavil jakožto vůdce výpravy, hledící objevit severovýchodní cestu do Indie, a jenž ztrávil zimu na zamrzlých březích ostrova zvaného Novaja Zemlja, zajal v úžině Malaccké loď portugalskou. Snad se pamatujete, že papež rozdělil svět na dvě stejné části, z nichž jedna byla dána Španělům a druhá Portugalcům. Portugalci pokládali zcela přirozeně vodu, obklopující jejich indické ostrovy, za část svého vlastnictví, a ježto nebyli v té době ve válce

s Unii sedmi provincií nizozemských, prohlašovali, že kapitán soukromé holandské obchodní společnosti nemá nijakého práva vstoupiti do jejich soukromé državy a sebrati jejich lodi. I podali žalobu. Ředitelé východoindické holandské společnosti získali k hájení své věci bystrého mladého advokáta De Groot čili Grotia. Učinil překvapující rozklad, že oceán jest volně přístupný všem přichozím. Již ve vzdálenosti, kam donese dělová koule vypálená z pevniny, moře jest anebo (podle Grotia) mělo by býti volnou a přístupnou drahou pro všechny lodi všech národů. Bylo to po prvé, co tato zářející nauka byla veřejně vyslovena před soudním

Smrt Hudsonova.

dvorem. Všichni druzí námořní národové vystoupili proti ní. Aby oslabil účinek Grotiovy památné obhajoby »volného moře« čili »mare liberum«, Angličan Jan Selden napsal pojednání o »mare clausum« čili »moři uzavřeném«, v němž se probíralo přirozené právo panovníkovo, pokládati moře, jež obklopují jeho zemi, za přináležející k jeho území. Zmiňují se zde o tom, poněvadž ta otázka nebyla ještě nadobro rozhodnuta a způsobila za poslední války všelijaké nesnáze a komplikace.

Abychom se vrátili k válce mezi Španěly a Holanďany i Angličany: do dvacítileté většiny vzácných kolonií indických, mys Dobré Naděje a Ceylon a osady čínské, ano i japonské v rukou protestantských. Roku 1621 byla založena *západoindická společ-*

nost, jež získala Brasilii a vystavěla v Severní Americe pevnost, nazvanou Nový Amsterodam, při ústí řeky, kterou objevil roku 1609 Jindřich Hudson.

Tyto nové osady obohatily jak Anglii tak republiku Holandskou do té míry, že si mohly najímati námezdné vojíny, aby za ně bojovali na souši, zatím co se samy věnovaly obchodu a průmyslu. Pro ně znamenal protestantský odboj nezávislost a blahobyt. Avšak v četných jiných krajích Evropy znamenalo to řadu hrůz, proti nimž byla minulá válka nevinnou vycházkou dobrosrdečných chlapců nedělní školy.

Tricetiletá válka, jež vypukla v roce 1618 a skončila známým mírem vestfalským roku 1648, byla zcela přirozeným výsledkem století stále vzrůstající nenávisti náboženské. Byla to, jak jsem již řekl, válka strašná. Všichni bojovali proti všem ostatním a boj skončil teprve tehdy, když byly všechny strany úplně vyčerpány a nemohly už bojovati.

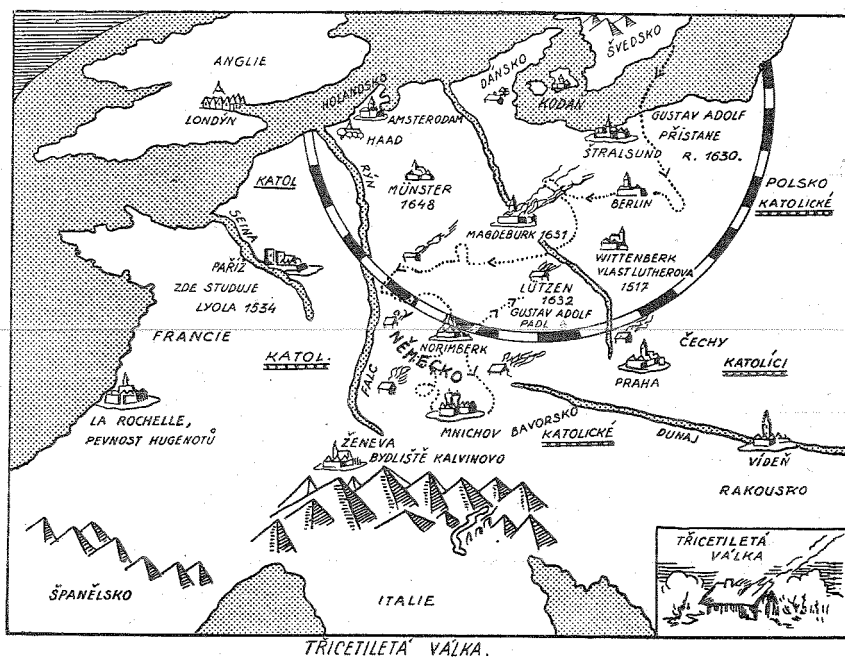
V době necelého jednoho lidského věku změnila mnoho krajů v poušť, kde bojovali vyhladovělí venkované o zdechlinu padlého koně s ještě hladovějším vlkem. Pět šestin veškerých německých měst a dědin bylo zničeno. Falc v západním Německu byla zpustošena osmadvacetkrát. A obyvatelstvo pokleslo z osmnácti milionů lidí na čtyři miliony.

Nepřátelství začalo téměř ihned, jakmile byl zvolen za císaře Ferdinand II. z rodu Habsburského. Byl to výlupek nejpečlivější výchovy jezuitské a nejposlušnější i nejoddanější syn církve. Slibu, jež jako mladý jinoch učinil, že vyplení ze svého panství všechny sekty a všechny bludy, Ferdinand podle své nynější možnosti dostal. Dva dni před jeho zvolením stal se jeho hlavní odpůrce Bedřich, protestantský kurfiřt falcký a zeť anglického krále Jakuba I., králem českým, v přímém odporu s přáním Ferdinandovým.

Vojsko habsburské dalo se ihned na pochod do Čech. Mladý král ohlížel se marně po pomoci proti tomuto hroznému nepříteli. Holandská republika byla ochotna pomoci, ale mohla učiniti málo, jsouc zapletena do zoufalé války vlastní se španělskou větví Habsburků. Stuartovcům v Anglii leželo více na srdci posílení vlastní neobmezené moci, nežli aby obětovali peníze i mužstvo na ztracené dobrodružství v odlehlých Čechách. Po několikaměsíčním zápase byl

kurfířt falcký vyhnán a jeho panství dáno bylo katolickému rodu bavorskému. To byl počátek veliké války.

Habsburská vojska pod Tillym a Valdštejnem razila si násilně cestu protestantskou částí Německa, až se dostala na břehy Baltického moře. Katolický soused znamenal vážné nebezpečení pro protestantského krále dánského. Kristián IV. pokusil se bránit sám útokem na nepřátele, dříve než mu přerostou přes hlavu. Dán-

ské vojsko vytáhlo do Německa, ale bylo poraženo. Valdštejn využil vítězství s takovou energií a prudkostí, že bylo Dánsko přinuceno prosit za mír. Pouze jediné město při Baltickém moři zůstalo potom v rukou protestantů, a to Štralsund.

Na počátku léta roku 1630 přistal tam král Gustav Adolf z rodu Vasů, král švédský a proslavený muž tím, že ubránil své země proti Rusům. Jakožto protestantský kníže neobmezené ctí žádostí, toužící udělati Švédsko středem rozsáhlé říše severní, Gustav Adolf byl s jásotem uvítán od protestantských knížat evropských jako za-

chránce věci luterské. Porazil Tillyho, jenž právě šťastně vyvraždil protestantské obyvatelstvo magdeburské. Potom se jeho vojska dala na slavný pochod středem Německa, majíce v úmyslu vniknouti do držav habsburských v Itálii. Ohrožován jsa na zadním voji od katolíků, Gustav se najednou stočil a potřel hlavní armádu habsburskou v bitvě u Lützena. Švédský král bohužel padl, když se příliš vzdálil od svého vojska. Avšak moc habsburská byla zlomena.

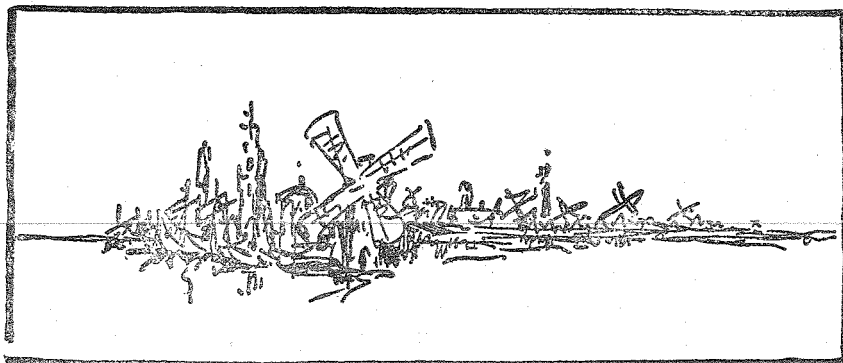
Ferdinand, člověk podezíravý, počal najednou nedůřovati vlastním služebníkům. Na jeho popud byl vrchní velitel jeho vojska, Valdštejn, zavražděn. Když se o tom dověděli katoličtí Bourboni, kteří panovali ve Francii a nenáviděli své habsburské soupeře, přidali se k protestantským Švédům. Vojska Ludvíka XIII. vtrhla do západní části Německa a Turenne i Condé získali si stejnou pověst jako švédští generálové Baner a Weimar vybijením, pleněním a pálením habsburského vlastnictví. Švédům vyneslo to velikou slávu a bohatství a vzbudilo závist u Dánů. Protestantští Dánové potom vyhlásili válku protestantským Švédům, spojencům katolických Francouzů, jejichž politický vůdce, kardinál Richelieu, připravil právě hugenoty (neboli francouzské protestanty) o práva veřejné bohoslužby, jež jim zajišťoval edikt nantský z roku 1598.

Válka nerozhodla, jak to obyčejně u takových sporů bývá, o ničem, když došla ke konci mírem vestfálským roku 1648. Katolické státy zůstaly katolickými a protestantské státy stály věrně k učení Lutherovu, Kalvinovu a Zwingliho. Švýcarští a holandsí protestanti prohlásili se za samostatné republiky. Francie podržela města Metz, Toul a Verdun a část Alsaska. Svatá říše římská trvala dále jakožto paškvil státu, bez obyvatelstva, bez peněz, bez naděje a bez odvahy.

Jediné dobro, jež třicetiletá válka způsobila, bylo negativní. Odstrašila jak katolíky tak protestanty nadobro od nového pokusu. Od té doby si dali navzájem pokoj. To však neznamenalo, že bylo se světa odstraněno náboženské citění a theologické záští. Naopak. Spory mezi katolíky a protestanty byly skončeny, avšak rozmišky mezi různými sektami protestantskými udržovaly se se stejnou trpkostí jako dříve. V Holandsku způsobila různost názoru, pokud se týče pravé povahy praedestínace, (velmi nejasný bod theologický, avšak v očích našich praotců svrchovaně důležitý) spor, jenž skončil stětím holandského státníka Jana z Oldenbarneveldtu, který si

získal zásluhu o rozkvět republiky v prvních dvaceti letech její nezávislosti a byl vynikajícím organizačním geniem její *indické obchodní společnosti*. V Anglii vedly tyto hádky k občanské válce.

Než vám však budu vypravovati o výbuchu, jenž vedl po náležitém soudním řízení k popravě evropského krále, měl bych předeslati něco o dřívějších dějinách anglických. Snažím se podati vám v této knize jenom ty události minulé, jež jsou s to, aby vrhly světlo na stav nynějšího lidstva. Nečiním-li zmínky o určitých krajinách, nespočívá příčina toho v žádné tajné nechuti s mé strany. Přál bych si, abych vám mohl vypravovati, co se dalo v Norsku,

Amsterdam roku 1648.

Švýcarsku, Srbsku i v Číně. Avšak tyto země neměly nijakého velkého vlivu na rozvoj Evropy v šestnáctém a sedmáctém století. Proto je pomímám se zdvořilou a velmi uctivou poklonou. Anglie zaujímá však zvláštní postavení. Co činilo obyvatelstvo tohoto malého ostrova za posledních pět set let, udávalo směr historie v každém koutku světa. Bez důkladné znalosti pozadí anglických dějin nemůžete porozumět tomu, co čtete v novinách. I jest proto nezbytné, abyste znali, jak se právě v Anglii vyvinula parlamentní forma vládní, zatím co ostatní pevnina evropská byla ještě pod vládou absolutistických panovníků.

ANGLICKÁ REVOLUCE

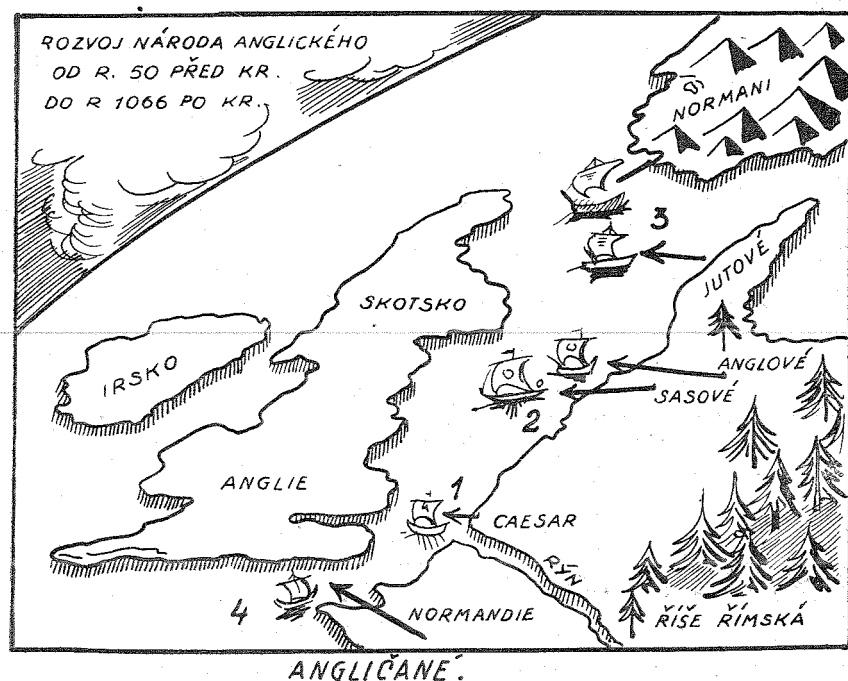
JAK NEBLAZE PRO KRÁLE KARLA SKONČIL ZÁPAS MEZI „BOŽSKÝM PRÁVEM“ KRÁLOVSKÝM A MÉNĚ BOŽSKÝM, LEČ ODŮVODNĚNĚJŠÍM „PRÁVEM PARLAMENTU“.

Caesar, jenž nejdříve prozkoumal severozápadní Evropu, přeplavil se roku 55 před Kr. přes kanál a dobyl Anglie. Po čtyři století zůstala potom země římskou provincií. Ale když barbari počali ohrožovati Řím, byly posádky od hranice stahovány zpět, aby mohly hájiti domácí země, a Britanie zůstala bez vlády a bez ochrany.

Jakmile se to mezi příslušníky hladových saských kmenů severního Německa rozhlásilo, přepluli Severní moře a usídlili se na bohatém ostrově. Založili tam četná nezávislá království anglosaská (zvaná tak po původních vetřelcích, Anglech čili Angličanech a Sasích); ale tyto malé státy se věčně vespolek svářily a nebylo tu žádného, dosti silného krále, aby se učinil hlavou sjednocené země. Po více než pět set let Mercia, Northumbria, Wessex, Sussex, Kent, Východní Anglie, a jak se všechny jmenovaly, byly vydány útokům různých pirátů skandinavských. Konečně v jedenáctém století stala se Anglie společně s Norskem a severním Německem částí rozsáhlé říše dánské Knuta Velikého a poslední stopy nezávislosti vzaly za své.

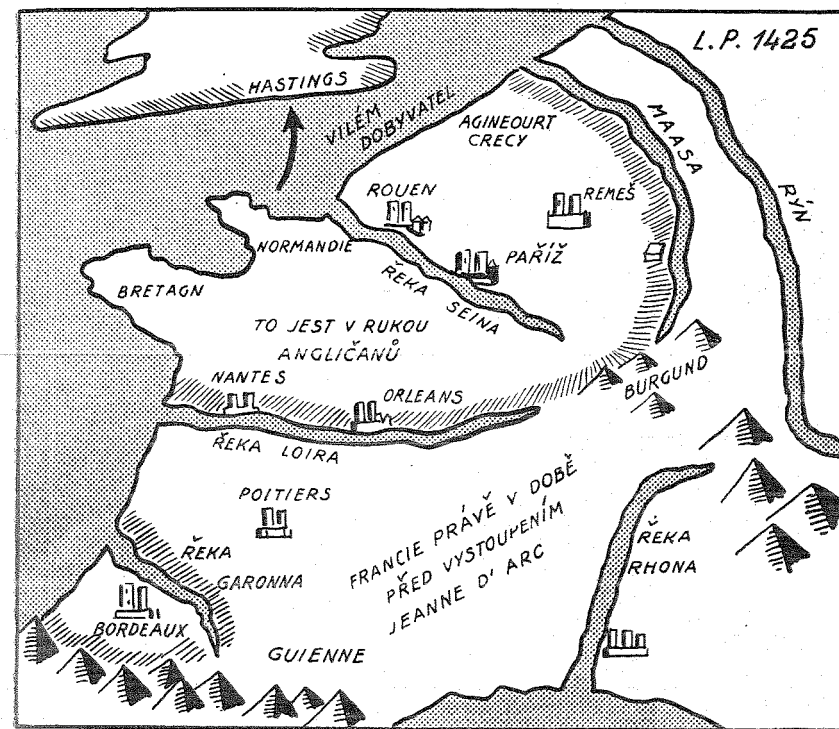
Dánové byli odtud časem vypuzeni, avšak Anglie nenabyla svobody dříve, nežli byla podmaněna po čtvrté. Noví nepřátelé byli potomci jiného kmene norského, který vtrhl na počátku desátého století do Francie a založil vévodství Normanské. Vilém, vévoda normanský, pohlížející po dlouhou dobu závistivým okem za vodu,

přeplul v říjnu roku 1066 kanál. V bitvě u Hastingsu dne 14. října toho roku potřel branné síly Harolda z Wessexu, posledního krále anglosaského, a stal se sám králem anglickým. Než ani Vilém, ani jeho nástupci z rodiny Anjou a Plantagenetů neviděli v Anglii své pravé vlastní. Pro ně byl ostrov čistě částí velkého jejich dědictví na pevnině — jakousi kolonií, obydlenou méně uvědomělým obyvatelstvem, jemuž vnucovali svůj vlastní jazyk i vzdělanost. Jenže

časem předstihla »kolonie« anglická »mateřskou zemi« Normandii. V téže době činili králové francouzští zoufalé pokusy, aby se zbavili mocných normansko-anglických sousedů, kteří nebyli ve skutečnosti nic jiného nežli neposlušní sluhové francouzské koruny. Po stoletém válčení Francouzové, vedení jsouce mladou dívkou, řečenou Jeanne d'Arc, vyhnali »cizince« ze svého území. Jana sama, upadší do zajetí v bitvě u Compiègne roku 1430 a prodána od Burgundů, kteří ji zajali, vojnům anglickým, byla upálena jako čarodějnice. Anglické postavení na pevnině nebylo nikdy pevné

a jejich králové nakonec mohli věnovatí všechnen čas svému panství britskému. Poněvadž feudální šlechta ostrovní byla zapletena do jednoho z oněch zvláštních svárů, jež bývaly ve středověku tak běžné jako osypky a neštovice, a poněvadž větší část starých vlastníků půdy přišla o život v tak zvaných *válkách růží*, bylo králům velmi dobře možno rozšířití moc královskou. Ke konci patnáctého

VÁLKA STOLETÁ.

století byla Anglie silně zcentralisovanou zemí pod vládou Jindřicha VII. z rodu Tudorů, jehož pověstný soudní dvůr, »hvězdová dvorana« strašné paměti, potlačil s krajní příkrostití všechny pokusy se strany zbylé šlechty o opětne získání bývalého vlivu na správu zemskou.

Roku 1509 nastoupil po Jindřichovi VII. na trůn Jindřich VIII. a od tohoto okamžiku historie Anglie nabyla nového významu, neboť

země přestala být ostrovem středověkým a stal se z ní moderní stát.

Jindřich se nestaral valně o náboženství. Využil s velkou radostí soukromé neshody s papežem při jednom z četných svých rozvodů k tomu, aby se prohlásil nezávislým na Římě a založil církev anglickou, první z těch »národních církví«, v nichž světský panovník jest také duchovní hlavou poddaných. Tato pokojná reformace roku 1534 zjedнала rodu Tudorů nejenom podporu anglického kněžstva, jež bylo po dlouhý čas vydáno prudkým útokům mnohých luterských propagátorů, ale zvětšila i královskou moc zkonfiskováním bývalých statků klášterních. Zároveň zjedнала Jindřichovi i oblibu u kupců a živnostníků, kteří chovali jakožto hrdí a zámožní obyvatelé ostrova, odděleného od ostatní Evropy širokým a hlubokým kanálem, velkou nechuť ke všemu »cizímu« a nechtěli, aby nějaký biskup italský byl vládcem jejich vznešené duše britské.

Jindřich zemřel roku 1547. Trůn zanechal malému synovi ve věku desíti let. Poručníci dítěte, přející modernímu učení luterskému, vynasnažovali se všemožně, aby prospěli protestantské věci. Ale chlapec zemřel dříve, než dožil šestnáctého roku, a po něm ujala se vlády jeho sestra Marie, žena Filipa II. Španělského, která dala upáliti biskupy nové »církvě národní« a také jinak řídila se vzorem svého královského manžela španělského.

Zemřela na štěstí roku 1558 a po ní nastoupila na trůn Alžběta, dcera Jindřicha VIII. a Anny Boleynovy, druhé ze šesti jeho žen, kterou dal stíti, když se mu již nelíbila. Alžběta, jež ztrávila nějaký čas ve vězení a byla z něho propuštěna jenom na žádost císaře svaté říše římské, byla nejuhlavnější nepřítelkyní všeho katolického a španělského. Sdílela se svým otcem lhostejnost k věcem náboženským, avšak zdědila jeho schopnost jakožto prozíravá posuzovatelka povahy a ztrávila čtyřicet pět let své vlády zesilováním moci dynastické a zvyšováním příjmů a statků svých vzkvívajících ostrovů. Byla v tom podporována řadou mužů, kteří se shromáždili kolem trůnu a učinili z věku Alžbětina období takového významu, že byste jej měli studovati do podrobností z některé odborné knihy.

Avšak Alžběta necítila se zcela bezpečná na trůně. Měla soupeřku, a to velmi nebezpečnou. Marie z rodu Stuartů, dcera francouzské vévodkyně a otce Skota, vdova po Františkovi II. Francouzském a snacha Kateřiny Medicejské (jež zorganizovala vrahy

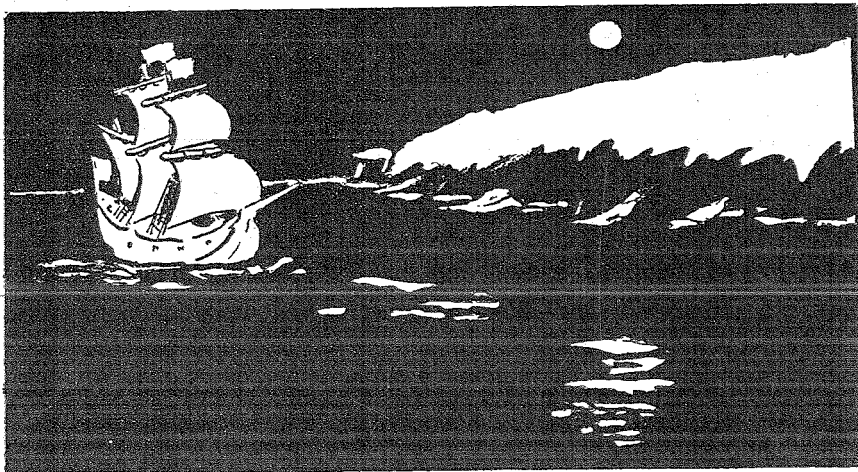
noci svatobartolomějské), měla malého syna, jenž se měl později státi prvním králem anglickým z rodu Stuartů. Byla horlivou katoličkou a ochotnou přítelkyní těch, kdož byli nepřáteli Alžbětinými. Nedostatek politické schopnosti a násilné metody, jichž používala při trestání kalvinských poddaných, způsobily ve Skotsku revoluci a přinutily Marii hledati útočiště na území anglickém. Žila po osmnáct let v Anglii a strojila po celou tu dobu a denně pikle proti ženě, jež jí poskytla ochrany a jež byla nakonec donucena poslechnouti rady věrných rádců, »aby dala stíti královnu skotskou«.

Hlava byla po zásluze »uřata« roku 1587 a způsobila válku se Španělskem. Jenže spojené loďstvo anglické a holandské porazilo nepřemožitelnou armádu Filipovu, jak jsme již viděli, a rána, která byla namířena na zničení moci dvou velikých protikatolických vůdců, obrátila se ve výnosnou událost obchodní.

Neboť nyní konečně po mnohaletém váhání Angličané právě tak jako Holanďané došli k přesvědčení, že mají právo vtrhnouti do Indie a do Ameriky a pomstít se za všechno zlo, jež jejich protestantští bratři vytrpěli v rukou Španělů. Angličané byli mezi nejprvnějšími následovníky Kolumbovými. Britské lodě pod vedením benátského kapitána Giovanni Caboto (neboli Kabota) byly první, jež objevily a prozkoumaly severo-americkou pevninu roku 1496. Labrador a Newfoundland neměly valného významu pro koloniaci. Avšak břehy novofundlandské poskytovaly bohatého výtěžku anglickému loďstvu rybářskému. O rok později, roku 1497, tentýž Kabot prozkoumal pobřeží Floridy.

Potom nastala neklidná léta Jindřicha VII. a Jindřicha VIII., kdy nebylo na výzkumy v cizině peněz. Avšak za Alžběty, s mírem v zemi a Marií Stuartovou ve vězení, mohli plavci opouštět přístavy bez obavy o ty, které nechávali doma. Když byla Alžběta ještě dítětem, Willoughby odvážil se plaviti kolem mysu Severního a jeden z jeho kapitánů, Richard Chancellor, pronikaje dále k východu při hledání možné cesty do Indie, dostal se do Archangelska, do Ruska, kde navázal diplomatické a obchodní styky s mystickými vládci dálné říše moskevské. Za prvních let vlády Alžbětiny vydalo se na tuto cestu mnoho jiných lidí. Obchodní podnikatelé, pracující ve prospěch »akciové společnosti«, položili základy k obchodním společnostem, z nichž se v pozdějších stoletích vyvinuly kolonie. Polopiráti, polodiplomati, odhodláni jsouce dáti všechno do zástavy pro

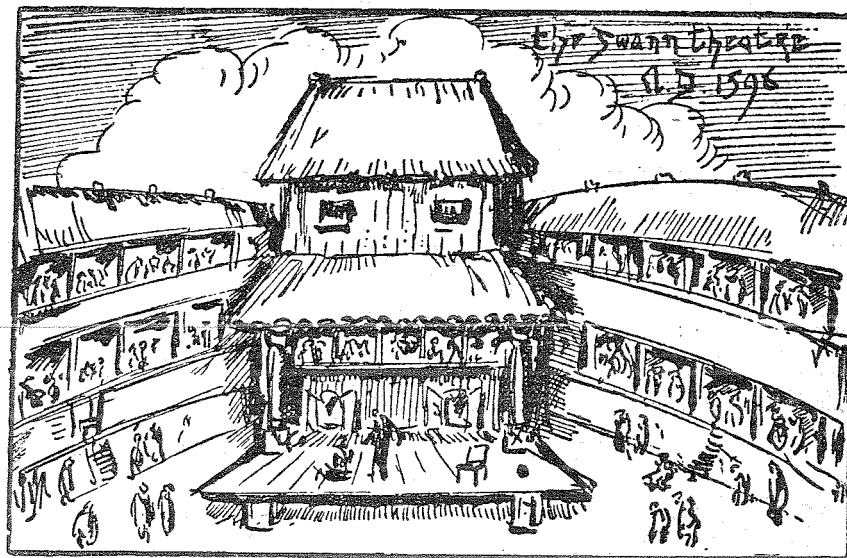
jednu šťastnou cestu, podloudníci ve všem, co se dalo naložiti do nítra lodí, obchodníci s lidmi i zbožím, nedbající ničeho mimo svůj prospěch, zanášeli plavci Alžbětini anglickou vlajku a slávu své panenské královny do všech čtyř koutů *sedmi moří*. Zatím Vilém Shakespeare staral se o zábavu jejího veličenstva doma a nejlepší duchové a nejvtipnější hlavy Anglie pracovali společně s královnou v jejím úsilí, proměnití feudální dědictví Jindřicha VIII. v moderní, národní stát.

Jan a Sebastian Cabot u pobřeží novofundlandského.

Roku 1603 zemřela stará paní ve věku sedmdesátí let. Její bratranec, pravnuček jejího děda Jindřicha Sedmého a syn Marie Stuartovny, její soupeřky a nepřítelkyně, dosedl po ní na trůn jakožto Jakub I. Z milosti Boží stal se neočekávaně vládcem země, jež zůstala ušetřena osudu svých soupeřů na pevnině. V době, kdy se evropští protestanti a katolíci vzájemně pobíjeli v beznadějném úsilí zlomití moc protivníků a zříditi výlučnou vládu své zvláštní víry, Anglie žila v míru a »reformovala« v pokoji, nezabíhajíc do extrémů Lutherových, ani Loyolových. Ostrovnímu království přineslo to v nastávajícím zápase o koloniální državy ohromnou výhodu. Zajišťovalo to Anglii vůdcovství ve věcech mezinárodních, jež si tato země udržela až do dnešního dne. Ani neblahá příhoda se Stuarty nedovedla tohoto pravidelného rozvoje zastavití.

Stuartové, kteří nastoupili po Tudorech, byli v Anglii cizinci. Zdá se, že si této věci neuvědomovali, anebo jí neporozuměli. Domácí rod Tudorů mohl ukrásti koně, ale »cizáctí« Stuartové nesměli se ani na uzdu podívatí, aby nevzbudili v lidu veliké nelibosti. Stará královna *Běta* vládla nad svým panstvím velmi mnoho podle vlastní libosti. Avšak v celku sledovala vždycky politiku, jež zna-

Divadlo Alžbětino.

menala peníze do kapes počestných (i jiných) britských kupců. Proto mohla královna vždycky bezpečně spoléhati na ochotnou pomoc svého vděčného lidu. A to málo, co si dovozovala s některými právy a výsadami parlamentu, bylo rádo přehlédnuto pro další výhody, jež plynuly ze silné a zdárné zahraniční politiky jejího veličenstva.

Na venek pokračoval král Jakub v téže politice. Avšak nedostávalo se mu onoho osobního nadšení, jež bylo tak příznačné pro jeho velikou předchůdkyni. Zahraniční obchod byl i nadále podporován. Katolíkům nedostávalo se žádných výhod. Avšak když se Španělsko na Anglii v úmyslu, navázati mírumilovné vztahy, vlídně

usmálo, usmíval se, jak všichni viděli, Jakub též. Většinou anglického lidu se to nelíbilo, ale Jakub byl jejich králem, a proto mlčeli.

Zakrátko byly tu jiné důvody k nespokojenosti. Král Jakub a jeho syn Karel I., jenž následoval po něm roku 1625, oba věřili neochvějně v zásadu svého »božského práva«, aby si vládli svým královstvím, jak se jim zlíbí, neohlížejíce se na přání poddaných. Myšlenka nebyla nová. Papežové, kteří byli v nejedné příčině nástupci římských císařů (nebo spíše římského říšského ideálu jediného a nedílného státu, zaujímajícího veškeren známý svět), pokládali se vždy a byli všeobecně uznáváni za »zástupce Kristovy na zemi«. Nikdo nebral v pochybnost, že má Bůh právo řídit svět, jak pokládá za vhodné. A přirozeným důsledkem bylo, že si málokdo troufal pochybovat o právu Božího »zástupce«, činiti totéž a dožadovati se poslušnosti mas, poněvadž jest přímým zástupcem absolutního Pána vesmíru a zodpověden pouze všemohoucímu Bohu.

Když se luterská reformace dodělala úspěchu, přejímali mnozí panovníci evropské, kteří se stali protestanty, práva, jež náleživala dříve papežství. Jakožto hlava vlastních nebo dynastických církví, činili si nároky, aby byli uznáváni v hranicích svého území za »Kristovy zástupce«. Lidé neměli pochybností o právu panovníků k takovému kroku. Přijímali to právě tak, jako my za našich dob myšlenku systému poslaneckého, jež se nám zdá jedinečně rozumnou a správnou ideou vládní. Jest tedy nespravedlivé tvrditi, že buď luterství nebo kalvinismus byly příčinou zvláštního pocitu podráždění, jež vyvolávalo často a nahlas opakované tvrzení krále Jakuba o »Božském právu«. Vrozená anglická nedůvěra v Božské právo králů měla zcela určitě jiné důvody.

První určité popření »Božského práva« panovníků ozvalo se v Nizozemí, když generální stavy prohlásily roku 1581 zákonného panovníka, krále Filipa II. Španělského za sesazena s trůnu. »Král,« tak prohlásily, »porušil smlouvu, a proto jest král jako každý jiný nevěrný služebník propuštěn.« Od té doby pak šířila se tato zvláštní idea královny zodpovědnosti vůči poddaným mezi mnohými národy, obývajcími na březích Severního moře. Byli ve výhodném postavení, neboť byli bohatí. Ubozí lidé v srdci střední Evropy, vydání na milost a nemilost tělesné stráži vládcově, nemohli se odvážiti debatovati o problému, jenž by je byl uvrhl do nejhlubšího žaláře nejbližšího hradu. Avšak obchodníci holandské

a angličtí, mající potřebný kapitál k vydržování velikých armád a loďstev a umějící zacházeti s všemocnou zbraní, zvanou »credit«, neměli takového strachu. Byli hotovi, uvésti do pole »božské právo« svých dobrých peněz proti »Božskému právu« kteréhokoliv Habsburka nebo Bourbona nebo Stuarta. Věděli, že by jejich holandské zlaté a shillingy dovedly porazit neohrabaná vojska feudální, jež byla jedinou zbraní královou. Troufali si jednat, kde byli ostatní odsouzeni potichu trpěti, anebo se vydávati v nebezpečení, že budou popraveni.

Když se Stuartové počali stávat anglickému lidu nepohodlní tvrzením, že jsou oprávněni dělati, co se jim zlíbí, a že nepotřebují dbáti nikdy zodpovědnosti, použily střední třídy anglické poslanecké sněmovny jakožto první obranné instance proti zneužívání královské moci. Koruna zdráhala se povolití a král poslal parlament po svých. Jedenáct dlouhých let vládl Karel I. sám. Ukládal daně, jež pokládala většina lidu za nezákonné, a nakládal s britským královstvím, jako by bylo jeho vlastním venkovským statkem. Měl schopné pomocníky a musíme přiznati, že dovedl zjednatí váhu svému přesvědčení.

Avšak místo aby si zajistil podporu věrných poddaných skotských, pustil se Karel na neštěstí do sporu se skotskými presbyteriány. Silně proti své vůli, ale dohnán k tomu nedostatkem peněz, Karel nakonec musel zase parlament svolati. Sešel se v dubnu roku 1640 a projevoval špatnou náladu. Po několika nedělích byl rozpuštěn. Nový parlament sešel se v listopadu. Byl ještě méně povolný nežli první. Členové jeho chápali, že se nadobro a pro vždycky musí vybojovati otázka »vlády po právu Božském« a »vlády parlamentní«. Útočili na krále v jeho hlavních rádcích a půl tuctu jich popravili. Ohlásili, že nedopustí, aby byli bez vlastního schválení rozpuštěni. Nakonec předložili králi dne 1. prosince roku 1641 »veliký protest«, obsahující podrobný výčet mnohých stížností lidu proti vladaři.

Karel spoléhaje, že dojde nějaké podpory pro svou politiku v okresech venkovských, opustil v lednu 1642 Londýn. Obě strany sbíraly pole a chystaly se do otevřeného boje mezi absolutní mocí koruny a absolutní mocí parlamentu. Za tohoto zápasu postoupil rychle do popředí nejmocnější náboženský živel anglický, zvaný puritány (byli to anglikáni, snažící se očistiti své učení až do nej-

krajnějších mezí). Pluky »Božích lidí«, vedených Oliverem Cromwellem, staly se vbrzku svou železnou kázní a hlubokou důvěrou ve svatost svých cílů vzorem pro veškerou armádu oposice. Karel byl dvakrát poražen. Po bitvě u Naseby roku 1645 uprchl do Skotska. Skotové prodali jej Angličanům.

Pak následovalo období pletich a povstání skotských presbyteriánů proti anglickým puritánům. V srpnu roku 1648 po třídenní bitvě u Preston Pansu Cromwell zakončil druhou válku občanskou a dobyl Edinburghu. Zatím jeho vojáci, unavení dalším mluvením a promarněnými hodinami náboženské debaty, rozhodli se jednatí ze svého vlastního podnětu. Vyloučili z parlamentu všechny ty, kdož se neshodovali s jejich puritánskými názory. »Zbytek parlamentu«, t. j. to, co ze starého parlamentu zůstalo, obžaloval krále z velezrady. Sněmovna lordů odepřela zasedatí jako soudní tribunál. Zřízen byl zvláštní dvůr soudní a ten odsoudil krále k smrti. Dne 30. ledna roku 1649 ubíral se klidně král Karel z okna královského paláce White Hallu na popraviště. Toho dne svrchovaný pán, lid, jednající svými zvolenými zástupci, popravil po prvé panovníka, který neporozuměl svému postavení v moderním státě.

Období, následující po smrti Karlově, jmenuje se obyčejně po Oliveru Cromwellovi. S počátku neoficiální diktátor Anglie, stal se oficiálně roku 1653 *lordem protektorem*. Vládl pět let. Této doby využil k pokračování v politice Alžbětině. Španělsko stalo se znovu úhlavním nepřítelem Anglie a válka se Španěly byla národním a posvátným heslem.

Přede vším ostatním zaujaly místo anglický obchod a zájmy obchodníků a protestantská víra nejpřesnější povahy byla přísně zachovávána. V hájení anglického postavení na venek měl Cromwell plný úspěch. Jako sociální reformátor zklamal však naprosto. Svět se skládá z mnoha lidí a ti jsou zřídka stejného smýšlení. Konec konců zdá se to rozumným zařízením. Nemůže dobře obstátí vláda jedné strany a jednou stranou a pro jednu stranu celého státu. Puritáni se výborně osvědčovali, když se namáhali napravití zneužívání královské moci. Jako neobmezení vládcové angličtí stali se nesnesitelní.

Když Cromwell roku 1658 zemřel, měli Stuartové snadnou práci, vrátití se do svého starého království. Byli dokonce vítáni jakožto »osvoboditelé« lidu, jemuž připadalo jho slabošských puritánů právě

tak těžké nésti jako jho samovládného krále Karla. Za předpokladu, že by byli Stuartovci ochotni vzdátí se *božského práva* svého zesnulého a oplakávaného otce a že by ochotně uznali svrchovanost parlamentu, lid sliboval, že bude loyálním a věrným poddaným.

Dvě lidská pokolení snažila se docilití tohoto nového uspořádání. Ale Stuartovci se ničemu patrně nenaučili a nebyli s to, aby odložili své špatné vlastnosti. Karel II., jenž se vrátil roku 1660, byl milý člověk, ale neschopný. Jeho netečnost a vrozená snaha, dělatí si všechno co nejpohodlnější, ve spojení s nápadným úspěchem ve lži a klamu, zabránily otevřené roztržce mezi ním a jeho lidem. Zákonem o jednotnosti obřadů církevních z roku 1662 zlomil moc puritánského kněžstva, vypudiv všechny nesouhlasící kněží z jejich farností. Tak zvaným *zákonem shromažďovacím* z roku 1664 pokusil se zabránití jinověrcům v pořádání náboženských shromáždění, pohroziv jim deportací do Západní Indie. Vypadalo to příliš podobně jako za dobrých starých časů *božského práva*. Lid počal dávatí najevo staré a dobře známé znaky netrpělivosti a parlament činil najednou obtíže, když měl sehnati pro krále peníze.

Nemoha dostati peněz od neochotného parlamentu, Karel vypůjčil si je tajně od svého souseda a bratrance, krále Ludvíka Francouzského. Zradil své protestantské spojence za 200.000 liber ročně a vysmál se ubohým hlupáčkům parlamentu.

Hospodářská nezávislost dodala králi náhle veliké důvěry ve vlastní sílu. Ztrávil mnoho let vyhnanství mezi svými katolickými příbuznými a choval tajnou zálibu v jejich náboženství. Snad by mohl přivéstí Anglii zpátky k Římu! Vydal *prohlášení o snášenlivosti*, jímž se rušily staré zákony proti katolíkům a rozkolníkům. Stalo se to zrovna v době, kdy se vypravovalo, že se mladší bratr Karlův, Jakub, stal katolíkem. Všechno to připadalo prostému občanu podezřelé. Lid se začal obávatí nějakého hrozného úskoku papežského. Do země vnikl nový duch nepokoje. Většina obyvatelstva přála si zabránití druhému vypuknutí občanské války. Pro ně bylo *utiskování královo a král katolický* — ano, *i božské právo* — snesitelnější nežli nový boj mezi údy téhož kmene. Jiní však byli méně povolní. Byli to právě velmi obávaní jinověrci, kteří hájili s veškerou odvahou svého přesvědčení. V čele jich stálo mnoho slavných šlechticů, kteří se nechtěli dočkatí návratu starých dní neobmezené moci královské.

Téměř po deset let tyto dvě veliké strany, whigové (živel střední třídy, zvaný tímto posměšným jménem odtud, že roku 1640 vytáhl do Edinburku proti králi zástup skotských whiggamorů čili honců koní, vedených presbyteriánským duchovenstvem) a toryové (přivlastek, užívaný původně proti royalistickým přívržencům irským, avšak nyní příkládaný ochráncům královým), stály navzájem proti sobě, než žádná z nich nepřála si vyvolatí krizi. Nechaly Karla spokojeně zemřít na jeho loži a dovolily katolickému Jakubovi II., aby dosedl po svém bratrovi roku 1685 na trůn. Když však Jakub, pohroziv zemi před tím hrozným vynálezem ciziny, »stálou armádou« (jež měla být pod velením katolických Francouzů), vydal roku 1668 druhé *prohlášení o snášenlivosti* a nařídil, aby bylo čteno ve všech anglických kostelích, zašel zrovna jen o poznání za onu čáru smyslům přístupné hranice, již mohou překročití toliko nejoblíbenější vládcové za zvláště výjimečných okolností. Sedm biskupů odešlo vyhovětí královskému nařízení. Byli obžalováni pro »buřičskou pohanu«. Přivedeni na soud. Soud, jenž pronesl výrok »neviny«, sklídlil u lidu bohatou žeň uznání.

V tomto neblahém okamžiku narodil se Jakubovi (jenž pojal v druhém manželství za ženu Marii z katolické rodiny Modena-Este) syn. To znamenalo, že se mělo trůnu dostatí spíše tomuto katolickému hošíčkovi nežli jeho starším sestrám Marii a Anně, jež byly protestantky. Prostý člověk začal být opět podezřívavý. Marie z Modeny byla příliš stará, aby měla děti! Bylo to všechno hotovým úskokem! Do paláce bylo nějakým jezuitou přineseno cizí dítě, aby Anglie měla katolického panovníka. A tak dále. Vypadalo to, jako by měla vypuknoutí nová válka občanská. Tu napsalo sedm vynikajících mužů, whigové i toryové, dopis se žádostí choti nejstarší Jakubovy dcery Marie, Vilémovi III., místodržiteli či náčelníkovi republiky nizozemské, aby přišel do Anglie a zbavil zemi jejího plnoprávného, leč zcela nežádoucího mocnáře.

Pátého listopadu roku 1688 přistal Vilém v Torbay. Nechtěje udělati ze svého tchána mučedníka, pomohl mu k bezpečnému útěku do Francie. Dne 22. ledna roku 1689 svolal parlament. Téhož roku dne 13. února byli on a jeho choť Marie prohlášeni za společně vládců Anglie a země byla zachráněna pro věc protestantskou.

Parlament, odváživ se býtí něčím více nežli pouhým poradním sborem královým, využil co nejlépe svého výhodného postavení. Ze

zapomenutého koutu archivů byl vyhrabán *starý zákon o právech* z roku 1628. Druhá a drastičtější *ústava* žádala, aby panovník Anglie náležel k církvi anglikánské. Stanovila dále, že král nemá nijakého práva rušití zákony, nebo dovolovatí určitým privilegovaným občanům určitých zákonů neposlouchati. Ustanovovala přísně, že »bez svolení parlamentu nesmějí se vybíratí žádné daně a nesmí se vydržovatí žádné vojsko«. I došla tak Anglie roku 1689 takového stupně svobody, jakého neznala žádná druhá země evropská.

Není to však pouze pro toto značně liberální zařízení, že se ještě zmiňujeme o vládě Vilémově. Za jeho živobytí rozvinula se ponejprv vláda »odpovědného« ministerstva. Žádný král nemůže přirozeně vládnouti sám. Potřebuje několika spolehlivých rádců. Tudorovci měli svou *velikou radu*, skládající se ze šlechty a duchovenstva. Tento sbor příliš vzrostl. Byl obmezen na »*soukromou radu*«. Postupem času vešlo v obyčej, že se tito rádcové scházeli s králem v kabinetě v paláci. Odtud se zvali »*kabinetní radou*«. Zanedlouho pak říkalo se jim »kabinet«.

Vilém volil si rádce, jako většina anglických panovníků před ním, ze všech stavů. Při vzrůstající moci parlamentu shledával však, že jest nemožno řídití správu zemskou za pomoci toryů, když měli ve sněmovně poslanecké (house of Commons) většinu whigové. Proto byli toryové propuštěni a kabinetní rada skládala se výhradně z whigů. Když po několika letech whigové pozbyli ve sněmovně moci, byl král pro dobrou vůli nucen ohlížeti se po pomoci u vlivných toryů. Až do své smrti roku 1702 byl Vilém příliš zaměstnáván bojem s Ludvíkem Francouzským, aby se staral příliš o vládu v Anglii. Ve skutečnosti byly všechny důležité věci ponechávány jen kabinetní radě. Když po něm nastoupila vládu roku 1702 jeho švagrová Anna, trval tento stav věcí dále. Po její smrti roku 1714 (a na neštěstí nepřežilo jí ani jediné z jejích sedmnácti dětí) dostalo se trůnu Jiřímu I. z rodu Hannoverského, synu Žofie, vnučky Jakuba I.

Tento trochu obhroublý panovník, jenž se nikdy nenaučil ani slova anglicky, ztrácel se nadobro v komplikovaných zápletkách anglické správy politické. Nechával všechno své kabinetní radě a neúčastnil se jejich sedění, jimiž se, nerozuměje jediné větě, nudil. Tím způsobem osobil si kabinet zvyk, vládnouti Anglii i Skotsku

(jehož parlament byl roku 1707 spojen s anglickým), neobtěžuje krále, jenž mohl trávit hodně času na kontinentě.

Za panování Jiřího I. a Jiřího II. tvořila kabinetní radu královu postupem řada vynikajících whigů (z nichž jeden, Sir Robert Walpole, zastával úřad po jednadvacet let). Jejich vůdce byl nakonec uznáván za oficiálního vůdce nejenom skutečného *kabinetu*, nýbrž i strany, která měla většinu při rozhodování v parlamentě. Pokusy Jiřího III., vzít správu do vlastních rukou a nenechávat skutečného řízení kabinetu, ztroskotaly tak žalostně, že se nikdy po druhé neopakovaly. A od nejčasnějších let století osmnáctého měla Anglie vládu repraesentativní s odpovědným ministerstvem, jež řídilo správu země.

Máme-li být docela pravdomluvní, nerepraesentovala tato vláda všech tříd společenských. Právo hlasovací připadalo na méně nežli jednoho muže ze dvanácti. Než přece byla základem moderního repraesentativního systému vládního. Odnímala pokojnou a řádnou cestou moc králů a vkládala ji v ruce stále vzrůstajícího počtu zástupců lidu. Nepřinesla Anglii millenia (království Božího na zemi), ale uchránila tuto zemi nejprudších výbuchů revolučních, jež se ukázaly v osmnáctém a devatenáctém století tak zhoubné pro evropskou pevninu.

ROVNOVÁHA MOCI

VE FRANCII TRVALO NAPROTI TOMU S ČÍM DÁLE TÍM VĚTŠÍ NÁDHEROU „BOŽSKÉ PRÁVO KRÁLŮ“ A OSOBITOST VLÁDCŮ BYLA MÍRNĚNA TOLIKO NOVĚ VYNALEZENÝM ZÁKONEM „ROVNOVÁHY MOCI“.

Musím vám vypravovat, co se v přímém opaku s předcházející kapitolou dalo ve Francii po ta léta, kdy národ anglický bojoval za svou svobodu. Šťastná kombinace pravého muže v pravé zemi v pravý okamžik byla v historii velmi vzácná. Ztělesněním tohoto ideálu byl, pokud se týkalo Francie, Ludvík XIV.; avšak ostatní Evropa byla by bývala šťastnější bez něho.

Země, nad níž byl tento mladý král povolán vládnouti, byla zemí nejpočetnějšího a nejskvělejšího národa oné doby. Ludvík nastoupil na trůn v době, kdy Mazarin a Richelieu, dva znamenití kardinálové, právě vykovali ze starého království francouzského nejpevněji zcentralisovaný stát sedmnáctého století. On sám byl muž obzvláštní způsobilosti. My, lidé dvacátého století, jsme dosud obklopováni památkami slavného věku *krále slunce*. Náš život společenský spočívá na dokonalých způsobech a na uhlazenosti výrazu, pěstovaných při dvoře Ludvíkově. V mezinárodních a diplomatických vztazích jest dosud úředním jazykem diplomatů a mezinárodních shromáždění franština, poněvadž dosáhla přede dvěma stoletími tak vybroušené elegance a čistoty výrazu, jaké se dosud nepodařilo dostihnouti žádnému druhému jazyku. Divadlo krále Ludvíka dává nám dosud lekce, jimž se jenom velmi pomalu učíme. Za jeho vlády francouzská Akademie (zařízení Richelieuovo) zaujala ve světě vědeckém postavení, jemuž vydávaly ostatní země

svým napodobováním nejlichotivější vysvědčení. Mohli bychom rozvinouti tento výčet na několik stránek. Není jistě věci pouhé náhody ani to, že se náš moderní jídelní lístek tiskne po francouzsku. Velmi nesnadné umění lahodného vaření, jeden z nejvyšších projevů civilizace, bylo nejdříve prakticky pěstováno k vůli tomuto slavnému monarchovi. Věk Ludvíka XIV. byl dobou nádhery a uhlazenosti, jež nás může ještě hodně mnoho učiti.

Na neštěstí má tento zářivý obraz také druhou stranu, která jest mnohem méně vábivá. Sláva na venek znamená příliš často bídu doma a Francie nebyla nijakou výjimkou z tohoto pravidla. Ludvík XIV. nastoupil po svém otci roku 1643. Zemřel roku 1715. To značí, že byla vláda nad Francií po sedmdesát dvě léta, téměř dva plné věky lidské, v rukou jednoho jediného člověka.

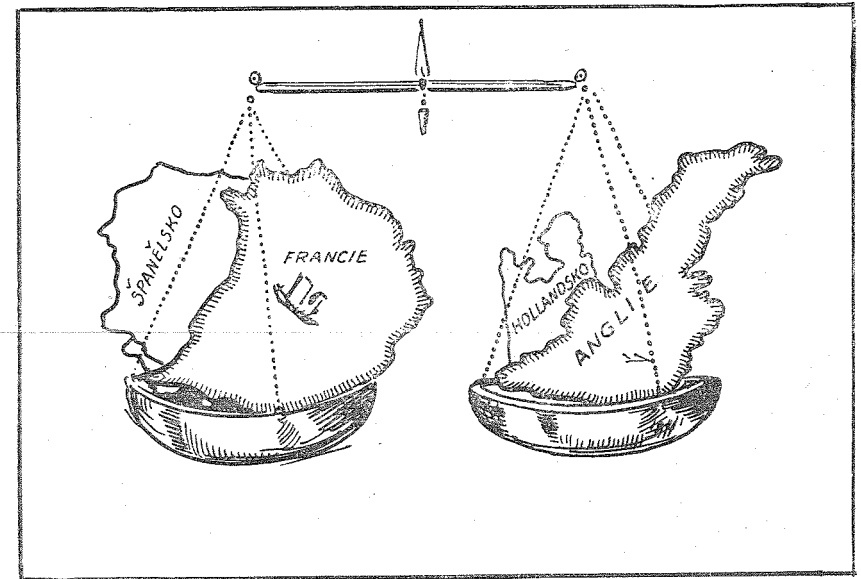
Bude dobře, ujasníme-li si určitě pojem, »jeden jediný člověk«. Ludvík byl první z dlouhé řady monarchů, již zavedli v mnohých zemích onu obzvláštní formu svrchovaně mocné autokracie, které říkáme »osvícený despotism«. Neměl rád králů, kteří si jen na vládce hrají a dělají z úředních záležitostí zábavný piknik. Králové osvícenského věku pracovali namáhavěji nežli kterýkoli z jejich poddaných. Dříve vstávali a spat chodívali později nežli kdokoliv jiný a pocítovali svou »božskou zodpovědnost« právě tak silně jako své »božské právo«, jež jim dovoľovalo vládnouti, aniž se tázali o radu svých poddaných.

Král nemohl ovšem vykonávatí všechno osobně. Musel míti okolo sebe několik pomocníků a rádců. Jeden dva generálové, několik znalců zahraniční politiky, několik bystrých peněžníků a národohospodářů stačilo na tento úkol. Tito hodnostáři mohli ovšem působiti pouze prostřednictvím svého panovníka. Sami o sobě nebyli ničím. Pro masu lidu representoval vskutku vládu jejich země panovník svou vlastní posvátnou osobou. Sláva společné vlasti stávala se slávou jediné dynastie. Znamenalo to dokonalý opak ideálu demokratického. Vláda nad Francií byla vládou domu bourbonského, domem bourbonským a pro dům Bourbonů.

Nevýhody takového systému jsou na bílé dni. Král stával se vším. Každý druhý stával se ničím. Stará a užitečná šlechta byla postupně nucena vzdávatí se své bývalé účasti na vládě provincií. Nepatrný královský byrokrat, s prsty černými od inkoustu, sedící za zelenavými okny vládní budovy v daleké Paříži, zastal nyní

úlohu, jež náležela před sto lety feudálnímu lordovi. Feudální lord, zbavený vši práce, přicházel do Paříže, aby se co nejlépe pobavil u dvora. Jeho statky počaly brzy trpěti onou velmi nebezpečnou nemocí hospodářskou, známou pode jménem »panstvo není doma«. Za jediný věk stali se přičinliví a užiteční feudální správcové uhlazenými, ale zcela nepotřebnými povaleči při dvoře ve Versailles.

Ludvíkovi bylo deset let, když byl sjednán mír vestfálský a rod

ROVNOVÁHA MOCI.

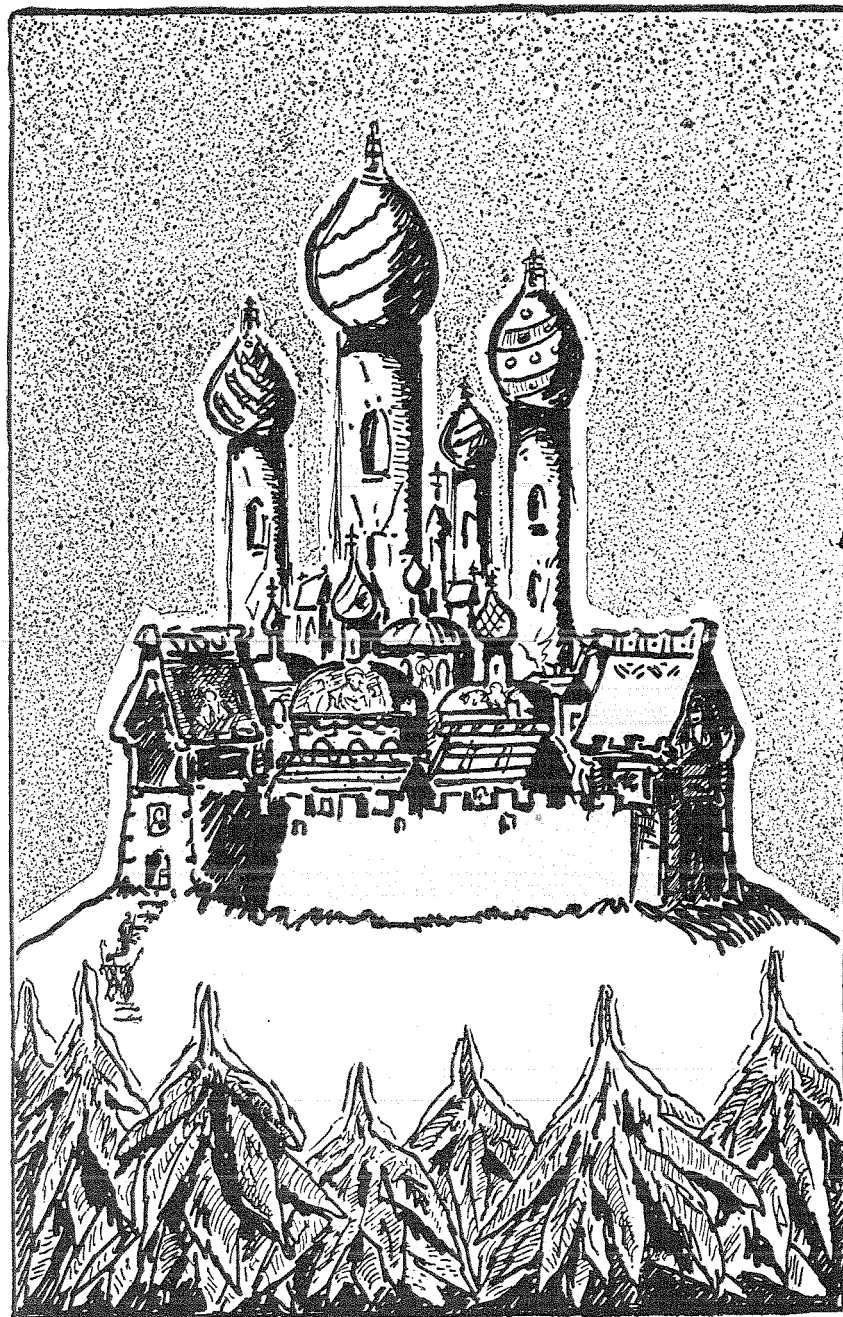
habsburský pozbyl v důsledku třicetileté války převládajícího postavení v Evropě. Nebylo jinak možno, nežli že muž jeho ctižádostivosti musil využiti toho příznivého okamžiku, aby získal své vlastní dynastii pocty, jež mívaly dříve Habsburkové. Roku 1660 vzal si Ludvík za ženu Marii Terezií, dceru krále španělského. Brzy poté zemřel jeho tchán Filip IV., jeden ze slabomyslných Habsburků španělských. Ludvík se dovoľával ihned španělského Nizozemí (Belgie) jakožto části věna své ženy. Takovéto rozmnožení území bylo by bývalo zhoubné pro evropský mír a bylo by ohrožovalo bezpečnost protestantských států. Na podnět Jana de Wittta, správce čili zahraničního ministra *Spojených sedmi republik nizozemských*, byla

ujednána první veliká dohoda mezinárodní, trojspolek Švédska, Anglie a Holandska, roku 1664. Dlouho netrvala. Penězi a skvělými sliby koupil si Ludvík i krále Karla i stavy švédské. Holandsko bylo zrazeno svými spojenci a ponecháno svému vlastnímu osudu. Roku 1672 Francouzové vtrhli do dolních krajin. Táhli do vnitra země. Po druhé byly otevřeny průkopy a *královské slunce* Francie zahráno do bahna holandských bažin. Mír sjednaný v Nimvegách roku 1678 neurovnal nic, nýbrž připravoval pouze novou válku.

Druhá válka výbojná od roku 1689 do roku 1697, ukončená mírem v Ryswicku, nedala rovněž Ludvíku onoho postavení v Evropě, po němž toužil. Jeho starý nepřítel Jan de Witt byl zavražděn chátrou holandskou, ale jeho nástupce Vilém III. (s nímž jsme se setkali v poslední kapitole) zhatil všechno úsilí Ludvíkovo učiniti Francii vládkyní Evropy.

Veliká válka o dědictví španělské, která začala roku 1701, bezprostředně po smrti Karla II., posledního z Habsburků španělských, a ukončila se roku 1713 mírem utrechtským, zůstala rovněž bezvýsledná, ale vyčerpala nadobro pokladnici Ludvíkovu. Na souši byl král francouzský vítězem, ale loďstvo anglické a holandské zmařilo všechnu naději na konečné vítězství francouzské; dlouhé boje uvedly mimo to v život nový a zásadní princip mezinárodní politiky, který od té doby nedopouštěl, aby jediný národ ovládal na dlouhou dobu celou Evropu nebo celý svět.

Byla to tak zvaná »rovnováha moci«. Nebyl to zákon psaný, avšak dbáno ho tři století tak úzkostlivě jako zákonů přirozených. Lidé, kteří byli původci té myšlenky, byli přesvědčeni, že se Evropa může při svém národnostním stavu vývojovém udržeti jen tehdy, když zde bude naprostá rovnováha četných protichůdných zájmů celého kontinentu. Žádné jediné moci nebo jediné dynastie nesmí býti nikdy volno, aby panovala nad ostatními. Za třicetileté války byli Habsburkové obětí tohoto použitého zákona. Byli však obětí bezděčnou. Důsledky v tomto zápase byly tak zahaleny mlhou náboženského zápolení, že nenabýváme příliš jasného názoru o hlavních snahách onoho velikého sporu. Avšak od toho času počínáme pozorovati, jak studené, národohospodářské úvahy a výpočty převládají ve všech věcech mezinárodní důležitosti. Poznáváme rozvoj

MOSKVA.

nového typu státnického, státníka s osobními zájmy nonia a kontrolní pokladny. Prvním šťastným udavatelem této nové školy politické byl Jan de Witt. Prvním velikým žákem byl Vilém III. A Ludvík XIV. byl při vši své pověsti a slávě první vědomou obětí. Od té doby bylo takových mnoho.

VZRŮST RUSKA

DĚJINY TAJEMNÉ ŘÍŠE MOSKEVSKÉ, JEŽ VPADLA NEOČEKÁVANĚ NA VELIKÉ POLITICKÉ JEVIŠTĚ EVROPSKÉ.

Roku 1492 objevil Kolumbus, jak vám známo, Ameriku. Hned na počátku toho roku pokoušel se Tyrolan, jménem Schnups, cestující v čele vědecké výpravy pro arcibiskupa tyrolského a opatřený nejlepšími doporučujícími listy i znamenitým vlivem, proniknouti do záhadného města Moskvy. Nepodařilo se mu to. Když dospěl k hranicím rozsáhlé říše moskevské, o níž se nejasně mělo za to, že se rozkládá v nejzazší východní části Evropy, byl kategoricky přinucen vrátiti se. Nechtěli tam žádných cizinců. I vydal se Schnups na návštěvu k pohanským Turkům, aby mohl přinésti nějakou zprávu svému duchovnímu pánu, až se vrátí ze svých výzkumných cest.

O šedesát let později dostal se Richard Chancellor, pokoušející se odhaliti severovýchodní cestu do Indií a zahnaný nepříznivým větrem do Bílého moře, k ústí Dviny a našel moskevskou osadu Cholmogory, několik hodin cesty od místa, kde bylo roku 1584 založeno město Archangelsk. Tentokráte byli cizí návštěvníci pozváni, aby se přišli ukázati velkoknížeti do Moskvy. Šli a vrátili se do Anglie s první smlouvou obchodní, jež byla kdy sjednána mezi Rusí a světem západním. Za nimi ubírali se brzy národové ostatní a tím se dostalo na světlo něco o této tajemné zemi.

Rus jest po stránce zeměpisné rozsáhlá rovina. Pohoří Urál jest nízké a netvoří nijaké přehradu proti vetřelcům. Řeky jsou široké, ale namnoze mělké. Bylo to ideální území pro kočovníky.

Od doby, kdy byla založena říše římská, kdy vzrůstala v moci

a opět zacházela, kmeny slovanské, které dávno před tím opustily bývalá sídla ve střední Asii, potulovaly se bez cíle po lesích a rovinách končiny mezi řekami Dněstrem a Dněprem. Časem setkávali se s těmito Slovy Řekové a někteří cestovatelé třetího a čtvrtého století činí o nich zmínku. Jinak byli však tak málo známi, jako byli roku 1800 Indiáni z Nevady.

Na neštěstí pro mír těchto prvotních lidí vedla jejich územím velmi pohodlná cesta obchodní. Byla to hlavní dráha ze severní Evropy do Cařihradu. Vinula se po břehu moře Baltského, až dospěla k Něvě. Přecházela potom přes jezero Ladožské a vedla jižně podél řeky Volchova. Dále jezerem Ilmeňským a proti proudu říčky Lovati. Pak tu byla krátká cesta po suchu, až se dospělo k Dněpru. Dále dolů po Dněpru do Černého moře.

Normani věděli o této cestě velmi záhy. V devátém století počali se usazovati v severní Rusi právě tehdy, když druzí Normani kladli základy k nezávislým státům v Německu a ve Francii. Ale roku 862 tři Normani, bratři, přešli přes moře Baltické a založili tři malé dynastie. Z těchto tří bratří žil po delší řadu let jenom jediný, Rurik. Ujal se vlády nad územím svých bratrů a za dvacet let od příchodu prvního Normana založen byl první stát slovanský s hlavním městem Kijevem.

Z Kijeva není daleko k moři Černému. O existenci nějakého spordádaného státu slovanského dostala se záhy zpráva do Cařihradu. Znamenalo to nové pole působnosti pro horlivé misionáře víry křesťanské. Byzantští mnichové ubírali se na své cestě severně po Dněpru a došli zanedlouho nitra Rusi. Zastihli tam obyvatelstvo uctívající cizí bohy, o nichž se věřilo, že přebývají v lesích a v řekách a v horských jeskyních. Hlásali jim učení Ježíšovo. Se strany římských misionářů nebylo tu nijaké soutěže. Ti dobří lidé měli příliš mnoho na práci s vychováváním pohanských Teutonů, aby se starali o vzdálené Slovy. Proto přijala Rus své náboženství i svou abecedu a první pojmy o umění a stavitelství od mnichů byzantských, a poněvadž se říše byzantská (zbytek říše východořímské) stala hodně orientální a pozbyla mnoho rysů evropských, odnesli Rusové důsledky toho.

Mluvíme-li o stavu politickém, nevedlo se těmto novým státům rozlehlých rovin ruských dobře. Podle zvyku norského dělvalo se každé dědictví rovným dílem mezi syny. Sotvaže byl založen malý

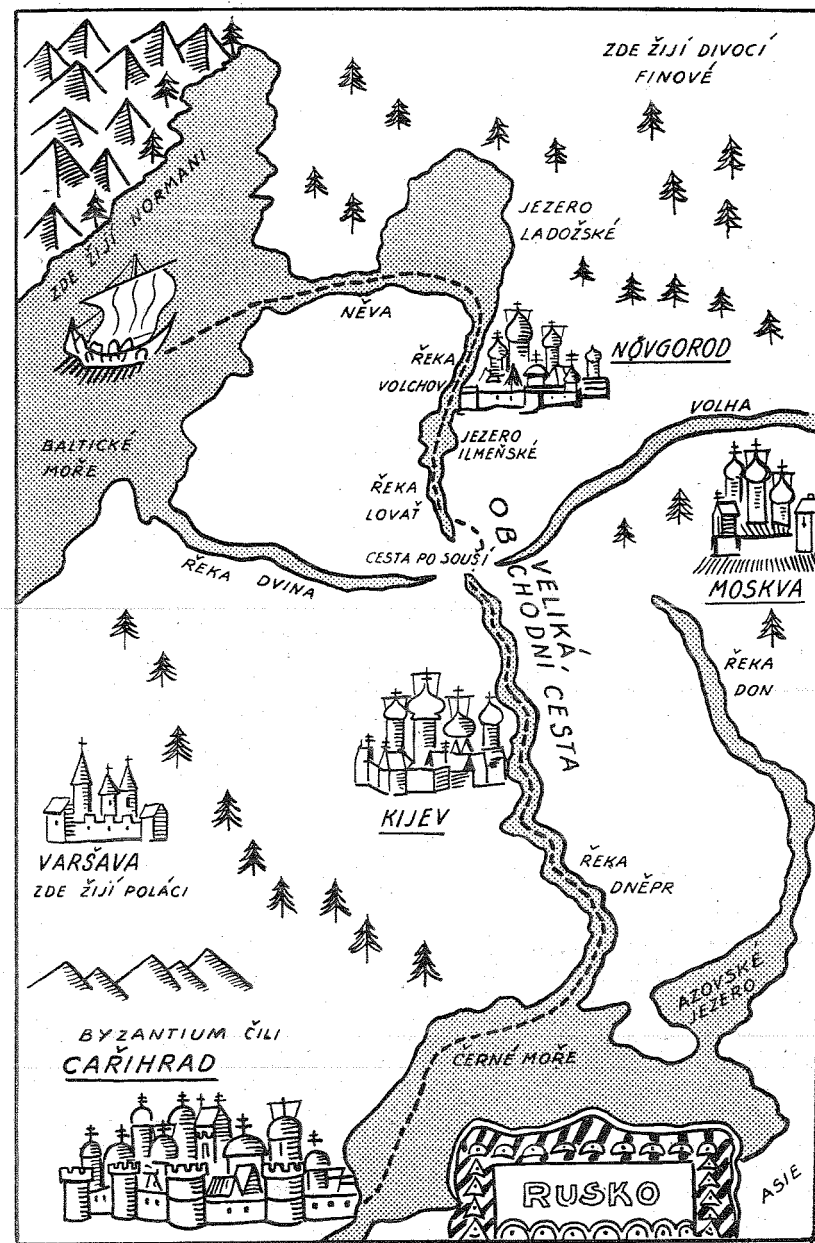
stát, drobil se již mezi osm nebo devět dědiců, kteří zase zanechávali své území stále vzrůstajícímu počtu potomků. Nebylo jinak možno, nežli že se tyto malé, soupeřící státy svářily vespolek. Anarchie byla na denním pořádku. A když zář na východním obzoru oznamovala lidu hrozivý vpád divokého kmene asijského, byly malé státy příliš slabé a příliš rozdrobené, aby se zmožly k nějaké obraně proti tomuto děsnému nepříteli.

Bylo roku 1223, kdy se udál první veliký vpád tatarský a kdy se po prvé na západě ukázaly hordy džingischána, jenž dobyl Číny, Buchary, Taškentu i Turkestanu. Slovanská vojska byla poražena nad řekou Kalkou a Rus vydána byla na pospas Mongolům. Ti zmizeli právě tak rychle, jak přišli. Vrátili se však o čtrnáct let později, roku 1237. Za necelých pět let dobyli všech částí rozsáhlých rovin ruských. Tataři byli pány ruského lidu až do roku 1380, kdy je porazil na poli Kulikovském Dimitrij Donský, velký kníže moskevský.

Celkem dalo to Rusům dvě plná století práce, aby se zbavili tohoto jha. Neboť bylo to ujařmení, a to svrchovaně těžké a odporové. Ze slovanských rolníků nadělalo ubohých otroků. Žádný Rus nemohl se nadíti, že zůstane naživě, nebude-li se ochotně plaziti před špinavým malým Mongolem, který seděl ve stanu někde uprostřed stepí jižní Rusi a plival na něho. Masa lidu přišla tím o všechn smysl pro čest a nezávislost. Vznikal z toho hlad, bída, sužování a osobní snižování normálního stavu lidské existence. Až nakonec průměrný Rus, ať sedlák či urozený, šel po svém zaměstnání jako opovrhovaný pes, jenž byl tak často bit, že byl jeho život zlomen a netroufal si bez dovození ani zavrtěti ohonem.

Nebylo vyvážnutí. Jezdci tatarského chána byli rychlí a nemilosrdní. Nekonečná prerie nedávala člověku možnosti, přejítí na bezpečné území susedovo. Musel býti zticha a snášeti, co si jeho žlutý pán usmyslil naň uvalití, nebo se vydávati v nebezpečenství smrti. Mohla by ovšem zakročití Evropa. Než Evropa měla dost činiti sama se sebou, rozhodujíc zbraní spory mezi papežem a císařem, nebo potlačujíc ten či onen a nový blud. I nechávala Evropa Slovana jeho osudu a nutila jej, aby pracoval ke své záchraně sám.

Spasitelem Rusi byl posléze jeden z těch malých států, založených prvotními norskými vladaři. Ležel v srdci ruské nížiny. Hlavní město jeho, Moskva, leželo na strmém vrchu, na březích řeky

VZNIK RUSKA.

Moskvy. Toto malé knížectví, lichotíc se z přinucení Tatarovi (když bylo nutno lichotiti se) a stavíc se mu na odpor (bylo-li to lze s bezpečností činiti), stalo se v polovině čtrnáctého století vůdcem nového života národního. Musíme tu poznamenati, že se Tatarům nedostávalo nejmenší tvůrčí schopnosti politické. Dovedli jenom bořiti. Hlavním cílem při dobývání nových území bylo jim získání důchodu. Aby tohoto důchodu v podobě poplatků dobyli, museli nezbytně dovolovati, aby dále trvaly určité pozůstatky bývalé organisace politické. Proto bylo mnoho malých měst, uchovávaných z milosti *velikého chána*, aby zastávala úkol výběrčích daní a olupovala sousedy ve prospěch tatarské státní pokladnice.

Stát moskevský, jemuž šlo k duhu na útraty okolního území, konečně dosti zesílil, aby se odvážil otevřené vzpoury proti svým pánům, Tatarům. Setkal se s úspěchem a sláva jeho jakožto vůdce ve věci ruské neodvislosti učinila z Moskvy přirozené středisko všech těch, kteří ještě věřili v lepší budoucnost slovanského kmene. Roku 1453 dobyli Turci Cařihradu. Za deset let poté dala Moskva za vlády Ivana III. vědětí západnímu světu, že si slovanský stát osobuje právo na světské i duchovní dědictví ztracené říše byzantské a na ty tradice říše římské, jak se uchovaly v Cařihradě. O lidský věk později byli velkoknízata moskevští za Ivana Hrozného dosti mocní, aby si přisvojili titul Caesar čili car a žádali uznání u západních mocí evropských.

Roku 1598 vymřela Feodorem Prvním stará dynastie moskevská, potomci norského zakladatele Rurika. Po sedm následujících let vládl jako car tatarský míšenec, jménem Boris Godunov. A právě za tohoto období rozhodovalo se o budoucím osudu velikých mas ruského lidu. Tato říše byla bohatá na země, ale velmi chudá na peníze. Nebylo tu žádného obchodu a nebylo žádných továren. Hrstka jejích měst byly špinavé vesnice. Sestávala ze silné vlády ústřední a z ohromného počtu negramotných venkovanů. Tato vláda, směsice vlivů slovanských, norských, byzantských a tatarských, neuznávala nic jiného nežli prospěch státní. Aby uhájila státu, potřebovala vojska. K vybírání daní, jichž bylo potřebí na výplatu vojáků, musila mít občanské služebníky. K placení těchto mnohých úředníků potřebovala půdy. Dostatečný zdroj takového zboží byl v rozsáhlé divočině na východě i na západě. Bez trochy dělníků k vzdělávání polí a k obsluze dobytka nemá však půda vůbec ceny.

I byli staří kočovní venkované obírání o výsadu po výsadě, až se formálně stali částí půdy, na níž bydlili. Ruští venkované přestali býti svobodnými lidmi. Stali se nevolníky či otroky a zůstali nevolníky až do roku 1861, kdy se jejich osud stal tak strašný, že počínali vymíratí.

V sedmnáctém století stal se tento nový stát se svým vzrůstajícím územím, jež se rozšiřovalo rychle do Sibíře, mocí, s níž musela Evropa počítati. Po smrti Borisa Godunova roku 1613 zvolili ruští šlechtici za cara jednoho ze svého vlastního počtu. Byl to Michal, syn Feodorův, z moskevské rodiny Romanovů, bydlící v malém domku hned za Kremlem.

Roku 1672 narodil se jeho pravnuke, Petr. Když bylo dítěti deset let, zmocnila se ruského trůnu jeho nevlastní sestra Žofie. Malému chlapci bylo volno trávit dni v předměstích hlavního města národního, kde bydlili cizinci. Obklopen jsa skotskými krčmáři, holandskými obchodníky, švýcarskými lékárníky, italskými lazebníky, francouzskými učiteli tance a německými učiteli, mladý princ nabýval prvního, ale trochu zvláštního pojmu o té daleké a tajemné Evropě, kde to chodilo jinak.

Když mu bylo sedmnáct let, vypudil náhle sestru Žofii s trůnu. Petr stal se sám vládcem Ruska. Neměl dosti na tom, že byl carem polobarbarského a poloasijského lidu. Musel býti svrchovanou hlavou národa civilisovaného. Změnití přes noc Rusko ze státu byzantsko-tatarského v říši evropskou, nebyl jistě podnik malý. Vyžadovalo to silných rukou a schopné hlavy. Petr měl to i ono. Veliký podnik naočkovati *moderní Evropu na starou Rus* dokončen byl roku 1698. Pacient to přestál. Avšak nikdy se z toho otřesu, jak názorně ukázaly události posledních několika let, nesebral.

RUSKO PROTI ŠVÉDSKU

RUSKO A ŠVÉDSKO SVÁDĚJÍ MNOHO VÁLEK, ABY SE ROZHODLO, KDO MÁ BÝTI VEDOUCÍ VELMOCÍ SEVEROZÁPADNÍ EVROPY.

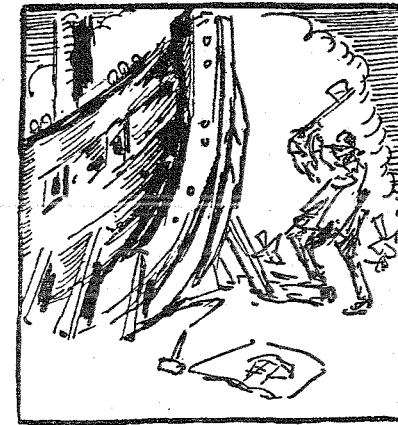
Roku 1698 vydal se car Petr na svou první cestu do západní Evropy. Cestoval přes Berlín a přišel do Holandska a do Anglie. Jako chlapec byl by se málem utopil, když se plavil na doma zhotoveném člunu po rybníčku v otcově venkovském rodišti. Tato záliba pro vodu zůstala mu do konce života. Prakticky projevovala se v jeho snaze, zjednatí svému vnitrozemskému panství přístup k volnému moři.

Zatím co byl neoblíbený a příkrý mladý vládce z domova pryč, dali se přátelé starých ruských způsobů v Moskvě do práce, aby zvrátili jeho reformy. Náhlá vzpoura tělesné stráže, pluku střelců, přiměla Petra pospíšiti co nejrychleji domů. Učinil se sám vrchním mistrem popravčím a střelci byli věšeni, čtvrceni a vybití do posledního muže. Sestra Žofie, jež byla hlavou spiknutí, byla zavřena do kláštera a vláda Petrova začala se vši vážností. Podobná scéna opakovala se roku 1716, když se Petr vydal na druhou cestu na západ. Tentokráte se zpátečníci přidrželi vůdcovství slabomyslného syna Petrova Alexisa. Car se opět co nejrychleji vrátil. Alexis byl ubit k smrti ve vězeňské cele a přátelé zastaralých mravů byzantských putovali tisíce pustých mil k své *poslední stanici* v olověných dolech sibiřských. Potom nebylo již dalších výbuchů nespokojenosti lidu. Petr mohl až do smrti reformovati v pokoji.

Není snadné podati vám výčet jeho reforem v chronologickém pořádku. Car pracoval s vášnivým spěchem. Nepřidržel se žád-

ného systému. Vydával nařízení s takovou rychlostí, že jest ne-
snadné je vypočísti. Zdá se, jako by byl Petr cítil, že jest všechno,
co se dříve dělo, zcela pochybené. Celá Rus musela býti tudíž změ-
něna v době co nejkratší. Když zemřel, zůstavil po sobě 200.000
dobře vycvičeného vojska a loďstvo padesáti korábů. Starý systém
vládní byl přes noc odstraněn. Duma, neboli sněm šlechty, byla
rozpuštěna a na její místo obklopil se car poradním sborem státních
úředníků, zvaným senát.

Rus byla rozdělena na osm velikých »gubernií« čili provincií.
Zřizovány silnice. Stavěna města. Průmyslové podniky zakládány,

Petr Veliký v holandské loděnici.

kdekoliv se carovi zlíbilo, beze zřetele k tomu, jsou-li po ruce suro-
viny. Kopaly se průplavy a v horách na východě otvíraly se doly.
V této zemi neuvědomělých lidí zakládaly se školy a ústavy pro
vyšší vzdělání spolu s universitami, nemocnicemi a školami odbor-
nými. Z celého světa byli zváni do Ruska holanští inženýři ná-
mořní, řemeslníci a umělci. Zřizovány tiskárny, ale všechny knihy
musely býti napřed čteny vládními censory. Povinnosti každé třídy
společenské byly pečlivě sepsány v novém zákoně a v řadě tiště-
ných svazků sebrána byla úplná soustava zákonů civilních a trest-
ních. Staré zvyky ruské byly odstraněny císařským nařízením a
strážníci, ozbrojení nůžkami a hlídaající všechny cesty venkovské,

dělali z dlouhovlasých mužů ruských obratem ruky uhledné napodobení zkrátka ostříhaných Evropanů západních.

Ve věcech náboženských netrpěl car žádného dělení moci. Nemělo dojít k nějakému soupeřství mezi císařem a papežem, jako se stalo v Evropě. Petr prohlásil se roku 1724 sám za hlavu ruské církve. Patriarchát moskevský byl zrušen a ve všech věcech zřízen státní církve nastoupil *svatý synod* jakožto svrchovaný zdroj autority.

Petr Veliký staví nové sídelní město.

Poněvadž však mnohé tyto reformy nemohly mít úspěchu, dokud měly staré živly ruské shromáždění v městě Moskvě, Petr rozhodl se odstěhovat do nového sídelního města. Uprostřed nezdarych močálů Baltského moře vystavěl car nové hlavní město. Půdu pro ně počal upravovat roku 1703. Čtyřicet tisíc sedláků pracovalo po léta, aby položilo základy k jeho císařskému sídlu. Švédové činili útoky na Petra a namáhali se, aby město zničili; nemoc a bída zahubily desetitisíce sedláků. Nicméně pokračováno v díle v zimě v létě, a vystavěno byvší počalo město záhy vzrůstat. Roku 1712 bylo oficiálně prohlášeno za »císařskou residenci«. Po desíti letech mělo 75.000 obyvatelů. Dvakrát za rok bývalo zatopeno Něvou. Ale strašlivá síla vůle carovy vytvořila průkopy a kanály a povodně

přestaly škodit. Když Petr roku 1725 umíral, náleželo mu nejrozsáhlejší město v severní Evropě.

Tento náhlý vzrůst tak nebezpečného soka byl ovšem zdrojem veliké starosti pro všechny sousedy. Petr se své strany sledoval se zájmem mnohé události svého souseda na Baltu, království švédského. Kristina, jediná dcera Gustava Adolfa, hrdiny třicetileté války, zřekla se roku 1654 trůnu a odešla do Říma, aby ukončila život jako oddaná katolička. Po poslední královně z rodu Vasů nastoupil protestantský synovec Gustava Adolfa. Za Karla X. a Karla XI. přivedla nová dynastie Švédsko k nejvyššímu bodu rozvoje. Ale Karel XI. roku 1697 náhle zemřel a po něm nastoupil na trůn patnáctiletý jinoch, Karel XII.

Na tento okamžik čekalo mnoho severních států. Za velikých válek náboženských v sedmáctém století Švédsko se na útraty svých sousedů zmohlo. Nadešel čas, soudili pánové, zúčtovat s ním. Vypukla tedy najednou válka mezi Ruskem, Polskem, Dánskem a Saskem na jedné a Švédskem na druhé straně. Nespořádaná a nevyčvičená vojska Petrova byla v proslavené bitvě u Narvy v listopadu roku 1700 na hlavu poražena. Pak se Karel, jeden z nejzajímavějších genů válečných tohoto století, obrátil proti ostatním nepřítelům a po devět letrazil si mečem a ohněm cestu dědinami a městy Polska, Saska, Dánska a provincií baltických, zatím co Petr v daleké Rusi cvičil a otužoval své vojáky.

A výsledek toho byl, že Moskvané potřeli úplně v bitvě u Poltavy roku 1709 vyčerpané voje švédské. Karel nepřestával být vysoce poutavým zjevem, obdivovaným bohatějším románovým, ale zničil vlastní zemi v marnivé touze po pomstě. Roku 1718 zahynul nešťastnou náhodou nebo byl úkladně zavražděn (nevíme určitě, co z obého), a když byl ujednan roku 1721 mír v městě Nystädtu, pozbylo Švédsko všech dřívějších držav baltických až na Finsko. Nový stát ruský, utvořený Petrem, stal se vedoucí mocí severní Evropy. Ale na obzoru byl již nový sok. Počal se utvářeti stát pruský.

VZRŮST PRUSKA

KROMOBYČEJNÝ VZRŮST MALÉHO STÁTU V PONURÉ ČÁSTI SEVERNÍHO NĚMECKA, ZVANÉHO PRUSKO.

Dějiny Pruska jsou dějinami pohraničního kraje. V devátém století Karel Veliký přenesl staré rejdiště vzdělanosti od moře Středozevního do divokých končin severozápadní Evropy. Jeho frančtí vojáci posunovali hranici evropskou dál a dále k východu. Dobyli mnoha zemí na pohanských Slovanech a Litvanech, bydlících na rovině mezi mořem Baltským a Karpatami, a Frankové spravovali tyto odlehle kraje právě tak, jako to činily Spojené státy s územími, dříve než dospěly náležitěho stupně státního.

Pohraniční stát Brandeburský byl původně založen Karlem Velikým na obranu jeho východních držav proti nepřátelským vpádům divokých kmenů saských. V devátém století byli podmaněni Vendové, slovanský kmen obývající v této krajině, a jejich tržiště, zvané Brennabor, stalo se střediskem jejím a dalo jméno nové provincii Brandeburské.

V jedenáctém, dvanáctém, třináctém a čtrnáctém století zastávaly úkoly královského správce poslopně některé šlechtické rodiny. V patnáctém století vystoupil konečně *rod hohenzollernský* a počal, jakožto kurfiřtové brandeburští, proměňovati písečné a zapadlé pohraniční území v jednu z nejvýznačnějších říší moderního světa.

Tito Hohenzollernové, kteří byli právě nedávno odstaveni s historického jeviště spojenými silami Evropy a Ameriky, pocházeli původně z jižního Německa. Vyšli z velmi skromného počátku. Ve

dvanáctém století nějaký Bedřich Hohenzollernský se šťastně oženil a stal se správcem hradu Norimberka. Jeho potomci využívali každé náhody a každé příležitosti, aby zvětšili svou moc a po několika stoletích vytrvalého hamonění dosáhli důstojnosti kurfiřtské, kteréžto jméno dávano bylo těm suverénním vládcům, kteří měli právo voliti císaře staré říše německé. Za reformace přidrželi se protestantů a počátek sedmnáctého století zastal je mezi nejmocnějšími panovníky severního Německa.

Za války třicetileté pustošili se stejnou horlivostí Branibory i Prusko jak protestanté tak katolíci. Avšak za *velkého kurfiřta* Bedřicha Viléma byla škoda rychle napravena a moudrým i pečlivým používáním všech hospodářských a intelektuálních sil země založen byl stát, v němž doopravdy nic neleželo ladem.

Moderní Prusko, stát, v němž se jednotlivce se svými tužbami a snahami zcela vyčerpával pro zájmy státu jakožto celku — toto Prusko datuje se v minulosti od otce Bedřicha Velikého. Bedřich Vilém I. byl velmi pracovitý, šetrný pruský voják, veliký milovník hospodských historek a silného holandského tabáku, vášnivý odpůrce všech nabíraných náprsenek a vějířů (obzvláště byly-li původu francouzského) a chovající jenom jednu myšlenku. Touto myšlenkou byla povinnost. Přísný sám na sebe nesl žádné slabosti u poddaných, ať to byli generálové nebo sprostí vojáci. Poměr mezi ním a jeho synem Bedřichem nebyl nikdy, nejmírněji řečeno, srdečný. Synovu zálibu ve francouzských mravech, písemnictví, filosofii a hudbě otec zavrhoval jakožto projev slabého, zženštilého ducha. Došlo z toho k vážné roztržce mezi těmito dvěma různými povahami. Bedřich pokusil se prchnouti do Anglie. Byl chycen, postaven před vojenský soud a donucen býti svědkem poprav nejlepššího přítele, jenž se mu snažil pomáhati. Mladý princ byl po té částečně za trest poslán do malé pevnosti někde v provinciích, aby se všestranně připravil k budoucímu povolání býti králem. Osvědčilo se to nepřímě jako požehnání. Když roku 1740 Bedřich nastoupil na trůn, znal správu své země od křestního listu chudásova syna až po nejpodrobnější detail složitěho ročního rozpočtu státního.

Jakožto spisovatel, zvláště ve spise »Anti-Macchiavelli«, Bedřich vyslovil důrazně pohrdání s politickým přesvědčením starého dějepisce benátského, jenž naváděl své knížecí žáky ke lži a podvodu,

kdykoliv to bylo nutné ku prospěchu jejich země. Ideální vládce ve spise Bedřichově byl prvním služebníkem svého lidu, osvícenským despotou po vzoru Ludvíka XIV. V praxi však nesnesl Bedřich, pracující dvacet hodin denně pro svůj lid, nikoho ve svém bezprostředním okolí jako rádce. Jeho ministři byli lepšími písaři. Prusko bylo jeho soukromým vlastnictvím, aby si s ním nakládal podle vlastního přání. A nic nesmělo křížiti zájmu státního.

Roku 1740 zemřel rakouský císař Karel VI. Pokoušel se zajistiti postavení své jediné dcery Marie Terezie slavnostní smlouvou, psanou černé na bílém na velikém kuse pergamenu. Sotvaže však byl starý císař pochován v rodinné hrobce rodu habsburského, táhla již vojska Bedřichova k hranici rakouské, aby obsadila část Slezska, na niž si (spolu se vším téměř ostatním ve střední Evropě) Prusko činilo hlasité nároky na základě nějakých dávných a hodně pochybných právních vztahů. V několika válkách dobyl Bedřich celého Slezska a udržel se, jakkoliv neměl často daleko do úplné porážky, v nově získaných krajích přes všechny rakouské protiútoky.

Evropa vzala z přinucení na vědomí tak náhlé vystoupení velmi silného nového státu. V osmnáctém století byli Němci národem, který byl nadobro vyčerpán velikými vojny náboženskými a netěšil se u nikoho obzvláštní úctě. Bedřich změnil tento stav pohrdání pokusem tak náhlým a zrovna tak strašným jako Petr Ruský v pocit strachu. Vnitřní záležitosti pruské byly uspořádány tak důmyslně, že poddaní měli méně důvodu k stýskání nežli kdekoliv jinde. Pokladna státní vykazovala na místo schodku roční přebytek. Právo útrpné bylo odstraněno. Soudní systém zdokonalen. Dobré silnice a dobré školy i dobré university, ve spojení s úzkostlivě poctivou správou, vzbuzovaly v lidu pocit, že všechny služby, jež se na něm vyžadují, za ty peníze (abychom mluvili podle jejich způsobu) stojí.

Německo, jež bylo po kolik století bojištěm Francouzů, Rakušanů, Švédů, Dánů a Poláků, počalo nabývat, povzbuzeno jsouc příkladem pruským, sebedůvěry. A to byla práce malého stařečka s orlím nosem a starými uniformami, poprášeny tabákem, který říkal velmi vtipné, ale velmi nepříjemné věci o svých sousedech a který hrál hanebnou hru diplomacie osmnáctého století, neohlížeje se na pravdu, mohl-li jen něčeho nabýti lži. A to i při své knize

»Anti-Macchiavelli«. Roku 1786 přiblížil se konec. Jeho přátelé všichni odešli. Děti nikdy neměl. Umíral opuštěn, ošetřován jediným sluhou a hlídán svými věrnými psy, jež měl raději nežli lidské tvory, protože nebyli, jak říkával, nikdy nevděční a zůstávali svým přátelům věrni.

SYSTÉM MERKANTILISTICKÝ

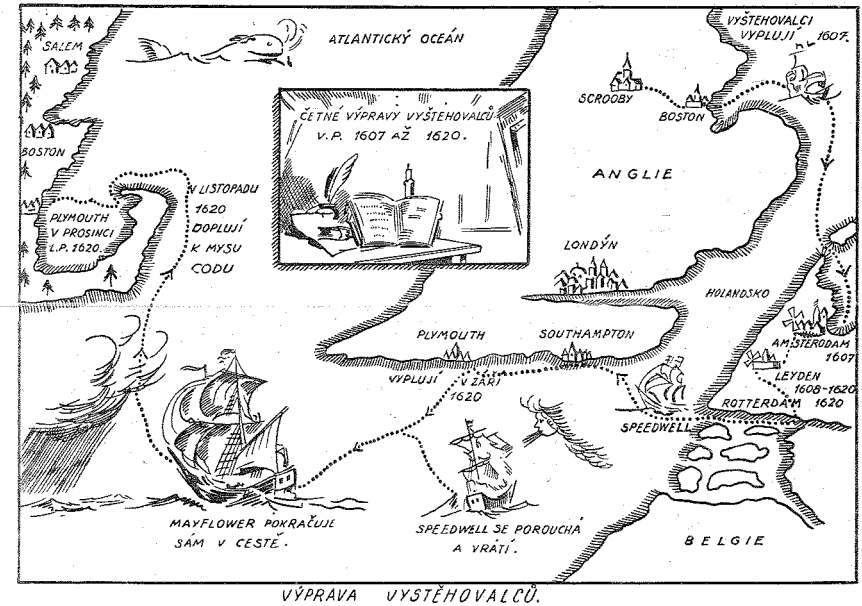
JAK SE NOVĚ ZALOŽENÉ NÁRODNÍ NEBO DYNASTICKÉ STÁTY SNAŽILY OBOHATIT A CO SE ROZUMÍ MERKANTILISTICKÝM SYSTÉMEM.

Viděli jsme, jak se v šestnáctém a sedmnáctém století počínaly rozmáhati státy našeho moderního světa. Jejich vznik býval téměř v každém případě různý. Některé byly výslednicí promyšleného úsilí toho neb onoho krále. K jiným došlo náhodou. Ještě jiné byly výsledkem přirozených hranic zeměpisných. Ale jakmile byly jednou založeny, usilovaly všechny z nich, aby upevnily svou správu vnitřní a aby vykonávaly co největší vliv na věci zahraniční. To všechno stálo ovšem hodně mnoho peněz. Středověký stát nezávisel při nedostatku centralisující moci na bohaté pokladně státní. Král dostával důchody z korunních statků a jeho civilní úřady platily se zvláště. Moderní, zcentralisovaný stát byl věcí komplikovanější. Staří rytířové ustoupili a na jejich místo nastoupili placení vládní úředníci čili byrokrati. Vojsko, loďstvo a vnitřní správa vyžadovala milionů. Nastávala tu otázka — kde tyto peníze brátí?

Zlato a stříbro bylo za středověku vzácným zbožím. Průměrný člověk, jak jsem vám říkal, zlaté mince za celý svůj život neuzřel. Jenom obyvatelům velikých měst byly běžné mince stříbrné. Objevení Ameriky a využití dolů peruánských všechno toto změnilo. Středisko obchodu přeneslo se od moře Středozemního na pobřeží oceánu Atlantického. Stará »obchodní města« italská pozbyla svého finančního významu. Na jejich místo nastoupili »obchodní národové« a zlato a stříbro nebylo již vzácností.

Přes Španělsko, Portugalsko, Holandsko a Anglii počaly si dra-

hocenné kovy raziti cestu do Evropy. Šestnácté století má své zvláštní spisovatele o předmětu národohospodářství politického a ti rozvinuli theorii o národním bohatství, jež se jim zdála dokonale zdravá a svrchovaně prospěšná pro země jednoho každého z nich. Usuzovali, že jak zlato tak stříbro jsou skutečným bohatstvím. Proto byli přesvědčeni, že země s největší zásobou peněz, jsoucích po ruce ve sklepeních jejich pokladen a jejich bank, jest zároveň i zemí nej-

VÝPRAVA VYŠTEHOVAJCŮ.

bohatší. A jelikož peníze znamenaly armády, plynulo z toho, že nejbohatší země jest také nejsilnější a může ovládati ostatní svět.

Říkáme tomuto systému »systém merkantilistický« a byl přijmán s toužou bezvýhradnou důvěrou, s jakou věřili první křesťané v zázraky a mnozí američtí obchodníci nynějších časů v sazbu celní. V praxi působil merkantilistický systém takto: Aby země nabyla co největšího přebytku drahých kovů, musí mít příznivou rovnováhu ve vývozním obchodě. Můžete-li vyvážeti k svému sousedovi více nežli on dováží do vaší země, bude vám dlužen peníze a bude nucen poslati vám trochu svého zlata. Z toho vy získáváte a on

ztrácí. V důsledku tohoto přesvědčení byl národohospodářský program téměř všech států sedmnáctého století asi tento:

1. Snaž se dostat do vlastnictví co můžeš nejvíce drahých kovů.
2. Podporuj obchod zahraniční více nežli obchod domácí.
3. Podporuj ta průmyslová odvětví, která zpracovávají suroviny ve výrobky hotové k vývozu.
4. Usiluj o hojné obyvatelstvo, neboť budeš potřebovat dělníků pro své továrny a zemědělský stát neposkytuje s dostatek dělnictva.
5. Nechť stát pečuje o tento rozvoj a zakročí, kdykoliv jest toho potřeby.

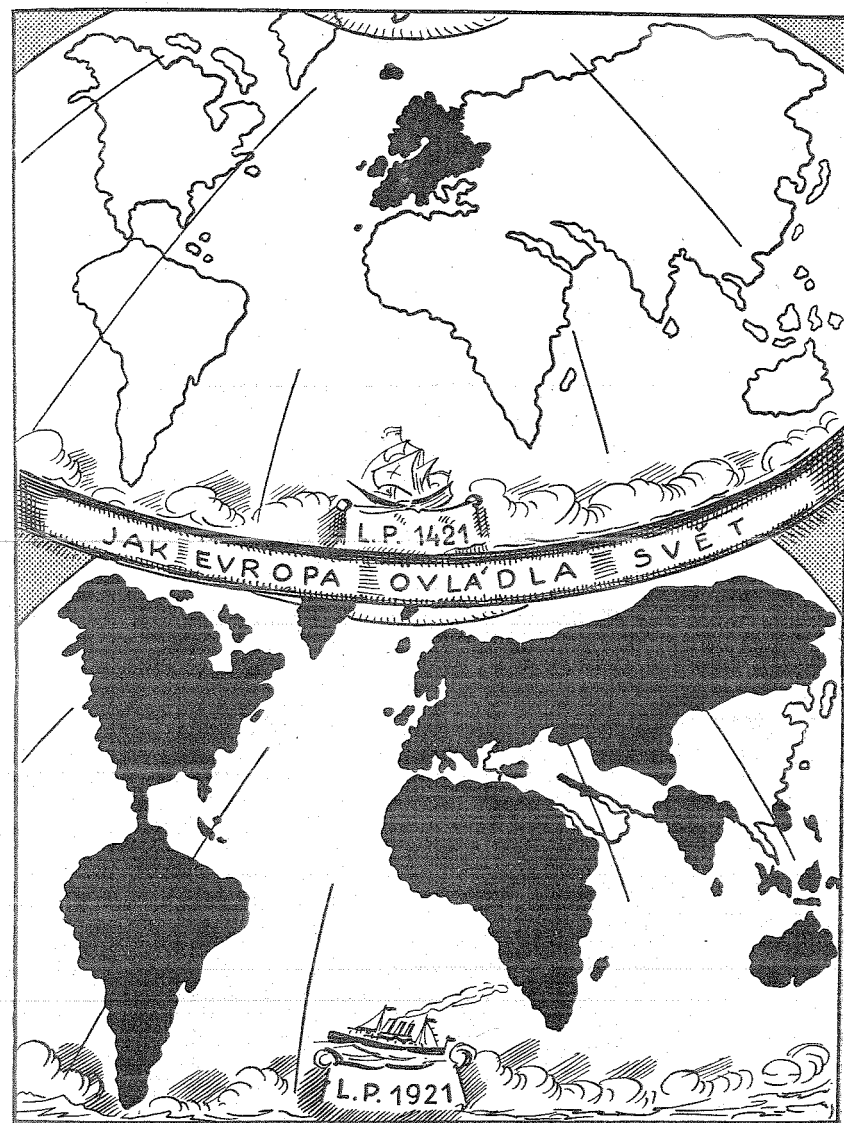
Místo toho, aby pokládalo mezinárodní obchod za něco příbuzného se silou přírodní, jež se vždycky bude řídit určitými zákony přírodními beze zřetele k zasahování lidskému, lidstvo šestnáctého a sedmnáctého století usilovalo řídit svůj obchod pomocí úředních nařízení, královských zákonů a finanční podpory se strany vládní.

V šestnáctém století přijal tento merkantilistický systém (jež byl tenkrát něčím zcela novým) za svůj Karel V. a zavedl jej do svých četných držav. Alžběta Anglická zalichotila mu svým napodobováním. Bourbonové byli vášnivými přívrženci této nauky, obzvláště král Ludvík XIV; Colbert, jeho generální ministr financí, stal se takovým prorokem merkantilismu, že k němu vzhlížela celá Evropa jako ke vzoru.

Celá zahraniční politika Cromwellova byla praktickým prováděním systému merkantilistického. Byl očividně namířen proti bohaté soupeře, republice Holandské. Neboť holandsští loďaři, jakožto obecní dopravovatelé evropského zboží, jevíli určitý sklon k volnému obchodu, i musili býti stůj co stůj zničeni.

Představíte si snadno, jak asi takový systém působil na kolonie. Kolonie stala se za merkantilistického systému pouhou nádržkou zlata, stříbra a koření, jež se měla vyčerpát ve prospěch mateřské země. Asijský, americký a africký dovoz drahých kovů a surovin těchto tropických končin stal se monopolem státu, jež náhodou tu neb onu osadu měl. Nikdo nepovolaný neměl přístupu do toho obvodu a žádný domorodec nesměl obchodovati s kupcem, jehož loď nesla cizí vlajku.

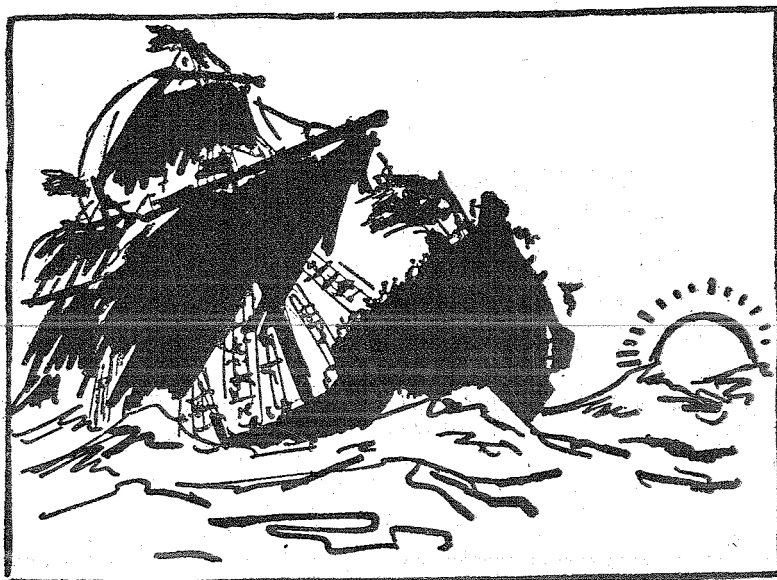
Není pochyby o tom, že merkantilistický systém přispěl k rozvoji mladých závodů průmyslových v určitých krajinách, kde dříve nikdy průmyslu nebylo. Stavěl silnice, kopal průplavy a usiloval

JAK EVROPA OVLÁDLA SVĚT

o lepší prostředky dopravní. Vyžadoval větší dovednosti u dělníků a dodával lepšího postavení společenského obchodníkovi, oslabuje při tom moc usudlé šlechty.

Na druhé straně byl příčinou veliké bídy. Z domorodců v osadách činil oběti nejnestoudnější vyděračnosti. Občany mateřské země vydával osudu ještě strašnějším. Přispíval rozsáhlou měrou k tomu, že se každá země proměňovala ve vojenské ležení, a roz-

Síla moře.

kouskoval svět na drobné územní ždíbce, z nichž každý usiloval jen o vlastní prospěch, pracuje vždy a všude k tomu, aby zničil moc sousedů a zmocnil se jejich pokladů. Váha majetku byla zdůrazňována do takové míry, že se u průměrného občana pokládalo za jedinou ctnost, mohlo-li se o něm říci, že »jest bohatý«. Hospodářské systémy přicházejí a odcházejí jako móda v holírně a v dámských šatech a tak byl v devatenáctém století opuštěn i systém merkantilistický, ustoupiv systému svobodné a otevřené soutěže. Tak mí aspoň bylo řečeno.

AMERICKÁ REVOLUCE

KE KONCI OSMNÁCTÉHO STOLETÍ PROSKAKOVALY V EVROPĚ POPLAŠNÉ ZPRÁVY, ŽE SE NĚCO DĚJE V DIVOČINÁCH SEVEROAMERICKÝCH. POTOMCI MUŽŮ, KTERÍ POKUTOVALI KRÁLE KARLA ZA JEHO LPĚNÍ NA „BOŽSKÝCH PRÁVECH“, PŘIPOJILI K STARÉ HISTORII BOJE ZA SAMO SPRÁVU NOVOU KAPITOLU.

Pro snadnější pochopení musíme se vrátit o několik století zpět a zopakovat si historii velkého zápasu za državy osadnické.

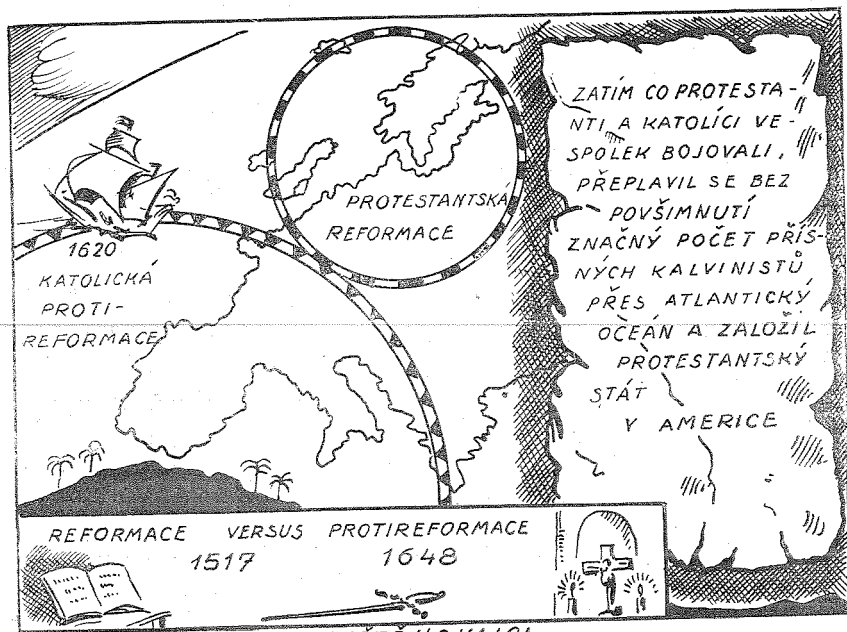

Boj za svobodu.

Jakmile se vytvořily některé národy evropské na nové základně národních nebo dynastických zájmů, za války třicetileté a bezpro-

středně po ní, jejich vládcové, podporováni jsouce kapitálem obchodníků a loďmi obchodních společností, bojovali dále za širší území v Asii, Africe a v Americe.

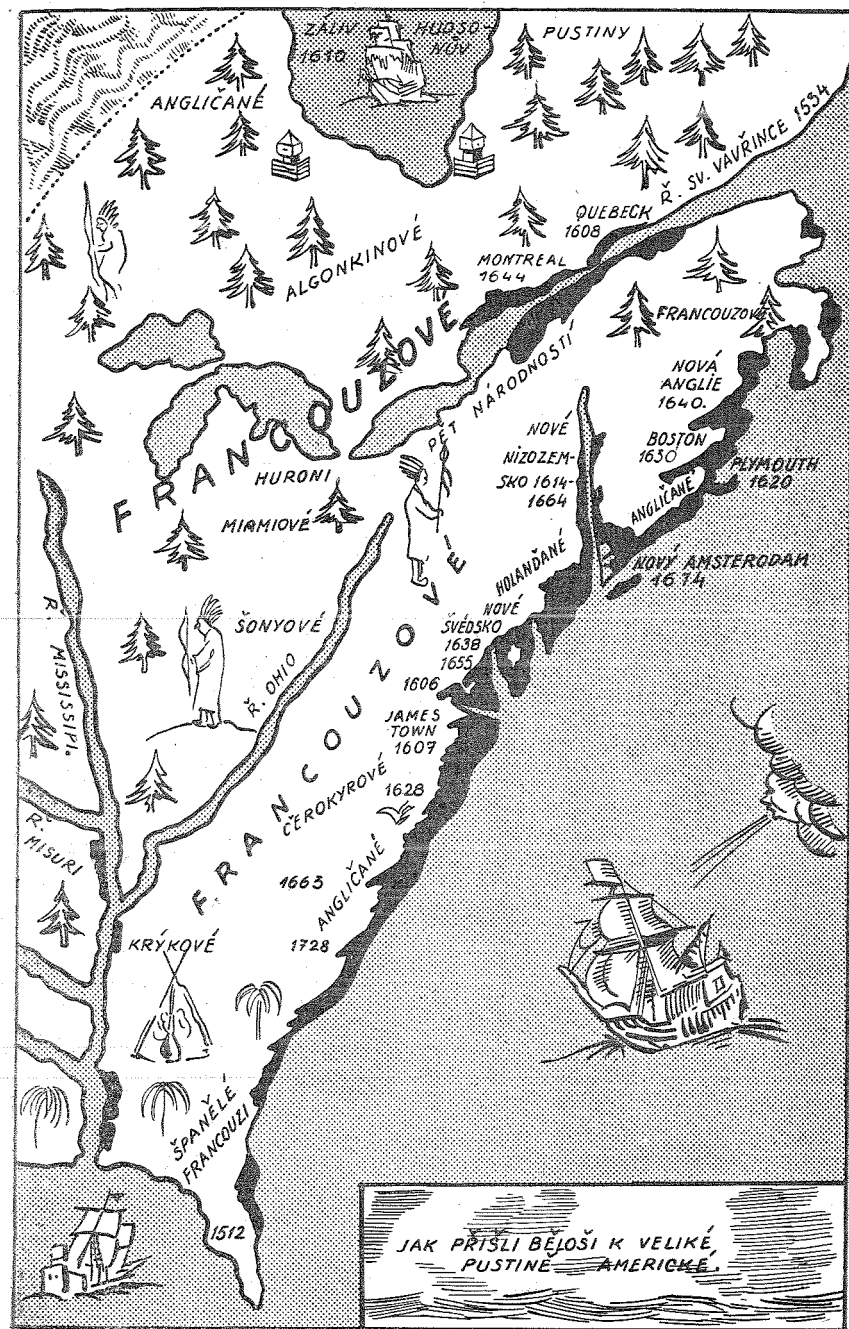
Španělé a Portugalci prozkoumávali Indický a Tichý oceán déle jednoho století, nežli se objevily na jevišti Holandsko a Anglie. Pro tyto poslední bylo to výhodné. První, hrubá práce byla již vykonána. A co více! nejprvnější plavci učinili se tak často nepopu-

VYSTĚHOVALCI.

lární u asijských, amerických a afrických domorodců, že byli Angličané i Holanďané vítáni jako přátelé a osvoboditelé.

Vyšších ctností nemůžeme přičítati žádné z těchto dvou ras. Byli to především obchodníci. Nedopouštěli nikdy, aby jim náboženské úvahy kalily praktický rozhled. Za prvních styků se slabšími rasy počínali si všichni Evropané se zarážející brutalností. Angličané a Holanďané věděli však lépe, kam až mohou zajít. S podmínkou, že dostanou své koření, zlato, stříbro a poplatky, byli ochotni nechat domorodce, aby si žil, jak mu libo.

JAK SE BĚLOŠI USAZOVALI V SEVERNÍ AMERICE.

Nebylo jim tedy zrovna za těžko, zaříditi se v nejbohatších dílech světa po domácku. Jakmile však dospěli tak daleko, počali vespolek sváděti boje o další území. Jest dosti podivné, že osadnické války nebyly nikdy dobojovány v koloniích samotných. Rozhodovaly se na tři tisíce mil daleko loďstvy zápasících zemí. Jedním z nejzajímavějších principů starého i moderního válečnictví (jedním z nemnoha spolehlivých zákonů dějinných) jest, »že národ ovládající moře má zároveň v moci i zemi«. Až dosud tento zákon nikdy neselhal, ledaže jej změnil moderní aeroplán. Avšak letadel v osmnáctém století vůbec nebylo, a proto získalo Anglii rozsáhlé osady americké, indické a africké britské loďstvo.

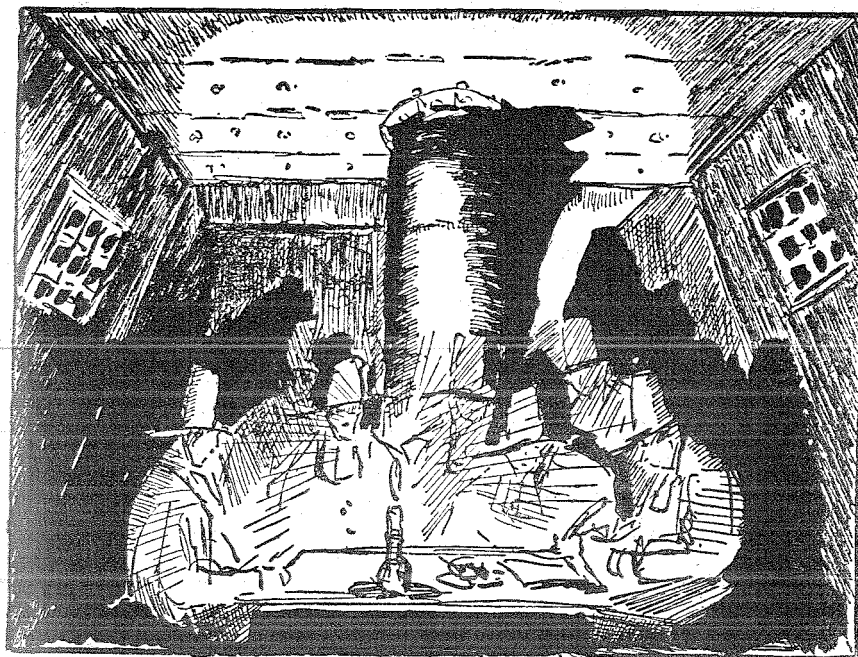
Nezajímá nás tu řada námořních bitev mezi Anglií a Holandskem v sedmnáctém století. Skončila, jako skončí všechna taková utkání mezi nerovnými mocnostmi. Ale daleko důležitější jest boj mezi Anglií a Francií (jejím novým soupeřem); mocnější loďstvo anglické nakonec ovšem zvítězilo nad francouzským, ale předběžný zápas rozvíjel se do značné míry na pevnině americké. V této rozsáhlé zemi jak Francie tak Anglie činily si nárok na všechno, co bylo objeveno, i značně více, čeho nikdy oko žádného bělocha neuzřelo. Roku 1497 přistal Cabot v severní části Ameriky a po sedmadvacíti letech dostal se do těchto končin Giovanni Verrazano. Nad Cabotem vlála vlajka anglická. Verrazano plul pod vlajkou francouzskou. Proto i Anglie i Francie prohlašovaly se za vlastníky celého kontinentu.

V sedmnáctém století bylo založeno mezi Mainem a Karolinami asi deset malých osad anglických. Bývaly pravidelně útočištěm některé zvláštní sekty anglických rozkolníků, jako puritánů, kteří přišli do Nové Anglie roku 1620, nebo kvakerů, kteří se roku 1681 usídlili v Pensylvánii. Byly to malé obce hraničářské, rozkládající se těsně u břehů oceánu, kde se sbírali lidé, aby si založili nový domov a počali nový život v šťastnějším okolí, daleko od vrchního dozoru a zasahování královského.

Francouzské osady zůstávaly naproti tomu vždycky vlastnictvím koruny. Ze strachu, aby nenakazili Indiánů svými nebezpečnými naukami protestantskými a nemařili snad misionářské práce otců jezuitů, nebyli pouštěni do těchto osad žádní hugenoti nebo protestanti. Byly tedy anglické osady založeny na daleko zdravějším základě nežli jejich francouzské sousedky a soupeřky. Byly projevem

obchodní energie anglických středních tříd, kdežto francouzské osady byly obydleny lidmi, kteří se přeplavili přes oceán jakožto služebníci královi, čekající na první vhodnou příležitost, aby se vrátili do Paříže.

Politicky bylo však postavení anglických osad málo uspokojivé. Francouzové objevili v sedmnáctém století ústí řeky sv. Vavřince. Pronikli z oblastí Velikých jezer na jih, postupovali po Mississipi

V kajutě na „Mayfloweru“.

a vystavěli několik pevností podél proudu Mexického. Po století výzkumů řada šedesáti pevností francouzských odřízla osady při pobřeží atlantickém od vnitrozemí.

Anglické územní smlouvy, činěné s rozmanitými společnostmi osadními, dávaly jim »všechnu zemi od moře k moři«. Na papíře to znělo pěkně, ale ve skutečnosti končilo britské území tam, kde začínal věnec francouzských pevností. Bylo sice možno prorazití touto překážkou, ale vyžadovalo to mužstva i peněz a bylo příčinou řady hrozných válek pohraničních, v nichž ta i ona strana pobíjela

bělošské sousedy za přispění kmenů indiánských.

Pokud vládli v Anglii Stuartové, nehrozilo nebezpečství války s Francií. Stuartové potřebovali Bourbonů ve své snaze zříditi autokratickou formu vládní a zlomiti moc parlamentu. Avšak roku 1689 zmizel s pudy anglické poslední Stuartovec a nastoupil po něm Vilém Holandský, zapřisáhlý nepřítel Ludvíka XIV. Od tohoto času počínajíc až do míru pařížského roku 1763 vedly Francie a Anglie války o vlastnictví Indie a severní Ameriky.

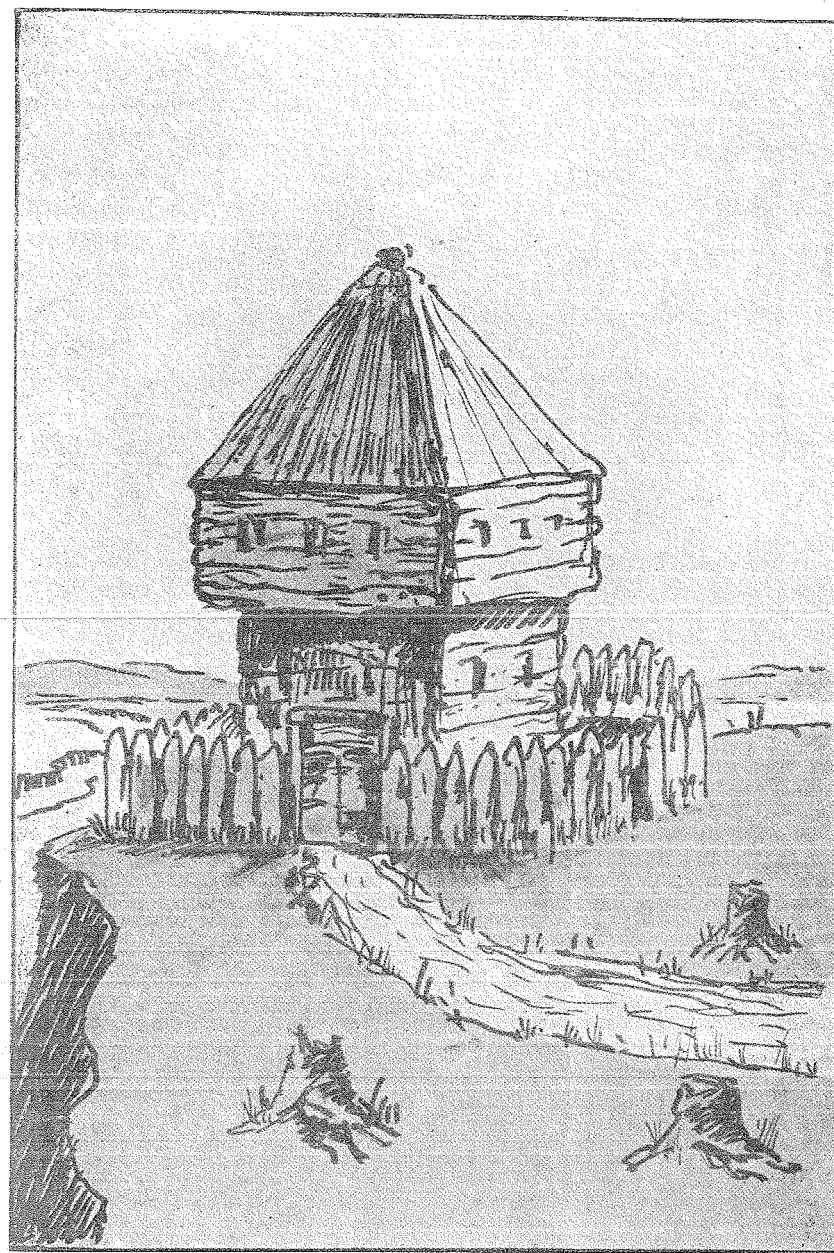
Za těchto válek anglická loďstva, jak jsem vám již pravil, porážela neustále loďstvo francouzské. Připravena byvši o své kolonie,

Francouzové prozkoumávají západ.

Francie pozbyla většiny svých držav, a když byl prohlášen mír, přišla celá severní pevnina americká do rukou Angličanů a veliké výzkumné dílo Cartierovo, Champlainovo, La Salleovo, Marquetteovo a řady jiných bylo pro Francii ztraceno.

Jenom velmi malá část tohoto nesmírného panství byla obydlena. Od Massachusettsu na severu, kde přistáli vystěhovalci (sekte puritánů, kteří byli velmi nesnášenliví a kteří proto nenalézali štěstí ani v anglikánské Anglii ani v kalvínském Holandsku) roku 1620, ke Karolinám a k Virginii (provinciím, pěstujícím tabák a založeným jenom na výdělek) táhl se úzký pruh spore obydleného území. Avšak lidé bydlící v této nové zemi čerstvého vzduchu a vysokého nebe lišili se značně od svých bratrů v zemi mateřské. V pustině naučili se býti nezávislí a v sebe důvěřující. Byli to synové silných

Srub v pustině.

a energických předků. Za oněch časů neodcházeli za oceán líní a bázlívní lidé. Američtí kolonisté nenáviděli útlak a nedostatek volného místa, což dělalo jejich život tak nešťastným ve staré zemi. Mínili, že jsou svými vlastními pány. Vládnoucí třídy v Anglii nechtěly tomu však, jak se zdálo, rozuměti. Vláda dělala potíže kolonistům a kolonisté, nelibě nesoucí takové týrání, dělali obtíže britské vládě.

Ale zlá vůle působila čím dál tím více zla. Není tu potřeba opakovati dopodrobna, co se vlastně stalo a čeho by se bylo možno vyvarovati, kdyby byl anglický král uvědomělejší nežli byl Jiří III.,

První zima v Nové Anglii.

nebo méně oddaný nečinnosti a netečnosti nežli byl jeho ministr, Lord North. Když osadníci britští pozorovali, že pokojné důvody těch obtíží neurovnají, sáhli ke zbrani. Jak bývali loyálními poddanými, tak se obrátili v odbojníky, vydávající se dobrovolně trestu smrti, byli-li zajati od německých žoldnéřů, jež Jiří najímal do boje podle oblibeného obyčeje oné doby, když teutonští knížata prodávali celé pluky tomu, kdo nejvíce podal.

Válka mezi Anglií a jejími osadami americkými trvala sedm let. Po největší část této doby zdál se konečný úspěch povstalců velmi pochybný. Veliký díl obyvatelstva, obzvláště v městech, zůstával věrný králi. Byli náchylní k dohodě a byli by ochotně vyjednávali o mír. Ale veliká postava Washingtonova stála ve věci kolonistů na stráži.

Podporován jsa vydatně hrstkou mužů, používal svého nezlomného, ale chatrně vyzbrojeného vojska k oslabení sil králových. Čas a jindy opět, když se porážka zdála neodvratnou, jeho strategický důmysl obracely proud bitevní. Jeho mužstvu nedostávalo se často ani dosti potravy. V zimě neměli bot a pláště a museli bydlet v nezdravých jamách. Ale důvěřovali neochvějně svému vůdci a drželi se s napětím všech sil, až udeřila hodina vítězství.

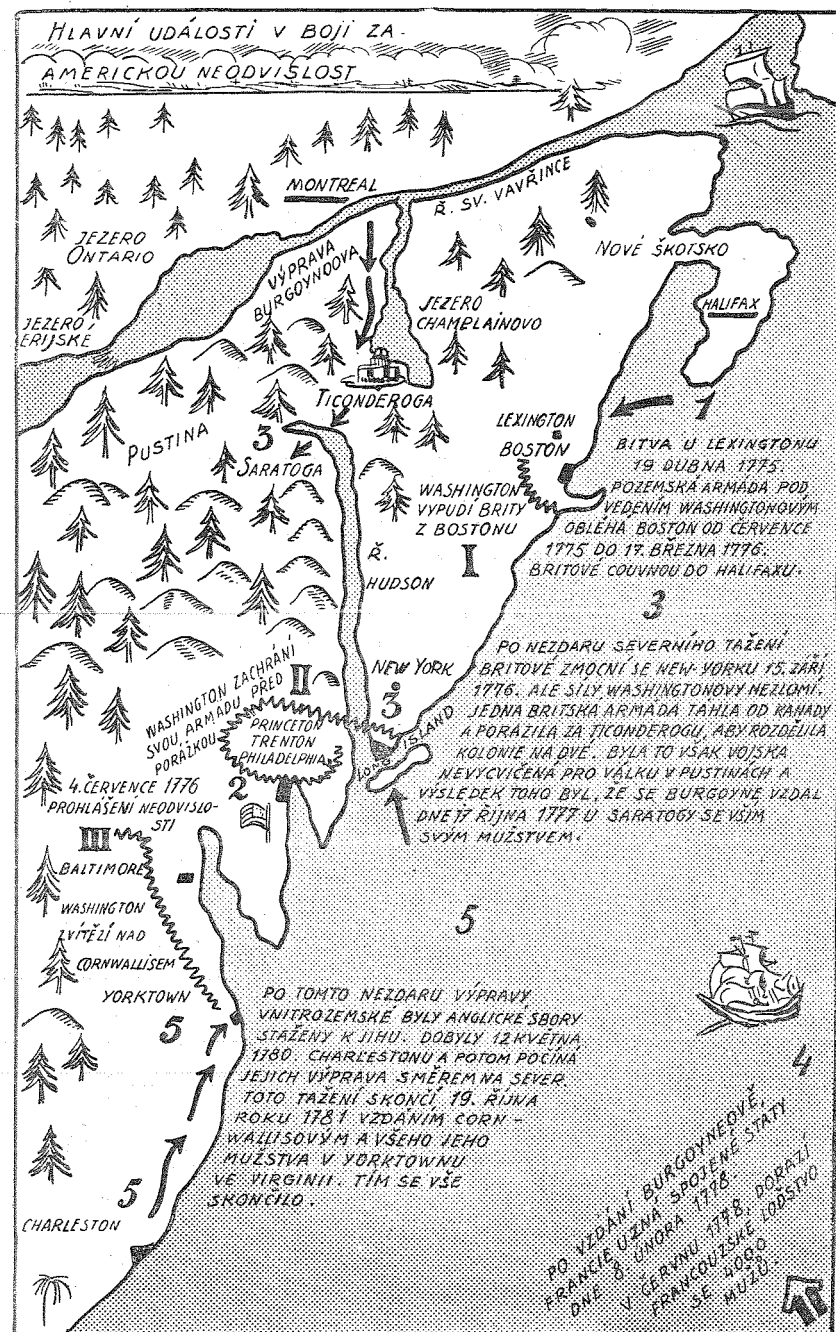
Ještě však zajímavější nežli boje Washingtonovy nebo politické

Jiří Washington.

úspěchy Benjamina Franklina, jenž sháněl v Evropě peníze u francouzské vlády a amsterodamských peněžníků, byla událost, která se sběhla hned na počátku odboje. Zástupcové různých osad sešli se ve Filadelfii k poradě o všeobecně důležitých věcech. Bylo to v prvním roce revoluce. Většina velkých měst na pobřeží mořském byla ještě v rukou britských. Jenom mužové, hluboce přesvědčení o správnosti své věci, byli by našli odvahu učiniti dalekosáhlé rozhodnutí v měsíci červnu a červenci roku 1776.

V červnu Richard Jindřich Lee z Virginie učinil návrh kontinentálnímu kongresu v tom smyslu, že »tyto spojené kolonie jsou a právem mají být svobodnými a nezávislými státy, že jsou prosty

Velká revoluce americká.

všeho poddanství britské koruně a že všechno politické spojení mezi nimi a státem Velkou Británií jest a má být nadobro zrušeno».

Návrh byl podporován Janem Adamsem z Massachusettsu. Dán byl druhého července a čtvrtého července přišlo po něm úřední prohlášení neodvislosti, jež bylo dílem Tomáše Jeffersona, vážného a neobyčejně nadaného znalce politiky i vlády a určeného k tomu, aby byl jedním z nejznamenitějších presidentů amerických.

Když se zpráva o této události dostala do Evropy a hned po ní následovalo konečné vítězství kolonistů a přijetí pověstné *ústavy* roku 1787 (první ze všech psaných ústav), vzbudila veliký zájem. Dynastický systém vysoce zcentralisovaných států, který se rozvíjel po velikých válkách náboženských sedmnáctého století, dostoupil vrcholu moci. Palác králův vzrostl všude do nesmírných rozměrů, kdežto hlavní města královských říší byla obkloповána rychle vzrůstajícími měrami tmavých uliček. Obyvatelé těchto uliček dávali najevo známky nepokoje. Byli docela bezmocní. Avšak i vyšší třídy, šlechta a živnostníci, počínaly chovati určité pochybnosti o hospodářských a politických poměrech, v nichž žily. Úspěch amerických kolonistů jim ukazoval, že jsou možné mnohé věci, o nichž se ještě před nedávnem soudilo, že jsou nemožné.

Výstřel, zahajující bitvu u Lexingtonu, bylo podle básníka »slyšet po všem světě«. Bylo v tom trochu přehánění. Číňané, Japonci a Rusové (nemluvě o Rakušanech a Havajanech, objevených právě poznovu kapitánem Cookem, jež za jeho námahu zabili) z něho nikdy nezaslechli ani dost málo. Ale donesl se za Atlantický oceán. Zalehl do prachárny evropské nespokojenosti a ve Francii způsobil výbuch, jenž zatřásl celým kontinentem od Petrohradu do Madridu a zasypal stoupence starého státnictví pod mnoha tunami demokratických cihel.

REVOLUCE FRANCOUZSKÁ

VELIKÁ REVOLUCE FRANCOUZSKÁ PROHLAŠUJE ZÁSADY SVOBODY, BRATRSTVÍ A ROVNOSTI VŠECH LIDÍ NA SVĚTĚ.

Nežli budeme mluvit o revoluci, jest právě na místě, abychom přesně vysvětlili, co toto slovo znamená. V definici jednoho znamenitého ruského spisovatele (a Rusové by měli znáti, o čem mluví na tomto poli) jest revoluce »rázný převrat, v několika letech, řádů, jež potřebovaly staletí k zakořenění v půdě a zdají se tak pevné a neochvějné, že si na ně stěží ve svých spisech troufají útočiti i nejvášnivější reformátoři. Jest to v krátké době pád, rozpadnutí všeho toho, co až do té chvíle tvořilo podstatu sociálního, náboženského, politického a hospodářského života v národě.«

Taková revoluce vypukla v osmnáctém století ve Francii, když stará civilisace země ošuměla. Král se stal za časů Ludvíka XIV. *u š í m* a byl státem. Šlechta, bývalí uhlazení služebníci federativního státu, octla se tu bez jakéhokoli významu a stala se skvělou ozdobou královského dvora.

Avšak tento francouzský stát osmnáctého století stál neuvěřitelné sumy peněz. Tyto peníze musely se sehnati v podobě daní. Králové francouzští nebyli na neštěstí dosti silní, aby přiměli šlechtu a duchovenstvo platiti, co na ně náleželo z těchto daní. Byly tudíž placeny tyto daně výhradně od obyvatelstva zemědělského. Sedláci však, bydlící ve zpustlých chatrčích, nebyli již dávno v důvěrném styku s bývalými pány, nýbrž obětmi ukrutných a nerozumných prostředníků, i měli se čím dál hůř. K čemu by pracovali a nač by se přičiňovali? Zvýšený výnos jejich půdy znamenal pouze více

platů a nic pro ně samy; proto si svých polí, pokud se jen směli odvážit, nehleděli.

I máme tu krále, bloudící v prázdné nádheře rozlehlými komnatami paláců s obvyklou družinou hladových uchazečů o místo, kteří žijí všichni z důchodů poskytovaných od sedláků, nejsoucích nic lepšího nežli polní zvěř. Není to utěšený obraz, ale nepřeháním. Byla tu však ještě druhá stránka této t. zv. »staré vlády«, které nesmíme pouštět s myslí.

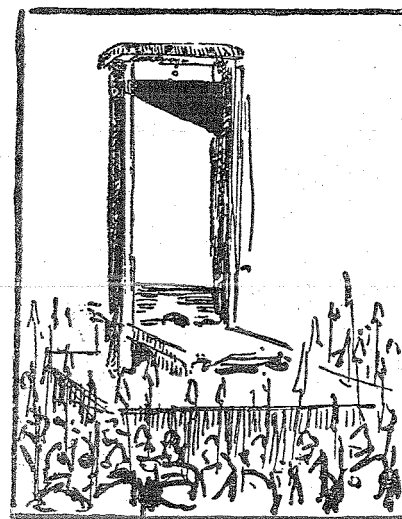
Bohatá střední třída, v úzkém styku se šlechtou (obyčejným postupem, že se totiž bohatá bankéřova dcera provdávala za chudého synka baronova) a dvůr, skládající se ze všech nejvybranějších lidí Francie, přivedly uhlazené umění vznešeného života na nejvyšší stupeň rozvoje. Poněvadž pak se nesměly nejbystřejší hlavy země obíratí otázkami národohospodářskými, trávil volné hodiny úvahami o ideách nadsmyslných.

Jelikož moderní směry myšlení a osobního chování dovedou právě tak zabíhat do výstředností jako móda v šatech, bylo přirozené, že se většina duchaplné společnosti oné doby nesmírně zajímala o to, co pokládala za »prostý život«. Král a královna, neomezení a nesporní vlastníci Francie se všemi koloniemi a provinciemi, uchylovali se i s dvořany na venkov, aby tam žili v roztomilých domečcích v obleku vesnických dívek a chasníků, hrajíce si na život pastýřů v blaženém údolí staré Hellady. Dvořané tančili v průvodu kolem nich, dvorní hudebníci skládali libivé menuety, dvorní vlásenkáři vymýšleli stále umělejší a dražší účesy, až tento celý duchaplný svět ve Versaillesích (výstaviště, jež si zbudoval Ludvík XIV. daleko od svého hlučného a neklidného sídla) nemluvil z naprosté nudy a z nedostatku vážné práce o ničem jiném nežli o těchto předmětech, jež byly co nejodlehlejší od jejich vlastního života, právě tak jako nemluví člověk padající hladem o ničem jiném nežli o jídle.

Když počal Voltaire, smělý starý filosof, spisovatel dramatický, dějepisec a romanopisec a úhlavní nepřítel všeho náboženského a politického násilí, házetí bombami své kritiky po všem, co souviselo s *ustáleným řádem věcí*, vítal ho s jásotem celý francouzský svět i s jeho kusy, hranými pouze při místech k stání. Když se Jean Jacques Rousseau roztesknil po primitivním člověku a podával svým současníkům svůdná líčení blaženosti původních obyvatelů

této země (o nichž věděl tak málo jako o dětech, v jejichž vychování byl pokládán za autoritu), celá Francie čtla jeho »Sociální smlouvu« a tato společnost, v níž byl král a stát jedno, prolévala hořké slzy, poslouchajíc volání Rousseauovo po návratě k blahoslaveným časům, kdy skutečná svrchovanost spočívala v rukou lidu a kdy král byl pouhým služebníkem svého lidu.

Když vydal Montesquieu své »Lettres Persanes«, v nichž dva duchaplní perští cestovatelé rubem na rub zpřevracejí celou tehdejší

Gulotina.

společnost francouzskou a tropí si žerty ze všeho, počínajíc králem a od něho dolů až k jeho šesti stům cukrářů, vyšla kniha ve čtyřech vydáních po sobě a získala spisovateli tisíce čtenářů jeho »Ducha zákonů«, v němž urozený baron porovnával skvělou soustavu anglickou se zpátečnickým systémem francouzským a zastával se proti absolutistickému monarchismu zřízení státu, v němž by měla býtí *moc výkonná, zákonodárná a soudní* v různých rukách a působití naprosto nezávisle na druhých. Když oznámil Lebreton, pařížský knihkupec, že pánové Diderot, d'Alembert, Turgot a řada jiných vynikajících spisovatelů hodlají vydati »Encyclopaedii«, jež má obsahovati »všechny nové myšlenky, novou vědu a novou zkušenost«,

byla odezva se strany obecnosti nanejvýš uspokojivá, a když byl po dvaadvaceti letech dokončen poslední z jejich dvaceti osmi svazků, nedovedlo poněkud opožděné zakročení policie potlačit nadšení, s nímž francouzská společnost přijímala tento svrchovaně zajímavý, ale velmi nebezpečný příspěvek k tehdejší diskusím.

Chtěl bych vás tu před něčím trochu varovati. Když budete čísti román o francouzské revoluci, anebo se dívati na hru o ní pojednávající, nabudete snadno dojmu, že byla revoluce dílem chátrý pařížských předměstských ulic. Nebylo tomu naprosto tak. Na revolučním jevišti luza často vystupuje, avšak důsledně na popud a za vedení těch povolaných lidí střední třídy, kteří použili hladového davu jakožto výkonného spojence ve svém odboji proti králi a jeho dvoru. Ale ony základní ideje, které revoluci způsobily, byly plodem několika málo bystrých duchů a dostaly se nejdříve do nádherných salonů »staré vlády«, aby poskytovaly lahodného rozptýlení příliš znuzeným dámám a pánům na dvoře jeho veličenstva. Tito milí, ale bezstarostní lidé zahrávali si s nebezpečnými prskavkami sociální kritiky, až jiskry prolétly šterbinami v podlaze právě tak staré a ztrouchnivělé, jako byla celá ostatní budova. Nešťastnou náhodou zapadly tyto jiskry do přízemí, kde leží nahromaděno v nepořádku množství starého haraburdí. Odtud ozval se tedy pokřik »hoří«. Ale vlastník domu, zaměstnávající se vším ostatním, jenom ne správou svého majetku, nedovedl uhasiti malého plaménku. Oheň se dravě rozšířil a celá budova lehla požárem, kterému říkáme *veliká revoluce francouzská*.

Pro snadnější přehled můžeme si rozdělit francouzskou revoluci na dvě části. Od roku 1789 do 1791 bylo to více méně spořádané úsilí o zavedení ústavní monarchie. Nezdařilo se, dílem z nedostatku dobré víry a z nechápavosti se strany panovníka samotného, dílem pro okolnosti, jichž nedovede nikdo kontrolovati.

Od roku 1792 do 1799 byla republika a první snahou bylo zřídit demokratickou formu vládní. Avšak pravému výbuchu násilnosti předcházelo mnoho let nepokoje a mnoho poctivých, ale bezvýsledných pokusů o reformu.

Když měla Francie 4000 milionů dluhů, pokladnu ustavičně prázdnou a ani jediné věci, na niž by se daly uvaliti nové daně, tu i dobrý král Ludvík (jenž byl obratným zámečnickem a vášnivým lovcem, ale velmi ubohým státníkem) nejasně cítil, že by se mělo

něco státi. Povolal si tedy za ministra financí Turgota. Anne Robert Jacques Turgot, baron de l'Aulne, statný šedesátník, vzácný typ rychle vymírající třídy venkovské šlechty, byl uznávaným správcem jedné provincie a ze záliby politickým národohospodářem velikých schopností. Dělal, co mohl. Zázraků bohužel dělati nedovedl. Ježto bylo nemožné vyždímati více daní z odřených sedláků, bylo nutno dostati nezbytně potřebné fondy od šlechty a duchovenstva, kteří neplatitli nikdy ani halěře. To učinilo Turgota nejdo-

Ludvík XVI.

konaleji nenáviděným člověkem na dvoře versailleském. A mimo to musel čeliti nepřátelství královny Marie Antoinetty, které byl protivný každý, kdo si před ní troufal jen zmínku učiniti o »hospodaření«. O Turgotovi se záhy říkalo, že jest »nepraktický snílek« a »theoretický profesor«; tu se stalo jeho postavení ovšem neudržitelným. Musel se ho tedy roku 1776 vzdáti.

Po »profesorovi« přišel muž s praktickým smyslem obchodním. Byl to podnikavý Švýcar jménem Necker, jenž zbohatl jako spekulant s obilím a společník v jednom mezinárodním bankovním domě. Ctižádostivá jeho choť nutila jej do vládní služby, aby mohla dobře zaopatřiti dceru, jež vynikla později, jsouc choť švédského

vyslance v Paříži, barona Staëla, jakožto slavená literátka na počátku devatenáctého století.

Necker se pustil do práce s uznávaným vynaložením horlivosti právě tak jako Turgot. Roku 1781 uveřejnil pečlivě sestavený přehled francouzských financí. Král nerozuměl tomuto »rozpočtu« ani za mák. Poslal právě vojsko do Ameriky na pomoc osadníkům, proti společnému nepříteli: Angličanům. Tato výprava ukázala se neočekávaně nákladná a na Neckerovi se žádalo, aby sehnal potřebnou úhradu. Když však místo opatření peněz uveřejňoval ještě více číslic, dělal statistiku a začal užívatí nudného varovného volání po »nutné hospodárnosti«, byly jeho dny sečteny. Roku 1781 byl jakožto neschopný služebník propuštěn!

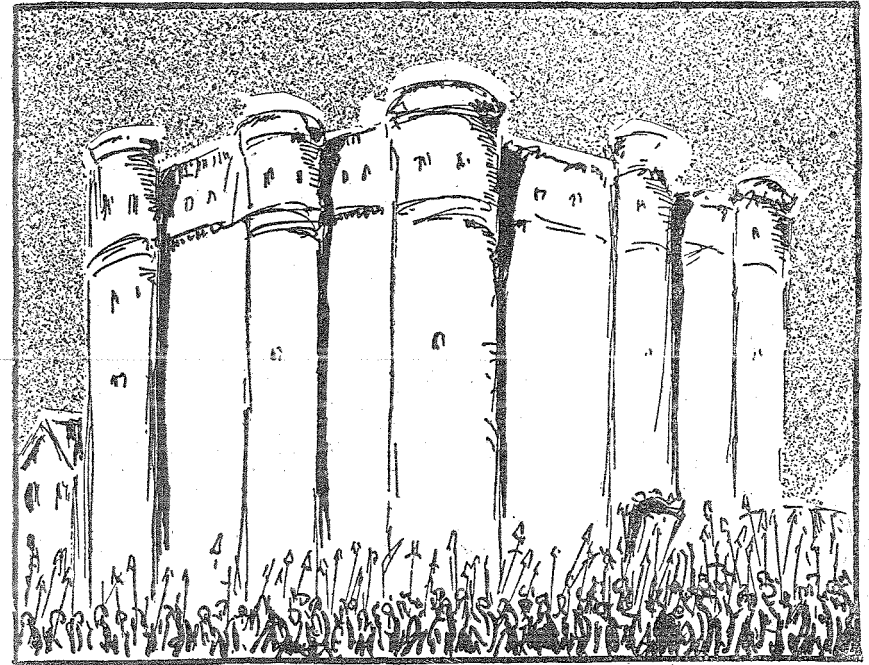
Po profesorovi a praktickém obchodníkovi nastoupil uhlazený typ finančníka, zaručující každému 100% měsíčně z jeho peněz, bude-li jenom ochotně podporovati jeho systém. Byl to Karel Alexander de Calonne, snaživý úředník, který udělal kariéru jednak svou horlivostí, jednak naprostým nedostatkem poctivosti a svědomitosti. Zastihl zemi zadluženou až po krk, ale byl chytrý člověk, chtějící se zalíbiti všem, a našel rychlou pomoc. Staré dluhy zaplatil novými. Není to metoda nová. Účinek byl od nepaměti strašný. Za necelé tři roky přibýlo k francouzskému dluhu přes 800,000.000 franků působením tohoto roztomilého ministra financí, jenž si nikdy nepřipouštěl starostí a podpisoval se s úsměvem na všechny požadavky jeho veličenstva a hezké královny, která se naučila utráceti za dnů mladosti ve Vídni.

Nakonec uznal i parlament pařížský (nejvyšší soudní dvůr a nikoliv shromáždění zákonodárné), třebaže nikterak z nedostatku odanosti k panovníkovi, že se musí něco státi.

Calonne si potřeboval vypůjčiti nových 80,000.000 franků. Byl špatný rok na úrodu a bída i hlad ve venkovských okresích byly strašné. Kdyby se nestalo něco účinného, byla by Francie na mizině. Král stále si ještě neuvědomoval vážnosti situace. Nebylo by dobře poraditi se se zástupci lidu? Generální shromáždění stavovské nebylo svoláváno již od roku 1614. Zřetelem k hrozící pohromě bylo žádoucí, aby se sešly stavy. Ale Ludvík XVI., jenž se nedovedl nikdy k něčemu rozhodnutí, bránil se jíti tak daleko.

Aby uspokojil volání lidu, svolal roku 1787 shromáždění *notablů*. To znamenalo prostě shromáždění nejlepších rodů, jež uvažovaly,

co by se mohlo a mělo státi, aniž by tím byla dotčena jejich feudální a kněžská výsada, která je zbavovala povinnosti platiti daně. Nedá se rozumně očekávat, že by se určitá třída společenská politicky a hospodářsky zničila k vůli druhé skupině spoluobčanů. Těchto 127 notablů bránilo se zuby nehty, aby se nemusili vzdáti ani jediného ze svých starých práv. Dav na ulici, jsa již krajně vy-

Bastilla.

hladovělý, žádal, aby byl opět povolán Necker, k němuž choval důvěru. Notablové vyřklí své »nikoliv«. Pouliční dav počal vyloukati okna a dělati jiné nepřístojnosti. Notablové utekli. Calonne musel odstoupiti.

Povolán byl nový bezbarvý ministr financí, kardinál Loménie de Brienne, a Ludvík se podvolil, dohnán zuřivými vyhrůžkami hladem umírajících poddaných, svolati »staré generální shromáždění stavovské«, jakmile bude možno. Tento mlhavý slib ovšem nikomu nestačil.

Tak kruté zimy nebylo pamětníka téměř od sta let. Obilí bylo zničeno buď povodněmi, anebo pomrzlo dočista na polích. V Provincii byly všechny stromy olivové zničeny. Soukromá dobročinnost snažila se leccos činit, ale nepořídila mnoho při osmnácti milionech hladovějícího lidu. Na všech stranách docházelo ke rvačkám o chleba. Pokolení předcházející bylo by bývalo zničeno vojskem. Ale dílo nové školy filosofické počínalo vydávati ovoce. Lid si začal uvědomovati, že brokovnice není působivým lékem pro hladový žaludek a nebylo již spolehnutí na vojáky (kteří vyšli z lidu). Bylo absolutně potřebí, aby král učinil něco rozhodného, čím by si opět získal náklonnost u lidu; ale váhal opět.

Tu a tam v provinciích byly zřizovány od stoupenců nové školy malé, nezávislé republiky. Mezi věrnými třídami středními ozývalo se volání: »Žádné daně bez zástupců« (válečné heslo rebelů amerických v době o čtvrt století starší). Francií hrozila všeobecná anarchie. Pro utišení lidu a zvětšení královny popularity byla zrušena neočekávaně velmi příkrá forma knižní censury. Na Francií snesla se najednou inkoustová záplava. Kde kdo, vznešený, nízký, kritisoval a byl kritisován. Vydáno přes 2000 pamfletů. Loménie de Brienne byl smeten přívalem tupení. Povolán nakvap zase Necker, aby uklidnil, jak nejlépe dovede, nepokoj zachvacující celý národ. Akcie stouply okamžitě o třicet procent. A po všeobecné dohodě lid na krátký čas odložil soud. V květnu 1789 mělo se sejíti generální shromáždění stavovské a potom měla moudrá rozvaha celého národa s uspíšením řešiti nesnadný úkol, jak přetvořiti francouzské království ve zdravý a šťastný stát.

Tato převládající myšlenka, že se moudré úvaze lidu podaří odkliditi všechny nesnáze, ukázala se zhoubná. Ochromovala po několik měsíců všeliké úsilí osobní. Místo aby se uchopil vlády vlastním rukama, Necker povoloval všechny výstřelky. I propuklo znovu roztrpčené debatování o nejlepších způsobech zreformovati staré království. Síla policie na všech stranách ochabovala. Lid pařížských předměstí, vedený štváči z povolání, počal si znenáhla uvědomovati svou sílu a hráti roli, která mu potom zůstala po léta prudké bouře, kdy působil jako živelní moc, jíž využívali náhodní vůdcové revoluce k tomu, aby si zajistili, čeho by zákonitým postupem dojít nemohli.

Aby si navnadil sedláky a střední třídu, Necker rozhodl, že se

jím má dostati v generálním shromáždění stavovském dvojnásobného zastoupení. Opat Siéyès napsal na to potom pověstný leták »K čemu vede třetí stav?«, v němž dospíval k závěru, že třetí stav (jak se jmenovala střední třída) má znamenati všechno, že v minulosti nebyl ničím a že nyní touží něco platiti. Vyjadřoval smýšlení veliké většiny lidí, jimž ležely zájmy země nejvíce na srdci.

Konečně došlo k volbám, za nejhorších podmínek, jaké si možno představit. Když bylo po nich, sebralo 308 duchovních, 285 šlechticů a 621 zástupců třetího stavu kufry na cestu do Versailles. Třetí stav musel nésti ještě jiná zavazadla. Záležela z objemných návrhů, zvaných »cahiers«, v nichž byly sepsány mnohé výtky a stížnosti jejich voličů. Scéna pro veliký závěrečný akt, jenž měl zachrániti Francii, byla upravena.

Generální shromáždění stavovské sešlo se dne 5. května roku 1789. Král byl ve špatné náladě. Duchovenstvo a šlechta dali se slyšeti, že by se neradi vzdali jedině ze svých výsad. Král poručil třem skupinám zástupců, aby se scházely v různých místnostech a projednávaly odděleně své stížnosti. Třetí stav odepřel podrobiti se královskému nařízení. Vykonal k tomu účelu slavnostní přísahu v míčovně (narychlo k potřebě nezákonného sněmu upravené) dne 20. června 1789. Setrvali při požadavku, že mají všechny tři stavy, šlechta, duchovenstvo i třetí stav, zasedati společně a dali o tom jeho veličenstvu věděti. Král povolil.

Generální shromáždění stavovské začalo se jakožto »národní shromáždění« raditi o stavu francouzského království. Král se zlobil. Pak opět kolísal. Prohlásil, že se nikdy nevzdá své svrchované moci. Potom odešel na hon, pustil z hlavy všechny starosti státní, a když se vrátil z lovu, povolil. Bylo to již tak královým zvykem, že dělal dobrou věc nesprávně v nevhodném čase. Když se lidé hlasitě domáhali A, král je vyhuboval a nedal jim nic. Když byl potom palác obléhán hulákajícím davem ubohého lidu, král ustoupil a dal svým poddaným, čeho žádali. Jenže v tom čase lidé chtěli již A plus B. Komédie se opakovala. Když král podepsal svým jménem královské nařízení, jež zaručovalo jeho milým poddaným A plus B, vyhrožovali títo smrtí celé královské rodině, nedostanou-li A plus B plus C. A tak dále, přes celou abecedu vzhůru až na popravistiště.

Král byl nešťastnou náhodou stále o jedno písmeno pozadu. Ni-

kdy tomu nemohl porozuměti. I když kladl hlavu pod guillotinu, měl dojem, že se mu děje veliká křivda, stihá-li ho tak svrchovaně neospravedlnitelné zacházení z rukou lidu, jež podle své obmezené schopnosti nejvřeleji miloval.

Historická »kdyby« nemají, jak jsem vám již často varovně připomněl, pražádné ceny. Nám se velmi snadno řekne, že mohla být monarchie zachráněna, »kdyby« byl Ludvík býval mužem větší energie a méně ušlechtilého srdce. Ale nebyl tu jen král sám. I »kdyby« byl měl bezohlednou sílu Napoleonovu, jeho úspěch byl by mohl být snadno zmařen jeho chotí, dcerou Marie Terezie Rakouské, se všemi charakteristickými přednostmi i vadami mladé dívky, vychované na nejautokratičtějším a nejstředověčejším dvoře onoho věku.

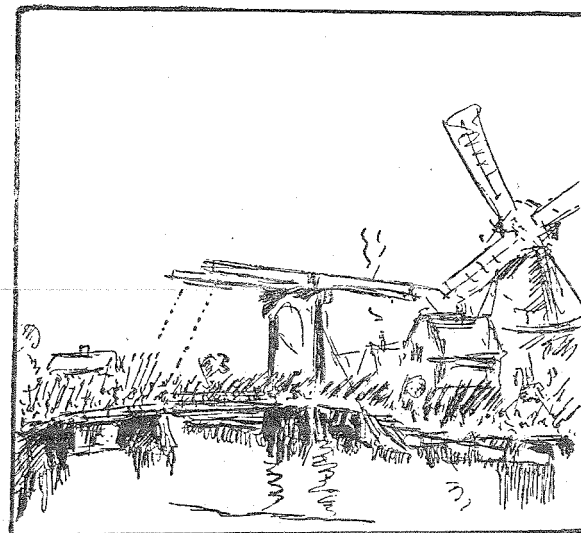
Vzala si do hlavy, že se musí něco podniknouti, a osnovala proti-revoluci. Necker byl náhle propuštěn a do Paříže byly povolány spolehlivé pluky vojska. Jakmile se o tom dozvěděl lid, učinil útok na vězení bastilly a čtrnáctého července roku 1789 dobyl tohoto rodného, ale vášnivě nenáviděného symbolu autokratické moci; přestala být již dávno výhradně vězením politickým a užívalo se jí tehdy již jako městské šatlavy stejně s jinými vězeními pařížskými. Množství šlechticů vycítilo, co to znamená, i opustilo zemi. Král však, jako obyčejně, nedělal nic. V den dobytí bastilly byl na lovu, zastřelil několik kusů vysoké a cítil se náramně potěšen.

Národní shromáždění dalo se potom do práce a zrušilo, za lozování pařížského davu, dne 4. srpna všechna privilegia. Poté následovalo dne 27. srpna »prohlášení lidských práv«, pověstná předehra k francouzské konstituci. Až potud to ušlo, ale dvůr se očividně ještě ničemu z toho nenaučil. Šířilo se opět na všech stranách podezření, že se král pokusí bránit těmto reformám, a z toho došlo dne 5. října v Paříži k nové bitce. Přenesla se až do Versailles a lid se neuklidnil dříve, než přivedl krále zpět do jeho paláce v Paříži. Ve Versaillesích mu nedůvěřovali. Chtěli jej mít tam, kde by jej měli na očích a kde by mohli kontrolovat jeho korespondenci s Vídní, Madridem a jinými dvory evropskými.

V národním shromáždění počínal zatím rozsévati zmatek šlechtic Mirabeau, jenž se stal vůdcem třetího stavu. Dříve však, nežli mohl zachránit posici královu, zemřel dne 2. dubna roku 1791. Král, bojící se již o život svůj i své rodiny, pokusil se dne 21. června

o útěk. Byl poznán podle vyobrazení na minci, zastaven od členů národní gardy u vesnice Varennes a přiveden zpět do Paříže.

V září roku 1791 byla přijata první ústava Francie a členové národního shromáždění rozešli se domů. Dne 1. října roku 1791 sešlo se shromáždění zákonodárné, aby pokračovalo v díle národního shromáždění. V tomto novém shromáždění zástupců lidu bylo mnoho živlů krajně revolucionářských. Nejradikálnější mezi nimi byli známi jakožto jakobíni, zvaní tak po starém klášteře jakobín-

Francouzská revoluce dostala se do Holandska.

ském, v němž konávali své schůze. Tito mladí lidé (většina jich přináležela stavu řemeslnickému) mluvili velmi vášnivě, a když noviny donesly jejich řeči do Berlína a do Vídně, usnesli se král pruský a císař, že musí něco podniknouti na záchranu svého dobrého bratra a sestry. Měli tehdy právě plné ruce práce s dělením království polského, kde svárlivé strany politické způsobily tak hrozný rozvrat, že byla země vydána na milost a nemilost každého, kdokoli si přál dostat do své moci několik provincií. Dovedli však přesto vypraviti armádu, která měla vtrhnouti do Francie a osvoboditi krále.

Tu zachvátila zemi Francouzskou strašná panika a hrůza. Všechna nahromaděná nenávisť za léta hladu a utrpení propukla a dostoupila děsné výše. Pařížská luza udeřila na palác Tuilerie. Věrní Švýcaři, tělesná stráž králova, pokusili se chránit svého pána, ale Ludvík, neschopný rázného rozhodnutí, vydal rozkaz, aby »zastavili palbu«, a to právě v okamžiku, kdy chátka počala couvat. Lid, zpítý krví a rykem a laciným vínem, pobíhl Švýcary do posledního muže, vrazil potom do zámku a hnal se za králem, který se utekl do zasedací síně *shromáždění*, kde byl na místě zbaven své důstojnosti a odkudž byl pak odvezen jako vězeň do starého hradu Templu.

Avšak vojska rakouská a pruská postupovala blíže na svém tažení a panika obrátila se v šílenství a nadělala z mužů i žen dravé zvěře. V prvním téhodní září roku 1792 vrazila luza do žalářů a povraždila všechny vězně. Vláda nezakročila. Jakobíni s Dantonem v čele věděli, že tato rozhodná chvíle znamená buď úspěch nebo pád revoluce a že je může zachránit jenom nejbezohlednější toufalost. Zákonodárné shromáždění bylo dne 21. září 1792 ukončeno a sešlo se nové shromáždění národní. Byl to sbor, skládající se téměř výlučně z výstředních revolucionářů. Král byl formálně obžalován z velezrady a postaven před národní *konvent*. Uznán vinen a 361 hlasy proti 360 (rozhodující hlas pocházel od jeho bratrance, vévody Orleánského) odsouzen k smrti. Dne 21. ledna roku 1793 dal se pokojně a s velikou důstojností odvléci na popraviště. Neporozuměl nikdy, k čemu všechno to střelení a ryk. A byl příliš hrdý, aby se ptal.

Jakobíni se pak obrátili proti umírněnějšímu živlu v konventu, proti girondistům, nazvaným tak podle jižní provincie Gironde. Byl zřízen zvláštní tribunál revoluční a jedenadvacet vůdčích girondistů bylo odsouzeno k smrti. Ostatní skončili dobrovolnou sebevraždou. Byli to schopní a čestní mužové, ale příliš filofičtí a příliš umírnění, aby mohli přežít tato děsná léta.

V říjnu roku 1793 byla od »jakobínů« konstituce zastavena, »až bude prohlášen pokoj«. Všechna moc dána do rukou malého *výboru veřejného blaha* pod vedením Dantonovým a Robespierovým. Křesťanské náboženství a starý letopočet zrušeny. Nadešel »věk rozumu« (o němž tak výmluvně psával Tomáš Paine za revo-

lucé americké) a s ním »terror«, které po více než rok vraždily dobré, zlé i bezvýznamné lidi po sedmdesáti nebo osmdesáti za den.

Autokratická vláda králova odstraněna. Na její místo nastoupila krutovláda několika lidí, kteří chovali tak vášnivou lásku k přednosti demokratické, že se cítili povinni vraždit všechny ty, kdož s nimi nesouhlasili. Francie proměnila se v jatky. Každý podezřívá každého druhého. Nikdo nebyl jist životem. Z pouhého strachu někteří členové starého konventu, kteří věděli, že jsou nejbližšími kandidáty pro popraviště, obrátili se nakonec proti Robespierovi, který odpravil většinu svých bývalých druhů. Robespierre, »jediný pravý a čistý demokrat«, chtěl se sám zavraždit, ale chybil se. Roztržštěnou čelist mu nakvap zavázali a vyvlékli jej ke guillotíně. Dne 27. července roku 1794 (9. thermidoru roku II. podle zvláštního datování revolučního) skončila vláda terroru a Paříž jásala radostí.

Než nebezpečné postavení Francie vyžadovalo nezbytně, aby vláda zůstala v rukou několika silných lidí, dokud nebude s půdy francouzské vlasti vyhnáno množství nepřátel revoluce. Zatím co napolo oblečená a napolo vyhladovělá vojska revoluční bojovala v zoufalých bitvách na Rýně, v Itálii, Belgii a Egyptě a vítězila nade všemi nepřáteli *veliké revoluce*, zvoleno bylo pět direktorů a ti vládli Francií po čtyři léta. Pak byla vložena moc v ruce vítězného generála, jménem Napoleona Bonaparte, který se roku 1799 stal »prvním konsulem francouzským«. A na celých potom patnáct let stala se stará pevnina evropská laboratoří četných politických pokusů, jakým podobných svět nikdy před tím neviděl.

NAPOLEON

NAPOLEON.

Napoleon narodil se roku 1769 jakožto třetí syn Karla Marie Buonaparta, počestného advokáta v městě Ajacciu na ostrově Korsice, a jeho dobré ženy Leticie Ramolinové. Nebyl tedy Francouz, nýbrž Ital, jehož rodný ostrov (stará osada řecká, karthagínská a římská v Středozezemním moři) bojoval po léta, aby dobyl opět nezávislosti, především na Janovanech a od poloviny století osmnáctého na Francouzích, kteří nabídli Korsičanům ochotně pomoci v boji za svobodu a obsadili pak ostrov sami pro sebe.

Po prvních dvacet let života byl mladý Napoleon vysloveným patriotem korsickým — korsickým šinfenistou*), doufajícím v osvobození milované země ze jha vášnivě nenáviděných francouzských nepřátel. Než francouzská revoluce uznala proti všemu nadání nároky Korsičanů a Napoleon, jemuž se dostalo dobrého výcviku ve vojenské škole v Brienne, dostal se poznenáhlu do služeb své nově zvolené vlasti.

Jakkoli se nikdy nenaučil správně po francouzsku psát nebo mluvit tímto jazykem bez těžkého přízvuku italského, stal se Francouzem. Svým časem dostoupil až místa nejdokonalejšího představitele všech francouzských ctností. V době přítomné uznává se jakožto symbol genia gallského.

*) Sinn Feiner (vysl. šin fenr), příslušník irského spolku, usilujícího o nezávislost a kulturní rozvoj Irů. Spolek tento, jehož jméno vzniklo z irského výrazu: sinn fein (čti šin fen = doslovně m y s a m i), založen byl k. r. 1905 a politicky činně vystoupil roku 1916, kdy pod heslem republikánského zřízení způsobil odboj proti Angličanům.

Napoleon byl podle běžného výrazu karierista. Jeho dráha životní nevyplňuje více nežli dvacet let. V tomto krátkém rozpětí časovém svedl více bitev, dobyl více vítězství, urazil na pochodu více mil, získal více čtverečných kilometrů, pobil více lidí, provedl více reforem a způsobil v Evropě převrat větším rozsahem, nežli to kdy dokázal kdokoliv jiný (počítaje v to i Alexandra Velikého a džingischána).

Byl to chlapík neveliký a v prvních letech života zdraví nevalně pevného. Nikdy a na nikoho nepůsobil svým hezkým zevnějškem a zůstal až do posledních dní života velmi nemotorný, kdykoliv měl vystupovati v nějaké společenské funkci. Nemohl se opírat ani o jedinou přednost původu, rodu nebo bohatství. Byl po valnou většinu svého mládí k zoufání chud a musel se často obejít bez oběda nebo si všelijakým způsobem dopomoci k několika halérům na víc.

V literatuře nesliboval vyniknouti jako genius. Když se ucházel o cenu vypsanou akademií v Lyoně, bylo jeho pojednání posouzeno jakožto předposlední ze všech, i dostal se ze šestnácti kandidátů na místo patnácté. Překonával však všechny tyto obtíže svrchovanou a neochvějnou důvěrou ve své vlastní určení a slavnou budoucnost. Hlavní vzpruhou jeho života byla ctižádost. Sebevědomí, zbožňování velikého písmene »N«, jímž podpisoval všechny listiny a jež se opět a opět vyskytovalo v ornamentech narychlo stavěných paláců, absolutní vůle, učiniti ze jména Napoleon nejdůležitější věc na světě po jméně Bůh, tyto tužby povznesly Napoleona na takovou výši slávy, jaké žádný jiný muž nikdy nedostoupil.

Dokud byl ještě hubeně placeným poručíkem, mladý Bonaparte čítal velmi rád »Životopisy slavných mužů«, jež sepsal řecký mudrc Plutarch. Nikdy však se nenamáhal, aby podle vznešeného vzoru charakteru, jež představovali títo bohatíři starých časů, žil. Zdá se, jako by byl Napoleon pohřešoval všech umírněných a šetrných citů, jimiž se lidé liší od zvířat. Jest velmi nesnadno určití jen trochu spolehlivě, zdali měl kdy koho mimo sama sebe rád. K matce mluvil uhlazeně, ale Leticia měla povahu i mravy vznešené dámy a dovedla po způsobu italských matek své děti ovládati a vynutiti si u nich náležitou úctu. Po několik let miloval Josefínu, svou hezkou ženu kreolku, dceru francouzského důstojníka z Martiniqueu a vdovu po hraběti de Beauharnais, který byl popraven od Robes-

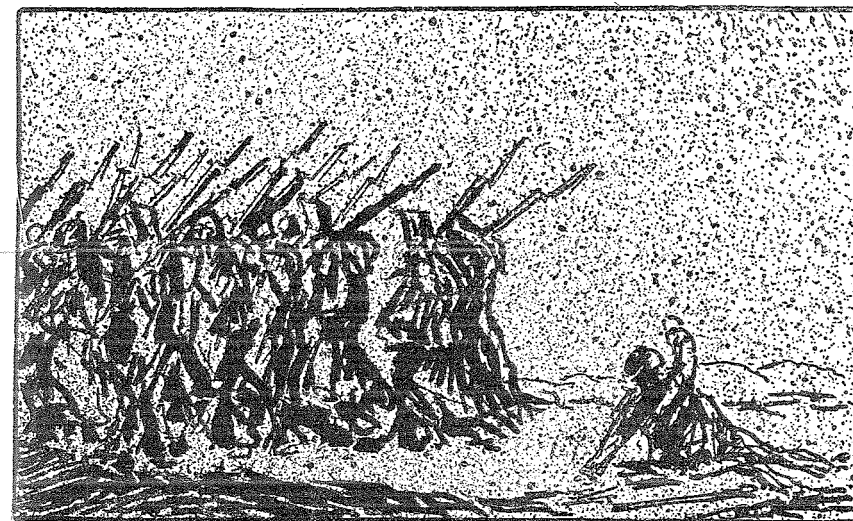
pierra, když prohrál v bitvě proti Prusům. Ale jako císař ji od sebe zapudil, když mu nedala syna a dědice, a vzal si za ženu dceru císaře rakouského, poněvadž se to zdálo výhodné politicky.

Za obléhání Toulonu, když nabýval slavné pověsti jakožto velitel jedné batterie, Napoleon studoval velmi horlivě Macchiaveliho. Přidržel se rady benátského státníka i nedostával nikdy danému slovu, bylo-li proň s výhodou zrušiti je. Slovo »vděčnost« se v jeho osobním slovníku nevyskytovalo. Také však, abychom byli docela spravedliví, jí od jiných nečekal. Lidské utrpení mu bylo lhostejné. Dal popravit válečné zajatce (v Egyptě roku 1798), jimž byl slíben život, a s klidem dovolil, aby byli jeho ranění necháni v Syrii a tam zahynuli, když shledal, že jest nemožno dopravit je na loď. Vévodu z Englienu dal odsouditi k smrti stranickým soudem vojenským a zastřeliti proti všemu právu, jedině z toho důvodu, »že bylo potřebí dáti Bourbonům výstrahu«. Nařídil, aby byli němečtí důstojníci, kteří byli zajati v boji za neodvislost vlasti, u nejbližší zdi postříleni, a když mu padl do rukou po nejhrdinnějším odporu tyrolský hrdina Ondřej Hofer, byl popraven jako prostý zrádce.

Zkrátka, studujeme-li povahu tohoto císaře, počínáme rozuměti přestraseným matkám britským, jež honily děti do postele hrozbou, že »si pro ně přijde, nebudou-li moc hodné, Bonaparte, který pojídá k snídani malé chlapce a dívky«. A přece, když jsem napovídal tolik nepěkných věcí na tohoto podivného tyрана, který se staral s krajní péčí o každý oddíl své armády, ale službu lékařskou zanedbával, a který si kazil uniformy kolínskou vodou, protože nemohl snést zápachu svých ubohých potících se vojáků; ač jsem řekl všechny tyto nepěkné věci a jsem pevně odhodlán dodat mnohem více, musím se přece přiznati k jakémusi tajemnému pocitu pochybnosti.

Sedím si tu u pohodlného stolu, prohýbajícího se pod těžkými knihami, dívám se jedním okem na psací stroj a druhým na kočku Licorice, které se velice líbí průklepný papír, a vykládám vám, že jest císař Naopelon člověk hodný svrchovaného opovržení. Kdybych se však náhodou podíval z okna, dolů na sedmou Avenue, kdyby tu najednou stanula nekonečná řada vozíčků a vozů, kdybych zaslechl zvuk těžkých bubnů a spatřil toho malého muže na jeho bílém koni v staré a obnošené zelené uniformě, věru nevím, ale bo-

jím se, že bych opustil své knihy i kočku a domov a všechno ostatní a šel za ním, kamkoliv by se mu zlíbilo mě vésti. Udělal to tak i můj dědeček a nebesa vědí, že nebyl rozeným bohatýrem. Udělali to i miliony dědů druhých lidí. Nedostalo se jim nijaké odměny, ale oni také žádné nečekali. S radostí dávali nohy, ruce i životy v službu tohoto cizince, který je vodil tisíce mil daleko od jejich domova a hnal proti jincům ruských, anglických, španělských, italských nebo rakouských děl a díval se klidně do prázdna, zatím co se oni svíjeli ve smrtelné agonii.

Ústup z Moskvy.

Tázete-li se mne na vysvětlení, musím odpovědět, že ho nemohu vůbec dáti. Mohu se jenom dohadovati jediného z těch důvodů. Napoleon byl největší z herců a jevištěm byla mu celá pevnina evropská. V každé době a za všech okolností věděl přesně, který postoj bude pro diváky nejúčinnější, a byl si vědom, která slova na ně učiní nejhlubší dojem. Nezáleželo na tom, zdali mluvil v poušti egyptské před majestátem sfingy a pyramid, nebo oslovoval chvějící se mužstvo na rosou prosáklých rovinách italských. Ve všech dobách byl pánem situace. Ba i ke konci, psanec na malé skále uprostřed oceánu Atlantického, churavý muž, vydaný na mi-

lost i nemilost mrzutého a nesnesitelného správce britského, zůstával uprostřed jeviště.

Po porážce u Waterloo mimo několik důvěrných přátel nespatril velkého císaře čistě nikdo. Evropské lidstvo vědělo, že žije na ostrově sv. Heleny — vědělo, že ho dnem i nocí hlídá britská posádka — vědělo, že britské loďstvo hlídá posádku, jež hlídá císaře na jeho statku v Longwoodu. Ale nikdy nevymizel z myslí ať přítele či nepřitele. Když ho nakonec zahubily nemoc a zoufalství, jeho mlčelivé oči nepřestaly strašiti svět. Ba jest až podnes právě tak působivý v životě Francie jako před sto lety, kdy lidé padali do mdlob při pouhém spatření tohoto muže bledých tváří, jenž si udělal z nejsvětějších chrámů ruského Kremlu stáje pro koně a zacházel s papežem a s mocnými tohoto světa, jako by byli jeho lokaji.

K pouhému nástinu jeho života bylo by potřebí několika svazků. Vylíčení jeho veliké politické reformy státu francouzského, jeho nových svodů zákonů, jež byly přijaty ve většině zemí evropských, jeho činnosti na každém poli veřejné správy, zabralo by tisíce stran. Mohu však několika slovy vysvětliti, proč měl takový úspěch v první části své dráhy životní a proč ho stíhal nezdar v posledních desíti letech. Od roku 1789 až do roku 1804 byl Napoleon vynikajícím vůdcem francouzské revoluce. Nebojoval pouze o slávu vlastního jména. Porážel Rakousko, Itálii, Anglii a Rusko, poněvadž byl sám i jeho vojáci apoštoly nové víry ve »volnost, bratrství a rovnost« a stáli nepřátelsky proti dvorům, jsouce přáteli lidu.

Ale roku 1804 prohlásil se Napoleon za dědičného císaře francouzského a poslal si pro papeže Pia VII., aby ho přišel korunovat, právě tak jako Lev III. korunoval roku 800 jiného slavného krále franckého, Karla Velikého, jehož vzor se stále vznášel před očima Napoleonovými.

Jakmile se ocitl na trůně, stal se starý náčelník revolucionářský nešťastným napodobením samovládcе habsburského. Zapomněl na svou duchovní matku, politický klub jakobínů. Přestal býti obhájcem potlačených. Stal se z něho vzor utiskovatelů; měl pohotově své střelecké čety k popravě těch, kdož se opovážili protiviti jeho císařské vůli.

Když byly roku 1806 žalostné pozůstatky svatě říše římské vyvezeny na smetiště a když byl poslední zbytek staré slávy římské zničen vnukem italského sedláka, neuronil nikdo ani slzičky. Jak-

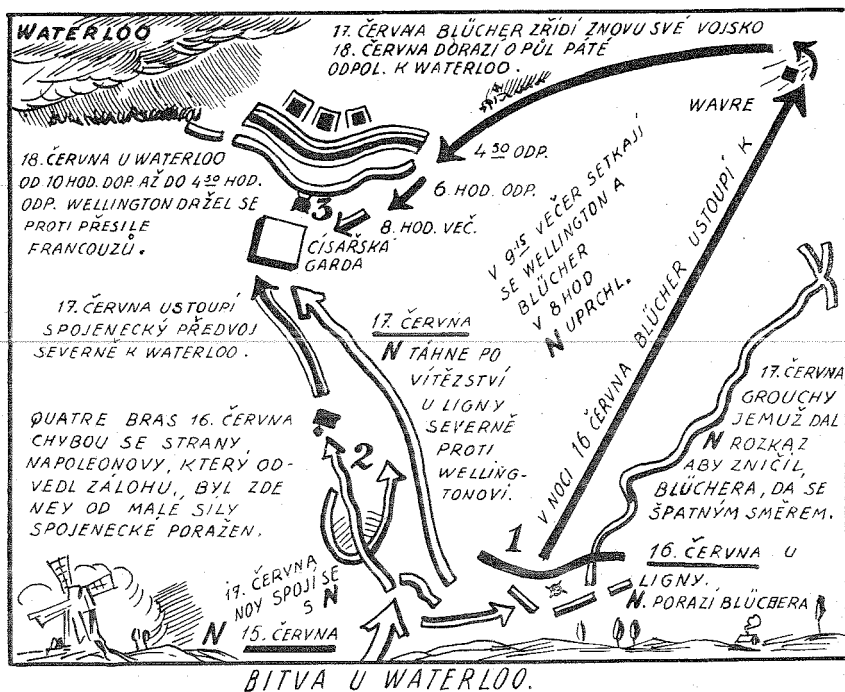
mile však vtrhla vojska Napoleonova do Španělska, přinutila Španěly uznati nenáviděného krále, vraždila ubohé Madridany, kteří zůstávali věrní svému starému vládci, tehdy se veřejné mínění obrátilo proti hrdinovi od Marenga a Slavkova a ze sta jiných bitev revolučních. Tehdy a jenom tehdy, když Napoleon nebyl již hrdinou revolučním, nýbrž zosobněním všech špatných rysů bývalého systému vládního, bylo umožněno Angličanům dáti směr rychle vzrůstajícímu pocitu nenávisti, jež obracela všechny čestné lidi v nepřátele francouzského císaře.

Angličané pocítovali od prvního okamžiku, kdy jim noviny přinášely zprávy o příšerných podrobnostech teroru, hlubokou ošklivost. Před sto lety rozdmýchali svou vlastní velikou revoluci (za vlády Karla I.). Ve srovnání s rozvratem pařížským byla to událost zcela nevinná. V očích průměrného Angličana byl jakobín ohavou, zasluhujícím, aby byl na potkání zastřelen, a Napoleon hotovým satanem. Od roku 1798 blokovalo anglické loďstvo neustále Francii. Mařilo to Napoleonův plán vtrhnouti po moři přes Egypt do Indie a donutilo jej dáti se na neslavný ústup po vítězstvích na březích Nilu. A konečně roku 1805 naskytla se Anglii vhodná příležitost, na niž tak dlouho čekala.

U mysu Trafalgaru na jihozápadním břehu španělském zničil Nelson loďstvo Napoleonovo tak důkladně, že nebylo ani pomýšlení na jeho znovuzřízení. Od tohoto okamžiku byl Napoleon uzavřen na souši. I tak byl by dokázal udržeti se jakožto uznávaný vládce na pevnině, kdyby byl porozuměl známkám časů a přijal čestný mír, jež mu velmocí nabízely. Avšak Napoleon byl zaslepen plápoem vlastní slávy. Nechtěl uznati nikoho za sobě rovného. Nedovedl sněsti soupeře. A jeho nenávist obrátila se proti Rusku, báječné zemi nekonečných rovin s nevyčerpatelnými zdroji dělové pastvy.

Pokud byla Rus pod vládou Pavla I., slabomyslného syna Kateřiny Veliké, bylo Napoleonovi snadné ovládnouti situaci. Ale Pavel počínal si čím dál nezodpovědněji, až jej musili zoufalí poddaní zavraždit (neměli-li býti posláni všichni do olovených dolů sibiřských) a syn Pavlův, car Alexander, nesdílel otcova nadšení k usurpátorovi, na něhož se díval jako na nepřitele lidstva a věčného rušitele míru. Byl pobožný člověk a věřil, že byl od Boha vyvolen, aby osvobodil svět od korsického proklatce. Spojil se s Pru-

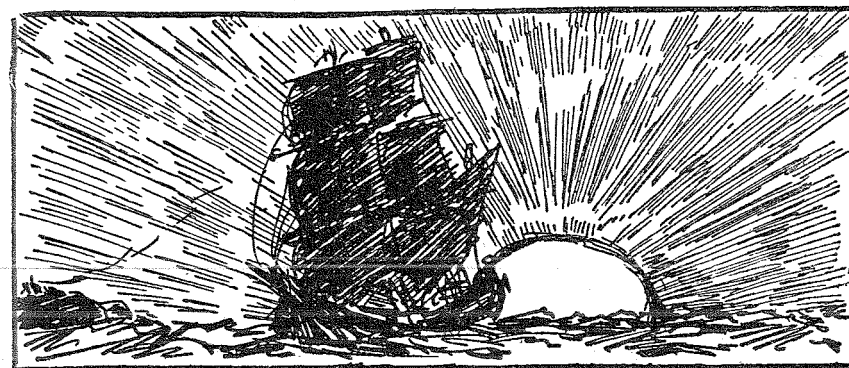
skem, Anglii a Rakouskem, a byl poražen. Pětkrát opakoval pokus, a pětkrát se mu nezdařil. Roku 1812 tropil si ještě jednou úšklebky s Napoleonem, až císař francouzský v slepém vzteku přísahal, že bude diktovati mír v Moskvě. I byly hnány na sever z široka daleka, ze Španělska, Německa, Holandska a Italie, pluky proti své vůli, aby byla uražená hrdost velikého císaře náležitě pomstěna.

Ostatek historie jest všeobecně znám. Po dvouměsíčním pochodě dospěl Napoleon do hlavního města ruského a rozbil hlavní stan v posvátném Kremlu. V noci dne 15. září roku 1812 Moskva chytla. Město hořelo čtyři dni. Když nastal večer pátého dne, Napoleon dal rozkaz k ústupu. Za dvě neděle na to počalo se chumelít. Armáda vlekla se namáhavě bahnem a plískanicí až do 26. listopadu, kdy došla k řece Berezině. Tehdy začaly se vši vážností ruské útoky. Kozáci doráželi se všech stran na »grande armée«, jež nebyla již armádou, nýbrž luzou. Uprostřed prosince

počali se v německých městech na východě ukazovati první z těch, kdož zůstali naživu.

Mnoho se pak mluvilo o nastávajícím odboji. »Přišel čas,« říkalo si evropské lidstvo, »abychom se osvobodili od nesnesitelného jha.« I počali shledávati staré ručnice, jež ušly očím všudypřítomných francouzských slidičů. Ale dříve než zvěděli, co se stalo, byl tu již Napoleon zpět s novou armádou. Opustil své poražené vojáky a ujížděl na malých saních o překot do Paříže, do-

Napoleonův odchod do vyhnanství.

žaduje se naposledy více vojska, aby mohl uhájit posvátné půdy francouzské proti cizáckému vpádu.

Šestnáctileté a sedmnáctileté děti táhly s ním, když se hnul k východu proti spojeným velmocem. Dne 16., 18. a 19. října 1813 zuřila strašná bitva u Lipska, kde po tři dni bojovali proti sobě chlapi v zelené a chlapi v hnědé uniformě, až se Halštrovka krví zbarvila do ruda. Odpoledne 17. října pronikly nahromaděné rezervy ruské pěchoty posicemi francouzskými a Napoleon uprchl.

Vrátil se do Paříže. Zřekl se trůnu ve prospěch svého malého syna, ale spojené moci naléhaly, aby na trůn francouzský dosedl Ludvík XVIII., bratr nebožtíka krále Ludvíka XVI., a bourbonský princ kalných očí slavil v průvodu kozáků a hulánů triumfální vjezd do Paříže.

Pokud se týče Napoleona, udělali ho neobmezeným vládcem

ostrůvku Elby v Středozezemním moři, kde si zřídil miniaturní armádu ze svých štolbů a sváděl bitvy na šachovnici.

Ale sotvaže opustil Francii, počali si lidé uvědomovati, co ztratili. Posledních dvacet let bylo obdobím, třebaže draze vykoupeným, veliké slávy. Paříž byla hlavním městem světa. Tlustý král bourbonský, který se za posledních dob vyhnanství ničemu nepřiučil a nic nezapomněl, znelíbil se svou netečností kde komu.

Prvního března roku 1815, když se zástupcové spojenců přichystali k dílu, aby nově slepili mapu Evropy, přistal najednou Napoleon nedaleko Cannes. Neuplynul od té chvíle ani týden, a francouzská armáda zradila Bourbony a hrnula se na jih, aby nabídla meče a bodla »malému desátníkovi«. Napoleon táhl rovnou k Paříži, kamž dorazil dvacátého března. Tentokráte byl obezřetnější. Byl ochoten k míru, avšak spojenci žádali naléhavě války. Celá Evropa povstala proti »věrolomnému Korsičanovi«. Císař táhl spěšně na sever, aby rozdrtil nepřátele, dříve nežli budou mocí spojití své síly. Ale nebyl to již ten starý Napoleon. Cítil se nemocen. Snadno umdléval. Spal, když by byl měl bdíti a řídití útok svého předvoje. Mimo to chybělo mu mnoho z jeho starých, věrných generálů. Byli mrtvi.

V prvních dnech června jeho vojska přitáhla do Belgie. Šestnáctého dne téhož měsíce porazil Prusy pod Blücherem. Podřízený vůdce však nedorazil ustupující armády, jak mu bylo poručeno.

Za dva dni poté utkal se Napoleon u Waterloo s Welingtonem. Bylo to 18. června, v neděli. Ve dvě hodiny odpoledne zdála se bitva vyhrána pro Francouze. O třetí ukázal se na východním obzoru obláček prachu. Napoleon byl přesvědčen, že jest to známka blížící se jeho vlastní jízdy, která teď rozhodne dokonale porážku anglickou. Ve čtyři hodiny věděl více. Starý Blücher hnal úprkem a do úpadu své na smrt unavené houfy do nejprudší vřavy. Nárazem protrženy byly řady gardistů. Dalších záloh Napoleon neměl. Řekl svým lidem, aby se zachránili, jak kdo nejlépe dovede a prchal.

Po druhé zřekl se trůnu ve prospěch svého syna. Právě za sto dní po vyváznutí z Elby chystal se odplouti. Chtěl se uchýlití do Ameriky. Prodáv roku 1803 francouzskou osadu Louisianu (jež byla ve vážném nebezpečení že bude zabrána od Angličanů), za fatku mladé republiky americké. »Američané,« říkal si, »budou

uznalí a dají mi kousek země i dům, kde bych v míru a klidu mohl ztráviti poslední dny života.«

Ale anglické loďstvo střehlo všech přístavů francouzských. Zaskočen se dvou stran mezi armádami spojenců a loďmi britskými, Napoleon nemohl si vybírat. Prušáci jej usilovali zastřeliti. Snad budou Angličané velkomyslnější. Čekal v Rochefortu, doufaje v nějaký obrat. Za měsíc po Waterloo dostane rozkaz od nové vlády francouzské, aby opustil do čtyřadvaceti hodin půdu Francie. Setrvávaje stále v úloze tragéda napsal dopis anglickému princí vladari (král Jiří III. byl v ústavu pro choromyslné), v němž oznamoval Jeho královské Výsosti úmysl, »vzdáti se na milost i nemilost nepřátelům a hledati jako Themistokles útočiště u krbu svých odpůrců...«

Dne 15. července vstoupil na palubu »*Bellerofonta*« a odevzdal svůj meč admirálu Hothamovi. V Plymouthu byl převeden na »Northumberland«, jenž jej dopravil na ostrov sv. Heleny. Tam ztrávil posledních šest let života. Pokoušel se napsati své paměti, vadíval se s dozorcí a snil o zašlých dobách. Jest dost zvláštní, že se vracíval (aspoň v představách) k původnímu bodu svého vzestupu. Chtěl si namlouvatí, že byl po vždy věrným přítelem velikých zásad »volnosti, bratrství a rovnosti«, jež odraní vojáci konventu roznášeli do všech končin země. Rád prodléval v mysli při svém postavení vrchního velitele a konsula. O císařství mluvil málokdy. Někdy si vzpomínal na syna, vévodu *zákupského*, mladého orla, žijícího ve Vídni, kde se k němu jeho mladí bratrance habsburští, jejichž otcové se trásli při pouhé zmínce o NĚm, chovali jako k »chudému příbuznému«. Když se blížil konec jeho života, vedl právě svá vojska k vítězství. Dával Neyovi rozkazy k útoku s gardisty. Pak zhasl.

Ale toužíte-li po vysvětlení této podivuhodné dráhy životní, chcete-li opravdu věděti, jak jest možná, aby jediný muž ovládal po tolik let tolik lidí pouhou silou vůle, nečtěte knih, jež byly o něm napsány. Jejich spisovatelé císaře buď nenáviděli nebo milovali. Naučíte se mnohým podrobnostem, ale důležitější jest »historii procítiti« nežli znáti. Nečtěte, nýbrž čekejte, až se vám poštěstí slyšeti dobrého umělce zazpívati píseň zvanou »Dva granátníci«. Slova k ní napsal veliký básník německý Heine, žijící za doby Napoleonovy. Hudbu složil Němec Schumann, jenž vídal císaře, nepřátele

své vlasti, kdykoliv přijížděl na návštěvu k svému císařskému tchánovi. Jest tedy píseň dílem dvou mužů, kteří měli oprávněný důvod tyrana nenávidět.

Jděte si jí poslechnouti. Potom pochopíte, co tisíce svazků nedovede vám náležitě vyložit.

SVATÁ ALLIANCE

JAKMILE BYL NAPOLEON ZAVEZEN NA OSTROV SV. HELENY, SEŠLI SE VE VÍDNI PANOVNÍCI, PORAŽENÍ TAK ČASTO OD NENÁVIDĚNÉHO „KORSIČANA“, A SNAŽILI SE ZMAŘITI LECKTERÉ ZMĚNY, ZPŮSOBENÉ FRANCOUZSKOU REVOLUCÍ.

Císařské Výsosti, královské Výsosti, Jejich Milosti vévodové, mimořádní a zplnomocnění ministři spolu s pouhými Excellencemi a davem tajemníků, sloužících a příživníků, jejichž práce byla tak násilně přerušena náhlým návratem strašného Korsičana (chřadnouceho nyní daleko na ostrově sv. Heleny) všichni vrátili se ku svému zaměstnání. Vítězství bylo náležitě oslavováno hostinami, zábavami v sadech i tanečními zábavami, při nichž se tančil nový a velmi urážlivý »valčík« k velikému pohoršení dam a pánů, pamatujících menuet starého řádu.

Žili téměř po lidský věk v ústraní. Konečně bylo po nebezpečnosti. Vykládali velmi výmluvně o předměte strašných útrap, jež přestáli. Očekávali pak náhradu za každý haléř, jehož pozbyli rukama jakobínů, jimž nemohli přijít na jméno, že se opovážili poopravit svého pomazaného krále, odstraniti paruky a vyloučiti ode dvora versaillesského krátké kalhoty, zaměnivše je roztrhanými dlouhými kalhotami pařížských peleší.

Pomyslíte si snad, že jest nemístné, zmiňovati se o takové maličkosti. Ale kongres vídeňský byl, prosím, jedinou, dlouhou řadou takových absurdností a otázka »krátké kalhoty versus dlouhé kalhoty« zaměstnávala zplnomocněnce po kolik měsíců vážněji nežli

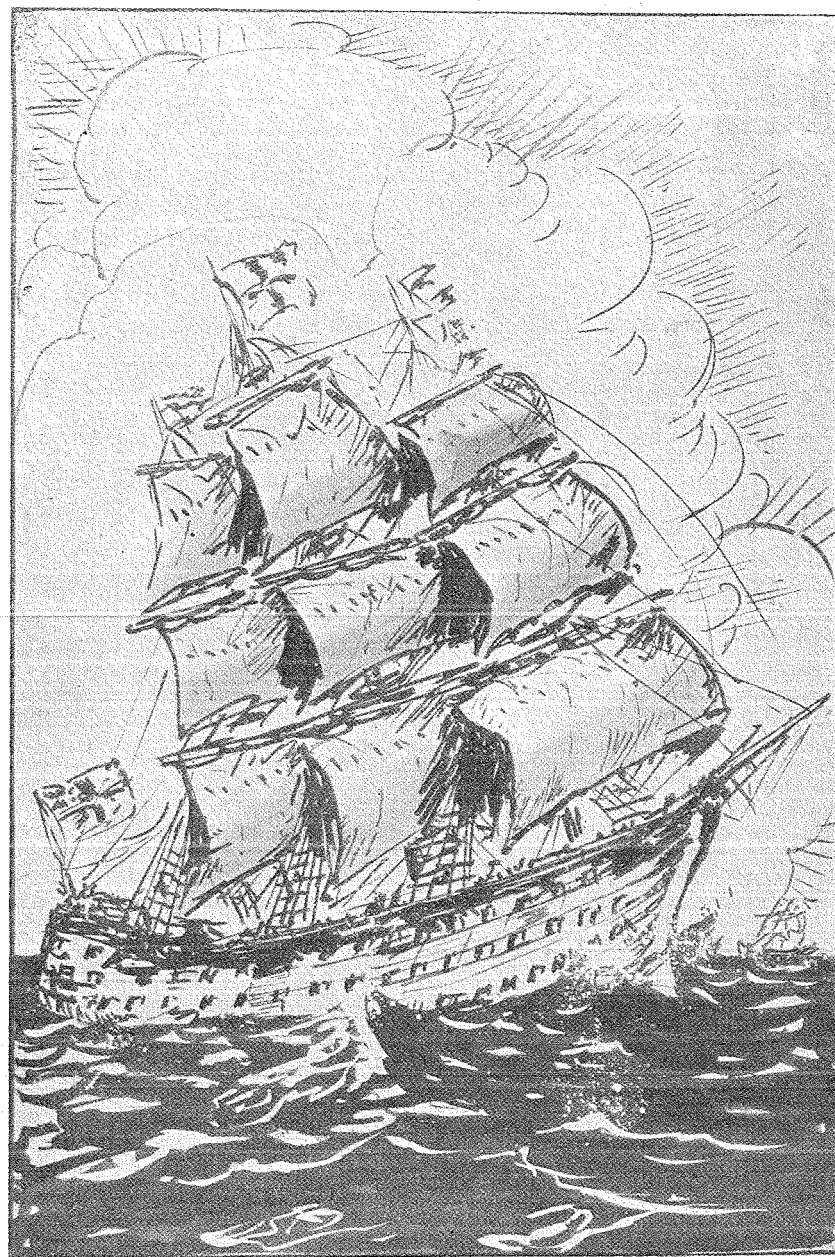
budoucí úprava poměrů saských nebo španělských. Jeho Veličenstvo král Pruský šel tak daleko, že si dal ušít pár krátkých kalhot, aby dal zřejmě najevo, své pohrdání vším revolucionářským.

Jiný panovník německý, aby nezůstal pozadu v této vznešené nenávisti k revoluci, vydal nařízení, že všechny daně, jež jeho poddaní zaplatili francouzskému uchvatiteli, mají být ještě jednou placeny zákonitému vládci, který miloval svůj lid zpovzdálí, když byl vydán v šanc korsického lidožroutovi. A tak to šlo dále. Z nehoráznosti do nehoráznosti, až se člověku dech tají a vykřikne: »Proč se však pro milosrdné nebe neozval lid?« Ba ano, proč se neozval? Poněvadž byl do krajnosti vyčerpán, zoufalý a proto mu bylo jedno, co se děje, nebo jak a kde a kdo mu vládne, jen když jest mír. Byl zoškliven a unaven válkou a revolucí a reformou.

V letech osmdesátých předcházejícího století tančilo všecko okolo stromu svobody. Princové se objímali s kuchařkami a vévodkyně tančily karmañolu*) se svými lokaji v pevné víře, že zasvitlo konečně nad tímto zkaženým světem vysněné tisíciletí rovnosti a bratrství. Namísto vysněného míru světového dostali návštěvu revolučního komisaře, jenž jim nasadil do salonu houf špinavých vojáků a ukradl rodinnou rytinu, když se vracel do Paříže se zprávou ke své vládě o nadšení, s jakým přijímá »osvobozená země« konstituci, kterou přináší národ francouzský svým dobrým sousedům.

Když se doslechli, jak byl poslední výbuch revolučního nepořádku v Paříži potlačen od mladého důstojníka, jménem Bonaparte čili Buonaparte, jenž obrátil ručnice proti chátře, zhluboka si v odlehčení oddechli. Trochu méně svobody, bratrství a rovnosti zdálo se věci velmi žádoucí. Než zanedlouho stal se ten mladý důstojník, jménem Buonaparte či Bonaparte, jedním ze tří konsulů francouzské republiky, potom samojediným konsulem a nakonec císařem. A že byl daleko silnější nežli kterýkoliv kdy jiný vládce předtím, dopadala jeho ruka těžce na ubohé, kteří se dostali do jeho moci. Neměl s nimi slitování. Syny jim vehnal do svých armád, dcery provdával za své generály a odnímal jim obrazy a sochy, aby jimi obohatil vlastní musea. Udělal z veškeré Evropy vojenský tábor a zahladil skoro úplně jedno pokolení lidské.

*) Carmagnole = republikánská píseň francouzská, složená na oslavu dobytí Carmagnoly od Francouzů a vítězný tanec.

Vzhůru k Trafalgaru.

Ted' byl pryč, a lidé (až na několik vojáků ze řemesla) chovali jenom jediné přání. Toužili mít pokoj. Po nějaký čas byla jim svěřena samospráva, mohli si volit starosty a starší a soudce. Tato soustava byla hrozným poblouzením. Noví vládcové byli nezkušení a výstřední. Z krajního zoufalství obraceli se na zástupce staré vlády: »Vládněte nám vy,« volali, »jako jste vládli dříve. Řekněte si, co jsme vám dlužni na daních, a nechte nás na pokoji. Popílíme si, abychom odčinili pohromu věku svobody.«

Mužové, kteří inscenovali pověstný kongres, činili se ovšem co nejlépe, aby učinili zadost této touze po klidu a pokoji. *Svatá alliance*, hlavní výsledek kongresu, učinila nej přednějším hodnostářem státním policajta a hrozila nejděsnějším trestem všem, kdož by se opovážili kritisovati jediný výkon úřední.

Evropa měla pokoj, ale byl to pokoj hřbitovní.

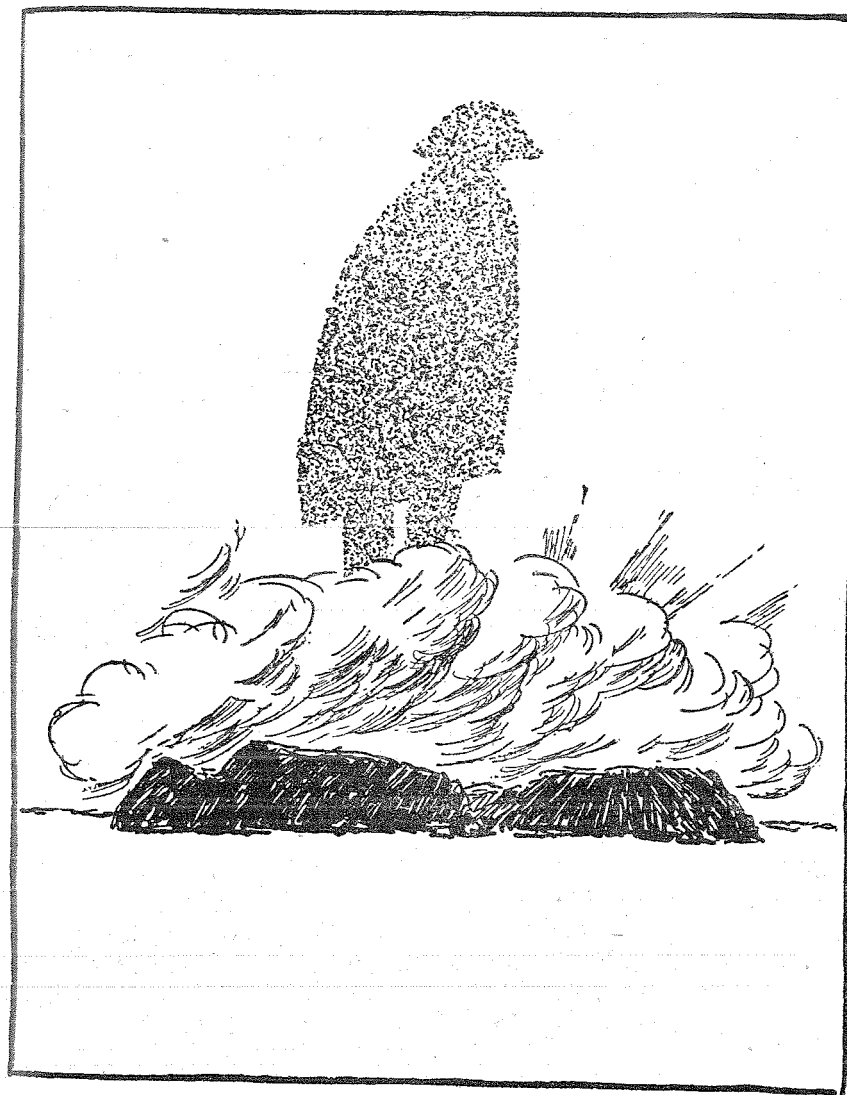
Nejvýznačnější tři mužové ve Vídni byli císař Alexander Ruský, Metternich, hájící zájmů rakouského domu Habsburského, a Talleyrand, někdejší biskup autunský, jenž se dovedl zachovati při životě přes rozmanité přeměny ve vládě francouzské pouhou silou svého bystrozraku a inteligence a jenž se odebral nyní do hlavního města rakouského, aby pro svou vlast ze zkázy napoleonské zachránil, co se dá zachrániti. Jako veselý mladý muž z frašky, který nikdy nevěděl, kdy se naň kdo nevlídně dívá, přišel tento nezvaný host do společnosti a jedl právě tak horlivě, jako by byl býval pozván. Ba zasedal zanedlouho v čele stolu, bavě kde koho svými zajímavými historkami a získáváje si náklonnost společnosti roztočilostí svého chování.

Nebyl ve Vídni ještě ani čtyřadvacet hodin, a již věděl, že jsou spojenci rozdělení ve dva nepřátelské tábory. Na jedné straně bylo Rusko, chtějící zabratí Polsko, a Prusko, jež chtělo anektovati Sasko. Na druhé straně byly Rakousko a Anglie, usilující zabrániti tomuto uchvácení, poněvadž bylo proti jejich zájmům vlastním, aby buď Prusko nebo Rusko mohlo ovládnouti Evropu. Talleyrand popichoval tyto dvě strany navzájem proti sobě s velikou obratností a jeho úsilí měli Francouzové co děkovati, že neodpykali za deset let útisku, jež snášela Evropa z rukou císařských úředníků. Dokazoval, že Francouzové neměli v této věci ni žádná volby. Napoleon je dohnal jednati podle svého rozkazu. Napoleon jest však pryč a na trůně sedí Ludvík XVIII. »Poskytněte mu příležitosti osvěd-

čítí se,« přimlouval se Talleyrand. A spojenci, šťastní, že vidí zákonitého krále na trůně revolucionářské země, ochotně povolovali a Bourbonům dopřáno plné volnosti, již využili tak, že byli za patnáct let vyhnáni.

Druhým mužem tohoto triumvirátu vídeňského byl ministerský předseda rakouský, Metternich, ředitel zahraniční politiky rodu habsburského. Václav Lothar, kníže z Metternich-Winneburgu dělal svému jménu náležitou čest. Byl grand seigneur, velmi uhlazený šlechtic velice jemného chování, nesmírně bohatý a nad jiné schopný, ale odchovanec společnosti, žijící na tisíc honů daleko od utištěného lidu, jenž pracoval a otročil v městech a na statcích. Jako mladý jinoch Metternich studoval a universitě štrassburské, když vypukla francouzská revoluce. Štrassburg, město, v němž vzala původ marseillaisa, bylo střediskem činnosti jakobínské. Metternich pamatoval, že byl jeho příjemný život společenský neblaze přerušen, že bylo najednou množství nezpůsobilých občanů povoláno, zastáváti úkoly, s něž nebyli, že luza oslavovala svítání nové svobody vražděním osob naskrze nevinných. Nemohl viděti ušlechtilého nadšení davů, paprsku naděje v očích žen a dětí, přinášejících chleba a vody otrhaným sborům konventu, táhnoucím městem na pochodu do fronty a k čestné smrti za francouzskou otčinu.

Celá ta věc vzbuzovala u mladého Rakušana odpor. Nebylo to vkusné. Mělo-li se již vůbec bojovati, mělo se tak dítí utkáním mladého mužstva ve vkusných stejnokrojích, ženoucího útokem přes zelené nivy na dobře pěstovaných koních. Obrátiti však celou zemi v nelibě páchnoucí vojenské ležení, kde bývali pobudové přes noc povyšováni na generály, bylo i šeredné i nesmyslné. »Podívejte se, co vzešlo ze všech vašich krásných myšlenek,« říkával francouzským diplomatům, s nimiž se setkal na klidném dýchánku, pořádném jedním z nesčetných arciknížat rakouských. »Chtěli jste míti volnost a bratrství, a dostali jste Napoleona. Oč by bylo bývalo lepší, kdybyste se byli spokojili se skutečným stavem věcí!« A vykládal svou soustavu »ustálenosti«. Zastával se vždy návratu k ustálenému řádu starých dobrých časů před válkou, kdy byl každý šťasten a nikdo nemluvil nesmyslně, že »jest každý tak dobrý jako každý druhý«. V tomto přesvědčení byl naprosto upřímný, a ponevadž byl obratný muž, veliké síly vůle a strašlivé moci přesvědčovati, byl jedním z nejnebezpečnějších nepřátel revolučních my-

Přízrak strašící svatou aliancí.

šlenek. Zemřel až roku 1859, a žil tedy dosti dlouho, aby zažil úplný zmar veškeré své politiky, když byla smetena revolucí roku 1848. Tehdy pocítil, že jest nejnenáviděnějším člověkem v Evropě, a ne-jednou mu hrozilo nebezpečství, že bude lynčován rozezlenými davy rozvášněných občanů. Ale setrval až do posledka neochvějně ve víře, že vykonal věc dobrou.

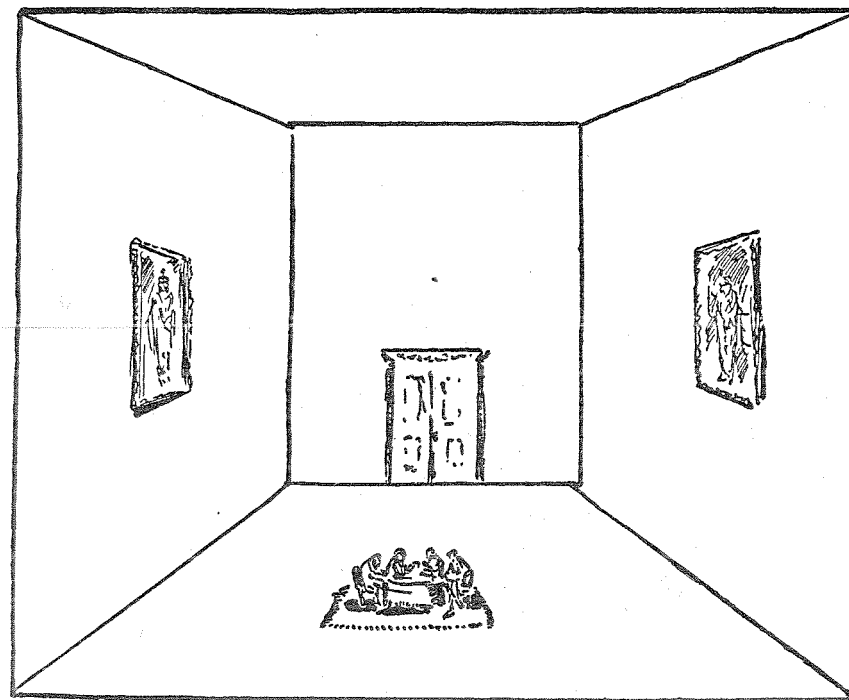
Měl vždy pevně za to, že lidé dávají přednost míru před svobodou, i snažil se dáti jim, co pro ně bylo nejlepší. A se vši počestností musí se doznati, že byla jeho snaha, zjednati všeobecný mír, korunována skvělým úspěchem. Velmoci téměř po čtyřicet let nevjely si do vlasů, ba až do války krymské mezi Ruskem a Anglií, Francií a Itálií a Tureckem roku 1854. To jest vrchol všeho na evropské pevnině.

Třetím hrdinou tohoto valčíkového kongresu byl císař Alexander. Byl vychován na dvoře své babičky, pověstné Kateřiny Veliké. Mezi zásadami této chytrácké stařeny, jež ho vedly k tomu, aby pokládal slávu Ruska za nejdůležitější věc v životě, a naukami soukromého učitele, švýcarského zbožňovatele Voltaireova a Rousseauova, plnicími mu mysl láskou ke všemu lidstvu bez rozdílu, vyrůstal chlapec ve zvláštní směs sobeckého tyрана a snivého revolucionáře. Snášel kruté urážky za života svého potřeštěného otce Pavla I. Musel býti svědkem hromadného vraždění na bojištích napoleonských. Potom se časy obrátily. Jeho armády dobyly spojen-cům vítězství. Rus stala se spasitelem Evropy a car byl veleben jako polobůh, mající vyhojiti svět z mnoha jeho nemocí.

Ale Alexander nebyl příliš bystrý. Neznal mužů a žen, jako je znali Talleyrand a Metternich. Nerozuměl divné hře diplomatické. Byl ješitný (kdo by nebyl za těch okolností!) a naslouchal rád potlesku davu, jakmile se stal hlavní »atrakcí« kongresu, zatím co Metternich a Talleyrand a Castlereagh (velmi schopný zástupce britský) seděli kolem stolu, popíjeli láhev tokajského a ustanovo-vali, co se mělo v té době dít. Ruska potřebovali, a proto byli k Alexandrovi velmi laskavi, ale čím měl on méně činiti s opravdo-vou prací kongresu, tím víc je těšilo. Podporovali docela jeho plány se *svatou aliancí*, jen aby byl úplna zaměstnán, zatím co oni se obírali nutnou prací.

Alexander byl člověk společenský, chodící rád na hostiny a do společností. Při takových příležitostech býval šťasten a vesel, ale

v povaze jeho byl živel protichůdný. Snažil se zapomenouti na něco, nač zapomenouti nemohl. V noci na den 23. března roku 1801 seděl v komnatě svatomichalského zámku v Petrohradě, čekaje zprávy o otcově vzdání trůnu. Než Pavel odepřel podepsati listinu, kterou mu předložili opilí důstojníci na stůl, a ti vhodili mu v zuřivosti na krk důstojnickou šerpu a zardousili jej. Potom sešli dolů oznámiti Alexandrovi, že jest panovníkem všech ruských zemí.

Jak vypadal ve skutečnosti kongres vídeňský.

Vzpomínka na tuto děsnou noc provázela cara, jenž byl člověk velmi citový, bez ustání. Byl vychován ve škole slavných filosofů francouzských, nevěřících v Boha, nýbrž v lidský rozum. Avšak samojediný rozum nebyl s to, aby stačil panovníkovi v jeho postavení. Začal slyšeti hlasy a viděti přízraky. Snažil se naléztí způsob, jak by mohl umlčetí vlastní svědomí. Stal se velice nábožný

a začal se zajímat o mysticism, onu zvláštní zálibu v tajemném a neznámém, tak starou jako chrámy thébské a babylonské.

Strašlivé rozechvění veliké doby revoluční mělo zvláštní vliv na povahu lidstva oné doby. Mužové a ženy, prožívající dvacet let úzkosti a strachu, nebyli již zcela normální. Vyskakovali, kdykoli zacinkal zvonek u dveří. Snad to znamenalo zprávu o »smrti« jedineho syna »na poli slávy«. Revoluční fráze: »láska bratrská« a »volnost« byly prázdnými slovy v uších bolestně sklíčených sedláků. Chytali se všeho, cokoli by jim mohlo poskytnouti nějaké nové opory v hrozných záhadách životních. Ve své sklíčenosti a bídě dávali se snadno klamati velikým množstvím podvodníků, kteří se stavěli jako proroci a hlásali podivnou novou nauku, vyhrabanou z nejnejasnějších míst *knihy Zjevení*.

Roku 1814 doslech Alexander, když se byl již radil se spoustou divotvorných lékařů, o nové věštkyni, předpovídající blízky osud světa a napomínající lidi, aby činili pokání, dříve než bude příliš pozdě. Baronka Krüdenerová, o níž jest tu řeč, byla Ruska nejistého věku a podobné pověsti, jež byla ženou ruského diplomata za času cara Pavla. Promarnila jmění mužovo a působila mu hanbu všelijakými milostnými pletkami. Žila velmi nevázaným životem, až jí nervy vypověděly službu a po nějakou dobu nebyla při zdravých smyslech. Potom se obrátila při pohledu na náhlou smrt nějakého přítele. Od té doby dala výhost veškeré veselosti. Vyzpovídala se ze hříchů svému ševci, nábožnému Českému bratru, přívrženci starého reformátora Jana Husa, upáleného pro kacířství roku 1415 od koncilu kostnického.

Deset let potom ztrávila baronka v Německu, zařídívši se obzvláště na »obracení« králů a princů. Nejvášnivější touhou bylo jí přesvědčiti Alexandra, spasitele Evropy, o poblouzeních jeho cest. Ježto byl Alexander ve své bídě ochoten naslouchati každému, kdo mu přinášel paprsek naděje, byla schůzka snadno sjednána. Večer čtvrtého června roku 1815 byla uvedena do stanu carova. Zastihla jej čtoucího v bibli. Co říkala Alexandroví, nevíme, ale když od něho po třech hodinách odcházela, tonul v slzách a prohlašoval pohnutě, že »jeho duše došla konečně míru«. Od tohoto dne byla baronka jeho věrnou družkou a duchovní rádkyní. Provázela jej na cestě do Paříže a potom do Vídně a Alexandr trávil čas, jehož ne-trávil při tanci, na modlitebních shromážděních Krüdenerové.

Snad se budete tázati, proč vám vykládám o této události s tak důkladnými podrobnostmi. Což pak nejsou sociální změny devatenáctého století důležitější nežli životní dráha výstřední ženy, již by bylo lépe z paměti vyhladiti? Ovšem že, ale jest řada knih, jež vám budou vypravovati o těchto druhých věcech s velikou přesností a s velikou podrobností. Já si přeji, abyste se z těchto dějin naučili něčemu více nežli pouhému pořadí událostí. Chci, abyste přistupovali ke všem událostem historickým s myslí, která nepojímá ničeho jako samo sebou srozumitelného. Nepřestávejte na pouhém konstatování, že »to a to se tehdy a tam událo«. Snažte se odhalovati za každým činem skryté pohnutky, a pak porozumíte mnohem dokonaleji světu kolem vás a nabudete větší schopnosti pomáhati druhým, což jest (po všem všudy) jediné správný, uspokojivý způsob živobyti.

Nechci, abyste si představovali *svatou alianci* jakožto kus papíru, jež byl podepsán roku 1815 a leží mrtvě a zapomenutý někde v státních archivech. Může býti zapomenut, ale není naprosto mrtvý. Svatá alliance byla přímo zodpovědna za vyhlášení Monroeovy nauky, a Monroeova nauka: Amerika Američanům, byla vynikajícím činitelem ve světě politickém. Z tohoto důvodu chci, abyste znali dopodrobna, jak náhodou přišel na svět tento dokument a které to byly pravé pohnutky, jež byly podkladem tomuto zevnějšímu projevu zbožnosti a křesťanského obětování povinnosti.

Svatá alliance byla společnou prací nešťastného muže, jež utrpěl strašný otřes nervů a snažil se uspokojiti svou rozháranou duši, a tížádostivé ženy, která pozbyla po prohýřeném životě krásy a přitažlivosti a ukojovala svou ješitnost a touhu po známosti, osobujíc si úlohu samozvaného mesiáše nové a divné víry. Neprozrazují nijakých tajností, vykládám-li vám tyto podrobnosti. Lidé tak střízlivé mysli, jako byli Castlereagh, Metternich a Talleyrand, rozuměli dokonale obmezeným schopnostem sentimentální baronky. Bylo by bývalo snadné Metternichovi, poslati ji zpět na její německé statky. Stačilo několik řádek všemohoucímu veliteli císařské policie a věc byla spravena.

Avšak Francie, Anglie a Rakousko záviselo na dobré vůli Ruska. Nemohli se odvážiti urazit Alexandra. I snaželi potrhlou baronku, protože nemohli jinak. A třebaže pokládali svatou alianci za krajní nesmysl, nemající ani ceny papíru, na němž byla napsána, naslou-

chali trpělivě carovi, když jim předčítal první náčrtek svého úsilí o utvoření *bratrství lidstva* na základě svatých písem. To chtěla totiž učiniti *svatá alliance* a ti, kdož podpisovali tuto listinu, prohlášovali slavnostně, že »se budou ve správě svých dotyčných států a ve svých politických vztazích s každou jinou vládou řídití jediné předpisy onoho svatého náboženství, jmenovitě předpisy spravedlnosti, křesťanské lásky a pokoje, jež jsou daleko toho, aby se týkalo pouze zájmů soukromých, musí míti bezprostřední vliv na rady vládců a musí vésti všechny jejich kroky, ježto jest jedinou cestou k upevnění lidských řádů a k napravení jejich nedokonalosti«. Slibovali si pak navzájem dále, že zůstanou spojeni »páskami pravého a nerozlučitelného bratrství a že si budou, pokládajíce jeden druhého za spolublízního, za všech příležitostí a na všech místech přispívati a pomáhati«. A více slov k těmž cíli.

Nakonec byla *svatá alliance* podepsána císařem rakouským, který z ní nerozuměl ani slovu. Byla podepsána od Bourbonů, potřebujících přátelství bývalých Napoleonových nepřátel. Podepsal ji král pruský, jenž doufal, že získá Alexandra pro své plány o »větší Prusko«, a všechny malé národy evropské, jež byly v moci Ruska. Anglie jí nikdy nepodepsala, poněvadž Castleragh pokládal celou věc za žvást. Nepodepsal papež, poněvadž s nevolí odmítal vměšování pravověrných a protestantů do svých věcí. A nepodepsal sultán, poněvadž o ní nikdy neslyšel.

Největší *massa evropského lidstva* byla však záhy přinucena vzítí ji na vědomí. Za prázdnými frázemi *svaté alliance* stály armády pateronásobné *alliance*, jíž vytvořil Metternich mezi velmocemi. Tyto armády myslily to vážně. Daly najevo, že evropský mír nesmí býti kalen tak zvanými liberály, kteří nebyli ve skutečnosti nic jiného než zahalenými jakobíny, doufajícimi v návrat revolučních dní. Nadšení pro veliké osvobozovací války roku 1812, 1813, 1814 a 1815 začalo vprchávati. Bylo vystřídáno vírou v příští šťastnější doby. Vojáci, kteří šířili zuřivost války, toužili po míru a tak to i tvrdili.

Ale netoužili po takovém míru, jež jim nyní ukládala *svatá alliance* a rada evropských velmocí. Křičeli, že byli zrazeni. Měli se však na pozoru, aby jich neslyšel některý zvěd tajné policie. Reakce slavila vítězství. Byla to reakce způsobená muži, kteří byli upřímně přesvědčeni, že jest jejich method zapotřebí k dobru lidského po-

kolení. Ale byla tak těžká snášeti, jako kdyby byly bývaly jejich úmysly méně vlídné. Způsobila velmi mnoho zbytečného utrpení a zdržela náramně řádný postup politického vývoje.

VELIKÁ REAKCE

SNAŽILI SE ZAJISTITI SVĚTU OBDOBÍ NERUŠENÉHO MÍRU POTLAČOVÁNÍM VŠECH NOVÝCH MYŠLENEK. TÍM UČINILI NEJVYŠŠÍM ÚŘEDNÍKEM VE STÁTĚ POLICEJNÍHO ŠPEHOUNA A ZANEDLOUHO BYLA VĚZENÍ VŠECH ZEMÍ PLNA TĚCH, KDOŽ TVRDILI, ŽE MÁ LID PRÁVO VLÁDNOUTI SI PODLE TOHO, JAK UZNÁ ZA DOBRÉ.

Bylo téměř nemožno odčinití škodu způsobenou velikou záplavou napoleonskou. Starodávné hradby byly beze stopy smeteny. Zámky dvou dvacítek dynastií byly do té míry poškozeny, že musely býti prohlášeny za neobyvatelné. Ostatní královská sídla byla na útraty méně šťastných sousedů velkolepě rozšířena. Podivné rozpory a závěry revolucionářské nauky zůstávaly za opadávajícími vodami a nemohly býti bez nebezpečnosti pro celou společnost vypuzeny. Ale političtí inženýři kongresovní činili se, seč byli, a zařídili toto:

Francie byla po tolik let rušitelkou světového míru, že se lidé téměř pudově začali té země bát. Bourbonové slibovali ústy Talleyrandovými, že se polepší, ale *sto dní* poučilo Evropu, čeho se nadíti, kdyby se Napoleonovi podařilo po druhé uniknouti. Byla tedy republika Holandská změněna v království a z Belgie (která se nepřipojila k boji za svobodu v šestnáctém století a byla od té doby částí panství habsburského, nejdříve pod vládou španělskou a potom pod vládou rakouskou) učiněna byla část nového království nizozemského. Nikdo si tohoto spojení nepřál, ani protestantský sever, ani katolický jih, ale po tom se jich nikdo neptal. Zdálo se to dobré pro evropský mír a to bylo hlavním předmětem úvahy.

Polsko doufalo ve veliké věci, poněvadž Polák, kníže Czartoryski, byl jedním z nejdůvěrnějších přátel cara Alexandra a jeho stálým rádcem za války i na kongresu vídeňském. Z Polska učiněna však polonezávislá část Ruska s Alexandrem jakožto králem. Toto řešení se nikomu nezamlouvalo a bylo příčinou hořkého pocitu a trojího povstání.

Dánsko, jež zůstalo až do konce věrným spojencem Napoleo-
vým, bylo krutě potrestáno. Sedm let předtím příplulo anglické loď-
stvo do Kattegatu a bombardovalo bez vypovězení války nebo ně-
jakého varování Copenhagen a odvezlo lodi dánské, aby nemohly
sloužiti Napoleonovi.

Kongres vídeňský postoupil ještě o krok dále. Odňal Dán-
sku Norsko (jež bylo s Dánskem spojeno od unie kalmarské
roku 1397) a dalo je Karlovi XIV. Dánskému jakožto odměnu za
to, že zradil Napoleona, jež mu dopomohl k hodnosti královské.
Tento král švédský byl podivnou náhodou bývalý generál francouz-
ský Bernadotte, jež přišel do Švédska jako jeden z Napoleono-
vých adjutantů a jemuž byl nabídnut trůn této dobré země, když
zemřel poslední z panovníků rodu Hollstein-gottorpského, nezane-
chav po sobě ani syna ani dcery. Vládl velmi obratně této nově
získané zemi (jejímuž jazyku se nikdy nenaučil) od roku 1815 až
do roku 1844. Byl muž bystrý a těšil se účtě jak švédských tak nor-
věžských poddaných, ale sloučiti tyto země, jež rozdvojovala pří-
rozená povaha i historie, se mu nepodařilo. Dualistický stát skandi-
navský se nikdy neosvědčoval a roku 1905 oddělilo se Norvéžsko
nejmírnějším a nejspořádanějším způsobem jakožto samostatné
království a Švédové přáli mu »dobrého pořizení« a nechali je zcela
rozumně jíti svou cestou.

Italové, kteří byli od dob renaissance v moci dlouhé řady ve-
třelců, skládali rovněž veliké naděje do generála Bonaparta. Císař
Napoleon je však trpce zklamal. Místo *sjednocené Italie*, po níž
obyvatelé toužili, byli rozdělení na množství malých knížectví, vé-
vodství, republik a papežský stát, jež byl (vedle neapolského) nej-
hůře spravovaným a nejubožejším krajem celého poloostrova. Kon-
gres vídeňský zrušil několik republik napoleonských a namísto nich
povstalo znovu několik bývalých knížectví, jež byla dána zaslou-
žilým, mužským i ženským, členům rodu habsburského.

Chudáci Španělové, kteří dali podnět k velikému národnostnímu odboji proti Napoleonovi a obětovali nejlepší krev země za svého krále, byli krutě potrestáni, když kongres dovolil jeho veličenstvu, aby se vrátil na své panství. Tato ničemná stvůra, známý Ferdinand VII., ztrávil minulé čtyři léta v zajetí Napoleonově. Zpříjemňoval si dni života pletením rouch pro sochy svých oblíbených svatých patronů. Svůj návrat oslavil opětným zavedením inkvisice a mučírny, což bylo obé revolucí odstraněno. Byl to odporný člověk, nenáviděný právě tak poddanými jako čtyřmi svými ženami, ale svatá aliance jej chránila na zákonitěm trůně a všechno usilování slušných Španělů zbavit se té kletby a učiniti ze Španělska ústavní království, končilo krveproléváním a popravami.

Portugalsko bylo bez krále od roku 1807, kdy královská rodina uprchla do kolonií v Brazílii. Země sloužila za zásobovací základnu pro vojska Wellingtonova za války na polostrově Španělském, trvající od roku 1808 až do roku 1814. Po roce 1815 bylo Portugalsko dále jakousi provincií britskou, až se vrátil na trůn rod Braganza, zanechávaje v Rio de Janeiro jednoho ze svých členů jakožto císaře brazilského, v jediném to císařství americkém, jež přetrvalo více nežli pouhých několik let a zaniklo roku 1889, kdy se země stala republikou.

Na východě nestalo se nic k zlepšení strašného postavení jak Slovanů tak Řeků, kteří byli ještě poddanými sultánovými. Roku 1804 zdvihl Černý Jiří, srbský pasák vepřů (zakladatel dynastie Karađorđevićů) odboj proti Turkům, ale byl poražen od nepřátel a zavražděn jedním ze svých zdánlivých přátel, soupeřícím vůdcem srbským, zvaným Miloš Obrenovič, (jenž se stal zakladatelem dynastie Obrenovičů) a Turci zůstávali nadále nespornými pány Balkánu.

Řekové, kteří byli po ztrátě samostatnosti, o dva tisíce let před tím, poddání Makedoňanům, Římanům, Benátčanům a Turkům, doufali, že jejich rodák Capo d'Istria, původem z Korfu, a spolu s Czartoryským nejdůvěrnější osobní přítel Alexandrův, něco pro ně učiní. Ale kongres vídeňský se nestaral o Řeky, nýbrž záleželo mu velmi mnoho na zachování všech »zákonitých« monarchií, křesťanských, muslimských i ostatních, na jejich trůnech. Proto se nedělalo nic.

Poslední, ale snad největší chybou kongresu bylo nakládání s Německem. Reformace a válka třicetiletá nejenom že zničily blahobyť země, nýbrž obrátily ji v beznadějně politické rumišťe, sestávající z pár království, trochu velkovévodství, velikého množství vévodství a set markrabství, knížectví, baronství, kurfiřtství, svobodných měst i svobodných vesnic, ovládaných nejpodivnější sbírkou mocnářů, jakou kdy bylo možno viděti na jevišti komické opery. Změnu v tom způsobil Bedřich Veliký, utvořiv silné Prusko, ale tento stát přežil jej pouze o několik let.

Napoleon škrtal modrou tužkou žádost většiny těchto malých zemí o samostatnost a jenom dvaapadesát z celkového jejich počtu přes tři sta přežilo rok 1806. V letech velikého zápasu za neodvislost snil mnohý mladý voják o nové vlasti, jež by měla býti silná a sjednocená. Nemůže však býti sjednocení bez silného vůdcovství, a kdo měl býti tímto vůdcem?

V zemích mluvících německy bylo pět království. Vládcí dvou z nich, Rakouska a Pruska, byli králové z *milosti boží*. Pány tří dalších, Bavorska, Saska a Württemberska, byli králové z *milosti Napoleonovy*, a ježto byli věrnými nohsledy císařovými, nebyla proto jejich vlastenecká pověst u ostatních Němců zrovna nejlepší.

Kongres zřídil novou německou konfederaci, spolek třiceti osmi svrchovaných států pod předsednictvím krále rakouského, jenž byl znám jakožto císař rakouský. Bylo to jakési uspořádání z nouze, neuspokojující ani jednoho z nich. Jest pravda, že poradní shromáždění německé, jež se sestoupilo v staroslavném korunovačním městě Frankfurtu, bylo určeno k tomu, aby uvažovalo o věcech »společné politiky a důležitosti«. Ale na tomto sněmu zastupovalo třicet osm poslanců třicet osm různých zájmů, a protože se nemohlo činiti žádné rozhodnutí bez usnesení jednomyslného (sněmovní řád, jenž zahubil v předcházejících stoletích mocné království polské), stala se pověstná konfederace německá velmi záhy terčem posměchu Evropy a politika starého císařství začala se podobati politice středoamerických států ve čtyřicátých a padesátých letech minulého století.

Bylo to strašně pokořující pro lidi, kteří pro národní ideál všechno obětovali. Ale kongres se nezajímal o soukromé city »poddaných« a dál se o tom nemluvilo.

Bránil se někdo? Zcela jistě. Jakmile se utišil první pocit nezávisti proti Napoleonovi — jakmile potuchlo nadšení veliké války — jakmile si lidstvo plně uvědomovalo provinění, spáchané ve jménu »míru a ustálenosti«, počalo reptati. Vyhrožovalo docela otevřeným odbojem. Ale co se dalo dělati? Bylo bezmocné. Bylo v moci nejbezohlednějšího a nejučinnějšího systému policejního, jaký svět kdy viděl.

Členové vídeňského kongresu věřili poctivě a upřímně, že »revoluční zásada vedla k zločinnému uchvácení trůnu bývalým císařem Napoleonem«. Cítili se povoláni k tomu, aby vymýtili z kořen přívržence tak zvaných »idejí francouzských«, právě tak jako šel Filip II. jenom za hlasem svědomí, když upaloval protestanty a věšel Maury. Člověk, který nevěřil na počátku šestnáctého století v božské právo papežovo vládnouti poddaným, jak uzná za vhodné, byl »kacíř« a bylo povinností všech věrných občanů zabítí jej. Člověk, který na počátku devatenáctého století na pevnině evropské nevěřil v božské právo královo, vládnouti nad ním, jak uzná za vhodné on nebo jeho ministerský předseda, byl »kacíř« a bylo povinností všech loyálních občanů udatí jej nejbližšímu policajtovi a hleděti, aby byl potrestán.

Avšak vladaři roku 1815 naučili se ve škole Napoleonově řízností a svůj úkol vykonali daleko lépe nežli tomu bylo roku 1517. Období mezi rokem 1815 a 1860 bylo dobou politického špehounství. Špehové byli všude. Bydlili v palácích a bylo je možno naléztí v nejnižších kořalnách. Nakukovali klíčovou dírkou do kabinetu ministerského a poslouchali rozhovory lidí, kteří si vyšli na zdravý vzduch na lavičky v městském parku. Hlíkali hranice, že nikdo nemohl projítí bez náležitě vidovaného pasu, a prohlíželi všechna zavazadla, aby se do říše jejich královských pánů nedostaly žádné knihy s nebezpečnými »ideami francouzskými«. Sedali mezi studenty v přednáškových síních a běda profesorovi, který špetl slovo proti běžnému stavu věcí. Plížili se za malými hochy a děvčátky na cestě do kostela, aby nechodili za kostel.

V četných těchto úkolech bylo jim ku pomoci duchovenstvo. Církev za revolučních dob těžce trpěla. Církevní majetek byl zkonfiskován. Mnoho kněží přišlo o život a pokolení, jež se učilo katechismu z Voltaira a Rouseaua a jiných filosofů francouzských, tančilo kolem *oltáře rozumu*, když *výbor pro obecné blaho* rušil v říjnu

roku 1793 uctívání Boha. Kněží odebírali se s »vystěhovalci« do dlouhého vyhnanství. Teď se vraceli pod ochranou spojeneckých zbraní a dávali se do díla pomsty.

I jezuité přišli roku 1814 zpět a ujali se znovu svých prací dřívějších, vychovávání mládeže. Jejich řád měl nějak příliš mnoho úspěchu v boji proti nepřátelům církve. Na všech stranách světa zřizovali »provincie«, aby naučili domorodce znáti pozeňání křesťanství, ale zanedlouho vyvíjela se z toho řádná společnost obchodní, míchající se ustavičně do věcí úřadů civilních. Za vlády markýza de Pombal, velikého reformátora a ministra portugalského, byli ze země portugalských vyhnaní a roku 1773 byl na žádost převážné většiny katolických velmocí evropských tento řád od papeže Klementa XIV. zrušen. Teď byli zase zpět a při práci a kázali zásady »poslušnosti« a »lásky k zákonité dynastii« dětem těch rodičů, kteří si najímali výklady krámů, aby se mohli posmívati Marii Antoinettě, vezené na popraviště, jež mělo ukončiti její utrpení.

Avšak i v protestantských zemích, jako bylo Prusko, nebylo ani o poznání lépe. Velicí vůdcové vlastenečtí z roku 1812, básníci a spisovatelé, hlásající svatou válku proti usurpátorovi, byli nyní označováni za nebezpečné »demaagogy«. Jejich domy byly prohledávány. Jejich dopisy čteny. Byli nuceni podávati policii v pravidelných lhůtách zprávu a počet za sebe samy. Na mladší generaci puštěn byl bez omezení vojenský cvičitel pruský se vši zuřivostí. Když studentský kroužek oslavoval třistaleté výročí reformace hlučnými, avšak nevinnými slavnostmi na starobylém Wartburce, zdálo se pruským byrokratům o hrozící revoluci. Když jeden bohoslovec, spíše čestný nežli inteligentní, zabil ruského vládního vyvědače, pracujícího v Německu, byly dány university pod policejní dohlídku a profesori byli bez jakéhokoliv vyšetřování žalařováni neb propouštěni.

Rusko bylo ovšem v těchto protirevolučních opatřeních ještě nesmyslnější. Alexander se ze svého záchvatu zbožnosti probral. Propadl časem víc a více zádumčivosti. Byl si dobře vědom svých obmezených schopností a chápal, jak byl ve Vídni obětí i Metternicha i ženy, Krüdenerové. Čím dále tím více se odvracel od západu a stával se z něho pravý panovník ruský, jehož zájmy ležely v Cařihradě, v staroslavném svatém městě, jež bývalo prvním učí-

telem Slovanů. Čím více stárl, tím usilovněji pracoval a tím méně dovedl něco vykonat. Zatím pak co on sedal ve své studovně, jeho ministři udělali z Ruska zemi vojenských kasáren.

Není to utěšený obrázek. Snad bych mohl toto líčení *veliké reakce* zkrátit. Ale jest to tak právě dobře, abyste nabyli náležitě vědomostí o této éře. Nebylo to po prvé, že se činil pokus, posunouti ručičky na hodinách dějin nazpátky. Výsledek byl vždy týž.

NÁRODNÍ NEZÁVISLOST

LÁSKA K NEZÁVISLOSTI NÁRODNÍ BYLA VŠAK PŘÍLIŠ MOCNÁ, ABY SE DALA TAKTO VYHLADITI. JIŽNÍ AMERIKA BYLA PRVNÍ, KTERÁ SE ZDVIHLA PROTI ZAŘÍZENÍM KONGRESU VÍDEŇSKÉHO, ZA NÍ V PATÁCH NÁSLEDOVALO ŘECKO, BELGIE, ŠPANĚLSKO A VELIKÝ POČET JINÝCH ZEMÍ EVROPSKÝCH A DEVATENÁCTÉ STOLETÍ OZÝVALO SE VŘAVOU MNOHÝCH VÁLEK ZA SAMOSTATNOST.

K ničemu by nevedlo říkati: »Kdyby byl jen kongres vídeňský udělal to a to, místo aby si takto počínal, byly by dějiny Evropy devatenáctého století dopadaly jinak«. Kongres vídeňský bylo shromáždění mužů, kteří prošli právě velikou revolucí a dvacíti lety strašných a téměř nepřetržitých bojů. Sešli se za tím účelem, aby dali Evropě onen »mír a ustálenost«, jichž podle jejich domnění lidstvo potřebovalo a žádalo. Byli to, jak říkáme, zpátečníci. Byli prostě přesvědčeni o neschopnosti masy lidu, vládnouti sobě samým. Upravili znovu mapu Evropy takovým způsobem, jak se jim zdálo, že zaručuje největší možnost trvalého úspěchu. Zmýlili se, ale nikoliv z nějaké úmyslné špatnosti své strany. Byli povětšinou muži staré školy, vzpomínajícími šťastnějších dní svého pokojného mládí a vášnivě si přejícími návratu oné požehnané doby. Nedovedli si uvědomiti, jak se v lidstvu evropské pevniny hluboce zachytily mnohé zásady revolucionářské. Bylo to neštěstí, ale stěžejší hřích. Avšak jednou z věcí, jimž naučila francouzská revoluce nejenom Evropu, nýbrž stejně dobře i Ameriku, bylo právo lidu na vlastní »národnost«.

Napoleon, nedbající ničeho a nikoho, byl krajně bezohledný v zacházení s národními a vlasteneckými snahami. Avšak první generálové revoluční hlásali novou nauku, že totiž »národnost není věcí politických hranic nebo kulatých lebek a širokých nosů, nýbrž věcí srdce a duše«. Učíce francouzské děti velikosti francouzského národa, povzbuzovali Španěly, Holanďany a Italy, aby činili totéž. Záhy pak tito lidé, kteří sdíleli všichni Rousseauovo přesvědčení o vyšších ctnostech původního člověka, počali se probíratí ve své minulosti a shledávali, pohřbeny pod troskami feudálního systému, kosti mocných pokolení, za jejichž chabé potomky se pokládali.

První polovina devatenáctého století byla dobou velikých objevů historických. Všude vydávali historikové středověké listiny a první kroniky středověké a výsledkem v každé zemi byla nová hrdost na starou vlast. Na nesprávném výkladě historických faktů zakládalo se hodně mnoho upřilíšené citovosti. V praktické politice nezáleží však ani tak mnoho na tom, co jest pravda, nýbrž všechno závisí na tom, co lidé za pravdu pokládají. A ve většině zemí jak králové tak poddaní pevně věřili v slávu a veliké jméno svých předků.

Kongres vídeňský nebyl k sentimentálnosti náchylný. Jejich *Excellence* rozdělili mapu Evropy podle nejlepších zájmů půl tuctu dynastií a »národní tužby« dali spolu se všemi jinými nebezpečnými »naukami francouzskými« na index čili na seznam zapověděných knih.

Ale historie si z kongresu mnoho nedělá. Ať z toho či onoho důvodu (snad jest to zákon dějinný, který až dosud unikal pozornosti učenců) »národové« zdáli se nezbytní pro řádný rozvoj lidské společnosti a snaha plouti proti tomuto proudu byla právě tak bezúspěšná jako Metternichovo úsilí bránit lidem mysliti.

Jest dosti zvláštní, že první obtíž povstala ve velmi dalekém díle světa, v jižní Americe. Španělské kolonie tohoto dílu světa těšily se po dlouhá léta velikých válek napoleonských období poměrné nezávislosti. Zůstávaly věrny svému králi, když se dostal do zajetí císaře francouzského, a odepřely uznať Josefa Bonaparta, jenž byl nařízením svého bratra roku 1808 prohlášen králem španělským.

Jediným krajem Ameriky, jenž byl stržen do víru revoluce, byl ostrov Haiti, Espaňola z první plavby Kolumbovy. Tam totiž pro-

půjčil roku 1791 *francouzský konvent*, v náhlém vzplanutí lásky a lidského bratrství, svým černým bratřím všechny výsady, jichž se do té doby dostávalo jejich bílým pánům. Právě tak náhle litovali tohoto kroku, ale pokus zrušití původní slib vedl k dlouholeté, strašné válce mezi generálem Leclerkem, švagrem Napoleonovým, a Toussaint l'Ouverturem, náčelníkem černošským. Roku 1801 byl Toussaint l'Ouverture vyzván, aby se dostavil k Leclerkovi na domluvu o podmínkách míru. Dostalo se mu slavnostního slibu, že nebude obtěžován. Uvěřil svým bílým odpůrcům, byl naložen na palubu korábu a brzy potom zemřel ve francouzském vězení. Avšak černoši udrželi si přes to nezávislost a zařídili si republiku. Mimochodem nalezl v nich vítanou pomoc v úsilí, vymanití rodnou zemi ze jha španělského, první veliký vlastenec severoamerický.

Simon Bolívar, pocházející z Caracasu ve Venezuele, narozený roku 1793, byl vychován ve Španělsku, navštívil Paříž, kde viděl při práci revoluční vládu, žil po nějakou dobu ve Spojených státech a vrátil se do rodné země, kde počínala nabývatí konečné podoby rozsáhlá nespokojenost s mateřskou zemí, se Španělskem. Venezuela prohlásila roku 1811 svou samostatnost a Bolívar stal se jedním z revolučních generálů. Po dvou měsících byli povstalci poraženi a Bolívar uprchl.

Po pět dalších let byl v čele věci zdánlivě ztracené. Obětoval všechno své jmění a bez pomoci presidenta ostrova Haiti nebyl by býval s to, aby se pustil do konečného a úspěšného tažení. Hned poté rozšířila se vzpoura po veškeré jižní Americe a záhy bylo pozorovati, že Španělsko bez nějaké pomoci není s to, aby odboj potlačilo. Obrátilo se o podporu k svaté alianci.

Tento krok byl velmi proti mysli Anglii. Britští loďaři nastoupili po holandských jakožto první dovozci světa a očekávali, že budou z prohlášení samostatnosti se strany jižní Ameriky sklízeti veliké zisky. Doufali, že zakročí Spojené státy americké, než senát neměl vůbec takových plánů a rovněž ve sněmovně ozývalo se mnoho hlasů, že má být Španělsku ponechána úplná volnost.

V této době došlo právě v Anglii ke změně ministrů. Whigové odstoupili a přišli toryové. Ministrem zahraničních věcí stal se Jíří Canning. Nadhodil dosti srozumitelně, že by Anglie ochotně podporovala celou silou svého loďstva americkou vládu, kdyby řečená vláda vyslovila nesouhlas s plány svaté aliance, pokud se týče

odbojných kolonií jižního kontinentu. Na to dne 2. prosince roku 1823 prezident Monroe obrátil se ke kongresu a prohlásil: »Amerika bude pokládati každýkoliv pokus se strany spojených velmocí o rozšíření jejich systému na některou část této západní polokoule za nebezpečný našemu míru a bezpečnosti,« a pronesl výstrahu, že »Amerika bude v takovém počínání se strany svaté aliance spatřovati projev nepřátelského chování k Spojeným státům«. Za čtyři neděle potom byl text »Monreovy doktriny« vytištěn v anglických novinách a členové svaté aliance byli přinuceni nějak se rozhodnouti.

Metternich byl na rozpacích. Pro svou osobu by se byl ochotně vydal v nebezpečenství nelibosti Spojených států (jež od ukončení anglicko-americké války roku 1812 nechaly zanedbáno jak své vojsko tak loďstvo). Avšak výhrůžné chování Canningovo a nesnáze na pevnině nabádaly jej k opatrnosti. Výprava se vůbec neuskutečnila a jižní Amerika i Mexiko podržely svou nezávislost.

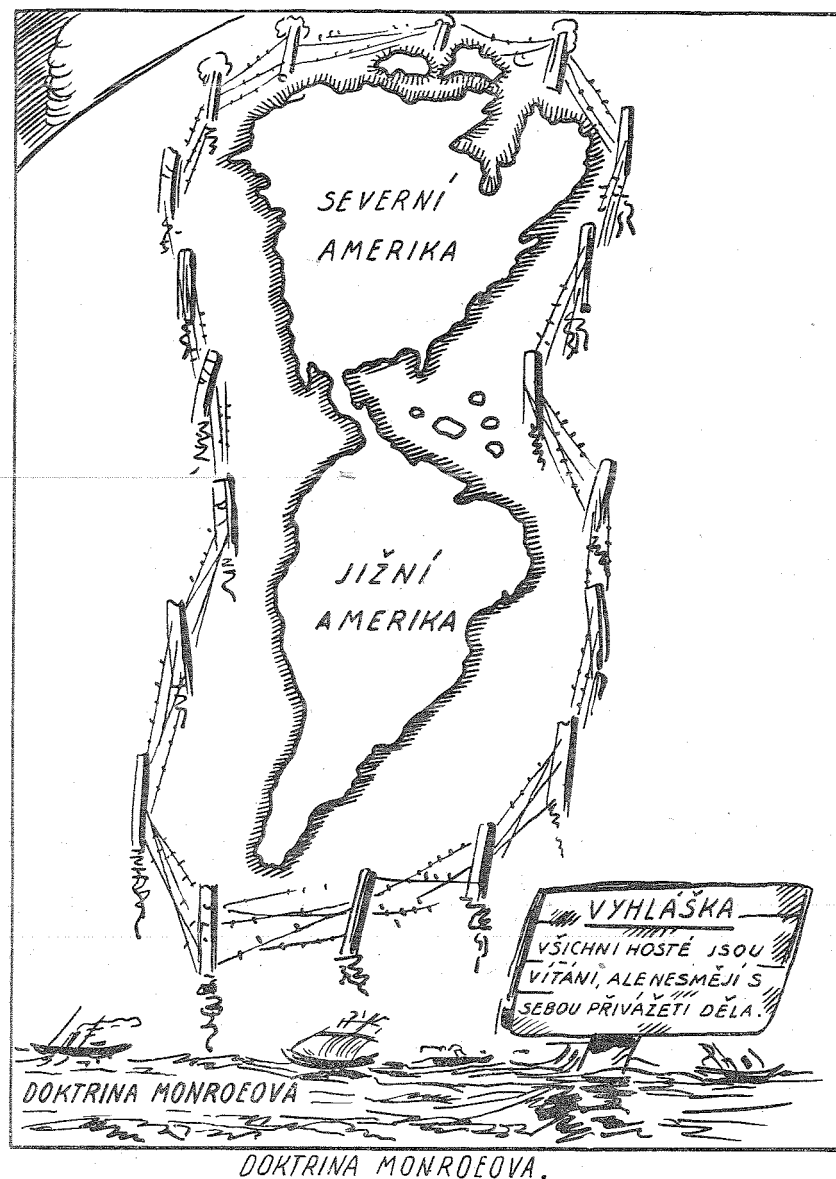
Pokud se týče nesnázi na pevnině evropské, přicházely rychle a divoce. Roku 1820 svatá aliance vyslala do Španěl jakožto strážce míru francouzské vojenské sbory. K podobnému účelu bylo použito rakouských vojsk v Itálii, kde »karbonáři« (tajný spolek uhlířů) činili propaĝandu ve prospěch sjednocené Itálie a způsobili revoluci proti ničemnému Ferdinandovi Neapolskému.

Špatné zprávy docházely i z Ruska, kde byla smrt Alexandrova znamením k revolučnímu výbuchu v Petrohradě, krátkému, ale krvavému pozdvížení, k tak zvané vzpouře děkabristů (poněvadž vypukla v prosinci čili děkabru), jež skončila pověšením velikého počtu dobrých vlastenců, rozmrzených zpátečnictvím posledních let života Alexandrova a snažících se dáti Rusku ústavní formu vládní.

Ale měly přijít horší věci. Metternich se snažil zajistiti si trvalou podporu evropských dvorů řadou konferencí v Aix-la-Chapelle, Opavě, Lublani a nakonec ve Veroně. Zástupcové rozmanitých velmocí sjížděli se z povinnosti do těchto hezkých míst lázeňských, kde rakouský ministerský předseda trávil léto. Slibovali po každé, že učiní, seč jen budou, aby potlačili povstání, ale ani jeden z nich nebyl si jist úspěchem. Smýšlení lidu počínalo býti povážlivé a zvláště ve Francii bylo postavení královo načisto neuspokojivé.

Opravdová potíž začala však na Balkáně, kteroužto branou k zá-

padní Evropě procházeli od nepaměti vetřelci do vnitra země. První výbuch nastal v Multansku, staré provincii římské Dacie, odtržené od říše ve třetím století. Od těch dob byla to ztracená země, něco

jako Atlantis, kde lidé mluvili dále starým jazykem římským a jmenovali se dosud Římány a svou zemi Rumunskem. Tam zdvihl roku 1821 mladý Řek, kníže Alexander Ypsilanti, odboj proti Turkům. Říkal svým stoupencům, že mohou počítati s pomocí Ruska. Ale Metternichovi rychlí kurýrové byli již na cestě do Petrohradu a car, dav se nadobro přesvědčiti důvody ve prospěch »míru a ustálenosti«, pomoc odepřel. Ypsilanti musel uprchnouti do Rakouska, kde ztrávil následujících sedm let ve vězení.

Téhož roku, 1821, nastaly zmatky v Řecku. Od roku 1815 připravoval povstání tajný spolek řeckých vlastenců. Z nenadání vztyčili na Morei (starý Peloponnesos) prapor svobody a vyhnali turecké posádky. Turci odpověděli podle svého obyčeje. Zajali řeckého patriarchu cařihradského, k němuž vzhlíželi Řekové i mnozí Rusové jako k svému papeži, a oběsili ho o Božím hodě velkonočním roku 1821 a s ním mnoho jeho biskupů. Řekové za to pobili všechny mohamedány v Tripolitse, hlavním městě na Morei, a Turci oplátili jim útokem na ostrov Chios, kde 25.000 křesťanů povraždili a 45.000 dalších prodali za otroky do Asie a Egypta.

Řekové se tehdy dovolávali pomoci evropských dvorů, ale Metternich jim dokázal výmluvně, že »se mohou vlastní tloušťkou udušiti« (nechci dělati vtípy, nýbrž cituji Jeho nejjasnější Výsost, jenž vysvětloval carovi, že »se má tento oheň strávití za hranicemi civilisace«) a hranice byly dobrovolníkům, kteří by byli ochotně šli na pomoc vlasteneckým Řekům, uzavřeny. Věc jejich zdála se ztracena. Na žádost Turků přistala v Moree armáda egyptská a zanedlouho vlála opět s Akropole, dávné pevnosti athénské, vlajka turecká. Egyptská armáda zjednávala potom v zemi klid »à la Turque« a Metternich s klidným zájmem sledoval tyto pokroky, očekávaje den, kdy tento »útok na mír Evropy« bude náležití minulostí.

Byla to zase Anglie, která mu zhatila plány. Největší sláva Anglie nespočívá v jejich nesmírných državách koloniálních, v jejím bohatství ani v jejím loďstvu, nýbrž v klidném heroismu a ve smyslu jejího průměrného občana pro nezávislost. Angličan poslouchá zákonů, protože ví, že úcta k právům druhých značí rozdíl mezi psi boudou a civilisovanou společností. Avšak neuznává práva druhých, míchati se do jeho svobodomyšlnosti. Jestliže jeho země činí něco, co pokládá za nesprávné, vstane a řekne to a vláda,

na kterou útočí, uznává to a jest ochotna poskytovat mu plné ochrany proti davu, který dnes, jako za času Sokratova, často rád ničí ty, kdo vynikají nad něj odvahou nebo inteligencí. Nebylo nikdy věci dobré, byť sebe nepopulárnější nebo odlehlejší, aby nečítala mezi svými nejoddanějšími přívrženci množství Angličanů. Masa anglického lidu neliší se od lidí v druhých zemích. Jsou předně dobrými obchodníky a nemají kdy na nepraktické »podniky na zdař Bůh«. Ale chovají spíše obdiv pro výstředního souseda, jenž nechá všeho, jak stojí a leží, a bojuje za nějaký neznámý lid v Asii nebo v Africe, a když padne, vypraví mu skvělý pohřeb na útraty obce a ukazují jej dětem jakožto vzor síly a udatenství.

Proti tomuto národnímu rysu povahy byli bezmocní i policejní špehové svaté alliance. R. 1824 rozvinul lord Byron, bohatý mladý Angličan, píseň básně, nad níž plakala celá Evropa, plachty na své yachtě a vydal se k jihu na pomoc Řekům. O tři měsíce později trousili se po celé Evropě zprávy, že jejich bohatýr leží mrtev u mysu Misolonghia, poslední z pevností řeckých. Jeho smrt v opuštěnosti rozněcovala obrazotvornost lidu, ve všech zemích tvořily se spolky na pomoc Řekům. Lafayette, slavný starý hrdina z revoluce americké, mluvil v jejich prospěch ve Francii, král bavorský posílal na sta svých důstojníků. Peníze a zásoby hrnuly se vyčerpanému mužstvu v Misolonghiu.

V Anglii byl tehdy ministerským předsedou Jiří Canning, který zmařil plány svaté alliance v jižní Americe. Viděl vhodnou příležitost držeti po druhé Metternicha v šachu. Anglické a ruské lodě byly již v moři Středozemním. Byly vypraveny vládami, jež si netroufaly už potlačovati nadšení lidu ve věci řeckých vlastenců. Objevilo se i loďstvo francouzské, jelikož si Francie od ukončení výprav křížových osobovala úlohu obhájce křesťanské víry v zemích mohamedánských. Dne 20. října roku 1827 udeřily lodě těchto tří národů v zátocě u Navarina na loďstvo turecké a úplně je zničily. Zřídka kdy byla přijata zpráva o bitvě s jásáním tak všeobecným. Obyvatelé západní Evropy a Ruska, kteří neměli doma nejmenší svobody, utěšovali se, vedouce v mysli válku osvobozovací ve prospěch utištěných Řeků. Roku 1829 dostalo se jim toužené odměny. Řekové stali se samostatným národem a politika zpátečnictví a stability utrpěla po druhé krutou porážku.

Bylo by absurdní, kdybych se namáhal podati vám v tomto

krátkém spise podrobný výčet bojů za národní nezávislost ve všech ostatních zemích. Těmto látkám věnováno jest veliké množství skvělých knih. Popsal jsem boj za nezávislost Řecka, poněvadž to byl první úspěšný útok na baštu zpátečnictví, již postavil kongres vídeňský, aby »udržoval ustálenost Evropy«. Tato mohutná pevnost útisku držela se ještě a velitelem byl stále Metternich. Než konec byl nablízku.

Ve Francii zavedli Bourbonové téměř nesnesitelnou vládu úředníků policejních, kteří se snažili zvrátiti dílo francouzské revoluce, nedbajíce v nejmenším zařízení a zákonů civilisovaného boje. Když roku 1824 zemřel Ludvík XVIII., těšili se obyvatelé devítiletému »míru«, jenž se ukázal docela nešťastnější nežli deset let války doby císařské. Po Ludvíkovi nastoupil na trůn jeho bratr Karel X.

Ludvík přináležel k onomu pověstnému rodu bourbonskému, který, jakkoliv se nikdy ničemu nenaučil, nikdy nic nezapomínal. Vzpomínka na ono jitro v městě Hammu, kdy se mu donesla zpráva o stětí bratrově, zůstávala proň trvalou výstrahou, co se může přihoditi králům, kteří nechtou správně známek dob. Karel naproti tomu, jenž to dovedl tak daleko, že zabředl do soukromých dluhů dříve než dospěl dvacítí let věku, neznal nic, na nic nepamatoval a byl pevně odhodlán ničemu se nepříučiti. Sotvaže dosedl po bratrovi na trůn, zřídil vládu »kněží, kněžimi, pro kněží«, a byť se i vévoda z Wellingtonu, jenž učinil tuto poznámku, nemohl zvátí vášnivým liberálem, vládl Karel takovým způsobem, že se zprotivil i tomuto věrnému příteli zákona a řádu. Když se odvážil potlačovati noviny, jež si troufaly kritisovati jeho vládu, a rozpustil parlament, poněvadž podporoval tisk, byly dny jeho sečteny.

V noci na den 27. července roku 1830 propukla v Paříži revoluce. Dne 30. téhož měsíce prchal král ku břehu a plavil se do Anglie. Tím způsobem skončila »pověstná patnáctiletá fraška« a Bourbonové byli nakonec vypuzeni s trůnu francouzského. Byli také skrz naskrz neschopní. Francie byla by se tehdy mohla navrátiti k republikánské formě vládní, ale Metternich nebyl by takového kroku strpěl.

Situace byla dosti nebezpečná. Jiskra revoluce zalétla přes hranici francouzskou a zapálila jinou prachárnu, naplněnou křivdami národnostními. Nové království Nizozemské se neosvědčilo. Belgičané a Holanďané neměli nic společného a jejich králi, Vilémovi

Oranžskému (potomku strýce Viléma Mlčenlivého), nedostávalo se, třebaže byl neúnavně pracovitý a dobrý obchodník, příliš mnoho taktu a povolnosti, aby udržel mír mezi nesoudnými poddanými. Mimo to pak horda kněží, která se snesla na Francii, našla okamžitě cestu do Belgie, a ať se snažil protestant Vilém učiniti cokoliv, bylo s rykem smeteno od velikých davů rozjitřených občanů jakožto nový útok na »svobodu církve katolické«. Dne 25. srpna vypukla vzpoura lidu proti holandským úřadům v Bruselu. Za dva měsíce potom prohlásili se Belgičané sami za svobodné a povolali na trůn Leopolda Koburga, strýce anglické královny Viktorie. Rozesly se tak dvě země, jež se neměly nikdy spojovati, a žily pak v míru a souladu a chovaly se jako slušní sousedé.

Zprávy šířily se za těch dob, kdy bylo jen nemnoho krátkých železnic, pomalu, ale když vešel úspěch francouzských a belgických povstalců ve známost v Polsku, došlo k náhlé srážce mezi Poláky a panovníky ruskými, která vedla k celoročnímu hroznému boji a skončila dokonalým vítězstvím Rusů, již »udělali pořádek na březích Visly« dobře známým způsobem ruským. Mikuláš I., jenž nastoupil po bratru Alexandrovi roku 1825, byl pevně přesvědčen o *božském právu* svého rodu, a tisíce polských uprchlíků, kteří našli útočiště v západní Evropě, byli svědectvím skutečnosti, že zásady svaté aliance jsou dosud v Rusku něčím více nežli pouhou frází.

Také v Itálii byl okamžik neklidu. Marie Louisa, vévodkyně z Parmy a choť bývalého císaře Napoleona, jež opustila po porážce u Waterloo, byla vyhnána ze země a rozjitření obyvatelé v papežském státě pokusili se zříditi nezávislou republiku. Ale rakouská vojska přitáhla k Římu a zanedlouho bylo všechno po starém. Metternich zasedal dále na Míčovém náměstí, v sídle zahraničního ministerstva habsburské dynastie, policejní špehouni dali se znovu do práce a zavládl svrchovaný pokoj. Muselo dříve uplynouti ještě osmnáct let, nežli se mohl podniknouti druhý a úspěšnější útok k osvobození Evropy od strašného dědictví vídeňského kongresu.

A byla to zase Francie, revolucionářská korouhvička Evropy, jež dala znamení ku vzpouře. Po Karlovi X. dosedl na trůn Ludvík Filip, syn pověstného vévody Orleanského, jenž se stal jakobínem a hlasoval pro smrt svého královského bratrance a zastával význačnou úlohu v prvních dnech revoluce pode jménem »Philippe Egalité« čili »Filip Rovnost«. Nakonec byl odpraven, když se Robes-

pierre snažil zbavit národ všech »zrádců« (kterýmžto jménem označoval lidi nesdílející jeho názorů), a jeho syn byl přinucen uprchnouti z revoluční armády. Ludvík Filip potom široko daleko putoval. Byl učitelem ve škole ve Švýcarsku a ztrávil hezkých pár let výzkumy »dalekého západu« amerického. Po pádu Napoleonově vrátil se do Paříže. Byl mnohem inteligentnější nežli jeho bratrance Bourbonové. Byl prostý muž, chodící po veřejných parcích s červeným bavlněným deštníkem pod paží v průvodu dětí jako každý dobrý otec rodiny. Ale Francie měla již hodnost královskou za sebou a Ludvík si toho neuvědomil až ráno dne 24. února roku 1848, kdy se dav obořil na Tuileries, vypudil jeho veličenstvo a prohlásil republiku.

Když se zpráva o této události dostala do Vídně, vyjádřil Metternich při té příležitosti mínění, že jest to pouze opakování roku 1793 a že spojenci musí ještě jednou táhnouti na Paříž a přetrhnutí toto nepatřičné demokratické řádění. Ale netrvalo ani dvě neděle, a jeho vlastní sídelní město rakouské bylo zachváčeno otevřenou vzpourou. Metternich unikl lidu zadním východem paláce a císař Ferdinand byl přinucen dát svým poddaným ústavu, jež zahrnovala v sobě velikou většinu revolučních zásad, jež se jeho ministerský předseda po celá uplynulá třicet tři léta namáhal potlačit.

Tentokrátě pocítila otřes celá Evropa: Uhry se prohlásily za samostatné a daly se do války proti Habsburkům pod vůdcovstvím Ludvíka Košuta. Přes rok trval nerovný boj. Nakonec byl zdolán vojsky cara Mikuláše, který překročil Karpaty a zachránil ještě jednou Uhry pro autokracii. Habsburkové zřídili hned potom výjimečný vojenský soud a pověsili větší část maďarských vlastenců, jichž nedovedli porazit v otevřeném boji.

V Itálii prohlásil se ostrov Sicílie za nezávislý na Neapoli a vyhnal svého bourbonského krále. V papežském státě byl ministerský předseda Rossi zavražděn a papež přinucen uprchnouti. Vrátil se až za rok v čele armády francouzské, která setrvala v Římě k ochraně jeho svatosti proti vlastním poddaným až do roku 1870. Tehdy byla povolána zpět na obranu Francie proti Prusákům a Řím stal se hlavním městem Itálie. Na severu zdvihly se proti rakouským pánům Milán a Benátky. Dostávalo se jim podpory od sardínského krále Alberta, ale silná armáda rakouská pod vedením starého Radeckého vtrhla do údolí Pádu, porazila Sardiňany u Custozy a No-

vary a donutila Alberta, aby se zřekl trůnu ve prospěch svého syna, Viktora Emanuela, jenž se měl v několika letech státi prvním králem spojené Itálie.

V Německu vzalo na sebe vření roku 1848 podobu velikého národního projevu ve prospěch sjednocení a poslanecké formy vládní. V Bavorsku byl král, jenž utrácel čas i peníze s Irčankou, vystupující jako španělská tanečnice — (jmenovala se Lola Montezová a leží pochována v novoyorském Potter's Fieldu) — byl zapuzen od rozjitřených universitních studentů. V Prusku byl král přinucen státi s odkrytou hlavou před rakvemi těch, kteří přišli o život v pouličním boji, a slíbil ústavní formu vládní. V březnu pak roku 1849 sešel se ve Frankfurtě německý parlament, skládající se z 550 zastupců ze všech částí země, a usnesl se, že má býti pruský král Bedřich Vilém císařem sjednoceného Německa.

Tehdy však dostoupilo vření vrcholného bodu. Neschopný Ferdinand zřekl se trůnu ve prospěch svého synovce Františka Josefa. Dobře vyceповaná armáda rakouská zůstala věrna svému nejvyššímu vojevůdci. Kat měl plné ruce práce a Habsburkové pomohli si ještě jednou na nohy, podle povahy této zvláštní kočkovité rodiny, a upevnili rychle svou posici jakožto páni východní i západní Evropy. Hráli velmi obratně politickou hru a využívali žárlivosti druhých států německých, aby zabránili povýšení krále pruského k důstojnosti císařské. Dlouhý jejich výcvik v umění snášeti porážku naučil je trpělivostí. Uměli čekat. Vyčkávali vhodného okamžiku, a kdežto liberálové, naprosto neznali praktické politiky, mluvili a mluvili a opíjeli se svými vlastními vzletnými řečmi, Rakušané sbírali potichu síly, rozpustili frankfurtský sněm a zřídili znovu starou a nemožnou konfederaci německou, kterou si vymohl vídeňský kongres na nic netušícím světě.

Avšak mezi muži, kteří se účastnili tohoto podivného sněmu nadšenců, byl pruský kníže jménem Bismarck, který se pozorně díval a naslouchal. Řečňování nemohl ani cítiti. Věděl (jako každý člověk činu), že mluvením se nic nikdy nespraví. Byl upřímným vlastencem svého vlastního rázu. Vychován byl ještě ve staré škole diplomatické a uměl své odpůrce právě tak předstihnouti ve lhaní jako v chůzi, pití a v jízdě.

Bismarck cítil jasně, že se volná konfederace malých států musí změnit v silně sjednocenou zemi, má-li odolati ostatním velmocem

evropským. Vychován v ovzduší feudálních ideí loyality, umínil si, že musí nad novým státem vládnouti spíše Hohenzollernové, jejichž byl nejoddanějším sluhou, nežli neschopní Habsburkové. K tomu cíli musel se nejdříve vyprostíti z vlivu rakouského, i počal dělati nutné přípravy k této těžké operaci.

Itálie zatím již rozřešila svůj problém a zbavila se nenáviděného pána rakouského. Sjednocení Itálie bylo dílem tří mužů: Cavoura, Mazziniho a Garibaldiho. Z těchto tří zastával Cavour, civilní inženýr s brýlemi v ocelových obroučkách na krátkozrakých očích, úlohu obezřelého politického lodivoda. Mazzini, jenž ztrávil většinu života v různých kobkách evropských, skrývá se před rakouskou policií, byl lidový agitátor, kdežto Garibaldi působil se svou četou jezdců v červených košilích na lidovou obrazotvornost.

Jak Mazzini tak Garibaldi byli straníky vlády republikánské. Naproti tomu Cavour byl monarchista, a druzí, uznávající jeho vyšší schopnost v takových věcech praktického státnictví, podrobili se jeho rozhodnutí a obětovali své vlastní ctižádostivé plány pro větší dobro milované vlasti.

Cavour lnul k rodu sardinskému jako Bismarck k rodině hohenzollernské. S nekonečnou péčí a velkou prozíravostí dal se do práce, aby dovedl krále sardinského do postavení, z něhož by bylo jeho veličenstvo s to, aby se ujalo vedení všeho lidu italského. Plánům jeho přispívaly značnou měrou ku pomoci neurovnané poměry v celé ostatní Evropě a žádná druhá země neměla většího podílu na nezávislosti Itálie nežli její dávná a věrná (často i nevěrná) sousedka, Francie.

V této zemi nepokojů vzala republika v listopadu roku 1852 náhlý, ač ne neočekávaný konec. Napoleon III., syn Ludvíka Bonaparta, bývalého krále holandského a malý synovec velikého strýce, zřídil opět císařství a prohlásil se sám za císaře »z milosti boží a z vůle lidu«.

Tento mladý muž, vychovaný v Němcích a mísící franštinu s drsnými hrdelnicemi teutonskými (právě jako první Napoleon mluvil vždycky řečí své země se silným přízvukem italským) snažil se velmi usilovně využítí napoleonské tradice ve svůj vlastní prospěch. Měl však mnoho nepřátel a necítil se právě nejpevnější v držení svého čerstvě dobytého trůnu. Získal si přátelství královny Viktorie a jejích ministrů, což mělo jistě velmi důležitý význam.

Pokud však bylo na ostatních panovnících evropských, chovali se k císaři francouzskému s urážlivou povýšeností a vysedali celé noci, aby vynalezli nový způsob, jímž by mohli svému náhle vyvýšenému »dobrému bratru« ukázati, jak jím do duše pohrdají.

Napoleon musel hledati způsobu, aby tento odpor zlomil, ať již láskou, nebo strachem. Věděl dobře, jak veliké kouzlo chová v sobě stále ještě pro jeho poddané slovo »sláva«. Ježto byl nucen hráti o trůn, rozhodl se, že dá všechno v sázku ve hře o císařství. Použil útoku Ruska na Turecko jako záminky k rozdmýchání války krym-

Josef Mazzini.

ské, v níž se na ochranu sultánovu proti carovi spojily Anglie a Francie. Byl to podnik velmi nákladný a svrchovaně nevýnosný. Nesklidila v něm mnoho slávy ani Francie ani Anglie ani Rusko.

Ale válka krymská měla do sebe jednu věc dobrou. Poskytla příležitost Sardinii, aby se dobrovolně přihlásila do služeb straně vyhrávající, a když byl sjednáván mír, mohl se Cavour dovoláti vděčnosti Anglie i Francie.

Využivši mezinárodní situace k uznání Sardinie jakožto jedné z důležitějších mocí Evropy, chytrá Itálie vyvolala válku mezi Sardinii a Rakouskem v červnu roku 1859. Zajistila si pomoc Napoleonu výměnou za provincii Savojsko a město Nizzu, jež bylo čistě italské. Francouzsko-italská vojska porazila Rakušany u Magenty

a Solferina a bývalé rakouské provincie a vévodství byly sjednoceny v jediné království italské. Hlavním městem této nové Itálie byla Florencie až do roku 1870, kdy Francouzové odvolali vojska z Říma k obraně Francie proti Němcům. Jakmile odtud odešla, italské sbory vojenské vtáhly do věčného města a rodina sardinská usídlila se v starém paláci kvirinalském, jež vystavěl v dávné minulosti papež na zříceninách lázní císaře Konstantina.

Papež však ustoupil za řeku Tiberu a uzavřel se zdmi Vatikánu, v němž bydlívalo mnoho jeho předchůdců po návratu z vyhnanství avignonského roku 1377. Protestoval hlasitě proti násilnickému uchvatiteli svých statků a obracel se v listech na věrné katolíky, kteří byli ochotni sympatizovati s ním při jeho ztrátě. Bylo jich však málo a počet jejich se stále zmenšoval. Neboť papež, zbaviv se konečně starostí státnických, mohl věnovati všechn svůj čas otázkám povahy duchovní. Stojíc vysoko nad malicherným škorpením evropských politiků, papežství získalo novou důstojnost, jež prospěla nesmírně církvi a učinila z ní mezinárodní moc sociálního a náboženského pokroku, jež dával najevo daleko rozumnější chápání moderních otázek hospodářských nežli většina sekt protestantských.

Tímto způsobem byla konečně zmařena snaha kongresu vídeňského, upravití otázku italskou tím, že by z Itálie učinil provincii rakouskou.

Zůstával tu však dosud nerozřešen problém německý. Jevil se nejobtížnější ze všech. Nezdar revoluce roku 1848 vedl k hromadnému vystěhovalectví podnikavých a svobodomyšlných živelů mezi německým lidem. Tito mladí lidé stěhovali se do Spojených států amerických, do Brasilie, do nových osad v Asii i v Americe. Jejich práce konána byla v Německu dále, ale jinou třídou lidí.

Na novém sněmu, jež se sešel ve Frankfurtě po shroucení německého parlamentu a nezdaru liberálů, utvořiti jednotnou zemi, bylo království pruské zastupováno Otou Bismarckem, s nímž jsme se rozloučili o několik stránek vpředu. Bismarck od toho času dovedl si získati naprostou důvěru krále pruského. O to mu jenom šlo. Po mínění pruského parlamentu a pruského lidu nebylo mu zhora nic. Porážku liberálů viděl svýma vlastními očima. Věděl, že si nepomůže od Rakouska jinak nežli válkou, i počal zesilovati pruskou armádu. Sněm, podrážděný jeho bezohledným chováním,

odepřel mu dáti potřebný úvěr. Bismarck neuznal ani za hodno o tom hovořiti. Šel rychle kupředu a rozmnožoval armádu pomocí peněz, jež mu dali k dispozici král a panská sněmovna. Potom se ohlížel po nějaké národní příčině, jíž by bylo lze použití k roznícení veliké vlny vlastenecké u německého lidu.

V severní části Německa byla vévodství Šlesvické a Holštýnské, jež bývala povždy již od středověku zdrojem zmatku. V obou zemích bydlila určitá část Dánů a určitý počet Němců, avšak třebaže byli pod vládou krále dánského, nečinili nikdy převážné části dánského státu a z toho vyplývaly nekonečné nesnáze. Chraň Bůh, abych burcoval tuto zapomenutou otázku, jež se zdá nyní ujednáním nedávného kongresu versailleského urovnána. Ale Němci v Holštýnu hanobili velmi hlasitě Dány a Dánové ve Šlesviku tropili mnoho hluku se svým dánstvím, celá Evropa přetřásala tento problém, německé mužské spolky a turnvereiny naslouchaly rozčítlivějším řečem o »ztracených bratřích« a různé kanceláře usilovaly vypátrati, k čemu to všecko, když Prusko mobilisovalo vojska, aby »zachránilo ztracené provincie«. Poněvadž Rakousko, jakožto úřední hlava německé konfederace, nemohlo nechatí Pruska ve věci tak závažné jednati pro sebe, byly mobilisovány i vojenské sbory habsburské a spojené armády těchto dvou velmocí překročily dánské hranice a po velmi udatné obraně se strany Dánů obsadily ta dvě vévodství. Dánové se dovolávali Evropy, ale Evropa byla zaneprázdněna jinak, a chudáci Dánové byli ponecháni svému osudu.

Bismarck připravoval potom scénu pro druhé číslo svého velkolepého programu. Využil rozdělování kořisti, aby vyvolal spor s Rakouskem. Habsburkové dostali se do pastí. Nová armáda pruská, výtvor Bismarckův a jeho věrných generálů, vtrhla do Čech a v době kratší než 6 neděl byla vojska rakouská u Hradce Králové a u Sadové na hlavu poražena a otevřena cesta na Vídeň. Bismarck nechtěl však zacházeti příliš daleko. Věděl, že bude potřebovati v Evropě několika přátel. Nabídl poraženým Habsburkům velmi slušné podmínky míru, vzdají-li se ovšem svého předsednictví konfederace. K mnohým menším státům německým, které se přidržely Rakušanů, zachoval se méně milostivě a připojil je k Prusku. Větší část severních států utvořila pak novou organizaci, tak zvaný spolek severoněmecký, a vítězné Prusko osobilo si neúředně vůdcovství německého lidu.

Evropa stála tu ohromená prudkostí, s jakou bylo konsolidační dílo vykonáno. Anglii to bylo docela lhostejné, ale Francie projevovala známky nesouhlasu. Napoleonův vliv na lid francouzský se ustavičně zmenšoval. Krymská válka stála mnoho peněz a nespravilo se jí nic.

Druhý dobrodružný podnik roku 1863, když se pokusila armáda francouzská vnutití Mexičanům za císaře rakouského arcivévodu, jménem Maxmiliána, skončil naprostým nezdarem, jakmile sever vyhrál občanskou válku americkou. Vláda washingtonská donutila totiž Francouze, aby odvolali své sbory vojenské, a tím se podařilo Mexičanům, že mohli vyčistit zemi od nepřátel a nevitaneho císaře zastřelití.

Bylo nutno dodatí napoleonskému trůnu nového hávu slávy. Za několik málo let bude severoněmecký spolek vážným soupeřem Francie. Napoleon se rozhodl, že bude pro jeho dynastii dobrou věcí válka s Německem. Hledal jen záminky a poskytl mu jí Španělsko, ubohá oběť nekonečných revolucí.

Tehdy se právě náhodou trůn španělský uprázdnil. Byl nabídnut katolické větvi rodiny Hohenzollernů. Francouzská vláda se tomu bránila a Hohenzollernové odmítli zdvořile přijetí koruny. Ale Napoleon, na němž se začínala ukazovat choroba, byl příliš mnoho pod vlivem své sličné choti, Eugenie de Montijo, dcery španělského šlechtice a vnučky Viléma Kirkpatricka, amerického konsula z Malagy, odkudž k nám přicházejí vinné hrozny. Eugenie byla sice dosti bystrá, ale tak špatně vychovaná, jako většina španělských žen té doby. Byla úplně v moci duchovních rádců a ti důstojní pánové nechovali lásky k protestantskému králi pruskému. »Buď smělý«, radívávala císařovna svému choti, jenže zapoměla doplnit druhou polovičku známého pořekadla perského, radícího hrdinovi, »aby byl odvážný, ale nikoliv přesmělý«. Napoleon, přesvědčen o převaze své armády, obrátil se sám na krále pruského a naléhal, aby mu král zaručil, že »nikdy nepřipustí, aby se znovu některý princ hohenzollernský ucházel o korunu španělskou«. Hohenzollernové tu poctu právě odmítli, i byla to žádost zbytečná a tak to také Bismarck dal vědět francouzské vládě. Jenže Napoleonovi to nestačilo.

Bylo roku 1870 a král Vilém byl v lázních v Emži. Tam k němu přišel jednoho dne francouzský ministr, pokoušející se znovu o věci

rozpřísti diskusi. Král odpověděl velmi líbezně, že jest krásné počasí, otázka španělská že jest pro přítomnost ukončena a že není již nic potřebí o tom předmětu mluvit. Podle ustáleného způsobu byla zpráva o tomto rozhovoru telegrafována Bismarckovi, řídicímu všechny zahraniční události. Bismarck vydal depeši k použití pruskému a francouzskému tisku. Mnoho lidí mu spílalo, že to učinil. Avšak Bismarck mohl se bránit výmluvou, že takové opatrování úředních novinek bývalo od nepamětných dob jednou z výsad všech civilisovaných vlád. Když byl »vydaný« telegram vytištěn, počítávali bodří Berlínané, že byl jejich starý a úctyhodný král s pěknými bílými licousy napaden nadutým malým Francouzem, a stejně bodrý lid pařížský se rozčiloval, poněvadž jeho dokonale dvornému ministrovi byly královským pruským lokajem ukázány dveře.

I pustili se ti i oni do války, a dříve než uplynuly dva měsíce, byl Napoleon a větší část jeho armády v zajetí německém. Druhé císařství vzalo za své a třetí republika chystala se bránit Paříže proti německým vetřelcům. Paříž se držela po pět dlouhých měsíců. Deset dní před vzdáním města byl pruský král v nedalekém zámku Versailleském, vystaveném právě od toho Ludvíka XIV., který býval tak nebezpečným nepřítelem Němců, prohlášen za německého císaře a hlasité dunění děl zvěstovalo hladovým Pařížanům, že místo staré neškodné konfederace teutonských států a státek zaujala nová říše německá.

Německá otázka byla konečně rozřešena tímto drsným způsobem. Ku konci roku 1871, za padesát šest let po památném shromáždění ve Vídni, bylo dílo kongresu nadobro zmařeno. Metternich a Alexander a Talleyrand snažili se poskytnouti evropskému lidstvu trvalého míru. Užili k tomu method, jež byly příčinou nekonečných válek a revolucí, a cit všeobecného bratrství osmnáctého století vystřídán byl érou přemrštěného nacionalismu, která dosud nepominula.

VĚK PARNÍHO STROJE

V DOBĚ, KDY EVROPSKÉ LIDSTVO BOJOVALO ZA NÁRODNÍ SAMOSTATNOST, BYL SVĚT, V NĚMŽ ŽILO, DO ZÁKLADŮ ZMĚNĚN ŘADOU VYNÁLEZŮ, JEŽ UDĚLALY Z NEMOTORNÉHO PARNÍHO STROJE OSMNÁCTÉHO STOLETÍ NEJVĚRNĚJŠÍHO A NEJVÝKONNĚJŠÍHO OTROKA ČLOVĚKOVA.

Největší dobrodinec lidského pokolení byl již více než půl milionu let mrtev. Byl to srstnatý tvor s nízkým obočím, zapadlých očí, s mohutnou čelistí a silnými tygřími zuby. Nevyjímal by se pěkně ve schůzi moderních vědců, ale ti by jej byli uctívali jakožto svého mistra. Používal totiž kamene k rozbití ořechu a kyje k zdvihání těžkého balvanu. Byl vynálezcem kladiva a páky, prvních našich nástrojů, a přispěl více nežli kterýkoliv lidský tvor po něm k tomu, že člověk nabyt nesmírné přednosti přede všemi zvířaty, sdílejícími se s ním o tuto zemi.

Od té doby usíloval člověk bez ustání, aby si používáním většího počtu nástrojů usnadnil život. První kolo (okrouhlý kotouč, zhotovený ze starého stromu) působilo v obcích 100.000 let před Kr. zrovna tolik rozruchu, jako způsobilo teprve před nemnoha lety letadlo.

Ve Washingtonu vypravuje se o jednom řediteli patentního úřadu, že navrhoval na počátku let třicátých minulého století, aby se patentní úřad zrušil, poněvadž »bylo již vynalezeno vše, co se jen vynaléztí dá«. Podobný pocit asi proběhl předhistorickým světem, když byla vztyčena na prámě první plachta a lidé byli s to, aby se pohybovali s místa na místo, aniž veslovali nebo loď tyčí poháněli nebo ji se břehu táhli.

Nejzajímavějšími kapitolami historie jest zajisté úsilí člověka, dátí někomu neb něčemu jinému vykonávat práci za sebe, zatím co on s chutí si hověl, sedě na slunci nebo maluje obrázky na skalách nebo cviče mladé vlky a mladé tygry, aby se chovali jako pokojná domácí zvířata.

Za dob velmi starých bylo ovšem vždy možno, ztročiti slabšího souseda a donucovati ho, aby vykonával nepříjemné práce životní. Jeden z důvodů, proč Řekové a Římané, kteří byli zrovna tak inteligentní jako my, nedovedli vymysleti důmyslnějších strojů, bylo právě hledati v nesmírně rozšířeném otroctví. Proč by byl měl vynikající matematik plýtvati časem nad dráty, kladkami a zuby koleček a plniti vzduch šramotem a kouřem, když si mohl dojíti na trh nakoupiti za velmi malý náklad všech otroků, jichž potřeboval?

A za středověku, třebaže bylo otroctví zrušeno a udržovala se jenom mírná forma roboty, zdržovaly myšlenku na používání strojů cechy, protože se domnívaly, že tím zbaví práce veliké množství svých bratří. Mimo to neusíloval středověk ani v nejmenším o vyrábění velikých spoust zboží. Jeho krejčí a řezníci a tesaři pracovali pro přímou spotřebu malé obce, v níž přebývali, a netoužili závoditi se sousedy anebo vyráběti více, nežli bylo zrovna potřebí.

Za renaissance, kdy nemohly již býti tak přísně uplatňovány předsudky církevní proti vědeckým badáním jako předtím, začínala veliká řada mužů věnovati celý život matematice, astronomii, fysice a chemii. Dvě léta před vzplanutím třicetileté války vydal Skot, Jan Napier malou knížku, líčící nový vynález logaritmů. Za války samé zdokonalil Bohumil Leibnitz z Lipska soustavu počítání s nekonečně malými veličinami. Osm let před mírem vestfalským narodil se slavný přírodovědec anglický, Izák Newton a téhož roku zemřel Galileo, hvězdář italský. Třicetiletá válka zničila zatím blahobyť střední Evropy, i objevil se náhlý, ale všeobecný zájem o »alchymii«, zvláštní pseudovědu středověku, již doufali lidé přeměňovati prosté kovy ve zlato. Ukázalo se to nemožné, avšak alchymisté narazili náhodou ve svých laboratořích na mnoho nových zjevů a prospěli rozsáhlou měrou práci svých nástupců, chemiků.

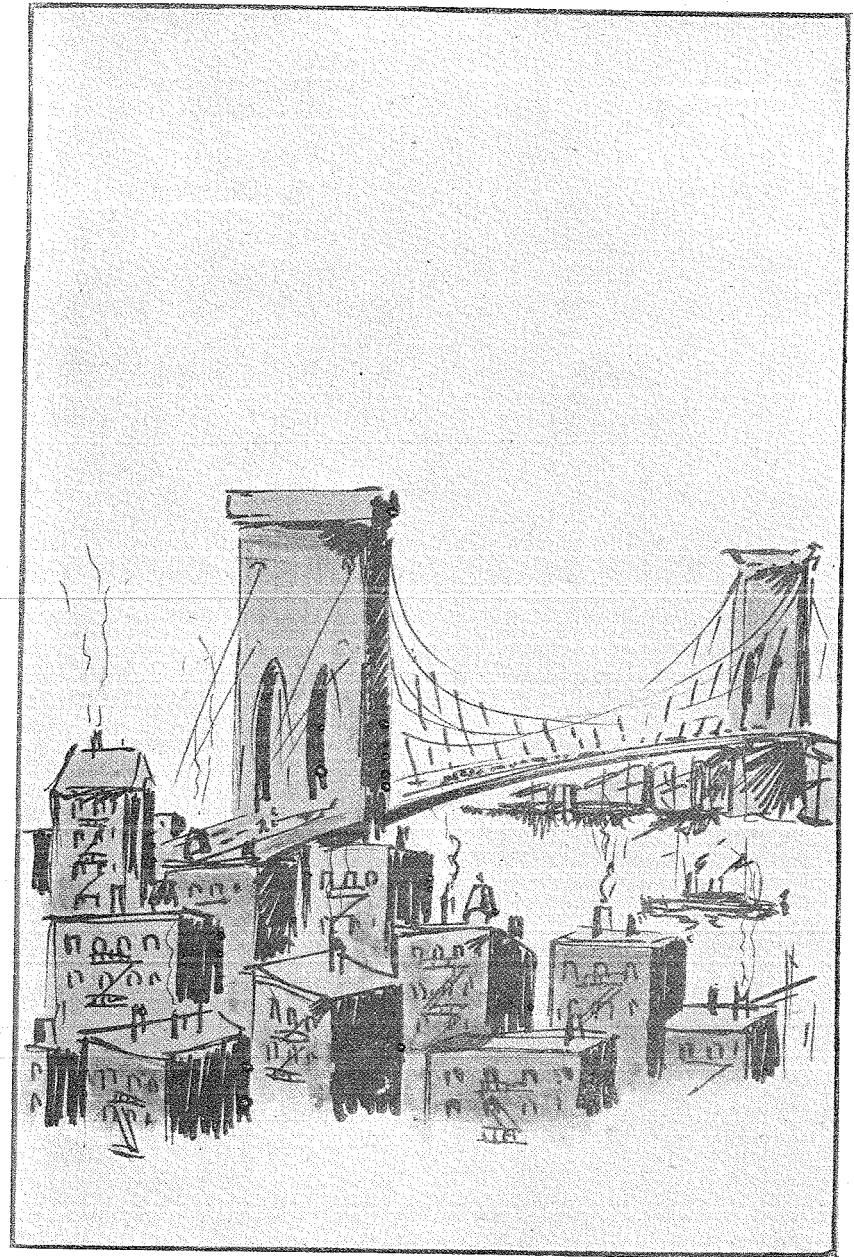
Práce všech těchto mužů zjednala světu pevnou základnu vědeckou, na níž bylo možno stavěti i nejsložitější stroje, a množství praktiků toho náležitě využilo. Středověk používal k několika málo

kouskům strojů dřeva. Avšak dřevo se snadno opotřebovalo. Daleko lepším materiálem bylo železo; jenže železo bylo, vyjímaje Anglii, vzácné. Tavení dalo se proto většinou v Anglii. K tavení železa bylo potřeba velikého žáru. S počátku se docílovalo velikého žáru dřívím, avšak na to lesy poznenáhlu padly. Pak se používalo »kameného uhlí« (zkamenělých stromů praehistorických dob). Avšak uhlí, jak víte, muselo se dobývatí ze země a dovážeti k vysokým pecím a doły se musely udržovati v suchu proti stále prosakující vodě.

I bylo tu najednou rozřešiti dva problémy. Pro přítomnou dobu bylo ještě lze používatí koní k dopravě uhelných vozů, avšak otázka čerpání vody vymáhala použití zvláštních strojů. O odstranění této nesnáze pokoušelo se horlivě několik vynálezců. Věděli všichni, že by se dalo použití pro nový jejich stroj páry. Představa parního stroje byla hodně stará. Héron z Alexandrie, jenž žil v druhém století před Kr., popsal nám několik menších strojů, poháněných parou. Lidstvo renaissanční obíralo se představou válečných vozů, poháněných parou. Markýz v Worcesteru, současník Newtonův, vypravuje nám o parním stroji ve svém spise vynálezů. O málo později, roku 1698, Tomáš Savery z Londýna zadal si o patent na čerpací stroj. V téže době pokoušel se Holanďan Kristián Huygens zdokonaliti stroj, při němž se používalo k docílení pravidelných explozí střelného prachu docela tímž způsobem, jako se u našich motorů používá gasolinu.

Po celé Evropě mělo lidstvo této myšlenky plnou hlavu. Denis Papin, Francouz, přítel a asistent Huygensův, činil v několika zemích pokusy s parními stroji. Vynalezl malý vůz, hnaný parou a člun s lopatkovým kolem. Když se však pokusil se svou lodí vyplouti, byla od úřadů zabavena na stížnost jednoty loďařů, kteří se obávali, že je takové plavidlo připraví o živobytí. Nakonec zemřel Papin v Londýně ve veliké chudobě, když byl utratil všechny peníze za vynálezy. Než za času jeho úmrtí pracoval druhý nadšený mechanik, Tomáš Newcomen o problému nové parní pumpy. Po padesáti letech byl jeho stroj zdokonalen glasgowským strojníkem, Jakobem Watterem. Ten dal světu roku 1777 první parostroj, mající skutečnou cenu praktickou.

Avšak politický svět doznal za století pokusů s »vytápěcím strojem« veliké změny. Po Holanďanech vystoupili jakožto dovozcové

Moderní velkoměsto.

ve světovém obchodě Angličané. Objevovali nové kolonie. Dováželi suroviny, jichž poskytovaly osady, do Anglie, tam je zpracovávali v hotové výrobky a vyváželi potom hotové zboží do všech čtyř koutů světa. V sedmnáctém století počali obyvatelé Georgie a Karolin pěstovati nový keř, dávající zvláštní druh vlnité látky, tak zvanou »bavlnu«. Byvší otrhána, byla posílána do Anglie a tam ji obyvatelé Lancashiru zpracovávali v látku. Tkaní dalo se ručně a v domech dělníků. V procesu tkacím docíleno velmi brzy značného zlepšení. Roku 1730 vynalezl Jan Kay »rychločlunek«. Jakub Hargreaves dostal roku 1770 patent na svůj »spřádací stroj«. Američan Eli Whitney vynášel čistič bavlny, jež oddělovalo bavlnu od semene, kterážto práce vykonávala se předtím ručně jenom po libře za den. Konečně vynalezli Richard Arkwright a důstojný pán Edmund Cartwright veliké stroje spřádací, poháněné vodní silou. A potom v osmdesátých letech osmnáctého století, právě když začínali generální stavové Francie ony pověstné schůze, jež měly zrevolucionovati politickou soustavu Evropy, byly Wattovy stroje tak upraveny, že mohly poháněti stavy Arkwrightovy, což způsobilo zase revoluci hospodářskou a sociální, jež změnila poměry lidské skoro ve všech částech světa.

Jakmile se osvědčila lokomotiva, obrátili vynálezcové pozornost k problémům lodí a vozů poháněných pomocí mechanického vynálezu. Sám Watt načrtl plány k »parní lokomotivě«, ale dříve než uskutečnil své myšlenky, lokomotiva, sestavená od Richarda Trevithicka, vozila roku 1804 náklad dvaceti tun v Pen-y-darranu, v horní oblasti walesské.

V téže době meškal v Paříži americký klenotník a portaitista, jménem Robert Fulton, snaže se přesvědčiti Napoleona, že by mohli Francouzové pomocí podmořského člunu »Nautilus« a jeho »parní lodí« zničití převahu Anglie na moři.

Fultonova myšlenka parní lodí nebyla původní. Napodobil nepochybně Jana Fitcha, genia ve strojnictví z Connecticutu, jehožto důmyslně sestavený parník brázdil již roku 1787 řeku Delaware. Než Napoleon a jeho vědečtí rádcové nevěřili v praktickou možnost samočinně poháněné lodí, a jakkoliv dýmal na Seině vesele ve Skotsku zrobený stroj malé lodice, nehleděl veliký císař využití ke svému prospěchu této hrozné zbraně, jež by mu byla mohla dopomoci k pomstě za Trafalgar.

Pokud se týče Fultona, vrátil se do Spojených států, a jelikož byl praktický muž a obchodník, zorganizoval výnosnou společnost parních lodí ve spolku s Robertem R. Livingstonem, jenž podepsal *prohlášení nezávislosti* a byl jako ministr americký ve Francii, když Fulton prodléval v Paříži, snaže se prodati svůj vynález. První parník této nové společnosti, »Clermont«, jemuž se dostalo výhradného práva pro všechna vodstva státu novoyorského, opatřený strojem, jež sestrojili Boulton a Watt z Birminghamu v Anglii, nastoupil roku 1807 na pravidelnou službu mezi New Yorkem a Albany.

Co se pak tkne ubohého Jana Fitcha, jenž daleko dříve nežli kdokoliv jiný používal »parolodi« k účelům obchodním, ten skončil truchlivou smrtí. S podrytým zdravím a prázdnou kapsou ocitl se v koncích s peněžní pomocí, když ztroskotala jeho pátá loď, poháněná pomocí lodního šroubu. Jeho rodáci tropili si z něho posměšky, jako se měli za sto let smáti, když sestrojil profesor Langley svá podivná letadla. Fitch se nadál, že zjedná své vlasti snadný přístup do širokých řek západu, a jeho rodáci cestovali raději po pramicích nebo chodili pěšky. Roku 1798 skončil Fitch v nejkrajnějším zoufalství a v bídě, poživ jedu, sebevraždou.

A za dvacet let poté přeplul »Savannah«, parník o 1850 tunách a jedoucí rychlostí šesti uzlů za hodinu (Mauretania pluje právě čtyřikrát rychleji), oceán od Savannah do Liverpoolu v rekordním čase dvaceti pěti dní. Tehdy se přestali lidé vysmívat a ve svém nadšení přiznávali vynález nepravému muži.

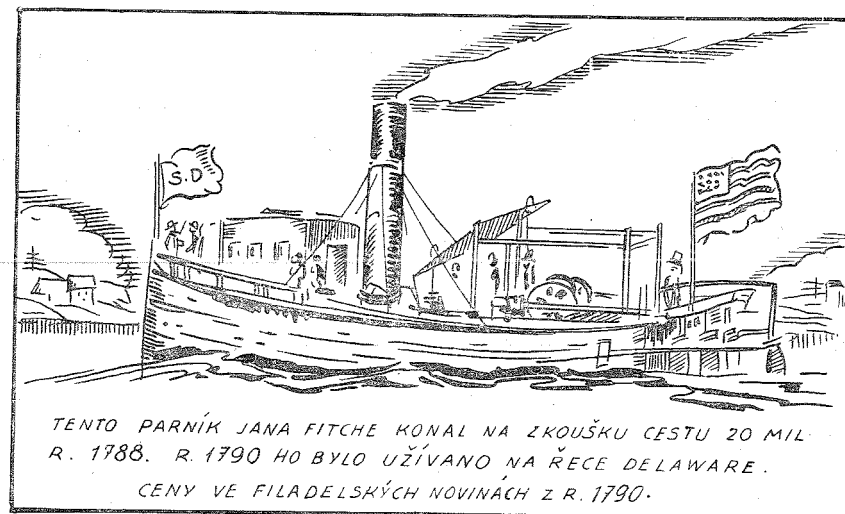
O šest let později Jiří Stephenson, Skot, jenž stavěl lokomotivy k dopravě uhlí z dolů k vysokým pecím a továrnám na bavlnu, vystavěl svůj pověstný »dopravní stroj«, jímž se snížila cena uhlí téměř o sedmdesát procent a umožnila první pravidelná doprava cestujících mezi Manchestrem a Liverpoolem, na níž byli lidé unášení od města k městu neslýchanou rychlostí patnácti mil za hodinu. O nějakých deset let později tato rychlost stoupla na dvacet mil za hodinu.

Za dnešních dob osvědčuje se každý dobře vypravený vůz Fordův (přímý potomek titěrných motorových strojů Daimlerových a Levassorových z osmdesátých let předešlého století) lépe nežli tyto první »supající oři«.

Zatím však co prakticky založení inženýři pracovali o zdokonalení svých lomozicích »topných strojů«, skupina »čistých« vědců

(mužů, kteří věnovali každého dne čtrnáct hodin studiu oněch »teoretických« jevů vědeckých, bez nichž by nebylo vůbec pokroku v mechanice) ubírala se po nové stopě, slibující, že je uvede do nejtajnějších a nejskrytějších říší přírodních.

Již přede dvěma tisíci lety pozorovali četní filosofové řečtí a římstí (hlavně Thales Miletský a Plinius, jenž zahynul, když se pokoušel prostudovati výbuch Vesuvu roku 79, kdy byla v popelu pochována města Pompeii a Herculaneum) podivné chování koustičků slámy a peří, přiblížily-li se ke kousku jantaru, třeného předtím

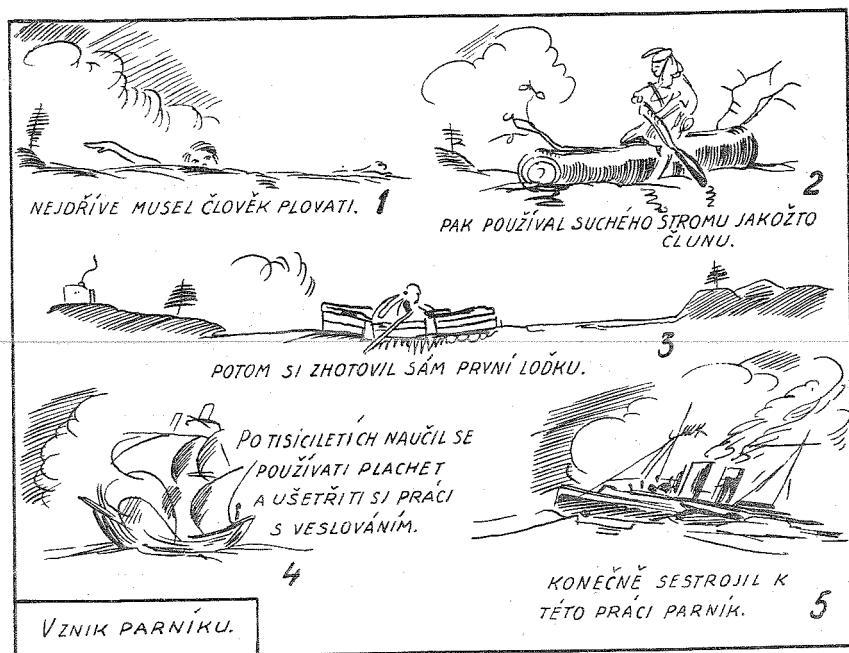

TENTO PARNÍK JANA FITCHE KONAL NA ZKOUŠKU CESTU 20 MIL.
R. 1788. R. 1790 HO BYLO UŽÍVANO NA ŘECE DELAWARE.
CENY VE FILADELSKÝCH NOVINÁCH Z R. 1790.

PRVNÍ PARNÍK.

trochou vlny. Scholastikové středověcí se o tuto záhadnou sílu »elektrickou« nezajímali. Ale hned po renaissanci napsal Vilém Gilbert, tělesný lékař královny Alžběty, své proslulé pojednání o povaze a působení magnetu. Za třicetileté války sestrojil Otto von Guericke, purkmistr magdeburský a vynálezce vývěvy, první přístroj elektrický. V následujícím století věnovala se studiu elektriny velká řada vědců. Ne méně nežli tři profesori objevili roku 1795 pověstnou láhev leydenskou. V téže době Benjamin Franklin, nej-universálnější veleduch americký vedle Benjamina Thompsona (který se po útěku z New Hampshireu pro sympatie britské stal známý jakožto hrabě Rumford), věnoval pozornost tomuto před-

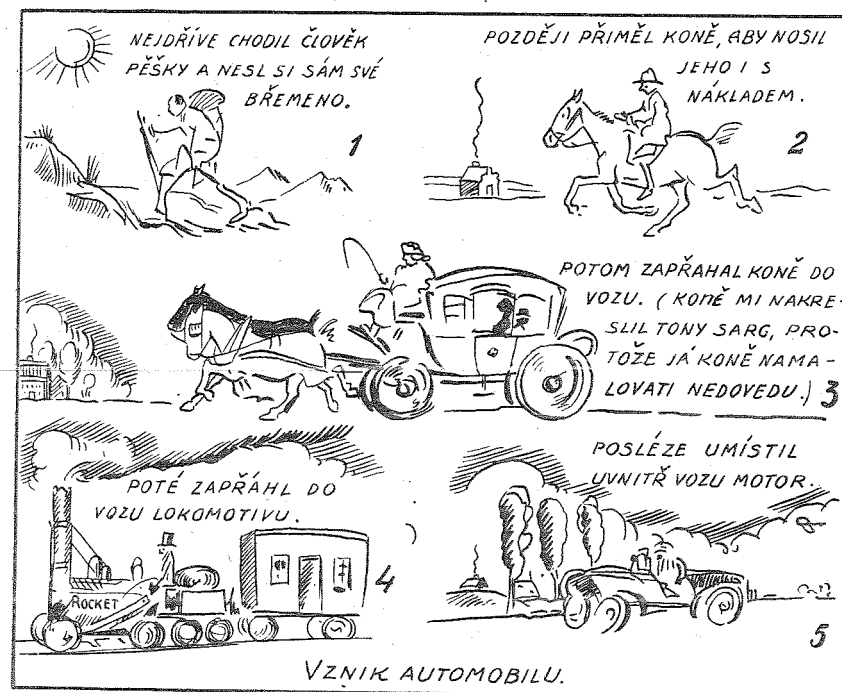
mětu. Došel poznání, že blesk a elektrická jiskra jsou projevy téže síly elektrické a pokračoval ve studiích elektřiny až do konce svého činného a prospěšného života. Potom přišel Volta se svým známým »galvanickým sloupem«, Galvani, Day, dánský profesor Jan Kristián Oersted, Ampère, Arago a Faraday, samí bedliví zkoumatelé pravé podstaty elektrických sil.

VZNIK PARNÍKU

Věnovali dobrovolně své objevy světu a Samuel Morse (jenž začal dráhu životní stejně s Fultonem jako umělec) přišel na myšlenku, že by mohl použití toho nového proudu elektrického k přenášení zpráv z města do města. Lidé se mu smáli... I musel věnovat na pokusy své vlastní peníze a brzy je všechny utratil, zchudl a lidé se mu posmívali ještě hlasitěji. Tehdy požádal kongres o pomoc a zvláštní komitě obchodní slíbilo mu podporu. Členové kongresu se však o věc ani dost málo nezajímali a Morse musel dvádnáct let čekat, nežli se mu dostalo nepatrné výpomoci kongresu.

Pak postavil »telegraf« mezi Baltimore a Washingtonem. Roku 1837 ukazoval svůj první zdařilý »telegraf« v jedné z přednáškových síní novoyorské university. Konečně byla dne 24. května roku 1844 zaslána dálková depeše z Washingtonu do Baltimore a dnes jest celý svět obepjat telegrafními dráty a zprávy z Evropy do Asie můžeme zasílati v několika vteřinách. O dvacet tři roky později

VZNIK AUTOMOBILU.

Alexander Graham Bell použil elektrického proudu k svému telefonu. A za půl století poté Marconi zdokonalil tyto myšlenky, vynalez v zasílání depeší systém, jenž nadobro odstranil staromódní dráty.

Zatím co Novoangličan Morse pracoval o svém »telegrafu«, Michael Faraday z Yorkshireu sestrojil první »dynamo«. Tento nepatrný strojek byl doplněn roku 1831, když se Evropa ještě otřásla působením prudké revoluce červencové, která tak nemilosrdně zvrátila plány kongresu vídeňského. První dynamo rostlo a rostlo

a rostlo a dnes nám dodává teplo i světlo (znáte přece elektrická tělesa, jež zhotovil po prvé roku 1878 Edison, vycházejí od francouzských a anglických pokusů let čtyřicátých a padesátých) a sílu pro stroje nejrozmanitější. Nemýlím-li se, vypudí co nevidět elektrický stroj úplně »stroje topicí« právě tak, jako za starých dob ústrojenštější předhistoričtí tvorové zatlačili méně zdatné sousedy.

Pro mne samotného bude to osobně (ale nerozumím ovšem strojnictví ani co by za nehet vlezlo) veliké štěstí. Jest zajisté elektrický stroj, který se dá poháněti vodní silou, čistým a družným služebníkem lidstva, ale »topicí stroj«, div osmnáctého století, jest ohlušující a špinavý netvor, plnicí bez ustání svět směšnými sloupy kouře a prachem i sazemi a vyžaduje, aby byl krmen uhlím, jehož se musí dobývat z dolů s velikými obtížemi a nebezpečenstvím pro tisíce lidí.

A kdybych byl romanopiscem a nikoliv dějepiscem, jenž se musí úzkostlivě držeti faktů, nesměje se dávatí unásetí svou obrazotvorností, líčil bych onen šťastný den, kdy se poslední parní lokomotiva dostane do přírodovědeckého musea a bude postavena vedle kostry Dinosauru a Pterodactyla a ostatních tvorů zašlých věků.

REVOLUCE SOCIÁLNÍ

NOVÉ STROJE BYLY VŠAK PŘÍLIŠ DRAHÉ, I MOHLI SI JE OPATŘITI JENOM LIDÉ ZÁMOŽNÍ. BÝVALÝ TESAŘ NEBO OBUVNÍK, JENŽ BÝVAL SAMOSTATNÝM MISTREM VE SVÉ MALÉ DÍLNĚ, BYL DONUCEN DÁTI SE NAJÍMATI OD VLASTNÍKŮ VELIKÝCH NÁSTROJŮ MECHANICKÝCH; VYDĚLÁVAL SICE VÍCE PENĚZ NEŽLI DŘÍVE, ALE ZATO POZBYVAL SAMOSTATNOSTI, A TĚŽCE TO NESE.

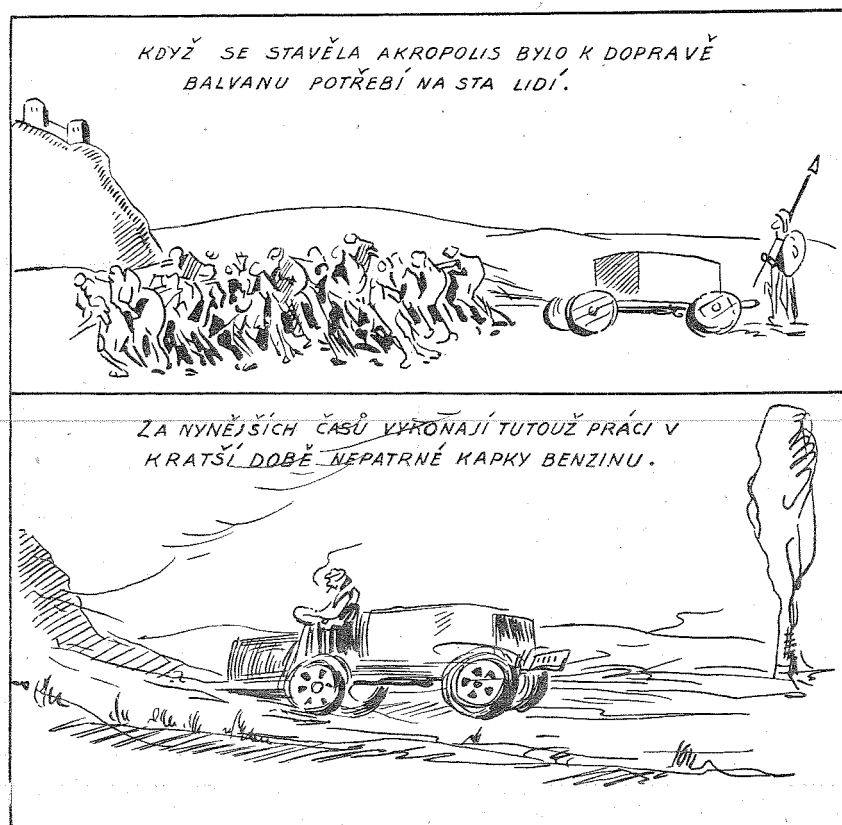
Za starých časů vykonávali práci samostatní živnostníci, kteří sedávali ve vlastních malých dílnách vpředu svých vlastních domů, měli své vlastní nástroje, pohlavkovali své vlastní učedníky a v mezích, předepsaných vlastními cechy, provozovali si svou živnost, jak jim bylo libo. Žili prostým životem a museli pracovat po dlouhé hodiny, ale byli samostatnými mistry. Když vstali a viděli, že jest krásný den k chytání ryb, šli chytatí ryby a nebylo nikoho, kdo by jim mohl říci »nesmíš«.

Zavedení strojů to však změnilo. Stroj není ve skutečnosti nic jiného nežli zvětšený nástroj. Železnice, unášející vás rychlostí jedné míle za minutu, jest vlastně pár rychlých nohou a parní kladivo, roztepávající těžké desky železné, jest právě jen strašně veliká pěst, zhotovená z oceli.

Kdežto však pár dobrých nohou a dobrou, silnou pěst může mít každý, jsou železnice a parní buchar a přádelna bavlny příliš nákladným zařízením strojovým a nejsou vlastnictvím jediného člověka, nýbrž povětšinou společností lidí, již poskytnou na ně určité

částky a dělí se potom o zisky své železnice nebo přádelny podle množství peněz, jež do nich vložili.

Když se tedy stroje zdokonalovaly, až byly opravdu praktické a výnosné, počali se výrobcové těchto velikých nástrojů, strojní to-

SÍLA LIDSKÁ A SÍLA STROJNÍ.

várníci, ohlížeti po zákaznících, kteří by jim je mohli hotově zaplatiti.

Za raného středověku, kdy byla téměř jedinou formou bohatství půda, byli šlechtici jedinými lidmi, kteří byli pokládáni za zámožné. Jak jsem vám však říkal v jedné předešlé kapitole, nemělo zlato a stříbro, jež vlastnili, docela žádného významu, i drželi

se starého obchodu směnného, vyměňující krávy za koně a vejce za med. Za výprav křížových podařilo se plnoprávným občanům měst nashromáždití bohatství ze vzkvívajícího obchodu mezi východem a západem, i byli vážnými soupeři lordů a rytířů.

Francouzská revoluce zničila nadobro bohatství šlechty a zvětšila nesmírně blahobyt třídy střední neboli »buržoasie«. Léta neklidu, jež přišla po *veliké revoluci*, poskytla mnoha lidem střední třídy příležitosti, nabyti více statků světských, nežli jim přínáleželo. Církevní statky byly francouzským konventem národním zkonfiskovány a prodány v dražbě. Rozmohlo se úžasnou měrou hamonění. Spekulantů s pozemky nakradli tisíce čtverečních mil drahocenné půdy a za válek napoleonských použili svých kapitálů k tomu, aby »vydělávali« na obilí a střelném prachu, i nabyli tu většího bohatství nežli potřebovali na běžná vydání s vydržováním domácnosti, a mohli si opatřiti sami továrny a najímati muže i ženy k obsluhování strojů.

To přivodilo náhlou změnu v životě set a tisíců lidí. V několika letech se počet obyvatelstva mnohých měst zdvojnásobil a staré občanské středisko, jež bývalo pravým »domovem« občanů, bylo obklopováno nevzhlednými a lacino nastavenými předměstími, kde přespávali dělníci po jedenácti nebo dvanácti, ba i po třinácti hodinách, ztrávených v továrnách, a odkud se vraceli do továrny, jakmile se ozvala píšťala.

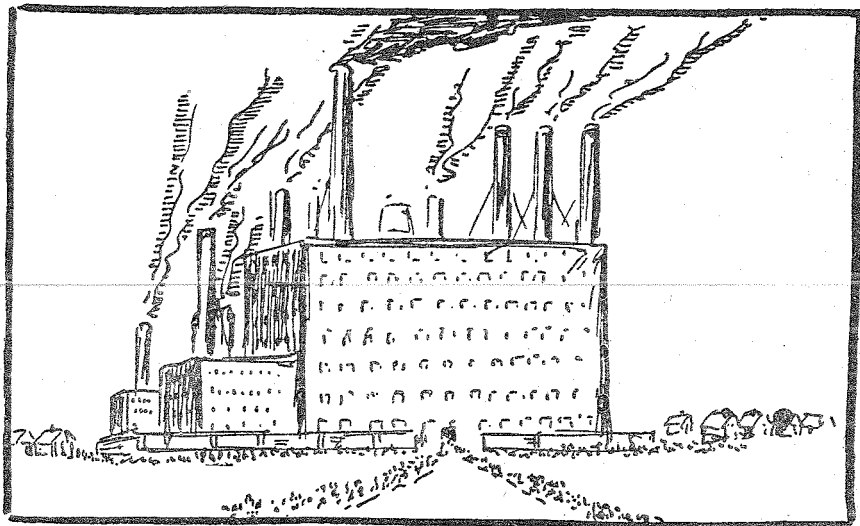
Široko daleko po venkově mluvilo se o pohádkových sumách, jež lze v městech vydělati. Selský synek, zvyklý životu pod širým nebem, přicházel do města. V kouři a prachu a ve špíně těch prvňích, špatně větraných dílen zkazil si brzy bývalé zdraví a nakonec čekala ho velmi často smrt v chudobinci nebo v nemocnici.

Jest nasnadě, že se přeměna selského statku v továrnu nedála se strany mnoha lidí bez určitého projevu odporu. Jakmile mohl jediný stroj vykonávati tolik práce jako sto lidí, přišlo devadesát devět z nich o práci a ti si to nedali jen tak líbiti. Obořovali se často na tovární budovy a zapalovali stroje; ale již v 17. století zřizovaly se *pojišťovací společnosti* a vlastníci byli pravidelně proti ztrátě chráněni.

Zanedlouho stavěly se novější a lepší stroje, továrny byly obehnány vysokou zdí a tím učiněna přítrž pustošení. Staré cechy nemohly se ovšem v tomto novém světě páry a železa udržeti.

Přestaly existovat a dělníci usílovali o založení spořádaných pracovních jednot. Avšak vlastníci továren, kteří mohli svým bohatstvím vykonávat na politiky různých zemí velký vliv, přicházeli do zákonodárného sboru a vydávali zákony, zakazující takové dělnické spolky, poněvadž se přičily »svobodě jednání« pracujících člověka.

Nemyslete si, prosím, že byli dobří členové parlamentu, vydávající tyto zákony, zavilí tyranové. Byli pravými syny revolučního

Továrna.

období, kdy každý mluvil o »svobodě« a kdy lidé ubíjeli často své bližní, poněvadž nemilovali svobody zcela tak, jak by měli. Když byla tedy »svoboda« nejpřednější ctností člověka, nebylo správné, aby dělnické spolky měly svým členům předpisovat hodiny, po něž by mohli pracovat, a mzdu, již musí žádati. Dělník musí mít za všech časů »volnost, prodávat svou práci na veřejném trhu«, a zaměstnavatel musí mít stejnou »volnost«, spravovat si svůj závod, jak uzná za vhodné. Dny merkantilistického systému, kdy stát řídil průmyslový život celé veřejnosti, byly ty tam. Nová myšlenka »volnosti« usílovala o to, aby stál stát naprosto stranou a nechal obchod ubírat se svou cestou.

Druhá polovina 18. století nebyla ke konci jenom dobou intelektuální a politické pochybovačnosti, nýbrž také nahrazovány staré národohospodářské ideje novými, jež spíše vyhovovaly okamžité potřebě. Několik let před francouzskou revolucí hlásal Turgot, jeden z neblahých finančních ministrů Ludvíka XVI., novou nauku »hospodářské volnosti«. Turgot žil v zemi, jež trpěla přemírou úředních formalit, nařízení, úředníků, snažících se s důrazem provádět příliš mnoho zákonů. »Odstraňte tento úřední vrchní dozor«, napsal, »nechte lid dělati, co mu libo, a všechno se napraví«. Zanedlouho stala se tato jeho rada, »laissez faire«, na všech stranách válečným pokřikem, jež zdvihali národohospodářové oné periody.

V téže době pracoval v Anglii Adam Smith o svých mohutných svazcích »Blahobytu národů«, jež se rovněž zasazovaly o »volnost« a o »přirozená práva obchodu«. O třicet let později, po pádu Napoleonově, když zpátečnické velmoci dobyly ve Vídni vítězství, tatáž svoboda, jež se upírala lidem v politickém životě, byla jim vnučována pro život průmyslový.

Všeobecné rozšíření strojů, jak jsem pravil na začátku této kapitoly, přineslo státu značný prospěch. Bohatství o překot vzrůstalo. Stroj umožnil jediné zemi, jako byla Anglie, nésti všechna břemena velikých válek napoleonských. Kapitalisté — lidé, kteří sehnali peníze na koupi strojů — sklízeli závratné zisky. Stali se ctižádostiví a začínali se zajímat o politiku. Dávali se do závodů se šlechtou statkářskou, jež měla dosud převážný vliv na vládu ve většině států evropských.

V Anglii, kde se členové parlamentu volili ještě podle *královského nařízení* z roku 1265 a kde veliké množství nedávno rozkvetlých středů průmyslových nemělo zastoupení vůbec, docílilo se vydání *nového řádu volebního* z roku 1832, jež změnil soustavu volební a dal třídě továrníků více vlivu na sbor zákonodárny. Avšak způsobil mnoho zlé krve u milionů továrních dělníků, kteří zůstali bez jediného hlasu ve vládě. Začali tedy i oni agitovat pro volební právo. Shrnuli své požadavky v listině, jež se stala známá pode jménem »lidová charta«. Rokování o této chartě byla čím dál tím bouřlivější. Neutichla ještě, a propukaly revoluce roku 1848. Vláda anglická lekala se nového vzplanutí jakobinismu a násilí, i postavila v čelo armády vévodu z Wellingtonu, jemuž bylo tehdy přes osm-

desát let, a sbírala dobrovolníky. V Londýně vyhlášen stav obležení a činily se přípravy k potlačení nastávající revoluce.

Avšak chartistické hnutí zašlo pro špatné vůdcovství samo sebou a došlo jen k nemnoha činům násilným. Nová třída bohatých vlastníků továren (nemám rád slova »buržoasie«, ubitého nadosmrtní apoštoly nového řádu sociálního), nabývala poznenáhlu pevnější půdy ve vládě a podmínky průmyslového života přetvářely neustále rozsáhlé hektary pastviny a pšeničné půdy v pustá zákoutí, jež leží u vchodu každého moderního města evropského.

EMANCIPACE

VŠEOBECNÉ ZAVÁDĚNÍ STROJŮ NEPŘIVODILO ÉRY ŠTĚSTÍ A ZDARU, PROROKOVANÉ POKOLENÍM, JEŽ VIDĚLO DO-STAVNÍK USTUPOVATI ŽELEZNICI. SHÁNĚNY LECKTERÉ LÉKY, ALE ANI JEDINÝ TOHO PROBLÉMU NEROZŘĚŠIL.

Roku 1831, právě před vydáním nového řádu volebního, psal Jeremy Bentham, slavný badatel anglický v oboru zákonodárných metod a nejpraktičtější politický reformátor oné doby, svému příteli: »Cesta k vlastnímu štěstí vede štěstím druhých. Učiniti druhé šťastnými jest možno ukázáním jim lásky. Lásku jim ukázati lze jenom milováním jich doopravdy«. Jeremy byl čestný člověk. Říkal jen to, o čem byl přesvědčen, že jest pravda. Tisíce jeho krajanů bylo s ním stejného smýšlení: Cítili se zodpovědni za štěstí svých méně majetných bližních a činili, seč byli, aby jim pomohli. A Bůh ví, že bylo na čase, aby se něco stalo!

Ideálu »hospodářské svobody« (Turgotova »laissez faire«) bylo nezbytně potřebí ve starodávné společnosti lidské, kde středověká obmezování všechen rozmach průmyslový ochromovala. Ale tato »svoboda počínání«, jež byla nejvyšším zákonem půdy, vedla k hroznému, ba děsnému stavu. Hodiny v továrně byly obmezeny jenom fysickou silou dělníků. Pokud mohla žena seděti za stavem, aniž omdlévala únavou, bylo na ní žádáno, aby pracovala. Pětileté a šestileté děti bývaly brány do bavlnářské přádelny, aby byly uchráněny nebezpečností ulice a zahálčivého života. Byl vydán zákon, který nutil děti chudásů choditi do práce, nebo byly trestány připoutáním ke strojům. Za práci dostávalo se jim dosti bídné stravy,

aby se jen udržely na živu, a nějakého chlívku, v němž by mohly v noci přespátí. Bývaly často tak utmáceny, že usínaly při práci. Aby byly udrženy při sobě, obcházel kolem dozorce s bičem a šlehal je přes kotníky, bylo-li jim potřebí připomenouti jejich povinnost. Jest přirozeno, že za takových okolností na tisíce dětí umíralo. Bylo to politování hodné a zaměstnavatelé, kteří byli konec konců lidské bytosti a ne bez srdce, upřímně si přáli, aby mohli odstraniti »dětskou práci«. Poněvadž však byl »svobodný« muž, plynulo z toho, že jsou »svobodny« i děti. Mimo to, kdyby se pokusil pan Jones pracovati v továrně bez dětí ve věku pěti a šesti let, pan Stone by najal zvláštní sbor malých hochů a Jones byl by přiveden na mizinu. Bylo tedy znemožněno Jonesovi obejít se bez dětí až do té doby, kdy to usnesení sněmovní zakáže všem zaměstnavatelům.

Poněvadž však již parlament nebyl v moci staré šlechty statkářské (jež přezírala náhle vyvýšené vlastníky továren s jejich pytlí peněz a dávala jim okázale najevo, jak jimi pohrdá), nýbrž pod kontrolou zástupců průmyslových středů, a pokud zákon nedovoloval dělníkům, aby se spojovali v odborová družstva, činilo se velmi málo. Inteligentní a jemní lidé té doby nebyli ovšem slepí k tomuto hroznému postavení. Byli jen bezmocní. Stroje dobyly neočekávaně světa a bylo k tomu potřebí mnoha let a úsilí tisíců ušlechtilých mužův i žen, aby učinili stroj, čím býtí má, služebníkem člověka, a nikoliv jeho pánem.

Jest dosti podivné, že byl podniknut první útok proti ohavnému systému zaměstnavatelskému, obecnému tehdy ve všech dílech světa, na prospěch černých otroků afrických a amerických. Otroctví bylo na pevninu americkou zavlčeno od Španělů. Ti se pokoušeli užívati jakožto dělníků na polích a v dolech Indiánů; avšak Indiáni, vytržení ze života na svobodě, padali a umírali a jeden dobrosrdečný duchovní navrhl, chtěje zachrániti je před vyhubením, aby byli na práci přivezeni černoši z Afriky. Černoši byli silní a dovedli snášeti drsné zacházení. Mimo to dával jim styk s bělochy příležitost poznati křesťanství a tím způsobem by mohli zachrániti svou duši; bylo by to tedy s každého hlediska výborné opatření jak pro vlídného bělocha, tak pro jeho neuvědomělého černého bratra. Se zaváděním strojů nastala větší poptávka po bavlně a černoši museli pracovati namáhavěji než kdy jindy, i počali také oni, stejně jako

Indiáni, umíratí při zacházení, jakého se jim dostávalo se strany dozorců.

Do Evropy pronikaly ustavičně zprávy o neuvěřitelné ukrutnosti a mužové i ženy ve všech zemích začínali agitovati pro zrušení otroctví. V Anglii zorganizovali společnost pro potírání otroctví Vilém Wilberforce a Zachariáš Macaulay (otec slavného dějepisce, jehož dějiny musíte čísti, chcete-li poznati, jak může býtí dějepis báječně zajímavý). Vymohli si především vydání zákona, jenž nepřipouštěl »obchodu s otroky«. A po roce 1840 nebylo v žádné kolonii britské ani jediného otroka. Revoluce roku 1848 odstranila otroctví v osadách francouzských. Portugalci vydali roku 1858 zákon, zaručující svobodu všem otrokům do dvacíti let ode dne vydání. Roku 1863 zrušili otroctví Holanďané a téhož roku car Alexander II. vrátil svým nevolníkům svobodu, jež jim byla odňata před více než dvěma stoletími.

Ve Spojených státech amerických vedla tato otázka k těžkým neshodám a dlouho trvajícím válce. Ačkoliv *prohlášení nezávislosti* stanovilo zásadu, že »se všichni lidé zrodili svobodní a rovnoprávní«, byla činěna výjimka pro muže a ženy černé pleti, pracující na plantážích jižních států. Postupem času vzrůstal odpor obyvatelů severu proti instituci otroctví a nijak se netajili svým smýšlením. Jižané však prohlašovali, že bez otrocké práce nemohou pěstovati bavlnu a téměř po padesát let zuřil prudký spor na kongresu i v senátě.

Sever zůstával neoblomný a jih nechtěl povoliti. Když bylo najevo, že nelze docílití kompromisu, hrozily jižní státy, že vystoupí z *unie*. Byl to nejnebezpečnější okamžik v dějinách unie. Kdo ví, co »by se bylo mohlo« státi. Že se nestalo, bylo prací velmi velikého a velice dobrého muže.

Dne 6. listopadu roku 1860 byl zvolen presidentem od republikánů, majících velikou převahu v protitrokářských státech, Abraham Lincoln, advokát z Illinois a muž, jenž se sám dopracoval vynikající inteligentnosti. Znal zblízka zlo lidské poroby a jeho pronikavý rozhled státnický mu prozrazoval, že na severním kontinentě není místa pro dva soupeřící národy. Když se několik jižních států odtrhlo a utvořilo »Konfederované státy americké«, Lincoln přijal vyzvání. Severní státy byly žádány o dobrovolníky. Státisíce mladých mužů odpověděly na to horlivým nadšením, i při-

šla potom čtyři léta roztrpčené války občanské. Jih, lépe připravený, porazil několikrát po sobě pod skvělým vůdcovstvím Leeovým a Jacksonovým vojska severu. Tehdy počala hovořiti hospodářská síla Nové Anglie a západu. Neznámý důstojník, jménem Grant, vystoupil na světlo a stal se Karlem Martellem veliké války otrocké. Bez ustání dopadaly jeho mocné údery na ochabující obranu jihu. Na počátku roku 1863 vydal president Lincoln svou »proklamaci osvobození otroků«, již byli všichni otroci propuštěni na svobodu. V dubnu roku 1865 vzdal se u Appomatoxu Lee se zbytky svého hrdinského vojska. Za několik dní poté byl president Lincoln od nějakého šilence zavražděn. Ale jeho dílo bylo dokonáno. Otroctví bylo, až na Kubu, jež byla ještě pod panstvím španělským, odstraněno ve všech dílech civilisovaného světa.

Zatím však co se černoch těšil stále vzrůstající svobodě, nevedlo se zrovna tak skvěle »svobodným« dělníkům evropským. Vždyť mnozí souvěcí spisovatelé a pozorovatelé nedovedou ani chápati, že masy dělníků (tak zvaný proletariát) z hrozné bídy nevymřely. Bydlíli ve špinavých domech, nastavených v bídných čtvrtích předměstských. Stravu měli mizernou. Vzdělání ve školách dostávalo se jim jen tolik, aby jim stačilo k jejich práci. O rodiny jejich nebylo postaráno pro případ úmrtí nebo úrazu. Ale zájmy pivovarů a vinopalen — majících značný vliv v zákonodárství — měly je k tomu, aby hledali zapomenutí na své bolesti, nabízejíce jim neobmezené množství laciné kořalky a piva.

Nesmírný pokrok, jenž se stal v té věci od let třicátých a čtyřicátých minulého století, není zásluhou úsilí jednotlivcov. Nejbystřejší duchové dvou pokolení zasvětili se úloze, zachrániti svět od zhoubných výsledků překotného zavádění strojů. Neusilovali o zničení systému kapitalistického. Bylo by to velmi pošetilé, neboť nashromážděné bohatství druhých lidí, užívá-li se ho moudře, může býti celému lidstvu k velmi velikému dobru. Ale snažili se potírati představu, že může býti pravá rovnost mezi člověkem, jenž má bohatství a který má továrny a může jejich brány uzavřítí podle libosti, aniž se vydává v nebezpečnoství, že by zašel hlady, a dělníkem, který musí přijmouti jakoukoliv práci, jež se mu nabízí, za kteroukoliv přijatelnou cenu, anebo se vydávati v nebezpečnoství, že zemře hlady on i jeho žena a děti.

Snažili se, aby byly vydány nějaké zákony, jež by upravovaly poměr mezi vlastníky továren a továrními dělníky. V tom docházeli reformátoři stále většího a většího úspěchu ve všech zemích. Dnes jest o většinu dělníků dobře postaráno; jejich hodiny pracovní se snižují na výborný průměr osmi a jejich děti jsou posílány do školy místo do šachty a česárny v bavlnářské přádelně.

Ale byli tu i jiní mužové, kteří rovněž pozorovali všechny valící se mraky kouře, kteří naslouchali rachotu železnic, kteří viděli skladiště, přeplněná nespotřebovanými zásobami všelikého zboží a kteří se ptali, k jaké metě povede nakonec tato ohromující činnost v příštích letech. Vzpomínali si, že žilo pokolení lidské po statisíce let bez obchodní a průmyslové soutěže. Dovedou změnití ustálený řád věcí a odstraniti systém závodění, obětující tak často lidské štěstí výdělkem?

Tato myšlenka — tato matná naděje v lepší časy — neobmezovala se na jedinou zemi. V Anglii Robert Owen, vlastník mnoha přádelen a tkalcoven, zařídil tak zvanou »socialistickou komunu«, jež pěkně prospívala. Ale když zemřel, upadl rozkvět New Lanarku a o nic lépe nedařilo se pokusu francouzského žurnalisty Ludvíka Blanca se zakládáním »sociálních dílen«. Ba spisovatelé socialističtí počínali v počtu stále větším nahlížeti, že malé, individuální jednoty, zůstávající mimo pravidelný život průmyslový, nikdy vůbec nic nepořídí. Bylo potřebí studovati zásadní principy, na nichž spočívá všechna průmyslová a kapitalistická společnost, nežli by bylo možno přijíti s nějakými pomocnými prostředky.

Praktičtí socialisté, jako Robert Owen a Ludvík Blanc a František Fournier, byli vystřídáni theoretickými badateli socialismu, jako jsou Karel Marx a Bedřich Engels. Marx jest z těchto dvou znám nejlépe. Byl to vynikající Žid, jehož rodina žila po dlouhou dobu v Německu. Dozvěděl se o pokusech Owenových a Blancoových a začal se zajímati o otázky práce, mzdy a nezaměstnanosti. Jenže ho svobodomyšlné názory učinily velmi neoblíbeným u policejních úřadů německých, i musel uprchnouti do Bruselu a potom do Londýna, kde žil chudým a neutěšeným životem jakožto korrespondent New York Tribuny.

Nikdo tak dalece nevěnoval mnoho pozornosti jeho spisům o předmětech hospodářských. Ale roku 1864 zorganizoval první mezinárodní sdružení dělnické a o tři léta později, roku 1867, vydal

první svazek svého proslulého pojednání, nadepsaného »Kapitál«. Marx měl za to, že všechna historie jest dlouhým zápasem mezi těmi, kteří »mají«, a těmi, kteří »nemají«. Zavádění a všeobecné rozšíření strojů utvořilo ve společnosti novou třídu, to jest kapitalistů, kteří užívají přebytku bohatství k nakupování nástrojů, jichž používají potom dělníci, aby vyrobili ještě více bohatství, jehož se zase používá k stavění více továren, a tak dále, až do nekonečna. Zatím co, podle Marxe, třetí stav — buržoasie — stále víc a více bohatne, čtvrtý stav — proletariát — čím dál více chudne, i předpovídal, že nakonec jeden člověk bude mít všechno bohatství světa, kdežto druzí budou jeho zaměstnanci a závislí na jeho dobré vůli.

Aby se takovému stavu věcí předešlo, radil Marx dělníkům všech zemí, aby se spojili a bojovali za různá politická a hospodářská zařízení, jež vypočítával v Manifestu roku 1848, roku to poslední mohutné revoluce evropské.

Tyto názory nebyly ovšem nijak vítány u vlád evropských; mnohé státy, zvláště Prusko, vydávaly proti socialistům přísné zákony a policie dostala rozkaz, aby rozháněla socialistické schůze a řečníky zatýkala. Jenže tenhle způsob pronásledování nevede nikdy k ničemu dobrému. Nejlepší myslitelnou reklamou pro nepopulární věci jsou mučedníci. Počet socialistů se v Evropě ustavičně vzrůstal a zanedlouho bylo patrné, že socialisté nepomýšlejí na převrat násilný, nýbrž že obracejí svou moc v různých parlamentech stále vzrůstající k tomu, aby postavili do popředí zájmy pracujících tříd. Vždyť byli socialisté povoláváni docela ku práci jakožto ministři do kabinetu a pracovali společně s pokrokovými katolíky a protestanty, aby odčinili škodu, způsobenou revolucí průmyslovou a aby vymohli spravedlivější rozdělení mnohých výhod, jež provázely zavádění strojů a zvětšovaný zdroj blahobytu.

VĚK VĚDY

ALE SVĚT ZAŽIL JINOU ZMĚNU, DŮLEŽITĚJŠÍ NEŽLI REVOLUCE AŤ POLITICKÉ NEBO PRŮMYSLOVÉ. — PO VĚCÍCH ÚTISKU A PRONÁSLEDOVÁNÍ DOSTALO SE NAKONEC SVOBODY JEDNÁNÍ VĚDCI, A TEN SE PAK SNAŽIL ODHALOVATI ZÁKLADNÍ ZÁKONY, JIMIŽ JEST OVLÁDÁN VESMÍR.

Egyptané, Babyloňané, Chaldaeové, Římaní, přispěli všichni něčím k prvním nejasným poznáním vědy a vědeckého badání. Ale

Filosof.

veliké stěhování čtvrtého století zničilo klasický svět Středozeří a křesťanská církev, starající se více o život duševní nežli o život tělesný, pokládala vědu za projev lidské domyšlivosti, jež chce

pátrati po věcech božských, náležejících do říše všemohoucího Boha, a souvisících proto úzce se sedmi hlavními hříchy.

Renaissance do určité, ale jen obmezené míry tuto hradbu středověkých předsudků prorazila. Avšak reformace, jež překvapila renaissanci na počátku šestnáctého století, byla nepřítelem ideálů »nové vzdělanosti« a mužům vědy hrozily ještě jednou přísné tresty, pokusí-li se zacházeti přes úzké hranice poznání, jež byly položeny v Písmě svatém.

Náš svět jest pln soch slavných generálů, na hrdě vzepiatých koních, vedoucích jásající vojáky k slavnému vítězství. Tu a tam skromná deska mramorová hlásá, že tam konečně našel místo odpočinku muž vědy. Ode dneška za tisíc let budeme to pravděpodobně dělati jinak a děti toho šťastného věku budou znáti onu vznešenou odvahu a téměř nepochopitelnou oddanost k povinnosti těch mužů, kteří byli průkopníky abstraktního poznání, jež jediné učinilo náš moderní svět praktickou možností.

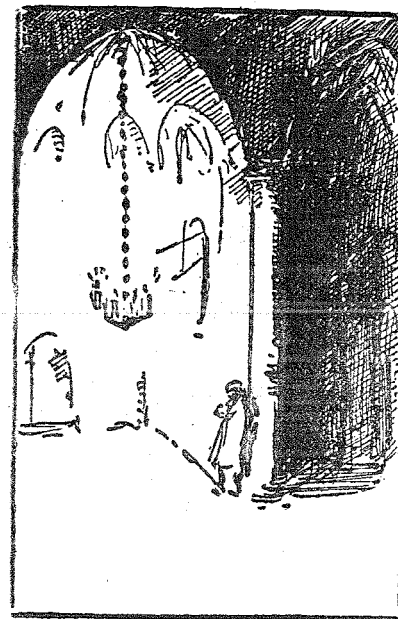
Mnozí z těchto vědeckých průkopníků trpěli chudobou a pohrdáním a pokořováním. Žili v kobkách a umírali v žalářích. Neodvažovali se vytisknouti svého jména na titulním listě svých knih a netroufali si tisknouti svých výzkumů v zemi, kde vznikly, nýbrž podloudně dopravovali rukopisy do nějaké tajné tiskárny v Amsterdamě nebo v Haarlemu. Byli vystaveni krutému nepřátelství církve, jak protestantské tak katolické a bývali předmětem nekonečných kázání, jitrících příslušníky farností k násilnému zakročení proti »kacířům«.

Tu a tam nalézali útočiště. Úřady v Holandsku, kde býval duch snášenlivosti nejsilnější, třebaže pohlížely málo příznivě na vědecká badání, přece jen se zdržovaly zasahování do svobody myšlení lidu. I stalo se malým asylem duchovní svobody, kde si mohli filosofové, matematici a lékaři francouzští, angličtí a němečtí na krátkou dobu odpočinouti a oddychnouti na volném vzduchu.

V jiném odstavci jsem vám vykládal, jak bylo Rogeru Baconovi, velikému geniovi třináctého století, po léta bráněno napsati jediné slovo, nechtěl-li se dostati do nových sporů s úřady církevními. A o pět set let později byli přispěvatelé veliké filosofické »Encyklopaedie« pod stálým dozorem francouzského četnictva. Půl století poté byl Darwin, jenž si troufal pochybovati o pohádce o vzniku člověka, jak se podává v bibli, označován s každé kaza-

telny za nepřítele lidského pokolení. Ani dnes nepominulo ještě nadobro pronásledování těch, kdož se odvažují do neznámé říše vědy. A co píší tyto řádky, obrací se Bryan k ohromnému davu lidstva, upozorňuje na »Strašící darwinism« a varuje své posluchače před bludy velikého přírodovědce anglického.

To všechno jest však pouhá maličkost. Dílo, jež se má státi, stane se neodvratně, a posledního prospěchu z těchto objevů a vynálezů

Galileo.

dostane se mase právě toho lidu, který hlasitě tupil muže dalekého rozhledu jako nepraktického idealistu.

Sedmnácté století pátralo ještě s oblibou po vzdálenosti nebes a studovalo postavení naší země v poměru k soustavě sluneční. Než i tak zavrhovala církev tuto nenáležitou zvědavost a Koperník, jenž první ze všech dokázal, že jest slunce středem vesmíru, nevydal svého díla až v den smrti. Galileo ztrávil větší část života pod dozorem církevních úřadů, ale neustal používati dalekohledu a opatřil Izáku Newtonovi celou řadu praktických pozorování, jež při-

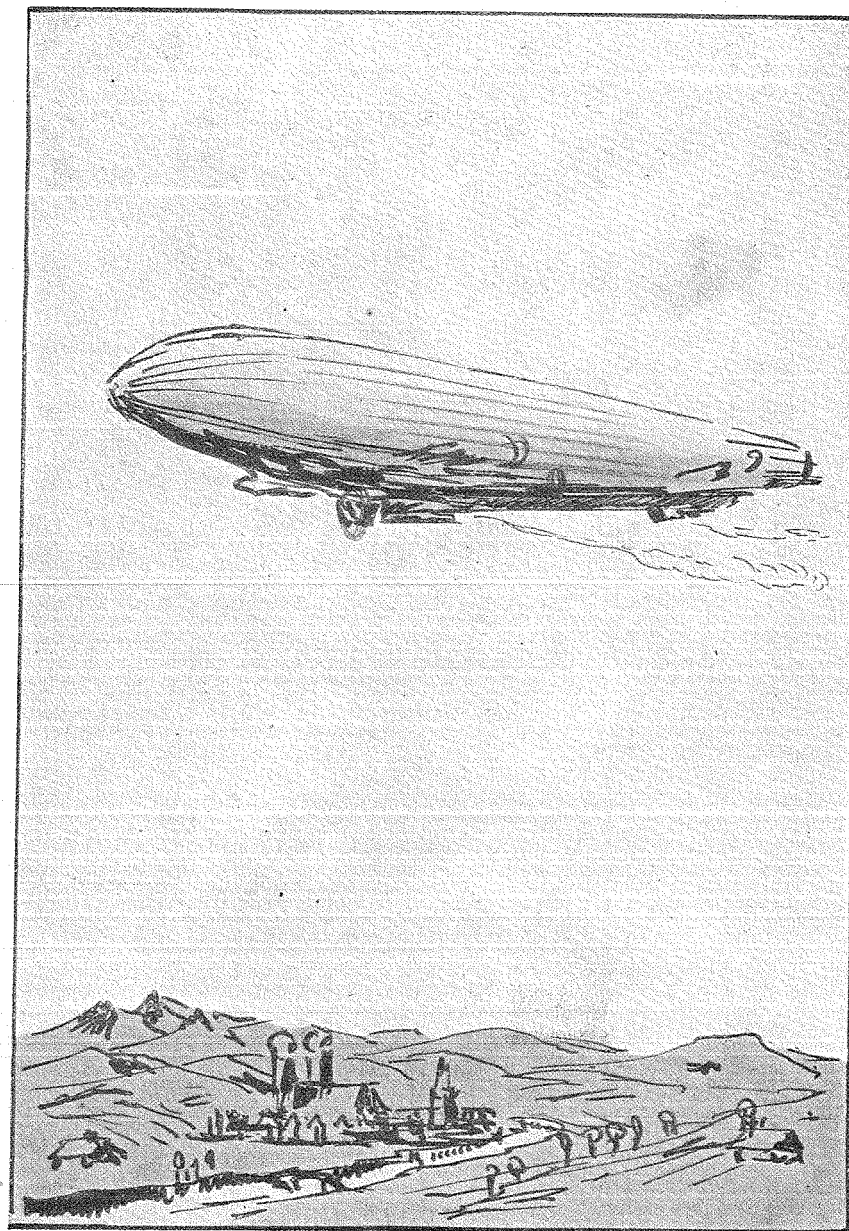
spěla značně anglickému matematikovi, když zjišťoval existenci zvláštní povahy padajících těles, známou pode jménem gravitačního zákona.

Tím se aspoň pro okamžik vyčerpal zájem o nebesa a člověk začínal studovat zemi. Vynálezem použitelného drobnohledu (zvláštní ještě a primitivní drobnůstky) poskytl Antonín von Leeuwenheck v druhé polovině sedmnáctého století člověku možnosti studovat »mikroskopické« tvory, již mají na svědomí tolik jeho nemocí. Položeny tím základy k vědě »bakteriologii«, jež zbavila svět v posledních čtyřiceti letech velikého počtu chorob tím, že se přišlo na pranepatrné organismy, jež jsou příčinou nemocí. Umožnil i geologům zkoumatí podrobněji různé nerosty a zkameněliny (zkamenělé rostliny praehistorické), jež nacházeli hluboko pod povrchem zemským. Tyto výzkumy je přivedly k přesvědčení, že jest země určitě daleko a daleko starší, nežli se tvrdí v knize Genesis a Sir Charles Lyell vydal roku 1830 své »Základy geologie«, jež vyvrátily pohádku o stvoření, jak ji vypravuje bible, a podaly mnohem podivuhodnější vylíčení pomalého vzrůstu a postupného vývoje.

V téže době pracoval markýz de Laplace o nové theorii stvoření, činící ze země malou skvrnu v mlžném oceánu, z něhož se utvořila soustava planetární, Bunsen pak a Kirchhoff zkoumalí, používajíce spektroskopu, chemické složení hvězd a našeho dobrého souseda, slunce, jehož zvláštních skvrn si nejdříve povšiml Galileo.

Zatím také po nejroztrpčenějším a neochabujícím boji s klerikálními autoritami zemí katolických i protestantských vymohli si anatomové a fyziologové dovolení pitvati tělo lidské a nahraditi dohady středověkého dryáčnictví pozitivní znalostí našeho ústrojí a jeho podstaty.

V období jediného věku lidského (mezi rokem 1810 a 1840) učiněn ve všech odvětvích vědy větší pokrok nežli za všechna státsíciletí, jež uplynula od doby, kdy se člověk po prvé díval na hvězdy a s údivem se tázal, proč tam jsou. Pro lidi, vychované podle starého systému, byl to jistě věk velmi truchlivý. A dovedeme chápati jejich pocit nenávisti k takovým mužům, jako byli Lamarck a Darwin, neříkajících jim sice zrovna, že »pocházejí z opic« (kteréžto obvinění pokládali naši dědové, jak se zdá, za osobní urážku), ale dokazujících, že hrdé pokolení lidské vznikalo

Říditelná vzducholod.

vývojem z dlouhé řady předků, kteří by mohli sledovati svůj rodokmen až k nepatrným medusám, jež byly prvními obyvateli naší planety.

Úctyhodný svět zámožné třídy střední, panující v devatenáctém století, byl ochoten posloužit si plynem nebo elektrickým světlem a všemi těmi mnohými praktickými výhodami velikých objevů vědeckých, ale vážný badatel, muž »vědecké theorie«, bez něhož by žádný pokrok nebyl možný, byl až do nedávna stále ještě zneuznáván. Potom konečně uznaly se jeho služby. Za dnešních časů stavějí bohatí lidé, kteří věnovali v dobách minulých jmění na stavbu katedrál, rozsáhlé laboratoře, kde mlčenliví mužové vedou boj se skrytými nepřáteli lidstva a obětují často svůj život, aby se mohly příští generace těšiti většímu štěstí a zdraví.

Ba došlo k tomu, že se mnohé nemoci, pokládané od našich předků za neodvratné »dopuštění Boží«, vysvětlily jakožto patrné doklady naší vlastní nevědomosti a nedbalosti. Každé dítě ví dnes, že se může uchrániti před tyfem nepatrnou péčí ve volbě pitné vody. A přece trvalo léta a léta krušné práce, nežli se podařilo doktorům lidi o tomto faktu přesvědčiti. Málokdo z nás bojí se nyní lenošky zubního lékaře. Studium mikrobů, žijících v ústech, umožnilo ochranu našich zubů před kažením. Musí-li býti náhodou zub vytržen, čichneme si trochu plynu a jdeme zase chutě po svých. Když přinesly noviny roku 1846 zprávu o »bezbolestné operaci« pomocí etheru, kroutili bodří obyvatelé Evropy hlavou. Jim se to zdálo proti vůli Pána Boha, aby se měl člověk vyhýbati bolesti, jež jest údělem všech smrtelníků, a trvalo hezky dlouho, nežli se všeobecně začalo při operacích používatí etheru a chloroformu.

Ale boj o pokrok byl vyhrán. Trhlina v starých hradbách předsudků se víc a více rozšiřovala a postupem času sesypávalo se zvětralé staré kamení nevědomosti. Nadšení křížáci nového a šťastnějšího řádu postupovali kupředu. Neočekávaně octli se tváří v tvář nové překážce. Ze zřícenin dávno zapadlé minulosti vyrostla nová tvrz zpátečnictví a miliony lidí musí ještě nasaditi život, nežli poslední bašta padne.

UMĚNÍ

KAPITOLA O UMĚNÍ.

Je-li malé děcko dokonale zdravo a má dosti jísti a vyspalo se do libosti, pobroukává si prostý nápěv, aby ukázalo, jak jest šťastno. Pro dospělé toto pobroukávání neznamena nic. Zní asi jako »gú-zam, gú-zam, gú-u-u-u«, ale pro dítě jest to dokonalá hudba. To jest jeho první hold umění.

Jakmile jest trochu starší a dovede zpřímá seděti, nastane období výroby koláčů z hlíny. Ty buchty z bláta ostatního světa nezajímají. Jest mnoho milionů dětí, vyrábějících mnoho milionů buchet z hlíny v tétéž době. Ale malému nemluvněti znamenají druhou cestu k rozkošnému království umění. Dítě jest nyní sochařem.

Ve věku tří, čtyř let, kdy ručky začínají poslouchati rozumu, stává se dítě malířem. Zamilovaná maminka dá mu krabičku barevných tužek a zanedlouho jest každý prázdný kousek papíru pokryt podivnými klikyháky a čmáraninami, představujícími domy a koničky a děsné bitvy námořní.

Avšak toto štěstí »tvoření« záhy se končí. Nastane škola a větší část dne jest vyplněna prací. Nejdůležitějším předmětem v životě každého chlapce a děvčátka stává se zaměstnání životní nebo spíše zaměstnání k shánění živobytí. Na »umění« zbývá mezi učením násobilce a minulým přičestím nepravidelných sloves francouzských málo času. A není-li tu zrovna dosti silné touhy, tvořiti určité věci pro pouhé potěšení z tvorby bez jakékoliv naděje v praktický výsledek, dorůstá dítě mužného věku a zapomíná, že prvních pět let jeho života bylo zasvěceno především umění.

Národové nejsou nic jiného než děti. Jakmile jeskynní člověk vyvázl z hrozících nebezpečností dlouhé a mrazivé periody ledové a zařídil se po domácku, pouštěl se do tvoření určitých věcí, jež pokládal za pěkné, třebaže mu v boji s divokou zvěří džunglé nebyly k nijakému pozemskému užitku. Pokreslil stěny své sluje obrázky slonů a jelenů, jež lovil, a z kousku kamene vytesával hrubé podoby žen, jež pokládal za nejpůvabnější.

Jakmile Egyptané a Babyloňané a Peršané a všichni ostatní národové východní založili malé státečky podél Nilu a Eufratu, začali stavěti velkolepé paláce svým králům, vymýšleli půvabné ozdoby klenotnické pro své ženy a zakládali zahrady, jež svými mnohými krásnými květy jásalý utěšenými písněmi barev.

Naši vlastní předkové, potulní pastevci z dalekých prérií asijských, těšice se svobodnému a pohodlnému životu jakožto bojovníci nebo lovci, skládali písně, oslavující znamenité činy slavných vůdců, a dali vznik formě básnické, jež se udržela až na naše dny. Když pak se o tisíc let později usadili trvale na pevnině řecké a zřídili si »městské státy«, dávali výraz své radosti (i svým bolestem) velkolepými chrámy, sochami, komedii a tragediemi a všemi působivými formami umění.

Římané byli, jako jejich soupeři Karthagiňané, příliš zaměstnání správou ostatních lidí a sháněním peněz, aby chovali velikou lásku k »neuzitečným a nepraktickým« plodům duševním. Dobyli města a stavěli silnice i mosty, ale umění si vypůjčovali ve velkém od Řeků. Přišli na určité praktické tvary v architektuře, jež vyhovovaly potřebám jejich dní a věku. Avšak jejich sochy, dějiny, mozaika i básně byly pouhým latinským napodobováním originálů řeckých. Kde není toho něčeho nejasného a nesnadno určitelného, čemu svět říká »osobitost«, tam nemůže býti žádného umění, a římský svět nevěřil v tento zvláštní způsob osobitostí. Říše potřebovala rázných vojáků a obchodníků. Zaměstnávatí se psaním básní a malováním obrazů ponecháváno cizincům.

Pak nadešel středověk. Barbar byl příslovečným býkem v porculánovém obchodě západní Evropy. Čemu nerozuměl, toho si nevážil. Kdybychom se měli vyjádřiti výrazy naší doby, líbily se mu časopisové obálky s hezkými ženskými, ale lepty Rembrandtovy, jež zdědil, házel do bedny na popel. Záhy přišel k lepšímu po-

znání. Tehdy se snažil, aby napravil škodu, způsobenou před několika lety. Ale bedny na popel byly ty tam a s nimi i obrazy.

Ale v této době rozvílo se jeho vlastní umění, jež si přinesl s sebou od východu, v něco velmi krásného, i nahradil svou nebdalostí a lhostejností tak zvaným »uměním středověkým«, jež jest, pokud se týče severní Evropy, výronem ducha německého, vypůjčivší si jen málo od Řeků a Římanů, zhola nic ze starých uměleckých forem egyptských a asyrských, nemluvě ani o Indii a Číně, jichž prostě, pokud se týkalo lidstva oné doby, nebylo. Ano působení jižních sousedů na severní kmeny bylo tak nepatrné, že jejich domácí výtvořiny architektonické nebyly od obyvatelstva Itálie ani chápány a byly stíhány hlubokým a nemilosrdným pohrdáním.

Všichni jste slyšeli slovo *gotika*. Jistě se vám ve spojení s ním vynořuje v mysli představa krásné staré katedrály, pnoucí se stíhlými věžemi k vysokému nebi. Ale co to slovo vlastně znamená?

Znamená něco »neohrabaného« a »barbarského« — něco, čeho se člověk může nadít od »nevzdělaného Gota«, drsného zálesáka, jenž nedbá v nejmenším ustálených pravidel klasického umění a staví své »moderní příšery«, vyhovující jen jeho vkusu, bez náležitosti zřetele ku vzorům *fora* a *Akropole*.

A přece byla tato forma gotického stavitelství po několik století nejvznešenějším výrazem hlubokého smyslu pro umění, ovládající celý severní kontinent. Pamatujte se snad ještě z předešlých kapitol, jak žili lidé pozdního středověku. Pokud nebyli sedláky a nebydlili na vesnicích, byli občany »města«, »*civitas*«, kteréžto staré jméno latinské znamená občanstvo nebo obec. A byli opravdu títo bodří měšťané za svými vysokými hradbami a hlubokými příkopky pevnostními skutečnými příslušníky jediné obce, sdílejícími společná nebezpečí a požívajícími bezpečnosti a výhody, jichž docházeli svou soustavou vzájemné ochrany.

Ve starých městech řeckých a římských bylo středem občanského života tržiště, kde stával chrám. Za středověku stal se takovým střediskem kostel, dům Boží. My, moderní lidé protestantští, kteří chodíme do kostela jenom jednou za týden, a to jenom na několik hodin, dovedeme si stěží představit, čím byl středověký chrám pro obec. Tehdy, když vám nebylo ani týden, byli jste doneseni do kostela ke křtu. Jako děti chodili jste se učit do kostela posvátným příběhům Písma. Později stávali jste se členy sdružení

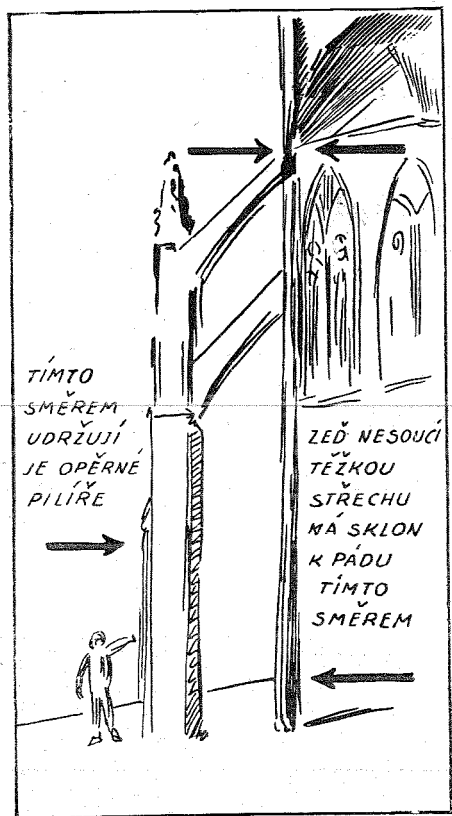
náboženského, a byli-li jste dosti bohatí, vystavěli jste sami zvláštní kapličku, zasvěcenou památce svatého patrona své rodiny. Sám svatostánek byl otevřen po všechny hodiny denní a mnoho hodin nočních. Podobal se v určitém smyslu modernímu klubu, přístupnému všem obyvatelům města. V chrámě byste byli nepochybně shlédli dívku, jež se měla státi vaší nevěstou při slavném obřadu před vysokým oltářem. A posléze, když nadešel konec vaší pozemské pouti, byli jste pochováni pod kameny této útulné budovy, aby všechny vaše děti a jejich vnukové chodili po vašem hrobě až do dne soudu.

Poněvadž kostel nebyl jenom domem Božím, nýbrž i skutečným střediskem celého života, musela se jeho stavba lišiti ode všeho, co bylo kdy vystavěno rukou lidskou. Chrámů Egyptanů, Řeků a Římanů byly pouze stánkem místního božstva. Jelikož se před sochami Osirisovými, Diovými nebo Jupiterovými nekonala žádná kázání, nebylo zapotřebí, aby vnitřek poskytoval místa velikému shromáždění lidu. Všechny bohoslužebné průvody starých národů kolem Středozezemního moře konaly se pod širým nebem. Ale na severu, kde bývalo pravidelně ošklivé počasí, odbyvala se většina obřadů pod krovem chrámovým.

Stavitelé lopotili se po kolik století s úlohou, vystavěti budovu, aby byla dosti prostorná. Římská tradice jim dávala na ruku, jak stavěti mohutné zdi kamenné s velmi malými okny, *aby zdi nepozbývaly pevnosti*. Svrchu kladli těžkou kamennou střechu. Když však architekti ve dvanáctém století, po začátku výprav křížových, uzřeli špičaté oblouky stavitelů mohamedánských, přišli stavitelé západní na nový sloh, poskytující jim první možnosti vystavěti takovou budovu, již vyžadoval intenzivní život náboženský oné doby. A potom přivedli k rozkvětu tento zvláštní sloh, jemuž říkali Italové pohrdlivě »gotický« čili barbarský. K cíli došli vynálezem klenuté střechy, již neslo »žebroví«. Byla-li však taková střecha příliš těžká, mohla roztrhnouti zdi, právě tak jako by člověk vážil tři sta liber jistě rozsedl dětskou stoličku, kdyby se na ni posadil. K odstranění této nesnáze začali nějakí architekti francouzští vyztužovati zdi »opěrnými pilíři«, což jsou čistě jen těžké spousty kamenné, aby se o ně zdi, nesoucí střechu, mohly opírat. Aby pak dále i střechu více zabezpečili, podpírali žebroví střechy tak zvanými »visutými pilíři opěrnými«, velmi jednoduchým způsobem

stavitelským, jemuž ihned porozumíte, podíváte-li se na náš obrázek.

Tento nový způsob konstrukce dovozoval zavésti ohromná okna. Sklo bylo ve dvanáctém století ještě drahou zvláštností a skleněná

GOTICKÁ ARCHITEKTURA.

okna mělo velmi málo budov soukromých. I zámky šlechtické byly bez této ochrany a tím se vysvětlují věčné průvany i ta okolnost, že lidé těch dob nosili právě tak doma jako venku kožichy.

Na štěstí nezapadlo docela umění vyráběti barevné sklo, jež bývalo běžné u starodávného obyvatelstva kol Středozemního moře. Výroba vzorkovaného skla oživila a okna gotických chrámů znázor-

ňovala událostí z Písma svatého malými deštičkami skvěle barevných tabulí okenních, jež se zasazovaly do olověných rámků.

Nuže, popatřte na nový a nádherný dům Boží, naplněný horlivým zástupem lidu, jenž »žije« své náboženství, jako žádní lidé před tím ani později! Nic se nepokládá za příliš dobré nebo příliš drahé nebo příliš nádherné pro tento dům Boží a dům člověka. Sochaři, jsoucí od dob zničení říše římské bez zaměstnání, vracejí se váhavě k svému vznešenému umění. Průčelí, sloupy, opěrné pilíře a hlavní římsy jsou pokrývány obrazy Páně a blahoslavených světců. Dostává se i na vyšivače, aby hotovili nástěnné čalouny. Klenotníci vynakládají nejvyšší umění, aby oltářní svatostánek byl důstojným předmětem dokonalého uctívání. I malíř se činí o závod. Ten jest, chudák, ve veliké nevýhodě pro nedostatek vhodného prostředí.

Dalo by se o tom mnoho vypravovati.

Římané první doby křesťanské pokrývali podlahy a stěny chrámů i domů mosaikou, to jest obrazy sestavovanými z barevných kousků skla. Ale toto umění bylo nadmíru nesnadné. Nedávalo malíři nijaké možnosti vyjádřit vše, co říci chtěl, jak vědí všechny děti, které se kdy namáhaly sestavit obrázky z barevných špalíček dřevěných. Proto také umění mosaikové malby ke konci středověku vymizelo až na Rus, kde po pádu Cařihradu našli útočiště byzantínští mosaikovní malíři a ozdobovali zdi pravověrných chrámů ornamenty až do doby bolševiků, kdy nastal konec stavění kostelů.

Středověký malíř mohl ovšem míchat barvy do vody čerstvé omítky, jíž se nahazovaly zdi chrámové. Tento způsob malování na »čerstvé omítce« (zvaný všeobecně »fresco« čili malování »za čerstva«) byl velmi oblíbený po mnoho století. Dnes jest tak řídký jako umění malovati miniatury v rukopisech a ze sta umělců našich moderních měst jest snad pouze jeden, který se na tomto poli vyzná. Ale za středověku nebylo jiného způsobu a umělci byli malíři »al fresco« z nedostatku něčeho lepšího. Tento způsob měl však určité, veliké nevýhody. Velmi často omítka za několik let se zdi spadala, nebo obrazy zničila vlhkost právě tak, jako ničivá vlhkost vzorek našich čalounů. Lidé dělali všechno možné, co by je zbavilo té omítkové základny. Pokoušeli se rozmíchávati barvy vínem, octem, medem a lepkavým bílkem, ale ani jeden z těchto způsobů plně neuspokojoval. Po více než tisíc let daly se takové pokusy.

V malování obrázků na pergamenových listech rukopisů dospěli středověcí umělci k značné dokonalosti. Ale jakmile měli omalovat velké plochy dřevěné nebo kamenné, nedařilo se jim tak dobře.

Konečně byl problém rozřešen v první polovině patnáctého století Janem a Hubertem van Eyckem v jižním Nizozemí. Tito proslavení bratři flanderští rozmíchávali barvy zvláště připravenými oleji a tím nabyli možnosti, bráti za podlohu k obrazům dřevo i plátno nebo kámen a cokoliv jiného.

Než náboženská horoucnost časného středověku byla v této době věcí minulosti. Na místo biskupů nastoupili jakožto patronové umění bohatí měšťané. A ježto umění jde vždy a všude za plnou peněženkou, umělci začali nyní pracovat pro světské chleboďárce a malovali obrazy pro krále, velkovévody a bohaté bankéře. Za krátký čas rozšířila se nová metoda malovatí olejem po celé Evropě a ve všech zemích vznikaly malířské školy, jež ukazovaly charakteristický vkus lidí, pro něž se tyto portréty a krajiny dělaly.

Ve Španělsku maloval na př. Velasquez dvorní trpaslíky a tkalce královské továrny na koberce a všemožné osoby a poddané náležející ke králi a jeho dvoru. Ale v Holandsku Rembrandt, Frans Hals a Vermeer malovali dvůr kupcova domu, jeho trochu nepořádnou ženu a zdravé, leč samolibé děti i lodí, přivážející mu bohatství. V Itálii naproti tomu, kde zůstával nejvyšším podporovatelem umění papež, Michelangelo a Careggio malovali stále madonny a svaté, kdežto v Anglii, kde byla velmi bohatá a mocná aristokracie, a ve Francii, kde stáli nejvýše ve státě králové, umělci malovali přední šlechtice, kteří byli členy vlády, a krásné dámy, jež byly přítelkyněmi jeho veličenstva.

Veliká změna v malířství, nastalá opouštěním starého chrámu a vznikem nové třídy ve společnosti, jevila se zřetelně ve všech ostatních formách umění. Vynález knihtisku umožňoval auktorům dojít pověsti a slávy spisováním knih pro široké davy. Tím způsobem vznikl stav romanopisecký a ilustrátorský. Ale lidé, mající dosti peněz na kupování nových knih, nebyli z těch, kdo by chtěli sedět večer doma a dívat se do stropu nebo jen právě sedět. Chtěli se dáti baviti. Hrůstka potulných pěvců středověkých nestačila krýtí poptávky po zábavě. Po prvé od doby dávných městských států řeckých před dvěma tisíci lety dostalo se odbornému spisovateli dramatickému příležitosti náležitě se uplatnit. Středověk

znal divadlo pouze jakožto část určitých slavností církevních. Tragedie třináctého a čtrnáctého století měly obsahem utrpení Páně. Ale v šestnáctém století vystoupilo do popředí opět světské představení divadelní. Jest pravda, že s počátku nebylo postavení dramatického spisovatele a herce velmi vysoké. Vilém Shakespeare byl pokládán za jakéhosi cirkusového šaška, bavícího krajany svými tragediemi a komediemi. Když však roku 1616 zemřel, začal se těšiti úctě krajanů a herci nebývali již pod policejní dohlídkou.

Vilémův souvěkovec, Lope de Verga, nepochopitelný Španěl, jenž napsal ne méně nežli 1800 světských a 400 duchovních her, byl vynikající osobností a dostalo se mu k jeho práci papežského schválení. O sto let později byl Francouz Molière uznáván za hodna přátelství nikoho menšího nežli krále Ludvíka XIV.

Od té doby těšilo se divadlo stále větší a větší oblibě u lidu. Dnes jest »divadlo« částí každého lepšího města a kinematografické »drama beze slov« proniklo do nejmenších samot.

Ze všech nejoblíbenějším mělo se však státi jiné umění. Byla to hudba. Většina dávných oborů uměleckých vyžadovala velmi velké technické dovednosti. Vyžaduje dlouhých let praxe, než jest naše neobratná ruka s to, aby se řídila pokyny rozumu a vyjádřila to, co vidíme, na plátně nebo v mramoru. Naučiti se hráti nebo napsati dobrý román trvá celý život. A jest potřebí velmi značného cviku se strany obecnstva, aby dovedlo posouditi, co jest v malířství, spisovatelství a sochařství nejkrásnější. Ale téměř každý, kdo není zcela beze sluchu, může chápati melodií a skoro každý může se potěšiti některým druhem hudby. Středověk slyšel málo hudby, a to byla jenom naskrze hudba chrámová. Nábožné zpěvy byly podrobeny velmi přísným zákonům rytmu a harmonie a staly se záhy monotonní. Mimoto nedaly se tak snadno zpívatí na ulici nebo na náměstí.

Renaissance přinesla v tom změnu. Hudbě se dostalo zase píného uznání jakožto nejlepšímu příteli člověka, a to jak ve štěstí tak i v zármutku.

Egyptané, Babyloňané a starověcí Židé byli vsichni vášnivými milovníky hudby. Vždyť i spojovali různé nástroje v náležité orchestry. Ale Řekové se dívali na tento barbarský cizí rámus přes rameno. Ti poslouchali rádi muže přednášet vznešené básně Homerovy a Pindarovy. Dovolili mu, aby se při tom doprovázel na lyru

(nejprostší ze všech strunných nástrojů). Jen potud bylo možno jíti bez nebezpečství, že vzbudí se odpor u lidu. Římané naproti tomu měli rádi při hostinách a zábavách hudbu orchestrální a vynalezli většinu nástrojů, jež se (v podobě *velmi* pozměněné) udržely podnes. Prvotní církev zamítala tuto hudbu, upomínající příliš nápadně na zkažený, právě zahubený svět pohanský. Několik málo písni zpívaných celým shromážděním věřících bylo všechno, co biskupové třetího a čtvrtého století připouštěli. Poněvadž věřící dovedli zpívatí bez doprovodu nějakého nástroje hudebního strašně

Troubadour.

falešně, církev připustila později zavádění varhan, jež byly vynálezem druhého století našeho letopočtu, jsouce spojením starodávných píšťal Pánových a měchů.

Potom nastalo stěhování národů. Poslední hudebníci římsí byli buď pobíti, anebo se z nich stali šumaři, chodící od města k městu, hrající na ulici a prosící o krejcar jako harfenice na převozném člunu.

Avšak obrození více světské civilisace v městech pozdního středověku vzbudilo novou sháňku po hudebnících. Hudební nástroje, jako rohy, jichž se používalo toliko jakožto nástrojů signálových k lovu a boji, byly přetvářeny až bylo jimi lze docílití zvuků příjemných v tanečním sále i v hodovní síni. Ku hře na staromodní

kytaru upravil se smyčec potažený žíněmi a před koncem středověku dal tento šestistrunný nástroj (nejstarší ze všech strunných nástrojů a sáhající až do dob egyptských a assyrských) vznik našim houslím o čtyřech strunách, jež přivedli na vrchol dokonalosti Stradivarius a jiní houslaři italsí.

Nakonec sestrojeno bylo piano, nejrozšířenější ze všech hudebních nástrojů, jež provázelo člověka do pustin džungle i do ledových plání Greenlandu. Prvním hudebním nástrojem s klapkami byly varhany, ale varhaník, jenž na ně hrál, závisel vždycky na současně práci někoho, kdo by šlapal měchy, kterážto práce dnes se koná elektrickým proudem. Proto se hudebníci ohlíželi po příhodnějším a méně složitým nástroji k doprovodu při cvičení žáků mnohých sborů církevních. Ve velikém století jedenáctém dal nám Guido, benediktinský mnich z města Arezza (rodiště básníka Petrarcky), moderní naši soustavu notového označování hudby. Někdy v tomto století, kdy se lidé velmi mnoho zajímali o hudbu, sestaven byl první nástroj hudební s klapkami a strunami. Zněl jistě tak drnkavě jako některé z těch dětských pian, jež lze koupiti v každém hračkářském krámě. Ve Vídni, do kteréhožto města se hrnuli hudebníci středověcí (kladení na roveň s kejklíři a falešnými hráči) a kde se utvořil roku 1288 první samostatný cech hudebnický, vyvinul se malý monochord v něco, v čem můžeme spatřovati přímého předchůdce našeho moderního pianu Steinwayova.) Z Rakouska dostal se tento »clavichord«, jak se mu všeobecně za oněch dob říkalo (protože měl »claves« čili klapky), do Itálie. Tam byl zdokonalen na »spinet«, nazývaný tak po svém původci, Janu Spinettim z Benátek. Konečně ve století osmnáctém, někdy mezi rokem 1709 a 1720, Bartoloměj Cristofori zhotovil »klavír«, na nějž mohl pianista hráti i silně i slabě, čili jak se po italsku říká »piano« a »forte«. Z toho nástroje vzniklo s určitými změnami naše »pianoforte« čili piano.

Tu měl svět po prvé pohodlný a vhodný nástroj hudební, jenž se dal ovládnouti za několik let a nevyžadoval věčného ladění jako harfy a housle a pro uši byl mnohem lahodnější nežli středověké klarinety, trombony a hoboje. Právě tak jako fonograf vzbudil u milionů lidí první zálibu v hudbě, tak rozneslo prvotní »piano-

*) Nejznámější závod pro stavbu pian v New Yorku. Pozn. překl.

forte« znalost hudby do daleko širších kruhů. Hudba stala se částí výchování každého lepšího muže a ženy. Knížata a bohatí obchodníci vydržovali si soukromé orchestry. Hudebník přestal býti populným »jongleurem« a stal se vysoce ceněným údem společnosti. Hudba přistupovala k divadelním představením dramatickým a z tohoto spojení vyvinula se moderní opera. Původně si mohlo jenom několik málo velmi bohatých knížat dovoliti vydržovati »operní sbor«. Ježto však záliba v tomto druhu zábavy vzrůstala, stavěla si mnohá velkoměsta vlastní divadla, kde byly dávány vlašské a později německé opery k nesmírné radosti veškerého občanstva až na několik sekt velmi přísných křesťanů, dívajících se dosud na hudbu s hlubokým podezřením jakožto na něco příliš lahodného, aby bylo docela zdrávo duším.

V polovičce osmnáctého století byl hudební život evropský v plném rozmachu. Tu vystoupil do popředí muž větší nade všechny ostatní, prostý varhaník Tomášského kostela v Lipsku, jménem Jan Šebestián Bach. Ten položil ve svých skladbách pro každý známý nástroj hudební, od komických písniček a lidových tanců až k nejvznešenějším hymnům a oratoriím, základ k veškeré naší moderní hudbě. Když roku 1750 zemřel, přišel po něm Mozart, jenž tvořil hudební díla prostinké krásy, upomínající na krajky upletené z harmonie a rytmu. Pak vystoupil Ludvík van Beethoven, nejtragičtější zjev člověka, který nám dal moderní orchestr, avšak nezaslechl ani jediné ze svých velkolepých skladeb, poněvadž byl hluchý od nachlazení, jež si uhnal v letech své chudoby.

Beethoven žil v období veliké revoluce francouzské. Pln naděje v novou a slavnou dobu, věnoval jednu ze svých symfonií Napoleonovi. Ale dožil se lítosti nad tou hodinou. Když umíral roku 1827, byl pryč Napoleon a byla pryč veliká revoluce, ale přišel parní stroj a plnil svět šramotem, nemajícím nic společného se sny Třetí symfonie.

Jest jistá věc, že nový řád páry, železa, uhlí a továren má nepatrný význam pro umění, pro malířství, sochařství, básnictví i hudbu. Nebylo zde již bývalých podporovatelů umění, církve a knížat a kupců středověku a sedmnáctého i osmnáctého věku. Vůdčové nového průmyslového světa měli příliš mnoho práce a příliš málo vzdělání, aby se zajímali o rytiny a sonaty a kousky vyřezávané sloni, neřku-li o muže, kteří tyto věci tvořili a kteří ne-

byli k nijakému praktickému užítku obce, v níž žili. I dělníci v továrnách slyšeli jenom rachocení svých strojů, až ztratili všechnu zálibu pro melodii flétny nebo houslí svých venkovských předků. Umění stala se nevlastními dětmi nové éry průmyslové. Umění a život se naprosto rozešly. Obrazy, jež tu a onde zůstaly, umíraly pomalou smrtí v museích. Hudba pak stala se monopolem několika málo »virtuosů«, kteří odnesli hudbu z domova a vnesli ji do koncertní síně.

Avšak umění vracejí se soustavně, jakkoliv pozvolna, do svého. Lidé začínají chápati, že Rembrandt a Beethoven a Rodin jsou pravými proroky a vůdci své rasy a že se svět bez umění a štěstí podobá dětskému pokoji beze smíchu.

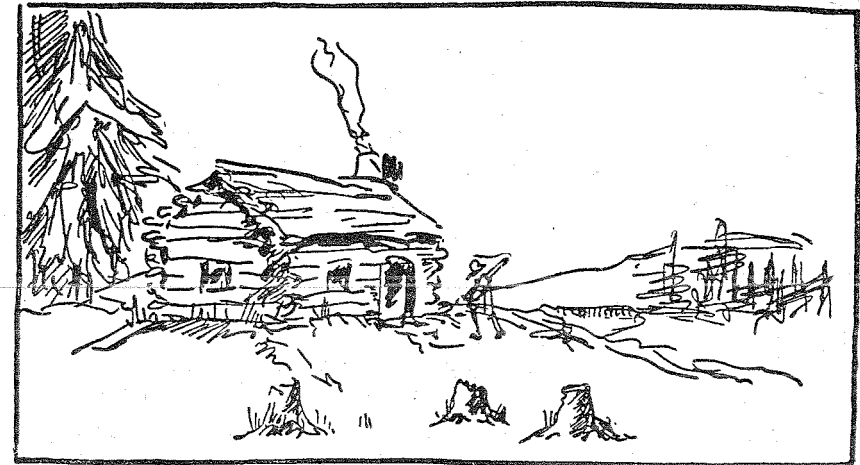
KOLONIÁLNÍ EXPANSE A VÁLKA

KAPITOLA, JEŽ BY VÁM MĚLA PODATI VELMI MNOHO POLITICKÉHO POUČENÍ O POSLEDNÍCH PĚTI LETECH, JEŽ VŠAK VE SKUTEČNOSTI OBSAHUJE NĚKOLIK VYSVĚTLENÍ A TROCHU OBHAJOBY.

Kdybych byl věděl, jak jest nesnadné psátí dějiny světa, nebyl bych se nikdy toho úkolu podjal. Je jisto, že dovede každý, kdo má dosti odvahy, aby se zahrabal na půl tuctu let do zaprášených hromad knihovních, sepsati objemný svazek, podávající výčet událostí v každé zemi za posledních sto let. To však nebylo účelem této knihy. Vydavatelé chtěli tisknouti dějepis, aby měl rytmus — vypravování, jež by spíše ubíhalo nežli pozvolna postupovalo. A teď, když jsem již téměř u konce, pozoruji, že některé kapitoly ubíhají, že jiné postupují zvolna neutěšenými pláněmi písčnými věků dávno zapomenutých — že několik částí vůbec nepostupuje kupředu, kdežto zase jiné hýří hotovou spleť děje a romantičnosti. Nebyl jsem s tím spokojen a měl jsem v úmyslu zničit celý rukopis a začíti ještě jednou od počátku. Avšak vydavatelé toho nedopustili.

Pro nejsnadnější rozřešení svých obtíží vzal jsem napsané stránky k několika dobrým přátelům a požádal jich, aby si přečetli, co jsem vypravoval, a podali mi vlídně svůj úsudek. Zkušenost byla značně skličující. Jeden každý z nich měl své vlastní předsudky, své vlastní koničky a libůstky. Všichni chtěli věděti, proč, kde a jak si troufám opomíjeti jejich milý národ, jejich drahé státníky nebo i jejich nejoblíbenějšího vinníka. Pro některé z nich Napoleon i džingischán zasluhovali nejvyšší slávy. Vykládal jsem jim, že se

snažím velmi usilovně býti spravedlivý k Napoleonovi, že však podle mého mínění stojí daleko za takovými muži, jako jsou Jiří Washington, Gustav Vasa, Augustus, Hammurabi nebo Lincoln a celá řada jiných, z nichž všichni se museli spokojiti s několika odstavci jen právě pro naprostý nedostatek místa. Co se týče džingischána, uznávám jenom jeho vyšší způsobilost na poli vraždění ve velkém, i nemám v úmyslu činiti jej známějším nežli musím.

Průkopník.

»To jest zcela správné, pokud to jde,« namítl mi další kritik, »ale co jest s puritány? Amerika oslavovala nedávno třistaletou památku na jejich příchod. Ti by měli mítí více místa.« Odpověď má na to zněla, že by se puritánům, kdybych měl psátí dějiny Ameriky, dostalo plné poloviny prvních dvanácti kapitol; tohle že jsou však dějiny lidstva a že událost na skále Plymouthské nemá tak dalekosáhlé mezinárodní důležitosti, leda o několik set let později; že Spojené státy byly založeny třinácti osadami a nikoliv jedinou; že nejznamenitější vůdcové za prvních dvaceti let jejich historie byli spíše z Virginie, Pennsylvanie a z ostrova Nevis nežli z Massachusettsu, že se tedy puritáni musí spokojiti stránkou tisku a zvláštní mapkou.

Dále přišel odborník v praehistorii. Proč prý jsem *pro velikého Tyrannosaura* nevěnoval více místa báječné rase Cro-Magnonských lidí, kteří dostoupili tak vysokého stupně vzdělanosti již před 10.000 lety?

Věru, proč nikoliv? Důvod jest jednoduchý. Nejsem tolik přesvědčen o dokonalosti těchto prvotních kmenů, jako jsou patrně někteří z našich nejznámějších anthropologů. Rousseau a filosofové osmnáctého století vytvořili si »ušlechtilého divocha«, jenž žil podle nich na počátku času ve stavu dokonalého štěstí. Naši moderní vědové zavrhlí »ušlechtilého divocha«, v němž si naši dědečkové tolik líbovali, a na jeho místo postavili »skvělého divocha« z údolí francouzských, který před 35.000 lety ukončil řadu nízkých a prostě žijících bytostí z Neanderthalu a jiných končin německých. Ukázali nám slony, jež Cro-Magnon zobrazoval a sošky od něho vyřezané a obklopili jej velikou slávou.

Nechci tím říci, že jsou na omylu. Jsem však toho mínění, že víme velmi a velmi málo o této celé epoše, aby sestrojovali tuto dávnou společnost západoevropskou s nějakým stupněm pravděpodobnosti (byť i nepatrným). Já pak raději netvrdím nijakých věcí, nežli abych se vydával v nebezpečení, že něco tvrdím, čemu tak nebylo.

Pak tu byli jiní kritikové, kteří mě obviňovali přímo z neslušnosti. Proč prý jsem vynechal takové země, jako Irsko, Bulharsko a Siam, když jsem se hmoždil s ostatními zeměmi, jako jsou Holandsko, Island a Švýcarsko? Odpověď na to byla, že jsem se se žádnými zeměmi nelopotil. Vystupovaly samy prostou silou okolností a já jsem jich prostě nemohl pominouti. Aby pak bylo mému hledisku porozuměno, musím vám říci, na jakém základě jsem si představoval práci při této učebnici dějepisu.

Bylo to pouze jediné pravidlo. »Vývolala země, o níž je řeč, nebo osoba nějakou novou ideu nebo vykonala originální čin, bez něhož by dějiny celého pokolení lidského jinak dopadaly?« Nebyla to otázka vkusu osobního. Byla to věc chladného, téměř matematického soudu. Žádné plémě nemělo nikdy v dějinách pestřejší úlohy nežli Mongolové, a žádné plemeno nebylo pro ostatní lidstvo, s hlediska provedení nebo inteligentního pokroku, bezvýznamnější.

Životní dráha Assyrského Tiglath-Pilesera jest plna dramatických episod. Ale pokud se nás týče, byl by mohl právě tak dobře

nikdy nebyti. Právě tak i historie Holandské republiky není proto zajímavá, že jednou přišli plavci Ruyterovi lovit do řeky Temže, nýbrž spíše pro ten fakt, že tento malý, bahnitý kraj přímořský na březích Severního moře poskytoval pohostinného útočiště všelikým zvláštním lidem se všemi možnými podivnými myšlenkami o všemožných, velmi nepopulárních předmětech.

Jest zcela správné, že Athény nebo Florencie měly za dnů své vrcholné slávy jen asi desetinu obyvatelstva Kansas City. Ale naše nynější civilisace byla by docela jiná, kdyby bylo jedno z těchto dvou městeček středozemní pánve neexistovalo. Stěží lze totéž (prosím za prominutí dobrého obyvatelstva hrabství Wyandotte) tvrdit o této metropoli na řece Missouri.

A když jsem již tolik osobní, dovolte mi vytknouti ještě jeden fakt.

Jdeme-li k lékaři, ptáme se nejdříve, je-li chirurg či internista nebo homoeopath nebo sugescí léčící, neboť přejeme si znáti, s jaké stránky bude naši nemoc posuzovati. Měli bychom býti při výběru historiků právě tak opatrní jako při volbě lékařů. Myslíme si: »No dobře, historie je historie«, a při tom zůstaneme. Ale spisovatel, vychovaný v přísně presbyteriánské rodině někde v zálesí skotském, dívá se jistě na každou otázku lidského stavu jinak nežli jeho soused, jenž byl nucen poslouchati skvělé exhorty Roberta Ingersolla, nepřítele všech zjevených čertů. Po nějaké době mohou oba mužové zapomenouti na své původní vychování a nechoditi již ani do kostela ani do modlitebny. Avšak vliv těch vnímavých let setrvává s nimi a neubrání se projevu toho ve všem, cokoliv píší nebo mluví a konají.

V předmluvě k této knize jsem vám říkal, že nebudu neomylným průvodcem a teď, když jsme došli téměř ke konci, opakuji to varování. Jsem zrozen a vychován v ovzduší staromodního liberalismu, jenž vyplýval z objevů Darwinových a ostatních průkopníků devatenáctého století. Jako dítě ztrávil jsem většinu volných hodin se strýcem, jenž byl horlivým sběratelem knih psaných Montaignem, slavným francouzským skladatelem kritických pojednání šestnáctého století. Poněvadž jsem se narodil v Rotterdamu a vychován byl v městě Goudě, narážel jsem všude na Erasma a tento vynikající zástupce snášelnivosti zvítězil nad mou nesnášelnivostí.

Později objevil jsem Anatola France a z angličtiny dostal se mi nejdříve do ruky náhodou »Henry Esmond«, kterýž příběh učinil na mne větší dojem nežli kterákoliv jiná kniha v anglickém jazyce.

Kdybych se byl narodil v nějakém provinciálním městě americkém, byl bych měl jistou náklonnost k písním, jež jsem slyšel v dětství. Avšak má nejdřívější upomínka hudební jde zpět k jednomu odpolední, kdy mě maminka vzala s sebou, abych slyšel nic menšího nežli Bachovu Fugu. A matematická dokonalost slavného protestantského učitele působila na mne do té míry, že nemohu poslouchati obvyklých písní našich shromáždění, aniž bych nepocitoval nesmírnou trýzeň a zrovna bolest.

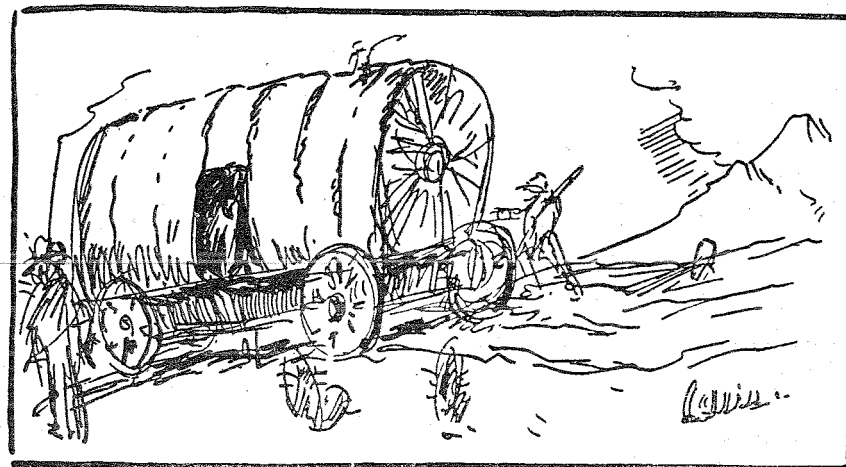
A dále, kdybych se byl narodil v Itálii a byl zahříván slunečním svitem utěšeného údolí Arna, měl bych rád barvitě a slunné obrazy, jež mne nyní nechávají lhostejným, poněvadž jsem nabyl prvních dojmů uměleckých v zemi, kde vzácné slunce sálá na deštěm prosáklou zemi s téměř krutou bezohledností a vrhá všechno v prudký kontrast tmy a světla.

Ríkám těchto několik fakt úmyslně, abyste poznali osobní sklon muže, jenž psal tyto dějiny a dovedli porozuměti jeho stanovisku. (Bibliografie ke konci knihy, udávající všechna možná hlediska a názory, dovolí vám srovnati mé myšlenky s ideami jiných lidí.*) A tímto způsobem budete se moci dobrati svých vlastních konečných závěrů s větším stupněm přesnosti nežli by bylo jinak možno.

Po tomto krátkém, nutném odbočení vracíme se k dějinám posledních padesáti let. V tomto období sběhlo se mnoho událostí, ale velmi málo takových, jež se v té době zdály obzvláště důležité. Většina velmocí přestala býti pouhými agenturami politickými a stala se velikými podniky obchodními. Stavěly dráhy. Zakládaly a subvencovaly lodní cesty do všech dílů světa. Spojovaly různé své državy telegrafními dráty. A bez ustání zvětšovaly své državy v druhých dílech světa. Na každíčký upotřebitelný kousek afrického a asijského území dělala si nárok některá ze soupeřících velmocí. Francie stala se koloniálním národem se zájmy v Alžírú, na Madagaskaru, v Annamu a v Tonkinu (ve východní Asii). Německo do-

*) Tento oddíl byl v překladu vynechán, poněvadž udává na desíti stranách pouze výčet anglických knih se stručnými poznámkami.

máhalo se částí jihozápadní a východní Afriky, zřizovalo osady v Kamerunu na západním pobřeží Afriky a v Nové Guinei a na mnohých ostrovech Tichého oceánu a využilo zavraždění několika misionářů jakožto vítané záminky pro obsazení přístavu Kiaochau na Žlutém moři v Číně. Itálie zkoušela štěstí v Habeši, byla strašně poražena od vojinů Nēgušových a utěšovala se obsazením tureckých držav v Tripolisu na severu Afriky. Rusko, zmocnivši se celé Sibiře, odňalo Číně Port Arthur. Japonsko obsadilo po porážce

Dobytí západu.

Číny roku 1895 ostrov Formosu a roku 1905 začalo se domáhati celého panství korejského. Roku 1883 uvolila se Anglie, nejrozsáhlejší říše koloniální, jakou kdy svět viděl, »chrániti« Egypta. Vykónávala tuto úlohu co nejzdárněji a k značnému prospěchu této zanedbané země, jež byla od otevření průplavu Suezského stále ohrožována cizími vpády. V dalších třiceti letech vedla mnoho válek koloniálních v různých dílech světa a roku 1902 dobyla (po třech letech krutých bojů) nezávislých republik Boerů a Transvaalu a ve svobodném státě Oranžském. Zároveň podporovala Cecilia Rhodesa, aby položil základy k velikému státu africkému, jenž by sahal od Kapska až téměř k ústí Nilu, a ujímala se horlivě takových ostrovů a provincií, které zůstaly bez evropského vlastníka.

Prozíravý král belgický, jménem Leopold, využil objevů Jindřicha Stanleje k založení svobodného státu Konga roku 1885. Tato obrovská říše tropická bývala »absolutistickou monarchií«. Avšak po mnohaletém, skandálně špatném hospodářství, byla od Belgičanů anektována a učiněna provincií (roku 1908), a tím se ukončily strašné zlořády, jež trpělo její velmi nesvědomitě veličenstvo, nestrájící se pranic o osud domorodců, pokud jen dostávalo slovinu a kaučuk.

Pokud se týče Spojených států, ty měly tolik půdy, že po dalším území netoužily. Ale hrozné nepořádky na Kubě, jedné z posledních držav španělských na západní polokouli, nutily naléhavě vládu washingtonskou, aby něco podnikla. Po krátké a trochu chudé na události válce byli Španělé vypuzeni z Kuby, Puerto Rica a z Philippiin a tyto poslední dvě staly se koloniemi Spojených států.

Tento hospodářský rozvoj světový byl zcela přirozený. Vzrůstající počet továren v Anglii, ve Francii a v Německu potřeboval stále většího a většího množství surovin a stejnou měrou vzrůstající počet evropských dělníků potřeboval stále většího množství potravin. Na všech stranách volalo se po více a bohatějších trzích, po přístupnějších dolech uhelných a železných, po plantážích kaučuku a dolech petrolejových, po větších dodávkách pšenice a obilí.

Čistě politické události evropské pevniny zanikaly na pouhou bezvýznamnost v očích mužů, chovajících v mysli plány na parníkové cesty po Viktorie Nyanza nebo na železnice ve vnitru Šantungu. Věděli, že jsou mnohé otázky evropské ještě nerozřešeny, ale nedbali toho a touto naprostou lhostejností a nedbalostí uvalili na své potomky hrozné dědictví nenávisti a bídy. Po nesčetná století býval jihozápadní cíp Evropy jevištěm vzpoury a krveprolévání. V sedmáctém století pokusili se znovu obyvatelé Srbska, Bulharska, Černé Hory a Rumunska dobyti svobody, a Turci (za podpory mnoha velmocí západních) se namáhali zabrániti tomu.

Po období obzvláště strašných reží v Bulharsku roku 1876 pozbyli Rusové trpělivosti. Vláda byla donucena zakročiti právě v té době, kdy prezident Mac Kinley musel odejiti na Kubu proti střeleckým tlupám generála Weylera v Havanně. V dubnu roku 1877 přešly ruské sbory vojenské přes Dunaj, dobyly útokem průsmyku Šipky a po dobytí Plevna táhly jižně, až přišly k branám

cařihradským. Turecko obrátilo se o pomoc k Anglii. Bylo mnoho Angličanů, kteří odsuzovali vládu, ujímala-li se sultána. Avšak Disraeli (jenž právě učinil královnu císařovnou indickou a jenž měl rád zajímavé Turky, kdežto Rusy pro jejich brutální krutost k Židům v jejich území nenáviděl), rozhodl se zakročiti. Rusko bylo přinuceno učiniti mír v San Stefaně (roku 1878) a otázka balkánská postoupena byla kongresu, který zasedal v červnu a červenci téhož roku v Berlíně.

Tato pověstná konference byla úplně ovládána Disraelim. I Bismarck se ostýchal před duchaplným starým pánem, pěkně namazaných, kadeřavých vlasů a svrchované pánovitosti, mírněné cynickým smyslem pro humor a obdivuhodným darem lichocení. V Berlíně bděl anglický předseda ministerský pečlivě nad osudem svých turčských přátel. Černá Hora, Srbsko a Rumunsko byly uznány za samostatná království. Knížectví bulharskému dostalo se polo nezávislého postavení pod knížetem Alexandrem z Battenbergu, synovcem cara Alexandra II. Ale žádnému z těchto států nebyla dána příležitost k rozvoji vlastních sil a bohatství, jak by byly bývaly mohly učiniti, kdyby byla Anglie méně úzkostlivá o osud sultánův, jehož panství bylo potřebí k bezpečnosti britské říše jakožto bašty proti další útočnosti ruské.

K dalšímu zhoršení kongres dovolil Rakousku, aby odňalo Turkům Bosnu a Hercegovinu a »spravovalo« ji jakožto část panství habsburského. Jest pravda, že si s tím Rakousko dalo znamenitou práci. Zanedbané kolonie byly spravovány tak dobře jako nejlepší kolonie britské, a to už něco znamená. Ale bydlilo tam mnoho Srbů. Za dávných dob bývali částí veliké říše srbské Štěpána Dušana, jenž zachránil na počátku čtrnáctého století Evropu před vpády Turků a jehož hlavní město Uskub bylo střediskem civilisace sto let před Kolumbovým objevením nových zemí na západě. Srbové vzpomínali na svou starou slávu, a kdo by také nevzpomínal? Mrzeli se pro přítomnost Rakušanů ve dvou provinciích, jež podle jejich mínění plným právem tradice náležely jim.

A v Sarajevě, hlavním městě Bosny, byl dne 28. června roku 1914 zavražděn arcivévoda Ferdinand, následník trůnu rakouského. Útočníkem byl srbský student, jenž spáchal atentát z pohnutek čistě vlasteneckých.

Avšak hana za tuto strašnou katastrofu, jež byla bezprostřední, třebaže nikoliv jedinou příčinou veliké války světové, nepadá na tohoto polochoromyslného srbského mladíka ani na jeho rakouskou oběť. Musí býti stopována zpět až ke dním pověstného kongresu berlínského, kdy byla Evropa příliš zaujata budováním hmotné civilizace, aby se starala o snahy a tužby zapomenutého kmene v temném cípu starého poloostrova Balkánského.

NOVÝ SVĚT

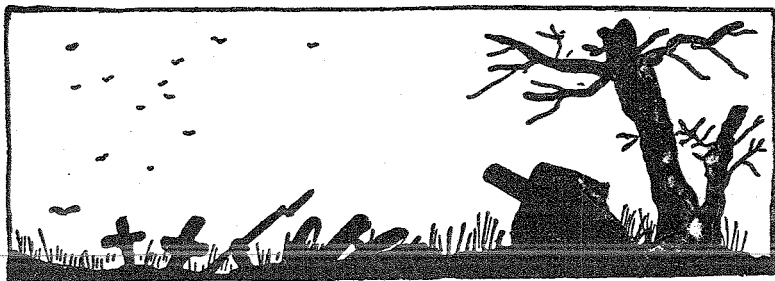
VELIKÁ VÁLKA, JEŽ BYLA OPRAVDU BOJEM ZA NOVÝ A LEPŠÍ SVĚT.

Markýz de Condorcet byl jedním z nejušlechtlejších charakterů v malém hloučku poctivých nadšenců, kteří byli zodpovědní za vzplanutí veliké revoluce francouzské. Obětoval život věci chudých a nešťastných. Byl jedním ze spolupracovníků d'Alembertových a Diderotových, když psali proslavenou Encyklopedií. V prvních letech revoluce byl vůdcem umírněného křídla konventu.

Jeho snášenlivost, vlídnost, vyvinutý smysl pro právo učinily jej předmětem podezřívání, když zrada králova a dvorní strany pomohla výstředním radikálům dostat vládu do rukou a povraždití odpůrce. Condorcet byl prohlášen za »hors de lois«, čili za člověka mimo zákon, za vyvrhele, jenž byl od toho okamžiku vydán na milost a nemilost každému opravdovému vlastenci. Přátelé se mu nabízeli s vlastním nebezpečenstvím, že jej ukryjí. Condorcet odepřel přijmouti jejich oběť. Uprchl a snažil se dostat se domů, kde by byl bezpečen. Po třech nocích pod širým nebem, rozedrán a zakrvácen, vstoupil do hospody a žádal o trochu potravy. Podezřívaví selští neotesanci jej prohledávali a našli u něho v kapse výtisk latinského básníka Horatia. Poznali z toho, že jejich zajatec je člověk ze vznešeného rodu a že nemá co dělati na cestách v čase, kdy byl každý dobře vychovaný člověk pokládán za nepřítele revolučního státu. Zatkli Condorceta a spoutali, zacpali mu ústa a uvrhli jej do vesnické šatlavy, ale když ráno pro něj vojáci přišli, aby jej přivlekli zpět do Paříže a stali, běda, byl mrtev.

Tento muž, který dal všechno a nic za to nedostal, měl vážný důvod, aby zoufal nad lidským pokolením. Ale on napsal několik vět, jež znějí tak vhodně dnes, jako před sto třicítí lety. K vůli vám je zde opakují.

»Příroda nedala nijakých mezí našim nadějím«, napsal, »a obraz lidského pokolení, zbaveného nyní pout a ubírajícího se pevným krokem po cestě pravdy, ctnosti a štěstí, poskytuje filosofům podívané, jež je potěšuje za omyly, viny a nespravedlnost, jež ještě poskvřňují a skličují zemi«.

Válka.

Svět prošel právě smrtelným zápasem bolesti ve srovnání s pouhou nehodou francouzské revoluce. Otřes byl tak prudký, že uhasil poslední jiskřičku naděje v prsou milionů lidí. Zpívali píseň pokroku, a po jejich modlitbách za mír přišla čtyři léta vraždění. »Stojí za to,« říkali, »pracovati a otročiti k vůli bytostem, jež se nepovznesly ještě nad stav nejdávnějšího člověka jeskynního?«

Jest tu jen jediná odpověď.

Tato odpověď jest: »Ano!«

Světová válka byla hroznou pohromou. Neznamenalala však konec světa. Naopak, přinesla příští nového času.

Psátí dějiny Řecka a Říma nebo středověku jest snadné. Hercí, kteří hráli tyto úlohy na dávno zapomenutém jevišti, jsou mrtví. Můžeme je s chladnou myslí posuzovati. Publikum, jež tleskalo jejich úspěchům, zmizelo. Naše poznámky nemohou jejich citům valně ublížiti.

Ale jest velmi nesnadné vystihnouti správně dějiny současné. Záhady, plnicí mysl lidí, s nimiž se ubíráme životem, jsou našimi

vlastními záhadami a příliš se nás dotýkají nebo se nám příliš líbí, aby je bylo možno vylíčiti s onou nestranností, již jest potřeba, píšeme-li dějiny a nebubnujeme-li na buben propagandy. Přes to přese všechno vynasnažím se vysvětliti vám, proč souhlasím s ubohým Condorcetem, když vyjádřil svou pevnou víru v lepší budoucnost.

Často jsem vás již dříve varoval před nesprávným dojemem, jenž vzniká, přidržujeme-li se tak zvaných historických období, rozdělujících dějiny člověka na čtyři části: starý svět, středověk, renaissanci a reformaci, dobu moderní. Poslední z těchto určených jest nejnebezpečnější. Slovo »moderní« chová v sobě tvrzení, že jsme my, lidé dvacátého století, na vrcholu lidské dokonalosti. Před padesátí lety zdálo se anglickým liberálům, jdoucím za Gladstonem, že byl problém právě poslanecké a demokratické formy vládní rozřešen navždy druhým velikým *opraveným zřízením*, jež dávalo stejnou účast ve vládě dělníkům i zaměstnavatelům. Když Disraeli a jeho konservativní přátelé mluvili o nebezpečném »skoku do tmy«, odpovídali: »Nikoliv.« Byli si svou věcí jisti a spoléhali, že budou napotom všechny třídy společenské pracovati svorně k úspěchu vlády své společné země. Od té doby stalo se mnoho věcí, a několik málo liberálů, kteří jsou ještě na živu, začínají chápati, že se zmýlili.

Není vůbec konečné odpovědi k žádné otázce historické.

Každé pokolení musí bojovati dobrý boj znovu anebo zahynouti, jako ona neohrabaná zvířata předhistorického světa.

Jestliže si jednou náležitě uvědomíte tuto velikou pravdu, nabudete nového a mnohem širšího názoru životního. Potom jděte o krok dále a pokuste se vmysliti do postavení svých pra-pravníků, kteří budou na vašem místě roku 10.000. I oni se budou učiti dějepisu. Co si budou mysliti o těch krátkých čtyřech tisících let, po něž máme písemné zaznamenání našich činů a našeho myšlení? Napoleona si budou představovati jako souvěkovce Tiglath Pilesera, vítěze nad Asyrií. Alexandra Makedonského si budou snad plést s čingischánem. Veliká válka, jež byla právě ukončena, bude se jeviti ve světle onoho dlouhého zápasu obchodního, jenž rozhodl o nadvládě na moři Středomoří, kdy bojovali Řím a Karthago po sto dvacet osm let o prvenství na moři. Balkánské zmatky devatenáctého století (boj za osvobození Srbska, Řecka, Bulharska

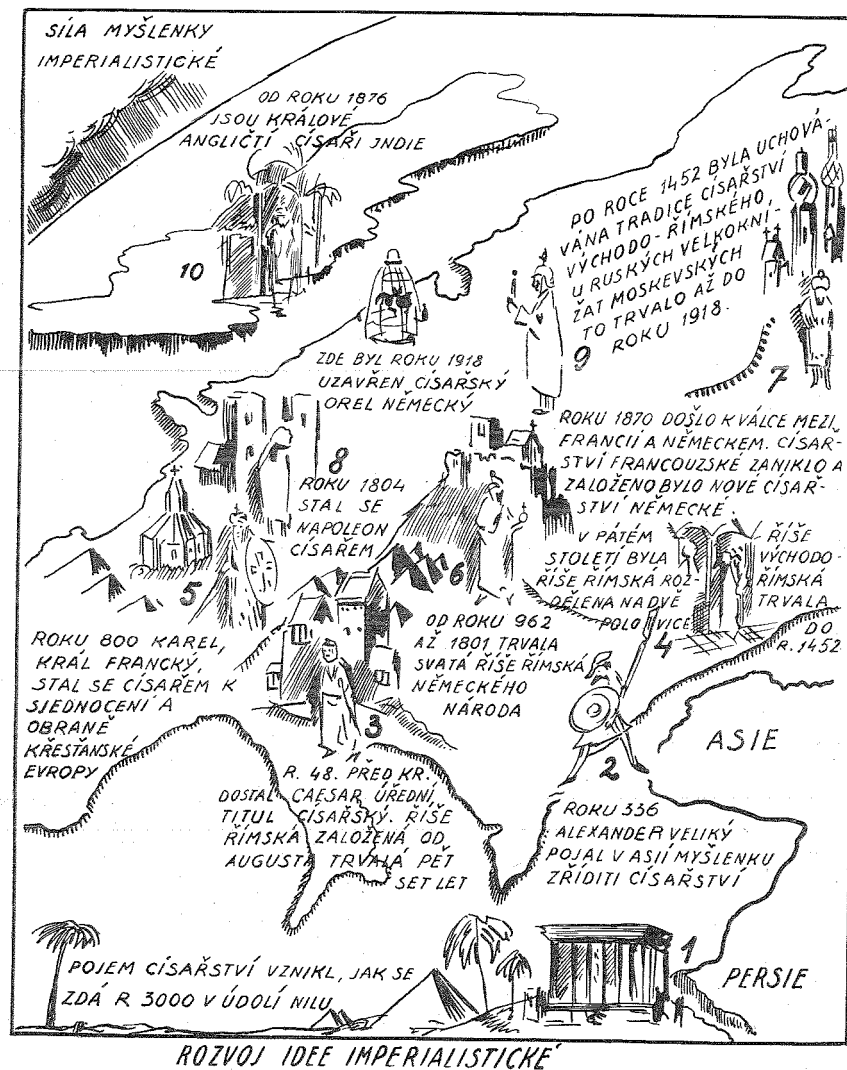
a Černé Hory) budou se jim zdátí pokračováním neurovnaného stavu, způsobeného velkým stěhováním národů. Na obrázky remešské kathedrály, jež byla teprve včera zničena německými děly, budou se dívat tak, jako my se díváme na fotografii Akropole, zničené před dvěma sty padesáti lety za války mezi Turky a Benáťany. Na strach před smrtí, který jest ještě všeobecný u mnoha lidí, budou hledět jako na dětskou pověru, jež jest snad přirozená u pokolení lidí, kteří až do roku 1692 upalovali čarodějnice. I naše nemocnice a laboratoře a operační sály, na nichž si tolik zakládáme, budou vypadati jako trochu zlepšené dílny alchymistů a středověkých ranhojičů.

A důvod toho všeho jest jednoduchý. My moderní lidé nejsme vůbec »moderní«. Naopak přináležíme dosud k posledním generacím obyvatelů jeskynních. První příležitost k opravdové civilizaci byla dána lidskému pokolení tehdy, když se odvážilo zkoumat všechny věci a když učinilo základnu, na níž by vypěstovalo rozumnější a jemnější společnost lidských bytostí, »poznání a pochopení«. Velká válka byla »bolestí při vzrůstu« nového světa.

Po dlouhou dobu v budoucnu lidé budou psátí veliké knihy, aby dokázali, čeho ten neb onen člověk dosáhl z války. Socialisté budou vydávati svazky, v nichž budou obviňovati »kapitalisty«, že využili války »k obchodnímu zisku«. Kapitalisté budou odpovídati, že válkou nekonečně více pozbyli nežli získali — že jejich děti byly mezi prvními, kdož šli do boje a na smrt — a budou ukazovati, jak se v mnohých zemích bankéři snažili, seč byli, aby vypuknutí nepřátelství odvrátili. Francouzští historikové budou probírat seznam hříchů německých od dob Karla Velikého až po doby Viléma Hohenzollerna a němečtí historikové jim oplátí ten kompliment a budou probírat seznam hrůz francouzských od časů Karla Velikého až po časy presidenta Poincaré. A potom dokáží k vlastnímu zadostučinění, že »válku zavínil« ten druhý chlapík. Státníci, mrtví a ještě ne mrtví, ve všech zemích dají se do psaní a budou vykládati, jak se namáhali, aby odvrátili nepřátelství a jak je zavilí odpůrcové do něho vehnali.

Za sto let nebude se historik starati o tyto výmluvy a obhajoby. Bude rozumětí pravé podstatě základních příčin a bude vědět, že osobní ctižádostivé plány a osobní špatnost a osobní hrabivost měla velmi málo co činiti s konečným vypuknutím. Původní chyba, jež

je odpovědna za všechnu bídu, byla spáchána, když naši vůdcové začali tvořiti nový svět z ocele a ze železa, z lučby a elektriny a zapoměli, že lidský duch jest pomalejší než příslovečná želva, lenivější nežli dobře známý lenochod a postupuje od sta do tří set let za malou skupinou podnikavých vůdců.

Zulu ve fraku jest stále Zulu. Pes, vycvičený jezdit na kole a kouřiti z dýmky, jest pořád psem. A lidské stvoření s duchem kramáře šestnáctého století, jezdcí na nejnovějším Rolls-Royce automobilu, zůstává stále lidským tvorem s duchem kramáře šestnáctého století.

Nerozumíte-li tomu napoprvé, čtete ještě jednou. Za okamžik vám to bude jasnější a vysvětlí vám mnoho věcí, jež se udály od roku 1914.

Snad bych vám mohl dát jiný, přístupnější příklad, abych ukázal, co tím míním. V biografu vrhají se na plátno vtípy a zertovné poznámky. Všimněte si při nejbližší návštěvě, jak se vám udá, obecenstva. Zdá se, že někteří lidé ta slova hltají. Za vteřinu jsou hotovi s přečtením těch rádek. Druzí jsou o málo pozvolnější. Ještě jiným trvá to dvacet až třicet vteřin. Konečně ti mužové a ženy, kteří nechtou více než jak to dovedou, dostávají se k tečce, když už bystřejší z obecenstva začali přelouskávati nový oddíl. V životě lidském není tomu, jak vám nyní ukáži, jinak.

V předešlé kapitole jsem vám vyložil, jak idea římského císařství žila dále na tisíc let po smrti posledního císaře římského. Dávalo to podnět k zřizování četných »říší nástupných«. Biskupové římsí mohli se tím způsobem státi hlavou celé církve, poněvadž představovali pojem římské dokonalosti světové. Řadu dokonale nevinných barbarských náčelníků vešlo to na dráhu zločinnou a do nekonečných bojů, poněvadž byli navždy v osidlech tohoto magického slova »Řím«. Všichni ti lidé, papežové, císařové a prostí bojovníci nelišili se příliš od vás nebo ode mne. Ale žili ve světě, kde římská tradice byla v živé paměti — něčím živoucím — něčím, nač se jasně pamatoval jak otec, tak syn i vnuk. I bojovali a obětovali se za věc, pro niž by se dnes nenašlo tučet branců.

V jiné kapitole jsem vykládal, jak se rozpoutaly hrozné války náboženské na více než sto let po prvním otevřeném projevu reformace, a srovnáte-li oddíl o třicetileté válce s odstavcem o vynálezech, uvidíte, že se toto příšerné vraždění odehrávalo v době, kdy v pracovnách četných francouzských a německých vědců dýmaly již první neohranané parní stroje. Ale svět z valné většiny neměl nijakého zájmu na těchto podivných vynálezech a pokračoval bez přestání ve veliké diskusi náboženské, která dnes působí zívání, ale žádného hněvu.

A tak to chodí. Za tisíc let od nynějška bude historik o Evropě užívati týchž slov o závěru devatenáctého století a bude viděti, jak se lidé pustili do strašných bojů národnostních, kdežto laboratoře všude kolem nich byly plny vážných lidí, kteří se ani za mák nestarali o politiku, jen když mohli donutiti přírodu, aby vydala o něco více ze svých milionů tajemství.

Pomalou začnete rozuměti, kam směřuji. Inženýr, vědec a chemik plnili Evropu, Ameriku a Asii po celý věk lidský svými ohromnými stroji, telegrafy, letadly a produkty kamenouhelného dehtu. Vytvořili nový svět, v němž čas a prostor byly přivedeny k naprosté bezvýznamnosti. Vynalézali nové výrobky a činili je tak laciné, že si je téměř každý mohl koupiti. Říkal jsem vám to všechno již dříve, ale neškodí zopakovati si to.

Aby udrželi stále vzrůstající počet továren v chodu, vlastníci jejich, kteří se stali i pány půdy, potřebovali surovin a uhlí. Obzvláště uhlí. Zatím masa lidu setrvala v mezích myšlení šestnáctého a sedmnáctého století a ulpívala na starých představách státu jakožto dynastické nebo politické organizace. Tato neschopná instituce středověká byla pak najednou povolána řídit nanejvýš moderní otázky světa mechanického a průmyslového. Dělal, co mohla, podle pravidel činnosti od staletí daných. Různé státy tvořily ohromná vojska a stavěly obrovská loďstva, jichž používalo k dobývání nových držav v odlehlých zemích. Kde jen zbývalo kousíček volného místa, tam povstávala anglická, francouzská nebo ruská osada. Jestliže se tomu domorodci vzpírali, byli pobiti. Ve většině případů se nebránili, i bylo jim volno žítí v pokoji, s podmínkou, že se nebudou míchat do diamantových, uhelných, naftových, zlatých dolů a do plantáží kaučukových, a za to se jim dostalo z cizí okupace leckterých výhod.

Časem se stávalo, že při shánění surovin zatoužily dva státy po témže kusu země a v téže době. Tu z toho byla válka. Stalo se tak před patnácti lety, když bojovaly Rusko a Japan o vlastnictví určitých krajů, náležejících Číňanům. Takové srážky bývaly však výjimkou. Ve skutečnosti se do boje nechtělo nikomu. Ba představa válčení vojskem a bitevními loďmi a ponorkami zdála se lidem s počátku dvacátého století absurdní. Představa násilnosti splývala v jejich mysli v jedno s dávným věkem neobmezených vlád monarchistických a pletichářských dynastií. V novinách se každodenně

dočítali o dalších ještě vynálezech, o společnostech anglických, amerických a německých vědců, kteří pracovali společně v dokonalém přátelství o pokroku v medicíně nebo v astronomii. Žili v rušném životě průmyslu, obchodu a továren. Ale jenom málo jich povšimlo si, že rozvoj státu (oné obrovské společnosti lidí, kteří uznávají určité společné zásady) zůstává o kolik století pozadu. Pokoušeli se varovati ostatní. Ale ti druzí hleděli si svých záležitostí.

Užil jsem již tolika přirovnání, že se musím omluviti, uvádím-li ještě jedno. Loď státu (starý to a osvědčený výraz, ale stále nový a vždycky malebný) Egyptanů, Řeků, Římanů a Benátčanů a obchodních dobrodruhů sedmnáctého století stala se pevným plavidlem, vystavěným z vyspělého dříví a ovládaným důstojníky, znajícími posádku i loď a rozumějícími mezím umění plaveckého, jež přijali po svých předcích.

Pak přišel nový věk železa a ocelé a strojů. Nejdříve se změnila jedna, potom druhá část staré lodi. Rozměry její se zvětšovaly. Plachty ustoupily páře. Zřizovaly se lepší obytné místnosti, ale více lidí muselo sestupovati do podpalubí, a přes to, že práce byla bezpečná a značně výnosná, neměli jí už tak rádi jako své bývalé a nebezpečnější zaměstnání nahoře. Nakonec a téměř nepozorovatelně přeměňoval se starý koráb s ráhnovými plachtami v moderní námořní parník. Ale kapitán a kormidelníci zůstávali tíž. Byli ustanovováni nebo voleni týmž způsobem jako před stolety. Učili se témuž systému plavby, který sloužíval lodníkům patnáctého století. V jejich kabinách visely tytéž mapy a signálové vlajky, které sloužily za dnů Ludvíka XIV. a Bedřicha Velikého. Byli zkrátka (ačkoliv bez vlastní viny) úplně nezpůsobili.

Moře mezinárodní politiky není příliš široké. Když se tyto vládní a koloniální parníky začínaly přepínati a předháněti, muselo dojíti k neštěstím. A docházelo. Můžete dosud viděti vraky, přijde-li náhodou do té části oceánu.

Mravní naučení z tohoto líčení jest jednoduché. Svět hrozně potřebuje mužů, kteří by se ujali nového vedení — kteří budou mít odvahu sami prohlédnouti a kteří poznají jasně, že jsme teprve na počátku cesty a že se máme učiti zcela novému systému námořnictví.

Budou muset sloužit po léta jako pouzí učedníci. Cestu vzhůru budou si museti vybojovati proti všemožným formám oposice. Až se dostanou na můstek, vzpoura závistivé posádky přinese jim snad pád. Ale jednoho dne povstane muž, který uvede loď bezpečně do přístavu, a ten bude hrdinou věků.

ČESKÝ NÁROD

ČESKÝ NÁROD V DĚJINÁCH SVĚTOVÝCH. NAPSAL DR. JAN HERBEN.

Národ český znám byl ve svých sídlech dnešních (Čechy, Morava, Slezsko a Slovensko) dávno, jak soudí archeologie a prehistorie. Když byl ponejprve zpozorován a popisován od *kronikářů* německých a řeckých, žil v zemi málo zalidněné, divoké, plné lesů a bažin, v níž se ještě proháněla zvěř. Potom Čechové přijali křesťanství. Přijali je sice z Byzancie a s bohoslužebnou řečí staroslovanskou, záhy však připojili se ke zřízení církevnímu, státnímu i k duševnímu životu zemí západních. Což bylo nepochybně štěstím pro ně. Do konce 14. století není však dějín národně-českých. Jsou dějiny knížat a králů, přčetné války, ano velkolepé státní přeměny za druhého Lucemburkovce Karla IV., leč o národním životě lze mluvit ještě málo. Jen silné prvky národní povahy české probleskují už, ač žádné badání není již s to, aby vyložilo vlivy, které povahu našich předků vytvořily.

Překvapuje, že národ český, jež panovníci vodili do válek krutých a do zemí dalekých (Německo, Itálie, Prusy a Litva) nezesurověl, ano právě naopak stal se vědychtivým a ušlechtilým. Čechové navštěvovali školy ve Francii, Německu a v Itálii, kde dokonce na školách padovských tvořili uznanou skupinu. Čechové se vyskytují v kancelářích papežů a knížat duchovních i světských. Přijímajíce pak mezinárodní literaturu středověkou jako jiní, překládají ji záhy do svého jazyka a ku podivu buď mírní nebo vynechávají v legendách 13. a 14. věku všecko, co bylo sprosté. Což svědčí nejen o dobrém vkusu, nýbrž i o povaze jemné. Méně překvapuje,

že pocítili záhy živě svou národnost, protože země naše byla žhavou půdou, na které žili vedle sebe Čechové a mladší kolonisté Němci, kteří do českých zemí přicházeli napřed jako mniši a kněží, později jako horníci a řemeslníci. Nechuť Čechů k cizím přichozím rostla, když panovníci dávali Němcům přednost na svých dvorech a čím dále více si líbovali v německých pěvcích, rytířských způsobech, v umění i módě německé. Nechuť k Němcům s jedné, zároveň však s druhé strany horlivost pro českou národnost a jazyk národní objevuje se v písemnictví českém 14. století. Když vymírala první národní dynastie Přemyslovců, Čechové byli už národem uvědoměným — národem českým a plemenem slovanským. Nejprudčeji zní v rýmované kronice rytíře českého Dalemila, v závěti biskupa pražského Jana IV. z Dražic, v písni o panu Zajícovi. Slovem, český jazyk stal se orgánem osvěty, stěhoval se ze vsí a rodin do knih učených i uměleckých a vytlačoval ze země latinu a němčinu.

SLÁVA NÁRODA

HUSITSTVÍ A BRATRSTVÍ.

Dvoji osudné události ohrožovaly vývoj národa českého do 14. století. Po vpádu Maďarů do Evropy (počátek X. století) slovenská větev českého národa zůstala trvale odtržena od kmene a žila v jařmu maďarském. Maďaři utvořili zároveň škodlivý klín mezi Čechy a Jihoslovany. Jiným neštěstím pro Čechy bylo, že nejbližší kmenové slovanští v Polabí byli do 12. století poněmčeni a zničeni, takže předkové naši zůstali osamoceným poloostrovem, obklíčeným Němci na severu, západě a jihu. Jestliže Čechové se udrželi a drželi kulturní krok s národy sousedními, je to známka kmene houževnatého. Rozkvětu hmotnému i duševnímu prospěl velice král luxemburského rodu Karel I., jakožto císař římský IV. Veliká je řada jeho podniků, kterými zvelebil země české, aby na nich pevně stál trůn císařský. Stejně napomohl rozkvětu duševnímu tím, že z hlavního města Prahy tvořil novou Paříž střední Evropy, již obohatil stavbami klášterů a kostelů, zejména však založením university. Praha nestačila návalu domácích i cizinců, takže král musel zbořit několik vesnic v okolí a založit Nové město z nich. Za tohoto Karla národ český změřil se se svými sousedy; nejen bojovníci a vyslanci království objevují se na vynikajících místech Evropy, také mužové vědy a umění procházejí střediska osvěty v Itálii, Paříži a Oxfordě.

Již za života Karlova národ český zahloubal se do otázek náboženských. Řadu kazatelů mravokárných dovršil Mistr Jan Huš. V jeho osobě sloučily se oba směry tehdejšího odporu proti Římu, jenž po dvě století propukával na různých místech Evropy, směr

lidový a směr učený. Památný je v životě Husově rok 1402, kdy se stal kazatelem v proslulé kapli Betlemské v Praze a zároveň rektorem university pražské. V kapli Betlemské Hus přibližoval se srdcem oněm sektám Albigenským a Waldenským, které toužily po zvroucnění a odsvětštění křesťanství, stranice se nádherných obřadů v kostelích a hledající pravého učení v Písmě, v ústraní světa. Na universitě Hus byl representantem učených lidí, jejichž rozum vzpíral se okovům plané scholastiky, touže po svobodě badání a vědy, které církev potírala jako všetečnost a neznabožství. Oporu našel ve spisech Wiklefových, anglického učeného profesora.

Mistr Jan Hus byl povahy živé, ač ne bouřlivé, rozumu bystrého, a řečník okouzující svou prostotou a upřímností. Po šestiletém kázání v kapli a vyučování na universitě dostal se do sporu s hierarchií a kněžstvem, ač lidé světští, lid, měšťané a šlechta jej milovali. Za sporů s církevními vrchnostmi dostal se na cesty, po kterých kráčeli všichni reformátoři náboženství. Popíral nejen správnost několika článků víry, on prostě zavrhl samu zásadu Říma, že by křesťan musil se podrobovat za všech okolností učení církve a výrokům papežským, byť i shledával, že odporují učení Kristovu a jeho apoštolů. Hus proti papeži postavil vyšší autoritu — *Krista* a proti slepému poslušství církve — *rozum* člověkův. Šel na církevní sněm do Kostnice hájit svých názorů a byl ochoten pokorně odvolat svoje učení, bude-li o lepším poučení z Písma. Na tento názor církevní sněm nemohl přistoupiti, neboť za patnáct století nebylo slycháno v církvi, že by jeden člověk mohl proti celé církvi postaviti své osobní přesvědčení a žádat poučení. Hus zemřel za toto své přesvědčení na hranici 6. července 1415 jako arcikacíř.

Český národ v ohromné většině postavil se za Husa a podnikl proti církvi patnáctiletý boj, ve kterém zůstal vítězem. Církevní sněm basilejský odhodlal se tudíž jednati s Čechy o smíření po dobrém. Listinou, zvanou kompakтата, připustil odchylky husitův od církevního učení a při tom uznal Čechy za pravé křesťany. Husitství stalo se národní církví českou.

Husitstvím počínají se dějiny národa českého. Husitství bylo nejen obnovou křesťanského života, reformací, nýbrž i rozkvětem národním. Hus nebyl fanatikem náboženským, ani národním. Řekl, že je mu dobrý Němec milejší nežli špatný Čech, byť to byl vlastní bratr. Nemohl však býti lhostejný k nadvládě menšiny německé

nad českou většinou, jaká vždy ještě trvala na dvoře panovnickém, v městech, na universitě i v úřadech. Hlásal tedy, že Čechové ve svém království podle zákonů přirozených i božských mají býti první v úřadech jako Francouzi v království francouzském a Němci v zemích svých. A páni mají se postavit, aby řeč česká nehynula.

Hus sám povznesl řeč českou a ustálil jazyk spisovný. Přeložil bibli a psal české spisy; neboť má-li křesťan znáti učení Kristovo, musí se mu dáti bible. S tím souviselo vzdělání obecné; neboť křesťan, má-li čísti bibli, musí se učit čísti a rozuměti. Odsud počíná se v českých zemích úsilí po školství a touha po vzdělání. Papež Pius II., když jako delegát papežský procházel Čechy, užasl, že i divocí bojovníci táborští mají v nově založeném městě Táboře znamenité školy, ba i školy pro dívky.

Česká reformace přinesla do života českého i zárodky demokratické a sociální. Ve vojsku Jana Žižky, slavného válečníka, jenž bojoval za učení Husovo, byl řád vojenský uspořádán tak demokraticky, že budí podiv dějepisců. Vášnivě hlásání rovnosti lidské vedlo na Táboře ke zřízení komunismu křesťanského: všichni obyvatelé byli bratři a sestry a majetek měl jim býti společný podle vzorů prvních obcí křesťanských.

Probuzení vědomí národního a vědomí síly vedly národ k obmezení všelike mocí, kterou si kdo osoboval nad národem. Byl okamžik v bojích husitských — na čáslavském sněmě 1421 — kdy svrchovanost národní vyhlášena byla měrou ve středním věku nebývalou a neslýchanou. Politický sněm národa vypověděl poslušnost papeži a sesadil s trůnu nehodného krále Zikmunda. Pro církve měli být autoritou domácí učení bohoslovci, správu země převzalo 20 volených zástupců národa, mezi nimiž převahu měli měšťané proti šlechtě. Tak reformace náboženská učinila z Čechů skutečný národ, a to národ demokratický.

Světový význam Husův a husitství vidíme v tom, že Hus roztrhl dosavadní jednotu církve katolické, která se již nikdy nenavrátila. Hus však odpoutáním rozumu od autority církevní osvobodil rozum lidský vůbec. Přisoudil člověku dotud mraveništnímu právo na přesvědčení, na sebeurčení náboženské a tím posunul pokrok lidstva o veliký krok. Svatý muž zahynul v plamenech, ale vykoupený pokrok náboženský táhl za sebou pokrok v životě občanském vůbec.

V českém národě samém vytvořilo husitství galerii velikých osobností: Žižku-válečníka, Chelčického-myslitele, Poděbrada-krále. Z husitských základů vyrostla konečně náboženská obec, Jednota bratrská, která ze všech sekt nejvíce se přiblížila životu křesťanů z prvních dob apoštolských, jednota lidí bez meče, usilující o vzdělání obecné a mravní život.

ZÁPAS A PORÁŽKA

PROTIREFORMACE.

Sto let trval však zápas o uznání křesťanství ve formě české, protože církev svými kompaktáty Čechy obelstila. Sněm basilejský je smluvil, a papežská stolice jich neuznala. Čechové zvolili si na základě kompaktát arcibiskupa husitského, papež ho nepotvrdil, ba jeden z papežů i kompaktáta zrušil (1467) a na ochránce jich krále Jiřího vyhlásil křížové války. Kletba těchto krvavých bojů s Římem a nenávisť národů sousedních k národu kacírskému dotkly se vnitřního života českého neblaze. Národ český byl odříznut od světa a odkázán na sebe. Co tak utěšeně působilo v národě, ty živé styky s cizinou až do husitství, to pohaslo. Čechové-kacíři nesmějí se takořka ukázati v Evropě. Tím domácí život zplaněl a při nedostatku povznášejících idejí utloukal se v náruživých bojích vysoké šlechty s nižší a obou vrstev šlechtických v zápasech proti městům. Přitom selský lid upadl v nevolnictví. Jiným neštěstím byla ztráta jednoty národní, neboť Řím dovedl si vyhledati pomocníky v menší katolické šlechtě a zeslaboval národ.

Konečně za národní této rozháranosti stavové čeští povolali na uprázdněný trůn rod habsburský Ferdinandem I. Národ český vstoupil tím v trojhlavý svazek státní (česko-německo-maďarský), jenž se mu stal osudným. Neboť Habsburkové politikou zchytralou a násilnou podrobili si pomocí Maďarů české země tak dokonale, že národ náš ztratil bezmála samostatnost státní. Stavové čeští zpozorovavše ponejprv nebezpečí, podnikli revoluci hned proti Ferdinandovi I. (1547), ale podlehli v ní, a vítěz trestal odboj méně na hrdle, za to tím více na statcích bratrských pánů a všech měst

královských, jež zabral. Tento Ferdinand I., vychováním Španěl, povolal do země jezovity, kteří začali vychovávat dorost katolické šlechty k neslýchané nesnášenlivosti a drzé výbojnosti. On také zavedl censuru nade vším tiskem v zemi, takže 90% protestantů nesmělo tisknout svých náboženských knih, ba ani přetiskovat staré bible, jestliže biskupové katoličtí a později jezovitě odepřeli souhlas. Jednou stavové čeští dovedli sice využít rodinných sporů v dynastii habsburské a vynutili si konečně na králi Rudolfovi II. náboženskou svobodu majestátem (1609), ale už se nevzpamatovali z úpadku. Rychle se začali sice chápat všech prostředků k obnově krásného života státního i osvětového (university), ale Řím, Španělé a jezovitě nepopřáli jim času. Všemi způsoby dráždili Čechy, až je vehnali do revoluce nepřipravené 1618, která skončila porážkou Čechů na Bílé hoře u Prahy, jejíž následky byly zoufalé, div ne smrtelné.

Krvežíznivý pobožník, tehdejší Habsburk Ferdinand II., prohlásil, že chce mítí království České raději pusté než kacírské. Bílá hora dala mu možnost, že tuto svou zásadu provedl a odkázal jí také svým nástupcům. Sám dal v Praze 1621 popraviti 27 vůdců odboje a potom pronásledoval celý národ. Zkonfiskoval 2/3 půdy české a rozdal jí cizincům, zejména vojenským dobrodruhům. Husité a Bratři, nechtějící přijmouti katolictví, dílem sami prchali ze země, dílem byli vyhnáni (36.000 rodin). Ti pak Čechové, kteří v zemi zůstali, odevzdáni byli jezovitům a všeliké sběři z cizích zemí na milost a nemilost, znásilňování vojskem, exekucemi a žaláři. Všechny fary, všechny školy a učené instituce odevzdány jezovitům, kteří převzali pokatolictění národa. Český historik Gindely praví, že snad od stěhování národů země české nebyly tak proměněny jako v době protireformace. Neboť přeryta země a změněna i nebesa. Mezi české světce povýšen byl Jan Nepomucký, jenž byl vymyšlenou figurou, aby vytlačil úctu k Janovi, kostnickému mučedníku. Pozdější jezovití usilovali vytvořiti i nový jazyk spisovný proti jazyku Husovu a drahocennému překladu bible bratrské. Nové té hatlanině říkali jazyk svatováclavský. Pravý národ český žil ve vyhnanství, a co má cenu literární nebo vědeckou do konce století 17., to vykonáno bylo v cizině: v Polsku, Německu, Uhrách, Holandsku a ve Švédsku. Nejslavnějším z našich exulantů byl Jan Amos Komenský, jenž přes 40 let bloudil Evropou a hledal

u státníků a na dvorech panovníků záchranu svého národa (zemřel 1670 v Amsterdamu). Přitom uprostřed vřavy válečné, ve starostech o rozplášené stádo Jednoty bratrské, slyše nářky ožebračených vyhnanců, vdov a sirotků, zamyslel se o lepším vychování školském, aby prospěl národu, až se vrátí zase do svých sídel. Prospěl však národům jiným jako reformátor školy, založené na základech vědeckých, na mateřském jazyce a na všeobecném demokratismu. Vybudoval soustavu, která dnes je známa ve všech dílech světa a získala Komenskému čestný název »učitele národů — praeceptor mundi.«

PROBUZENÍ A OSVOBOZENÍ

NAVRÁCENÍ SAMOSTATNOSTI.

Uprostřed 18. století pokládán byl národ český za vymřelý, a protože český jazyk se držel už jen v selském lidu, za národ odsouzený k smrti. Leč za panování Marie Terezie a syna jejího Josefa II. (1740-1790) zavanul i do říše habsburské duch osvícenecký z Anglie, Francie a z Německa. Říše měla to štěstí, že císař Josef II. otevřel osvíceneckému hnutí brány do své říše sám. Tu byli Čechové první mezi rakouskými národy, jejichž učenci a spisovatelé čtli encyklopedisty a uvítali hnutí pro svobodu myšlení a vědy a pro snášenlivost náboženskou. Desítiletí Josefovy vlády přálo jim, že směli ohledávat minulost národní, křísiti znalost dějin i jazyka. Josef prospěl národu našemu zejména dvěma zákony: tolerančním a robotním. Toleranční patent dával svobodu tajným evandělíkům a jiný zastavoval protireformaci zrušením misionářův. Robotní patent rušil nevolnictví, takže český sedlák mohl pracovat na svém a získávat blahobyť. Tajní evandělíci vynesli ze skrytí staré knihy. Čechové ukázali tenkrát, že ač je zachvátíl už úpadek mravní povahy, přece schopnosti rozumové měli ještě neporušeny. Učení ti lidé (Dobrovský, Pelcl, Procházka; později Jungmann, Kollár, Šafařík a Palacký) uctívání jsou v národě jako buditelé národní. Zejména dějiny národní Františka Palackého, jenž vykopal je jako z rumu a národu postavil před oči slavnou minulost, vzbudily sebevědomí české. Revoluční rok 1848 vedl už národ dále od činnosti literární a jazykové. Tenkrát geniální novinář Havlíček proměnil dosavadní idylickou společnost českou v politický tábor.

Přišla sice reakce (1850-60), ale čím méně Čechům dopouštěno pracovat politicky a účastnit se v životě habsburské říše, tím více chápali se práce vzdělávací a hospodářského rozkvětu. Tyto metody práce osvětové se osvědčovaly po celé půlstoletí. Národ obětavě nacházel prostředky svépomoci. Zakládal ústavy kulturní (museum, divadlo), zřizovány školy obecné i střední, tiskárny, časopisy, hospodářské jednoty a peněžní ústavy, až počátkem 20. století bylo zjevno i nepřátelům, že Čechové vyrovnávají se vzdělaností a hospodářskou zdatností Němcům rakouským i Maďarům, kteří usilovali o jejich porobení.

Na konci století 19. až po naše dny byl to universitní profesor Tomáš G. Masaryk, jenž dovršoval práci buditelův úsilím nejen vědeckým a politickým, nýbrž i mravním. Nepřestával dávatí národu svému za vzor českou reformaci a volatí národ ku práci pokrokové, demokratické a humanitní. Národ měl se osvobodovat od těch mravních kazů, které přináší zotročení a ve kterých ho vychovala protireformace církevní a tyranství státní. Tak jsme zráli. Když vypukla válka světová, Masaryk odešel do ciziny a přesvědčoval se svými pomocníky státníky dohodové, že rakousko-uherský žalář má býti rozbit, aby na jeho místo nastoupili národové osvobození, zejména český národ, schopný i hodný samostatnosti. Práce buditelů byla korunována vítězstvím Masarykovy revoluce. Proto Národní shromáždění české zvolilo jej 14. listopadu 1918 presidentem československé republiky a národ nazývá ho svým osvoboditelem.

Tříkráte bylo slyšeno jméno české v Evropě za posledních 500 let, a pokaždé byl to muž z lidu, jenž obrátil oči světa k našemu národu. První byl Jan Hus, prostý kazatel ze šumavské vesnice. Druhý byl Jan Amos Komenský, syn moravského mlynáře od hranic uherských, poslední biskup Jednoty bratrské, umírající ve vyhnanství. Třetí byl Tomáš G. Masaryk, rodu vesnického, jenž zorganizoval všechny zbraně národní, duchovní i hmotné, jenž představoval Čecha před cizími národy v nejryzejší podobě.

Počátek národa našeho je v Husovi. Hus dal národu našemu odkaz, aby své poslání našel ve stálé reformě, v obnovování života, v usilování o pokrok a zdokonalení sebe i všeho lidstva. »Kdyby národové evropští byli někdy voláni před soudnou stolicí dějin,« — napsal E. Denis, francouzský dějepisec našich dějin — »Francie

by ukázala války křížové a revoluci, Itálie by mluvila o renesanci, Španělsko o obnoveném Novém světě, Rusko by vyprávělo o svém dlouhém zápase s východními barbary přemoženými a proměněnými, Anglie o kolonizované Americe: uprostřed tohoto kongresu Čechy měly by právo domáhati se místa slavného a Hus šel by před Lutherem.«

Jestliže národ český v 15. století odevzdal světu známé věty o věrném křesťanu (ústí Husovými):

»Hledej pravdy, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdu až do smrti«:

ve 20. století může světové civilisaci připojiti ještě trojí *občanské a světské* heslo, kterým Masaryk zahájil reformy ve svém národě:

»Vědění je moc. Pravdou k právu. Nic není velké, co není pravdivé.«

BYLO, JEST A BUDE

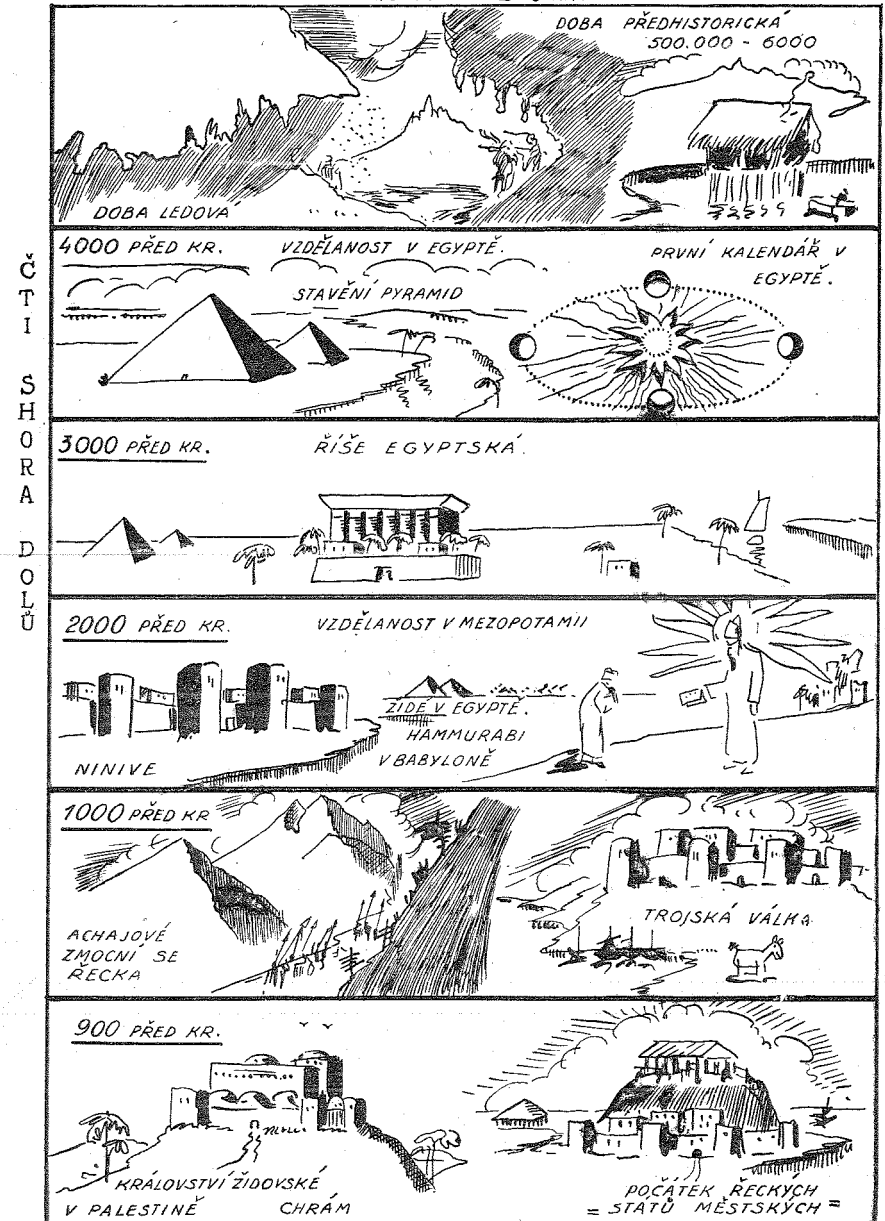
»Čím více přemýšlím o záhadách světa, tím více jsem přesvědčen, že bychom si měli voliti za přisedící a soudce Ironii a Soucit, jako se staří Egypťané za šťastnou smrt obraceli k bohyni Isidě a bohyni Nefthydě.

Ironie i Soucit jsou dobrého srdce; první zpřijemňuje život smíchem; druhý posvěcuje jej slzami.

Ironie, již já vzývám, není božstvem krutým. Netropí si úsměšků ani z lásky ani z krásy. Jest jemná a vlídná. Její veselost odzbrojuje a ona jest to, jež nás učí smáti se darebům a bláznům, jež bychom jen pro ni mohli ve slabé chvíli zavrhovati a nenáviděti.«

A s těmito moudrými slovy velmi slavného Francouze se s vámi loučím.

NÁZORNÁ CHRONOLOGIE 500.000 PŘED KR. - 1922 PO KR.

800 PŘED KR.
FOINICÁNE ZALOŽÍ KARTHAGINU
ZALOŽENÍ ŘÍMA
VELICÍ PROROKOVÉ ŽIDOVSTÍ

700 PŘED KR.
ROZKVĚTA PÁD ŘÍŠE ASYRSKÉ.
ZAKLADÁNÍ ŘECKÝCH KOLONIÍ
ZKÁZA NINIVE

600 PŘED KR.
SOLON DÁ ATHÉNAŇM ÚSTAVU.
BUDHA V INDII
KONFUCIUS V ČINĚ

500 PŘED KR.
MARATHON
PERIKLES
ŘECKÉ DIVADLO V ROZKVĚTĚ
ZLATÝ VEK ATHÉN

400 PŘED KR.
VÁLKA MEZI ATHÉNAŇMI A SPARTOU.
ATHÉNY OŽIVNOU JAKO ŽTO SÍDLO UČENOSTI.
SOKRATES A PLATON

300 PŘED KR.
ALEXANDER VELIKÝ
HANNIBAL A VÁLEČNÁ VÝPRAVA KARTHAGINSKÁ.

200 PŘED KR.
ZNIČENÍ KARTHAGINU
ŘECKO STANE SE ŘÍMSKOU PROVINCIÍ.
POSLEDNÍ SVOBODNÉ KRÁLOVSTVÍ ŽIDOVSKÉ ZA MAKHABEJSKÝCH

100 PŘED KR.
POMPEIUS DOBUDE STŘEDOZEMNÍ MOŘE
CAESAR DOBUDE GALLIE
CAESAR ZAVRAŽDEN.
AUGUSTUS STANE SE CÍSAŘEM

1 PO KR.
NAROZENÍ KRISTOVO
KŘESŤANSKÉ UČENÍ PŘÍCHÁZÍ DO ZÁPADNÍ EVROPY
DOBYTÍ ANGLIE

100 PO KR.
RÍŠE RÍMSKÁ VLADNE SVĚTU
TRAIAN HADRIAN MARCUS-AURELIUS
FILOSOFIE STOICKÁ

200 PO KR.
300 PO KR.
NÁJEZDY BARBARŮ NA ŘÍŠI RÍMSKOU.

400 PO KR.
RÍM ZPUŠTOŠENO OD GOTŮ.
KONEC ZÁPADNÍ ČÁSTI ŘÍŠE RÍMSKÉ.
SASOVÉ V ANGLII.
SV. AUGUSTIN
POČÁTEK PAPEŽSTVÍ

500 PO KR.
600 PO KR.
STŘEDOVĚK
NA ZŘÍCENINÁCH ŘÍMA VYRŮSTÁ CÍRKEV.

700 PO KR. HLASÁNÍ KRISTANSTVÍ V SEVERNÍ EVROPE. MOHAMEDÁNI DOBUDOU SEVERNÍ AFRIKY A ŠPANĚLSKO. KAREL MARTELL PORAZÍ MOHAMEDÁNY U TOURS.

800 PO KR. KORUNOVACE KARLA VELIKÉHO V ŘÍMĚ. POKUSY OZNOVUZŘÍZENÍ ŘÍŠE ŘÍMSKÉ NA PŮDĚ NĚMECKÉ. PRVNÍ STÁT RUSKÝ. VPADY NORMAUSKÉ.

1000 PO KR. ZÁPAS MEZI PAPEŽEM A CÍSAŘEM ŘEHOR. VII. A JINDŘICH IV. VILÉM DOBYVATEL. PRVNÍ VÝPRAVA KRÍŽOVÁ. CANOSSA.

1100 PO KR. OKOLÍ MOŘE STŘE-DOZEMNÍHO STŘE-DIŠTĚM OBCHODU. POČÁTEK RYTÍŘSTVA MNOHO VÝPRAV KRÍŽOVÝCH. POČÁTEK UNIVERSIT.

1200 PO KR. STAVĚNÍ ČETNÝCH CHRÁMŮ GOTICKÝCH. POČÁTEK RENAISSANCE V ITALII. MAGNA CHARTA. KONEC KRÍŽÁCKÝCH VÁLEK. TOMAS AQUINSKÝ. ROGER BACON. DANTE.

1300 PO KR. VZNIK GENERÁLNÍCH STAVŮ A PARLAMENT. VYVÁLEZ, STŘELNÉHO PRACHU A OCHABOVÁNÍ MOCI FEUDÁLNÍCH RYTÍŘŮ.

1400 PO KR. JEANNE D'ARC. ANGLIČANÉ VYPUZENÍ Z FRANCIE. TURCI DOBUDOU CAHIRHADU. KONEC ŘÍŠE VÝCHO-DORÍMSKÉ. KNIHTISK.

1500 PO KR. MAGELHAES. REFORMACE. PROTIREFORMACE. NEZDAR VÁLČENÉHO LODSTVA. KOLUMBUS. VEK VELIKÝCH OBJEVŮ. ERASMUS. ZWINGLI. LUTHER MELANCHTHON. LOYOLA A JESUITÉ. KRALOVNA ALŽBĚTA V ANGLII. ODBOJ HOLANĎANŮ PROTI ŠPANĚLSKU. ZŘEKNUTÍ TRŮNY KRALE FILIPA II. PRVNÍ POŽADAVEK, ABY BYLO MOŘE VOLNÉ PRO VŠECHNY LIDI.

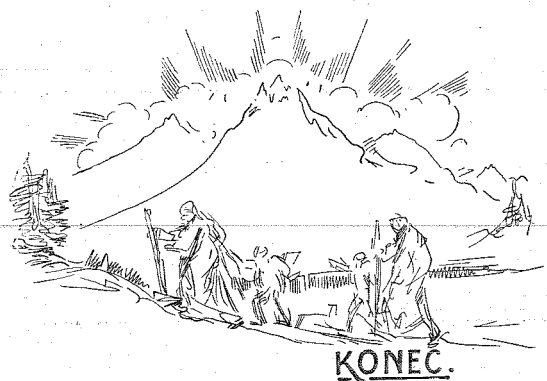
1600 PO KR. VÁLKY NÁBOŽENSKÉ. KONEC RENAISSANCE. EVROPSKÉ OSADY VE VŠECH DÍLECH SVĚTA. REVOLUCE V ANGLII. VÁLKA TRICETILETÁ. GUSTAV ADOLF ŠVÉDSKÝ. KRAL KAREL POPRAVEN. GALILEO NEWTON. SHAKESPEARE. MOLIÈRE. GROMWELL.

1700 PO KR. RUSKO STANE SE RÍŠI SVĚTOVOU. PRUSKO STANE SE RÍŠI SVĚTOVOU. AMERICKÁ REVOLUCE. FILOSOFOVÉ SPINOZA. DESCARTES. DIDEROT. VOLTAIRE. KANT. GOETHE. J. S. BACH. MOZART. LUDVÍK XIV. A VILÉM ORANŽSKÝ ROVNOVÁHA MOCI. REVOLUCE VE FRANCII. KRAL LUDVÍK XVI. POPRAVEN. REPUBLIKA FRANCOUZSKÁ. WASHINGTON. FRANKLIN. HAMILTON. JEFFERSON. ABRAHAM LINCOLN. ELEKTRINA. BEETHOVEN. WAGNER.

1800 PO KR. VZRŮST A PAD NAPOLEONŮV. SVATÁ ALLIANCE. MODERNÍ LÉKAŘSTVÍ. ZDRAVOTNICTVÍ A STUDIA SOCIÁLNÍ. ZRUŠENÍ OTROCTVÍ. ODBOJ ŠPANĚLSKÝCH OSAD V JIŽNÍ AMERICE. BOJE V EVROPE, O NÁRODNÍ NEZÁVISLOST. ZNOVUZŘÍZENÍ ŘÍŠE NĚMECKÉ.

1900 PO KR. VELKOVÝROBA. ZAVODĚNÍ VE ZBROJENÍ. SVĚTOVÁ VÁLKA. ZDOKONALENÍ VYBŮSNĚHO STROJE. SOUPEŘENÍ V OBCHODĚ. HOSPODÁŘSKÝ NEPOKOJ VE VŠECH DÍLECH SVĚTA. KONEC CÍSAŘSTVÍ NĚMECKÉHO A RUSKÉHO. VZRŮST MNOHA NÁRODNOSTÍ. SPOLEČNOST NÁRODŮ.

2000 PO KR. POKRAČOVÁNÍ DO NEKONEČNA.

K VYOBRAZENÍM

K VYOBRAZENÍM TÉTO KNIHY.

Doba dějepisných učebnic bez vyobrazení dávno minula. Stránky populárních knih pokrývají obrázky a fotografie slavných osobností a stejně památných událostí. Fotografie byly z tohoto spisu vyloučeny, a na jejich místo nastoupila řada samorostlých kreseb, znázorňujících spíše představy nežli příběhy.

Spisovatel neosobuje si žádné umělecké dokonalosti (v dětství jevil rozhodný sklon k malování, musil se však učit na housle, jakožto předmětu výchovnému), ale kreslí raději vlastnoručně mapy a náčrtky, protože ví přesně, co chce říci a nemůže nijak tohoto smyslu svým dovednějším bratřím na poli umění vysvětliti. Ostatně byly obrázky vesměs kresleny pro děti a jejich představy umělecké se od názorů rodičů značně liší.

Všem učitelům chtěl by dáti spisovatel tuto radu: Dejte svým chlapcům a dívkám, jak se vám jenom nahodí příležitost, kreslíti dějiny podle jejich vlastního přání. Můžete ukazovati třídě fotografii řeckého chrámu nebo středověkého hradu, a třída bude z povinnosti říkat: »Ano, pane učitelí,« nebo »ano, slečno,« a zapomenou z toho zase všechno. Učíňte však řecký chrám nebo římský hrad středem nějakého děje, řekněte chlapcům, aby sami namalovali »budování chrámu« nebo »dobývání hradu«, a budou se po škole snažiti, aby tu práci dokončili. Většina dětí dovede, dříve než se naučí kreslíti podle sádrových modelů, kreslíti podle skutečností, a často kreslí nápadně dobře. Snad vypadá výtvar jejich tužky trochu prehistoricky. Snad se i podobá dílu určitých domorodých kmenů horního Konga. Ale dítě jest velmi zhusta předhisto-

rické nebo horno-konzské ve svém vlastním vkusu a vyjadřuje tyto primitivní pudy s přesností až podivuhodnou.

Hlavní věcí v učení historii jest, aby si žák zapamatoval jisté výsledky »v jejich vlastní souvislosti«. Mnohaleté pokusy přesvědčily spisovatele, že málo dětí zapomene kdy, co si nakreslily, kdežto velmi málo jich si pro vždy zapamatuje, co jenom čtly.

Totéž jest s mapami. Dejte dítěti řádnou obvyklou mapu s tečkami a čarami a zelenými moři a řekněte mu, aby překreslilo toto zeměpisné jeviště, jak samo uzná za vhodné. Hory se budou trochu rozbíhati a města budou vypadati úžasně středověce. Obrisy budou často velmi nedokonalé, ale povšechný účinek bude právě tak věrný jako u našich běžných map, jež se nahlásaly hned od časů dobrého Gerarda Mercatora podivně mylných historek. Nejdůležitější při tom však jest to, že z toho dítě nabude dojmu úzkého vztahu k dějinným a zeměpisným faktům, jichž jiným způsobem docílití nelze.

SEZNAM BAREVNÝCH PŘÍLOH

	Strana
Jeviště našich dějin leží na malé planetě, ztrácející se v nekonečnosti vesmíru	Titulní obraz
Řecko	80
Řím	112
Normani přicházejí	144
Hrad	160
Středověký svět	176
Nový svět	208
Budha jde do hor	224
Moskva	272

SEZNAM JEDNOBAREVNÝCH PŘÍLOH

	Strana
Chrám (Řecko)	69
Horský průsmyk	137
Středověké město	167
Kathedrála	205
Srub v pustině	299
Vzhůru k Trafalgaru	331
Moderní velkoměsto	369
Řiditelná vzducholod'	393

SEZNAM VYOBRAZENÍ A NÁZORNÝCH MAP

	Strana
1. Daleko na severu	9
2. Pršelo nepřetržitě	12
3. Vystoupení člověka	13
4. Rostliny opouštějí moře	14
5. Vzárust lidské lebky	16
6. Prehistorie a historie	18
7. Evropa prehistorická	22
8. Egyptské údolí	30
9. Stavění pyramid	32
10. Mesopotamie, pánev Starého světa	36
11. Babylonská věž	39
12. Ninive	40
13. Svaté město Babylon	41
14. Bloudění Židů	43
15. Mojžíš uzří Svatou zemi	44
16. Foinická loď obchodní	45
17. Dějiny slova	48
18. Indoevropané a jejich sousedi	49
19. Trojský kůň	50
20. Schliemannovy vykopávky v Troji	51
21. Mikény v Argolidě	52
22. Moře Egejské	53
23. Ostrovní mosty mezi Asií a Evropou	54
24. Egejské město na řecké pevnině	56
25. Achajové dobývají egejského města	57
26. Pád Knossu	58
27. Hora Olymp, kde bydlili bohové	59
28. Městský stát řecký	63
29. Řecká společnost	66
30. Ztroskotání perského loďstva u hory Athosu	75

Strana

31. Bitva marathonská	76
32. Thermopyly	77
33. Bitva u Thermopyl	78
34. Peršané spálí Atheny	79
35. Karthago	87
36. Zájmové oblasti	88
37. Jak došlo k založení města Říma	90
38. Rychlý válečný koráb římský	92
39. Hannibalův přechod přes Alpy	95
40. Hannibal a válečná výprava karthaginská	97
41. Hannibalova smrt	99
42. Jak povstal Řím	100
43. Postup civilisace na západ	102
44. Caesar táhne na západ	108
45. Veliká říše římská	110
46. Svatá země	114
47. Řím po vpádu barbarů	119
48. Vpády barbarů	121
49. Klášter	124
50. Gotové táhnou	125
51. Mohamedův útěk	129
52. Zápas kříže s půlměsícem	131
53. Svatá říše římská německého národa	135
54. Vlast Norů	141
55. Norové táhnou do Ruska	142
56. Normani pohlížejí přes Canal la Manche	142
57. Oblast norská	143
58. Jindřich IV. v Canosse	153
59. První výprava křížová	157
60. Svět za válek křížáckých	158
61. Dobyetí Jerusalema křížáky	159
62. Křížákův hrob	160
63. Hrad a město	165
64. Věž	170
65. Střelný prach	171
66. Rozvoj idee svrchovanosti lidu	174
67. Vlast švýcarské svobody	176
68. Zřeknutí trůnu Filipa II.	177
69. Obchod ve středověku	185
70. Veliký Novgorod	187
71. Koráb »hansy«	189
72. Středověká laboratoř	193
73. Renaissance	195
74. Dante	197

Strana

75. Jan Hus	203
76. Rukopis a kniha tištěná	207
77. Marco Polo	210
78. Jak se svět stále víc a více zvětšoval	212
79. Svět Kolumbův	215
80. Veliké objevy, západní polokoule	218
81. Veliké objevy, východní polokoule	219
82. Magalhaës	221
83. Tři veliká náboženství	225
84. Velicí vůdcové morální	229
85. Luther překládá bibli	235
86. Inkvisice	241
87. Noc sv. Bartoloměje	245
88. Zachránění Leydenu prokopáním hrází	246
89. Vrah Viléma Mlčelivého	247
90. Vojsko se blíží	248
91. Smrt Hudsonova	250
92. Válka třicetiletá	252
93. Amsterdam roku 1648	254
94. Angličané	256
95. Válka stoletá	257
96. Jan a Šebastian Cabot u pobřeží novofundlandského	260
97. Divadlo Alžbětino	261
98. Rovnováha moci	271
99. Vznik Ruska	277
100. Petr Veliký v holandské loděnici	281
101. Petr Veliký staví nové sídelní město	282
102. Výprava vystěhovalců	289
103. Jak Evropa ovládla svět	291
104. Síla moře	292
105. Boj za svobodu	293
106. Vystěhovalci	294
107. Jak se běloši usazovali v severní Americe	295
108. V kajutě na »Mayfloweru«	297
109. Francouzové prozkoumávají západ	298
110. První zima v Nové Anglii	301
111. Jiří Washington	302
112. Velká revoluce americká	303
113. Guillotina	307
114. Ludvík XVI.	309
115. Bastilla	311
116. Francouzská revoluce dostala se do Holandska	315
117. Ústup z Moskvy	321
118. Bitva u Waterloo	324

	Strana
119. Napoleonův odchod do vyhnanství	325
120. Přízrak strašící svatou aliancí	335
121. Jak vypadal ve skutečnosti kongres vídeňský	337
122. Doktrína Monroeova	353
123. Josef Mazzini	361
124. První parník	373
125. Vznik parníku	374
126. Vznik automobilu	375
127. Síla lidská a síla strojní	378
128. Továrna	380
129. Filosof	389
130. Galileo	391
131. Gotická architektura	400
132. Troubadour	404
133. Průkopník	409
134. Dobyť západu	413
135. Válka	418
136. Rozvoj idee imperialistické	421
137.—141. Názorná chronologie	439—443
142. Konec	444

INDEX

	Strana		Strana
A			
Abelard	194	Aristeides	77
Abu-Bekr	132	Aristoteles	82, 180—182, 200
Afrika	413	Arkwright Richard	371
Achaiové	57	Asyřané	34, 40
Akkadové	34, 39, 40	Augustus	111
Akropolis	78, 80	B	
Alarich	119	Babylonská věž	39
Alba, vévoda z Alby	232, 247	Bacon Roger	181
Albert, král sardinský	358	Bach Jan Šebestián	406
Alemaní	120	Bagdad	132
Alexander Veliký	34, 41, 82—83	Balboa	219
Alexander I.	323, 333—340, 352	Balkánské státy	344, 352—355 414—416
Alexander VI., papež	237	Barbarosa	154
Alchymie	367	Bavlna	371
Alí	132	Bedřich II., Hohenštauf	154
Alkibiades	81	Bedřich II., král pruský	284—287
Althing, islandský sněm	176	Bedřich Vilém I.	285
Alžběta, královna anglic.	249, 259 261, 290	Bedřich Vilém IV.	359
Americká revoluce	293—304	Beethoven	407
Amerigo Vespucci	218	Belgie	342
Amorité	40	Bell Alexander Graham	375
Anglická kabinetní rada	267	Benátky	159, 184—186
Anglická revoluce	255—268	Bentham	383
Anglické kolonie	296—299	Bílá hora, bitva na Bílé hoře	433
Anglie, její dobytí	140—142	Bismarck	359—365
Anna, královna anglická	267	Blanc Ludvík	387
Antiochus III.	102	Blücher	326
Antonius	108, 109	Boccaccio	199
Architektura	397—400	Boerská válka	413

Strana	Strana
Bolívar Šimon 351	Český národ, jeho probu-
Bologna, universita v B. 194	zení a osvobození . . . 435—437
Bonaparte viz Napoleon.	Člověk, jeho první objevení . . 15
Bonaparte Josef 350	
Boris Godunov 278	D
Božské právo královské . 262—265	Daneholť, národ. sněm dánský 176
Brandenburg 284	Dánsko 343
Bratři čeští 433	Dante 196—198
Brazílie 344	Danton 316
de Brienne 311	Denis Arnošt 436—437
Budha 223—230	Desatero božích přikázání . . . 44
Bulharsko 414—415	»Deutschland« 136
Bunsen 392	Díaz Bartoloměj 214
Burgundové 119	Disraeli 415
Byron 355	Divadlo 71—73, 403, 436
Byzantium 119	Drakon 63—64
Byzantská říše 200	Drobnohled 392
Byzant. říše vyrácena od Turků 127	Dynamo 375

C

Cabot 217, 259, 296	
Caesar Gaius Julius . . . 106—108	
de Calonne 310	
Canning Jiří 352, 355	
Capo d' Istria 344	
Cartwright Edmund 371	
Cařihrad dobyt od Turků . 278	
Castlereagh 336—340	
Cavour 360	
Censura 433	
Cicero 106	
Clovis 133	
Colbert 290	
Coreggio 402	
Covilham Pedro 214	
Cromwell Oliver 264, 290	
Czartoryski Adam 343	

Č

Čáslavský sněm 430	
Český národ 426—437	
Český národ, jeho sláva . 428—431	
Český národ, jeho zápas a	
porážka 432—434	

F

Farao 34
Faraday Michal 374
Farnakés 107

Strana	Strana
Ferdinand I. 432—433	
Ferdinand II. 251, 433	
Ferdinand VII. 344	
Ferdinand a Isabela 217	
Feudalism 144—146	
Filip II. (Špaň.) 244—248, 258, 262	
Filip Makedonský 82	
Filip Rovnost (Egalité) 357	
Filipiny 220	
Fitch Jan 371, 372	
Florence 186, 362	
Foinická abeceda 46	
Foiničané 45—46	
Fra Angelico 207	
Francouzské kolonie 296—298	
Francouzsko-pruská válka 364—365	
Francouzský parlament 176	
Franklin Benjamin 302, 373	
Frankové 120, 133	
František Josef I. 359	
Fulton Robert 371—372	

G

Galileo 367	
Garibaldi 360	
Generální stavové holandské 177	
Gent 188	
Gibel-al-Tarik (Gibraltar) . . . 132	
Gindely 433	
Giotto 207	
Girondisté 316	
Glaciální perioda 20—23	
Gotové 119	
Gottfried z Bouillonu 158	
Gracchové 104—105	
Grant 386	
Gratian 194	
Groot Gerhart 202, 250	
Grotefend 37	
Grotius (Groot) 202, 250	
Guericke Otto 373	
Gustav Adolf 252—253	
Gutenberg Jan 208	

H

Haiti 350	
Hals Frans 402	
Hammurabi 40, 83	
Hannibal 96—102	
Hansa 188	
Hargreaves Jakub 371	
Hasdrubal 98	
Hastings, bitva u H. 142	
Havlíček Karel 435	
van Heemskerck 249	
Hellenové 57, 85, 91	
Héron z Alexandrie 368	
Hidžra 129	
Hieroglyfy 24—28	
Hohenštaufovci 153	
Hohenzollernové 284—286	
Hradec Králové, bitva u K. H. 363	
Hudba 403—407	
Hudson Jindřich 251	
Hunové 119	
Hus 202—203, 238, 428—430	
	436—437
Husitství 429	
Huygens 368	
„Hvězdová dvorana“ 282	
Hyksové 33	

CH

Chaldaevé 41
Champollion 37
Chancellor Richard 259, 274
Chelčický 431
Cheops 31
Chetitě 40
Chrysoloras Emanuel 200

I

Indická obchodní společnost . 254
Indoevropané 47—49
Isis 31
Islandský sněm 176
Itálie, její sjednocení 360
Ivan Hrozný 187, 278

	Strana	Strana	
J			
Jakobíni	315, 316	Karel XV. 343	
Jakub I.	260	Karel Smělý 136	
Jakub II.	266	Karthago 86—99	
Jan (angl.)	174—175	Kateřina Medicejská 258	
Jan Nepomucký	433	Katilina 106	
Jan z Oldenbarneweldtu	253	Kay Jan 351	
Janov	186	Kirchhoff 392	
Japan	413	Klavír 405	
Jeanne d'Arc	203	Kleopatra 34, 109	
Jednota bratrská	431, 436	Klínové nápisy 37	
Jefferson Tomáš	304	Klínové písmo 37—38	
Jerusalem	44	Kněz Jan 214	
Jerusalem dobyt křížáky	158—159	Kněží, první zmínka o nich 30	
Jerusalem dobyt od Turků	161	Knihťisk 208	
Jesuité	244, 347, 433	Knossos 53—55	
Ježíš Nazaretský	112—116	Kolegium kardinálů 152	
Jindřich IV. (něm.)	152—153	Koloniální expanse 408—416	
Jindřich VII. (angl.)	257	Kolumbus 37, 211, 216—218	
Jindřich VIII. (angl.)	240, 257	Komenský Jan Amos 433—434, 436	
Jindřich Plavec	213	Kompaktáta 429, 432	
Jiří I.	267—268	Konfucius 223—230	
Jiří II.	267—268	Kongo 414	
Jiří III.	268, 301	Kongres vídeňský 329—349	
Josef II.	435	Konrád V. 154	
Josefina, císařovna	319	Konstantin 119, 125	
Justinián	126	Konstantin Palaiolog 127	
K			
Kacířství	243	Konstantinopol 119, 120, 127	
Kalvin	240, 242	Kopernik 215	
Kaple Betlemská	429	Kostnický koncil 202—203, 429	
Karaorděvičové	344	Košut Ludvík 358	
Karbonáři	352	Kristián IV., král dánský 252	
Karel Veliký	133—139, 178, 180	Krüdenerová baronka 338	
Karel Veliký, jeho korunovace	136	Krymská válka 361	
Karel Vel., rozdělení jeho říše	136	Křížácké výpravy 154—161	
Karel Martel	132	Křížácká výprava první 158	
Karel I., král anglický	262—264	Křížácká výprava druhá 158	
Karel II., král angl.	265—266	Kuba 414	
Karel IV., Lucemburkovec	427	„Kusý parlament“ 264	
Karel V.	232, 233, 238, 244, 247, 290	Kyros 48	
Karel X., král franc.	356	L	
Karel XII., král švédský	283	Lafayette 355	
		Lao-Tse 228	
		Laplace 392	

	Strana	Strana
M		
Ledová doba	20—23	Merkantilistický systém 288—292
Lee Richard Jiří	302	Meroveovci 133
Lee Robert, generál	386	Mesopotamie 35—42
van Leewenhoeck	392	Metternich 333—341, 352, 355—358, 365
Leibnitz	367	Mexico 364
Leonidas	77—78	Michelangelo 402
Leopold I. Koburg (Belgie)	357	Mikroskop 392
Leopold II. (Belgie)	414	Mikuláš I., car ruský 357
Lidová charta	381	Miltiades 76
Lincoln Abraham	386	Mirabeau 314
Lionardo da Vinci	207	Mír vestfalský 253
Lipsko, bitva u L.	355	Mohamed 128—132
Lope de Vega	403	Mohamedánské výboje 132
Louisiana, její prodej	326	Mojžíš 42—44
Lovy sledů	188	Monroeova doktrina 352
Loyola Inigo	244	Montesquieu 307
Ludvík XIII.	253	Montezová Lola 359
Ludvík XIV.	269—273, 290, 305—306	Morse Samuel 374
Ludvík XVI.	308—316	Moskva 273, 276—278
Ludvík XVIII.	325, 333, 356	Moskva spálena 324
Ludvík Filip	357—358	Mozart 406
Luther Martin	236—239, 437	Mumie 31
Lyell Charles	392	Mykény 52
N		
Macchiavelli	204	Náboženství, jeho počátky 29—31
Magna charta	175	Napier Jan 367
Mammalia	14	Napoleon 139, 317—333, 342—343, 367
Magalhaës	211, 219, 221	Napoleon III. 360—361, 364—365
Magenta	361	Národní shromáždění franc. 313
Malířství	401—402	Nebukadnezar 40, 86
Marathon	75—76	Necker 309—312
Marco Polo	209	Nelson 323
Mare clausum, mare liberum	250	Nešpory sicilské 154
Marie Louisa	357	Nevolníci 279, 432
Marie Stuart	258—259	Newcomen Tomáš 368
Marie Terezie	286, 435	Newton Izák 367, 391
Marius	105	Německo císařstvím 365
Marx Karel	387, 388	Německo po kongresu vídeňském 345—347
Masaryk Tomáš G.	436—437	Niebuhr 37
Maxmilián, císař mexický	364	Nimvegy, mír v N. 272
Mazzini	360	
Medici	186	
Medové	47	

	Strana		Strana
Nizozemsko republikou	177	Peloponnéská válka	80—81
Nizozemsko královstvím	342	Perikles	80—81
Noc sv. Bartoloměje	247	Perské války s Řeky	74—80
Normandie	141	Peršané	47—48
Normani dobudou Anglie	256	Petrarca	198
Normani, první objevitelé Ameriky	216	Petr Poustevník	158
Normanské vévodství	255	Petr Veliký	279—283
Norové	140—143	Philippe Egalité	357
Norsko	343	Piano	405
Novgorod	187, 188	Pippin Krátký	133—134
Nový Amsterodam	255	Písmo, jeho vynález	24—28
Nový řád volební v Anglii r. 1832	381	Pius II.	430
Nový svět	417—425	Pius VII.	322
O		Plataje	75, 79
Občanská válka amer.	385—386	Poděbrad Jiří	431
Objevení Ameriky	217—220	Poitiers, bitva u P.	132, 133
Obrenovičové	344	Polsko	343
Octavianus Augustus	108—111	Pompeius	106—107
Odoaker	120	Pontius Pilatus	113—115
Odpustky	237	Portugalsko	344
Oheň, první jeho použití	21	Pražská universita	428
z Oldenbarneveldtu Jan	253	Prohlášení lidských práv ve Francii	314
Osiris	31	Pohlášení nezávisl. amer.	302—304
Ota Veliký	139, 151, 180	Proklamace osvobození otroků	386
Owen Robert	387	Protestanti	239
Oxfordská universita	195	Protestanti a katolíci	240—254
P		Protireformace	432—434
Pain Tomáš	316	Prusko	284—287
Palacký František	435	Přemyslovci	427
Palestina	44	Ptolemaiiovský systém světový	215
Papež	123	Ptolemaiiovci	34
Papež proti císaři	150—155	Punské války: I.	94
Papín	368	II.	94—98
Parlament	175	III.	98
Parlament francouzský	176	Puritáni	264, 298
Parník	371—372	Pyramidy	31—32
Parní stroj	368—371	Q	
Pařížská universita	194	Quintus Fabius Maximus Cunctator	96—97
Pavel apoštol	112—116	R	
Pavel I., car ruský	323, 336, 337	Rada desíti v Benátkách	186

	Strana		Strana
Rafael	207	Řím, jeho vznik a počá- teční dějiny	87—93
Ravenna	120, 196	Římané dobudou Řecka	101—102
Rawlinson Jiří	37	Římané dobudou Syrie	102
Reforma práce	383—388	Řím v úpadku	117—121
Reformace	231—239, 430	Římská církev	122—127, 233—235
Rembrandt	402, 407	Římská církev v Anglii	258
Renaissance	191—201	Římská převaha v Anglii	255
Revoluce francouz.	305—317, 379	Římská říše císařská	109—121
Revoluce sociální	377—382	Římští otroci	103
Richard Lví Srdce	174—175	S	
Richelieu	253	Sabinové	89
Robespierre	316, 317	Sadová, bitva u S.	363
Roland	134	Salamis	78
Rollo	140	Salerno, universita v S.	194
Romulus Augustus	120	Sarajevo	415
Rosettská deska	25	Savonarola	201
Rovnováha moci	269—273	Scipio Lucius	102
Rudolf Habsburský	154	Scipio Publius	98, 101
Rudolf II., majestát R.	433	Sedm spojených provincií ni- zozemských, osamostatnění	177
Rumford	373	Severoněmecký spolek	363
Rumunsko	354	Shakespeare	260, 403
Runnymede	175	Schliemann Jindřich	50—52
Rurik	275	Scholastikové	180
Rusko	274—283	Sicilie	358
Rusko-japonská válka	423	Slavkov	323
Ryswick, mír v R.	272	Socialismus	387—388
Rytířstvo	147—149	Solferino	362
Ř		Solon	64
Řecká civilisace	56	Sparta	79—81
Řecká města a státy	59—61	Spinetti Jan — spinet	405
Řecká samospráva	62—64	Srbsko	415
Řecké divadlo	71—73	Ssavci	14
Řecké umění v renaissanci	200	Stephenson Jiří	372
Řecko-perské války	48, 74—79	Středověk	162—190
Řecký jazyk ve středověku	200	Středověká města	162—172
Řecký život	65—68	Středověká města, jejich výsady	169—172
Řečtí otroci	65—67	Středověká samospráva	173—178
Řehoř, papež	126	Středověký obchod	184—190
Řehoř VII.	152—154	Středověký svět	178—183
Řekové	56—83, 344, 354, 355	Stuartové	261—266
Řekové přemohou Egejany	58		
Řím	87—121		

OBSAH

	Strana
1. Úprava jeviště	11
2. Naši nejstarší předkové	16
3. Prehistorický člověk počne pracovat pro sebe	20
4. Egypťané vynalezou umění psátí a začne zaznamenávání dějin	24
5. Počátek vzdělanosti v údolí Nilu	29
6. Vzrůst a pád Egypta	33
7. Mesopotamie — druhé středisko východní vzdělanosti	35
8. Sumerští písaři klínového písma, jejichž hlíněné tabulky nám vykládají o dějinách Assyrie a Babylonie, veliké pány v semitské	37
9. Vypravování o Mojžíšovi, vůdci národa židovského	43
10. Foiničané, kteří nám dali naši abecedu	45
11. Indoevropští Peršané se stanou pány světa semitského a egyptského	47
12. Obyvatelé při Egejském moři přinesli vzdělanost staré Asie do pustin Evropy	50
13. Zatím indoevropský kmen Hellenů dobýval Řecka	56
14. Řecká města, jež byla skutečnými státy	59
15. Řekové byli první lidé, kteří učinili nesnadný pokus o samosprávu	62
16. Jak Řekové žili	65
17. Původ divadla, první forma lidové zábavy	71
18. Jak Řekové uhájili Evropy proti vpádu asijskému a zahnali Peršany zpět přes moře Egejské	74
19. Dlouhá a zhoubná válka Athen a Sparty o náčelnictví v Řecku	80
20. Alexander Veliký založí velkou říši řeckou a co se stalo z této veliké ctíždostivosti	82
21. Stručný obsah kapitoly 1. až 20.	84
22. Semitská osada Karthago na severním pobřeží afrického a indoevropské město Řím na západním pobřeží Itálie zápasily spolu o nadvládu v západním moři Středozezemím a Karthago byla zničena	86

	Strana
23. Jak povstal Řím	100
24. Jak se republika římská po stoletích neklidu a převratů stala císařstvím	103
25. Vypravování o Jošuvovi Nazaretském, jemuž Řekové říkali Jesus	112
26. Soumrak Říma	117
27. Jak se Řím stal středem křesťanského světa	122
28. Ahmed, honec velbloudů, stal se prorokem pouště Arabské a jeho vyznavači dobyli téměř celého známého světa pro větší slávu Allaha, jediného pravého Boha	128
29. Jak Karel Veliký, král francký, došel titulu císařského a usiloval znovu o uskutečnění staré myšlenky světové říše	133
30. Proč se lidé desátého století modlili k Bohu, aby je chránil zřivosti Norů	140
31. Střední Evropa, jsouc napadána se dvou stran, stala se vojenským táborem a Evropa byla by zahynula bez vojáků z povolání a správců, součástí zřízení feudálního	144
32. Rytířstvo	147
33. Podivná dvojí lojalita středověkého lidu a jak to vedlo k nekonečným sporům mezi papeži a císaři svaté říše římské	150
34. Ale na všechny tyto spory se zapomnělo, když dobyli Turci Svaté země, znesvětili svatá místa a pletli se vážně do obchodu východu se západem. Evropa se vydala na křížové výpravy	156
35. Proč lidé středověcí říkali, že »městský vzduch jest volný vzduch«	162
36. Jak si obyvatelé města zajistili právo býti slyšeni v královských radách svého kraje	173
37. Co soudili lidé středověcí o světě, v němž právě žili	178
38. Křížácké výpravy učinily ze Středozezemního moře ještě jednou živé středisko obchodní a města poloostrova Itálie se stala důležitým sprostředkovatelem obchodu mezi Asií a Afrikou	184
39. Lidstvo troufalo si ještě jednou býti šťastné právě proto, že bylo na živu. Snažilo se zachrániti zbytky starší a utěšenější vzdělanosti římské a řecké a bylo na svůj čin tak hrdo, že mluvilo o renaissanci čili obrození vzdělanosti	191
40. Lidé počali pocítovati potřebu projevití nově objevenou radost ze života. Projevovali své štěstí v básnictví, stavitelství, malířství a v knihách, které tiskli	202
41. Že však nyní lidstvo zlomilo pouta úzkého obmezení středověkého, muselo míti více místa pro své cesty. Evropský svět se stal příliš malý pro jeho ctíždostivost. Byla to doba pro velké cesty výzkumné	209
42. Něco o Budhovi a Konfuciovi	223
43. Pokrok lidského pokolení se dá nejlépe srovnati s velikánským kyvadlem, kývajícím se bez ustání kupředu a dozadu. Vlažnost	

	Strana
náboženská a umělecký i literární enthusiasmus renaissance byly vystřídány vlažností uměleckou i literární a enthusiasmem reformačním	231
44. Doba velikých sporů náboženských	240
45. Jak neblaze pro krále Karla skončil zápas mezi »božským právem« královským a méně božským, leč odůvodněnějším »právem parlamentu«	255
46. Ve Francii trvalo naproti tomu s čím dále tím větší nádherou »božské právo králů« a osobitost vládců byla mírněna toliko nově vynalezeným zákonem »rovnováhy moci«	269
47. Dějiny tajemné říše moskevské, jež vpadla neočekávaně na veliké politické jeviště evropské	274
48. Rusko a Švédsko svádějí mnoho válek, aby se rozhodlo, kdo má býtí vedoucí velmocí severozápadní Evropy	280
49. Kromobyčejný vzrůst malého státu v ponuré části severního Německa, zvaného Prusko	284
50. Jak se nově založené národní nebo dynastické státy snažily obohatiti a co se rozumí merkantilistickým systémem	288
51. Ke konci osmnáctého století proskakovaly v Evropě poplašné zprávy, že se něco děje v divočinách severo-amerických. Potomci mužů, kteří pokutovali krále Karla za jeho lpění na »božských právech«, připojili k staré historii boje za samostatnost novou kapitulu	293
52. Veliká revoluce francouzská prohlašuje zásady svobody, bratrství a rovnosti všech lidí na světě	305
53. Napoleon	318
54. Jakmile byl Napoleon zavezen na ostrov sv. Heleny, sešli se ve Vídní panovníci, poražení tak často od nenáviděného »Korsičana«, a snažili se zmařiti leckteré změny, způsobené francouzskou revolucí	329
55. Snažili se zajistiti světu období nerušeného míru potlačováním všech nových myšlenek. Tím učinili nejvyšším úředníkem ve státě policejního špehouna a zanedlouho byla vězení všech zemí plna těch, kdož tvrdili, že má lid právo vládnouti si podle toho, jak uzná za dobré	342
56. Láska k nezávislosti národní byla však příliš mocná, aby se dala takto vyhladiti. Jižní Amerika byla první, která se zdvihla proti zřízení kongresu vídeňského, za ní v patách následovalo Řecko, Belgie, Španělsko a veliký počet jiných zemí evropských a devatenácté století se ozývalo vřavou mnohých válek za samostatnost	349
57. V době, kdy evropské lidstvo bojovalo za národní samostatnost, byl svět, v němž žilo, do základů změněn řadou vynálezů,	

	Strana
jež udělaly z nemotorného parního stroje osmnáctého století nejevnějšího a nejvýkonnějšího otroka člověkova	366
58. Nové stroje byly však příliš drahé, i mohli si je opatřiti jenom lidé zámožní. Bývalý tesař nebo obuvník, jenž býval samostatným mistrem ve své malé dílně, byl donucen dáti se najímati od vlastníků velikých nástrojů mechanických; vydělával sice více peněz nežli dříve, ale za to pozbýval samostatnosti, a těžce to nesl	375
59. Všeobecné zavádění strojů nepřivodilo éry štěstí a zdaru, prokovaně pokolením, jež vidělo dostavník ustupovati železnici. Sháněny leckteré léky, ale ani jediný toho problému nerozřešil	383
60. Ale svět zažil jinou změnu, důležitější nežli revoluce ať politické nebo průmyslové. — Po věcích útisku a pronásledování dostalo se nakonec svobody jednání vědci a ten se pak snažil odhalovati základní zákony, jimiž jest ovládán vesmír	389
61. Kapitola o umění	396
62. Kapitola, jež by vám měla podati velmi mnoho politického poučení o posledních pěti letech, jež však ve skutečnosti obsahuje několik vysvětlení a trochu obhajoby	408
63. Veliká válka, jež byla opravdu bojem za nový a lepší svět	417
64. Český národ v dějinách světových	426
65. Názorná chronologie	439
66. Bylo, jest a bude	438
67. K vyobrazení této knihy	445
68. Seznam příloh	447
69. Index	449
70. Obsah	462

OPRAVY TISKOVÝCH OMYLŮ.

- Čti na straně: 12. řádek 21. shora: nehostině místo nehostinně
 33. ř. 6. shora: udržování místo udržovávni
 43. na obrázku: zaslíbená země místo zaslíbena země
 43. ř. 4. zdola: izraelskému místo israelskému
 47. ř. 6. zdola: čili místo čti
 53. ř. 8. zdola: drenážován, domy místo drenážován domy
 54. na obrázku 5. zd. vlevo: Mykény místo Myslény
 76. ř. 10. zdola: zrána místo z rána
 84. ř. 7. shora: uvědomme si místo uvědoměme si
 97. na obrázku 2. ř. zdola vlevo: Španěl místo Španel
 99. ř. 1. shora: moře místo može
 103. ř. 13. shora: v módě místo modě
 153. ř. 9. (titul obrázku): Jindřich IV. v Canosse místo Jindřich W. IV.
 175. ř. 10. shora: nepřihlížela místo nepřihížela
 178. ř. 3. zdola: chudasy místo chudasy
 185. na obr. vlevo v rohu obchod-ním místo obcho-dním
 187 ř. 7. shora: branou místo bránou
 192. ř. 11. zdola: Francouzích místo Francouzech
 195. ř. 6. shora: pohostiné místo pohostinné
 200. ř. 9. zdola: časovati místo skloňovati
 201. ř. 6. shora: nadšeně místo nadšení
 217. ř. poslední: Šebastian místo Šebesian
 219. ř. 1. shora: Balboa místo Balbao
 229. na obr.: osvícený místo osvícení
 236. ř. 13. shora: sira místo Sir
 252. na obr. v pravém rohu: Švédsko místo Svedsko
 252. na obr. uprostřed vlevo: Loyola místo Lyola
 257. na obr. uprostřed nahoře: Agincourt místo Agineourt
 268. ř. 5. shora: jedenadvacet místo jednadvacet
 277. na obr. uprostřed: po souši místo po souši
 282. ř. 1. shora: úhledné nebo uhledné
 285. ř. 2. zdola: politickým přesvědčením místo s pol. přesv.
 294. na obr. vpravo nahoře: protestan-ti místo protesta-nti
 295. na obr.: Čerokýsové místo Čerokýrové

- Čti na straně: 314. ř. 2. shora: stíhá-li místo stihá-li
 318. ř. poslední, doplň: Pozn. překl.
 321. ř. 3. a 4. shora: udělaly místo udělali
 334. ř. 12. shora: studoval na universitě místo studoval a universitě
 340. ř. 19. zdola: Castlereagh místo Castleragh
 342. ř. 13. zdola: společnost místo společnosti
 342. ř. 5. zdola: nejdříve místo najdříve
 343. ř. 10. shora: Kodaň místo Copenhagen
 352. ř. 8. shora: Monroeovy místo Monreovy
 392. ř. 6. sh.: van Leewenhoeck místo von Leewenheck
 402. ř. 6. shora: barvy místo barul
 402. ř. 16. zdola: Coreggio místo Careggio
 403. ř. 9. shora: Vega m. Verga
 404. ř. 2. zdola: přetvářeny, až místo přetvářeny až
 405. ř. 15. shora: Petrarky místo Petrarchy
 411. ř. 4. shora: pohostiného m. pohostinného
 421. na obr. 4. zdola: trvala místo trvalá
 421. na obr.: v Asii místo v Asíi
 424. na obr. 5. shora: společnosti místo společnoti
 440. na obr. 3. zd. uprostřed: jakož-to místo jako-žto
 441. na obr. 2. zdola: zpustošen místo zpustošeno
 442. ř. 1. shora: Španělska místo Španělsko
 442. ř. 3. shora: křížová místo křížová
 442. ř. 3. zdola: křížáckých místo křížackých
 442. ř. poslední: d' Arc místo d' Arc
 446. ř. 2. a 1. zd.: způsobem místo způsobeb

Jindřich V. van Loon
DĚJINY LIDSTVA
z angličtiny přeložil
Čeněk Kočí

*

Statí
Český národ
v dějinách lidstva
doplnil
Dr. Jan Herben

*

Vytiskl
Jos. B. Zápotočný
v Rokycanech

*

Nakladatel
B. Kočí
v Praze

*

1929

ČESKÁ
KNIHOVNA

Knihovna
Královské
akademie
vědy
v Praze

ČESKÁ
KNIHOVNA

Knihovna
Královské
akademie
vědy
v Praze